

SOSYAL, BEŞERİ VE İDARİ BİLİMLER ALANINDA GÜNCEL YAKLAŞIMLAR

Editör
Prof. Dr. Dursun Köse

Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Alanında Güncel Yaklaşımlar

Editör

Prof. Dr. Dursun Köse

İmtiyaz Sahibi
Platanus Publishing®

Editör
Prof. Dr. Dursun Köse

Kapak & Mizanpaj & Sosyal Medya
Platanus Yayın Grubu

Birinci Basım
Mart, 2025

Yayımcı Sertifika No
45813

Matbaa Sertifika No
47381

ISBN
978-625-6634-71-8

©copyright
Bu kitabın yayım hakkı Platanus Publishing'e aittir.
Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz, izin
alınmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Adres:Natoyolu Cad. Fahri Korutürk Mah. 157/B,
06480, Mamak, Ankara, Türkiye.
Telefon: +90 312 390 1 118
web: www.platanuskita.com
e-mail: platanuskita@gmail.com

PLATANUS PUBLISHING®

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1.....	5
<i>Belediye Başkanlığı ve Belediye Meclisi Seçim Sistemleri, Sorunlar ve Çözüm Önerileri (Isparta İli Belediyelerinde Bir İnceleme)</i> Bülent Özgül	
BÖLÜM 2.....	39
<i>Toplum 5.0 Çağında Kurumsal Dijitalleşme: Teknoloji ve İnsan Uyumu ile</i> <i>Nesil Dönüşüm</i> Ahmet Yurtsal & Elifnur Terzioğlu	39
BÖLÜM 3.....	59
<i>Evde Sağlık Hizmetlerinde Yenilikçi Yaklaşımlar</i> Mehmet Emin Kurt & Mehmet Aziz Çakmak	
BÖLÜM 4.....	77
<i>Konjonktür Teorilerine Bakış</i> Elçin Gülbahar & Vedat Sarıkovanlık	
BÖLÜM 5.....	101
<i>Suriye'deki Rejim Değişikliği ve Devlet Bahçeli'nin Abdullah Öcalan'a Dair Çağrısı</i> <i>Çerçevesinde Jürgen Habermas'ın Demokratik Hukuk Devlet Özlemi</i> Ali Demir	
BÖLÜM 6.....	115
<i>Şehir Markalaşmasında Gastronomi Rehberlerinin Önemi: Kavramsal Bir Yaklaşım</i> Alev Sökmen & Ahmet Tuğrul Karamustafa & Yağız Batuhan Eraslan	
BÖLÜM 7.....	127
<i>Bir Dârüssaâde Ağası Bu Kadar Servet Biriktirebilir mi? Dârüssaâde Ağası Solak</i> <i>Nezir Ağa'nın Enderûn Hazinesi'ne İntikal Eden Malları Saliha Önen Sarierikli</i>	
BÖLÜM 8.....	155
<i>İşletmeleri Başarısız Kılan Yönetim Hataları</i> Perihan İpek Özden & Ahmet Diken	
BÖLÜM 9.....	175
<i>Kurumsal Kariyer Yönetimi: Teorik Arka Plan ve Pratikler</i> Fatih Özçalık	
BÖLÜM 10.....	203
<i>Kuraklık ve Kutluk Kısılcacında Ukrayna'nın Uyguladığı Politikalar</i> Ezgi Altuntaş.....	203

BÖLÜM 11	219
<i>Ekonomik ve Ticaret Politikası Belirsizlik Endeksleri: Kavramsal ve Teorik Bir Bakış</i>	
Zaim Reha Yaşar & Cevat Gerni	
BÖLÜM 12	231
<i>Alüminyum Sektöründe Endüstriyel Karbon Yönetimi ve Sorumlu Üretimin İklimsel Dirence Katkısı</i>	
Hamdi Ayyıldız & Şükrü Arslan	
BÖLÜM 13	247
<i>Ticaret Savaşlarının Ekonomik Politikası ve Türkiye Ekonomisine Yansımaları</i>	
İdris Eğemen & Celal Kızıldere	
BÖLÜM 14	261
<i>İbn Arabî'ye Göre Hakikatin Keşfi: Akıl, Keşif ve Vahiy Arasındaki Dinamikler</i>	
Raziye Sayar	
BÖLÜM 15	277
<i>Podcastin Fikri Haklar Çerçevesinde Değerlendirilmesi</i>	
Alkan Altaş	
BÖLÜM 16	295
<i>Çatışma Bölgelerinde Kültürel Mirasın Korunması Üzerine Bir Değerlendirme</i>	
Mohammed S A Elferra & N. Aydan Sat	
BÖLÜM 17	309
<i>Bankacılıkta Yeni Trendler: AçıkBankacılık, Servis Modeli Bankacılığı ve Platform Bankacılığı</i>	
Zeyno Konca	
BÖLÜM 18	325
<i>Dünyada Glamping Turizmi Gelişimi ve Tabiat Turizmi Kapsamında Kastamonu İçin Bir Model Önerisi</i>	
Özge Korkmaz & Çetin Akkuş	
BÖLÜM 19	351
<i>Küresel Deneyimler Işığında Türkiye'de Kentleşme: Sorunlar, Çözüm Önerileri ve Sürdürülebilir Gelecek</i>	
Asmin Kavas	

BÖLÜM 1

Belediye Başkanlığı ve Belediye Meclisi Seçim Sistemleri, Sorunlar ve Çözüm Önerileri (Isparta İli Belediyelerinde Bir İnceleme)

Bülent Özgül¹

¹ Dr.Öğr.Üyesi, Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Yalvaç Meslek Yüksekokulu, Pazarlama ve Reklamcılık Bölümü, ORCID: 0000-0001-6214-1827

GİRİŞ

Belediyeler, yerinden yönetim ve hizmet üretme kuruluşları olarak daha etkin ve verimli bir yönetim modeli olmanın yanında, bulunduğu belde vatandaşların yönetime katılması ve etkin temsilini sağlayarak demokrasinin yaygınlaştırılmasını kolaylaştırırlar.

Çeşitli ülkelerde uygulanan ve farklı kriterlerle oluşturulan belediyelerin görev ve sorumlulukları çerçevesi ile seçim sistem ve yöntemleri, o ülkelerin koşullarından kaynaklanan pek çok farklılık içermektedir. Ülkenin coğrafi şartları, nüfus dağılımı, sosyal ve siyasal özellikleriyle hukuki düzeni; belediye teşkilatlarının ve işleyiş özelliklerinin şekillendirilmesine etki eden belli başlı faktörlerdir.

Türkiye’de belediyeciliğin doğuş ve gelişim tarihi, Batı ülkeleriyle karşılaştırıldığında çok eski değildir. Ülkemizdeki belediyelerin merkez yönetimi karşısındaki gücü, yine Batı ülkeleriyle kıyaslandığında oldukça zayıftır. Demokrasi hayatına katkısı her ne kadar yadsınamasa da, Türkiye’deki belediyecilik uygulamalarında yönetime katılma ve temsil kabiliyeti de sınırlıdır.

Çalışmanın ana konusunu oluşturan belediye başkanlığı ve belediye meclisi seçim sistemi, ülkemizde belediye teşkilatından umulan fonksiyonların istendiği şekilde yerine getirilememesinin en önemli faktörü olmasa da, çeşitli örneklerde de görüldüğü gibi, etkin faktörlerden biridir.

Ülkemizde uygulanan belediye başkanlığı ve belediye meclisi seçim sisteminin ortaya çıkardığı belli başlı üç sorun bulunmaktadır.

Bunlardan ilki, belediye başkanlarının bazen yetersiz bir seçmen oranının desteğiyle seçilmesidir. Belediye başkanı seçiminde uygulanan basit çoğunluk sistemi, bazen oldukça düşük oranlarla seçimin kazanılmasına yol açmakta, çoğu zaman da seçilen başkanın salt çoğunluk (%50+1) sınırına ulaşmadan seçimi kazanmasına neden olmaktadır.

Söz konusu seçim sisteminin getirdiği ikinci olumsuzluk, belediye başkanlığı seçimini kazanan ismin, belediye meclisindeki desteğinin yeterince güçlü olmaması sonucunu doğuran bir özellikleri sahip olmasıdır. Her ne kadar, seçim sistemi, belediye seçimini kazanan aday ve partiyi destekleyici bir özelliğe sahip olsa da, belediye başkanlığı seçiminde basit çoğunluk sisteminin uygulanıyor olması, bazen çok düşük oranlarla belediye başkanlığı seçiminin kazanılmasına; buna karşın nispi temsil sistemiyle belirlenen mecliste, muhalif partilerin daha çok üyelik kazanmasına yol açmaktadır.

Belediye seçimlerinde uygulanan sistem ve yöntemin üçüncü getirdiği olumsuzluk da, belediye meclislerinde toplumun değişik kesimlerinin yeterince temsil edilememesi, bir başka deyişle eksik temsil sorunudur. Bu durum da hem yerel demokrasinin gelişimini hem siyasi katılımı olumsuz etkilemekte ve hem de farklı kesimlerin taleplerinin belediye yönetimine ulaşmasını engellemektedir.

Bu ve başka sayılabilecek olumsuzluklar nedeniyle, hem daha güçlü ve etkin bir belediye başkanı ve meclis oluşumu hem de bütün kesimlerin güçleriyle orantılı olarak mecliste temsili; güçlü ve demokratik bir belediye yönetimi ve yerel demokrasinin oluşumu bakımından Türkiye’de belediye seçim sistem ve yöntemlerinin yeniden düzenlenmesine ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Hem yönetimde istikrarı hem de adaletli temsili sağlayacak yeni bir belediye başkanlığı ve belediye meclisi seçim sisteminin tartışılmasının gerekli olduğu düşünülmekte ve bu çalışmayla bu tartışmalara katkı sunulması hedeflenmektedir.

Belediyelerde gerek seçim usulü gerekse seçildikten sonraki süreçlerde hem güçlü bir yönetim hem de adaletli bir temsili sağlayarak; daha etkin bir yönetimin yanı sıra halkın ve halk tarafından seçilen temsilcilerin yönetim sürecine daha güçlü katılımı konuları ile ilgili pek çok sorun ve bunlarla ilgili çözüm önerileri tartışılmaktadır. Ancak, bu çalışmanın sınırı, sadece belediye başkanı ve belediye meclisi seçim sistemlerinin yönetimde istikrar ve temsilde adalet konusundaki sıkıntılarını ortaya koymak ve bunları aşmak için üretilebilecek çözümler olacaktır.

1. TÜRKİYE’DE BELEDİYE BAŞKANLIĞI ve BELEDİYE MECLİSİ SEÇİM SİSTEMİ

5393 Sayılı Belediye Kanunu’na göre, belediye, “*Belde sakinlerinin mahalli müşterek nitelikteki ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulan ve karar organı seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan, idari ve mali özerkliğe sahip kamu tüzel kişisini*” ifade eder. (Belediye Kanunu, m.3/a)

Aynı kanunun 37. maddesinde belediye başkanıyla ilgili olarak, “*Belediye başkanı, belediye idaresinin başı ve belediye tüzel kişiliğinin temsilcisidir. Belediye başkanı, ilgili kanunda gösterilen esas ve usullere göre seçilir.*” ibaresine yer verilmiştir. (Belediye Kanunu, m.37)

Yine aynı kanunun 17. maddesi belediye meclisini “*Belediyenin karar organıdır ve ilgili kanunda gösterilen esas ve usullere göre seçilmiş üyelerden oluşur.*” şeklinde tanımlamıştır. (Belediye Kanunu, m. 17)

Türkiye’de belediye başkanlığı ve belediye meclisi seçimleri, 2972 Sayılı Mahalli İdareler ile Mahalle Muhtarlıkları ve İhtiyar Heyetleri Seçimi Hakkında Kanun hükümleri doğrultusunda gerçekleştirilir.

Anılan kanunun 2. maddesine göre, “*Mahalli idareler seçimleri serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm esasına göre, yargı yönetim ve denetimi altında yapılır.*” hükmü bulunurken; aynı maddenin ikinci fıkrası belediye başkanlığı ve belediye meclisi seçim sistemlerini şu şekilde düzenlemiştir: “*İl genel meclisi ve belediye meclisi üyelikleri için yapılan seçimlerde, **onda birlik baraj uygulamalı nispi temsil sistemi**, belediye başkanlığı seçiminde ise **çoğunluk sistemi** uygulanır.*”(Mahalli İdareler ile Mahalle Muhtarlıkları ve İhtiyar Heyetleri Seçimi Hakkında Kanun, m.2)

Yani, Türkiye’de belediye başkanlığı seçimlerinde basit çoğunluk sistemi uygulanmakta olup, rakiplerinden bir oy fazla alan belediye başkanı adayı seçimi kazanmaktadır. Bu sistem nedeniyle, ülkemizde bazen çok düşük oy yüzdesiyle belediye başkanı seçilmesi mümkün olmaktadır. Bu husus da, 2972 sayılı kanunun “Belediye başkanlıklarına seçilenlerin tespiti” başlıklı 22. maddede şu şekilde düzenlenmiştir: “*Sandık kurullarınca gönderilen belediye başkanı seçimlerine ilişkin tutanaklar ilçe seçim kurulu tarafından birleştirilerek en çok oy alan aday, başkanlığa seçilmiş olur. Büyük şehir belediye başkanı seçimlerine ilişkin ilçe birleştirme tutanakları ilçelerden il seçim kuruluna gönderilir. İl seçim kurulu tarafından bu tutanaklar birleştirilerek en çok oy alan aday, büyük şehir belediye başkanlığına seçilmiş olur.*”(Mahalli İdareler ile Mahalle Muhtarlıkları ve İhtiyar Heyetleri Seçimi Hakkında Kanun, m.22)

Belediye meclis üyelikleri seçiminde hesaplama yöntemi de aynı kanunun “İl genel meclisi ve belediye meclisi üyeliklerine seçilenlerin tespiti” başlıklı 23. maddenin a bendinde şu şekilde düzenlenmiştir: “*Siyasi partilerin ve bağımsız adayların elde ettikleri il genel meclisi ve belediye meclisi asıl üye sayısı aşağıdaki şekilde hesaplanır:*

Bir seçim çevresinde kullanılan geçerli oy toplamının onda birine tekabül eden sayı, bütün partilerin ve bağımsız adayların aldıkları oy sayısından ayrı ayrı çıkarılır. Bu çıkarmadan sonra geriye oyu kalmayan siyasi partiler ve bağımsız adaylar üye tahsisinde hesaba katılmaz.

Yapılan çıkarmadan sonra geriye oyu kalan siyasi partilerin ve bağımsız adayların isimleri alt alta, kalan oyları da hizalarına yazılır. Bu sayılar önce bire, sonra ikiye, sonra üçe ... şeklinde devam edilmek suretiyle o seçim çevresinin çıkaracağı asıl üye sayısına ulaşıncaya kadar bölünür. Elde edilen

paylar, siyasi parti ayırımı yapılmaksızın, en büyüktен en küçüğe doğru sıralanır Belediye ve il genel meclisi üye tamsayısı kadar üyelikler, bu payların sahibi olan siyasi partilere ve bağımsız adaylara, sayıların büyüklük sırasına göre tahsis olunur.

Son kalan asıl üyelikler için birbirine eşit rakamlar bulunduğu takdirde bunlar, aralarında ad çekmek suretiyle, tahsis yapılır.

10 uncu madde uyarınca kontenjan adayı gösterilen belediye meclis üyesi seçim çevrelerinde bu maddeye göre yapılan bölme işlemi kontenjan sayısı çıkarılmak suretiyle yapılır. Kontenjan adayı gösterilen bu seçim çevrelerinde geçerli oyların en çoğunu almış olan siyasi partinin kontenjan adayları belediye meclis üyeliğini kazanmış olurlar.” (Mahalli İdareler ile Mahalle Muhtarlıkları ve İhtiyar Heyetleri Seçimi Hakkında Kanun, m.23/a)

Anılan kanunun 3.maddesine göre, “Belediye başkanı ve belediye meclis üyeleri seçimi için, her belde bir seçim çevresidir.” hükmünü içerir (Mahalli İdareler ile Mahalle Muhtarlıkları ve İhtiyar Heyetleri Seçimi Hakkında Kanun, m.3) ve kanunun 5. maddesinin b bendi, seçim çevrelerinin nüfus büyüklüklerine göre belediye meclis üyesi sayılarını belirlemiştir. Buna göre, belediye meclisi üyelikleri için son genel nüfus sayımı sonuçlarına göre:

Tablo 1. Belediye Meclisi Üye Sayıları

Nüfusu 10.000'e kadar olan beldelerde	9
Nüfusu 10.001'den 20.000'e kadar olan beldelerde	11
Nüfusu 20.001'den 50.000'e kadar olan beldelerde	15
Nüfusu 50.01'den 100.000'e kadar olan beldelerde	25
Nüfusu 100.001'den 250.000'e kadar olan beldelerde	31
Nüfusu 250.001'den 500.000'e kadar olan beldelerde	37
Nüfusu 500.001'den 1.000.000'a kadar olan beldelerde	45
Nüfusu 1.000.000'dan fazla olan beldelerde	55

(Kaynak: Mahalli İdareler ile Mahalle Muhtarlıkları ve İhtiyar Heyetleri Seçimi Hakkında Kanun, m.5/b)

Bu sayılarda asıl ve aynı sayıda yedek üyelik hesaplanır.

Belediye meclisi seçiminde, kontenjan üyelikleri, meclis seçimlerinde birinci olan partinin listesine verilirken, bunun dışında kalan meclis üyeliklerinin dağıtımında % 10 barajlı d'Hondt sistemi uygulanmaktadır. Bu sistemde, geçerli oyların yüzde 10'unun bütün partilerin aldıkları oydan düşürülmesi sonucunda, düşük oy alan partilerin meclis üyesi çıkarma şansı kalmamaktadır. Belediye başkanının hizmet üretmede elini güçlendirmeyi hedefleyen bu düzenleme, diğer taraftan farklı görüşlerin belediye meclisinde temsiline engel olmaktadır.

Temsilde adaletsizliğe yol açan ve belediye başkanının elini güçlendiren bir diğer unsur da kontenjan adaylığıdır. Kontenjan adaylığı sayıları; belediye meclisi üye sayısı 9 ve 11 olan beldelerde 1, 15 olan beldelerde 2, 25 ve 31 olan beldelerde 3, 37 olan beldelerde 4, 45 olan beldelerde 5, 55 olan beldelerde 6 olarak belirlenmiştir. Kontenjan adayları, diğer belediye meclis üyelerinden farklı olarak basit çoğunluk sistemi ile seçilir. Buna göre, seçim çevresinde belediye meclis üyeliği seçiminde en çok oy alan partinin o seçim çevresindeki kontenjan adayları seçimi kazanmış olur. Böylece kontenjan adaylığı yöntemi, meclis seçimlerinde en çok oy alan partiye doğrudan sandalye kazandırmaktadır. Kalan belediye meclis üyelikleri ise onda birlik barajlı nispi temsil sistemi ile dağıtılır (Üzmez, 2020:82).

Sistem basit bir örnek üzerinden şöyle görülebilir:

Nüfusu yirmi binin üzerinde olan ve 15 belediye meclisi üyeliği seçimi hakkına sahip bir ilçede, geçerli 10.000 oy kullanıldığında, başkanlıkta ve meclis seçimlerinde aday partilerin aldıkları oyların şu şekilde gerçekleştiği varsayalım:

Tablo 2. Örnek Belediye Başkanlığı Seçim Sonuçları

A Partisi	B Partisi	C Partisi	D Partisi	E Partisi	F Partisi	G Partisi
2.500	2.260	1.800	1.250	1.000	750	440

Tablo 3. Örnek Belediye Meclisi Seçim Sonuçları

A Partisi	B Partisi	C Partisi	D Partisi	E Partisi	F Partisi	G Partisi
2.350	2.400	1.820	1.200	1.050	740	440

Seçimi A Partisi'nin belediye başkan adayının kazanmasına karşın, belediye meclisi seçimlerinde ilk sırayı B Partisi aldığı için 2 kontenjan üyeliğini B Partisi kazanır. Kalan 13 üyeliğin dağılımı için önce geçerli oy sayısının %10'u tüm partilerin aldığı oydan çıkarılır ve partilerin kalan oyları sırasıyla 1'e, 2'ye, 3'e, ... 13'e bölünür. Bu bölüm işlemi sonunda sırasıyla 13 meclis üyeliği partilere dağıtılır. Geçerli oyun %10'unun düşülmesinin ardından partilerin aldıkları oylar şu şekilde dağılır:

Tablo 4. Örnek Belediye Meclisi Seçim Sonuçları Hesaplama Sistemi

A Partisi	B Partisi	C Partisi	D Partisi	E Partisi	F Partisi	G Partisi
1.350	1.400	820	200	50	0	0

Yüzde onluk barajın düşülmesinin ardından oyları sıfırlanan partiler hesaplamadan çıkarılır ve kalan partilerin oyları sırasıyla 1'e, 2'ye, 3'e, ... 13'e bölünür ve üyelikler dağıtılır.

Tablo 5. Örnek Belediye Meclisi Seçim Sonuçlarına Göre Belediye Meclis Üyeliklerinin d'Hondt yöntemine göre dağıtımı

Bölüm	A Partisi	B Partisi	C Partisi	D Partisi
1	1.350 (2)	1.400 (1)	820 (3)	200
2	675 (5)	700 (4)	410 (8)	100
3	450 (7)	467 (6)	274 (12)	67
4	338 (10)	350 (9)	205	50
5	270 (13)	280 (11)	164	40
6	225	233	137	33
7	193	200	117	26

Bu sonuçlara göre, kazanan belediye başkanının partisi toplam 5 meclis üyeliği kazanırken; muhalefet B partisi 7, C partisi 3 olmak üzere toplam 10 üyelik kazanmış olur. Diğer yandan, belediye meclisi seçimlerinde D, E, F ve G partilerine oy veren 3.430 oy (geçerli oyların %34,3'ü) mecliste temsil şansını elde edemezler.

Örnekte görüldüğü gibi, mevcut seçim düzeninde %25 gibi düşük bir oy yüzdesiyle belediye başkanı olarak seçilebilmek mümkün olurken; belediye meclisinde de başkanın mensup olduğu partinin azınlıkta kaldığı bir sonuç ortaya çıkabiliyor.

2. BAZI ÜLKELERDE BELEDİYE BAŞKANLIĞI ve BELEDİYE MECLİSİ SEÇİM SİSTEMLERİ

Farklı ülkelerde, belediye başkanlığı ve belediye meclisi seçimiyle ilgili farklı uygulamalara rastlanmaktadır.

Kamu yönetimi sistemi ülkemize en yakın ülkelerden biri olan Fransa'da yerel yönetimlerin yürütme organları, belediye başkanı ve meclis başkanları, halkın genel ve doğrudan seçimiyle değil, genel seçim sonrası meclisin kendi içinden yaptığı ikinci bir seçimle işbaşına gelmektedir. Sistem her ne kadar organların görev ve yetkilerinin birbirinden ayrıştırılmasını öngörmüşse de, her iki organın birlikte ve uyumlu hareket etmemesi yerel yönetimin işleyişinin bloke olmasına neden olabilir. Bu açıdan söz konusu seçim sistemleri belirlenirken yerel meclisin çoğunlukçu bir görünüme sahip olmasına da ayrıca dikkat edilmiştir, esasında bu durum devletin esas kaygısının yerel düzeyde etkin bir demokrasiden ziyade

hizmet etkinliği ve verimliliği olduğunu ortaya koymaktadır (Yıldız, 2012: 318-319).

Fransa’da yerel yönetimler commune, departman ve bölge yerel yönetimleri olmak üzere üç ayrı birimden oluşmaktadır. Fransa’da belediye meclislerinin seçim sistemi nüfuslarıyla ilişkilendirilmiştir. Nüfusu 3.500’ün altında olan belediyeler ile 3.500’ün üstündeki belediyeler için farklı seçim sistemi uygulanmaktadır. Nüfusu 3.500’ün altında olan belediyeler, iki turlu çoğunluk esasına dayalı seçim sistemine tabidir (Şengül, 2012: 36). İlk turda hem kullanılan oyların çoğunluğunu ve hem de kayıtlı seçmenlerin en az %25’inin oyunu alabilen adaylar seçilir. İkinci turda oy kullanan seçmen sayısı ne olursa olsun basit çoğunluğu sağlayan adaylar seçimi kazanır (Erbay, 1999: 62).

Nüfusu 3.500’ün üstündeki belediyelerde ise listeye dayalı, iki turlu, çoğunluk ve oranlı dizgeleri birleştiren seçim sistemi uygulanmaktadır (Şengül, 2012: 36). Meclis üyeleri 3.500’den fazla nüfusu sahip olan belediyelerde ‘iki turlu liste’ esasına göre seçilirler. Üzerinde seçmenlerin değiştirme yapamayacağı ve seçilecek üye sayısı kadar isim bulunan listelerden birinci tur oylamada mutlak çoğunluğu alan liste belediye meclisi üyeliklerinin yarısını kazanır. Birinci turda mutlak çoğunluk sağlanamadığı takdirde ikinci tur seçim yapılır. Basit çoğunluğa ulaşan liste, belediye meclisi üye sayısının yarısını kazanır. Her iki durumda diğer üyelikler çoğunluk listesi de dahil olmak üzere nisbi temsil esasına göre paylaştırılır (Erbay, 1999: 62-63).

Meclis üyelerinin tamamı 6 yılda bir yapılan seçimle işbaşına gelirler. Seçilme usulü yerel yönetim kategorisine göre farklılık gösterse de, organların görevlerini yerine getirme biçimi, çalışma sekil ve usulleri aynı düzene tabidir (Yıldız, 2012: 318). Belediyenin karar alma organı olan belediye meclisi kendi üyeleri arasından yürütme organı olan belediye başkanını ve başkan yardımcılarını gizli oy ve mutlak çoğunluk esasına göre seçer. İki turda sonuç alınamazsa basit çoğunluğu arandığı üçüncü tur oylama yapılır (Erbay, 1999: 62).

Fransa’nın idari sisteminde illerde karar alma organı olan genel meclis, altı yıl için iki turlu mutlak çoğunluk sistemiyle seçilir. İl Genel Meclisi’nin üç yılda bir üyelerin yarısı, iki turlu çoğunluk sistemine göre yenilenir. Meclis kendi içinden başkanını seçer (Erbay, 1999: 65). Bölge yönetimlerinde karar alma organı olan Bölge Meclisi seçimleri, altı yılda bir nispi temsil sistemine göre yapılır, karma liste ve tercih sistemi uygulanmaz (Erbay, 1999: 66).

Yıldız’a göre, Fransa’da temsili demokrasi, azınlık oylara sahip partilerin yerel mecliste sandalye sahibi olabilecekleri şekilde düzenlenmiştir (Yıldız,

2012: 318). Ancak, yine Yıldız'ın aktardığına göre, meclisin içinden seçilen belediye başkanı ve meclis başkanının görev ve yetkilerinin birbirinden ayrıştırılması öngörülmüşse de, her iki organın birlikte ve uyumlu hareket etmemesi yerel yönetimin işleyişinin bloke olmasına neden olabileceği değerlendirildiğinden; söz konusu seçim sistemleri belirlenirken yerel meclisin çoğunlukçu bir görünüme sahip olmasına da ayrıca dikkat edildiği, devletin esas kaygısının yerel düzeyde etkin bir demokrasiden ziyade hizmet etkinliği ve verimliliği olduğu vurgulanmıştır (Yıldız, 2012: 318-319).

Üzmez'in çalışmasında aktarıldığına göre, 2003 Anayasa değişikliği ile yerindenlik ve Cumhuriyetin bölünmezliği ilkelerinden vazgeçilmeksizin, Cumhuriyetin adem-i merkezîyetçi niteliği anayasa hükmü haline getirilmiş; özel yönetim modellerin oluşturulmasına izin verilmiş, doğrudan demokrasiyi ve mali özerkliği güçlendirmeye yönelik düzenlemeler yapılmıştır (Üzmez, 2020: 56).

Fransa'da meclisi ön plana çıkaran bu sistemin yanı sıra, farklı demokratik usullerle halkın yönetim sürecine katılım olanakları oluşturulmuştur. Bunlardan ilki, belediye meclisi veya belediye başkanının yetkisi dahilindeki bir konuyu yerel referanduma taşıyabilmesidir. Düzenlenen referanduma seçmenlerin yarısından fazlası katılırsa, çıkan sonuç bağlayıcı olurken, aksi durumda çıkan sonuç danışma niteliği taşır. İkinci olarak, kayıtlı seçmenlerin beşte birinin imzasıyla, meclisin yetki alanına giren bir konunun meclis gündemine alınması talep edilebilir. Referandumun dışında da, belediye işleriyle ilgili konularda seçmenlere danışılabilmektedir. Bir başka katılım yolu da, danışma niteliğindeki mahalle meclisleridir; mahalle veya şehirle ilgili konularda belediye başkanı bu meclislere danışabilir ve meclisler önerilerde bulunabilir (Üzmez, 2020: 60-61).

Ülkemizdeki sisteme dair inceleme yapabilmek için ele alabileceğimiz bir diğer ülke İngiltere'dir. Yerel yönetim geleneğinin en köklü olduğu İngiltere'de 15. yüzyıldan bugüne değişik isimler ve yetkilerle yerel yönetim birimleri süre gelmiştir. İngiltere'de bugünkü yerel yönetim yapısı, il (county), bölge (district), köy (parishes) ve ayrı bir düzenlemeye tabi tutulan Büyük Londra (Greater London) yönetiminden oluşmaktadır (İnaç-Ünal, 2006: 126).

İngiltere'de yerel yönetimler denildiğinde, yerel meclisler anlaşılmaktadır ve yerel seçimler de daha çok meclis seçimleri olarak adlandırılmaktadır. Yerel yönetim birimleri yerleşim yerinin niteliğine göre değişmektedir (Üzmez, 2020: 50).

İngiltere'de bütün yerel yönetim meclisleri komite sistemi ile çalışmaktadırlar. Yerel otoriteler tarafından idare edilen hizmetler bütün meclisin

bir arada görüşüp karara bağlayamayacağı derecede geniş ve çeşitlidir. Bu nedenle meclisler, çeşitli hizmetlerin yerine getirilmesini sevk ve idare etmek üzere komiteler kurmaktadırlar. Ayrıca bu komitelerin işleyişini hafifletmek üzere bu komitelere bağlı alt komiteler oluşturulmaktadır (İnaç-Ünal, 2006: 131).

Üzmez'in aktardığına göre, İngiltere'de yerel yönetimlerde karar organı yerel halk tarafından seçilerek oluşturulan yerel meclislerdir, yürütme organı içinse farklı modeller uygulanmaktadır. Bu modeller seçilmiş belediye başkanı ve yürütme komitesi, yürütme lideri ve yürütme komitesi ile bakanlık tarafından uygun bulunan diğer düzenlemelerdir. İlk modelde belediye başkanı yerel halk tarafından doğrudan 4 yıl için seçilmekte, ikinci modelde yürütme lideri meclis üyeleri tarafından kendi arasından seçilmektedir (Üzmez, 2020: 51-52). İngiltere'de bu iki modelden hangisinin uygulanmasına referandum yoluyla halkın karar vermesi benimsenmiş, yapılan referandumlar sonucunda seçilmiş belediye başkanı modeline geçen yerel yönetim sayısı oldukça sınırlı olmuş ve bu sayı yerel yönetimler arasında küçük bir grup olarak kalmıştır (Üzmez, 2020: 53).

Canpolat, İngiltere'de yerel yönetimlerin sahip oldukları özellikleri sıralarken, ilk sırada, yerel yönetimlerde karar verme yetkisinin seçilmiş üyelerden oluşan yerel meclislerde bulunduğunu, meclis üyelerinin tek dereceli seçimle dört yıllığına seçildiğini belirtir (Canpolat, 1999: 328).

İngiliz yerel yönetim sistemi, son yıllarda yapılan bazı yasal düzenlemelerle belirli ölçülerde düzenlenebilmiş olmasına rağmen, üniter bir yapıya sahip ülkemizdeki yerel yönetim sistemine göre oldukça karmaşık bir yapıya sahiptir (İnaç-Ünal, 2006: 137). Bu durum, yerel seçim sistemine yansımış olup, farklı uygulama biçimleri bulunmakta, bir yeknesaklık söz konusu olmamaktadır. Üzmez'in çalışmasında bu farklılık şöyle aktarılmıştır: "İngiltere'de yerel seçim sistemi (Londra hariç), parlamento seçim sistemiyle aynıdır ve basit çoğunluk sistemi kullanılır. Seçim çevreleri 1, 2 ya da 3 meclis üyesinin seçilebildiği illerde "division", diğer yerleşim yerlerinde "ward" adı verilen seçim çevrelerine bölünebilir. Meclis üyelerinin seçildiği tek turlu çoğunluk sisteminde en çok oyu alan aday/lar seçimi kazanır. Meclisin görev süresi 4 yıldır, ancak seçim döngüsü üç şekilde belirlenir: İlki, 4 yılda bir meclisin tümü seçilir. İkincisi, 2 yılda bir meclis üyelerinin yarısı seçilir. Üçüncüsü, ilk 3 yılın her yılı meclis üyelerinin üçte biri yenilenebilir ve 4. yıl seçim yapılmaz. Tüm yerel seçimler aynı zamanda yapılmamakta, yerel yönetim türlerine göre farklı yıllarda olmaktadır. Ayrıca farklı seçim döngüleri benimsemeleri nedeniyle, aynı yerel yönetim birimlerinin seçimleri farklı yıllarda yapılabilmektedir" (Üzmez, 2020: 53-54).

Yine Üzmez'in aktardığına göre, İngiltere'de yerel katılımı yükselten uygulamaların yanında, e-dilekçe, danışma, vatandaş paneli ve forumlar gibi yerel katılım pratikleri de geliştirilmiştir (Üzmez, 2020: 56). Demokratik gelenekleri ile yerel yönetimlerde de örnek uygulamalara imza atan İngiltere'de tüm bu uygulamalara karşın, yerel seçimlere katılım oranının ulusal seçimlere kıyasla düşük olduğu görülmekte olup, İngiltere kamuoyunda meclis yerine seçilmiş başkan güçlendirici çözümler yoğun şekilde tartışılmaktadır.

Bu bölümde inceleyeceğimiz son ülke örneği İtalya yerel seçim sistemi örneğidir. İtalya'da yerel yönetimler belediye (comune), il (provincia), bölge (regione) ve metropoliten şehirler (citta metropolitane) olarak dört türdür. İtalya'da da Fransa'dakine benzer biçimde, belediye nüfusuna bağlı olarak iki farklı seçim sistemi bulunmaktadır. Burada nüfus eşiği 15.000'dir (Üzmez, 2020: 61).

İtalya'da 2001 yılında Anayasada yapılan düzenlemelerle, merkezileşmiş kurumlardan çok kutuplu sisteme geçiş gerçekleşmiş, yerel yönetimlerin özerkliğine verilen önem kurumsal bir çerçeve oluşturularak güçlendirilmiştir. Kamu otoritesi aşağıdan yukarıya yani yerelden merkeze doğru bir anlayışla yeniden düzenlenmiştir. Bu reformla yerel yönetimler vatandaşa daha da yaklaşmış ve en küçük yerel yönetim birimi olan belediyelerin ön plana çıkması sağlanmıştır (Küçük, 2019: 13).

İtalya belediye seçimlerinde karar organı olan belediye meclisi ve yürütme organı olan belediye başkanı seçimi birlikte ve tek bir oy pusulasıyla yapılmaktadır. Belediye seçimleri 5 yılda bir yapılmaktadır. Nüfusu 15 bine kadar olan belediyelerde, başkan adayını tek bir liste destekleyebilirken; nüfusu 15 bini aşan belediyelerde, başkan adayını bir veya daha fazla liste destekleyebilmektedir. Nüfusu 15 binin altındaki belediyelerde seçim tek turludur ve en yüksek oy alan başkan adayı seçimi kazanır, kazanan adayın listesi belediye meclis üyeliklerinin 2/3'ünü elde eder, kalan sandalyeler diğer listelere d'Hondt yöntemiyle dağıtılır. Bu listelere düşen sandalyelerin ilki, listenin desteklediği başkan adaya tahsis edilir. Bu yöntemle başkanlık seçimini kazanamayan başkan adaylarının meclis üyesi olmasına imkan tanınmaktadır (Üzmez, 2020: 62). İtalya'da başlayıp gelişen bir seçim sistemi ile söz konusu enstrümanların da ötesinde bir seçim sistemi geliştirilmiştir. Bu seçim sisteminde, seçimden birinci çıkan partiye/seçim ittifakına normal şartlar altında kazandığından daha fazla sandalye, adeta bir ödül olarak verilmektedir. Bu seçim sisteminin amacı, mecliste güçlü bir çoğunluğun oluşmasını temin etmektir (Tekin, 2021: 1777).

Nüfusu 15 bini aşan belediyelerde, seçmenler bir başkan adayına ve listelerden birine oy verebilirler. Seçim iki turludur. İlk turda bir başkan adayı oyların %50'sinden fazlasını alırsa seçim tamamlanır. Olmazsa, ilk turda en çok oy alan iki başkan adayı ikinci turda yarışır. İkinci turda sadece başkan adayları yarışır ve en çok oy alan başkan adayı seçilir. Meclis üyelikleri dağıtılırken, %3 barajı vardır, başkanlığı kazanan adayın listesinin mecliste en az %60 sandalye kazanması garantidir (Gençkaya-Şençelebi, 2021: 37). Seçim ikinci tura kaldıysa, seçimi kazanan adayın bağlantılı listesi oy oranına bakılmaksızın yine sandalyelerin en az %60'ını elde etmektedir. Kalan sandalyeler barajı geçen listeler arasında d'Hondt yöntemiyle dağıtılır (Üzmez, 2020: 62-63). Belediye meclisi, belediyenin karar organıdır. Meclis üyelerinin sayısı, belediyelerin büyüklüklerine göre değişiklik göstermektedir. Ancak en üst ve en alt sınır da belirlenmiştir: Nüfusu üç binden az olan belediyelerde 12 kişi, nüfusu beş binden çok olan belediyelerde 60 kişidir (Ulusoy-Akdemir, 2013: 155).

Yerel katılım bağlamında İngiltere ve Fransa'da olduğu gibi İtalya'da da bir halk girişimi uygulaması olarak belli sayıda imza toplayan vatandaşlar bir konuyu meclis gündemine taşıyabilmektedir. Ayrıca diğer iki örnekten farklı olarak belli sayıda imzaya ulaşan vatandaşlar, belediye meclisinin aldığı kararların yürürlükten kaldırılmasına yönelik referandumlar düzenleyebilmektedir. Bu ise bir halk vetosu örneğidir. Danışma, mahalle meclisleri ve forumlar diğer katılım araçlarından bazılarıdır (Üzmez, 2020: 65-66).

İncelediğimiz örneklerde Fransa ve İngiltere'de belediye meclislerinin sistem içerisinde ağırlık taşıdığı görülürken, İtalya'da başkanı ve başkan adayı seçilen partinin listesini güçlendiren bir seçim düzeninin olduğunu görüyoruz. Ülkelerin farklı koşullarından kaynaklanan özelliklerinin de etkin olduğu bu durumda, Fransa ve İngiltere'de yönetimde istikrar konusuyla ilgili yaşanan sıkıntılar tartışma yaratırken; her üç ülkede de vatandaşların yerel yönetim süreçlerine katılımını özendiren ve güçlendiren uygulamaların bulunduğu görülmektedir.

Gerek örnekte incelenen ülkelerde, gerekse Avrupa genelinde Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nda çerçevesi çizildiği şekilde, belediye meclislerinin ve halkın yönetim süreçlerine katılımın ağırlık taşıdığı; bunların yanında yerel yönetimlerin merkezi hükümete karşı güçlendirilmiş yetkilere sahip olduğu, dolayısıyla yönetimde istikrardan daha çok temsile önem verilen sistemlerin uygulanmakta olduğu görülmektedir.

3. TÜRKİYE’DE UYGULANAN YEREL SEÇİM SİSTEMİNİN ORTAYA ÇIKARDIĞI SORUNLAR

Ülkemizde belediye başkanlığı ve belediye meclisi için uygulanan seçim sistemlerinin uygulamada yarattığı belli başlı sorunlar bulunmaktadır. Giriş bölümünde de bahsedilen ana sorunlarla birlikte tespit edilen ve çalışmalarda zikredilen sorunlara bu bölümde yer verilecektir.

Sorunlardan **ilki ve en önemlisi, belediye başkanlığı seçiminde uygulanan basit çoğunluk sistemidir.** Mevcut sistemde, başkanlık seçimini kazanmak için rakiplerinden bir fazla oy almak yeterli olduğu için, bazı örneklerde oldukça düşük oy yüzdesiyle seçimlerin kazanılması söz konusu olmaktadır. Bu durumun ortaya çıkardığı çeşitli olumsuzluklar söz konusu olabilmektedir. Bu olumsuzluklardan ilki, seçilen başkanın çoğunluğun değil, oransal olarak daha az seçmenin desteğiyle seçilmiş olması; karşısında doğal olarak büyük bir seçmen kitlesinin oluşmasıdır. Bu durum, başkanın icraatlerinde daha geniş bir toplumsal destek almasını engellediği gibi, güçlü kararların alınabilmesine de engel olabilmektedir. Bir diğer olumsuzluk da, çoğunluğun muhalefetiyle karşı karşıya bir belediye yönetiminin, hele de genel iktidarla ters bir partiye mensupsa, hizmet etkinliği ve kamuoyu desteğinin baştan düşük olması sonucunu doğurmasıdır. Bunun bir diğer yansıması da, düşük oy yüzdesiyle seçilen başkanın, belediye meclisi listesinin de aşağı yukarı aynı oyu alması nedeniyle, meclis çoğunluğunu alamaması sonucunu doğurmasıdır. Bu nedenle, basit çoğunluk sisteminin değişimi, hem başkanın daha geniş bir siyasal ve toplumsal tabanın desteğiyle göreve gelmesi hem de belediye meclisinde azınlıkta kalmaması için yararlı olabilecektir. Üzmez, belediye başkanlığı seçiminin iki turlu olmasının literatürde tartışılan bir konu olduğunu belirterek; bu tartışmalarda, tek turlu basit çoğunluk sisteminde belediye başkanının düşük oylarla seçilebilmesinin eleştirildiğini kaydetmektedir. Literatürde yapılan çalışmalara atıf yapan Üzmez, temsil kabiliyetinin yükseltilmesi, başkanın meşruiyetinin tartışılmaması, belediye meclisi karşısında siyasal konumunun güçlendirilmesi gibi gerekçelerle belediye başkanlığı seçimlerinin iki turlu olmasının önerildiğini aktarmaktadır (Üzmez, 2020: 146). Özbey de mevcut sistemin bir takım sorunlara neden olduğunu ve ciddi eleştiriler aldığını belirterek, belediye başkanlarının birçoğunun yüzde 20-30 arasında alınan oylarla ve yüzde 1-2’lik farkla seçildiklerini aktarmaktadır. Bu şekilde seçilen başkanların toplumun yüzde 70-80’i tarafından desteklenmemiş olduğunu ifade eden Özbey, bu şekilde seçilen başkanların halkın çoğunluğunun desteğini alamadığını belirterek, iki turlu bir seçim sisteminin uygun olacağını öngörmektedir (Özbey, 1999: 139). Yerel seçim sistemleri üzerine yapılan az sayıda çalışmada, daha çok belediye meclis

üyeliklerinin dağıtımı konusu üzerinde durulurken, belediye başkanlığı seçimleri daha az tartışılmış ve genellikle basit çoğunluk sisteminin hem adil olmadığı hem de güçlü bir yönetim için yetersiz olduğu değerlendirilmiştir.

Söz konusu seçim sisteminin getirdiği ikinci sorun, **belediye başkanlığı seçimini kazanan ismin, bazı durumlarda belediye meclisindeki desteğinin yeterince güçlü olmamasına neden olan seçim sistemi düzenlemesidir**. Her ne kadar, seçim sistemi, belediye seçimini kazanan aday ve partiyi destekleyici bir özelliğe sahip olsa da, başkanlık seçiminde basit çoğunluk sisteminin uygulanıyor olması, bazen çok düşük oranlarla belediye başkanlığı seçiminin kazanılmasına; buna karşın nispi temsil sistemiyle belirlenen mecliste, muhalif partilerin daha çok üyelik kazanmasına yol açmaktadır. Ülkemizde bunun çok sayıda örneği görüldüğü gibi, çalışma kapsamında Isparta ilindeki bazı belediyelerde de bunun örneklerine rastlamak mümkün olmuştur. Kullanılan oyun yarıdan azıyla seçilen bir belediye başkanının meclisteki üyelerinin azınlıkta olması, alınacak pek çok kararda başkanın elini zayıflatmakta, bazen de kritik sayıda bir çoğunluğa sahip olunması nedeniyle, belediye meclis üyelerinin belediye başkanına yönelik dayatmalara girişi; etkin bir belediye yönetiminin oluşturulmasını engellemektedir. Her ne kadar mevcut sisteme yöneltilen eleştiriler, belediye meclisinde gerek kontenjan uygulaması gerekse %10'luk barajın etkisiyle kazanan başkanın listesinin daha çok üyelik kazanmasının temsilde adaletsizliğe yol açtığı yönünde yoğunlaşsa da; çok parçalı siyasi hayat nedeniyle başkanlık seçimindeki basit çoğunluk sisteminde düşük yüzdeyle oy kazanma imkanı mecliste bazen muhalefetin çoğunlukta olduğu bir sonuca yol açabilmektedir. Bu her ne kadar demokratik olsa da, etkin bir yönetim açısından oldukça sıkıntılı sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Özellikle 2019 yerel seçimlerinde İstanbul ve Ankara Büyükşehir Belediyelerinde de örneği yaşanan bu sıkıntıya karşın, yerel seçim sistemiyle ilgili yapılan çalışmalarda bu hususa neredeyse hiç değinilmemiş olması da ilgi çekicidir. Bu hususa yönelik, Arıkboğa ve Gül tarafından yapılan çalışmada, belediye meclisinden yeterli desteği alamayan bir başkanın beş yıl boyunca görevine devam edecek olsa dahi, bazı adımları atmakta ve bazı konuları hayata geçirmekte zorlanacağı vurgulanmıştır. Meclis desteğinden yoksun başkanların günlük rutin hizmetleri yerine getirirken sıkıntı yaşamamakla birlikte yeni atılımlar yapmak istediklerinde meclisin çeşitli engellemeleri ile karşı karşıya kalabileceğini belirten Arıkboğa ve Gül, yönetimde istikrarı, tamamen meclisten bağımsız olarak ele alan değerlendirmelere katılmanın mümkün olmadığını ifade etmişlerdir (Arıkboğa ve Gül, 2021: 272). Başkanlık seçim sistemi kadar, mecliste başkanın listesinin

azınlıkta kalması durumunun da etkin bir belediye yönetimi için önemli bir sorun oluşturacağı ortadadır.

Bu sorunla bağlantılı bir husus, kontenjan üyeliklerinin dağıtımıyla ilgilidir. Belediye meclis üyelikleri seçiminde hesaplama yöntemini düzenleyen 2972 Sayılı Mahalli İdareler ile Mahalle Muhtarlıkları ve İhtiyar Heyetleri Seçimi Hakkında Kanunun “İl genel meclisi ve belediye meclisi üyeliklerine seçilenlerin tespiti” başlıklı 23. maddesinin son cümlesinde, “*Kontenjan adayı gösterilen bu seçim çevrelerinde geçerli oyların en çoğunu almış olan siyasi partinin kontenjan adayları belediye meclis üyeliğini kazanmış olurlar.*” hükmü gereği, kontenjan üyelikleri başkanlık seçimini kazanan listeye değil, belediye meclis seçimlerinde ilk sırayı alan listeye verilmektedir. Bu durum da, başkanlık seçiminde basit çoğunluk sistemiyle ve düşük oy yüzdesiyle kazanan başkanın meclisteki çoğunluğu kaybetme riskini arttırmaktadır. Aslında kontenjan uygulamasının amacı, başkanın meclisteki etkinliğini arttırmak iken, mevcut sistemde bu durum kazanan başkanların aleyhine durumlar ortaya çıkarabilmektedir.

Mevcut sistemin sorunlarından üçüncüsü de belediye meclisi seçiminde uygulanan kontenjanlı, %10 barajlı d'Hondt nispi temsil sistemi nedeniyle ortaya çıkan **belediye meclislerinde toplumun değişik kesimlerinin yeterince temsil edilememesi, bir başka deyişle eksik temsil sorunudur.** Belediye başkanının daha güçlü bir icra yönünün olması için güçlü bir meclis desteğinin önem taşıdığı tartışmasızdır. Mevcut sistem, bu desteğin oluşturulması noktasında bazen yetersiz kaldığı gibi bazen de bazı partilerin aşırı, bazı partilerin de eksik temsiline yol açmaktadır. Bu durum da hem yerel demokrasinin gelişimini hem siyasi katılımı olumsuz etkilemekte ve hem de farklı kesimlerin taleplerinin belediye yönetimine ulaşmasını engellemektedir. Bunun diğer olumsuz etkileri de, belediye yönetimine, alınacak kararlara etkisinin olamayacağı düşüncesinin seçmenlerde siyasi katılımı ve seçime katılımı azaltması, geçersiz oylarının oranının artması şeklindedir. Bu da, sağlıklı bir yerel demokrasinin oluşumu ve sosyal denetimle belediye yönetiminin doğru yönlendirilebilmesini olumsuz etkilemektedir. Yerel seçim sistemleriyle ilgili çalışmaların hemen hepsinde gerek kontenjan uygulaması gerekse %10 baraj uygulamasına yönelik ciddi eleştiriler getirilmekte ve değişiklik önerilerinin çoğu bu hususla ilgili yapılmaktadır. Mevcut seçim sistemiyle belediye meclisi seçimlerinde ciddi bir temsil adaletsizliğinin olduğu herkesin üzerinde uzlaştığı, ancak çözümde birbirinden çok farklılaştığı bir husustur.

Mevcut seçim sistemindeki bu önemli üç temel sorunun yanı sıra tali olarak nitelenebilecek bazı sorunlar da mevcut olup, onların da çözüme

kavuşturulmasının önemli olduğu düşünülmektedir. Bunlardan ilki, mevcut seçim sisteminde ittifak oluşturulabilmesi ile ilgili yasal altyapının yokluğu hususudur. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçişle birlikte, 2018 ve 2023 yılı Milletvekili Genel Seçimleri'nde uygulanan ittifak düzenlemesine benzer bir yasal altyapının yokluğu, yerel seçimlerde dolaylı şekilde ittifaklar yapılmasına yol açmakta, bu da uygulamada pek çok siyasi ve etik soruna yol açabilmektedir. 2019 yerel seçimlerinde seçim ittifakları fiilen işletilmiştir (Üzmez, 2020: 92). Bu fiili durum nedeniyle, belediye başkanlığı seçimi için ittifak yapan partilerden birisi seçime girerken diğerleri girmemekte, o partinin meclis üyesi adayları kendi partisinden istifa etmekte ve diğer partinin listesinden seçime girmektedir. Seçimden sonra herkes kendi partisine geri dönmektedir. Belediye başkanlığı seçiminde ise ittifak içindeki partilerden biri aday çıkarmakta, ittifaktaki diğer partiler o adayı desteklemektedir (Arıkboğa ve Gül, 202: 271). Belediye seçimlerinde iş birliği içerisinde hareket etmek isteyen parti ve adayların, bu iş birliğini yasal bir zeminde yapamamaları, kurulan ittifaklarda ve sonrasında sorun yaşanmasına neden olmakta, bu durum da belediye yönetiminde ve meclisinde istikrarsız durumların ortaya çıkmasına yol açmaktadır.

Çalışma bakımından mevcut sistemde gördüğümüz bir diğer tali sorun da, belediye başkanlığı seçimi için mücadeleye giren belediye başkan adaylarının bir oy farkla dahi seçimi kaybetme ihtimalleri söz konusu iken, girdikleri bu mücadelenin sonunda kaybettiklerinde siyasi hayatın dışında kalmalarıdır. Mecliste muhalefetin güçlü bir şekilde temsil edilebilmesi, seçilen başkanın daha etkin şekilde denetlenebilmesi ve eleştirilebilmesi, muhalif grubun daha koordineli çalışabilmesi ve farklılıkları güçlenmiş bir meclis oluşabilmesi bakımından, belediye başkan adaylarının seçimi kaybettikten sonra devre dışı kalmasının tali bir sorun olduğu düşünülmektedir. Bunun için, İtalya'da uygulanan, listelerin ilk sırasının listenin desteklediği başkan adayına tahsis edildiği yöntemle başkanlık seçimini kazanamayan başkan adaylarının meclis üyesi olmasına imkan sağlayan yöntemin örnek alınabileceği düşünülmektedir (Üzmez, 2020: 62).

Çalışmanın bu bölümünde zikredilecek son husus, belediye başkan adayları ve belediye başkan adaylarının belirlenmesi ile ilgili yasal düzenlemelerin yeterince demokratik olmaması ve bu konuda gerek parti üyelerinin gerekse seçmenlerin istedikleri aday/adayları seçmek yerine önlerine sunulan aday/adayları oylamak zorunda kalmaları hususudur. Seçimlerde adayların belirlenmesinde siyasi partilerin ön seçime başvurma oranının düşük olduğu, partilerin adaylarını genelde ön seçim dışındaki diğer yöntemlerle (temayül yoklaması, merkez yoklaması) belirledikleri görülmektedir (Arıkboğa ve Gül,

2021: 271). Parti içinde genellikle uygulanan antidemokratik belediye başkan adayı ve meclis üyesi adaylarını belirleme uygulaması, partilerde bölünmelere, aday olamayan başkan ve meclis üyesi adaylarının başka parti ya da listelerden aday olmasına yol açmakta, bu da siyasi sistemi daha parçalı hale getirerek istikrarı olumsuz etkilemektedir. Bunun yanında, belediye meclis üyeliği seçimlerinde, kapalı ya da sabit liste yöntemi uygulanması nedeniyle, seçmene liste üzerinde, meclis üyesi adayları arasında tercih yapma imkanı vermemekte, partilerin yaptığı sıralamayı değiştirme hakkı bulunmamaktadır (Arıkboğa ve Gül, 2021: 270). Bu husus da, seçmenlerin seçimlere katılım oranını düşüren bir etkiye yol açabilmektedir. Aday/adayların belirlenmesi ve meclis listelerine seçmenin müdahalesiyle ilgili olarak yasal anlamda kısmi de olsa bir düzenleme yapılmasının katılım oranlarını yükseltmesi ve siyasi parçalanmayı azaltarak istikrarı desteklemesi mümkün olabilecektir.

4. GÜÇLÜ YÖNETİM ve ADALETLİ TEMSİL AÇISINDAN ISPARTA İLİNDEKİ BAZI BELEDİYELERİN 31 MART 2024 YEREL SEÇİM SONUÇLARININ ANALİZİ

Çalışmaya örnek olarak Isparta ilinde yer alan bir merkez ilçe belediyesi, 12 ilçe belediyesi olmak üzere toplam 13 belediyedeki sonuçlardan çalışmamız bakımından örnek vermemize uygun olan 8 tanesini ele alarak analiz edeceğiz.

Çalışma kapsamında yukarıda izah edilen sorunlardan, seçimi kazanan belediye başkanının meclis listesinin azınlıkta kaldığı toplam dört ilçe ilk olarak ele alınacaktır. Bu ilçeler Yalvaç Belediyesi, Eğirdir Belediyesi, Şarkikaraağaç Belediyesi ve Atabey Belediyesi'dir.

Bunlardan ilki, Isparta'nın en büyük ilçesi olan Yalvaç'taki belediye başkanlığı ve belediye meclisi seçimi örneği olacaktır. Yalvaç'ta 31 Mart 2024 yerel seçimlerinde belediye başkanlığı seçimlerinde şu sonuçlar elde edilmiştir:

Tablo 6. 31 Mart 2024 Yerel Seçimleri Isparta İli Yalvaç İlçesi Belediye Başkanlığı Seçim Sonuçları

Seçmen Sayısı	: 15.971		
Kullanılan Oy	: 12.969		
Katılım Oranı	: %81,20		
Geçersiz Oy	: 604		
Geçerli Oy	: 12.365		
Parti	Aday	Aldığı Oy	Oy Oranı
İyi Parti	Mustafa Kodal	4.424	%35,77
Ak Parti	Sürmeli Yağcı	3.847	%31,11
MHP	Halil H. Tütüncü	1.953	%15,79
Bağımsız	Tekin Bayram	1.117	%9,03
CHP	Haki Allar	447	%3,61
BTP	Ayşenur Bilgi	195	%1,57
Yeniden Refah	İsmail Kıvrak	180	%1,45
Gelecek Partisi	Ali Osman Metin	112	%0,9
Zafer Partisi	Süleyman Yalvaç	77	%0,62
HÜDAPAR	Mehmet Memiş	7	%0,05
HKP	Selçuk Efe Tan	6	%0,04

(Kaynak: <https://secim.hurriyet.com.tr/31-mart-2024-yerel-secimleri/secim-sonuclari/>)

Yalvaç'ta 31 Mart 2024 yerel seçimlerinde belediye meclis üyeliği seçimlerinde şu sonuçlar elde edilmiştir:

Tablo 7. 31 Mart 2024 Yerel Seçimleri Isparta İli Yalvaç İlçesi Belediye Meclisi Seçim Sonuçları

Seçmen Sayısı	: 15.971		
Geçerli Oy	: 12.228		
Parti	Aldığı Oy	Oy Oranı	Kazandığı Meclis Üyeliği Sayısı
Ak Parti	4.016	%32,86	6 + 2 (Kontenjan)= 8
İyi Parti	3.844	%31,46	5
MHP	2.186	%17,89	2
CHP	1.143	%9,35	0
Yeniden Refah	468	%3,83	0
Zafer Partisi	199	%1,62	0
Gelecek Partisi	181	%1,48	0
BTP	158	%1,29	0
TKP	23	%0,18	0

(Kaynak: <https://secim.hurriyet.com.tr/31-mart-2024-yerel-secimleri/secim-sonuclari/>)

Yalvaç'ta yapılan seçimlerde Belediye Başkanlığı'nı İyi Parti adayı Mustafa Kodal kazanırken, belediye meclisi seçimlerinde ilk sırayı Ak Parti listesi aldı ve 6'sı normal listeden 2'si de kontenjandan olmak üzere toplam 8 meclis üyeliğini bu parti kazandı. Başkanın listesi 5 üyelik kazanırken, 2 üyeliği de MHP listesi kazandı. Başkanlık seçimini %35,77'lik oy oranıyla kazanan başkanın listesi

meclis seçimlerinde %31,46 ile ikinci sırada kaldı ve mecliste azınlıkta kaldı. Başkanın listesi 5 üyelik kazanırken muhalefet mecliste 10 üyelik kazanmış oldu. Bu durumda, mecliste alınacak önemli kararlardan kurulacak komisyonlara ve encümen üyeliklerine kadar her noktada başkanın elini kolunu bağlayacak bir tablo ortaya çıkmıştır.

Diğer yandan, %10'luk baraj uygulaması nedeniyle mecliste temsil edilemeyen seçmenlerin oy oranı %17,75 olarak gerçekleşmiştir. 1.143 oy ve %9,35 oy oranına sahip CHP, mevcut seçim sistemi nedeniyle 15 üyeli mecliste hiç üyelik kazanamamış olup, parti mecliste temsil imkanı bulamamıştır.

İkinci örneğimiz, Isparta'nın ikinci büyük ilçesi Eğirdir'deki belediye başkanlığı ve belediye meclisi seçimi örneği olacaktır.

Eğirdir'de 31 Mart 2024 yerel seçimlerinde belediye başkanlığı seçimlerinde şu sonuçlar elde edilmiştir:

Tablo 8. 31 Mart 2024 Yerel Seçimleri Isparta İli Eğirdir İlçesi Belediye Başkanlığı Seçim Sonuçları

Seçmen Sayısı	: 12.342		
Kullanılan Oy	: 10.463		
Katılım Oranı	: %84,78		
Geçersiz Oy	: 463		
Geçerli Oy	: 10.000		
Parti	Aday	Aldığı Oy	Oy Oranı
Ak Parti	Mustafa Özer	3.205	%32,05
MHP	Mehmet Demirel	2.554	%25,54
DP	Ömer Şengöl	2.442	%24,42
CHP	Necati Savaş	1.452	%14,52
Zafer Partisi	Ercan Yılmaz	151	%1,51
Yeniden Refah	Mehmet Akif Nalbat	62	%0,62
Saadet P.	Hasan Kaya	59	%0,59
DEM Parti	Hatice Uçar	37	%0,37
BTP	Cavit Ertap	23	%0,23
HÜDAPAR	İslam Çakar	9	%0,09
HKP	Yaşar Ali Avcu	6	%0,06

(Kaynak: <https://secim.hurriyet.com.tr/31-mart-2024-yerel-secimleri/secim-sonuclari/>)

Eğirdir'de 31 Mart 2024 yerel seçimlerinde belediye meclis üyeliği seçimlerinde şu sonuçlar elde edilmiştir:

Tablo 9. 31 Mart 2024 Yerel Seçimleri Isparta İli Eğirdir İlçesi Belediye Meclisi Seçim Sonuçları

Seçmen Sayısı	: 12.342		
Geçerli Oy	: 9.946		
Parti	Aldığı Oy	Oy Oranı	Kazandığı Meclis Üyeliği Sayısı
MHP	2.884	%29,0	4 + 1 (Kontenjan)= 5
Ak Parti	2.868	%28,84	3
DP	1.961	%19,72	2
CHP	1.809	%18,19	1
Zafer Partisi	219	%2,2	0
Yeniden Refah	108	%1,08	0
Saadet P.	43	%0,43	0
BTP	26	%0,26	0
Bağımsız	18	%0,18	0
HÜDAPAR	10	%0,1	0

(Kaynak: <https://secim.hurriyet.com.tr/31-mart-2024-yerel-secimleri/secim-sonuclari/>)

Eğirdir’de yapılan seçimlerde Belediye Başkanlığı’nı Ak Parti adayı Mustafa Özer kazanırken, belediye meclisi seçimlerinde ilk sırayı MHP listesi aldı ve 4’ü normal listeden 1’i de kontenjandan olmak üzere toplam 5 meclis üyeliğini bu parti kazandı. Başkanlık seçimini %32,05’lik oy oranıyla kazanan başkanın listesi meclis seçimlerinde %28,83 ile ikinci sırada kaldı ve mecliste azınlıkta kaldı. Başkanın listesi 3 üyelik kazanırken, 2 üyeliği DP listesi, 1 üyeliği de CHP listesi kazandı. Yani, başkanın listesi 11 üyeli mecliste 3 üye kazanabilirken, muhalif partiler toplam 8 üyeliğe ulaşmış oldu. Eğirdir’de de, kazanan başkan destekleyen bir sistem olmasına karşın, ortaya çıkan sonuçlar belediye başkanının elini kolunu bağlayacak şekilde oluştu.

Isparta’da üçüncü örneğimiz, Isparta’nın üçüncü büyük ilçesi Şarkikaraağaç’taki belediye başkanlığı ve belediye meclisi seçimi örneği olacaktır.

Şarkikaraağaç’ta 31 Mart 2024 yerel seçimlerinde belediye başkanlığı seçimlerinde şu sonuçlar elde edilmiştir:

Tablo 10. 31 Mart 2024 Yerel Seçimleri Isparta İli Şarkikaraağaç İlçesi Belediye

Başkanlığı Seçim Sonuçları

Seçmen Sayısı	: 7.650		
Kullanılan Oy	: 6.331		
Katılım Oranı	: %82,76		
Geçersiz Oy	: 360		
Geçerli Oy	: 5.971		
Parti	Aday	Aldığı Oy	Oy Oranı
Ak Parti	Ali Göçer	1.789	%29,96
İyi Parti	Cemil Çelik	1.323	%22,15
MHP	Mevlüt Karataş	1.152	%19,29
CHP	Kamil Kapıcı	1.101	%18,42
Yeniden Refah	Ramazan B.Kabalak	464	%7,77
Saadet P.	Nazmiye Gündüz	61	%1,02
Zafer Partisi	Tamer Yalçın	57	%0,95
HKP	A.Engin Gençer	10	%0,16
HÜDAPAR	İslam Durmaz	8	%0,13
BTP	Emirhan Erözen	6	%0,1

(Kaynak: <https://secim.hurriyet.com.tr/31-mart-2024-yerel-secimleri/secim-sonuclari/>)

Şarkikaraağaç'ta 31 Mart 2024 yerel seçimlerinde belediye meclis üyeliği seçimlerinde şu sonuçlar elde edilmiştir:

Tablo 11. 31 Mart 2024 Yerel Seçimleri Isparta İli Şarkikaraağaç İlçesi Belediye Meclisi Seçim Sonuçları

Seçmen Sayısı	: 7.650		
Geçerli Oy	: 5.935		
Parti	Aldığı Oy	Oy Oranı	Kazandığı Meclis Üyeliği Sayısı
Ak Parti	1.544	%26,01	3 + 1 (Kontenjan)= 4
İyi Parti	1.320	%22,24	3
MHP	1.305	%21,98	2
CHP	1.105	%18,61	2
Yeniden Refah	458	%7,71	0
Zafer Partisi	107	%1,8	0
Saadet P.	69	%1,16	0
BTP	12	%0,2	0
HÜDAPAR	9	%0,15	0
TKP	6	%0,1	0

(Kaynak: <https://secim.hurriyet.com.tr/31-mart-2024-yerel-secimleri/secim-sonuclari/>)

Şarkikaraağaç'ta yapılan seçimlerde Belediye Başkanlığı'nı Ak Parti adayı Ali Göçer kazanırken, belediye meclisi seçimlerinde ilk sırayı yine Ak Parti listesi aldı ve 3'ü normal listeden 1'i de kontenjandan olmak üzere toplam 4 meclis üyeliğini bu parti kazandı. Başkanlık seçimini %29,96'lık oy oranıyla kazanan başkanın listesi meclis seçimlerinde %26,01 ile ilk sırada yer almasına karşın mecliste azınlıkta kaldı. Başkanın listesi 4 üyelik kazanırken, 3 üyeliği İyi

Parti listesi, 2 üyeliği MHP listesi, 2 üyeliği de CHP listesi kazandı. Yani, başkanın listesi 11 üyeli mecliste 4 üye kazanabilirken, muhalif partiler toplam 7 üyeliğe ulaşmış oldu. Şarkikaraağaç'ta da kazanan başkan destekleyen bir sistem olmasına karşın, ortaya çıkan sonuçlar belediye başkanının elini kolunu bağlayacak şekilde oluştu. Şarkikaraağaç'ta başkanın listesi mecliste de birinci olmasına karşın, üye sayısında yeterli çoğunluğa ulaşamadı.

Isparta'da dördüncü örneğimiz, Atabey ilçesindeki belediye başkanlığı ve belediye meclisi seçimi örneği olacaktır.

Atabey'de 31 Mart 2024 yerel seçimlerinde belediye başkanlığı seçimlerinde şu sonuçlar elde edilmiştir:

Tablo 12. 31 Mart 2024 Yerel Seçimleri Isparta İli Atabey İlçesi Belediye Başkanlığı Seçim Sonuçları

Seçmen Sayısı	: 3.675		
Kullanılan Oy	: 3.270		
Katılım Oranı	: %88,98		
Geçersiz Oy	: 134		
Geçerli Oy	: 3.136		
Parti	Aday	Aldığı Oy	Oy Oranı
Ak Parti	Serdar Pehlivan	1.150	%36,67
MHP	Aziz Eraslan	1.135	%36,19
CHP	Mehmet Atıcı	445	%14,19
Yeniden Refah	Ebu Bekir Taşkiran	267	%8,51
İyi Parti	Barış Şevket Aykut	90	%2,86
Saadet P.	Uğur Turan	19	%0,6
Zafer Partisi	Hayriye Yıldız	14	%0,44
Bağımsız	Havva Akyol	5	%0,15
HKP	Öner Özyenginer	4	%0,12
HÜDAPAR	İsmail Teknal	4	%0,12
BTP	Fatma Yolcu	3	%0,09

(Kaynak: <https://secim.hurriyet.com.tr/31-mart-2024-yerel-secimleri/secim-sonuclari/>)

Atabey'de 31 Mart 2024 yerel seçimlerinde belediye meclis üyeliği seçimlerinde şu sonuçlar elde edilmiştir:

Tablo 13. 31 Mart 2024 Yerel Seçimleri Isparta İli Atabey İlçesi Belediye Meclisi Seçim Sonuçları

Seçmen Sayısı	: 3.675		
Geçerli Oy	: 5.935		
Parti	Aldığı Oy	Oy Oranı	Kazandığı Meclis Üyeliği Sayısı
MHP	1.042	%33,37	4 + 1 (Kontenjan)= 5
Ak Parti	1.031	%33,02	3
CHP	536	%17,16	1
Yeniden Refah	293	%9,38	0
İyi Parti	128	%4,09	0
Saadet P.	54	%1,72	0
Zafer Partisi	32	%1,02	0
TKP	4	%0,12	0
BTP	2	%0,06	0

(Kaynak: <https://secim.hurriyet.com.tr/31-mart-2024-yerel-secimleri/secim-sonuclari/>)

Atabey’de yapılan seçimlerde Belediye Başkanlığı’nı Ak Parti adayı Serdar Pehlivan kazanırken, belediye meclisi seçimlerinde ilk sırayı MHP listesi aldı ve 4’ü normal listeden 1’i de kontenjandan olmak üzere toplam 5 meclis üyeliğini bu parti kazandı. Başkanlık seçimini %36,67’lik oy oranıyla kazanan başkanın listesi meclis seçimlerinde %33,02 ile ikinci sırada yer alarak mecliste azınlıkta kaldı. Başkanın listesi 3 üyelik kazanırken, 5 üyeliği MHP listesi, 1 üyeliği de CHP listesi kazandı. Yani, başkanın listesi 9 üyeli mecliste 3 üye kazanabilirken, muhalif partiler toplam 6 üyeliğe ulaşmış oldu. Atabey’de de kazanan başkan destekleyen bir sistem olmasına karşın, ortaya çıkan sonuçlar belediye başkanının elini kolunu bağlayacak şekilde oluştu. Diğer yandan, Atabey’de seçmenlerin oyunun %16,93’üne tekabül eden kısmı, %10’luk baraj uygulaması nedeniyle mecliste temsil edilme imkanını bulamadı. %9,38 oy alan Yeniden Refah Partisi listesi baraj uygulaması nedeniyle 9 üyeli meclise temsilci gönderemedi.

Yukarıda incelenen dört belediyede, seçilen başkanların listelerinin mecliste azınlıkta kalması sorunu oluşurken; iki belediyede de temsilde adaletsizlik örneği görülmüştür.

Isparta’daki belediyelerde, 31 Mart 2024 seçim sonuçlarına göre yaşanan temsil adaletsizliğine örnek olabilecek 4 belediye örneği de çalışmanın bu bölümünde ele alınacaktır.

Bu kısımda, ele alacağımız ilk örnek Isparta Belediye Meclisi seçim sonuçlarıdır. 31 Mart 2024 seçimlerinde Isparta Belediye Başkanlığı’nı Ak Parti adayı Şükrü Başdeğirmen %41,95 oy oranıyla kazanırken, belediye meclis seçimlerinde de şu sonuçlar oluşmuştur:

Tablo 14. 31 Mart 2024 Yerel Seçimleri Isparta Belediye Meclisi Seçim Sonuçları

Seçmen Sayısı	: 172.935		
Geçerli Oy	: 129.209		
Parti	Aldığı Oy	Oy Oranı	Kazandığı Meclis Üyeliği Sayısı
Ak Parti	47.915	%37,08	19 + 4 (Kontenjan)= 23
CHP	29.377	%22,73	8
İyi Parti	20.330	%15,73	4
MHP	16.721	%12,94	2
Zafer Partisi	6.149	%4,75	0
Yeniden Refah	3.842	%2,97	0
Saadet P.	1.653	%1,27	0
Büyük Birlik P.	701	%0,54	0
DEM Parti	632	%0,48	0
DEVA Partisi	510	%0,39	0
DP	406	%0,31	0
BTP	387	%0,29	0
TKP	231	%0,17	0
Millet Partisi	191	%0,14	0
Milli Yol P.	164	%0,12	0

(Kaynak: <https://secim.hurriyet.com.tr/31-mart-2024-yerel-secimleri/secim-sonuclari/>)

Tablodaki sonuçlarda da görülebileceği gibi, Isparta Belediye Meclisi seçimlerinde de ciddi bir temsil adaletsizliği sonucu oluşmuştur. Oyların %37,08'ini alan Ak Parti listesi meclisteki 37 üyeliğin 23'ünü kazanmış, yani temsil oranı %62,16 olmuştur.

Tablo 15. 31 Mart 2024 Yerel Seçimleri Isparta Belediye Meclisi Seçim Sonuçlarına Üye Dağılımı, Aşkın/Eksik Temsil Oranları

Parti	Oy Oranı	Kazandığı Meclis Üyeliği Sayısı	Mecliste Kazandığı Üye Sayının Toplama Oranı	Aşkın/Eksik Temsil Oranı
Ak Parti	%37,08	19 + 4 (Kontenjan)=23	%62,16	+ %25,08
CHP	%22,73	8	%21,62	- %1,11
İyi Parti	%15,73	4	%10,81	- %4,92
MHP	%12,94	2	%5,41	- %7,53
Diğer	%11,52	0	0	- %11,52

Ak Parti listesi aldığı oyun %25,08 fazlası oranda mecliste temsil gücüne kavuşurken, İyi Parti ve MHP'nin toplamda %12,45 eksik temsili gerçekleşirken, bu seçimde oy kullanan %11,52 oranında seçmenin mecliste temsili mümkün olmamıştır.

Temsil adaletsizliğine örnek oluşturan bir diğer örnek Keçiborlu Belediye Meclisi seçimlerinde oluşmuştur. 31 Mart 2024 seçimlerinde Keçiborlu Belediye Başkanlığı'nı Ak Parti adayı Yusuf Murat Parlak, %50,09 oy oranıyla kazanırken, belediye meclis seçimlerinde de şu sonuçlar oluşmuştur:

Tablo 16. 31 Mart 2024 Yerel Seçimleri Isparta İli Keçiborlu İlçesi Belediye Meclisi Seçim Sonuçlarına Üye Dağılımı, Aşkın/Eksik Temsil Oranları

Parti	Oy Oranı	Kazandığı Meclis Üyeliği Sayısı	Mecliste Kazandığı Üye Sayının Toplama Oranı	Aşkın/Eksik Temsil Oranı
Ak Parti	%45,86	5 + 1 (Kontenjan)=6	%66,67	+ %20,81
CHP	%27,18	3	%33,33	+ %6,15
MHP	%13,16	0	0	- %13,16
İyi Parti	%11,58	0	0	- %11,58
Diğer	%2,22	0	0	- %2,18

Oyların %45,86'sını alan Ak Parti listesi meclisteki 9 üyeliğin 6'sını kazanmış, yani temsil oranı %66,67 olmuştur. 3 üyeliği CHP'nin kazandığı meclis seçimlerinde %13,15 alan MHP ve %11,58 oranında oy alan İyi Parti listesi üyelik kazanamazken; mecliste temsil edilmeyen seçmenlerin toplam oy oranı %26,96 olmuştur.

Temsil adaletsizliğine örnek oluşturan bir diğer örnek Senirkent Belediye Meclisi seçimlerinde oluşmuştur. 31 Mart 2024 seçimlerinde Senirkent Belediye Başkanlığı'nı MHP adayı Hüseyin Baykal, %44,67 oy oranıyla kazanırken, belediye meclis seçimlerinde de şu sonuçlar oluşmuştur:

Tablo 17. 31 Mart 2024 Yerel Seçimleri Isparta İli Senirkent İlçesi Belediye Meclisi Seçim Sonuçlarına Üye Dağılımı, Aşkın/Eksik Temsil Oranları

Parti	Oy Oranı	Kazandığı Meclis Üyeliği Sayısı	Mecliste Kazandığı Üye Sayının Toplama Oranı	Aşkın/Eksik Temsil Oranı
MHP	%40,86	4 + 1 (Kontenjan)=5	%55,56	+ %14,7
Ak Parti	%38,58	4	%44,44	+ %5,9
İyi Parti	%15,58	0	0	- %15,58
Diğer	%4,98	0	0	- %4,98

Oyların %40,86'sını alan MHP listesi meclisteki 9 üyeliğin 5'ini kazanmış, yani temsil oranı %55,56 olmuştur. 4 üyeliği MHP'nin kazandığı meclis seçimlerinde %15,58 oranında oy alan İyi Parti listesi üyelik kazanamazken; mecliste temsil edilmeyen seçmenlerin toplam oy oranı %20,56 olmuştur.

Temsil adaletsizliğine örnek oluşturan son örnek Aksu Belediye Meclisi seçimlerinde oluşmuştur. 31 Mart 2024 seçimlerinde Aksu Belediye Başkanlığı'nı Ak Parti adayı Veli Kahraman, %42,78 oy oranıyla ve tek oy farkla kazanırken, belediye meclis seçimlerinde de şu sonuçlar oluşmuştur:

Tablo 18. 31 Mart 2024 Yerel Seçimleri Isparta İli Aksu İlçesi Belediye Meclisi Seçim Sonuçlarına Üye Dağılımı, Aşkın/Eksik Temsil Oranları

Parti	Oy Oranı	Kazandığı Meclis Üyeliği Sayısı	Mecliste Kazandığı Üye Sayının Toplama Oranı	Aşkın/Eksik Temsil Oranı
Ak Parti	%40,07	4 + 1 (Kontenjan)=5	%55,56	+ %15,49
CHP	%39,90	4	%44,44	+ %4,54
MHP	%12,96	0	0	- %12,96
Diğer	%7,07	0	0	- %7,07

,Oyların %40,07'sini alan Ak Parti listesi meclisteki 9 üyeliğin 5'ini kazanmış, yani temsil oranı %55,56 olmuştur. 4 üyeliği CHP'nin kazandığı meclis seçimlerinde %12,96 oranında oy alan MHP listesi üyelik kazanamazken; mecliste temsil edilmeyen seçmenlerin toplam oy oranı %20,03 olmuştur.

31 Mart 2024 yerel seçim sonuçları incelenen ve Isparta'da ele alınan 8 belediyeden 4'ünde belediye başkanının meclis listesinin azınlıkta kalması sorunu ortaya çıkarken; 4 tanesinde de temsilde adaletsizlik sorununun örnekleri tespit edilmiştir. Isparta'da merkez ilçe belediyesi de dahil toplam 13 belediyeden sadece 4 tanesinde seçilen başkan %50'nin üzerinde oy alırken (Gelendost, Keçiborlu, Sütçüler, Yenışarbademli), Şarkıkaraağaç ilçesinde seçimi %29,96 oy alan aday kazanmış, Aksu ilçesinde de %42,78 oy alan aday seçimi sadece 1 oy farkla kazanmıştır. Bu bakımdan Isparta'nın neredeyse her belediyede çalışmanın teorik kısmında izah edilen sıkıntılara örnek olabilecek sonuçlar, son yerel seçimlerde tespit edilmiştir.

Isparta ili ve ilçe belediyelerinde karşılaşılan bu durum, ülke genelinde pek çok belediyede karşılaşılan bir durum olup, bu sıkıntıların çözümünün tartışılması ve bu konuda çalışma yapılmasının yararlı olacağı ortadadır.

5. BELEDİYE BAŞKANLIĞI ve BELEDİYE MECLİSİ SEÇİM SİSTEMLERİNE İLİŞKİN ÖNERİLER

Çalışmanın bu bölümünde, teorik bölümde anlatılan ve Isparta ili ve ilçe belediyelerinde örneklendirilen seçim sisteminden kaynaklanan sıkıntıların ortadan kaldırılması için çeşitli çözüm önerileri sunulacaktır.

1. Öneri: Başkanlık seçimi basit çoğunluk sistemi yerine salt çoğunluk sistemi (%50+1) ve iki turlu olarak yapılmalı

Ülkemizdeki yerel seçim sisteminin en önemli sıkıntısının, belediye başkanlığı seçimlerinin basit çoğunluk sistemine göre yapılması olduğu görülmektedir. Belediye başkanlığı seçiminde rakiplerinden bir fazla oy almaya dayalı bu sistem nedeniyle, pek çok belediyede düşük oy oranlarıyla seçilen

başkanların siyasal meşruiyet sorunu, toplumsal tabanının düşük kalması, karşısında oransal olarak büyük bir kitlenin bulunması ve belediye meclisinde de çoğunluk sağlayamama sorunları hizmet üretme anlamında ciddi sıkıntılara yol açmaktadır. O nedenle, belediye başkanlığı seçiminde basit çoğunluk değil, salt çoğunluk sisteminin (%50+1) uygulanması, bu sorunların tamamını ortadan kaldıracak bir çözüm olacaktır. Bunun için de iki türlü salt çoğunluk sisteminin uygulanması uygun olacaktır. İlk turda salt çoğunluğu sağlayacak bir aday çıkmaması halinde en çok oy alan iki adayın ikinci turda yarışmasıyla seçimin sonuçlanması sağlanarak, en az %50+1 oy desteği alan bir başkan seçimi anılan sorunların ortadan kaldırılmasını sağlayabilecektir.

2. Öneri: Belediye meclisi seçimlerinde baraj kaldırılmalı, kontenjan üyelik oran/sayısı arttırılmalı, kontenjan üyelikleri seçimi kazanan başkanın listesine verilmeli, temsil adaleti için meclis üyeliği sayıları arttırılmalı

Yerel seçimlerde belediye meclisi seçimlerinde uygulanan %10 barajlı, kontenjan uygulamalı d'Hondt nispi temsil sistemi nedeniyle iki önemli sorunla karşı karşıya kalınmaktadır. Bunlardan ilki, seçilen başkanın belediye meclis listesinin bazen azınlıkta kalması durumu; ikincisi de, mecliste aday listelerin temsil adaletsizliğine uğraması durumudur. Burada, hem yönetimde istikrar hem de temsilde adaleti sağlayacak bir düzenlemenin oluşturulması için uygun bir formül üretilmesi gerekmektedir. Burada, temsilde adaleti sağlamak adına belediye başkanının elde ettiği toplumsal desteğe uygun bir çoğunlukla mecliste temsil edilmesine engel olmamanın önemli olduğu düşünülmektedir. Belediye başkanlığı seçiminde salt çoğunluk aranması nedeniyle seçilen başkanın en az %50+1'lik bir desteğe sahip olması zaten siyasi meşruiyet sorununu ortadan kaldıracığı için, belediye meclis üyeliği seçiminden çıkacak sonucun da bununla örtüşmesi uygun olacaktır. Bunun için bazı ülkelerde uygulanan belli oranda kontenjan üyeliğinin seçilen başkanın listesine tahsis edilmesi uygulaması düşünülebilir. İtalya'da söz konusu oran seçilen başkanın listesine %60'lık bir kontenjan olarak uygulanmaktadır. Bu oranın, siyasi rekabetin güçlü olduğu ülkemiz için yüksek olduğu düşünülmekte olup, çalışma kapsamında yapılan analizler doğrultusunda en az %20 en fazla %35 oranında bir kontenjan uygulamasının, mecliste çoğunluk elde etme sorununu ortadan kaldıracığı değerlendirilmektedir. Belediye meclis üyeliği seçimi tek türlü yapılmalı, kontenjan üyelikleri seçimi kazanan başkanın listesine verilirken, geri kalan üyelikler de barajsız d'Hondt nispi temsil sistemine göre listeler arasında dağıtılmalıdır. Kontenjan listesindeki üye adayları listede ayrı şekilde yer almalı, başkanlık seçimini hangi başkan kazanırsa kontenjan üyelikleri o başkanın

listesine verilmeli (Mevcut sistemde belediye meclis seçimlerinde en çok oy alan parti kontenjan üyeliklerini kazanıyor).

Belediye meclisinde daha fazla partinin temsil imkanı bulabilmesinin sağlanması, yani temsil adaletinin uygulanabilmesi için de mevcut belediye meclis üyeliği sayılarının arttırılması önerilmektedir. Sistemin, belli bir düzeyin üzerinde oy alan partilere temsil olanağı sunabilmesi için belediye meclis üyeliği sayısının belde nüfuslarının büyüklüğüne göre yeniden düzenlenmesi ve en düşük üye sayısının 20'den başlamasının uygun olacağı düşünülmektedir. Kontenjandan arta kalan üyelerin adaletli dağıtımı için üye sayının artması, nispi temsil sistemini daha işlevsel hale getirmektedir.

Bu öneriyi biraz önce incelenen belediyelerden birinin meclis üyeliği seçim sonuçları üzerinde somutlaştırılabilir. Yalvaç'ta 31 Mart 2024 yerel seçimlerinde belediye başkanlığı seçimlerinde ilk iki sırayı alan adayların ikinci tura kaldığını ve yine İyi Parti adayının seçimi kazandığını varsayalım. Meclis üyeliği seçimleri tek turlu olacağı için mevcut oy oranları üzerinden yeniden hesaplama yapalım. Önerimiz doğrultusunda nüfusa göre, belediye meclis üyeliği sayılarının arttırılması çerçevesinde Yalvaç ölçeğinde bir ilçe için (2023 nüfusu 22.358) belediye meclis üye sayısının 30 yapıldığını varsayalım. Kontenjan oranının da %30 olarak düzenlendiğini varsayarsak, seçimi kazanan başkanın listesinden 9 üye kontenjandan seçilmiş olur. Geri kalan 21 üyelik de barajsız biçimde d'Hondt yöntemine göre dağıtılır.

Yalvaç'ta 31 Mart 2024 yerel seçimlerinde belediye meclis üyeliği seçimlerinde seçimi kazanan İyi Parti 5, Ak Parti 8, MHP 2 üyelik kazanmıştı. Önerimize göre, oy oranlarını yeniden hesapladığımızda alttaki tablodaki seçim sonuçlarına göre meclis üye dağılımı bir sonraki tabloda şu şekilde oluşur:

Tablo 19. 31 Mart 2024 Yerel Seçimleri Isparta İli Yalvaç İlçesi Belediye Meclisi Seçim Sonuçları

Seçmen Sayısı	: 15.971	
Geçerli Oy	: 12.228	
Parti	Aldığı Oy	Oy Oranı
Ak Parti	4.016	%32,86
İyi Parti	3.844	%31,46
MHP	2.186	%17,89
CHP	1.143	%9,35
Yeniden Refah P.	468	%3,83
Zafer Partisi	199	%1,62
Gelecek Partisi	181	%1,48
BTP	158	%1,29
TKP	23	%0,18

(Kaynak: <https://secim.hurriyet.com.tr/31-mart-2024-yerel-secimleri/secim-sonuclari/>)

Alınan oylar, barajsız d'Hondt yöntemine göre şu şekilde dağıtılır:

Tablo 20. 31 Mart 2024 Yerel Seçimleri Yalvaç Belediye Meclisi Seçim Sonuçlarının Öneriye Göre Yeniden Değerlendirilmesi

Bölme	Ak Parti	İyi Parti	MHP	CHP	YRP	Diğer
1	4.016 (1)	3.844 (2)	2.186 (3)	1.143 (8)	468	561
2	2.008 (4)	1.922 (5)	1.093 (9)	572 (18)	234	...
3	1.339 (6)	1.281 (7)	729 (14)	381	156	...
4	1.004 (10)	961 (11)	547 (20)	286	...	...
5	803 (12)	769 (13)	437	229	...	...
6	669 (15)	641 (16)	364	191	...	...
7	574 (17)	549 (19)	312	163	...	...
8	502 (21)	481	273	143	...	...
9	446	427	243	127	...	...
10	402	384	219	114	...	...
Üye	8 Üye	7 Üye	4 Üye	2 Üye	0	0
		+9 Kont.				
Toplam	8 Üye	16 Üye	4 Üye	2 Üye		

Mevcut sistemde 15 üyeli mecliste dağılım başkanlık seçimini kazanan İyi Parti 5 üye, Ak Parti 8 üye, MHP 2 üye şeklinde idi. Meclis üyesi toplamı 15 olsa idi, önerdiğimiz sisteme göre, dağılım İyi Parti 8, Ak Parti 4, MHP 2, CHP 1 şeklinde olurdu. Meclis üye sayısı 30 yapıldığı takdirde İyi Parti 16, Ak Parti 8, MHP 4, CHP 2 şeklinde dağılırdı. Her iki durumda da hem başkanın listesi mecliste çoğunlukta kalıyor, hem de temsil adaleti daha yüksek düzeyde gerçekleşiyor.

3. Öneri: Yerel seçim ittifakları yasal zemine kavuşmalı

Ülkemizde milletvekilliği genel seçimlerinde partiler arası ittifaklar için yasal zemin oluşturulmuş olmasına karşın, yerel seçimlerde ittifakların yasal zemini bulunmamakta, partiler fiili iş birliği yoluna gidebilmektedirler. Başkanlık sisteminde de salt çoğunluk aranması önerisinin hayata geçirilmesi halinde ittifak düzenlemesinin daha da elzem olacağı ortadadır. Yapılacak olan ittifak düzenlemesi ile bir başkan adayının üzerinde uzlaşan ittifak partilerinin belediye meclis listelerinde ittifak altında kendi logoları-listeleriyle yarışmaları ve ittifaka çıkan oyların kendi aralarında d'Hondt yöntemine göre dağıtılması yoluyla iş birliklerini özendirilmesi ve sağlıklı bir şekilde işletilmesi mümkün olabilecektir. İş birliklerinin yasal zemine oturtulması, seçim süreçlerinin daha şeffaf ve açıklıkla yapılmasına da imkan sağlayacaktır.

4. Öneri: Seçimi kaybeden başkan adaylarının kendi meclis listesinin ilk sırasında yer bulması sağlanmalı

Mevcut sistemde, seçimlerde başkan adayı olan isimler, seçimi kaybettikleri zaman, siyasi anlamda yürütecekleri mücadelede bir zemin bulamıyor, seçilen

başkanın meclisteki denetimi konusunda daha zayıf olan üyeler mücadele etmek durumunda kalıyor. Seçilemeyen belediye başkan adaylarının mecliste yer alması, hem başkan üzerindeki meclis denetiminin daha rekabetçi hale gelmesini sağlayacak hem de seçimi kaybeden başkanın siyasal mücadelesini sürdürebileceği bir zemin oluşturarak toplumsal ilgi ve katılımın arttırılması sağlanabilecektir.

5. Öneri: Belediye başkan aday ve belediye meclis üyesi aday belirlemede önseçimin daha çok gerçekleşmesini sağlayacak yasal düzenleme yapılmalı

Doğrudan seçim sistemiyle alakalı olmasa da, yerel seçimlere ve yerel siyasi süreçlere parti üyesi ve seçmenlerin katılımının arttırılması, seçimlerin daha yarışmacı bir ortamda gerçekleştirilebilmesi bakımından parti yönetimlerin aday belirleme süreçlerindeki insiyatifin azaltılması, üyelerin insiyatifinin arttırılması önerilmektedir. Bu noktada, belediye başkan adaylarının belirlenmesinde önseçimin zorunlu hale getirilmesi, belediye meclis listelerinde de kontenjan listesi dışında kalan belediye meclis üyeliği adaylarının belirlenmesinde önseçimin zorunlu hale getirilmesinin yararlı olacağı düşünülmektedir.

6. Öneri: Belediye meclis üyeliği seçimlerinde, seçmene listenin belli bir oranında tercih hakkı verilmeli

Partilerin belediye meclis listeleri, tamamen parti yönetimleri ve belediye başkan adaylarının kontrolü altında düzenlenmekte ve seçmenler önlerine gelen listeleri onaylamak zorunda kalmaktadır. Başkan aday ve kontenjan dışında kalan belediye meclis üyesi adaylarının partilerin önseçim süreçlerinde belirlenmesinin yanında; partilerin kontenjan dışında kalan belediye meclis üyesi adaylarından belli bir oranına kadar seçmene tercih hakkı verilmesi, seçmenlerin seçimlere katılım oranını ve daha çok sayıda insanın seçimlere aday olarak katılmasını özendirecek, yarışmacı bir ortamda belediye meclis seçimlerinin yapılması, vatandaşın tercihlerinin temsili açısından yararlı olabilecektir. Örneğin, seçmene 30 üyeli bir mecliste kontenjan üyelerinin dışında kalan üyelerden 3 tanesini işaretleme yoluyla tercih hakkı verilmesi düşünülebilir. Burada bazı Avrupa ülkelerinde kadın üye sayısının artışı teşvik için tercihlerden en az birinin kadın olması zorunluluğu da konularak, kadın siyasetçi sayısının oransal artışı da temin edilebilir.

7. Öneri: Yerel seçimlerde aday ya da aday aday olacak kamu görevlileri seçim döneminde izinli sayılmalı

Yerel siyasette gerek başkan adaylığı gerekse belediye meclis üyesi adaylığı konusunda, özellikle daha küçük yerleşim yerlerinde nitelikli aday bulma

zorluğunun aşılmasında, kendi mesleklerinde daha iyi eğitime sahip ve belediye yönetimi açısından katkı sunabilecek kamu görevlileri, aday adaylığı sürecinin çok uzun olması nedeniyle siyasi hayata yönelmekten uzak durmakta, bu da yerel yönetim kademelerinde daha nitelikli kadroların oluşmasını zorlaştırmaktadır. Bu zorluğu azaltmanın yollarından biri olarak, kamu görevlilerinin aday ya da aday adayı olacakları sürelerde izinli sayılmalarıyla ilgili yasal düzenleme yapılması önerilmektedir.

8. Öneri: Başkan aday ve belediye meclis üyesi aday listesi gösterecek partilere ve bağımsız adaylara belli kriterler konulmalı

Yerel seçimlerde yaygın olarak görülen hususlardan biri, seçim bölgesinde çok küçük oy yüzdelere sahip partilerin, sadece seçimlere katılmış olmak amacıyla aday ve liste çıkardıkları, bunun yanında çok küçük bir bedel yatırarak çok sayıda bağımsız adayın listelerde yer aldığı görülmekte; bu durumlar da seçimlerin yürütülmesi, oyların sayılması, tasnifi ve kaydında lüzumsuz bir iş yüküne yol açmaktadır. Birçok örnekte gözlendiği şekilde, pek çok küçük parti, bölgede ismi bilinmeyen, hatta kimi o beldede ikamet etmeyen isimleri seçimlerde aday göstermekte, özellikle belediye meclis listelerinde aday sayısını bile tamamlayamamakta, ancak seçim oy pusulalarında bir şekilde yer almaktadır. Bazı Avrupa ülkelerinde uygulandığı gibi, aday göstermek için belli sayıda imza toplanması ya da para yatırılması gibi uygulamalarla, bu gerçekçi olmayan adaylık durumlarının ortadan kaldırılması sağlanabilecektir. Bunlarla birlikte, bir beldede belediye başkanlığı ve belediye meclisi üyeliği için aday gösterecek partilerin, söz konusu beldede teşkilatlarının bulunması şartının konulması da düşünülebilir. Öyle örnekler yaşanmaktadır ki, birçok tabela partisi, o beldede ikamet etmemiş, o beldenin nüfusuna dahi kayıtlı olmayan isimleri belediye başkan adayı, belediye meclis üyesi adayı, il genel meclisi adayı olarak gösterebilmekte, alacakları toplam oyla siyasette yer edinme çabasına girmektedir. Ancak, gerek seçim pusulalarında gerekse oyların tasnifinde bu iddiasız adaylar nedeniyle ciddi gecikmeler ve zorluklar yaşanabilmektedir. Özellikle yerel seçimlerde geçersiz oy sayısının artması ve aday isimlerinde yaşanan karışıklık nedeniyle seçmenin başka adaya oy vermesi gibi durumlarla karşılaşılabilir. Tüm bunların yanında, bu yolla aday sayısının azaltılması, bazı seçimlerde, seçimin kaderini bile belirleyebilen geçersiz oy sayısını da düşürecektir.

9. Öneri: Vatandaşların siyasi katılımını arttırıcı yeni kurumlar ve süreçler oluşturulmalı

Doğrudan seçim sistemi ile ilgili olmayan bu önerimizde de, vatandaşların yerel siyasete olan ilgisini arttırarak mevcut yönetimlerin ve belediye meclislerinin aktifliğini arttıracak, demokratik süreçlerin daha sağlıklı işlemlerini sağlayacak yeni kurumlar ve süreçlerin oluşturulması önerilmektedir. Beş yılda bir yapılan başkanlık ve belediye meclis üyeliği seçimlerinden sonra geçen beş yıl boyunca, seçmenlerin siyasi ve yönetsel süreçlere hiçbir şekilde müdahale şansı bulunmamaktadır. Ülkemizde bazı şehirlerde başarıyla uygulanan Kent Konseylerinin zorunlu hale getirilmesi ya da bazı ülkelerde uygulanan Mahalle Meclisleri gibi destek siyasi kurumların oluşturulması tartışılabilir. Bunun yanı sıra yine bazı ülkelerde uygulanan önemli konularda referandum uygulaması ve belli sayıda imzayı içeren dilekçelerin belediye meclislerinde işleme alınması gibi süreçlerin de hem siyasi katılımı arttırması hem de belediyelerin daha demokratik süreçlerle halkla birlikte yönetilmesi konusunda katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

SONUÇ

Belediyeler, siyasi hayatın ve demokratik sistemlerin önemli kurum ve yapılarından biridir. Yerinden yönetim ilkesinin vücut bulduğu belediyelerin hem etkin bir yönetim gücüne hem de geniş bir temsil kabiliyetine sahip olmaları istenen bir durumdur.

Her ülkenin kendi şartlarına göre belirlemiş olduğu bir belediyecilik sistemi ve bu sisteme siyasi meşruiyet ve yönetsel güç kaynağı oluşturan bir seçim sistemi tasarımı uygulanmaktadır. Uygulanan seçim sistemlerinin hem belediye başkanı seçimi hem de belediye meclis üyelikleri için çeşitli türleri bulunmaktadır.

Ülkemizde belediye başkanlığı seçimi için basit çoğunluk sistemi, belediye meclis üyelikleri için de %10 barajlı ve kontenjan uygulamalı d'Hondt nispi temsil sistemi uygulaması mevcuttur. Bu sistemin güçlü bir belediye başkanı ve mecliste çoğunluğa sahip olması sonucunu doğurması için düzenlenmiş tasarımları bulunmakla beraber; uygulamada güçsüz belediye başkanı, mecliste azınlıkta kalan bir belediye yönetimi ve bunların yanında temsil adaleti bakımından zayıf belediye meclislerinin oluştuğuna ilişkin pek çok örnek karşılaşılabilmektedir.

Bir seçim sisteminin hem istikrarlı bir yönetim ortaya çıkarması hem de adaletli bir temsile yol açması istenen bir durumdur. Ülkemizdeki yerel seçim

sisteminin de bu ideal hedefe ulaşması bakımından, ciddi bir revizyondan geçirilmesi ve yeni bir sisteme kavuşmasının gerekliliği pek çok örnekte görüldüğü gibi elzemdir. Konunun gerek siyasi çevrelerde gerekse akademik çevrelerde yeterince tartışılmıyor olmasının, sorun olmamasıyla değil, belediyeceilikle ilgili başka sorunlara daha çok odaklanılmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Çalışma kapsamında, ülkemizdeki mevcut durum ortaya konulmuş, üç Avrupa ülkesindeki sistemin incelenmiş, ülkemizdeki soruna somut örnekler olarak Isparta ilindeki belediyeler analiz edilmiş ve çözüm önerileri ortaya konulmuştur.

Getirilen çözüm önerileri, belediye başkanlığı seçiminde iki turlu salt çoğunluk sisteminin uygulanması, belediye meclis seçimlerinde barajın kaldırılması, kontenjan oranının artırılarak kontenjan üyeliklerinin başkanlık seçimini kazanan partiye verilmesi ve temsilde adaletin sağlanabilmesi bakımından üye sayısının artırılarak d'Hondt sistemiyle dağılımın yapılması şeklinde sıralanmıştır. Bu önerilerin yanı sıra, mecliste temsil kabiliyetinin arttırılması ve vatandaş katılımının yükseltilmesine yönelik öneriler de sıralanmıştır.

Çalışma, belediye başkanlığı ve belediye meclis üyeliği seçimleri için bir değişim arayışına katkı sunulması amacıyla yapılmış olup, öneriler tartışmaya katkı sunma amacını taşımaktadır. Daha güçlü yönetim süreçleri ve daha yüksek temsil adaleti için, yerel seçim sistemlerinin daha çok gündeme gelmesi ve çözüm arayışlarının tartışılması, belediyeceilik sisteminde yaşanan bazı sorunların çözümüne de katkı sunacaktır.

KAYNAKÇA

- Yıldız, H., “Fransız Yerel Yönetim Sistemi”, Yalova Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Yıl: 2012, Sayı: 1, (s. 318-319)
- Şengül, R. “Fransa’da Yerinden Yönetim Politikalarının Belediye Yönetimine Etkileri”, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 2012, Cilt: 9, Sayı: 20, s. 36
- Erbay, Y., “Fransa’da İdari Sistem ve Yerel Yönetimler”, Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, Yıl: 1999, Cilt: 8, Sayı: 2 (Nisan 1999), s. 62
- Üzmez, U., Türkiye’de Yerel Seçim Sistemi: Sorunlar ve Yeni Bir Model Önerisi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi ABD, Doktora Tezi, Sakarya 2020, s. 56
- İnaç, H., Ünal, F., “İngiltere’de Yerel Yönetimler”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Aralık 2006, Sayı: 16, s. 126 (125-140)
- Canpolat, H. (1999). Dünyada Mahalli İdareler, İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, s. 328.
- Küçük, H. (2019). “Merkez-Çevre Teorisi ve Yerelleşmeye Etkisi: İtalya Örneği”, Journal of Political Administrative and Local Studies, Vol:2, Issue: 1, s. 13. (1-26)
- Tekin, A. (2021). “Kazananın Bir Kez Daha Ödüllendirildiği Seçim Sistemi: Çoğunluk Ödülle Seçim Sistemi”, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 29, Sayı: 3, s. 1777. (1773-1811)
- Gençkaya, Ö.F.-Şençelebi, C. (2021). “İtalya’da Seçim Sistemleri, Seçim Koalisyonları ve Seçimler: 1993-2018”, Yasama Dergisi, Sayı: 43 (Ocak-Haziran 2021), s. 37. (11-60)
- Ulusoy, A. – Akdemir, T. (2013). Mahalli İdareler, Seçkin Yayıncılık, Ankara, s. 155.
- Özbey, B. (1999). “Daha Demokratik ve Daha Etkin Belediye Yönetimi İçin Yeni Bir Seçim Sistemi Önerisi”, Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, Sayı: 4, s. 122-143.
- Arıkboğa, E. – Gül, H. (2021). “Türkiye’de Yerel Seçim Sisteminin Sorunları ve Bazı Öneriler”, Sessiz Gemi (Prof.Dr. Bilal Eryılmaz’a Armağan), Editör: Mustafa Lütfi Şen, Marmara Belediyeler Birliği Kültür Yayınları, 143, İstanbul, s. 269-285.

Kanunlar:

- 5393 Sayılı Belediye Kanunu,
- 2972 Sayılı Mahalli İdareler ile Mahalle Muhtarlıkları ve İhtiyar Heyetleri Seçimi Hakkında Kanun

BÖLÜM 2

Toplum 5.0 Çağında Kurumsal Dijitalleşme: Teknoloji ve İnsan Uyumu ile Yeni Nesil Dönüşüm

Ahmet Yurtsal¹ & Elifnur Terzioğlu²

¹ Arş. Gör. Dr., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri, ORCID: 0000-0003-0523-3519

² Doç. Dr., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo, Televizyon ve Sinema, ORCID: 0000-0002-3467-1537

Giriş

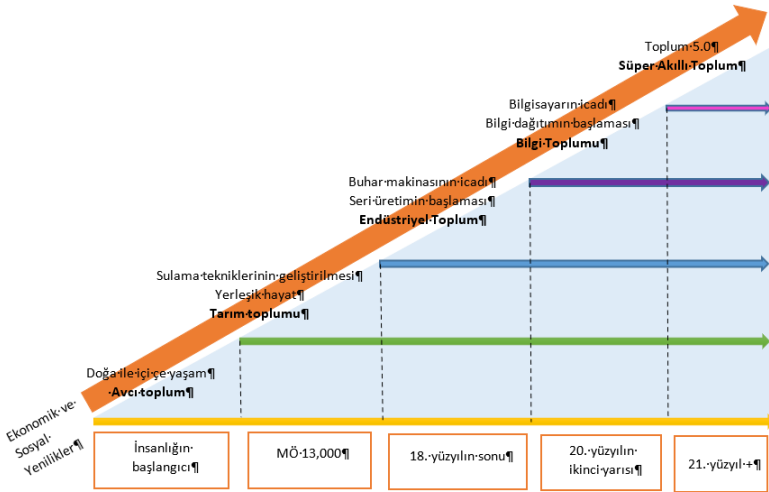
21. yüzyılın başlarına gelindiğinde, teknolojinin hızla geliştiği ve toplumsal yapılar üzerindeki etkisinin giderek derinleşmeye başladığı görülmektedir. Sanayi devriminden sonra, dijital devrimle birlikte yaşam şeklimizin köklü bir dönüşüm sürecine girdiğini ve teknolojinin sadece ekonomik değil, aynı zamanda kültürel, sosyal ve bireysel düzeydeki etkilerinin, geleceğe dair yeni bir toplumsal vizyonun gerekliliğini ortaya koyduğunu söylemek mümkündür. Son yıllarda yaşanan hızlı teknolojik dönüşümler neticesinde yapay zekâ, nesnelerin interneti (IoT), nanoteknoloji, otomasyon ve robotik, blok zinciri gibi teknolojiler günlük yaşama entegre olmakta ve gelecekte bu dönüşümün daha da hız kazanacağı öngörülmektedir. Bu bağlamda, söz konusu teknolojileri geliştiren ve küresel ölçekte sunan ülkeler, makro düzeyde stratejiler belirleyerek uzun vadeli planlarını bu doğrultuda revize etmişlerdir (Arı,2021:457). Hükümetler ve politikacılar iklim değişikliği, ekolojik problemler, dördüncü sanayi devrimi, pandemi ve sürdürülebilirlik gibi konuların toplum yaşamına etki etmeye başlaması nedeniyle toplumsal refaha, sürdürülebilir ekonomik koşullara, sosyal sorumluluğa ve tüm alanlardaki sürdürülebilir iyileştirmelere daha da önem vermeye başlamıştır. Bu bağlamda 2017 yılında Japonya'nın öncülüğünde geliştirilen ve dünya genelinde dikkatle izlenen "Toplum 5.0" kavramı, bu dönüşümün gelecekte nasıl şekilleneceği konusunda önemli ipuçları sunmaktadır. Süper Akıllı Toplum olarak da ifade edilen Toplum 5.0, gelişen teknolojinin insan yaşamını daha iyiye götürebilmesi bağlamında yenilikçi bakış açısı sunan bir vizyon olarak ifade edilmektedir (Deguchi vd., 2020, s. 217). Teknolojide üretkenliği artırmasının yanı sıra toplumsal sorunları çözmeye yönelik geliştirdiği entegre çözümlerle Toplum 5.0, dijitalleşme ile birleşen insan odaklı bir yaklaşımı benimsemekte ve hem bireysel hem de kolektif anlamda yaşam kalitesini artırmayı hedeflemektedir. Bununla birlikte, Endüstri 4.0 ile birlikte dijitalleşen ekonomik yapıyı, insan ihtiyaçlarını toplumsal yararlar doğrultusunda yeniden şekillendirme amacını taşımaktadır. Bu bağlamda, kurumsal dönüşümler sadece dijital teknolojilerin benimsenmesini değil, aynı zamanda bu teknolojilerin insan ve organizasyon yapılarıyla uyum içinde çalışmasını da gerektirmektedir. Bu çalışmada, Toplum 5.0 perspektifinden kurumsal dijitalleşme süreçleri ele alınacak, teknoloji ve insan uyumunun önemi tartışılacak ve yeni nesil dönüşümler için çözüm önerileri sunulacaktır.

Toplum 5.0: Teknoloji ve İnsan Odaklı Yeni Bir Paradigma

İnsanlık tarihi boyunca bireyler, önceden belirlenmiş ve sabit kalıplar içinde yaşamamış, aksine toplumsal yapı ve yaşam modelleri, dönemin ihtiyaçları ve

koşulları doğrultusunda şekillenmiştir. Endüstri devrimleri, insanlık tarihi açısından kritik eşiklerden biri olarak kabul edilmekte olup, teknolojik ilerlemeler doğrultusunda meydana gelmiştir. Bu devrimler, toplumların ekonomik, sosyal ve kültürel yapılarında köklü dönüşümlere neden olmuş, üretim süreçleri ile yöntemlerini yeniden şekillendirmiştir. Aynı zamanda, insanlığın Süper Akıllı Toplum aşamasına ulaşmasına zemin hazırlayarak yaşam biçimlerinde önemli değişimlere yol açmıştır (Leng vd., 2022: 279). Bilim, özellikle bilginin kullanımına dayalı olarak ortaya çıkan tetikleyici gelişmelerin etkisiyle farklı toplumsal yapıları tarihsel bir bağlam içinde sınıflandırmış ve özelliklerine göre ayırtmıştır. Toplum 5.0'ı anlamak ve beşinci nesil topluma ulaşana dek insanlığın geçtiği evreleri kavrayabilmek için, daha önce tanımlanmış toplumsal modellerin ve bu yapıların tarihsel niteliklerinin incelenmesi önem arz etmektedir. Japonya İş Federasyonu Keidanren, toplumsal gelişimi Avcı-Toplayıcı Toplumdan Süper Akıllı Topluma kadar uzanan bir ölçek içinde ele alarak, farklı aşamaları belirli versiyonlar şeklinde kategorize etmiştir (Keidanren, 2018).

Şekil 1: Toplumların Evrimi

Kaynak: Fukuyama (2018, s.48).

Toplum 1.0 (İlkçağ/Avcı Toplum): İnsanlık tarihinin en erken evresi olan Avcı-Toplayıcı Toplum, bireylerin hayatta kalabilmek ve doğaya karşı üstünlük sağlamak amacıyla bilgiyi kullanmaya başladığı dönemi ifade etmektedir. Bu süreçte temel güdüler olan beslenme ve dış tehditlerden korunma (örneğin doğal afetler ve vahşi hayvanlar) doğrultusunda çeşitli yöntemler geliştirilmiş, böylece

insan türünün sürdürülebilirliği sağlanmıştır. İlk insanların, doğa karşısında fiziksel olarak üstünlük sağlayacak doğal donanımlara sahip olmaması, onları bilgi ve becerilerini geliştirerek sonraki dönemlerde daha ileri medeniyetler inşa etmeye yönlendirmiştir (Anıl ve Anıl, 2013.s.55).

Toplum 2.0 (Ortaçağ/Tarım Toplumu): Tarım Toplumu, insanlığın avcılık ve toplayıcılıktan bitki türlerini evcilleştirmeye ve doğal kaynakları (güneş, su, toprak) daha etkin bir biçimde kullanmaya yönelmesiyle ortaya çıkmıştır. Tarım faaliyetlerinin başlaması, insanları yerleşik hayata geçmeye teşvik etmiş ve toplum yapısında köklü değişimlere yol açmıştır. Tarihsel olarak bu dönem, yaklaşık M.Ö. 13.000 yıllarında başlamış ve M.S. 18. yüzyıl ortalarında gerçekleşen Sanayi Devrimi'ne kadar devam etmiştir. Bu süreçte dünya nüfusu artış göstermiş, köyler ve şehirler oluşmaya başlamış, sosyal, kültürel ve ekonomik yapılar ile toplumsal ilişkiler giderek daha karmaşık bir hâl almıştır (Keidanren,2016, s.5).

Toplum 3.0 (Modernçağ/Sanayi Toplumu): 18. yüzyılın son çeyreğinde gerçekleşen Sanayi Devrimi, seri üretim süreçlerini yaygınlaştırarak sanayileşmeyi teşvik eden yeni bir toplumsal yapının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu süreçte sanayi bölgeleri, ekonomik ve sosyal gelişimin merkezi hâline gelmiş, büyük kentler kurulmuş ve kent yaşamı yaygınlaşmıştır. Ağır işlerin makineler tarafından üstlenilmesi, insan ömrünün uzamasına ve yaşam kalitesinin artmasına katkı sağlamakla birlikte sanayileşme sürecinde geliştirilen teknolojik yenilikler toplumsal yapıyı ve günlük yaşamı köklü bir şekilde dönüştürmüştür. Modern çağ olarak da nitelendirilen bu dönemde, sınıf bilinci, emek sömürsü, sendikalaşma hareketleri, hak ve özgürlük mücadelesi ile milliyetçilik akımları öne çıkan temel konular arasında yer almıştır (Canlıoğlu, 2008).

Toplum 4.0 (Bilgi Toplumu): 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren bilişim teknolojilerinin hızlı bir şekilde yayılması, bilgi üretimi, paylaşımı, erişimi ve pazarlanması gibi kavramların ön plana çıkmasına yol açmıştır. Bilgi ile şekillenen bu yeni toplum yapısında, bilgi yaşamın her alanında kullanılan en değerli meta hâline gelmiştir. Bilgi toplumunu, *"her tür bilgiyi üreten, bilgi ağlarına bağlanan, hazır bilgilere erişen, bu bilgileri kolayca yayabilen ve çeşitli sektörlerde etkin bir şekilde kullanabilen toplum"* olarak tanımlanmaktadır (Uçkun, Uçkun, & Latif, 2002). Bilgi toplumunda, bilişim teknolojilerindeki gelişmeler sayesinde uluslararası etkileşimler artmış, bilgi küresel ölçekte stratejik bir kaynak hâline gelmiş, 'yaşam boyu eğitim' anlayışı benimsenmiş ve nitelikli insan gücü ile bireysel becerilerin önemi yükselmiştir. Ayrıca, sanayi

toplumunun getirdiği kitle üretimi ve tüketimi, standartlaşmayı, kitleselleşmeyi ve merkezileşmeyi ifade eden kavramların yerini, bireyselleşme, farklılaşma, yerelleşme ve sorgulama gibi kavramlar almıştır (Masuda, 1980, s. 44).

Toplum 5.0 ise toplumsal dönüşüm sürecinin devamı niteliğinde olup, dijital teknolojilerin ve enformasyon çağının etkileriyle şekillenmektedir. Önceki toplumsal dönüşümlerde, insanların temel amacı üretimi artırmak, verimliliği ve kaliteyi yükseltmek, dolayısıyla kar elde etmek olmuştur. Ancak zamanla, bu yüksek verim ve üretim odaklı yaklaşımın, doğa, insan ve kaynakların sürdürülebilirliğini göz ardı etmesine yol açtığı fark edilmiştir. Özellikle son yıllarda, COVID-19 pandemisinin yarattığı sağlık krizleri ve sağlık kaynaklarındaki yetersizlikler, iklim değişikliği nedeniyle yaşanan doğal felaketler ve kaynakların tükenmesiyle ortaya çıkan ekonomik zorluklar, sadece üretim ve verimliliğin değil, aynı zamanda daha yaşanabilir bir yaşamın da eksikliğini gündeme getirmiştir. Bu bağlamda, Toplum 5.0, toplumsal ve çevresel sorunlara yönelik çözüm arayışlarını ve bu alanlarda iyileştirmeler vaat eden bir dönüşüm sürecini ifade etmektedir (Deguchi vd., 2020, s.17). Toplumsal yapıların evriminde bir sonraki aşamayı temsil eden, Süper Akıllı Toplum olarak da adlandırılan Toplum 5.0 öncelikle Japonya hükümetinin geleceğe yönelik vizyonu çerçevesinde şekillenmiş olup, teknoloji ve inovasyondaki ilerlemelerin insan yaşamının tüm yönleriyle sorunsuz bir şekilde entegre olduğu, bireysel refahı ve toplumsal sürdürülebilirliği artırmayı hedefleyen bir toplum modelini ifade etmektedir (H-UTokyo Lab, 2020, s. 156). Toplum 5.0, avcı-toplayıcı, tarım, sanayi ve bilgi toplumlarının ardından insanlık toplumunun beşinci gelişim aşaması olarak kabul edilmektedir. Bu aşama, dijital teknolojilerin temel alındığı, yüksek yaşam standartlarını ve refahı, demografik faktörlerden bağımsız olarak tüm bireylere sunmayı amaçlayan sürdürülebilir bir dönüşümü simgelemektedir (Shiroishi vd., 2021, s.92). Manuel Castells, küresel ölçekte ekonomik, politik ve toplumsal yapıların dönüşümünü enformasyon teknolojileri ekseninde inceleyen önemli kuramcılardan biridir. *Ağ toplumu* ve *Dördüncü Dünya* gibi kavramlarla teknolojinin çağdaş toplum üzerindeki dönüştürücü etkilerini açıklamaya çalışmıştır. Bu dönüşüm süreci, bireylerin bilgiye erişim biçimlerini ve bilgi kullanım yöntemlerini köklü bir şekilde değiştirmiştir. Castells, bu dönüşümün karşılıklı bir etkileşim içerdiğini savunmakta ve bireylerin sosyal deneyimlerinin ve etkileşim biçimlerinin, önceki dönemlere kıyasla daha karmaşık ve sofistike bir yapıya evrildiğini ileri sürmektedir (Castells, 2020, s. 75). Bununla birlikte teknolojik paradigmanın toplumsal dönüşümdeki en temel unsurlardan biri olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre teknoloji, toplumun ayrılmaz bir bileşeni olup, teknolojik araçlar olmaksızın toplumu anlamlandırmak veya betimlemek

mümkün değildir (Castells, 2013, s.34). Bu perspektif, ilerleyen yıllarda Toplum 5.0 kavramı ile somutlaşmıştır. Castells'in geliştirdiği kuramsal çerçeve, Toplum 5.0 bağlamında teknolojinin toplumsal etkilerini ve dönüşümlerini anlamak açısından büyük önem taşımaktadır. Bu yaklaşıma göre, teknolojinin toplumsal dönüşümdeki rolü, insan merkezli bir bakış açısıyla ele alınmalı ve sürdürülebilirlik ile sosyal adaleti önceleyen bir yapıda şekillendirilmelidir. Bu vizyon, dijital çağın meydana getirdiği değişimleri değerlendirme ve bireylerin refah seviyesini artırmada teknolojinin nasıl etkin bir şekilde kullanılabileceğini anlama açısından değerli bir yol gösterici niteliğindedir. Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki hızlı ilerlemeler, dijital veri üretiminin ve yayılmasının büyük bir hızla artmasına yol açmıştır. Bu hızlı teknolojik dönüşüm, ekonomik ve toplumsal yapıları köklü bir şekilde değiştirmiş ve iş dünyası, bu hızla değişen yapıya ayak uydurmakta zorlanmaktadır. Dolayısıyla, ekonomik ve sosyal değişim süreçleri, inovasyon anlayışını da yeniden şekillendirmiştir. İşte Toplum 5.0, bireylerin daha konforlu bir yaşam sürebilmesi için ihtiyaçlarının karşılandığı, ürün ve hizmetlere kolay erişimin sağlanarak ekonomik ve sosyal eşitsizliklerin minimize edildiği, insan merkezli bir toplum yapısının oluşturulmasını amaçlayan, küresel gelişmelerin doğru bir şekilde analiz edilmesine dayanan vizyonu ile günümüz dünyasına oldukça derin etkiler bırakmaktadır (Bell,1973, s.24). Toplum 5.0'ın temelini, yapay zekâ, büyük veri ve nesnelerin interneti gibi teknolojilerin hızlı bir şekilde gelişmesi ve entegrasyonu oluşturmaktadır. Bu teknolojiler yalnızca araçlar olarak değil, aynı zamanda toplumsal refahı artırma amacıyla insanlarla iş birliği yapan ortaklar olarak da değerlendirilmektedir. Toplum 5.0'ın temel hedefi, yalnızca ekonomik büyümeyi teşvik etmek değil, aynı zamanda yaşanan nüfus, kentsel tıkanıklık, çevresel endişeler ve kaynak kıtlığı gibi acil toplumsal zorluklarla başa çıkacak şekilde toplumsal yapıyı yeniden şekillendirmektir. Dahası endüstri devrimlerinde verimlilik odaklı bakış açısını yeniden insan, insan zekâsı ve yaratıcılığı ile entegre etmeyi amaçlamakta ve bireylerin kişiselleştirilmiş taleplerine odaklanarak yüksek katma değer yaratmayı hedeflemektedir (H-UTokyo Lab, 2020, s. 157).

Kurumsal Dijitalleşme: Teknolojinin ve İnsanın Dengesi

Hayatın içinde yaşanan yeni gelişmeler toplumun her alanını etkilemekte ve etkisi altına almaktadır. Kullanılan teknolojiler de günden güne gelişmeye devam etmekte ve dijitalleşme kavramına yön vermektedir. Dijitalleşme kavramı, teknolojide yaşanan gelişmeler ışığında internetin her alanda aktif biçimde kullanılması ile birlikte ortaya çıkmıştır. Teknoloji ile internetin etkileşim noktası olan dijitalleşme iletişimden bağımsız değildir (Aslan ve Yiğiter, 2021, s.855).

Yeni kitle iletişim araçları ile iletişimde dönüşüm yaratan dijitalleşme yalnızca bireyleri değil kurumları da etkisi altına almıştır. Günümüz iş dünyasında dijital dönüşüm, kurumların rekabet avantajını sürdürebilmesi ve verimliliklerini artırabilmesi için kaçınılmaz bir gereklilik haline gelmiştir. Ancak, teknolojik gelişmelerin hızla benimsenmesi, insan faktörünü göz ardı eden yaklaşımlarla yürütüldüğünde beklenen faydayı sağlamaktan uzak kalmaktadır (Solak, 2020, s.109). Bu bağlamda, kurumsal dijitalleşmenin sürdürülebilir ve etkili olabilmesi için teknoloji ve insan unsuru arasında dengeli bir entegrasyonun sağlanması gerekmektedir.

Dijital Teknolojiler ve Kurumsal Uygulamalar

1980’li yıllardan itibaren kullanımı giderek yaygınlaşan kitle iletişim araçlarının dijitalleşme ve dijital dönüşüm sürecine girmesi ile birlikte veriler çevrimiçi ortamlara taşınmıştır. Daha önce tek yönlü kullanılan iletişim araçlarının daha etkin kullanılmaya başlanması, makinelerin gelişen teknoloji ile etkileşim içine girerek daha akıllı hale gelmesi, verilerin çevrimiçi ortamlara taşınması ve paylaşımının yapılmasıyla dijitalleşme kurumlar açısından vazgeçilmez bir unsur haline gelmiştir. Yapay zekâ, bulut bilişim, büyük veri, nesnelerin interneti, blok zinciri, robotik süreç otomasyonu ve dijital ikiz gibi hayatımıza giren kavramlar yeni teknolojik gelişmelere verilebilecek örneklerdendir. Big data olarak da bilinen büyük veri, internet, akıllı cihazlar, sosyal medya araçları, uydular gibi çeşitli kaynaklardan gelen ve video, resim, ses, metin gibi geleneksel yöntemlerle kaydedilerek anlaşılması, iletilmesi, analiz edilmesi oldukça güç olan veri setlerini ifade etmektedir (Ohlhorst, 2013). Bu nedenle de bu kadar fazla veriyi analiz edebilmek için ayrı bir teknolojiye ihtiyaç duyulmaktadır. Farklı türdeki verilerin geliştirilen algoritmalar vasıtasıyla analiz edilmesi tekniği büyük veri analitiği olarak adlandırılmaktadır (Aktan, 2018). Bu teknoloji sayesinde çok sayıda veri etkin bir şekilde analiz edilebilmekte ve verimli üretimler gerçekleştirilebilmektedir. Eğitim, sağlık, çevre, savunma sanayi, endüstri gibi farklı sektörlerde kullanılan büyük verilerin sağlıklı biçimde analiz edilmesi kurumla hedef kitle arasında yaşanacak sıkıntıları en aza indirebilmektedir. Hedef kitle beklentisine uygun olarak belirlenen pazarlama ve satış stratejilerinin analiz edilmesi çeşitli öneriler geliştirilmesi kurumların karar verme süreçlerine ve hedef kitlelere daha kaliteli hizmet sunma gibi performans göstergelerine katkılar sağlamaktadır (Erturan ve Ergin, 2018).

Dijitalleşen dünyada bir diğer teknoloji Blok Zinciri’dir. Paylaşılan, geri dönüşü olmayan ve şifrelenmiş bilgi deposu olarak ifade edilen bloz zinciri, internet ve kullanıcılar arasında gerçekleştirilen işlemleri doğrularak verileri

güvenli ve sistematik biçimde saklayan bir sistemdir. Bu nedenle başta finans sektörü olmak üzere, birçok alanda kullanımı yaygınlaşmaktadır (Di Piero, 2017, s.97).

Bulut Bilişim (Cloud Computing), bireylerin elektronik cihazlarda saklı tuttıkları verilerin taşınabilir depolama aygıtları yerine ağ sistemleri bünyesinde depolandığı, uygulamaların internet üzerinden gerçekleştirildiği, küçük ölçekli elektronik cihazlar aracılığıyla yüksek işlem gücü ve geniş depolama kapasitesi gerektiren uygulamalara erişim imkânı sunan bir sistemdir. Sınırlı sermayeye sahip işletmelerin yazılım, depolama ve donanım maliyetlerini minimize ederek en güncel teknolojilere daha düşük maliyetlerle ulaşmasını sağlayan bulut bilişim, büyük verilerin belirli ağlar ve internet tabanlı hizmet sağlayıcılar tarafından saklanması ve işlenmesi, bu verilerin analiz edilmesini kolaylaştırarak çeşitli alanlarda veri odaklı karar alma süreçlerini desteklemektedir (Malik ve ark., 2018).

Yapay Zekâ (Artificial Intelligence), insan zekâsını modelleyerek belirli durumlarda karar verebilen dijital sistemleri ifade etmektedir (Sucu, 2021:40). Yapay zekâ teknolojileri, anlama, yorumlama, tahmin yapma, çıkarımda bulunma ve çevresel değişkenlere uyum sağlama yeteneklerine sahip olup, gelişmiş öğrenme mekanizmaları sayesinde büyük veri setlerini yüksek hızda analiz edebilmektedir. Bu özellikleri, yapay zekânın insan kaynakları yönetimi, işe alım süreçleri ve çalışanların mesleki gelişimi gibi çeşitli alanlarda etkin bir şekilde kullanılmasına olanak tanımaktadır. Özellikle işe alım süreçlerinde, geniş çaplı özgeçmiş analizleri gerçekleştirerek en uygun adayları belirleyebilmekte ve mülakatlarda adayların ses tonu, yüz ifadeleri gibi unsurları değerlendirmek suretiyle kişilik analizi yapabilmektedir. Ayrıca, çalışanların işe başladıktan sonraki işten ayrılma olasılıklarını hesaplayarak insan kaynakları yönetimine veri odaklı karar alma süreçlerinde destek sağlamaktadır (Özdemir, 2021). Yapay zekâ kullanım alanlarından biri olan sohbet robotları (chatbotlar) ise işe alım sürecinde adaylarla mülakat gerçekleştirme ve iş yeri hakkında temel bilgiler sunma işlevleriyle süreçlerin daha sistematik ve verimli yürütülmesine katkı sağlamaktadır.

Nesnelerin İnterneti (Internet of Things), makinelerin ve akıllı cihazların internet ağına bağlanarak birbirleriyle iletişim kurması, veri paylaşımında bulunması ve etkileşim sağlaması şeklinde tanımlanmaktadır. Zaman içerisinde teknolojik gelişmelerle birlikte elektronik cihazlar, makineler ve iletişim araçları daha akıllı hale gelmiştir. Örneğin, klimaların sensörler aracılığıyla oda sıcaklığını otomatik olarak ayarlaması veya fırın ve kombilerin zaman ayarlı

olarak çalışması, geçmiş yıllarda gerçekleşen önemli yenilikler arasındadır. Ancak, akıllı telefonlar üzerinden bu cihazların uzaktan kontrol edilebilmesi, kullanıcıyla etkileşim içinde çalışabilmesi daha yeni bir gelişme olup, bu tür bağlantılı sistemler Nesnelerin İnterneti kavramı kapsamında değerlendirilmektedir (Bıçakçı,2019, s.32).

Dijitalleşmede hayatımıza giren bir diğer teknoloji Robotik Süreç Otomasyonudur. Bu teknoloji belirli kurallara dayalı ve tekrarlayan iş süreçlerinin yazılım robotları kullanılarak otomatikleştirilmesini sağlamakta ve insan müdahalesini en aza indirerek iş süreçlerinin daha verimli yürütülmesine katkı sağlamaktadır. Bununla birlikte hata oranlarını da önemli ölçüde azaltmakta, özellikle finans, insan kaynakları ve müşteri hizmetleri gibi alanlarda yaygın olarak kullanılmaktadır. Robotik Süreç Otomasyonu, rutin işlemleri otomatik hale getirerek işletmelerin operasyonel süreçlerini daha hızlı ve etkin bir şekilde yönetmelerine imkân tanımaktadır (Özdem ve Bora, 2022, s.4).

Dijital İkiz (Digital Twin), fiziksel dünyada var olan bir nesne, canlı veya sistemin verilerinin sayısal hale getirilerek dijital ortamda sanal bir model olarak oluşturulmasıdır (Aynacı, 2020). Günümüzde bu teknoloji, özellikle pilot eğitimleri ve ehliyet kurslarındaki trafik eğitimlerinde, gerçeğe uygun sanal ortamlar sunarak eğitim süreçlerini desteklemektedir. Simülasyon kavramının ilk örneklerinin, yaklaşık 5000 yıl önce Çinliler tarafından gerçekleştirilen savaş oyunlarına dayandığı belirtilmektedir (Burgaçoğlu, 2018). Dijital ikiz teknolojisi, iş dünyasında karşılaşılabilecek riskler ve olası sorunlar karşısında farklı senaryoların test edilmesine olanak tanıyarak, önleyici tedbirlerin alınmasını ve düzeltici mekanizmaların uygulanmasını sağlayabilir (Aynacı, 2020).

Dijitalleşmenin Kurumlar Üzerindeki Etkisi

Kamu kurumlarında dijitalleşmenin etkin bir şekilde kullanılması, elektronik devlet (e-devlet/dijital devlet) uygulamalarının yaygınlaşmasını sağlamıştır. Bu uygulamalar, bürokratik süreçlerin hızlanmasına katkıda bulunarak hem zaman hem de maliyet açısından önemli tasarruflar sunmaktadır. Dijitalleşme yalnızca özel sektörü değil, aynı zamanda kamu kurumlarını da büyük ölçüde etkilemiş ve hizmet sunumunda yeni yöntemlerin geliştirilmesine olanak tanımıştır. Bu doğrultuda, e-devlet gibi çeşitli dijital sistemler oluşturulmuş ve kamu hizmetlerinin daha verimli bir şekilde sunulması amaçlanmıştır (Gümüş, 2021). Kamu yönetimi, toplumun düzenini sağlamak ve kamusal görevleri etkili ve verimli bir şekilde yerine getirmek amacıyla faaliyet göstermektedir. Günümüzde geleneksel devlet yapıları giderek önemini kaybederken, bilişim teknolojilerindeki ilerlemeler ve vatandaşların devletten beklentilerinin

çeşitlenmesi, kamu yönetiminde dönüşümü zorunlu hale getirmiştir. Bu doğrultuda, kapalı ve kendine yeten yönetim modelleri yerine, bilgi ve iletişim teknolojilerinin etkin bir şekilde kullanıldığı yeni yönetim yaklaşımları ön plana çıkmıştır. Kamu yönetiminde bilgi teknolojilerinin entegrasyonu ile birlikte, elektronik devlet olarak adlandırılan yeni bir yönetim modeli benimsenmiştir (Büke, 2002: 18-19). İletişim ve teknoloji alanında son otuz yılda yaşanan gelişmeler, küreselleşmenin etkileriyle birleşerek “ağ ekonomileri” olarak adlandırılan yeni bir yapı oluşturmuş ve toplumsal yaşamda köklü dönüşümlere neden olmuştur (Uçkan, 2003: 2). Sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş süreci, ülkelerin toplumsal, ekonomik, kültürel ve politik yapılarını olduğu kadar, kamu kurumlarının işleyişini de önemli ölçüde değiştirmiştir (Bensghir, 2000: 33). Bu dönüşüm sonucunda kamu yönetimi, geleneksel analog sistemlerden sayısal yapılara evrilmiş ve bu bağlamda e-devlet uygulamaları ortaya çıkmaya başlamıştır. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin günlük yaşamda giderek artan önemi, iş süreçlerinde, çalışma biçimlerinde ve boş zaman kavramında köklü değişimlere yol açmıştır. Atkinson (2000) bu dönüşümü “dijital devlet” kavramıyla ifade ederken, Fountain (2001) kamu yönetiminde internet ve web tabanlı uygulamalara odaklanarak “sanal devlet” terimini kullanmıştır. Ancak literatürde, kamu yönetiminde gelişen yeni yönetim anlayışını tanımlamak için daha çok “elektronik devlet” kavramı tercih edilmektedir. Dijital devlet, internet ve dijital araçlar aracılığıyla kamu hizmetlerinin sayısal ortamda vatandaşlara sunulması olarak tanımlanırken (West, 2004: 16), Silcock (2001: 88) bu kavramı, devlet hizmetlerinin vatandaşlar, iş ortakları ve çalışanlar için daha erişilebilir hale getirilmesini sağlayan teknolojik bir sistem olarak değerlendirmektedir. Howard (2001: 6) ise dijital devleti, kamu hizmetlerinin vatandaşlara ve işletmelere yönelik olarak bilgisayar ve internet uyumlu sistemler üzerinden sunulması ve devlet ile vatandaş arasındaki etkileşimin dijital ortamda sağlanması olarak açıklamaktadır. En temel anlamıyla dijital devlet, kamu kurumlarının işleyişinin, vatandaşlarla, kamu çalışanlarıyla ve devletin farklı birimleriyle doğrudan elektronik ortamda yürütülebilmesini ifade etmektedir (Erdal, 2004: 12). Kırçova (2004: 77), dijital devleti, devlet ve vatandaşların karşılıklı yükümlülüklerini güvenli ve eşzamanlı bir şekilde dijital ağlar üzerinden gerçekleştirebilmesi olarak tanımlamaktadır. Uzun (2003: 2) ise dijital devletin, kamu yönetiminde günlük rutin idari işlerin daha verimli bir şekilde yürütülmesi için iletişim ve bilgi teknolojilerinden yararlanarak, vatandaşlar, işletmeler ve devlet kurumları arasındaki ilişkileri dijital ortamda sürdürme sürecini ifade ettiğini belirtmektedir. Tüm bu değerlendirmeler ışığında, e-devlet hizmetlerinin dört temel bileşen etrafında şekillendiği görülmektedir: devlet, vatandaş, kurumlar ve kamu çalışanları (Pascual, 2003: 6). Bu yapı, kamu

hizmetlerinin daha erişilebilir, şeffaf, ekonomik ve verimli bir şekilde sunulmasını amaçlamaktadır. Kamu kurumlarında dijital işleyiş kapsamında, otomasyon ve dijital dönüşüm süreçlerinin gerçekleştirildiği söylenebilir. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımının artması, dijital dönüşüm sürecinde verimliliğin artırılması ve verilerin paylaşımının kolaylaştırılması açısından büyük bir önem taşımaktadır. Ancak teknolojinin gelişme hızı ile yayılma hızı arasındaki farklar, bürokratik engeller, güvenlik zafiyetleri ve nitelikli personel eksiklikleri gibi sorunlar, dijital işleyişte karşılaşılan engelleri oluşturabilmektedir. Diğer bir deyişle, dijital işleyişin başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesi için kamu otoriteleri tarafından bir vizyon oluşturulmalı, sürdürülebilir adımlar planlanmalı ve farklı seviyelerde yenilikçi uygulamalar hayata geçirilmelidir (Gartner, 2013). Kamu yönetimi, toplumun ihtiyaçlarına etkin bir şekilde yanıt vermek ve üstlendiği görevleri verimli bir biçimde yerine getirmek amacına dayanarak yapılandırılmıştır. Karar alma süreçlerinin entegrasyonu, hizmet kalitesinin artırılması ve zamanın daha verimli kullanılmasına yönelik modern toplumsal yaşamın bir gerekliliği olarak kabul edilmiştir (Uzun, 2003: 6-7). Kamu sektörü büyüdükçe, sunulan hizmetlerin kapsamı da artmakta, ancak bürokratik yapının daha karmaşık hale gelmesi ve teknolojik altyapı eksiklikleri, bu sürecin verimliliğini olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Dijital devletin en temel hedeflerinden biri, devletin şeffaflığını artırmaktır. Bu sayede, devletin faaliyetleri ve hizmetleriyle ilgili gizlilik sınırlamaları en düşük seviyelere çekilerek, bilgi edinme hakkı ve özgürlüğü vatandaşlar için daha erişilebilir hale gelmektedir (Karkın, 2003: 63). Dijital devlet uygulamasının önemli bir işlevi, devletin daha saydam bir yapıya kavuşarak, vatandaşına daha yakın ve etkin hizmet verebilmesidir. Dijital devlet sayesinde işlem maliyetleri düşerken, harcanan süreler kısaltmakta ve devletin hizmetleri daha hızlı ve düşük maliyetle sunulabilmektedir. Aynı zamanda, yüksek kaliteli servis düzeyinin artırılması ve kamu dairelerinde zaman tasarrufu sağlanması mümkündür (House, 1971). Bürokratik engeller, devletin etkinliğini azaltmakta ve gerekli malzemelerin (kağıt, kalem, dosya vb.) kullanımı, iş süreçlerini uzatarak maliyetleri artırmaktadır (İnce, 2003: 11). Dijital devlet, bu tür sorunları hızla çözerek hizmet kalitesini önemli ölçüde artırmaktadır. Kamu yönetiminde dijitalleşme ve hizmet sunumunun dönüşmesi için, mevcut bürokratik işlemlerin otomasyon yoluyla yürütülmesi, güncel süreçlerin desteklenmesi ve iletişim ile karar alma süreçlerinde yeni metotların kullanılması gerekmektedir (Heeks, 2001: 6). Demirel, dijital devletin sağladığı faydaları iki ana kategoriye ayırmaktadır: vatandaşlar ve kamu personeli. Vatandaşlar için dijital devletin faydaları, daha hızlı ve kolay bilgi erişimi, self servis olanakları, çözüm süreçlerinde hız, devletle daha pozitif ilişkiler kurma, yönetime aktif

katılım ve her yerden bilgiye erişim imkânı olarak özetlenebilir. Kamu personeli içinse dijital devlet, dış görev ve iletişimde azalma, geleneksel bilgi edinme yöntemlerinin azalması, hizmet sunumundaki gecikmelerin ortadan kalkması, artan vatandaş memnuniyeti, kurumlar arası etkin iletişim ve bilgi teknolojilerinin kullanımı ile iş yapma biçimlerinde yaşanan dönüşümü beraberinde getirmektedir (Demirel, 2006: 94).

Kurumsal Dijitalleşmenin Faydaları ve Riskler

Dijitalleşme hayatın her alanında gündelik yaşamı hızlandırmak ve kolaylaştırmak gibi önemli değişikliklere sebep olmuştur. Özellikle iletişim alanında zaman ve mekân olgusunu ortadan kaldıran dijitalleşme farklı disiplinlerde ve sektörlerde yaygın bir şekilde kullanılmaya başlamıştır. Yalnızca bireylerle sınırlı kalmayan ve kurumlar açısından da stratejik değer yaratan dijitalleşme ile bilgiler her an her yerde ulaşabilir hale gelmiştir. Kurumsal bağlamda dijitalleşme, kurum ve hedef kitle arasında çift yönlü iletişimi sağlama, kurumun mesajlarını, ürün ve hizmetleri paydaşlara daha kolay ve hızlı bir biçimde iletebilme, kurum ve kriz anlarında anında müdahale edebilme, kurumsallığın temel taşlarını oluşturan imaj ve itibar süreçlerinde daha aktif rol oynama fırsatı sunmaktadır. Dijitalleşme sürecinde yazılı iletişim araçlarının yerini çoğunlukla elektronik ortamlar aldığı için kurumların iletişim aracı da bu alanda hız kazanmıştır. Kurumlar tarafından kullanılan kurum içi yazılar, gazeteler, dergiler, broşürler gibi basılı yayınlar sınırlı sayıda hedef kitleye ulaşırken, bireylerin her türlü bilgiye ilk elden ulaşmasını sağlayan kurumsal web sayfaları, e-posta adresleri, bloglar, kurumsal sosyal medya hesapları, forumlar kurumların dijitalleşmesi sürecinde öncelikli hale gelmiştir. McLuhan'ın "*Araç mesajdır*" (*The Medium is the Message*) ifadesi, medyanın yalnızca bir içerik taşıyıcısı değil aynı zamanda bireyler ve toplum üzerinde derin yapısal etkiler yarattığını savunan bir motto olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu görüşe göre, iletişim araçları, içerikten bağımsız bir şekilde algılama biçimlerini, düşünme süreçlerini ve toplumsal ilişkileri dönüştürdüğünü ileri süren teknolojik determinizm çerçevesinde değerlendirilmektedir. Örneğin, basılı kitap bireysel okuma alışkanlığını ve analitik düşünmeyi teşvik ederken, televizyon ve internet daha görsel ve anlık algı süreçlerini öne çıkarmaktadır. Böylece, McLuhan'a göre bir medyanın gerçek mesajı, taşıdığı içerikten çok, o medyanın kendisinin toplumsal yapıyı ve insan algısını nasıl şekillendirdiğidir. Mesajların iletildiği araç özelliğine göre ulaşılacak istenen hedef kitlenin mesajları algılayabilmesi hatta geribildirimde bulunması farklılık göstermektedir (McLuhan, 217, s.395).

Bilgiye ulaşmak her zaman çok önemli fakat elde edilmesi bir o kadar da güç bir süreç olmuştur. Teknolojide yaşanan dönüşüm sayesinde bilgi, birikim ve tecrübelerle hızlı bir şekilde ulaşılabilir. Dijitalleşme ile çevrimiçi ortamlarda mesajların iletilmesini sağlayan dijital araçlar zaman ve mekân sınırını ortadan kaldırırken bilgilere anında ve daha hesaplı ulaşılmasını sağlamaktadır. İnovasyon, farkındalık, sürdürülebilirlik, hız, yaratıcılık ve etkili etkileşim gibi unsurlar sağlayan dijitalleşmeye ayak uyduran kurumlar hem küresel rekabette avantaj sağlamak hem de toplumsal değer yaratma konusunda önemli kazanımlar elde etmektedir (Davis vd.,2010, s.43). Dijitalleşmenin getirdiği olanaklar sayesinde, anlık olarak üretilen veriler daha hızlı ve etkin bir şekilde bilgiye dönüştürülerek karar alma süreçlerine entegre edilebilmektedir. Yapılandırılmış verilerin yanı sıra, yarı yapılandırılmış ve yapılandırılmamış verilerden elde edilen içgörüler; kamu ve özel sektörde hizmet kalitesinin artırılmasına, stratejik karar alma mekanizmalarının güçlendirilmesine ve risk yönetiminin daha etkin bir şekilde gerçekleştirilmesine önemli katkılar sunarak, tüm sektörlerde dönüşüm yaratmaktadır (Marr, 2019, s. 23). Negroponte, dijitalleşmenin kurumlara sağladığı bir diğer avantajı, kurumlara yapılan geribildirimlere olumlu ya da olumsuz anında geri dönüş sağlama ve bilgi kirliliğinin önüne geçme fırsatı olarak ifade etmektedir. Bunların yanı sıra verilerin dijital ortamda kolaylıkla sağlanması kurumların bu anlamda ki maliyetini azalttığını, her türlü tarama, analiz, düzeltme ve raporlama işlemlerinin kolaylıkla yapılmasına olanak tanıdığını ifade etmektedir. İletişimin monologdan artık diyalog sürecine geçildiği, dijitalleşme ile birlikte kurumların iletişim stratejilerinin satış önceliğinden bilgi vermeye yöneldiği, kitleye yönelik iletilecek mesajların kişiye yönelik olarak dönüştüğü, tüm stratejilerin hızlandığı ve bu sayede kurumsal iletişim profesyonellerine kriz anlarında daha çabuk müdahale etme şansının ortaya çıktığı da dijitalleşmenin kurumlara sağladığı avantajlar arasında gösterilmektedir (1995, s.245). Kurumların kendi çalışanları, medya, müşteriler dahil olmak üzere farklı paydaşlarıyla kurduğu iletişim dijital ortamların çeşitlenmesi ile çok daha etkin hale gelmiştir. Dijitalleşme sayesinde iç ya da dış paydaşların istek, talep ya da şikayetlerini doğrudan kuruma iletebilme, kurumsal iletişim uygulayıcılarının paydaş taleplerini toplayarak ürün ve hizmet iyileştirmelerinin yapılabilmesine olanak tanınmıştır. Sosyal ağ sitelerinin kurumlar için içerik oluşturup iç ve dış hedef kitlelerin algılarını, beklenti ve taleplerini etkilediği görülmektedir (Cornelissen, 2019: 65).

Dijital araçların kurumlara sunduğu önemli avantajların yanı sıra tehditleri de söz konusudur. Bilginin hızla ve kontrolsüz bir şekilde yayıldığı dijital ortamlarda diyalog tabanlı iletişim avantajlarının yanı sıra krizlerin ortaya çıktığı

ve var olan krizlerin giderek derinleştigi de görülmektedir. Çünkü bu yeni nesil teknolojiler, herhangi bir uzmanlığı olmayan bireyleri birer kitle yayıncısına dönüştürebilmekte ve kurumlarla ilgili dezenformasyonlara neden olabilmektedir. Dijital dönüşümde yaşanan gelişmelerle birlikte kurumsal çalışmalar da dijital ortamlara taşınmış ve özellikle Covid-19 süreciyle beraber yeni iletişim modelleri ortaya çıkmıştır. Uzaktan çalışmanın zorunlu hale gelmesi ile çevrimiçi olarak devam ettirilen çalışma ortamlarında kurumsal yazışmalar, çalışma arkadaşları arasında kullanılan iletişim araçları, firmaların çalışanlarına yönelik denetimleri gibi işe dair konular dijital ortamlara taşınmıştır. Dijitalleşme ile yönetim anlayış ve süreci, veri kaynakları da dijitalleşmiş, bu sayede süreçler daha sistemli hale gelmiştir (Üzmez ve Büyükebeş, 2021). Fakat ev ağlarının ve bilgisayarlarının kurumsal ağlardan daha az korunduğu unutulmamalıdır. Kurumlarda uygulanan katı prosedürlerin uzaktan çalışma ortamlarında uygulanmadığı, teknik aksaklıklar, veri kayıpları ya da sistemlerin çökmesi düşünüldüğünde siber güvenlik ve teknoloji yönetiminde ki başarısızlıklara sebebiyet verdiği görülmektedir (PwC, 2021). Siber saldırılar, kötü amaçlı yazılımlar, veri ihlalleri, kimlik avı saldırıları gibi kurumların güvenliğini tehdit eden süreçler hem maddi hem de itibar kayıplarına yol açabilmektedir. Özellikle küçük ve orta ölçekli işletmelerin dijital dönüşüm, yazılım lisansları, güvenlik sistemleri gibi alanlarda oluşturacağı altyapılar oldukça maliyetli olabilmektedir (Asiltürk, 2021, s.654).

Geleceğin Kurumları: Toplum 5.0 Perspektifinden Çıkış Noktaları

Günümüzde, kamu kurumları dijital çağda yönetim anlayışına doğru bir evrim geçirme eğilimindedir. Kamu hizmetlerinin sunulmasındaki bu dönüşümde, bilgi teknolojilerinin önemli bir rol üstlendiği kabul edilmektedir. Bu çerçevede, kamu kurumlarının vatandaşlara (ya da müşterilere) sunduğu hizmet anlayışının, özel sektör işletmelerine benzer bir yapıya büründüğü görülmektedir. Dolayısıyla, kamu kurumları, idari süreçlerini ve vatandaşlarla olan etkileşimlerini kısmen ya da tamamen dijital ortama taşıyarak dijital kurumlara dönüşmeye başlamaktadır (Buffat, 2015: 150). Küreselleşmenin etkisiyle, kamu kurumları, günümüzün değişen şartlarına ve toplumsal ihtiyaçlarına uyum sağlamak amacıyla önemli değişiklikler geçirmektedir. Genellikle yavaş ve bürokratik yapılar olarak tanımlanan kamu sektörü, bilgi teknolojilerinin entegrasyonu ile daha verimli ve etkin yapılara dönüşmektedir.

Bilgi teknolojileri sektörü, ekonomiye sağladığı verimlilik artışı ve istihdam yaratma potansiyeli ile stratejik bir öneme sahiptir. İnovatif ve katma değeri yüksek yapısı, düşük sabit sermaye yatırımları ve sınırlı ara mal ihtiyacı ile

gelişmiş ülkelerin Gayri Safi Yurtiçi Hasılatları (GSYH) içinde önemli bir yer edinmektedir. Türkiye'nin bilgi toplumuna dönüşüm sürecinde de bu sektör kritik bir rol oynamaktadır. Bu nedenle, bilgi teknolojileri sektörüne yapılacak yatırımlar, ülkenin bilgi toplumuna dönüşümünü doğrudan etkileyecektir (Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), 2011: 99). Günümüzde, bilgi ve iletişim teknolojilerinin çeşitli alanlarda yaygın olarak kullanılması, bu teknolojilere dayalı inovatif çözümlerin ön plana çıkmasını sağlamıştır. Özellikle vatandaş memnuniyetini gözeterek kullanılan bu teknolojiler, toplumun şehirleşme, çevre, eğitim, sağlık, enerji gibi alanlardaki temel sorunlarının çözülmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Kalkınma Bakanlığı, 2015: 30). Kamu sektöründe geliştirilen akıllı devlet çözümleri, bu durumu somutlaştıran örneklerden biridir. Küresel ölçekte, dünya nüfusunun büyük bir kısmı şehirlerde yaşamaktadır ve kentleşme oranı giderek artmaktadır. Bu hızlı kentleşme, konut, altyapı, ulaşım, eğitim, sağlık ve güvenlik gibi kamu hizmetlerinin etkin ve güvenli bir şekilde sağlanmasını zorlaştırmaktadır. Bu bağlamda, özellikle gelişmiş şehirlerde, vatandaş ihtiyaçlarının daha etkin bir biçimde tespit edilmesi ve bu ihtiyaçlara yönelik bilgi ve iletişim teknolojilerine dayalı ürün ve hizmetlerin geliştirilmesi amacıyla "yaşayan laboratuvarlar" yaklaşımı, akıllı kent uygulamalarında yaygın şekilde kullanılmaktadır. Akıllı şehirler aynı zamanda çevresel kazançlar da sağlamaktadır; akıllı elektrik şebekeleri ve akıllı binalar gibi gelişmeler, çevre alanındaki önemli yenilikler arasında yer almaktadır (Kalkınma Bakanlığı, 2015: 30).

Dijital dönüşüm, hızla gelişen bilgi ve iletişim teknolojilerinin sunduğu imkanlar doğrultusunda, organizasyonların daha etkili ve verimli hizmetler sunabilmesi ve hedef kitlelerinin memnuniyetini artırabilmesi amacıyla, insan, iş süreçleri ve teknoloji unsurlarında gerçekleştirilen kapsamlı bir değişim süreci olarak tanımlanabilir. Bu dönüşüm, yalnızca özel sektör kurumlarını değil, aynı zamanda kamu kurumlarını da etkilemiştir. Kamu hizmetlerinin sunumunda daha yenilikçi yollar arayışı, dijital dönüşüm sürecinin bir sonucu olarak e-devlet uygulamasının ortaya çıkmasına neden olmuştur. E-devlet, bilgi toplumunun kamu yönetimi sistemi olarak kabul edilmekte olup, günümüzde bilgi toplumu veya postmodern topluma hizmet veren kamu yönetimlerinin vazgeçilmez bir unsuru haline gelmiştir (Aydın, 2013: 263). E-devletin temel işlevi, kamu yönetimi ile vatandaşlar arasında internet üzerinden karşılıklı etkileşim sağlamaktır. Bu etkileşim, zaman alıcı ve gereksiz bürokratik işlemlerin azaltılmasını amaçlamakta olup, kamu hizmetlerinin daha hızlı ve etkili bir şekilde sunulmasına olanak tanımaktadır (Sönmez, 2016, s.173).

SONUÇ

Toplum 5.0, dijital teknolojilerin insan hayatının her alanına entegre olduğu, insan odaklı ve akıllı çözümlerle desteklenen yeni bir dönemdir. Bu çağda dijitalleşme, yalnızca teknolojik gelişmelerle sınırlı kalmayıp, toplumsal refahın artırılması, eşitlik ve erişilebilirliğin sağlanması gibi kritik alanlarda dönüşümsel bir rol oynamaktadır. Veri analitiği, yapay zeka ve nesnelerin interneti (IoT) gibi teknolojiler, hem bireylerin hem de kurumların daha etkin, hızlı ve doğru kararlar almasını sağlayarak yaşam kalitesini artırmaktadır. Dijital dönüşüm, kurumlar için sadece teknolojik altyapıyı güçlendirmekle kalmaz; aynı zamanda çalışanların, müşterilerin ve paydaşların merkezde olduğu stratejiler geliştirmeyi de gerektirir. Bu kapsamda, kurumlar dijital yetkinlikleri artıracak eğitim programları, uzaktan çalışma modelleri, esnek çalışma saatleri ve kapsayıcı iş yerleri oluşturarak insan merkezli bir yaklaşım benimsemelidir. Ayrıca, veri gizliliği ve siber güvenlik gibi alanlarda güçlü politikalar geliştirerek, bireylerin dijitalleşme sürecine duyduğu güveni artırmak kritik bir öneme sahiptir. Dijitalleşme sürecinin gelecekte daha kapsayıcı ve hakkaniyetli olması için, dijital erişimdeki eşitsizliklerin giderilmesi şarttır. Kırsal alanlar ve dezavantajlı topluluklar için internet erişimi sağlamak, dijital okuryazarlığı artırmak ve her kesimin dijital dönüşüm sürecine dahil edilmesini sağlamak, geleceğin temel hedeflerinden olmalıdır. Ayrıca, etik yapay zeka kullanımı, veri paylaşımında şeffaflık ve birey haklarının korunması, dijitalleşmenin insan odaklı kalması için vazgeçilmez unsurlardır. Veri odaklı karar alma sistemlerinin geliştirilmesi, dijital alt yapının güçlendirilmesi, yapay zeka ve makine öğrenimi entegrasyonunun sağlanması, çevik ve esnek iş modellerine geçiş yapılması, inovasyonu teşvik eden kültür oluşturulması ve yeşil ve sürdürülebilir teknolojilere yatırım yapılması gibi adımlar, dijitalleşmenin toplumsal faydayı maksimize eden, adil ve kapsayıcı bir gelecek yaratmasına olanak tanıyacaktır.

KAYNAKÇA

- Aktan, E. (2018). Büyük Veri: Uygulama Alanları, Analitiği ve Güvenlik Boyutu. *Bilgi Yönetimi Dergisi*, 1(1), 1-22.
- Anıl, A., & Anıl, N. K. (2023). Toplum 5.0: Yeni Normalde Yaşanılacak Devrim. *Yeni Normalde Seçme Yazılar*, 55.
- Arı, E. S. (2021). Süper akıllı toplum: Toplum 5.0. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23 (1), 455-479.
- Asiltürk, A. (2021). İşletmelerde Dijital Dönüşüm Yönetiminde Nihai Hedef: Dijital Olgunluk. *Alanya Akademik Bakış*, 5(2), s. 647-669
- Aslan, Ö., & Yiğiter, A. (2021). Kullanımlar ve Doyumlar Yaklaşımı Bağlamında Netflix Tüketimi: Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Örneği. 19 Mayıs Sosyal Bilimler Dergisi, 2(4), 850-877. <https://doi.org/10.52835/19maysbd.993057>
- Atkinson, Robert D. ve Ulevich, Jacob (2000). Digital Government: The Next Step to Reengineering the Federal Government. Progressive Policy Institute Technology & New Economy Project. www.ppionline.org/documents/Digital_368Gov.pdf, erişim tarihi: 02.01.2020
- Aydın, A.H. (2013). Kamu Yönetimine Giriş. Seçkin Yayınevi, Ankara, 424s
- Aynacı, İ. (2020). Dijital İkiz ve Sağlık Uygulamaları. *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(1), 70- 82.
- Bell, D. (1973). The coming of post-industrial society; a venture in social forecasting. New York, Basic Books. <http://archive.org/details/comingofpostindu00bell>
- Bensghir, K.T. (2000). Devlet-Vatandaş İletişiminde e-Posta, Ankara: Amme İdaresi Dergisi, cilt 33, sayı 4, Aralık
- Bıçakçı, S. N. (2019). Nesnelerin interneti. *Takvim-i vekayi*, 7(1), 24-36.
- Buffat, A. (2015). Street-Level Bureaucracy and E-Government. *Public Management Review*, 17(1), ss. 149-161
- Burgaçoğlu, A.(2018). Simülasyon Nedir ve Nerelede Kullanılır? <https://adelburgac.wordpress.com/2018/06/12/simulasyonneder-ve-nerelerde-kullanilir/>
- Büke, A. (2002), Bilişim Çağında e-Devlet ve e-Türkiye, İzmir: Aymar Yayıncılık
- Canlıoğlu, G. (2008). Değişen Toplum Yapılarında Bilginin Değişen Konumu. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Bilgi ve Belge Yönetimi Anabilim Dalı, İstanbul.

- Castells, M. (2013). Ağ Toplumunun Yükselişi / Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür Cilt 1. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s.34
- Castells, M. (2020). İnternet Galaksisi- İnternet, İş Dünyası ve Toplum Üzerine Düşünceler. Ankara: Phoenix Yayınevi. s.75
- Cornelissen, J. (2019), Kurumsal İletişim, Çev. Ed. Çişil Sohodol Bir, İdil Karademirlidağ Suher. İstanbul: The Kitap.
- Davis Mersey, R., Malthouse, E. C., ve Calder, B. J. (2010). Engagement with online media. *Journal of Media Business Studies*, 7(2), 39-56.
- Deguchi, A., C. Hirai, H. Matsuoka, T. Nakano, K. Oshima, M. Tai, & Tani S. (2020). What is society 5.0?, Hitachi-UTokyo Laboratory, Society 5.0: A people-centric supersmart society, Japan: Springer Open. ss.1-23, https://doi.org/10.1007/978-981-15-2989-4_1
- Di Pierro, M. (2017). What is the blockchain?. *Computing in Science & Engineering*, 19(5), 92-95.
- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı). (2011). Bilgi Toplumu İstatistikleri, Ankara, 202s.
- Erturan, İ. ve Ergin E. (2018). Dijital Denetim ve Dijital İkiz Yönetimi. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 20(4), 810-830.
- Fukuyama, M. (2018). Society 5.0: Aiming for a New Human-Centered Society. Japan Economic Foundation, 47-50.
- Gartner. (2019). <https://www.gartner.com/en/newsroom/press-releases/2018-10-15-gartneridentifies-thetop-10-strategic-technology-trends-for-2019> Erişim Tarihi: 23.01.2025.
- Gümüş, S. (2021).Yeniliklerin Benimsenmesi ve Yayılması Bağlamında Kamu Kurumlarındaki Dijital Uygulamaların Kurumsal Kimliğe Etkisi: Türk Patent ve Marka Kurumu Örneği, İstanbul Aydın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Doktora Tezi
- Heeks, R. (2001). Understanding E-Governance For Development, i-Government Working Paper Series. Institute for Development Policy and Management, Manchester: http://www.sed.manchester.ac.uk/idpm/research/publications/wp/igovernment/docu%20ments/igov_wp11.pdf. erişim tarihi: 20.01.2025
- House, W. (1971). The Impact of Information Technology of Management, Averbach Publishers.
- Howard, M. (2001). E-Government Across the Globe: How Will “e” Change Government?. *Government Finance Review*, /eGovGFRAug01.pdf erişim: 30.04.2008

- H-UTokyo Lab. (2020). Society 5.0 A People-centric Super-smart Society: A People-centric Super-smart Society. <https://doi.org/10.1007/978-981-15-2989-4>
- İnce M. (2013). Pozitif Düşünce ve İletişim, Ankara: Kalkan Maatbacılık.
- Kalkınma Bakanlığı, (2015). 2015-2018 Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı, Ankara, 166s.
- Karkın N. (2003). Kamu Hizmetlerinin Sunumunda Değişim Süreci:e-Devlet Uygulamaları Ve Denizli Belediyesi Örneği, Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi
- Keidanren (2016). Toward realization of the new economy and society- Reform of the economy and society by the deepening of Society 5.0. https://www.keidanren.or.jp/en/policy/2016/029_outline.pdf Erişim tarihi:29.01.2025
- Keidanren (2018). Society 5.0 - CoCreating the Future. Keidanren Policy & Action. https://www.keidanren.or.jp/en/policy/2018/095_proposal.pdf, Erişim tarihi: 29.01.2025.
- Kırçova, İ. (2004). Yönetim Anlayışının Değişmesi 'e-Devlet' İhtiyacını Ortaya Çıkardı: Bu Devleti Herkes Sevecek, İstanbul: İtovizyon, sayı 14.
- Leng J vd. (2022). Industry 5.0: Prospect and retrospect. Journal of Manufacturing Systems, 65, 279-295. <https://doi.org/10.1016/j.jmsy.2022.09.017>.
- Malik, İ. M., Wani, S., Hussain, R. A. (2018). Cloud Computing-Technologies. International Journal of Advanced Research in Computer Science, 9(2), 79-384.
- Marr, B. (2019). Büyük Veri İşbaşında "45 Yıldız Şirket Büyük Veriyi Nasıl Kullandı?". (B. Gündüz, Çev.) İstanbul: MediaCat.
- Masuda, Y. (1980). The Information Society as Post-industrial Society. World Future Society.
- McLuhan, M. (2017). The medium is the message. In Communication theory (pp. 390-402). Routledge.
- Negroponte, N. (1995). Being Digital, Alfred A. Knopf: New York
- Ohlhorst, F. (2013). Big Data Analytics Turning Big Data into Big Money. Hoboken, NJ, U.S.A.: J. Wiley and SAS Business Series, John Wiley & Sons.
- Özdem, H., & Bora, M. P. (2022). Türkiye’de Robotik Süreç Otomasyonu. Bilgisayar Bilimleri ve Teknolojileri Dergisi, 3(1), 1-9. <https://doi.org/10.54047/bibted.1008340>

- Özdemir, N. (2021). İnsan Kaynakları'nın Geleceği: Büyük Veri, Yapay Zeka, Robotik Teknoloji.
<https://www.ozgunkocaeli.com.tr/makale/6925460/necmi-ozdemir/insan-kaynaklarinin-gelecegi-buyuk-veri-yapay-zekarobotik-teknoloji>
- Pascual, P.J. (2003). E-Government. Manila: e-ASEAN Task Force-UNDP APDIP,
- PwC (2021). The cyber-threat landscape: The digital rush left many exposed.
<https://www.pwc.com/us/en/services/consulting/cybersecurity-risk-reaulatorv/librarv/2021-diaital-trustinsights/cyber-threat-landscape.html>.
Erişim tarihi:11.02.2025
- Shiroishi, Y., Uchiyama, K. & Suzuki, N. (2018). Society 5.0: .For Human Security and Well-Being. Computer, 51(7), 91-95.
- Silcock, R. (2001). What is E-Government?. Parliamentary Affairs, (54), 88- 101.
- Solak, B. B. (2020). Markaların dijital dönüşümü ve sosyal medya kullanımı: Twitter özelinde bir inceleme. Dördüncü Kuvvet Dergisi, 3(1), 100-112.
- Sönmez, M. (2016). Kamuda Teknoloji Kullanımı, Avrupalılaşma, Etkinlik ve Verimlilik Açısından Tek Numara(112) Acil Çağrı Merkezleri ve E-Çağrı(E-Call) Uygulamaları. Türk İdare Dergisi, ss. 149-182.
- Sucu, M. (2021). Dijital Yönetim İşletme Yönetiminde Yeni Bir Yaklaşım. Ankara: İksad Yayınları.
- Uçkan, Ö. (2003), E-Devlet, E-Demokrasi ve Türkiye, İstanbul: Literatür Yayıncılık
- Uzun E. (2003). E-Devlet Kapsamında e-Belediyecilik ve Bir Uygulama, Edirne: Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Bilgisayar Mühendisliği Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi,
- Üzmez, S. S., & Büyükbeşe, T. (2021). Dijitalleşme sürecinde bilgi yönetiminin işletmelerin teknoloji uyumuna etkileri. Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi, 16(2), 117-127
- West, D. M. (2004). E-Government and the Transformation of Service Delivery and Citizen Attitudes, Public Administration Review, 64 (1), 15-27.

BÖLÜM 3

Evde Sağlık Hizmetlerinde Yenilikçi Yaklaşımlar

Mehmet Emin Kurt¹ &
Mehmet Aziz Çakmak²

¹ Doç. Dr., Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, 0000-0002-7181-8681

² Öğr. Gör., Mardin Artuklu Üniversitesi, Teknoloji Transfer Ofisi, 0000-0002-5040-5642

I. GİRİŞ

"Evde Sağlık Hizmetlerinde Yenilikçi Yaklaşımlar" başlıklı bu kitap bölümü, sağlık sektöründe hasta bakımının ev ortamında nasıl daha etkili ve yenilikçi bir şekilde gerçekleştirilebileceğini ele almaktadır. Günümüzde, hastaların hastane ortamından uzaklaşarak evde bakım alması hem maliyetleri düşürme potansiyeli sunması hem de hasta konforunu artırması açısından önemli bir trend haline gelmiştir. Bölüm, evde hasta bakımının geleneksel yaklaşımlarını gözden geçirerek, yeni ve yenilikçi yöntemlerin nasıl uygulanabileceğini tartışmaktadır. Öncelikle, teknolojinin evde hasta bakımına entegrasyonu incelenmektedir. Akıllı cihazlar, izleme sistemleri, tele-tıp uygulamaları ve diğer dijital araçlar, hastaların sağlık durumunu takip etme, verileri paylaşma ve uzaktan takip sağlama konusunda önemli fırsatlar sunmaktadır. Bunun yanı sıra, evde hasta bakımında kullanılan ilaç yönetimi, beslenme ve rehabilitasyon gibi alanlarda yenilikçi yaklaşımların nasıl benimsenebileceği de ele alınmaktadır. Örneğin, robotik teknolojilerin kullanımıyla ilaçların hatasız ve zamanında verilmesi, özel diyetlerin hazırlanması ve rehabilitasyon süreçlerinin daha etkili bir şekilde yürütülmesi mümkün olabilmektedir. Ayrıca, evde hasta bakımında sağlık profesyonelleri ile hasta ve bakıcılar arasındaki iletişim ve eğitim süreçlerine odaklanılmaktadır. İletişim araçlarının etkin bir şekilde kullanılması, eğitim materyallerinin hazırlanması ve hasta-bakıcı ilişkisinin güçlendirilmesi, evde hasta bakımında kaliteyi artırmak için önemli adımlardır. Evde hasta bakımının mevcut pratikleri gözden geçirilerek, yeni teknolojilerin ve yaklaşımların nasıl kullanılabileceği incelenecek ve evde hasta bakımının daha etkili, verimli ve hasta odaklı şekillerde gerçekleştirilmesi için öneriler sunulacaktır. Bu bölüm, sağlık profesyonelleri, araştırmacılar ve politika yapıcılar için geleceğin evde sağlık hizmetlerinin sunumunun hangi yenilikçi yaklaşımlar içereceği noktasında değerli bir kaynak olacaktır.

Evde hasta bakımı, günümüz sağlık hizmetleri sunumunda önemli bir yere sahiptir. Geleneksel olarak hastaların tedavi süreci büyük ölçüde hastane ortamında gerçekleştirilirken, son yıllarda evde hasta bakımı giderek daha fazla tercih edilmektedir (Bombard, Baker& Orlando, 2018). Evde hasta bakımı hem hastaların konforunu artırmakta hem de sağlık hizmetlerinin maliyetlerini düşürmektedir (Kahveci, Orhan & Aksakal, 2020).

Hastaların hastaneler yerine evde tedavi görmeyi tercih etmelerinin birçok nedeni vardır. Bunlar arasında, hastane ortamının yarattığı stres ve rahatsızlık hissi, evde daha rahat ve huzurlu bir ortamın sağladığı psikolojik etkiler, hasta ve

ailesinin tedavi sürecine daha fazla katılımı ve hastane maliyetlerinin düşmesi gibi faktörler bulunmaktadır. (Corrie et al., 2013).

Geleneksel evde hasta bakımının da bazı sınırlamalar bulunmakta olup söz konusu sınırlamalar yenilik unsuruna girdiği nitelikte değer bulmaktadır. Bu sınırlamalar arasında iletişim eksikliği, eğitim eksikliği, izleme ve takip eksikliği ve hizmetlerin standartlaştırılması gibi konular yer almaktadır (Goossens et al., 2014). Bu sorunların üstesinden gelmek ve evde hasta bakımında daha iyi sonuçlar elde etmek için yenilikçi yaklaşımlara ihtiyaç duyulmaktadır.

1. KAVRAMSAL BOYUT

1.1. Evde Sağlık Hizmetleri

Evde sağlık hizmetleri, bireylerin kendi ev ortamlarında veya yaşadıkları yerlerde sağlık hizmetlerine erişebilmelerini sağlayan ve profesyonel sağlık uzmanları tarafından sunulan bir dizi tıbbi, hemşirelik ve rehabilitasyon hizmetidir (Crawford et al., 2004). Evde sağlık hizmetleri kapsamında, genellikle kronik hastalıkları olan bireyler, yaşlılar, engelliler veya iyileşme sürecinde olan hastalar yer almaktadır (Dharmarajan et al., 2020).

Evde sağlık hizmetleri multidisipliner bir yaklaşım gerektirir ve çeşitli sağlık uzmanları arasında iş birliğini içerir (Ellis & Sevdalis, 2019). Evde sağlık hizmetleri, tıbbi değerlendirme, tedavi, izleme ve rehabilitasyon gibi çeşitli hizmetleri kapsar. Bu hizmetler arasında doktor muayenesi, ilaç yönetimi, yara bakımı, kan testleri, fizyoterapi, psikolojik destek ve hasta ve ailesine eğitim ve danışmanlık gibi faaliyetler yer alabilir (Kitko et al., 2020).

Hastaların hastanelerde veya kliniklerde tedavi görmek zorunda kalmadan ev ortamlarında kaliteli sağlık hizmeti alması, konforunu artırır, hastane ortamındaki enfeksiyon riskini azaltır, hastaların bağımsızlığını ve yaşam kalitesini korumasına yardımcı olur (Chen, 2020). Ayrıca, evde sağlık hizmetleri, sağlık hizmetlerinin maliyetlerini azaltabilir ve hastanelerdeki yatak kapasitelerinin daha verimli kullanılmasını sağlayabilir.

Evde sağlık hizmetleri, bireylerin evde kalabilmesini ve toplumda daha aktif bir şekilde yer alabilmesini sağlamak için önemli bir rol oynamaktadır (Xie et al., 2020). Bu hizmetler, bireylerin ihtiyaçlarına ve sağlık durumlarına uygun olarak kişiselleştirilir ve hasta merkezli bir yaklaşımla sunulur.

1.2. Evde Sağlık Hizmetlerinin Kısa Tarihçesi

İnsanlar tarih boyunca hastalıklar ve yaralanmalarla mücadele etmek için evde bakım yöntemlerini kullanmışlardır (Vos et al., 2012). Ancak modern evde sağlık hizmetlerinin kökenleri 19. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Evde sağlık hizmetlerinin tarihçesindeki önemli dönüm noktaları şu şekilde sıralanabilmektedir:

19. yüzyıl:

19. yüzyılda, hasta bakımı çoğunlukla evde gerçekleştirilmiştir. Bu erken dönemde, aile üyeleri veya sağlık görevlileri, hastaların evlerinde tıbbi bakım sağlamışlardır (Berger, 1999). Bu dönemde, evde bakımın ana amacı, hastaların konforunu sağlamak ve iyileşme sürecini desteklemek olarak öne çıkmaktadır.

20. yüzyıl:

20. yüzyılda, hastane merkezli sağlık hizmetleri yaygınlaşmış olsa da evde sağlık hizmetlerinin önemi azalmamıştır (Boling, 2009). Erken dönemin sonuna doğru, I. Dünya Savaşı ve II. Dünya Savaşı sırasında, yaralı askerlerin evde bakımı ve rehabilitasyonu için evde sağlık hizmetleri daha da önem kazanmıştır. 20.yüzyılın ortalarında, teknolojik gelişmeler ve sağlık hizmetlerindeki ilerlemeler evde sağlık hizmetlerini desteklemiştir. Ev ziyaretleri, tıbbi cihazların kullanımı ve hasta bakımı alanında uzmanlaşmış ekiplerin kurulması gibi uygulamalar yaygınlaşmıştır.

1980'ler

1980'lerde, evde sağlık hizmetleri daha kurumsal bir yapıya kavuşmuştur. Evde sağlık hizmetleri sağlayan özel şirketler ve sağlık kuruluşları ortaya çıkmıştır (Garner & Mercer, 1982). Bu dönemde, evde sağlık hizmetleri daha kompleks hale gelmiş ve çeşitli uzmanlık alanlarına odaklanmıştır. Evde sağlık hizmetleri, yataklak hastaların bakımı, kronik hastalıkların yönetimi, rehabilitasyon hizmetleri ve palyatif bakım gibi alanlarda yaygınlaşmıştır.

21. yüzyıl

21.yüzyılda, teknolojik ilerlemeler ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, evde sağlık hizmetlerinin daha da gelişmesine olanak sağlamıştır. Tele-Sağlık ve uzaktan tıbbi izleme gibi yenilikçi yöntemler, evde sağlık hizmetlerinin erişilebilirliğini artırmış ve hasta takibi ve danışmanlık imkânlarını geliştirmiştir. Yaşlanan nüfus, kronik hastalıkların artışı ve maliyet etkin sağlık hizmetleri talebi gibi faktörler, evde sağlık hizmetlerinin önemini daha da artırmıştır.

1.3. İstatistiklerle Evde Sağlık Hizmetleri

Evde sağlık hizmetleri yapısı gereği multidisipliner bir bilim dalı olduğundan söz konusu alan ile ilgili olarak farklı istatistiklerle değerlendirme yapılabilmektedir. Bu durum olguyu ele almada hem avantaj hem de dezavantaj sağlamaktadır. Evde sağlık hizmetleri değerlendirmesinden birden çok parametrenin olması konu ile ilgili bakış açısını genişleteceğinden geniş ve farklı açılardan bakılabilecek bir alan avantajına sahip olmaktadır. Öte yandan birçok parametrenin değerlendirmeye dâhil edilemeyeceği hususu nihai değerlendirmeyi zorlaştırmaktadır. Bu sebeple genel olarak Dünya Sağlık Örgütü gibi kuruluşlarının raporlarının incelemek, küresel boyutta değerlendirmeyi kolaylaştırmaktadır. Türkiye’de ise ulusal kuruluşların istatistikleri temel alınarak değerlendirilmenin yapılmasının yanında yüksek sayıda hasta verileriyle çalışılmış çalışmalara da bakılması uygun bulunmuştur.

1.4. Dünyadaki Durum

Dünyada Evde Sağlık Hizmetleri ile ilgili istatistikler incelendiğinde, daha çok demografik parametrelere önem verildiği görülmektedir. Yaşlanan bireylerin bakıma muhtaç hale gelme olasılığının artması bu durum için açıklayıcı bir faktör niteliğindedir. Bu sebeple dünyada evde sağlığın durumu demografik raporlar temel alınarak açıklanmaya çalışılmıştır. Dünya genelinde toplum yaşlanmasının hızlandığını ifade eden DSÖ (Dünya Sağlık Örgütü)’ nün 2019 yılı öngörülerine göre (WHO, 2019);

- 2015 ve 2050 yılları arasında, 60 yaş üzeri kişilerin toplam nüfus içindeki oranı neredeyse ikiye katlanarak %12’den %22’ye çıkacaktır.
- 2020’ye kadar, 60 yaş ve daha üzeri kişi sayısı, 5 yaşın altındaki çocuk sayısından daha fazla olacaktır.
- 2050’de yaşlı kişilerin %80’i düşük ve orta gelirli ülkelerde yaşıyor olacaktır.
- Toplumun yaşlanma hızı, geçmişe göre daha hızlıdır.

1.5. Türkiye’deki Durum

Türkiye’de uygulanan evde sağlık hizmeti sunumu ile ilgili literatür incelendiğinde; hizmetin genel olarak devlet eliyle verildiği, ulusal istatistik veri tabanlarından söz konusu hizmete ait belirli değişkenler baz alınarak durumun kayıt altına alındığı görülmektedir. Bunun yanı sıra TUSEB (Türkiye Sağlık Enstitüleri Başkanlığı) gibi kurumlar aracılığıyla bazı dönemler evde sağlık hizmetleri sunumu ile ilgili raporların kamuya sunulduğu tespit edilmektedir.

Tablo 1’de 2017 yılı itibariyle Evde Sağlık Hizmetleri açısından genel bilgilere yer verildiği görülmektedir. Tablo incelendiğinde hedef nüfus olarak (ulaşılması planlanan hasta örnekleme) %0,2’lik bir planlama yapıldığı görülmektedir. 2011-2019 yılları arasında toplam 1.437.523 hastaya ulaşıldığı anlaşılmaktadır.

Tablo 1. Türkiye’de Evde Sağlık Hizmetleri Genel Bilgiler, 2017 ve 2019 Yılları

Genel Bilgiler		Hizmet Bilgileri		
Nüfus	(2017) 78.965.647	Ulaşılan Toplam Hasta Sayısı	(2011-2017) 890.869	(2011-2019) 1.437.523
Hedef Nüfus (Nüfusun %0,2’si)	157.931	Toplam Kayıtlı (Aktif Takipli) Hasta Sayısı	(2017) 311.780	(2019) 445.029

Kaynak: TUSEB Evde Sağlık Hizmetleri Raporu

Tablo 2’de TUSEB Evde Sağlık Hizmetleri raporunda yer verilen kuruluş ve ekip bilgileri yer almaktadır. Söz konusu verilere göre 2017 yılında 321 mobil ve 11 ADSM (Ağız ve Diş Sağlığı Merkezi) ekibiyle hizmet verildiği, toplamda 582 evde sağlık biriminin olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 2. Kuruluş ve Ekip Bilgileri (2017)

Mobil Ekip	321
ADSM (Mobil Ekip)	11
Evde Sağlık Birimi	582
Toplam	1.014

Kaynak: TUSEB Evde Sağlık Hizmetleri Raporu

Tablo 3 incelendiğinde evde sağlık hizmeti açısından en değerli kaynak sayılabilecek sağlık iş gücüne ait sayısal istatistiklere yer verildiği görülmektedir. Söz konusu tabloya göre 2017 yılında; 861 hekim, 2.275 Hemşire/Sağlık Memuru/ATT, 207 Tıbbi Sekreter (VHKİ), 938 Şoför, 100 Fizyoterapist, 52 Diyetisyen, 62 Psikolog, 59 Sosyal Çalışmacı olmak üzere toplam 4.554 sağlık profesyoneli ile evde sağlık hizmetinin sunulduğu görülmektedir.

Tablo 3. Personel Bilgileri (2017)

Hekim	861
Hemşire/Sağlık Memuru/ATT	2.275
Tıbbi Sekreter (VHKİ)	207
Şoför	938
Fizyoterapist	100
Diyetisyen	52
Psikolog	62
Sosyal Çalışmacı	59
Toplam Personel	4.554

Kaynak: TUSEB Evde Sağlık Hizmetleri Raporu

2. TEKNOLOJİK YENİLİK

2.1. Evde Sağlık Hizmetlerinde Kullanılan Teknolojiler

Günümüz dünyasında insan yaşamına doğrudan dokunuşlar sağlayan teknolojik girişimler çeşitli şekillerde sunulabilmektedir. Evde sağlıkta teknolojinin sisteme entegrasyonundan, hasta ilaç yönetimine, hastanın beslenme takibi yönetiminden, rehabilitasyonuna ve hasta-hasta bakıcı-profesyonel sunucu arasında iletişim-eğitime kadar pek çok başlıkta kavramsallaştırılabilmektedir. Bu kavramsallaştırmalar artık icraat skalasına geçerek evde sağlık sunumunda ilerlemeler sağlamış durumdadır.

Teknolojinin entegrasyonu: Evde hasta bakımında kullanılan akıllı cihazlar, izleme sistemleri ve tele-tıp uygulamaları gibi teknolojiler, hastaların sağlık durumunu takip etmek, verileri paylaşmak ve uzaktan takip sağlamak için kullanılabilmektedir. Örneğin, taşınabilir sağlık cihazları aracılığıyla hastaların kan basıncı, nabız, oksijen seviyesi gibi değerleri takip edilebilir ve bu veriler anlık olarak sağlık profesyonelleriyle paylaşılabilir.

İlaç yönetimi: Evde hasta bakımında ilaç yönetimi sıklıkla zorlu bir süreç olabilmektedir. Yenilikçi yaklaşımlarla, ilaçların hatasız ve zamanında verilmesi sağlanabilir. Örneğin, ilaç dozajını hatırlatma özelliği olan akıllı cihazlar veya mobil uygulamalar kullanılarak hasta ve bakıcıları ilaç alımı konusunda bilgilendirebilir ve yönlendirebilir.

Beslenme: Evde hasta bakımında beslenme, önemli bir konudur. Yenilikçi yaklaşımlarla, hastaların beslenme ihtiyaçlarına daha uygun ve kişiselleştirilmiş bir şekilde yaklaşılabilir. Örneğin, diyetisyenler veya beslenme uzmanları tarafından hazırlanan özel diyet programları veya online beslenme danışmanlığı hizmetleri kullanılabilir.

Rehabilitasyon: Evde hasta bakımında rehabilitasyon süreci de önemlidir. Yenilikçi yaklaşımlarla, fizyoterapistler veya rehabilitasyon uzmanları tarafından uzaktan takip ve tedavi seansları gerçekleştirilebilir. Ayrıca, robotik teknolojilerin kullanımıyla hastaların rehabilitasyon süreci desteklenebilir ve daha etkili bir şekilde ilerleyebilir.

İletişim ve eğitim: Evde hasta bakımında iletişim ve eğitim süreçlerinin iyileştirilmesi büyük önem taşır. Yenilikçi yaklaşımlarla, sağlık profesyonelleri ve hasta/bakıcılar arasındaki iletişim güçlendirilebilir. Video konferans uygulamaları veya tele-tıp teknolojileri aracılığıyla daha sık ve etkili iletişim sağlanabilir. Ayrıca, eğitim materyallerinin interaktif ve kullanıcı dostu bir

şekilde sunulması, hasta ve bakıcıların evde hasta bakımı konusunda bilgi ve becerilerini artırabilir.

Kısaca; Evde sağlık hizmeti için aşağıdaki teknolojiler şu şekilde sıralanabilir:

- Uzaktan konsültasyonlar için telemedikal
- Akıllı saatler ve sağlık izleyicileri gibi giyilebilir cihazlar
- Diyabet ve astım için uzaktan izleme araçları
- Aktivite izleme ve düşme algılama için sensörler gibi IoT cihazları
- İlaç ve planlama için mobil sağlık uygulamaları
- Rehabilitasyon için Sanal ve Artırılmış Gerçeklik
- Sağlık verilerini depolamak için bulut bilişim
- Elektronik Sağlık Kayıtları (EHR) ile Entegrasyon

Evde sağlık hizmetlerinde kullanılan teknolojiler, hastaların ev ortamında güvenli, sürekli ve etkili sağlık hizmeti almasını sağlayarak yaşam kalitesini artırmayı hedefler. İşte bu alanda öne çıkan bazı teknolojiler:

- **Telemedicine (Uzaktan Sağlık Hizmetleri):** Video konferans ve diğer iletişim teknolojileri sayesinde, hastalar evlerinden çıkmadan doktorlarıyla görüntülü veya sesli görüşmeler yapabilir.
- **Uzaktan Hasta İzleme Sistemleri:** Kan basıncı, kalp atış hızı, kan şekeri gibi vital bulguları ölçen cihazlar sayesinde, hastaların durumu sürekli takip edilebilir ve acil durumlarda hızlı müdahale imkânı sunulur.
- **Giyilebilir Teknolojiler:** Akıllı saatler, bileklikler ve diğer sensörler, hastaların günlük aktivitelerini, uyku düzenlerini ve sağlık verilerini sürekli izleyerek, sağlık durumunun anlık değerlendirilmesine olanak tanır.
- **Mobil Sağlık Uygulamaları:** Akıllı telefon uygulamaları, ilaç takibi, randevu hatırlatmaları ve kişisel sağlık verilerinin düzenli olarak kaydedilmesi gibi hizmetler sunarak, hastaların kendi sağlık yönetiminde aktif rol almalarını sağlar.

- **Nesnelerin İnterneti (IoT) Cihazları:** Ev içinde yerleştirilen sensörler, hareket takibi, düşme algılama gibi özelliklerle hastaların güvenliğini artırırken, acil durumlarda otomatik bildirim mekanizmaları sayesinde hızlı müdahaleyi mümkün kılar.
- **Elektronik Sağlık Kayıtları (EHR):** Hastaların tüm sağlık geçmişi, laboratuvar sonuçları ve tedavi bilgilerini dijital ortamda tutarak, sağlık profesyonelleri arasında hızlı ve doğru bilgi akışını sağlar.
- **Yapay Zekâ ve Veri Analitiği:** Büyük veri analizi ve yapay zeka destekli sistemler, hasta verilerini değerlendirerek, erken teşhis ve kişiselleştirilmiş tedavi planlarının oluşturulmasına yardımcı olur.

Bu teknolojiler, evde sağlık hizmetlerinin daha erişilebilir, verimli ve hasta odaklı olmasını sağlayarak hem hastalar hem de sağlık profesyonelleri için büyük avantajlar sunar.

3. BÜYÜK VERİ (BIG DATA) ETKİSİ

3.1. Büyük Veri (Big Data)

Büyük veri, hacim, çeşitlilik ve hız gibi faktörler açısından geleneksel veri işleme yöntemlerinin kapasitesini aşan, karmaşık ve genellikle yapısal olmayan veri kümeleridir (Adnan & Akbar, 2019). Bilimsel olarak, büyük veri, büyük miktarda, hızla değişen ve çeşitli veri kaynaklarından elde edilen verileri ifade eder (Yang et al., 2020).

Büyük veri, çeşitli kaynaklardan (sensörler, sosyal medya, web trafiği, finansal işlemler, coğrafi konum verileri vb.) toplanan veri setlerini içerir (Hariri et al., 2019). Bu veriler, yapılandırılmış veri tabanlarından ziyade genellikle yarı yapılandırılmış veya yapılandırılmamış formatta olabilir. Büyük veri setleri genellikle terabaytlar, petabaytlar veya hatta daha büyük veri boyutlarında olabilir (Arshad et al., 2023).

Büyük veri analitiği, büyük veri setlerindeki bilgileri anlamak, keşfetmek ve değerli iç görüler elde etmek için kullanılan yöntemleri içerir. Büyük veri analitiği, veri madenciliği, makine öğrenimi, istatistiksel analiz ve veri görselleştirme gibi teknikleri birleştirerek veri setlerindeki desenleri, ilişkileri ve trendleri tespit etmeye çalışır.

Büyük veri, bilimsel araştırma, endüstriyel uygulamalar, sağlık hizmetleri, finans, pazarlama ve daha pek çok alanda önemli bir rol oynamaktadır. Büyük veri analitiği, şirketlerin müşteri davranışını anlaması, tıbbi teşhislerin

iyileştirilmesi, trafiğı yönetme stratejilerinin geliştirilmesi gibi alanlarda büyük bir potansiyele sahiptir.

Ancak büyük veri beraberinde bazı zorlukları da getirir. Veri depolama, veri güvenliği, veri bütünlüğü ve veri gizliliğı gibi konular büyük veri yönetimi sürecinde dikkate alınması gereken önemli hususlardır. Ayrıca, büyük veri analizi için gelişmiş algoritmalar, veri işleme altyapısı ve uzmanlaşmış analitik becerilere ihtiyaç vardır.

Büyük veri, günümüzde hızla artan veri miktarıyla birlikte bilimsel ve teknolojik gelişmelere önemli katkılar sağlayan bir alandır.

3.2. Evde Sağlık Hizmetleri Verilerinin Yönetimi

Evde sağlık hizmetlerinde büyük veri, çeşitli sağlık hizmetlerinin sunulması ve yönetimi sürecinde toplanan ve analiz edilen büyük miktarda veriyi ifade eder. Büyük veri, evde sağlık hizmetlerinin etkinliğini artırmak, hasta sonuçlarını iyileştirmek ve sağlık sisteminin yönetimini optimize etmek için kullanılan bir araçtır. Aşağıda, evde sağlık hizmetlerinde büyük verinin kullanımına yönelik örnekleri bulabilirsiniz:

3.2.1. Sağlık Hizmetlerinin Kişiselleştirilmesi

Büyük veri analitiğı, evde sağlık hizmetlerinin kişiselleştirilmesine olanak tanır. Hasta verilerinin analizi, hastaların bireysel sağlık ihtiyaçlarını ve tercihlerini anlamak için kullanılabilir. Bu sayede sağlık hizmetleri daha etkili bir şekilde planlanabilir ve sunulabilir.

3.2.2. Risk Tahmini ve Hastalık Öngörüsü

Büyük veri analitiğı, evde sağlık hizmetleri kapsamında hastaların sağlık durumunu izlemek ve potansiyel riskleri tahmin etmek için kullanılabilir. Örneğin, büyük veri analizi ile hastaların vital işaretleri, ilaç kullanımı ve diğer sağlık verileri takip edilerek, erken uyarı sistemleri geliştirilebilir ve hastalıkların öngörülmesi sağlanabilir.

3.2.3. Tedavi Optimizasyonu ve İlaç Yönetimi

Büyük veri analitiğı, evde sağlık hizmetlerinde ilaç yönetimi ve tedavi optimizasyonu için kullanılabilir. Hasta verilerinin analizi ile ilaç etkileşimleri, doz ayarlamaları ve tedavi protokollerindeki iyileştirmeler belirlenebilir. Böylece, tedavi süreci daha etkili ve güvenli hale getirilebilir.

3.2.4. Verimlilik ve Kaynak Yönetimi

Büyük veri analitiği, evde sağlık hizmetlerinin verimliliğini artırmak ve kaynakları daha etkili bir şekilde yönetmek için kullanılabilir. Veri analizi, sağlık hizmetlerinin planlanması, kaynak tahsisi ve zaman yönetimi gibi alanlarda iyileştirmeler yapılmasına yardımcı olabilir.

3.2.5. Uzaktan İzleme ve Tele Sağlık

Büyük veri analitiği, evde sağlık hizmetlerinde uzaktan izleme ve Tele Sağlık uygulamalarında önemli bir rol oynar. Sensörler, medikal cihazlar ve mobil uygulamalar aracılığıyla toplanan veriler, büyük veri analizi ile değerlendirilerek hastaların sağlık durumunun izlenmesi, uzaktan danışmanlık ve tedavi desteği sağlanması mümkün hale gel

4. GELECEK PROJEKSİYONU

Evde Sağlık Hizmetleri literatürü incelendiğinde, araştırmacılarca birçok açıdan evde sağlık hizmetinin irdelendiği ve genel olarak yaşlanan nüfusla beraber evde sağlık hizmetine daha sık ihtiyaç duyulabileceği yönünde öngörüler oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra aşağıda bazı araştırmacıların çalışmalarında yaptıkları öngörüler sıralanmaktadır;

- Gelecekte tele sağlık uygulamaları büyük bir popülerlik kazanacak. Yüksek hızlı internet bağlantıları ve gelişmiş iletişim teknolojileri sayesinde, hasta ve sağlık uzmanları arasındaki etkileşim kolaylaşacak. Tele-sağlık, hasta takibi, teşhis, tedavi planlaması ve danışmanlık gibi birçok alanda kullanılacak (Haleem et al., 2021).
- Evde kullanılan teşhis ve tedavi cihazları da önemli bir gelişim gösterecek. Akıllı cihazlar ve giyilebilir teknolojiler, kişinin sağlık durumu hakkında gerçek zamanlı veriler sağlayacak ve uzmanlar tarafından uzaktan takip edilebilecek. Örneğin, kan basıncı ölçen cihazlar, kalp ritmini takip eden bileklikler veya diyabet hastalarının kan şekeri seviyelerini ölçen sensörler gibi cihazlar daha da yaygınlaşacak (Patel et al., 2012).
- Evde rehabilitasyon ve fizyoterapi hizmetleri daha da gelişecek. Hareket kısıtlılığı olan veya ameliyat sonrası dönemde olan hastalar, evde fizyoterapistler tarafından tedavi edilebilecek. Sanal gerçeklik ve artırılmış gerçeklik gibi teknolojiler, hastaların rehabilitasyon sürecini desteklemek için kullanılacak (Ianculescu et al., 2019).

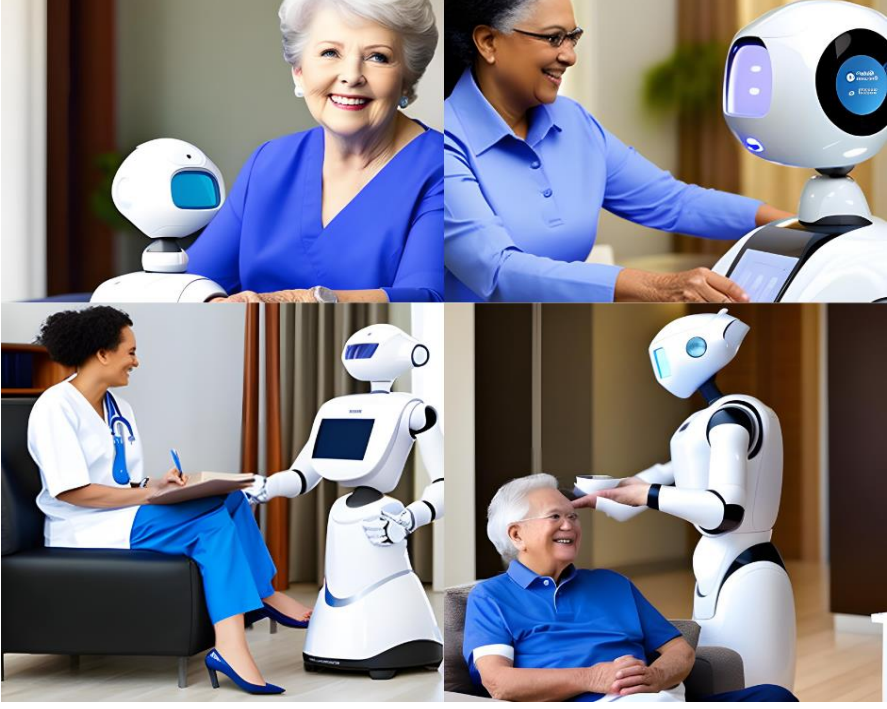
- Evde sağlık hizmetleri sunan mobil ekiplerin sayısı artacak. Bu ekipler, doktorlar, hemşireler, fizyoterapistler ve diğer sağlık uzmanlarını içerecek. Evde hasta bakımı, acil durum müdahaleleri ve kronik hastalıkların yönetimi gibi birçok alanda hizmet verecekler (Türken vd. 2022).
- Gelecekte, yapay zekâ ve robotik teknolojiler, evde sağlık hizmetlerinde daha fazla rol oynayacak. Örneğin, robotlar temizlik, ilaç dağıtımı veya hasta bakımı gibi görevlerde insan sağlık profesyonellerine yardımcı olacak. Yapay zekâ destekli teşhis sistemleri, hastalıkları daha erken teşhis etme ve tedavi süreçlerini optimize etme konusunda önemli bir rol oynayacak (Menteş vd. 2023).

Yapay Zekâya Göre Gelecekte Evde Sağlık

Araştırmacıların çalışmaları doğrultusunda, gelecek projeksiyonunda Evde Sağlık Hizmetleri kapsamında robotik, yapay zekâ, makine öğrenmesi, tele-tıp, veri madenciliği gibi konseptlerle beraber hizmetin şekilleneceği yargısına ulaşılabilmektedir. Söz konusu çalışmalar ışığında yapay zekâya gelecekte evde sağlık hizmetinin nasıl görüneceği nasıl sunulacağı şeklinde sorgulama yapılmış ve Şekil 1’de yer alan görsel elde edilmiştir (CanvaAI, 2023). Bu görsel bize yapay zekânın evde sağlık hizmetlerinin yönünün hangi açılardan tasarlanabileceğinin ipucunu verir şekilde bizlere fikirler sunmaktadır.

Şekil 1. Yapay Zekâ Tarafından Üretilmiş “Gelecekte Evde Sağlık Hizmetleri”

Görseli

Kaynak: Görsel birleştirilmesi yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

İkinci bir yapay zekâ tasvirinde evde sağlık hizmetlerine yönelik, yapay zekâ tarafından üretilmiş "Gelecekte Evde Sağlık Hizmetleri" konseptini yansıtan bir görseli şu şekilde ele almıştır: Görselde, ev ortamı içinde modern ve teknolojik detaylar yer alıyor. Giyilebilir sağlık cihazları (akıllı saat, nabız ölçer gibi) takan bir birey, holografik bir ekran aracılığıyla gerçek zamanlı sağlık verilerini inceliyor. Bu ekran üzerinde, kalp atış hızı, kan şekeri ve diğer vital bulgular görsel simgelerle sunuluyor.

Arka planda, evin çeşitli noktalarına entegre edilmiş IoT sensörleri ve akıllı ev cihazları dikkat çekiyor. Bu cihazlar; hareket algılama, düşme tespiti ve çevresel izleme gibi özellikleri simgeliyor. Aynı zamanda, bir köşede şeffaf bir ekranda, uzaktan danışmanlık yapan dijital bir doktor figürü yer alarak, telemedicine hizmetlerini temsil ediyor. Genel renk paleti; sakin mavi, beyaz ve pastel tonlardan oluşarak, teknolojinin modernliği ile huzurlu ve güven veren bir

ev ortamını bir araya getiriyor. Görsel, ileri teknolojilerin ev yaşamına entegrasyonunu, kişiselleştirilmiş sağlık hizmetlerinin önemini ve gelecekte evde sağlık hizmetlerinin ne kadar erişilebilir ve etkili olabileceğini vurguluyor (Chatgpt/Gelecekte Evde Sağlık Hizmetleri Tasviri, 2024).

Bu tasvir, geleceğin evde sağlık hizmetlerinin nasıl bir çehreye sahip olabileceğine dair umut verici bir vizyon sunuyor.

SONUÇ

Evde sağlık hizmetlerinde yenilikçi yaklaşımlar, sağlık sektörünün geleceğini şekillendirecektir. Tele-sağlık uygulamalarının yaygınlaşması, evde teşhis ve tedavi cihazlarının gelişimi, evde rehabilitasyon ve fizyoterapi hizmetlerinin ilerlemesi, mobil sağlık ekiplerinin artışı ve insan-makine iş birliği, evde sağlık hizmetlerinin daha etkili, erişilebilir ve kişiye özgü hale gelmesini sağlayacaktır.

Bu yenilikçi yaklaşımlar, hastaların sağlık hizmetlerine daha kolay erişim sağlamasını ve kendi evlerinde rahatlıkla tedavi olmalarını mümkün kılacaktır. Tele-sağlık uygulamaları sayesinde hasta ve sağlık uzmanları arasındaki etkileşim artacak, teşhis ve tedavi süreçleri hızlanacak ve hasta takibi daha etkin bir şekilde gerçekleştirilecektir.

Evde kullanılan teşhis ve tedavi cihazlarının gelişimi, hastaların kendi sağlık verilerini takip etmelerini sağlayacak ve bu veriler uzmanlar tarafından değerlendirilerek daha iyi tedavi planları oluşturulabilecektir. Rehabilitasyon ve fizyoterapi hizmetlerinin evde sunulması, hareket kısıtlılığı olan hastaların tedavi süreçlerini kolaylaştıracak ve daha hızlı iyileşmelerine yardımcı olacaktır.

Mobil sağlık ekiplerinin artışı, evde hasta bakımının daha kapsamlı bir şekilde sunulmasını sağlayacak ve acil durum müdahaleleri daha hızlı gerçekleştirilebilecektir. İnsan-makine iş birliği ise sağlık hizmetlerinin daha verimli bir şekilde sunulmasına yardımcı olacak, robotlar ve yapay zekâ teknolojileri insan sağlık profesyonellerine destek sağlayacak ve sağlık hizmetlerinin kalitesini artıracaktır.

Gelecekte evde sağlık hizmetlerinde yenilikçi yaklaşımların daha da gelişeceğini ve sağlık sektörünün dönüşümünü hızlandıracağını söyleyebiliriz. Bu gelişmeler, hastaların yaşam kalitesini artırırken sağlık hizmetlerinin erişilebilirliğini ve etkinliğini de yükseltecektir. Evde sağlık hizmetleri, bireylerin sağlık ihtiyaçlarına daha kişiselleştirilmiş ve hızlı çözümler sunarak gelecekte sağlık alanında önemli bir rol oynayacaktır.

KAYNAKÇA

- Adnan, K., & Akbar, R. (2019). An analytical study of information extraction from unstructured and multidimensional big data. *Journal of Big Data*, 6, 1-38.
- Arshad, M., Brohi, M. N., Soomro, T. R., Ghazal, T. M., Alzoubi, H. M., & Alshurideh, M. (2023). NoSQL: Future of BigData Analytics Characteristics and Comparison with RDBMS. In *The Effect of Information Technology on Business and Marketing Intelligence Systems* (pp. 1927-1951). Cham: Springer International Publishing.
- Berger, D. (1999). A brief history of medical diagnosis and the birth of the clinical laboratory. Part 1--Ancient times through the 19th century. *MLO Med Lab Obs*, 31(7), 28-30.
- Boling, P. A. (2009). Care transitions and home health care. *Clinics in geriatric medicine*, 25(1), 135-148.
- Bombard, Y., Baker, G.R., Orlando, E. et al. Engaging patients to improve quality of care: a systematic review. *Implementation Sci* 13, 98 (2018). <https://doi.org/10.1186/s13012-018-0784-z>.
- CanvaAI, 2023 (<https://www.canva.com/your-apps/text-to-image>).
- Chen, L. K. (2020). Older adults and COVID-19 pandemic: Resilience matters. *Archives of gerontology and geriatrics*, 89, 104124.
- Corrie, P., et al. (2013). Is community treatment best? A randomised trial comparing delivery of cancer treatment in the hospital, home and GP surgery. *British Journal of Cancer*, 109(6), 1549-1555.
- Crawford, M. J., Gibbon, R., Ellis, E., & Waters, H. (2004). In hospital, at home, or not at all: a cross-sectional survey of patient preferences for receipt of compulsory treatment. *Psychiatric Bulletin*, 28(10), 360-363.
- Dharmarajan, K., Han, L., Gahbauer, E. A., Leo-Summers, L. S., & Gill, T. M. (2020). Disability and recovery after hospitalization for medical illness among community-living older persons: a prospective cohort study. *Journal of the American Geriatrics Society*, 68(3), 486-495.
- Ellis, G., & Sevdalis, N. (2019). Understanding and improving multidisciplinary team working in geriatric medicine. *Age and Ageing*, 48(4), 498-505.
- Garner, J. D., & Mercer, S. O. (1982). Meeting the needs of the elderly: home health care or institutionalization?. *Health & social work*, 7(3), 183-191.
- Goossens, L. M., Utens, C. M., Smeenk, F. W., Donkers, B., van Schayck, O. C., & Rutten-van Mölken, M. P. (2014). Should I stay or should I go home? A latent class analysis of a discrete choice experiment on hospital-at-home. *Value in health*, 17(5), 588-596.

- Hariri, R. H., Fredericks, E. M., & Bowers, K. M. (2019). Uncertainty in big data analytics: survey, opportunities, and challenges. *Journal of Big Data*, 6(1), 1-16.
- Haleem, A., Javaid, M., Singh, R. P., & Suman, R. (2021). Telemedicine for healthcare: Capabilities, features, barriers, and applications. *Sensors international*, 2, 100117. <https://doi.org/10.1016/j.sintl.2021.100117>.
- Ianculescu, M., Andrei, B., & Alexandru, A. (2019). A smart assistance solution for remotely monitoring the orthopaedic rehabilitation process using wearable technology: Re. flex system. *Studies in Informatics and Control*, 28(3), 317-326.
- Kahveci, K., Orhan, K., Aksakal, H. (2020). Home-based palliative care. *Bezmialem Science*, 8(1), 73.
- Kitko, L., McIlvennan, C. K., Bidwell, J. T., Dionne-Odom, J. N., Dunlay, S. M., Lewis, L. M., Meadows, G., Sattler, E. L. P., Schulz, R., Strömberg, A., & American Heart Association Council on Cardiovascular and Stroke Nursing; Council on Quality of Care and Outcomes Research; Council on Clinical Cardiology; and Council on Lifestyle and Cardiometabolic Health (2020). Family Caregiving for Individuals With Heart Failure: A Scientific Statement From the American Heart Association. *Circulation*, 141(22), e864–e878. <https://doi.org/10>
- Menteş, N., Çakmak, M. A., & Kurt, M. E. (2023). Estimation of Service Length with the Machine Learning Algorithms and Neural Networks for Patients Who Receiving Home Health Care. *Evaluation and Program Planning*, 102324.
- Patel, S., Park, H., Bonato, P., Chan, L., & Rodgers, M. (2012). A review of wearable sensors and systems with application in rehabilitation. *Journal of neuroengineering and rehabilitation*, 9(1), 1-17.
- Türken, A., Çakmak M. A., Kurt, M. E. (2022). Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon ve Evde Sağlık Hizmetleri: Bir Özel Ekip Önerisi. *Evde Sağlık Hizmetleri Kongre Bildiri Kitabı içinde* (ss.139-140). Ankara.
- Türkiye Halk Sağlığı ve Kronik Hastalıklar Enstitüsü (TUSEB), 2021. Evde Sağlık Hizmetleri Raporu. (<https://files.tuseb.gov.tr/tuhke/files/yayinlar/20221102113710-z89pyprGQ7SG-.pdf>, Erişim Tarihi: 12.06.2023).
- Vos, T., Flaxman, A. D., Naghavi, M., Lozano, R., Michaud, C., Ezzati, M., ... & Harrison, J. E. (2012). Years lived with disability (YLDs) for 1160 sequelae of 289 diseases and injuries 1990–2010: a systematic analysis for the Global Burden of Disease Study 2010. *The lancet*, 380(9859), 2163-2196.

Yang, J., Li, Y., Liu, Q., Li, L., Feng, A., Wang, T., ... & Lyu, J. (2020). Brief introduction of medical database and data mining technology in big data era. *Journal of Evidence-Based Medicine*, 13(1), 57-69.

WHO (2019). Ageing and Health. (<https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/ageing-and-health>. Erişim Tarihi: 12.06.2023).

www.chatgpt.com/ Gelecekte Evde Sağlık Hizmetleri Tasviri (2024).

Xie, B., Charness, N., Fingerman, K., Kaye, J., Kim, M. T., & Khurshid, A. (2020). When going digital becomes a necessity: Ensuring older adults' needs for information, services, and social inclusion during COVID-19. *Journal of Aging & Social Policy*, 32(4-5), 460-470.

BÖLÜM 4

Konjonktür Teorilerine Bakış

Elçin Gülbahar¹ &
Vedat Sarıkovanlık²

¹İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi, Finans Ana Bilim Dalı Doktora Öğrencisi,
ORCID: 0000-0002-1311-2795

² Prof. Dr. , İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi, Finans Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi,
ORCID: 0000-0002-7152-6275

GİRİŞ

Küresel rekabet ortamında ülkeler için ekonomik faaliyetlerin sürdürülebilir ve başarılı bir şekilde yürütülmesi en önemli amaçlardan biridir. Bir ülkenin ekonomik açıdan başarısını ölçen bir dizi kriter bulunmakla birlikte, makroekonomik istikrarı sağlayarak yüksek düzeyde sürdürülebilir ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesi en önemli başarı ölçütlerindendir. Bir ekonomide belirli dönemde üretilen mal ve hizmetlerin piyasa fiyatlarının toplam değeri olan gayri safi yurt içi hasıla (GSYİH), ülkelerin ekonomik durumunu yansıtan en önemli göstergelerden biridir. Gerek büyüklük açısından diğer ülkelerle kıyaslama sağlayabilmesi, gerekse de bir ülkede yıllar içindeki büyüme/küçülme oranlarını göstermesi sayesinde ilgili ülkenin ekonomik büyüklüğü ile ilgili ciddi ipuçları sunmaktadır. Konjonktürel dalgalanmalar, reel GSYİH'nın trend etrafındaki birbiri ardına genişleme ve daralma şeklindeki hareketi olarak tanımlanabilmektedir. Bir başka deyişle konjonktür dalgalanmalar, iktisadi faaliyetlerdeki genişleme ve sonrasında daralma şeklinde devam eden bir süreçtir.

Makroekonomik göstergelerdeki dalgalanmalar, doğal afetler, ulusal/uluslararası ekonomilerde yaşanan krizler, savaşlar, enerji fiyatlarındaki artışlar gibi gelişmeler ekonomiler üzerinde kısa ya da uzun dönemde etki yaratarak konjonktür dalgalanmalarına sebep olmaktadır. Ekonomik istikrarı ve gelişimi olumsuz etkilediği için dalgalanmaların önceden tahmin edilmesi ve önlenmesine yönelik iktisat politikaları oluşturulması gereklidir. Literatürde konjonktür kavramına ilişkin tam bir görüş birliğinin olmaması, kavramın farklı açılardan ele alınmasına ve bu alanda teorik ve ampirik birçok çalışmanın yapılmasına olanak sağlamaktadır.

Her bir teori kendi metodolojisine göre dalgalanmaları analiz ederek, dalgalanmaların zamanını, kaynağını, şiddetini belirleme ve zararlı etkilerini önlemeye yönelik modeller geliştirmiş, çeşitli makroekonomik değişkenlerin rolleri, birbirleriyle etkileşimlerini farklı perspektiflerden dikkate alarak, dalgalanmaların dinamik yapılarına göre ekonomik istikrarı sağlayıcı ve uzun vadede etkili politikalar tasarlamayı amaçlamışlardır. Bazı noktalarda farklı teoriler arasında uzlaşma sağlansa da dalgalanmaların nedenleri ve alınacak önlemler konusunda verdikleri cevaplar birbirlerinden ayrılmaktadır.

Tarih boyunca çeşitli dönemlerde gözlemlenmiş olan konjonktürel dalgalanmalar, ekonomik sistemlerin işleyişini etkilemesi, kısa ve uzun dönemde ekonomik istikrarın sağlanmasındaki rolü nedeniyle araştırmacıların üzerinde durdukları konuların başında gelmektedir. Bu çalışmada konjonktür kavramı ve

konjonktürel dalgalanmaların özelliklerine değinilerek, konjonktür dalgalanmalarına ilişkin teoriler incelenecektir.

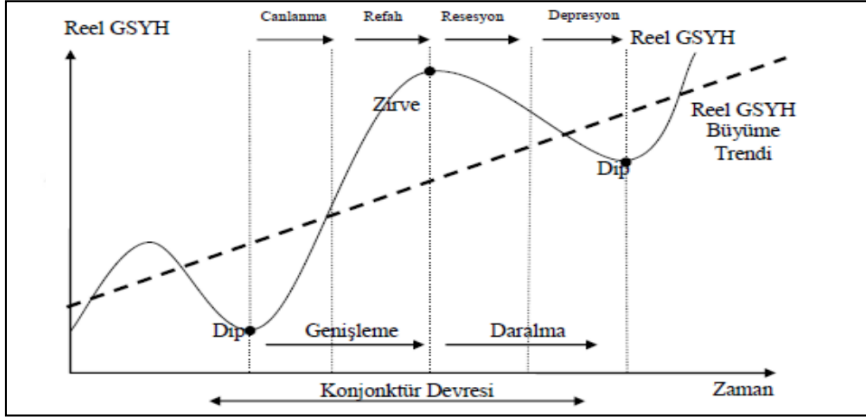
KONJONKTÜR KAVRAMI

Konjonktür, sanayi devriminden itibaren ABD başta olmak üzere büyüyen birçok ekonomide belirli dönemlerde refah seviyesinin düşmesi ve ardından toparlanarak yeniden yükselmesi şeklinde tekrarlayan bir süreçtir (Abel vd., 2014:280).

Konjonktür kavramının tanımı, kavramsal çerçevesi ile ilgili iktisadi literatürde farklı görüşler bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şöyledir; Burns ve Mitchell (1946)'e göre konjonktürel dalgalanma, ekonomik işleyişi ticari girişim temeline dayanan milletlerin toplamsal ekonomik aktivitelerindeki bir tür dalgalanmadır. Hawtrey (1953) ekonomik konjonktörü, üretim ve fiyatlarda meydana gelen periyodik dalgalanma şeklinde tanımlamıştır. Lucas (1977)'a göre konjonktür, toplam reel çıktının trendden sapmasıdır. Haberler (1937)'in ekonomik konjonktür tanımı, genişleme ve daralma dönemlerinin birbirini izlemesi şeklindedir. En yaygın olarak kullanılan tanım Burns ve Mitchell (1946) tarafından yapılan tanımdır. Buna göre ekonomik konjonktür; ekonomik faaliyetlerin devlet eliyle yürütülmediği liberal ekonomilerde ortaya çıkan ve birçok sektörü aynı anda etkileyen bir genişleme döneminin ardından gelen resesyon ve daralmayı takiben yeni bir genişleme dönemi ile birleşen süreçtir.

Toplam ekonomik faaliyetin en yakın ölçüsü reel GSMH olarak kabul edilmektedir (Özata, 2007:14). Konjonktüre ilişkin temel ölçüt reel GSMH'daki artış ve azalışlar olarak ifade edilmektedir (URL-1).

Ekonomik konjonktür devresi, zirve ve iki dip nokta arasında yer almaktadır. Burns ve Mitchell tarafından konjonktürel dalgalanmaların aşamaları; Canlanma, Refah, Resesyon/Gerileme, Depresyon/Bunalım şeklinde 4'e ayrılarak bir konjonktür devresini oluşturmaktadır. Şekil 1'de bir konjonktür devresindeki aşamalar görülmektedir. Dip noktasından Zirve noktasına kadar geçen döneme Genişleme, Zirve noktasından Dip noktasına kadarki süre de Daralma olarak adlandırılmaktadır.

Şekil 1. Konjonktür Aşamaları

Kaynak: Abel, Bernanke, & Croushore, 2013

“Zirve” noktası, ekonomik faaliyetlerin en yoğun olduğu en yüksek noktadır. “Dip” noktası ise zirve noktasından aşağıya yönlü dönüş ile ekonomik faaliyetlerin en düşük olduğu noktadır. Bu noktada güven ortamı kaybolarak kötümserlik hâkim olmaktadır. Konjonktürün “Canlanma” aşamasında ekonomik göstergeler olumlu yönde değişir. Üretim ve yatırımlar artmaya başlar ve refah aşamasına geçilir. “Refah” aşaması, ekonomik güvenin ve yatırımların en fazla olduğu bir aşama olup bu aşamada ekonomiler tam istihdam ya da tam istihdama yakın bir noktada faaliyet gösterirler. “Resesyon” aşaması, yatırımların azaldığı ekonomik göstergelerin bozulmaya başladığı aşamadır. “Depresyon” aşaması ise ekonomik faaliyetlerin hızla düştüğü, iflasların yayılarak işsizlik artışı ile krizin derinleştiği bir aşamadır.

KONJONKTÜREL DALGALANMALAR

Konjonktürel dalgalanma kavramı literatürde farklı şekillerde adlandırılmaktadır. Bunlardan bazıları; ekonomik çevrim, ticari döngü, iş çevrimi, iş döngüsü, devresel dalgalanma şeklindedir. İngilizce’de “business cycles” şeklinde yaygın olarak kullanılmaktadır (Gerlikhan, 2023).

Konjonktürel dalgalanmaların ekonomide sektör ayrımı yapmaksızın bütünü etkiliyor olması GSMH bazında ölçülmesine imkan vermektedir (Özçelik ve Babayigit Sunay, 2018:845-865). Makro iktisadın ana konularından biri ekonominin reel üretim hacmindeki iniş ve çıkışlardır. Ekonominin reel üretim hacminde meydana gelen bu iniş ve çıkışlar konjonktür olarak adlandırılarak

ekonomide büyüme ve daralma dönemlerinin dönüşümlü yaşanmasını ifade etmektedir (URL-1).

Konjonktürel dalgalanmaların özellikleri; eş hareketlilik, sınırlı öngörülebilirlik ve sürekli ekonomik büyüme şeklinde ifade edilmektedir. Eş hareketlilik, ekonomik göstergelerin konjonktürel yükselme ve alçalma dönemlerinde birlikte hareketini anlatırken, dalgalanma hareketinde, Dip noktasından Zirveye olan Genişleme ve Zirve noktasından Dip noktasına olan Daralma dönem uzunluklarının farklı olması sınırlı öngörülebilirliği anlatmaktadır. Ekonomide çeyrek dönemlerde birbiri ardına gelen büyüme ve küçülme hareketlerinin devamlılığı da sürekli büyüme şeklinde adlandırılmaktadır (Acemoğlu vd. 2016:271).

Ekonomide konjonktürel dalgalanmaların kaynağını açıklayan çalışmalar, dalgalanmaların kaynağını büyük oranda arz şokları ve talep şokları şeklinde açıklamaktadır (Bjornland, 2009). Arz şokları toplam arzın daralması ve artması şeklinde negatif ve pozitif arz şokları şeklinde gerçekleşerek, ekonomide uzun dönemde büyüme trendinin altına inmesi ya da üstüne çıkması şeklinde sonuçlanır. Talep şokları da toplam talebin daralması ve artması şeklinde negatif ve pozitif talep şokları şeklinde ekonomik büyüme üzerinde iktisadi dalgalanmalara sebep olur. Literatürde bir diğer konjonktürel dalgalanma sebebi olarak politik şoklar gösterilmektedir. Politik şoklar, ekonomi yönetiminin aldığı kararlar sonrası oluşan dalgalanmaları içermektedir.

Konjonktürel dalgalanmalar, uzunluk ve genişliklerine göre dört şekilde isimlendirilmektedir. Kitchin dalgalanmaları; 3–5 yıllık, Juglar dalgalanmaları; 7–10 yıllık, Kuznets dalgalanmaları; 15–20 yıllık ve Kondratieff dalgalanmaları; 48–60 yıllık şeklindedir (Schumpeter, 1939:8-172-182-212).

KONJONKTÜR TEORİLERİ

İktisat politikasında ortaya atılmış farklı konjonktürel teori modelleri, konjonktürel dalgalanmaların nedenlerini ve bu dalgalanmaların nasıl minimize edileceği ile ilgili görüşleri içermektedir. Konjonktürel dalgalanmaları açıklayan teorilerin dayandığı varsayımların ve dinamiklerin farklılığı, tarihsel süreç içerisinde her ülke ekonomisini etkileyen farklı faktörlerin ve iktisadi şartların bir sonucudur.

Konjonktür dalgalanmalar üzerinde yapılan çalışmalar, 1929 Büyük Buhran sonrasında o döneme kadar geçerli olan Klasik görüş iktisat modelleri tartışmaya açılmış, Keynes ve çevresindeki iktisatçıların görüşlerine dayalı matematiksel modeller hakimiyet kazanmıştır. 1970’li yıllarda ise Keynesyen teoriler

konjonktürel dalgalanmalarının nedenleri ve politik sonuçları hakkında yeterli cevaplar veremediği yönündeki eleştiriler Friedman öncülüğündeki monetaristler ve sonrasında Lucas öncülüğünde Yeni Klasik okula bağlı makro iktisatçılar tarafından dile getirilmiştir. Friedman, konjonktürel döngülerin temel nedeninin para arzındaki değişimler olduğunu ifade etmiştir (Friedman ve Schwartz, 1971: 237). 2008 yılında ABD’de yaşanan küresel kriz sonrası rasyonel beklentiler teorisi ve yeni klasik okul görüşlerine olan güvenin sarsılarak yeniden Keynesyen yaklaşımları öne çıkartmıştır (Yücel, 2019).

Konjonktür teorileri, farklı bakış açılarına sahip iktisat okulları tarafından çeşitli başlıklar altında ele alınmaktadır. Bu başlıklar, Ortodoks ve heterodoks iktisat anlayışına göre teoriler, talep yanlı ve arz yanlı teoriler ya da talep yönlü yaklaşımlar ve reel konjonktür teorisi, Keynes öncesi ve sonrası teoriler, geleneksel ve modern konjonktür teorileri şeklinde sayılabilir. Bu çalışmada ele alınacak konjonktür teorileri; Klasik, Keynesyen, Parasalcı, Yeni Klasik, Yeni Keynesyen, Reel Konjonktür ve Politik Konjonktür Teorisi şeklinde 7 başlık altında sınıflandırılmaktadır.

1. Klasik Konjonktür Teorileri

Klasik konjonktür teorisine göre piyasalar tam istihdam durumunda, alıcı ve satıcılar tam bilgiye sahip, fiyatlar ve ücretler esnek olduğundan dolayı ekonomi doğal olarak dengededir. Klasik teorinin temelini atan Adam Smith bu durumu görünmez el mekanizması ile açıklamaktadır (Smith, 1977:593). Klasik konjonktür teorisine Jean-Baptiste Say, John Stuart Mill, David Ricardo, Arthur Pigou gibi iktisatçılar da katkıda bulunmuşlardır. Klasik teoriye göre konjonktür dalgalanmalarının sebebi devletin ekonomiye müdahalesi ile gerçekleşir. Ekonomide meydana gelen bir istikrarsızlık durumunda fiyatlar ve ücretlerdeki değişimler kendiliğinden temizlenerek arz talep aşırılıkları dengeye gelir.

Klasikler, ekonomik dalgalanmaların sebebini toplam arzın değişmesine bağlamaktadırlar. Toplam arz değişimi de emek arz ve emek talebinin değişimi olarak gösterilmektedir. Emek miktarını değiştiren faktörlerin başında nüfus artışı, vergiler ve teknolojiye ilerlemeler gelmektedir. Bu görüşe göre kısa dönem için denge sermaye miktarını sabit ve emek faktörünün tek değişken girdi olduğunu varsayarak üretim fonksiyonu tarafından belirlendiğini ifade etmektedir. Üretim Fonksiyonunun denklemi aşağıda yer almaktadır. Denklemde; Y reel hasıla, L emek ve K kısa dönem sermaye miktarını göstermektedir.

$$Y = F(L, K)$$

Klasik teoride emek, sermaye gibi değişkenlerin reel hasılayı belirleyici rolünün aksine fiyat seviyesinin reel hasıla üzerinde hiçbir etkisi bulunmamaktadır. Para politikasının reel ekonomiyi etkilemediği sadece fiyat düzeyini belirlediği paranın miktar teorisi ile açıklanmaktadır.

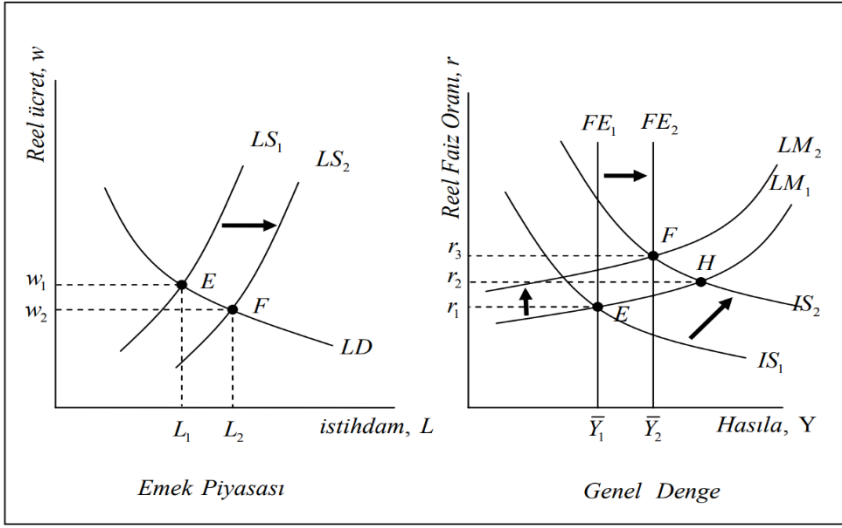
$$MV=PY$$

Denklemden M para arzını, V paranın dolaşım hızını, P genel fiyat düzeyini ve Y reel hasılayı göstermektedir. Denklemden kısa dönem için ekonomi tam istihdam düzeyinde olduğundan V ve Y sabit kabul edildiğinde paranın miktar teorisi yeniden oluşturulduğunda yeni oluşan denklem aşağıdaki gibi olur;

$$M \bar{V} = P \bar{Y}$$

Bu denklem, para arzındaki artışın fiyat düzeyini de aynı oranda arttırdığı yani paranın reel ekonomiyi etkilemeden sadece fiyat düzeyleri üzerinde etkili olduğunu ortaya koymaktadır (Mankiw, 2015:109).

Klasik teoride konjonktür dalgalanmasının nedeni olarak görülen devlet müdahalesi ile piyasalara yön vermek için yapılan mal ve hizmet alımları şeklinde uygulanan maliye politikaları piyasalarda şok olarak algılanmaktadır. Şekil 2’de klasik IS-LM modelinde kamu harcamalarındaki artışın etkileri görülmektedir (Özata, 2007:87). Aşağıdaki şekilde FE doğrusu emek piyasasının dengede olduğu noktaları, IS eğrisi mal piyasasının dengede olduğu noktaları, LM eğrisi varlık piyasasının dengede olduğu noktaları göstermektedir. Kamu harcamalarındaki artışın emek piyasası tarafında emek arzını artırması ile LS_1 eğrisinin sağa kayarak LS_2 şeklinde yeni denge noktasının da E noktasından F noktasına kaydığı görülmektedir. Bu yeni oluşan F noktasında istihdam düzeyinin arttığı ve reel ücret seviyesinin düştüğü görülür. Emek talep eğrisinde ise bir değişiklik yaratmaması, maliye politikasının üretim fonksiyonu ve emeğin marjinal verimini değiştirmemesinden kaynaklıdır (Wheeler, 1999:273).

Şekil 2. Kamu Harcamalarındaki Artışın Etkileri

Kaynak : Andrew Abel ve Ben Bernanke, Macroeconomics, (2001), s.363

Genel Dengeyi gösteren grafikte ise istihdam arttığında hasıla düzeyi de artarak tam istihdam doğrusu FE_1 den sağa kayarak FE_2 durumunu alır. Maliye politikasındaki değişiklik ile IS_1 eğrisi de IS_2 şeklinde yukarı yönlü sağa doğru kaydırır. LM_2 doğrusu da IS_2 ve FE_2 doğrularının kesişim noktası olan F noktasından geçecek şekilde kaymıştır. F denge noktasında hasıla düzeyi ve reel faiz oranı H noktasına göre daha yüksektir. Bu da göstermektedir ki kamu harcamalarındaki artış hasıla, istihdam, reel faiz oranlarını artırmaktadır.

Klasik konjonktür teorisinin 1929 yılındaki büyük buhranı açıklamadaki yetersizliği Keynes ve çevresindeki iktisatçılar tarafından eleştirilere neden olmuştur. Klasik konjonktür teorisinin eleştirilen yönleri; tam istihdam, esnek fiyatlar, doğal denge, firma ve hane halklarının piyasadaki her türlü bilgiye erişme imkanı gibi iktisadi açıdan mümkün olmayan görüşleri ile toplam talebin göz ardı edilmesi olarak ifade edilmektedir (Kılınç, 2016).

2. Keynesyen Konjonktür Teorileri

John Maynard Keynes 1936 yılında yayımladığı “İstihdam Faiz ve Paranın Genel Teorisi” adlı kitabında konjonktürel dalgalanmalara değinmektedir. Keynes’in görüşüne göre konjonktürel dalgalanmaların sebebi toplam talep şoklarıdır. Toplam talep, milli gelir ve istihdam düzeyini etkilemekte, IS ve LM eğrilerinde değişime neden olmaktadır.

Klasikçilerle Keynesyen görüş arasında birtakım fikir ayrılıkları bulunmaktadır. Keynesyen teoride fiyat ve ücretler tam esnek değildir. Piyasalar etkin olmamakla birlikte piyasa oyuncuları tam bilgiye sahip değildirler. Klasikçilerden farklı olarak paranın kısa dönem için ekonomide etkisi bulunmakta, para faiz oranını etkilemektedir. Para arzının artmasıyla istihdam ve hasıla da artmaktadır. Keynesçi görüş paranın miktar teorisi ile ilgili Klasikçilerin aksine tasarrufların ve yatırımların faiz oranlarının bir fonksiyonu değil gelirin bir fonksiyonu olduğunu savunmaktadır.

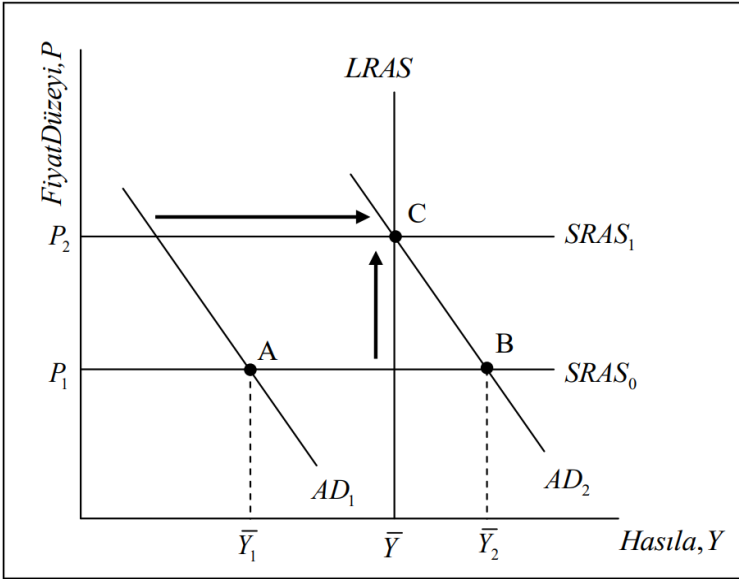
Keynesyen Konjonktür Teorisinde Uyarım Mekanizması

Keynesçi görüş, geleceği tamamen öngörmenin imkansız olduğunu belirsizliklerin olduğu bir gelecekte satış ve karlardaki değişimlerin tahminlere, içgüdülere ve haberlere dayandırılmasının irrasyonel olmadığı hatta kişiler yeni bilgiler edindikçe düşüncelerinin de değişebileceğini söylemektedir (Parkin, 2003:708).

Keynesyen teoriye göre yatırım harcamaları ekonomik dalgalanmaların ana uyarım mekanizmasıdır. Yatırım kararları yatırımcıların gelecekteki kar beklentilerine, geleceğe dair iyimser ya da kötümser beklentilerine bağlı olarak değişir. Yatırımlardaki dalgalanmalar toplam talebi değiştireceği, nominal ücretlerin katı olduğu değişmediği varsayımında fiyatlar ve hasıla da etkilenecektir (Yücel, 2019:56).

Keynesyen Konjonktür Teorisinde Yayılma Mekanizması

Keynesyen görüşe göre beklentilerin değişmesiyle yatırım miktarlarında oluşan artış ve azalışlar konjonktür mekanizmasını tetiklemektedir. Bu mekanizma iki prensip ile açıklanmaktadır; İlki; ekonomik etkinlikteki dalgalanmaları tüketim malları talebi ile yatırım malları talebi arasındaki ilişki ile açıklayan kurama hızlandıran prensibi (Parasız ve Özer, 2005: 462-463). İkinci olarak da toplam talepteki değişimin reel GSMH’da oluşturduğu değişim.

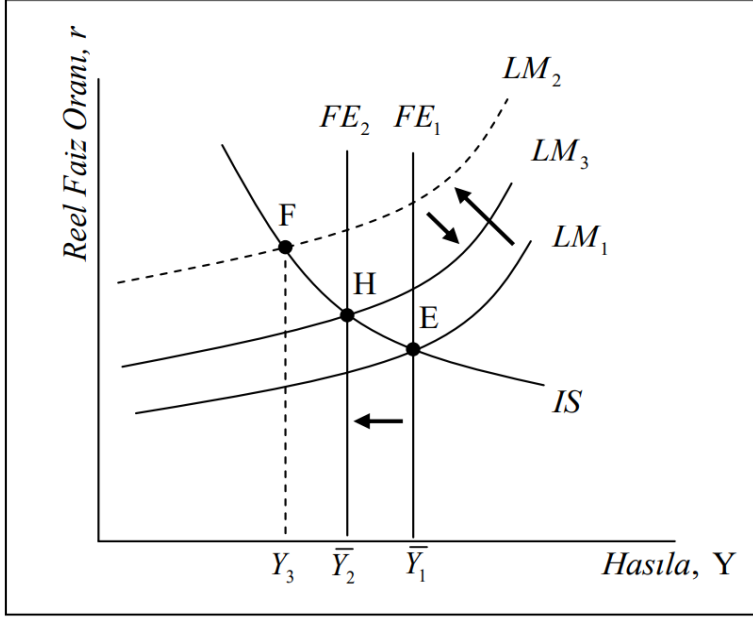
Şekil 3. Keynesyen Teoride Toplam Talep Şoku

Kaynak: Michael Parkin, Economics, (2003), s.710.

Keynesyen konjonktür ekolü, konjonktürel dalgalanmaların nedenini yatırım harcamalarındaki değişim ile sermayenin marjinal etkinliğindeki değişime bağlamıştır. Yatırımcıların gelecek öngörülerinin olumlu ya da olumsuz olması da konjonktürel dalgalanmaların sebeplerindendir (Bocutoğlu 2005:60).

Keynesyen Konjonktür Teorisinde Talep Şokları

Geleceğe ilişkin beklentilerdeki iyileşme, ekonomik büyümeyi canlandırarak ekonominin genişleme sürecine girmesine katkı sağlamaktadır (Koyuncu, 2009:64). Şekil 3’de A noktası ekonominin dengede olduğu nokta olup bu noktadan geçen AD_1 doğrusu toplam talep eğrisini göstermektedir. $SRAS_0$ kısa dönem toplam arz eğrisidir. Beklentilerin pozitif dönmesi toplam talebi artırarak AD_1 doğrusunun sağa kayarak AD_2 şeklini almasına neden olur. Hasıla düzeyi ($\bar{Y}$) potansiyel hasıla düzeyinin altında kaldığı müddetçe ücretler ve fiyat düzeyi sabit kalır. Ekonomi hiçbir zaman B noktasında dengeye gelmez Bunun nedeni hasılanın potansiyel hasıladan fazla olması durumunda işsizlik doğal oranın altında kalır, ücretler artar ve fiyat düzeyleri de yükselerek hasıladaki artış düşer. Bu durumda $SRAS_0$ doğrusu $SRAS_1$ olarak yer değiştirir (Koyuncu, 2009:64-65).

Şekil 4. Keynesyen Teoride Arz Şoku

Kaynak: Andrew Abel ve Ben Bernanke, Macroeconomics, (2001), s.421.

Keynesyen Konjunktür Teorisinde Arz Şokları

1970'li yıllara kadar Keynesyen ekol talep şokları üzerinde durmuştur. Ancak 1973-1975 yılları arasında yaşanan petrol sıkıntısı ve buna eşlik eden yüksek enflasyon oranları ile ekonomideki durgunluğun görüldüğü stagflasyon olgusunu mevcut teori ile açıklamak yetersiz kalmıştır (Özer ve Taban, 2006). Şekil 4'de petrol fiyatlarındaki beklenmedik ve kısa süreli bir artışın olumsuz bir arz şoku yarattığı bunun sonucu hasıla düzeyinin $\bar{Y}_1$ seviyesinden $\bar{Y}_2$ 'ye düşerek, FE eğrisinin sola doğru (FE1 den FE2 ye) kaydığı görülmektedir. Petrol fiyatlarındaki artış fiyat düzeylerini artıracığından LM1 eğrisi sola doğru kayarak LM2 şeklini alır ve yeni denge noktası F olur. F noktası FE doğrusunun sol tarafında kaldığından hasıla düşmüş ($\bar{Y}_2$) nin altında kalarak ekonomik durgunluğa neden olmuştur (Koyuncu, 2009:67).

Keynesyen teoriye göre konjunktürel dalgalanmalar toplam talebi artırmaya yönelik politikalar uygulanarak önlenabilir. Bunun için ekonominin daralma dönemlerinde genişleyici para ve maliye politikaları, ekonominin genişleme

dönemlerinde ise daraltıcı para ve maliye politikaları uygulanarak konjonktürel dalgalanmalara karşı önlem alınabilir (Kesgingöz, 2013).

3.Parasalcı Konjonktür Teorileri

Literatürde Monetarist yaklaşımda denilen paracı konjonktür teorisi 1960'lı yıllarda gelişmiş ülkelerde ortaya çıkan yüksek enflasyon ve işsizliğin neden olduğu ekonomideki resesyonu açıklamaya yetersiz kalması üzerine geliştirilmiştir. Milton Friedman'nın 1956 yılında "Paranın Miktar Teorisi Üzerinde Çalışmalar" adlı yapıtı parasalcı konjonktür teorisinin öncüsü olarak sayılmaktadır. Parasalcı konjonktür teorisi birtakım temel ilkeler içermektedir. Bu ilkeler şunlardır (Barutca 2000: 105-106):

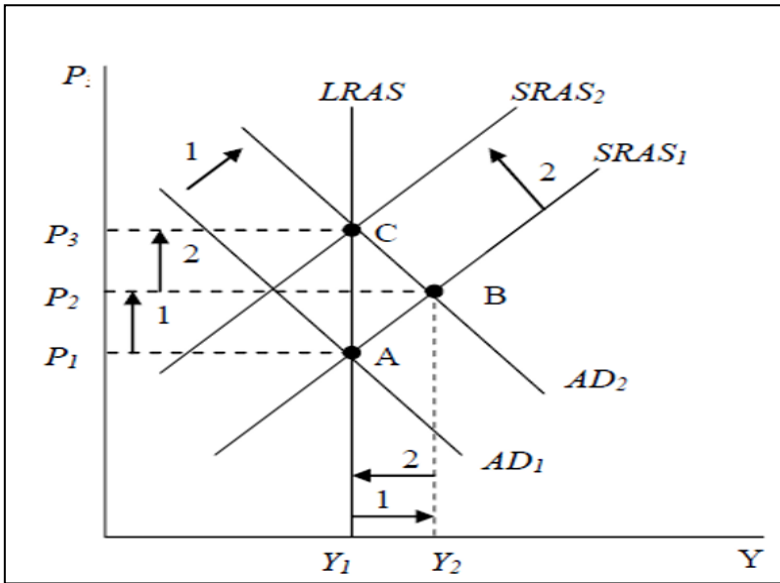
- i. Para arzı büyüme oranı ve nominal gelir büyüme oranı arasında çok kesin olmamakla birlikte bir ilişki vardır
- ii. Para arzındaki artışlar kısa dönemde üretimi, uzun dönemde fiyatları etkiler
- iii. Para politikası göstergesi parasal tabandır. Para politikasının hedefi para stokudur.
- iv. Devletin para ve maliye politikaları ile ekonomiye müdahale etmesi dengesizlik doğurur.
- v. Doğal oran hipotezi geçerlidir.
- vi. Sürekli gelir, kısa dönem ve uzun dönem kavramları öne çıkmaktadır.

4. Yeni Klasik Konjonktür Teorileri

Yeni klasik konjonktür teorisi 1970'li yıllarda Robert E.Lucas, Thomas Sargent, Neil Wallace ve Robert J.Barro gibi iktisatçıların önderliğinde ortaya atılmıştır. Bu teorinin ana ilkesi toplam talepteki beklenmeyen dalgalanmaların ekonomik dalgalanmaları oluşturmalarıdır.

Bu teoriye göre konjonktür dalgalanmaları, potansiyel GSYİH ve beklenen toplam talebin belirlendiği fiyat seviyesi ile rasyonel beklentilerin birlikte oluşturduğu parasal ücretler oluşturmaktadır. Arz eğrisi kısa dönem için bu şekilde meydana gelmektedir (Parkin, 2011: 712). Şekil 5'de para arzında beklenmeyen değişimlerin etkileri görülmektedir. LRAS, uzun dönem toplam

arzı, SRAS, kısa dönem toplam arzı ve AD toplam talebi göstermektedir. Para arzının artmayacağı şeklindeki beklentilerin olduğu bir ortamda Merkez Bankası tarafından para arzının arttırılması AD_1 doğrusunun AD_2 şeklinde sağa kayarak yer değiştirmesine neden olur. Bu durumda yeni denge noktası B olur. Gerçekleşen fiyat düzeyinin beklenen fiyat düzeyinden büyük olması reel ücretleri düşürür ancak para arzındaki artışın reel ücretlere yansıtılacağını işçiler tahmin edemezler. Reel ücretlerdeki meydana gelecek düşüşü öngöremeyen işçiler, ücret artışı talep etmezler. Belirli bir süre sonunda işçiler ücret artışı talebinde bulunduklarında ücretlerdeki artışlar sonucu kısa dönem toplam arz doğrusu $SRAS_1$ den $SRAS_2$ 'ye doğru yer değiştirir ve yeni denge noktası C olur (Mankiw, 2015, s. 413). Bu durumda para arzındaki beklenmedik değişimler reel etki yaratmaz, beklenen değişimler de reel etki yaratmaz, sadece fiyatları arttırdığı söylenebilmektedir (Lucas, 1977).

Şekil 5. Yeni Klasik Konjonktür Teorisinde Para Arzında Beklenmeyen Değişikliklerin Etkisi

Kaynak: Mankiw, 2015

Sonuç olarak Yeni Klasik Konjonktür teorisine göre para politikası kullanılarak piyasa yönlendirilemez ve beklenmedik politikalar konjonktür dalgalanmalarına yol açmaktadır. 1970'li yıllarda makroekonomik iktisat

anlayışına hakim olan Yeni Klasik düşünce yapısının varsayımları, dönemin sonuna gelindiğinde reel ekonomik gerçekleri açıklamadığı ve uygulamalı çalışmalar tarafından desteklenmediği için eleştirilmiştir (Snowdon ve Vane, 2005:267-268).

5.Yeni Keynesyen Konjonktür Teorileri

Yeni Keynesyen konjonktür teorisine göre ekonomik dalgalanmaların oluşma sebebi toplam talebin öngörülen ve öngörülmeyen dalgalanmalardır. Yeni Keynesyen teori; Keynesyen, Parasalcı ve Klasik teorilerin birleşiminden oluşmaktadır. Bu teoriye göre ücret ve fiyatların değişen ekonomik koşullara yavaş uyumundan dolayı çıktı ve istihdamda dalgalanmalar oluştuğuna inanılır.

Yeni Keynesyen teori toplam arz şoklarını göz önüne alsa da konjonktür dalgalarının temel sebebini Keynesyen teoride olduğu gibi toplam talepteki şoklar olarak görmektedir. Toplam talep şokların kaynağı nominal etkenler ya da kamu harcamaları gibi reel etkiler olabileceği kabul edilmektedir. Yeni Keynesyen teori, Keynesyen teorideki toplam talep şoklarının nominal ücretlerdeki ve fiyatlardaki yapışkanlıklar nedeniyle konjonktür hareketine dönüşebileceğini söylemekte ancak Keynesyen ekonomistlerin aksine nominal ücretlerin ve fiyatların yapışkan olduğu varsayımı yerine, bu yapışkanlıkları açıklayan modellerin olduğunu öne sürmüşlerdir. Bu modeller eksik rekabet varsayımına dayanmaktadır (Rogers, 2013:175).

2007 yılı başlarında ABD konut piyasalarında alt gelir grubuna verilen kredilerde sorunların farkedilmesiyle başlayan finansal sarsıntıların, 15 Eylül 2008’de yatırım bankası Lehman Brothers’ın batmasıyla derinleşerek küresel kriz haline gelmesi ekonomi tarihinin önemli dönüm noktalarından biridir (Krugman, 2010:158-163). 2008 krizi, birçok ülkenin uyguladığı talep yönlü para politikalarını barındıran Yeni Keynesyen temelli enflasyon hedeflemesi stratejilerinin sorgulanmasına yol açarak büyük eleştirilere sebep olmuştur (Parasız ve Bildirici, 2015:508).

6.Reel Konjonktür Teorileri

Finn Kydland, Edward Prescott, Robert King ve Charles Plosser gibi iktisatçıların öncülük ettiği Reel Konjonktür Teorisi konjonktür hareketlerinin kaynağının parasal şoklar (talep şoku) değil reel (arz) şoklar olduğu ileri sürülmüştür (Gordon, 2013, ss. 548–549). Bu teoriye göre konjonktürel dalgalanmaların talep şokları, politik şoklar ve para arzına bağlı olmadığını ifade etmektedir.

Reel konjonktür teorisi büyüme teorisi ile birleştirilerek Solow'un büyüme modeli kullanılmıştır. Diğer konjonktür teorileri de Solow'un büyüme modeline uygularken reel konjonktür teorisi ile en büyük bakış açısı farkı, büyüme trendinden sapıldığında tekrar trende dönülüp dönmeyeceği şeklindeki sorudur. Reel konjonktür teorisinin diğer teorilerden en önemli farkı trendden sapılınca tekrar trende dönmemesi olarak gösterilmektedir (Robert 1991: 332–363). Reel konjonktür teorisinin getirdiği yenilik, konjonktür analizinde kısa-uzun dönem ayrımının terk edilerek, büyüme ile konjonktürel dalgalanmanın aynı dinamiklere sahip olduğu kabul edilerek, büyüme teorisi ile konjonktür teorisinin entegre olmasıdır (Bayraktar ve Karaoğlu, 2016).

Reel konjonktür teorisi, konjonktür dalgalanmalarının temel nedeninin verimlilikteki değişimler olarak açıklamaktadır. Bu teoriye göre konjonktürün çıkış yönünde ilerlemeye başlaması teknolojiye ortaya çıkan yeniliklerden kaynaklı olup, konjonktürün düşüş yönünde ilerlemesi ise teknoloji dışı gelişmelerden kaynaklandığını ifade eder (URL-2).

Reel konjonktür teorisine göre ekonomideki dalgalanmalar, toplam arzı etkileyen teknolojiye, tercihlerdeki değişim gibi reel faktörler olarak kabul edilmektedir. Üretim artışı ve üretimde yeni tekniklerin kullanımı ile ortaya çıkan arz şokları ya da verimlilik şokları konjonktürel dalgalanmaların nedeni sayılmaktadır. Ücretler ile fiyatlar esnek olduğundan ayarlanabildiği varsayılmaktadır. Modele göre ekonomik birimler ekonomi hakkında tam bilgiye sahip olduğundan bir dengeden diğerine geçiş kolaylıkla anında gerçekleşebilmektedir.

Reel konjonktür teorisine göre ekonomi $Y = A F(L, K)$ üretim fonksiyonu ile gösterilir.

Burada Y hasıla, F işgücü, L emek ve K sermaye girdisini göstermektedir. K kısa dönem için sabit kabul edilir. A ise toplam faktör verimliliğini (solow artışı) göstermektedir. A, K, ve L deki değişimler hasılayı da değiştirmektedir.

Reel konjonktür teorisi, konjonktürel dalgalanmaların piyasaların ekonomiyi etkileyen şoklara etkili bir cevabı olarak, konjonktürel dalgalanmaların oluşmasının piyasaların iyi çalıştığının göstergesi olarak kabul etmektedir (Özata, 2007:35).

7. Politik Konjonktür Teorileri

Politik konjonktür dalgalanmalar kavramından Polonyalı iktisatçı Michal Kalecki'nin "Political Aspects of Full Employment" başlıklı makalesinde ilk olarak bahsedilmiştir. (Kalecki, 1943).

Politik konjonktür teorileri, görevde olan mevcut iktidarın yeniden seçilme şansını artırması için seçim yıllarında sürekli olarak kamu harcamalarını artırması ve seçim sonrası döneme vergi oranlarını artırma politikası uygulaması esasına dayanır (Cebeci 2019:1196).

Politik konjonktür modellerinde ele alınan konular şunlardır (Telatar, 1998:39):

- i. Seçmenler: Oy verme süreçlerinde partiler arasında tercih yaparken geçmiş performansı mı gelecek vaatleri mi dikkate alıyorlar?
- ii. Partiler: Siyasi partiler seçilmek için mi yoksa kendi ideolojileri doğrultusunda mı davranmaktadırlar?
- iii. Ekonomik Yapı: Partilerin izledikleri politikalar ekonomik yapı üzerinde etkili olmakta mıdır?
- iv. Şoklar: Ekonomiye etkileyen şoklar savaşlar, kıtlık gibi dışsal mı parti bünyesinden kaynaklı içsel mi ?
- v. Beceri Düzeyi: Partilerin izledikleri politikalar seçmen üzerinde etkili mi?

Literatürde geleneksel ve modern politik konjonktür teorileri olarak ayrılan modeller partizan ve fırsatçı yaklaşımlar şeklinde ele alınmıştır. Fırsatçı modeller, ideolojik eğilimlerden ziyade seçimleri kazanmaya yönelik tüm seçmenlere yönelik çalışmaları kapsarken, Partizan modeller, ideolojik amaçlarla politikacıların kendi seçmen gruplarına yönelik yaptıkları çalışmalardır (Şimşek, 2015:77). 1970'lerin ortalarında yapılan çalışmalarda negatif eğimli Phillips eğrisinin geçerli olduğu geleneksel makroekonomik modellerin kullanıldığı ve iktidarın sistematik ve öngörülebilir şekilde makroekonomik verileri etkilediğini ortaya koymuştur. Literatürdeki bu görüşler (Lindbeck, 1976; Nordhaus, 1975) politika yapımcıların fırsatçı güdülerini vurgulamaktadır. Bu görüşe göre politikacılar tekrar seçilmelerini sağlayacak politikaları uygulamayı seçerler. 1980'lerin ortalarında politik konjonktürel teoride pozitif ekonomik politika teorisine oyun teorisi yaklaşımının bir uzantısı niteliğinde olduğu yaklaşımı

gelişmiştir. Modern politik konjonktür teorilerinde rasyonel beklentilerin modele dahil edilmesiyle fırsatçı ve partizan yaklaşımlar yeniden düzenlenerek rasyonel fırsatçı ve rasyonel partizan modeller şeklinde ele alınmaktadır (Çinko, 2005:326).

Tablo 1.İktisat Teorilerinin Konjonktür Dalgalanmalarına İlişkin Yaklaşımlarının Özeti

Teoriler	Temsilcileri	Konjonktürel Dalgalanmanın Nedenleri	Konjonktürel Dalgalanmaların Ekonomiyeye Yayılması	Konjonktürel Dalgalanmalar Nasıl Önlenebilir?
Klasikler	Adam Smith David Ricardo Thomas Malthus Jean Baptiste Say John Stuart Mill	Dışsal şoklar; savaşlar, doğal afetler ve vergiler gibi faktörlerdir	Dışsal şoklar, ekonomideki üretim fonksiyonunu, tüketicilerin harcama ve tasarruf kararlarını, kamu harcamalarını, para talebini, para arzını, ücretleri ve fiyat düzeyini etkilemektedir. Dışsal şoklar ekonomideki üretimi ve karlılığı etkiler. Bu etkileşim sonucunda sermaye ve nitelikli işgücü değişir. Oluşan bu yeni süreçte üretim ve işsizlik oluşur.	Dışsal şokların dalgalanmaların oluşturduğu etkisi bu ekonominin konjonktürel bulunduğu konjonktür evresine bağlı olarak değişir. Ekonomi bunalım dönemindeyse konjonktürel dalgalanmaları önlemek söz konusu bile değildir. Ayrıca bu dalgalanmaları önlemek için yapılan devlet müdahaleleri hem piyasa yapısını bozmakta hem de bunalım süresini uzatmaktadır.
Keynesyenler	John Maynard Keynes	Tüketim eğilimi, likidite tercihi ve sermayenin marjinal etkinliğidir.	Sermayenin marjinal etkinliğindeki değişmeye bağlı olarak genişleme döneminde yatırımlardaki artış, tasarrufları artırarak tüketimin azalmasına neden olur. Tüketimin azalması efektif talebi düşürür. Üretim azalır. İşsizlik artar. Sonuçta yatırımlar durma seviyesine gelir.	Konjonktürel dalgalanmaları önlemek için ekonomide toplam talebi arttırmaya yönelik politikalar uygulanmalıdır. Yapılması gereken daralma dönemlerinde genişleyici para ve maliye politikası uygularken, genişleme dönemlerinde de daraltıcı para ve maliye politikaları uygulanmalıdır.
Monetaristler	Milton Friedman Anna Schwartz Karl Brunner Allan Meltzer Allan Walters	Para stokundaki değişimler	Uyumlaştırılmış beklentilerin etkisiyle para arzı artış oranındaki beklenmedik bir değişme ekonomide durgunluğa veya canlanmaya neden olmaktadır.	Ekonomideki dalgalanmaların kaynağı olan para arzındaki değişimler yani paranın büyüme oranı kontrol edilmelidir
Yeni Klasikler	John F. Muth Robert E. Lucas Thomas Sargent Neil Wallace Robert J. Barro	Toplam talepte beklenmeyen değişiklikler	Konjonktürel dalgalanmaların oluşmasına neden olan toplam talepteki beklenmeyen değişiklikler fiyat beklentisindeki sapmayla birlikte üretimi etkiler. Bu etkilenme konjonktürel dalgalanmalara neden olur.	Konjonktürel dalgalanmaları önlemek için kamuya haber verilmeden uygulanan para politikaları ancak kısa dönemde etkilidir. Haber verilip uygulanan para ve maliye politikaları rasyonel beklentiler nedeniyle uzun dönemde etkisizdir.
Reel Konjonktür Teorisi	Edward Prescott Finn E.Kydland Charles Plosser Robert King	Teknolojik değişimler, göç, kötü hava koşulları ve petrol fiyatlarında yaşanan ani yükselişler gibi	Reel şoklar, ekonominin üretim ve istihdam seviyesini etkileyerek arz yanlı bir şok oluşturur. Üretim fonksiyonunu etkileyen bu şok, üretim ve istihdam seviyesinde dalgalanmalara neden olur.	Konjonktürel dalgalanmalar bu teoride, reel şoklara karşı rasyonel tepki veren karar birimlerinin davranışlarının bir sonucu olduğu için, refah düşürücü etkiler olarak görülmemekte bu nedenle de ekonomide uygulanan para ve

		ekonomiyi birden etkileyen reel şoklar		maliye politikalarının kısa ve uzun dönemde etkisi yoktur.
Yeni Keynesyenler	Michael Parkin, George Akerlof, Stanley Fischer, Edmund Phelps, Janet Yellen, Joseph Stiglitz, David Romer	Toplam talepteki değişimler	Toplam talepteki değişimler, nominal ücretlerdeki ve fiyatlardaki yapışkanlıklar nedeniyle bir konjonktür hareketine dönüşmektedir.	Konjonktürel dalgalanmaları önlemek için, ekonominin uzun dönemde tam istihdam seviyesine geleceğini kabul etmekle birlikte, bu sürecin uzun süreceğini ve toplumsal refahı azaltacağını öne sürerek, hiçbir şey yapmadan beklemek yerine toplam talebi artırıcı politikalar uygulanarak, para ve maliye politikaları, doğal işsizlik oranını azaltıcı politikalarla da desteklenmelidir.
Politik Konjonktür Teorisi	W.D. Nordhaus	Hükümetlerin uygulayacağı politikalar	Seçim öncesinde iktidardaki politikacıların, seçimleri yeniden kazanabilmek için; kamu harcamalarını ve para arzını artırıcı politikaları uygulamalarıdır. Bilinçsizce uygulanan politikalar dalgalanma sebebidir.	İktidardaki politikacıların uygulayacakları politikaları kendi çıkarları doğrultusunda değil ülke çıkarları doğrultusunda uygulamaları gerekmektedir.

Kaynak: Kesgingöz, 2013 syf:40 ve Yücel, 2019 syf:85

İktisat teorisinde konjonktür dalgalanmalarının açıklanmasında Tablo 1’de yer alan teorilere ilave olarak son dönemde teoriler arasındaki bazı uzlaşmalar gelişerek yeni yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. 1990’lı yılların sonlarında, Yeni Klasikler, Reel Konjonktür teorisyenleri ve Yeni Keynesgiller arasında bir yakınlaşma gözlemlenmiş ve Yeni Neo-Klasik Sentez adlı bir yaklaşım ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşım dinamik stokastik genel denge modeli ile geliştirilmiştir. Dinamik stokastik genel denge modeli, rasyonel bekleyişlere sahip iktisadi birimleri esas alarak, ekonomideki şokların kaynaklarını ortaya koyarak, politika yapıcılar için alternatif politikaların kısa dönem etkilerini öngörmektedir. Bir diğer yeni yaklaşım Yeni Monetarizm’dir. Yeni monetaristlerde para çarpanı farklılaşarak, paranın miktar ve fiyat kontrolünün doğrudan merkez bankaları tarafından değil, piyasa dinamiklerinin de rolü olduğu belirtilmektedir. Kaos teorileri de 1980’lerden bu yana karmaşık ve öngörülemez sistemleri açıklamak için iktisadi ve finansal çalışmalarda kullanılmaktadır (Parasız ve Bildirici, 2015:421-457).

Modern iktisatta öne çıkan konulardan biri de kararsızlık ve çoklu denge ilişkisidir. Hayvansal güdüler ve güneş lekeleri kavramları çoklu denge analizinin varsayımları olup dışsal belirsizlik olarak ifade edilirler. Tüketici ve yatırımcıların karar verme süreçlerinde çoklu denge modellerini kullanmak, bu ilişkileri anlamak ve konjonktürel dalgalanmaların nedenlerini ortaya koymak açısından yararlıdır (Chauvet ve Guo, 2003).

Ekonomik yapıların karmaşıklığı ve zaman içerisindeki evrimi, disiplinler arasındaki etkileşimler, iktisadi düşünce sistemlerinin dinamik bir yapıda olmasını gerekli kılmaktadır. Bunun en iyi örneklerinden biri iktisadın fizik ile olan ilişkisidir. Ekonofizik adı verilen bu alan, ekonomik ve finansal sistemlerin fizik yaklaşımı ile ele alınarak sorunların çözümüne yönelik daha derin ve kapsayıcı bir perspektif sağlanmasına imkan vermektedir. Klasik iktisadın öncülerinden Adam Smith'in klasik fiziğin öncüsü Isaac Newton'dan, Keynesyen iktisadın ise Einstein fiziğinden Riemann geometrisinden etkilendiği bilinmektedir. (Sonüstün ve Gül, 2012:36). Kuantum ekonomisi, ekonomik olguları kuantum fiziğindeki ilkeleri dikkate alarak açıklamaya çalışan yeni bir yaklaşımdır.

SONUÇ

Konjonktürel dalgalanmalar, gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerde tarihsel süreç içerisinde birçok kez görülmüştür. Özellikle 19. yüzyıldan itibaren kapitalist sistemin istikrarsızlık yaratan dinamikleri nedeniyle popülerlik kazanmıştır. Konjonktürel dalgalanmalar, doğal bir iktisadi olgu olarak geçmişte olduğu gibi gelecekte de görülmesi kaçınılmazdır. Özellikle globalleşen dünyada ülkeler arasında ekonomik şokların yayılma hızını artıran teknolojik gelişmeler, finansal piyasaların entegrasyonu gibi faktörler konjonktürel dalgalanmalardan kaçınılamayacağını göstermektedir.

Klasik, Keynesyen, Parasalcı, Yeni Klasikler konjonktür teorilerine göre ekonomideki dalgalanmaların kaynağı toplam talepteki değişimlerdir. Klasik iktisatçılar, piyasaların tam rekabetçi yapısı gereği kendiliğinden dengeye geldiğini ve dış müdahalelerin konjonktürel dalgalanmalara sebep olduğunu savunmuşlardır. Keynesyen görüşe göre piyasa sisteminin dengeye erişme yeteneği sınırlı olduğundan devlet müdahalesi olmadan konjonktürel dalgalanmaların etkilerinin düzeltilmesi mümkün değildir. Yeni Keynesyen görüşe göre konjonktür dalgalanmalar, ücret ve fiyatlardaki katılıklardan kaynaklıdır. Parasalcı model, para politikasının ekonomi üzerindeki etkisini vurgulayarak, konjonktür dalgalanmanın sebebini merkez bankalarının uyguladıkları politikaların bir sonucu olarak para arzındaki değişimlerden kaynaklandığını düşünmektedir. Reel konjonktür teorisinde, ekonomideki dalgalanmalar teknolojik değişimin neden olduğu arz yönlü şoklardan kaynaklanmaktadır. Politik konjonktür teorisi, politika yapımcıların ekonomi politikalarını uygularken siyasi sonuçları dikkate alarak politik güdülerle davranmalarının konjonktürel dalgalanmaların nedeni olarak açıklamaktadır. Her

bir konjonktür teorisi, kendinden önceki teorilerin eksikliklerini açıklayıcı bir yaklaşım geliştirmeye çalışmıştır.

İktisat okulları arasındaki görüş ayrılıkları; farklı dönemlerde, farklı ekonomik yapılarda ve çok sayıda makroekonomik değişkenin etkileşimleri sonucu meydana gelen konjonktürel dalgalanmaların şiddeti ve yönünün her zaman belirli bir düzen şeklinde ortaya çıkmaması, işleyiş mekanizmasının genelleştirilememesi ve mevcut iktisadi modellerin dalgalanmaların nedeninin açıklayamıyor olması gibi nedenlerden kaynaklanmaktadır.

Konjonktür teorilerinin zaman içerisinde güncelliğini sorgulayan gelişmelerin (ekonomik sistemlerdeki radikal değişimler, yeni teknolojiler, finansal araçlardaki farklılaşma, toplumsal dinamiklerin değişimi vb.) ortaya çıkması, yeni veri kaynaklarının ve koşulların dikkate alınarak mevcut varsayımların ve analizlerin yeniden gözden geçirilmesini gerekli kılmaktadır. Küresel ekonomik gelişmeler ve değişimler, konjonktürel dalgalanmaların pek çok faktörden kaynaklanan karmaşık yapısı ve mevcut teorilerin konjonktür hareketlerini açıklamada yetersiz kalması, en uygun yanıtları veren alternatif iktisadi yaklaşımların ortaya çıkmasını sağlayarak iktisat literatürünü zenginleştirmektedir.

Konjonktürel dalgalanmaların ülke ekonomileri üzerindeki negatif etkilerini en aza indirmek için kaynağının doğru saptanarak, önceden tahmin edilmesi ve önlenmesine yönelik doğru iktisat politikalarının oluşturulması son derece önemlidir. Bunun için ülkeler kendi ekonomik yapılarına göre kısa dönem ve uzun dönemde, gerek ekonominin kendi iç dinamiklerinden kaynaklı gerekse de dışsal nedenlerle ortaya çıkan, dalgalanmalara neden olan makroekonomik değişkenlerin tespit edilmesi, yorumlanması ve konjonktür devresi ile hareketlerinin izlenerek ekonomiye dair verecekleri sinyallere doğru çözüm önerileri ile müdahale edilmesi gereklidir.

KAYNAKÇA

- Abel, A., Bernanke, B. (2001). *Macroeconomics* (4.Th. Ed). The Addison Wesley Longman.
- Abel, A., Bernanke, B. ve Croushore, D. (2013). *Macroeconomics* (8th Ed.). Upper Saddle River, Nj: Pearson.
- Acemoglu, D., Johnson, S., Kermani, A., Kwak, J., Mitton, T. (2016). “The Value Of Connections İn Turbulent Times: Evidence From The United States”. *Journal Of Financial Economics*, 2(121).
- Barutca, H. (2000). *Parasal Konjonktür Teorileri, Türkiye Ekonomisinde Uygulanan Para Politikalarının Konjonktürel Etkileri, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Yayınları*.
- Bayraktar, Y., Karaoğlu, E. (2016). Reel Konjonktür Teorisi, Getirdiği Yenilikler Ve Diğer Konjonktür Teorileri İle Karşılaştırılması, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 6 Sayı: 12, 140 – 162.
- Bjornland, H., C. (2009). Oil Price Shocks And Stock Market Booms İn An Oil Exporting Country, *Scottish Journal Of Political Economy*, *Blackwell Publishing Ltd*, 56(2), Pp.232-254.
- Bocutoğlu, E. (2005). *Karşılaştırmalı Makro İktisat*, Derya Kitabevi.
- Burns, A. F., Mitchell, W. C. (1946). *Measuring The Business Cycle, Working Plans, National Bureau Of Economic Research*, New York, Pp.3- 22.
- Cebeci, İ., (2019). Politik Konjonktür Teorileri: Literatür Taraması, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(62), 1194-1203.
- Chauvet, M., Guo, J. (2003). *Macroeconomic Dynamics* 7 (1), 140-169.
- Çinko, L., (2005). Modern Politik Konjonktür Hareketleri Teorisi: Rasyonel Beklentileri İçeren Politik Konjonktür Hareketleri *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(2), 326-335.
- Friedman, M., Schwartz, A. (1971). *A Monetary History Of The United States 1867-1960*, *Princeton University Press*.
- Gerlikhan, S., G. (2023). Heterodoks Konjonktür Teorileri Açısından İktisadi Dalgalanmalar: Türkiye Ekonomisinin Kompleksite Ve Sistem Düşüncesi Çerçevesinde Analizi, Doktora Tezi, Gaziantep, Hasan Kalyoncu Üniversitesi.
- Gordon, R., J. (2013). *Macroeconomics* (12th Ed.; H. İslatince, Ed.). Essex, United Kingdom: Pearson Education.
- Haberler, G. (1937). *Prosperity And Depression : A Theoretical Analysis Of Cyclical Movements. Geneva League Of Nations*.

- Hawtrey, R., G. (1953). The Monetary Theory Of Trade Cycle And Its Statistical Test, London.
- Kalecki, M. (1943). Political Aspects Of Full Employment, *The Political Quarterly*, 14(4), 322–330.
- Keynes, J., M. (1936). Genel Teori: İstihdam, Faiz Ve Paranın Genel Teorisi, Çev. Uğur Selçuk Akalın, 2. Basım. İstanbul: *Kalkedon Yayınları*.
- Kesgingöz, H. (2013). Türk Sanayisinin Konjonktürel Analizi, Doktora Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi.
- Kılınç, E., C. (2016). Konjonktür Dalgalanmaları, Tasarruf Ve Kâr Oranları Arasındaki İlişki: Teori Ve Uygulama, Doktora Tezi, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi.
- Koyuncu, F., T. (2009). Türkiye’de Konjonktürel Dalgalanmaların Arz Ve Talep Şokları İle Analizi, Doktora Tezi, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi.
- Krugman, P. (2010). *Bunalım Ekonomisinin Geri Dönüşü ve Küresel Kriz*, (Çev. N. Domanıç) İstanbul, Literatür Yayıncılık.
- Lindbeck, A. (1976). Stabilization Policy In Open Economies With Endogenous Politicians. *American Economic Review*, 66(2), 1–19.
- Lucas, R., E. (1977). Understanding Business Cycles, Cilt 5, *Carnegie-Rochester Conference Series On Public Policy*.
- Mankiw, N., G. (2015). Macroeconomics (9th Ed.). New York, Ny: *Worth Publishers*.
- Özata, E. (2007). Türkiye’de Konjonktürel Dalgalanmaların Zaman Serisi Analizi, Doktora Tezi, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi.
- Özçelik, Ö., Babayiğit, S., E. (2018). Konjonktürel Dalgalanmaların Tarihsel Gelişimi, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.23, Geybulla Ramazanoğlu Özel Sayısı, Ss. 845-865.
- Özer, M., Taban, S. (2006). Modern Konjonktür Teorileri, İkinci Baskı, Bursa: *Ekin Kitabevi*.
- Parasız, İ., Özer, M. (2005). Bugünkü İktisadın Temelleri, 1. Baskı, *Aktüel Yayınevi*, İstanbul.
- Parasız, İ., Bildirici, M. (2015). Ekonomik Konjonktür, *Ekin Yayınevi*, Bursa.
- Parkin, M. (2003). Economics, *Pearson Education Inc.*
- Parkin, M. (2011). Economics, 10. Edition, *Pearson*, Boston.
- Robert G., K., Charles I., P., James H., S., Mark W. (1991). Stochastic Trends And Economic Fluctuations, *American Economic Review*, 81(4), Pp.332–363.

- Rogers, C. (2013). The Scientific Illusion Of New Keynesian Monetary Theory, Harcourt & P. Kriesler (Ed.), The Oxford Handbook Of Post-Keynesian Economics, Volume 1: Critiques And Methodology, New York, Ny: *Oxford University Press*, Ss. 167–187.
- Schumpeter, J. (1939). Business Cycles, A Theoretical, Historical And Statistical Analysis Of The Capitalist Process, *Mcgraw-Hill Book Company*.
- Şimşek, T. (2015). Politik İstikrarsızlık Çerçevesinde Politika Ve İktisat Etkileşimi, *Uluslararası Yönetim, Eğitim Ve Ekonomik Perspektifler Dergisi*, 3(2), 39–54.
- Smith, A. (1977). The Wealth Of Nations”, *University Of Chicago Press, Chicago*.
- Snowdon B., H. R. Vane. (2005). Modern Macroeconomics: Its Origins, Development And Current State, UK, *Edward Elgar Publishing*.
- Sonüstün, B. ve Gül, S. (2012). Ekonofizik: Ekonomi ve Fizik İlişisine Güncel Bir Bakış, *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*. Cilt 4. Sayı 1. Ss. 35 – 43.
- Telatar, F. (1998). Makroekonomi-Siyaset İlişkileri: Politik Devresel Dalgalanmalar. *Ekonomik Yaklaşım*, 9(31), 37–60.
- Wheeler, M. (1999). The Macroeconomic Impacts Of Government Debt: An Empirical Analysis Of The 1980’s And 1990’s, *Atlantic Economic Journal*, S273.
- Yücel, A., G. (2019). “Konjonktür Dalgalarının Belirleyicileri: Gelişmiş Ve Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Uygulamalı Bir Analiz” Doktora Tezi, Kayseri, Erciyes Üniversitesi.
- URL-1: https://www.ekodialog.com/Konular/Konjonktur_Tur.Html (E.T.:20.12.2024).
- URL-2:<https://www.mahfiegilmez.com/2014/12/Konjonktur.Html>(E.T.:15.01.2025)

BÖLÜM 5

Suriye’deki Rejim Değişikliği ve Devlet Bahçeli’nin Abdullah Öcalan’a Dair Çağrısı Çerçevesinde Jürgen Habermas’ın Demokratik Hukuk Devlet Özlemi

Ali Demir¹

¹Doç. Dr., Üsküdar Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, ORCID: 0000-0002-7955-0085

Giriş

Uluslararası politikayı ulusal iç politikadan ayırmak artık kabile toplumlarında bile mümkün değil. Ulusal ve uluslararası politika, özellikle Orta Doğu’da süregelen çıkar dengelerinin gerçekçi bir değerlendirmesi olmadan mümkün değildir. Kuruluşundan bu yana Türkiye’nin uluslararası politikasına genel olarak doğu-batı ikilimi ve pratikte ise ABD ve Rusya arasındaki gerilim yön vermiştir; Türkiye 1950’lerde Rusya’ya yakınlığını terk edip NATO üyeliğiyle ABD ve Avrupa’nın yanında yer almıştır. Mevcut hükümet, iktidarının ilk dönemlerinde ABD tarafından dikte edilmeyen bir politika izleyerek bu süregelen rotadan sapmak istedi. Ama Bertolt Brecht’in deyiimiyle koşullar öyle değil. ABD ve ortaklarına yönelik bu temkinli politika, Gülen cemaatinin darbe girişimiyle birlikte dibe vurdu. O günden beri hükümet politikalarıyla iç ve dış düşmanlara karşı öncelikle hayatta kalma mücadelesi verdiğini iddia ediyor. Ana muhalefet partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi’nin iddialarına göre, hükümetin iç ve dış düşmanlar söylemi hükümeti aktif olarak desteklemeyen herkesi kapsıyor. Bu retorik ile Carl Schmitt tarafından sosyal bilimlerin bir pradıgması haline getirilen dost-düşman şemasından hareketle geliştirilen politikası arasındaki karakteristik fark, bu siyasetin Türkiye’de (a) daha çok iç siyaseti gönlendir ve (b) sadece sosyal, siyasi değil ama aynı zamanda anayasal ve ekonomik bileşenlere de sahip olan kurumsallaşmasıdır. Muhalefet, hükümeti medya ve ekonomiyi en fazla beş şirket aracılığıyla kontrol etmekle suçluyor. Bu merkezileşme ve güç yoğunlaşması parlamenter rejimden başkanlık sistemine geçişle birlikte devlet-hükümet ayrışması, güçler ayrılığı ilkesinin sonunu getirdiği iddia ediliyor. Yine Cumhuriyet Halk Partisi’ne göre bu dönemde siyaset, başkana biat etmeye dönüştü. Artık her türlü eylem Schmitt’in anladığı şeklindeki geçmişten gelen ontropolojik dost-düşman ikilimi değil de daha çok statükoyu güçlendirip güçlendirmedeği kriterine göre değerlendirilmesidir.

Bu siyasi sıkışmışlığın, ekonomik zorlukların ve hukuki yetmezliklerin daha bir net görölmeye başlandığı bu ortamda Türkiye’nin gündemini dış politikada Suriye’deki iktidar değişimi ve iç politikada ise Devlet Bahçeli’nin Abdullah Öcalan’a dair yaptığı çağrı belirliyor. Bu iki konu arasında bir ilişki var mı? Ben aşağıda bu soruyu Jürgen Habermas’ın “demokrasinin üç temel modeli” çalışmasını tartışarak cevap vermek itiyorum. Ancak buna gelmeden öncelikle Suriye’deki rejim değişikliğinin ve sonra genel olarak siyasetin anlamı üzerine kimi temel tespitlerde bulunmak istiyorum.

Ülkenin Gündemi

Suriye’deki iktidar değişiminin dış ve iç siyasetin temel yapısını yeniden inşa eden bir tarafı var. Başkan Recep Tayyip Erdoğan hükümeti, Suriye’deki yeni yöneticilerin kendilerini İslamcı terörist olarak tabir edilmelerinden bir ulusun özgürlük savaşçılarına ve ardından uluslararası devletler hukukunun birer aktörlerine dönüşmelerinde belirleyici bir rol almıştır. Hükümet bu süreçte kamuoyunu Esad rejiminin kendi sınırlarını kontrol edemeyen bir Alevi diktatörlüğü olduğu ve bunun da Türkiye’nin bölgedeki çıkarlarını tehlikeye attığı argümanı ile ikna etmeye çalıştı. Aynı argümana göre Esad rejimi ile siyasal uzlaşma, Türkiye’nin bölgesel liderlik politikasının sona ermesi ve dolayısıyla İran’ın öngörülemez gelişmelerin sıklıkla karşılaştığı bir bölgede liderlik iddiasının pekişmesi anlamına gelmektedir. Buna karşın Türkiye, Suriye’deki rejim değişikliğiyle daha öncesinden Afganistan, Libya, Azerbaycan, Irak ve bizzat Suriye’deki deneyim ve kazanımlarını yeniden teyit ederek bölgesel liderlik iddiasında bulunabilir. Bunun için ise hem İran’ın etrafındaki Şii eksenli grupların ve hem de kimi diğer etnik ve/veya dini-etik idealler etrafında örgütlenen toplulukların, düzenli, devlet geleneğinin gereklerine uygun kanallara yönlendirme kabiliyetine sahip olduğunu göstermesi gerekir. Bu ise özellikle uzun erimde Türkiye’nin Avrupa Birliği, ABD ve Rusya ile olan ilişkilerine yansımacaktır.

Buradaki sorulardan biri Rusya’nın Suriye’deki bu rejim değişikliğinden ne elde ettiğidir? Rusya gerçekten Ukrayna ile çok meşgul olduğu için mi Suriye’ye yatırım yapmaktan kaçınmak zorunda kaldı? Rusya’nın bu süreçle Suriye’deki rolünün ne olacağını şimdiden kestirmek için henüz çok erken. Ancak, Rusya örneğindeki güç kayması mantığı doğruysa, aynı analojiyi izlenerek Türkiye’nin dış politikada Azerbaycan’ın Ermenistan ile olan çatışmasında, Kıbrıs sorununda ve Avrupa Birliği ile olan ilişkilerinde yeni bir rota belirleyeceğini bekleyebiliriz. Büyük olasılıkla Türkiye kendisini her durumda Rusya ile çatışmacı bir ortamda bulacaktır. Buna karşın, Türkiye NATO ortağı olarak baş vurduğu S-16 savaş uçakları da dahil olmak üzere ABD’den yeni silah alması ise daha bir netlik kazanacaktır. Bu yine Türkiye’nin İsrail ile olan siyasetine de açıktan yansımaktır. Türkiye bu siyasetiyle günün sonunda Avrupa Birliği ve ABD’ye Orta Doğu’da bilinen güvenilir ortak rolünü yeniden belirginleştirip demokratikleşmeye yeni bir adım atabileceğinin sözünü veriyor.

Siyasetin Anlamı

Hükümet tabii ki bu kısır döngünün dışında da siyaset geliştirme kabiliyetine sahip. Gündemi dış politikada Suriye'deki rejim değişikliği alırken iç politikanın en önemli konularının başında demokratikleşme yer alıyor. Devlet Bahçeli'nin Abdullah Öcalan'a dair açıklamasını tam da bu siyasi atmosferde değerlendirmek gerektiğini düşünüyorum. Bu söylemimi desteklemek için kimi temel prensiplerin hatırlanması gerekir. Buna ise şu soruyla başlamak istiyorum: Siyaset, kurumları ortak iyiye yönelimli bireylerin ve dayanışma fikri üzerine kurulu bir topluluğun, hangi evrensel olma ihtimali yüksek prensiplerden türetilmiş yasalar yoluyla bu hayal edilmiş aşkın bağın iletişiminin ortak bir örgütte somutlaştırılıp yeniden oluşturulma koşulları hakkında müzakere ortamının sağlanması gerektiğinin bir tezahürü olarak düşünüldüğünde, soru bizlerin acaba bugünlerde bir asır önce kurulan cumhuriyetin en önemli anlarından birine tanıklık edip etmediğimizdir. Toplumda bir yandan ekonomik sıkıntıların dozajının arttığı ve bireylerin adalet arayışlarının ümitsizlikle sonuçlandığı bir ortamın havasını soluyoruz, diğer yandan bütün ihtimallerin bertaraf olduğu düşünüldüğü bu toplumsal ortamda devlet merkezli bir yeniden soruları dillendirme sürecine girildiğini birlikte izliyoruz. MHP genel başkanı Devlet Bahçeli'nin "Abdullah Öcalan gelsin Türkiye Büyük Millet Meclisinde konuşsun" açıklaması ülkenin gündemini belirliyor. Bu açıklamaların zamanı, arka planda kaldığını düşündüğümüz nedenleri, aktörlerin amaçları, değerleri, benimsedikleri araçlar ve de uluslararası izdüşümlerini ancak tahmin edebiliriz. Sürecin ansızın, hiç beklenmedik bir aktör tarafından ve emrivaki şekilde başlatılmış olması, ilgili vatandaşta haklı olarak acaba amacın toplumsal barışı değil de bir sonraki seçimleri kazanmak mı olduğu sorusunu sorduruyor. Bu bir derin devlet projesi mi, yoksa cumhuriyeti demokrasiyle taçlandırma hamlesi mi? Bence bu soruların kendisi siyasal kamusal alanın tekrardan canlanmasını sağlayabilir.

Bu tür sorular ve dönemler biz fani vatandaşlara tekrardan siyasetin *en karmaşık, en zor ve en iyi eylem* olduğunu hatırlatma potansiyeli taşıması açısından da önemli. Siyaset *karmaşıktır*, çünkü o hem bireysel çıkarların ve kültürel geleneklerin, etik anlayışların taşıyıcısı olmalı ve hem de kimi evrensel ahlaki değerlerle örtüşmeli. Siyasetin karmaşıklığının diğer bir nedeni, onun çoğulculuk fikri etrafında örgütlenmiş toplumlarda değişik çıkarları, farklı fikirleri ve çoğu zaman birbirini dışlayan değerleri temsil etmesinin yansırı bir de rasyonelleşen, birbirinden ayrışan ve böylece çoğu zaman yaşam dünyasından kopan alt-sistemlerin (ekonomi, eğitim, adalet, medya) bütünlüğünü koruması gerektiğiyle ilgili. Siyaset bu bütünlüğü vatandaşlara yüksek erdemlerini

hatırlatarak değil, onların çıkarlarını koruyarak yapmak ister. Bu siyaset anlayışı kendisini sadece toplumun geleneksel değerlerinin koruyucu ve geliştirici organı olarak değil, ama aynı zamanda rasyonel gerçekliğin, bilimin, teknolojinin, evrensel hukuk prensiplerinin ve uluslararası güç dengelerinin tezahürünün mekânı olarak da görür. Bu yeni tip birliktelik anlayışı *siyasi eylemin zorluğuna* işaret eder. Zorluk bu çerçevede bütün çelişkili, girift dengelerin düşünülüp aşılması, çoğu zaman imkânsız gibi görünen çıkar ve görüş farklılıklarına rağmen tarafların rızasıyla ortak iyiye ulaşmakta. Karar alma sürecinde hem vatandaşların gelenek, görenek ve yaşam dünyasına ait kültürel, dilsel motiflerini korumak hem de aklın, bilimin, çağın gereklerini yerine getirmek ve de insani merkeze alan, insan onurunu yücelten ilkelerden taviz vermemek bir diğer zorluk. Son olarak siyaset *iyidir*, çünkü vatandaşlar olarak bizler onun aracılığıyla hem birey ve hem de toplumun bir üyesi olarak birbirimizle dayanışabiliriz. Siyaset herkesi ilgilendiren konularda ortak amacı bulma, onu tekrardan hatırlatma imkânı tanır. Bu sayede toplum birbirini anlamaya çalışan, birlikteliğin rasyonel iletişim biçimlerini arayan bireylerin bir bütünlüğüne dönüşür. Bu ise artık sadece gücün, paranın, şöhretin, medyanın veya doğuştan gelen kimi atfetmelerin (din, ulus, cinsiyet gibi) değil ama bireylerin edinimleriyle, beceri, bilgi ve birikimleriyle de toplumun (yeniden) kurgulanabileceği olasılığını artırır. Siyaset bu üç (*en karmaşık, en zor ve en iyi eylem*) değerlendirme kriterinden hareketle düşünüldüğünde hem siyasetin bizzat kendisinin ve hem de toplumun bütünlüğünü iyileştirmek için hangi araçları, değerleri ve amaçları kollaması gerektiği bağlamında sürdürülen söylemlere de daha net katkılar sunulabilir.

Bu belirlemelerin ampirik bir karşılığı olmayabilir. Tersine, bizler sosyal bilimciler olarak niyetlerle sonuçların aynı olmadığını da biliyoruz. Bu ise sadece yukarıda ki normatif çerçevenin değil, pratikte de sürdürülen siyasi eylemlerin yaşam dünyası insanların ihtiyaçlarından bağımsız olma ihtimalinin olduğunu hatırlatıyor. Daha da somut olmak gerekirse, her lanse edilen siyasi eylem gücü, parayı, şöhreti vs. elde tutmak gibi stratejik eylem mantığından türemiş olabilir. Hatta her stratejik eylemin bir sivil toplum ayağı, toplumsal ve / veya evrensel olma ihtimali olan prensiplerle iletişimde de olabilir. Kısaca, stratejik eylem siyasetin olmazsa olmaz bileşeni. Siyaset sadece iyi, güzel, doğru ve zor olanı değil, siyaset iyi, güzel ve adilin adına özel çıkarları amaçlamayı da içerir. Bu bağlamda cumhuriyet bireylerin niyetlerinden bağımsız kimi kurumlara sahipse demokrasiyle taçlandırabilir.

Ben bu çerçevede Jürgen Habermas'ın bir çalışmasını hatırlatmak istiyorum. Habermas bu çalışmasında *liberal, cumhuriyetçi ve müzakereci demokrasi anlayışlarını* birbiriyle karşılaştırmakta ve bunların siyasi irade oluşum süreci,

vatandaşlık ve hukuk kavramına ilişkin görüşlerine odaklanmaktadır. Çalışma bugünlerde yaşadığımız siyasi gelişimleri anlamak, beklentileri ne abartmak ve ne de kimi aktörlerin siyasi manevralarına indirgememek için teorik bir çerçeve sunuyor. Diğer bir deyişle, ben bu süreci anlamamanın bir yolunun Jürgen Habermas'ın müzakereci demokrasi anlayışını kavramaktan da geçebileceğini düşünüyorum. Amacım kimi temel noktaların altını çizmektir.

Liberal ve Cumhuriyetçi Demokrasi Anlayışı

Cumhuriyetçi demokrasi anlayışının izleri Aristoteles'e kadar götürülebilir. Aristoteles'ten bu yana siyaset, antropolojik olarak zoon politikon olarak tanımlanan insanların bir eylemi olarak sunulmuştur. Siyaset, ahlaki prensipler etrafında örgütlenmiş bir topluluğun sosyal yaşama yansımasıdır. Siyaset, kurumları ahlaki bireyler ve dayanışmacı bir topluluk arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkisi üzerine kurulu olan (yasal) bir devletin yapılandırılması koşullarına katılımı olanaklı kılan müzakere ortamının oluşturulmasına hizmet eder (277). Bu yüzden seçme hakkı bir yandan kendi kaderini tayin etme aracı olduğu için, diğer yandan da cumhuriyetçi anlayışta bireyin toplumla bütünleşmesini simgelediği için “genel olarak hakların paradigması” haline gelir (281). Cumhuriyetçi görüş, hem sivil toplum kurumlarının görüş bildirimlerinde ve hem de devlet kurumu olan parlamentolarda siyasi görüş ve iradenin oluşumunda toplumun kendi kaderini tayin etmenin ortak bir eylemini görmektedir. Oy verme ve seçimler, eşitler ve özgürlerden oluşan büyük bir topluluktaki vatandaşların birbiriyle iletişime geçtikleri bir diyalog biçimidir. Çoğunluğun kararı geçerlidir çünkü bu, bireyleri, sivil toplum temsilcilerini, siyasi partileri, çıkar gruplarını ve kimi ortak değerleri içeren bir diyalogun sonucunda ortaya çıkmaktadır.

Liberal anlayışta siyasi sürecin doğası hükümetteki kazançlı pozisyonlar için güç mücadelesine denk gelir. Görüş oluşturma ve karar verme süreci, devlet bürokrasisini, kendi çıkarını düşünen bireyler ve onların kurumlarından oluşan serbest piyasa ile karşılıklı bir iletişim içine çekme işlevi görür. Kanaat ve irade oluşumu, tam da bu iktidar pozisyonlarını korumak ve devam ettirmek için genelleştirilebilir çıkarlara sahip stratejik olarak hareket eden bireylere hizmet eder. Siyaset, bu piyasa odaklı mantığı izleyerek, özerk iradenin oluşumunu ve aktörlerin devletle ilişkilerinde çıkarlarının savunulmasının kolaylaştırması beklenir. Piyasa ekonomisindeki fiyatların malların kıtlık derecesi hakkında bilgi vermesi gibi, seçmenlerin oy verme davranışı da pazar ekonomisinin tüketici mantığına benzer şekilde mevcut tercihler hakkında bilgi verdiği varsayılır. “Oy girdisi ve güç çıktısı aynı stratejik ticaret modeline karşılık gelir.” (282)

Habermas’a göre cumhuriyetçi geleneği liberal perspektiften ayıran temel fark, devletin hiyerarşik düzenlemelerinin merkezi olarak idari güç ve piyasanın ademi merkeziyetçi düzenlemelerinin hayat bulduğu bireysel çıkarların odağı olarak paranın yanı sıra birey-toplum ve devlet üçlemenin dayanışma beklentisine dayandırılmasında yatmaktadır. Bu, cumhuriyetçi siyaset anlayışında hem piyasanın hem de devletin dışında yer alan kendi kaderini tayin etme kavramında ifadesini bulur. Bu yüzden cumhuriyetçi gelenek, atik ve rasyonel söylemsel bir siyasi kamusal alan aracılığıyla bir araya gelen itaati reddeden bireylerden oluşan sivil topluma odaklanır. Bu kurumlar hem toplumsal dayanışmayı hem de bireysel özerkliği sağlamakla görevlidir. “Dolayısıyla, devletin varlık nedeni öncelikle eşit özel hakların korunmasında değil, özgür ve eşit yurttaşların hangi hedef ve normların herkesin eşit çıkarına olduğu konusunda bir anlayışa vardığı kapsayıcı bir kanaat ve irade oluşumunun güvence altına alınmasında yatar.” (280)

Liberal görüşe göre, hukuk düzeni bir “üst” yapıya sahip negatif hakları mümkün kılma işlevine sahiptir. Buna karşılık cumhuriyetçi hukuk anlayışı bir adım geri çekilerek hukuk düzeninin kendisini geleneksel bir topluluğun kurumu olarak temellendirir. Çünkü toplumda sosyal barışı ve bireyin özerkliğini yaratan ve bunu gelecek nesiller için güvence altına alan tam da bu (gelenekler üzerine kurulu) verili düzendir. Liberaller bireylerden yola çıkar ve bireysel haklara dayalı bir “üst” hukuk düzeni kurarken, cumhuriyetçiler bireylere toplum kaynaklı, “alt” yapıli haklar tanıır (280). Cumhuriyetçi görüş, hukuki hakları bireysel ödevlerle karşılıklı bir ilişki içine yerleştirir. Bu karşılıklı ilişki nedeniyle Habermas, cumhuriyetçi yasal çerçevede hukukun doğuşu ve geçerliliği arasındaki öznel arası ilişkiyi değil, yurttaşlar olarak hakların karşılıklı tanınmasının temelini görür. Bir topluluğun vatandaşı olarak kişi bir bütün olarak hukuk düzeninin ortaya çıktığı tarihsel, hukuki ve sosyolojik söylemlerle ve bu geleneklerin nasıl sürdürülebileceğiyle ilgilenir. Bununla birlikte, hukuk topluluğuyla bu sivil-siyasi bağı olmayan bir birey, Max Weber’in ifadesiyle, öncelikle kişiden (ve artık bu var olan (hukuk) geleneğinden de) bağımsız olarak etkili olması gereken soyut hukuk prensipleriyle ilgilenecektir. Bir filozof olarak Habermas için cumhuriyetçi bir hukuk anlayışının avantajı, (a) bu hukuk düzeninin meşruiyetini ulusal parlamentolardaki politik-prosedürel sürece bağlaması ve böylece (b) halkın kendi kaderini tayin hakkı ile hukukun geçerliliğine ilişkin soyut ilke arasındaki yapısal ilişkinin korunması ihtimalidir (281).

Avantaj ve Dezavantajlar

Habermas, cumhuriyetçilerin avantajını bir yandan kendi kaderini tayin etmeye, diğer yandan da toplumun bizzat kendisinin geliştirdiği ortak hedeflere yaptıkları vurguda görmektedir. Dezavantajını ise, demokrasinin ortak iyiye odaklı yurttaşların erdemliliğine bağlı olduğuna dair idealize edilmiş beklentide saklıdır. Habermas'a göre cumhuriyetçilerin hatası, siyasi kararlarla toplumu ilgilendiren etik kararları birbirine karıştırmalarında yatmaktadır. Öncelikle, vatandaşlar, yönetimin, devletin kararlarını desteklemek istemeden de pekâlâ toplulukla dayanışmaya girebilirler. Habermas, bir topluluğun (kabile, mahalle, şehir, bölge ve ulus) vatandaşlarının topluluğun anlamına ilişkin sorularının siyasi bir yönü olduğunu kabul eder. Ancak cumhuriyetçi varsayımın aksine bu toplumsal anlam rasyonel bir amaç için izlenen çıkarları dışlamaz ve ikinci olarak, bugün var olan çoğulcu yaşam tarzlarında gözettiğimizde bu kültürel yaşam dünyası normlarının her yaşam anlayışı için bağlayıcı olamaz. Bugün her tür grup için eşit derecede iyi, eşit derecede geçerli bir yaşam biçimi varsayılmaz. Özellikle değerler, çıkarlar ve hedefler konusunda herhangi bir uzlaşma ihtimali olmaksızın var olan anlaşmazlıklar tam da ortak iyi yaşama dair cumhuriyetçi varsayımdan hareketle çözülmeye çalışıldığında, anlaşmazlıklar daha da derinleşir. Hiçbir anlaşmazlık onu doğuran şey tarafından çözülemez; bir topluluk içindeki etik çatışmaları, mevcut sorunları yaptırım ve güç tehdidi altında uzlaşma yoluyla çözen siyaset, bizzat kendisi sorunun kaynağı kaldığı sürece, ürettiği her çözüm önerisi kendisine aittir. Şeytanın bu çemberinden çıkmanın bir yolu güçlü üçüncü kişileri çözüm sürecine dahil etmekten geçer.

Tablo 1: Devletin görevi, kullandığı araçlar ve hedeflediği sözleşme biçimi

	Liberal (J. Rawls)	Cumhuriyetçi (C. Taylor, M. Sandel)
Devletin görevi	ekonomik sistemin çıkarlarını korumaktır 1.İdari bir aygıt olarak devlet 2.Özel bireylerden oluşan bir sistem olarak toplum 3.Özel çıkarları bir araya getirme ve koruma sistemi olarak siyaset	vatandaşlar arasında ki dayanışmayı sağlamaktır. Siyasetin üç işlevi vardır; 1.Siyaset sosyalleşme için kurucu bir unsurdur. 2.Siyaset, yaşamın ahlaki kavranışının bir yansımasıdır 3.Siyaset, dayanışmanın ve hukuk yoldaşı olarak karşılıklı tanınmanın tecrübe edildiği bir taşıyıcıdır.
Araç ve amaç	Para ve güç temelli, stratejik eylem aracılığıyla uzlaşma	Fikirler, haklar, iletişimsel eylem aracılığıyla anlaşma

Liberal siyasetin çatışma çözme stratejisi olarak *uzlaşma*, ortak iyi yaşam hakkındaki cumhuriyetçi varsayımın dayandığı etik ve ahlakın çatışma çözme stratejisi olarak *anlaşmayla* çelişir. Bu nedenle etik, etnik sorunlara önerilen çözümler, belirli bir topluluğun değerlerinin ötesinde evrenselci adalet ilkeleriyle uyumlu olmalı ki, liberal ve cumhuriyetçi anlayışların ilerisinde çözümler üretilsin. Habermas’a göre, (cumhuriyetçi) elitler ve sorunlardan etkilenenler arasındaki diyalojik, müzakereci bir iletişim biçimi olarak siyaset, vatandaşlık değerlerinden iletişimin prosedürel usullerine ve koşullarına kaydırılmalıdır (284). Bu gibi normatif nedenlerden ötürü Habermas, iletişim koşullarına da odaklanan, ancak hem evrensellik iddiası hem de ilgili konuların siyasi, etik ve ahlaki yönlerine göre farklılaşması bakımından önceki modellerden farklı kendi demokrasi modelini önermektedir.

Müzakereci Demokrasi

Müzakereci demokrasi ne ahlaki bir toplum olarak tasarlanmış birlikteliği ne de meta piyasasının koruyucusu olan devleti tasarlar. Müzakereci demokrasi Habermas için daha iyidir çünkü liberal ve cumhuriyetçi yaklaşımların unsurlarını alır ve onları daha yüksek bir seviyeye çıkarır. Müzakereci, prosedürel

demokrasi, müzakereler, geleneksel etik anlayış ve adalet söylemleri arasında mantıksal bir yapısal ilişki kurar. Habermas, hem geleneksel toplulukların kurumlarından ve hem de modern toplumun ilgili alt sistemlerinden (hukuk, ekonomi, bilim, yakın ilişkiler gibi) olsun, ilgili söylemlerdeki rasyonellikleri, burada oluşturulmuş yaşam ve çözüm biçimlerini, önceden belirlenmiş belirli değerlerden geliştirilmiş rasyonellik biçimleri olarak varsayar. Bunlar ortak dille değil, kendi, profesyoneller dilleriyle iletişim kurdukları, yani araçsal ve stratejik eylem biçimlerini kapsayan rasyonellik yapılarını içerdikleri, hatta temsil ettikleri için cumhuriyetçi toplum kuramında yer almazlar. Buna karşın liberal anlayış tamda bu özel çıkarları kollayan eylem biçimleri üzeri kurulu. Habermas bu liberal eylem ve cumhuriyetçi söylem önerilerinin iletişimsel eylemin alt kategorileri, söylem kuralları ve tartışma biçimlerinin bir versiyonu şeklinde tasarlanıp müzakereci demokrasinin bileşenleri olarak kuramsallaştırılabileceğini hayal eder (286). Bu mümkünse asıl soru, devlet ve toplum arasındaki ilişkinin bu gergin ilişkiler bağlamın da nasıl kavramsallaştırılması gerektiridir.

Habermas, geliştirdiği müzakereci demokrasinin her iki görüşün *temel unsurlarını* içerdiğini iddia etmektedir. *Cumhuriyetçilikten*, siyasi görüş oluşturma ve karar alma fikrini alır. Öte yandan müzakereci demokrasi, cumhuriyetçi hukuk görüşünü, temel haklar mantığını ve anayasadan ziyade demokratik anayasal devletin daha soyut ilkeleri fikrini iletişimsel olarak kurumsallaşmış bir prosedürün koşulu haline getirecek şekilde revize eder. Dolayısıyla müzakereci yaklaşım artık kolektif sadece bir parçası olarak hareket eden bir yurttaşın cumhuriyetçi beklentisine değil, böyle bir yurttaşlığı ön koşul olarak varsayan anlayışı da dışlamayan demokratik hukuk devleti kapsamındaki iletişim koşullarının yapısına dayanmaktadır. Kendi kaderini tayin etme artık yalnızca mal ve mülkle donatılmış bir vatandaşın kendini, kendi çıkarlarını genelleştirerek tanımlaması değil, demokratik olarak örgütlenmiş her topluluktaki her bireyin değeridir. Sonuç olarak, Habermas tarafından savunulan söylem teorisi hem devlet merkezli toplum kavramını hem de piyasa ekonomisi mantığına göre siyaset modelini terk eder.

„Buna karşılık söylem teorisi, bir yandan parlamento organlarındaki müzakerelerin kurumsallaşmış biçiminde, diğer yandan da siyasi kamusal alanların iletişim ağında gerçekleşen iletişim süreçlerinin üst düzey öznelarasılığını dikkate alır. Karar alma için programlanmış siyasi organların içinde ve dışında gerçekleşen bu öznesiz iletişim, bir bütün olarak toplumu ilgilendiren ve düzenlemeye ihtiyaç duyulan konularda az ya da çok rasyonel bir görüş ve irade oluşumunun gerçekleşebileceği arenalar oluşturur. Enformel kanaat oluşumu, iletişimsel olarak üretilen gücün idari olarak kullanılabilecek güce dönüştürüldüğü kurumsallaşmış seçim kararlarına ve yasama kararlarına

yol açar. Liberal modelde olduğu gibi, devlet ve toplum arasındaki sınıra saygı gösterilir; ancak burada özerk kamusal alanların sosyal temeli olarak sivil toplum, kamu yönetiminden olduğu kadar ekonomik eylem sisteminden de farklıdır. Bu demokrasi anlayışı, modern toplumun entegrasyon ve yönetilme ihtiyacını karşıladığı üç kaynağın - para, idari güç ve dayanışma - her birinin ağırlığında bir değişim için normatif bir talep doğurmaktadır. Normatif çıkarımlar açıktır: artık yalnızca iletişimsel eylem kaynaklarından alınamayan dayanışmanın toplumsal olarak bütünleştirici gücü, geniş ölçüde çeşitlendirilmiş (weit ausgefächerte) özerk kamusal alanlar ve anayasal olarak kurumsallaştırılmış demokratik görüş oluşturma ve karar alma prosedürleri aracılığıyla ortaya çıkabilmeli ve diğer iki güç olan para ve idari güce karşı kendini savunabilmelidir.“ (288-289)

Habermas bu koşullardan hareketle, para/piyasa (liberalizm) ve iktidar/bürokrasiye (cumhuriyetçilik) ek olarak, toplumsal barışın kaynağı olarak dayanışmanın da görüş oluşturma ve karar alma süreçlerinin temeline yükseltilmesi gerektiği dillendirir.

Neler Öğrenebiliriz

Türkiye kuruluşundan beri demokratikleşme sözünü vermektedir. Demokrasi, hukukun üstünlüğünün evrenselci ilkeleriyle uyumlu değerlere uygun olarak kolektif karar alma sürecidir. Antik Yunanistan’ın küçük kentlerdeki demokrasi deneyiminden bu yana, bu ortak karar alma süreci giderek daha geniş kesimleri; kadınları, azınlıkları, yabancıları, çocukları ve gençleri de kapsar hale gelmiştir. Türkiye’nin tüm bu hususlarda bazı temel eksiklikleri bulunmaktadır. Ancak bu eksikliklere ilişkin rasyonel bir söylemin en önemli ön koşulu, iş dünyası, bilim, sanat, medya, hukuk ve hepsinden önemlisi sivil toplum gibi çeşitli aktörler tarafından yeniden canlandırılabilircek çevik bir kamusal alanın oluşturulmasıdır. Teorik olarak, antik çağlardan beri bunun nasıl yapılacağına dair iyi öneriler bulunmaktadır. Demokrasi, yani karar alıcıların eylemlerinden etkilenenlerin karar alma sürecine katılımı bu önerilerden biridir.

Ben bu çalışmamda Habermas’ın “demokrasinin üç temel modeli” makalesini ele aldım. Habermas devlet gücü ve paranın yanı sıra toplumsal bütünleşmenin üçüncü bir unsuru olarak gördüğü dayanışmanın neden ve nasıl demokrasinin belirleyici konusu olabileceği ve olması gerektiğini tartışır. Cumhuriyetçi görüş toplumu bir bütün olarak cemaatçi dayanışmaya dayandırırken, liberal demokrasi teorisi etik dayanışmayı bir birlikteliğin ön koşul olması gerektiği fikrinden vazgeçerek vatandaşlardan çıkar odaklı eylemlerde bulunmalarını ve bu temelde birbiriyle uzlaşmalarını ister. Habermas bunların yerine müzakereci demokrasiyi önerir. Habermas bununla da hem cumhuriyetçilerin savunduğu toplumsal

ritüelleriyle kültürel olarak kurulmuş bir arka plan mutabakatından hareket eden anlayıştan hem de liberallerin tercih ettiği sihirli, bu anlamda rasyonel olmayan bir piyasa alışverişinden kaçınan, ancak dayanışmacı değerleri iletişimsel eylem merceğinden tasarlayan ve stratejik eylemleri dışlamayan bir denge hedefler.

Bu doğrultuda, eğer para, güç ve dayanışma siyasi olarak örgütlenmiş bir toplumun iletişim koşulları olarak görülmesi gerekiyorsa, o halde sorulması gereken soru bu iletişim koşullarının çoğulculuk prensibi etrafında örgütlenmiş toplumlarda nasıl toplumsal barışa yol açabileceğidir. Habermas bu sorunun cevabını söylem teorisinden geliştirilmiş müzakereci demokraside bulur. Bunun için ise demokratik prosedür ile toplumda sürdürülen adalet söylemleri arasında içsel bir bağlantı kurar. Bu bağa iletişim koşulları denilebilir. Bunların belirleyici özelliği bireylerden, kanaat önderlerinden, filozoflardan, anayasalardan, evrensel insan hakları bildirgesinden, belirli bir topluluğun somut ahlakından bezenip, iletişim odaklı eylemin geçerlilik temelinde tekrardan elenmiş, nihayetinde dilsel iletişimin yapısından ödünç alınan söylem kurallarına ve tartışma biçimlerine bürünmüş olmalarında yatar.

Bu önerinin yerine tabii ki devlet ve/veya piyasa ekonomisinin çözüm önerilerine karşılık gelen çıkar temelli uzlaşmayı benimsemek de mümkün. Bu tip bir uzlaşma, aktörlerin çıkarları ortak olduğu sürece sürer. Aktörler veya çıkarlar konstellasyonundaki her değişiklik, yapılan sözleşmenin tekrardan masaya yatırılması anlamına gelir. Bu ise kaygan zeminde dans edemeyen aktörlerin kaybetme olasılığını artırır. İktidarda olmayan ya da iktidardan uzak her grubun uzlaşma temelli bir sözleşmede kaybetme ihtimali yüksektir. Liberal görüşün katılımı değil de temsili önemsemesi bu tehlikeyi daha da artırıyor.

Bununla birlikte bu tehlike anlaşma ve katılım bazlı cumhuriyetçi anlayışta da var. Siyasetin, devlet öncesi özgürlükleri koruması beklentisi ve bunun da toplumun kendi kaderini tahin etme pratiğine dönüşmesi, sadece “bizi” değil, ama “öteki” yi de yaratma potansiyeline sahip. Daha da ileri gidersek; burada siyasetin vatandaşlar arasında ki dayanışmayı sağlama beklentisi, vatandaşların sosyalleşmesinde edindikleri etik kavrayışla siyaseti yaşamdaki erdemli kavranışın bir yansıması olarak görmesi ve de meşruiyetini bu niyetlerin kamusal iletişiminden alması, kendisiyle “öteki” olarak gördüğü aktörler arasına zaten yürünmesi zor olan köprüleri de yakma ihtimalini artırır. Bu beklenti etnik çatışmaların kültürel çoğulculuğun yaşandığı dönemde özellikle alevlenmesinin de en belirleyici nedenlerinden biridir. Hâkim siyaset meşruiyetini çoğunluk fikri etrafında örgütlenmiş topluluğun ortak iyisini aramasında gördüğü sürece,

uzlaşma bu grubun dışında kalanları dışlar ve olası iletişimin önüne de ideolojik bir engel olarak çıkar.

Buna karşın, adalet soruları belirli bir kolektifin etik anlayışının ilerisine gider. Burada sağlanacak anlaşma sadece yasal değil ama aynı zamanda evrensel geçerlilik iddiasında bulunan ahlaki ve hukuki temel prensiplerle uyumlu olmak zorunda. “Müzakereci siyaset kavramı, ancak ortak iradenin sadece etik öz-anlayış yoluyla değil, aynı zamanda çıkarların dengelenmesi ve uzlaşma yoluyla, araçların rasyonel seçimi, ahlaki gerekçelendirme ve yasal tutarlılık yoluyla oluşturulduğu iletişim biçimlerinin çeşitliliğini dikkate aldığımızda ampirik bir referans kazanır.” (284)

Bu referans bugünlerde hem iç politika ve hem de uluslararası siyasete riayet etmekte. Türkiye’nin kuruluşundan bugüne sürdürdüğü demokratikleşme çabası yeni bir döneme girmiş gibi. Bu sürecin temel kimi birlikteliklerini anlamanın bir yolu sürecin aktörlerinin demokrasi anlayışlarına bakmaktan geçer.

Kaynakça

Habermas, J. (1996). Die Einbeziehung des Anderen. Studien zur politischen Theorie. Suhrkamp.

BÖLÜM 6

Şehir Markalaşmasında Gastronomi Rehberlerinin Önemi: Kavramsal Bir Yaklaşım

Alev Sökmen¹ & Ahmet Tuğrul Karamustafa² &
Yağız Batuhan Eraslan³

¹ Doç. Dr. Kastamonu Üniversitesi Turizm Fakültesi

² Arş. Gör., Kastamonu Üniversitesi Turizm Fakültesi

³ Arş. Gör., Kastamonu Üniversitesi Turizm Fakültesi

Giriş

Şehir markalaşması, bir kentin kendine özgü kimliğini ve imajını oluşturarak rakip destinasyonlar arasında öne çıkmasını sağlamayı amaçlayan stratejik bir süreçtir. Bu süreçte gastronomi önemli bir rol oynar; zira bir kentin mutfak kültürü, o kente özgü deneyimler yaratarak markalaşmaya katkı sağlayabilir (Kurnaz, 2024). Nitekim destinasyon pazarlamasında gastronominin kullanılmaya başlanması, sosyal medyada yeme-içme temalı paylaşımların artması ve otantik, yerel deneyim arayışı gibi trendler gastronomi turizmini ciddi biçimde güçlendirmiştir.

Turizm alanında son yıllarda birçok seyahatçinin destinasyon seçiminde yerel mutfak deneyimlerini göz önünde bulundurması, gastronominin şehir imajıyla olan bağını kuvvetlendirmektedir. Öyle ki, bazı şehirler mutfaklarıyla ünlenerken bir gastronomi destinasyonu kimliği kazanmakta ve bu sayede markalarını farklılaştırmaktadır. Bu bölümde, şehir markalaşması ile gastronomi arasındaki ilişki incelenerek özellikle gastronomi rehberlerinin bu bağlamdaki kritik rolü ve turist deneyimine katkıları ele alınacaktır.

Şehir Markalaşması: Kavramsal Çerçeve

Şehir markalaşması, bir şehir yönetiminin kente özgü kimlik ve imaj unsurlarını belirleyip hedef kitlelere çekici gelecek şekilde pazarlaması sürecidir. Akademik literatürde şehir markalaşması, siyasi organizasyonlar ve yerel yönetimler tarafından bir şehrin benzersiz ve çekici imajını ve paylaşılan değerlerini geliştirmek ve tanıtmak için kullanılan çeşitli strateji ve uygulamalar olarak tanımlanmaktadır (Zhao, Edelenbos ve Jong, 2024). Bu süreç genellikle öncelikle kentin tercih edilen bir marka kimliğinin belirlenmesiyle başlar ve ardından bu kimliğin hedef kitlelerin zihnine yerleşmesini sağlamak üzere planlı iletişim faaliyetleriyle devam eder (Zhao, Edelenbos ve Jong, 2024).

Şehir markalaştırma uygulamaları yalnızca logo, slogan gibi görsel-işitsel unsurların tasarımından ibaret değildir; aynı zamanda hikâyeleştirme, tematik etkinlikler düzenleme, simgesel mimari yapılar inşa etme, büyük organizasyonlara ev sahipliği yapma ve uzun vadeli politikalar geliştirme gibi boyutları da içerir (Ungureanu, 2015). Şehir markalaşmasının önemi, günümüzün rekabetçi ortamında şehirlerin ekonomik ve sosyal kazanımlar elde edebilmesi ile yakından ilişkilidir. İyi yönetilmiş bir şehir markası, kentin yatırım çekme, turist cezbetme ve rekabet avantajı sağlama potansiyelini artırır (Stephenson ve Yerger, 2014). Özellikle girişimci bir yaklaşımla ele alındığında şehir markalaşması, yerel ekonomiyi canlandırmak ve kentin cazibesini artırmak için stratejik bir araç

olarak görülmektedir. Bununla birlikte, şehir markalaşması yalnızca dış talebi değil, aynı zamanda kent sakinlerinin gurur ve bağlılık duygusunu da etkileyebilir. Sonuç olarak, etkili bir şehir markası oluşturmak, kentin özgün değerlerini vurgularken küresel ölçekte tanınırlık kazanmayı hedefleyen bütüncül bir çabayı gerektirir.

Gastronomi Turizmi ve Şehir Markalaşmasına Etkisi

Gastronomi turizmi, destinasyonun mutfak kültürünü deneyimlemek amacıyla yapılan seyahatleri ifade eder. Son yıllarda turistlerin taleplerinin farklılaşmasıyla, turizm yelpazesinde yeme-içme odaklı deneyimler önemli bir yer tutmaya başlamıştır (Sugio, 2005). Özellikle yöresel mutfaklara ilginin artması, otantiklik arayışı ve “gastronomi temelli” destinasyonların popülerlik kazanması sonucu gastronomi turizmi hızla büyüyen bir pazar haline gelmiştir (Okech, 2014). World Food Travel Association’ın tanımına göre, gastronomi turizmi, temelinde tat alma duyusu olan ve bir yeri daha iyi tanımak amacıyla gerçekleştirilen seyahat faaliyetidir (Başoda, vd., 2018). Bu kapsamda yemek turları, atölyeler, tadımlar, pazar ziyaretleri gibi pek çok etkinlik gastronomi turizminin örnekleri arasında sayılabilir (Kurnaz ve Güzel, 2022).

Gastronomi turizminin şehir markalaşmasına çeşitli yönlerden olumlu etkileri bulunmaktadır. İlk olarak, destinasyonun mutfak mirasının ön plana çıkarılması kentin tanınırlığını artırmakta ve markasına özgün bir kimlik kazandırmaktadır. Nitekim gastronomi turizminin destinasyon açısından başlıca faydaları arasında şehrin bilinirliğinin oluşturulması, turist ziyaret sayısının artması ve yöreye ait yiyecek-içecek ürünlerinin ihracatının canlanması yer almaktadır (Okech, 2014). Turistlerin seyahat harcamaları incelendiğinde toplam harcamanın %25’lik önemli bir kısmının yeme-içme faaliyetlerine ayrıldığı belirtilmektedir (Sugio, 2005). Bu veri, gastronomi odaklı deneyimlerin turist bütçesinde ne denli büyük yer kapladığını göstermekte ve şehir ekonomisine katkısının altını çizmektedir. Ayrıca gastronomi turizmi, yılın dört mevsimine yayılabilen bir faaliyet olduğu için destinasyona ekonomik açıdan süreklilik sağlayabilmektedir (Kurnaz ve Güzel, 2022).

Bunun yanında gastronomi turizmi, yerel kültürün korunması ve aktarılması açısından da kritik bir işleve sahiptir. Bir destinasyonun mutfak kültürü, o yörenin tarihini, geleneklerini ve yaşam biçimini yansıtır. Yöresel mutfağın önemi, kuşaktan kuşağa aktarılan tarifler ve ritüeller sayesinde kültürel mirasın devamlılığını sağlamasından ileri gelir (Stamboulis ve Skayannis, 2003). UNESCO’nun Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi’ne yemek geleneklerini dahil etmesi (örneğin Ukrayna’nın borş çorbası veya İtalya’nın trüf mantarı

avcılığı gibi) (Simões, 2008), gastronominin kültürel değer olarak dünya çapında tanındığını ve korunmaya çalışıldığını göstermektedir. Günümüzde yemek pişirme derslerinden yerel pazar gezilerine dek pek çok gastronomi temalı etkinlik, turistlerin sıklıkla tercih ettiği seyahat deneyimleri haline gelmiştir (Saayman ve Van Der Merwe, 2015). Bu durum, hemen her profilden turistlerin seyahatlerinde yeme-içme deneyimine önem verdiğini ve gastronomi turizminin kitlesel turizmin önemli bir parçası haline geldiğini kanıtlamaktadır.

Tüm bu noktalar göz önüne alındığında, gastronominin şehir markalaşması stratejilerine entegre edilmesi kaçınılmaz hale gelmiştir. Gastronomik unsurlar, bir destinasyonun değerini somutlaştırarak turist deneyiminin birden çok boyutunu birbirine bağlayan güçlü bir araç olarak görülmektedir (Rinaldi vd., 2024). Başka bir deyişle, bir şehrin mutfak mirası ve lezzetleri, o şehrin markasını zenginleştiren ve rakiplerinden ayırtan önemli bir hikâye anlatıcısı konumundadır. Örneğin İtalya'nın Parma kenti "peynir ve et ürünleriyle", Fransa'nın Lyon kenti "gastronominin başkenti" olarak anılmakta ve bu ün sayesinde markalarını küresel düzeyde güçlendirmektedir. Bu şekilde şehirler, gastronomi turizminin sağladığı özgün deneyimleri marka değeri haline dönüştürerek hem ekonomik fayda sağlamakta hem de kalıcı bir destinasyon imajı oluşturmaktadır.

Gastronomi Rehberlerinin Rolü ve Önemi

Gastronomi odaklı turizm faaliyetlerinin başarısı, büyük ölçüde gastronomi rehberleri olarak adlandırılan özel uzmanlık alanına sahip turist rehberlerine bağlıdır. Gastronomi rehberliği, turist rehberliği mesleği içinde ortaya çıkan bir uzmanlaşma alanı olup destinasyonun mutfak kültürünü derinlemesine tanıtmayı hedefler (Pearson ve Pearson, 2017). Yoğun bilgi birikimi gerektiren gastronomi olgusunun ziyaretçilere doğru ve etkili şekilde aktarılması, destinasyonun tanıtımı açısından elzemdir. Bu noktada, gastronomi rehberleri devreye girerek ulusal ve uluslararası mutfaklara dair yemekleri, o yemeğin kültürel arka planını, ilgili ritüelleri, kullanılan araç-gereçleri ve sofrada adabını turistlere aktarma görevini üstlenir (Pike, 2011).

Başka bir deyişle, gastronomi rehberlerinin en temel misyonu, bir kentin yemek kültürünü hikâyeleştirerek ziyaretçilere aktarmak ve sıradan bir yeme-içme olayını zengin bir kültürel deneyime dönüştürmektir. Turist rehberleri genel anlamda, destinasyon ile ziyaretçi arasındaki kritik arayüz konumundadır. Rehberler sahip oldukları bilgi ve anlatım becerileriyle bir gezinin seyrini değiştirebilir; hatta sıradan bir turu unutulmaz bir deneyime dönüştürebilirler. Ap ve Wong'un (2001) klasik çalışmasında vurgulandığı gibi, bir destinasyonun

tarihini, kültürünü ve cazibe unsurlarını kendi yorumuyla turistlere aktaran rehber, turistlerin o yer hakkındaki algısını olumlu ya da olumsuz yönde şekillendirebilir. Bu açıdan bakıldığında gastronomi rehberleri, kentin mutfak kimliğinin adeta elçileri olup, turistlerin destinasyon hakkındaki genel izleniminde belirleyici rol oynarlar. Nitekim turist rehberleri, destinasyonda sunulan tur hizmetlerine dair genel memnuniyetin oluşmasında en ön safta yer alan çalışanlardır; sundukları kaliteli hizmet, ziyaretçilerin destinasyona dair algısını ve memnuniyetini doğrudan etkiler (Koçoğlu ve Kalem, 2022).

Gastronomi rehberlerinin önemi, turist deneyimine yaptıkları çok yönlü katkılardan kaynaklanır. İyi bir gastronomi rehberi, ziyaretçilere sadece yemekleri tattırmakla kalmaz, aynı zamanda her bir lezzetin ardındaki hikâyeyi, gelenekleri ve kültürel anlamları da açıklar. Bu sayede turist, bir yemeği tüketirken o destinasyonun kültürünü de içselleştirme fırsatı bulur. Rehberler, turistlerin gezdiği bölgenin yalnızca görünen yönlerini değil, görünmeyen kültürel katmanlarını da keşfetmelerine aracılık eder. Örneğin Gaziantep'te bir gastronomi turu esnasında rehber, baklava ya da kebabın yapım sürecini, bu yemeklerin tarihsel kökenini ve yöre halkı için taşıdığı anlamı anlattığında, turistin gözünde bu lezzetler birer markalaşmış kültür unsuruna dönüşebilir.

Elbette, gastronomi rehberlerinin bu rolü başarıyla yerine getirebilmeleri için belirli niteliklere sahip olmaları gerekmektedir. Literatürde iyi bir gastronomi rehberinin sahip olması gereken özellikler şu şekilde sıralanmıştır: Rehber, yerel kültür ve mutfak hakkında derinlemesine bilgi sahibi olmalı, ziyaret edilen bölgenin popüler kültürüne hâkim olmalı, tur dışında turistlerin gidebileceği güvenilir yeme-içme işletmeleri ve diğer gezi noktaları hakkında öneriler sunabilmelidir (Faist, 2000). Ayrıca yemeğin hazırlanış süreçlerini ve yöredeki yiyecek üreticilerini yakından tanıyarak bu konularda bilgi aktarabilmelidir (Gonzalez ve Gale, 2022). Bu nitelikler sayesinde rehber, turistlerin destinasyonda sadece tüketici olarak değil, öğrenen ve keşfeden birer katılımcı olarak deneyim yaşamalarını sağlar. Gastronomi rehberleri aynı zamanda misafirlerini yöre halkıyla ve yerel işletmelerle buluşturan bir köprü görevi görür; turistleri yerel pazarlara, üreticilere yönlendirerek hem otantik deneyimler yaşamalarına imkan tanır hem de destinasyon ekonomisine katkıyı artırır (Markham, 1998).

Sonuç olarak, gastronomi rehberleri destinasyon pazarlamasında vazgeçilmez bir unsurdur. Turistlere tur boyunca değerli bilgiler veren, onları yönlendiren ve eşsiz deneyimler yaşamalarını sağlayan rehberlerin performansı, ülke ve bölge tanıtımında kritik öneme sahiptir (Guo ve Hsu, 2023). Yapılan araştırmalar da

turist rehberlerinin performansının, turist memnuniyeti yanı sıra destinasyon markasına bağlılık oluşumu üzerinde etkili olduğunu ortaya koymaktadır (Koçoğlu ve Kalem, 2022). Dolayısıyla, gastronomi rehberleri bir kentin gastronomi odaklı marka değerini turistlere aktaran ve pekiştiren kilit aktörlerdir.

Gastronomi Rehberliği ve Destinasyon Sadakati

Başarılı bir turist deneyimi, yalnızca anlık memnuniyet yaratmakla kalmaz, aynı zamanda ziyaretçinin destinasyona olan bağlılığını da güçlendirebilir. Destinasyon sadakati, bir turistin ziyaret ettiği yeri yeniden tercih etme veya başkalarına tavsiye etme eğilimini ifade eden bir kavramdır. Gastronomi rehberlerinin sunduğu unutulmaz deneyimler, destinasyon sadakatının oluşmasında önemli bir katalizör olabilir. Rehber aracılığıyla destinasyonda zengin bir gastronomik deneyim yaşayan turist, o kente yönelik duygusal bir bağ geliştirebilir ve ileride tekrar ziyaret etmeyi arzu edebilir (Guo ve Hsu, 2023). Araştırmalar, turist rehberlerinin performansı ile turistlerin destinasyona bağlılığı arasında doğrudan bir ilişki olduğunu göstermektedir. Örneğin Safranbolu’da Uzak Doğulu turistlerle yapılan bir çalışmada, rehber performansının turist memnuniyetini ve destinasyon sadakatını pozitif yönde etkilediği istatistiksel olarak ortaya konmuştur (Koçoğlu ve Kalem, 2022).

Bir başka ifadeyle, turistlerle etkili iletişim kurabilen, onları destinasyonun sunduğu imkanlar konusunda bilgilendirip yönlendirebilen rehberler, ziyaretçilerin destinasyona duyduğu bağlılığı artırmada kritik rol oynamaktadır. Gastronomi eksenli deneyimler özelinde bakıldığında da benzer bir tablo göze çarpmaktadır. Bir ziyaretçinin destinasyonun yemek kültüründen aldığı haz ve edindiği bilgiler, onun o şehre karşı aidiyet hissetmesini kolaylaştırır. Kimi araştırmalar, bir şehrin kültürel ve gastronomik zenginliklerine duyulan hayranlığın, turistlerde duygusal bir bağ ve sadakat niyeti oluşturduğunu göstermektedir. Örneğin Selanik’te düzenlenen bir uluslararası fuara katılan ziyaretçiler üzerinde yapılan bir çalışmada, katılımcıların Selanik’in kültürel ve gastronomik olanaklarından son derece memnun kaldıkları, yerel halkın misafirperverliğinin duygusal bağlılık ve tekrar ziyaret niyetini güçlendirdiği tespit edilmiştir (Kourkouridis ve Salepaki, 2025).

Bu bulgular, gastronomi rehberlerinin sağladığı kaliteli bir yemek deneyiminin, destinasyon için sadık ziyaretçiler yaratabileceğini ima etmektedir (). Sadık ziyaretçiler, şehir markası için son derece değerlidir; zira bu kitle hem tekrar ziyaretler yoluyla ekonomik katkıyı sürdürmekte hem de olumlu ağızdan ağıza iletişimle kentin itibarını yaymaktadır. Bir destinasyona sadakat geliştiren turistler, adeta o şehrin gönüllü elçileri haline gelirler. Bu nedenle, gastronomi

rehberlerinin her bir turisti potansiyel bir “marka elçisi” olarak görüp onlara beklentilerinin ötesinde deneyimler sunması, uzun vadede şehir markasına yapılan en önemli yatırımlardan biri olacaktır.

Vaka Analizleri ve Uygulama Örnekleri

Şehir markalaşmasında gastronominin başarılı kullanımına verilebilecek en çarpıcı örneklerden biri, UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağı kapsamında “gastronomi şehri” unvanı alan destinasyonlardır. UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağı (UCCN), yaratıcılığı sürdürülebilir kentsel kalkınma için stratejik bir faktör olarak gören şehirleri bir araya getirmek amacıyla 2004 yılında kurulmuştur (Kurnaz ve Kurnaz, 2019). Bu ağ içerisinde gastronomi, zanaat, müzik, tasarım gibi çeşitli tematik kategoriler bulunmaktadır ve gastronomi teması, şehirlerin mutfak kültürüyle markalaşmasını destekleyen küresel bir platform işlevi görmektedir. Pearson ve Pearson (2017) gibi araştırmacılar, UNESCO Yaratıcı Şehirler girişimini, Birleşmiş Milletler markası ile şehirlerin ortak markalaşması (co-branding) şeklinde yorumlamakta; bu sayede şehirlerin birer kültürel ikon olarak algılanmasının kolaylaştığını belirtmektedir.

UNESCO Yaratıcı Şehir unvanı, gastronomi alanında sahip olan kentler için hem bir prestij hem de bir sorumluluk anlamına gelmektedir. Bu unvanı alan şehirler, mutfak miraslarını küresel vitrine çıkarma şansını elde ederken aynı zamanda yerel gastronomiyi koruma ve inovatif projelerle zenginleştirme taahhüdü altına girerler. Dünya genelinde birçok şehir (örneğin İspanya’dan Dénia, Çin’den Chengdu, İtalya’dan Parma vb.), UNESCO Gastronomi Şehri unvanıyla markalarını güçlendirmiş ve gastroturizmde cazibe merkezi haline gelmiştir. Türkiye özelinde ise Gaziantep (2015), Hatay (2017) ve Afyonkarahisar (2019) illeri, UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağı’na gastronomi alanında dahil olarak bu unvana layık görülmüştür (). Bu şehirler, zengin mutfak kültürlerini uluslararası platformda tescilleyerek birer gastronomi destinasyonu kimliği kazanmıştır. Örneğin Gaziantep mutfağının zenginliği (özellikle baklava ve kebabları) bu unvan sayesinde küresel çapta tanıtılmış; kentin gastronomi turizminden elde ettiği fayda belirgin şekilde artmıştır. UNESCO ağına üyelik, şehirlerin markalaşma çabalarında küresel bir etiket işlevi görmekte ve ilgili şehri gastronomi tutkunları için çekici hale getirmektedir. Nitekim UNESCO Yaratıcı Şehirler unvanının, üye şehirler tarafından yatırım ve turist çekmek amacıyla bir marka aracı olarak giderek daha fazla kullanıldığı vurgulanmıştır (Rinaldi, vd., 2024), (Kurnaz ve Kurnaz, 2019).

UNESCO Gastronomi Şehri örnekleri, şehir markalaşmasında gastronominin stratejik kullanımına dair önemli dersler sunmaktadır. Bu şehirler, geleneksel

lezzetlerini ve özgün mutfak hikâyelerini küresel bir markaya dönüştürürken, aynı zamanda yerel ekonomiyi canlandırmış ve istihdam yaratmıştır. Örneğin Hatay, unvan sonrası düzenlediği uluslararası gastronomi festivalleri ve açtığı müzelerle hem kültürel mirasını sergilemiş hem de turist sayısında artış sağlamıştır. Benzer şekilde Afyonkarahisar, sucuk ve lokum gibi ürünlerini dünya çapında markalaştırma yoluna giderek şehir imajını güçlendirmiştir. Bu örnekler göstermektedir ki, bir şehrin mutfak değerlerini doğru bir hikâye ve vizyonla markalaştırmak, o şehre uluslararası arenada rekabet üstünlüğü kazandırabilmektedir. Şehirlerarası işbirliğini de teşvik eden UNESCO ağı, gastronomi konusunda iyi uygulamaların paylaşılmasına olanak tanıyarak üyelerin birlikte gelişmesini sağlamaktadır. Sonuç olarak, UNESCO Gastronomi Şehirleri, gastronominin şehir markalaşmasındaki potansiyelini ortaya koyan canlı laboratuvarlar gibidir ve diğer şehirlere yol gösterici olmaktadır (Özbek ve Kil, 2024).

Sonuç ve Öneriler

Gastronomi turizminin şehir markalaşmasındaki yükselen önemi ve gastronomi rehberlerinin bu süreçteki kritik rolü açıktır. Bir destinasyonun mutfak kültürünü başarıyla markalaştırabilmesi, o destinasyonun sadece lezzet durakları olarak değil, aynı zamanda kültürel ve duygusal deneyimler sunan benzersiz bir marka olarak konumlanmasını sağlar. Bu bölümde ortaya konan kavramsal çerçeve ve örnekler göstermektedir ki, şehir markası inşasında gastronomi odaklı stratejiler benimsemek, hem ekonomik hem de kültürel sürdürülebilirlik açısından kazançlı bir yaklaşımdır. Özellikle gastronomi rehberlerinin, turistlerin destinasyonu algılayış biçimini ve memnuniyetini şekillendirerek sadakat oluşturmadaki rolleri, destinasyon yönetimi ve pazarlaması alanında daha fazla dikkate alınmalıdır.

Bu doğrultuda, şehir markalaşması sürecinde gastronomi rehberliğinin daha etkin kullanılmasına yönelik bazı öneriler sunulabilir.

Destinasyonlar, gastronomi rehberlerinin yetiştirilmesi ve uzmanlaşması için gerekli eğitim programlarını teşvik etmelidir. Rehberlerin yerel mutfak, ürünler ve hikâyeler konusunda akademik ve pratik eğitime tabi tutulması, turistlere aktaracakları bilginin kalitesini yükseltecektir. Nitekim Gaziantep’te 2016 yılında düzenlenen “Güneşin ve Ateşin Tadında Yolculuk” gibi sertifika programları, gastronomi rehberliği alanında uzmanlaşma çabalarına örnek teşkil etmektedir.

Benzer eğitim ve sertifikasyon programlarının yaygınlaştırılması, literatürde de vurgulanan gastronomi alanında uzman rehber ihtiyacını karşılamaya yardımcı olacaktır.

Şehirlerin marka stratejilerine gastronomi rehberlerini dahil etmeleri önerilir. Özellikle destinasyon tanıtım kampanyalarında ve hedef pazarlara yönelik reklam çalışmalarında, kentin gastronomik hikâyesini anlatabilecek rehberler ve özgün lezzet deneyimleri ön plana çıkarılmalıdır. Selanik örneğinde de belirtildiği üzere, bir şehrin kültürel ve gastronomik varlıklarının pazarlamada etkin kullanımı, özellikle iş amaçlı seyahat edenler dâhil olmak üzere birçok segment için çekiciliği artırmaktadır.

Rehberlerin hizmet performansını yüksek tutmak için bir izleme ve değerlendirme sistemi oluşturulabilir. Turistlerden toplanan memnuniyet anketleri ve geri bildirimler düzenli olarak analiz edilerek rehberlerin geliştirilmesi gereken yönleri belirlenmeli ve gerekli eğitimlerle desteklenmelidir. Kalite güvencesi, turistlerin yaşadığı deneyimin beklentilerini karşılamasını ve destinasyon hakkında olumlu izlenimlerle ayrılmasını sağlayarak sadakat oluşumunu pekiştirecektir.

Yerel İş Birlikleri ve Deneyim Çeşitliliği: Gastronomi rehberliğinin etkin kullanımı için rehberlerin yerel işletmeler, şefler, üreticiler ve kültür kuruluşlarıyla yakın iş birliği içinde çalışması teşvik edilmelidir. Rehberler, turistleri yerel restoranlara, çiftliklere, pazar yerlerine yönlendirerek onlara çeşitlendirilmiş bir deneyim paketi sunabilir. Bu sayede turistler, bir destinasyonun gastronomi ekosisteminin tüm parçalarını görme şansı elde ederken, yerel ekonomiye de doğrudan katkı yapılır. Destinasyon yönetimi kuruluşları, gastronomi rehberlerini kentteki festivaller, hasat etkinlikleri, yemek atölyeleri gibi organizasyonlara entegre etmeli, böylece rehberler aracılığıyla turistlerin deneyimi zenginleşirken şehrin gastronomi markası da güçlenecektir.

Sonuç olarak, gastronomi ve şehir markalaşması kesişiminde turist rehberlerinin fonksiyonu giderek daha hayati bir hale gelmektedir. Gastronomi rehberliği, destinasyonların hikâyesini tat ve kültür yoluyla anlatan bir sanat olarak görülmeli ve bu alana yapılan yatırımlar artırılmalıdır. Şehirler, mutfak kültürlerini markalaştırma yolunda gastronomi rehberlerini stratejik bir ortak olarak konumlandıkları hem turist memnuniyetini hem de destinasyona yönelik uzun vadeli bağlılığı üst düzeye çıkarabileceklerdir. Bu da nihayetinde şehir markasının sürdürülebilir başarısına dönüşecektir.

Kaynakça

- Akyurt Kurnaz, H. ve Kurnaz, A. (2019). Gastronomi Rehber liği Alanında Uzmanlaşma. İçinde Ö. Güzel ve Ö. Kö roğlu (Ed.), Turist Rehberliğinde Uzmanlaşma (1. bas k1). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Akyurt Kurnaz, H. ve Güzel, Ö. (2022). Gastronomi Rehberliği. İçinde H. Akyurt Kurnaz ve A. Kurnaz (Ed.), Gastronomi Rehberliği (1. baskı). Ankara: Detay Yayıncılık
- Ap, J., & Wong, K. (2001). Case study on tour guiding: Professionalism issues and problems. *Tourism Management*, 22(5), 551–563.
- Bak, M., & Breda, Z. (2019). Proceedings of the International Workshop on Tourism and Hospitality Management. *Pós-ev*.
- Başoda, A., Aylan, S., Kılışhan, R. ve Acar, Y. (2018). Gastro nomi Uzmanlığı, Turları ve Rehberliği: Kavramsal Bir Çerçeve, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 11 (3): 1809-1826.
- Bhatta, C. (2017). The role of arts in promoting tourism: A case of tourism development in Thamel area. *Journal of Advanced Academic Research*, 3(1), 177–184.
- Black, R., Ham, S., & Weiler, B. (2001). Ecotour guide training in less developed countries: Some preliminary research findings. *Journal of Sustainable Tourism*, 9(2), 147–156.
- Blamey, R. K. (1997). Ecotourism: The search for an operational definition. *Journal of Sustainable Tourism*, 5(2), 109–130.
- Boes, K., Buhalis, D., & Inversini, A. (2016). Smart tourism destinations: Ecosystems for tourism destination competitiveness. *International Journal of Tourism Cities*, 2(2), 108–124.
- Bourdeau, L., Gravari-Barbas, M. M., & Robinson, M. (2016). *World heritage, tourism and identity: Inscription and co-production*. Routledge.
- Faist, T. (2000). Transnationalization in international migration: Implications for the study of citizenship and culture. *Ethnic and Racial Studies*, 23(2), 189–222.
- Gonzalez, L. R., & Gale, F. (2022). Sustainable city branding narratives: A critical appraisal of processes and outcomes. *Journal of Place Management and Development*, 16(1), 20–44.
- Gretzel, U., & Jamal, T. (2009). Conceptualizing the creative tourist class: Technology, mobility, and tourist experiences. *Tourism Analysis*, 14(3), 471–481.

- Guo, A., & Hsu, F. C. (2023). Branding creative cities of gastronomy: The role of brand experience and the influence of tourists' self-congruity and self-expansion. *British Food Journal*, 125(8), 2803–2824.
- Hall, C. M. (2000). Wine Tourism in the Mediterranean: A Tool for Restructuring and Development. *Thunderbird International Business Review*, 42(4), 445–465.
- Hande Akyurt Kurnaz. (2025). Gastronomy and cultural heritage in the context of tourism experience.
- Hansen, A. H., & Mossberg, L. (2024). The role of tour guides in food tourism: Enhancing tourist experiences through storytelling. *Journal of Gastronomic Tourism*, 5(2), 78-94.
- Koçoğlu, M., & Kalem, E. (2022). Gastronomy guides and their role in branding food destinations. *Anatolian Journal of Tourism Research*, 15(1), 89-105.
- Kourkouridis, S., & Salepaki, A. (2025). The economic impact of culinary tourism: A comparative analysis of Mediterranean destinations. *European Journal of Tourism Research*, 18(1), 123-145.
- Kök, M., Kurnaz, H. A., & Karahan, B. (2021). Gastronomic tourism and regional development. *Journal of Tourism Studies*, 19(3), 45-67.
- Okech, R. N. (2014) Developing Culinary Tourism: The Role of Food As A Cultural Heritage in Kenya. Proceedings of The Second International Conference on Global Business, Economics (ss.1-16), Finance and Social Science.
- Özbek, Ö., & Kil, C. C. (2024). Advances in Hospitality, Tourism, and the Services Industry. *Springer*.
- Pearson, D., & Pearson, T. (2017). Branding food culture: UNESCO Creative Cities of Gastronomy. *Journal of International Food and Agribusiness Marketing*, 28(2), 164–176.
- Pike, A. (2011). Placing brands and branding: A socio-spatial biography of Newcastle Brown Ale. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 36(2), 206–222.
- Rinaldi, B., Giovanardi, M., Lucarelli, A., Skoglund, W., & Lindqvist, R. (2024). Culinary heritage and sustainable tourism: Perspectives from Nordic countries. *Sustainability Journal*, 16(1), 202-219.
- Saayman, M., & Van Der Merwe, P. (2015). Factors contributing to a memorable wine route experience. *Tourism Management*, 21(9), 1052–1064.
- Simões, O. (2008). Enoturismo em Portugal: as Rotas de Vinho. *Pasos, Revista de Turismo y Patrimonio Cultural*, 6(Special Issue), 269–279.

- Stamboulis, Y., & Skayannis, P. (2003). Innovation strategies and technology for experience-based tourism. *Tourism Management*, 24(1), 35–43.
- Stephenson, A. L., & Yerger, D. B. (2014). Does brand identification transform alumni into university advocates? *International Review on Public and Nonprofit Marketing*, 11(3), 243–262.
- Sugio, K. (2005). A consideration on the definition of the setting and management/protection measures for cultural routes. *15th ICOMOS General Assembly and International Symposium*.
- Ungureanu, M. (2015). Wine road - an instrument for the valorisation of wine tourism potential. *Analele Universității Din Oradea – Seria Geografie*, 5(2).
- Zhao, R., Edelenbos, J., & Jong, M. (2024). Gastronomic tourism and its role in city branding: A systematic review. *Urban Tourism Studies*, 12(4), 334-358.

BÖLÜM 7

Bir Dârüssaâde Ağası Bu Kadar
Servet Biriktirebilir mi? Dârüssaâde
Ağası Solak Nezir Ağa'nın
Enderûn Hazinesi'ne İntikal Eden Malları

Saliha Önen Sarıerikli¹

¹ Dr., ORCID: 0000-0003-3037-1059

Giriş

Bu çalışmanın ortaya konulması için Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi'nden temin edilmiş olan TS.MA.d fon kodlu 15/1 numaralı Enderûn Hazinesi defteri, TS.MA.d fon kodlu 2353/181, 2353/182 ve 2352/903 numaralı müfredat defterleri ve TS.MA.e. fon kodlu 1196/3 numaralı evraktan faydalanılmıştır. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nden elde edilen TS.MA.d 15/1 numaralı Enderûn Hazinesi defteri; H.1118 Zi'l-hicce (Mart-Nisan 1707) tarihlidir. 147 mikrofilm görüntüsüne sahip olan defterde, veri akışı 3 numaralı mikrofilm görüntüsü ile başlamaktadır. Defter, iki sayfa bir mikrofilmde görüntülenecek şekilde kayıt altına alınmıştır. Bu nedenle defter numaraları hakkında bilgi verilirken 1a ve 1b şeklinde bir ayrıma gidilmiştir. Ancak çalışmamızın sınırları dâhilinde, söz konusu defterin yalnızca 81a ve 94a numaralı sayfalarından istifade edilmiştir. TSMA.d fon kodlu 2353/181, 2353/182 müfredat defterleri, H.29.12.1115 (4 Mayıs 1704) tarihinde kayıt altına alınmıştır. 2353/181 numaralı müfredat defterinde iki mikrofilm görüntüsü mevcut olup, iki sayfa bir mikrofilmde görüntülenmektedir. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi'nin sonradan yapmış olduğu numaralandırmaya göre defterdeki veri akışı; birinci mikrofilm görüntüsünde, 2a numaralı sayfadan başlamaktadır. İkinci mikrofilm görüntüsünde bulunan veriler, 2b numaralı sayfanın devamıdır. 2353/182 numaralı müfredat defterinde ise yalnızca bir mikrofilm görüntüsü bulunmaktadır. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi'nin yaptığı numaralandırmaya göre defterdeki veri akışı; 2a numaralı sayfadan başlayıp, 2b numaralı sayfa ile sona ermiştir. 2352/903 numaralı müfredat defteri ise incelemiş olduğumuz diğer müfredat defterleri gibi H.29.12.1115 (4 Mayıs 1704) tarihinde kayıt alınmıştır. Defterde iki mikrofilm görüntüsü mevcuttur. İlk mikrofilm görüntüsü, iki sayfa bir görüntünde yer alacak şekilde 2a ve 2b şeklinde numaralandırılmıştır. Ancak ikinci mikrofilm görüntüsü 2b numaralı sayfanın devamıdır. TS.MA. e. 1196/3 numaralı evrak, H.29.12.1115 (4 Mayıs 1704) tarihinde kayıt altına alınmıştır. Evrakta iki mikrofilm görüntüsü bulunmaktadır. İkinci mikrofilm görüntüsü, bir numaralı mikrofilm görüntüsünün devamıdır. Bu evrak, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi tarafından herhangi bir numaralandırmaya tabi tutulmamıştır. Öte yandan incelemiş olduğumuz diğer arşiv kaynakları gibi iki sayfa bir mikrofilmde görüntülenmektedir. Dolayısıyla evraktan söz edilirken 1a ve 1b şeklinde söz edilecektir.

Yukarıda künyelerinden bahsedilen arşiv kaynaklarının tamamında, Dârüssaâde Ağası Solak Nezir Ağa'nın görevinden azledilmesinden sonra Enderûn Hazinesi'ne intikal eden muhalledâfâtının bilgisi verilmektedir. Enderûn Hazinesi, Osmanlı Devleti'nin iç hazinesi konumunda bulunan ve içinde

bulundurduğu üretme ve geri dönüştürme mekanizmaları ile kendi kendine yetebilme özelliğine sahip yegâne Osmanlı müessesidir (Önen Sarierikli, 2024, s. 394). Hasoda, Bodrum, Çilhane, Raht (Has Ahur), Hil'at ve Ceyb-i Hümayûn (Harem-i Şerif) hazinelerinden oluşmaktadır (Sahillioğlu, 1993, s. 465). Bu hazine; altın, gümüş ve değerli mücevherat gibi nakdi kıymetlerin saklandığı bir yer olmakla beraber değerli kumaşların, halıların vesaire değerli eşyanın da muhafaza edildiği bir depodur (Uzunçarşılı, 1984, s. 365). Nitekim ölen ya da görevinden azledilen devlet erkânına ait mallar, sayımı yapıldıktan sonra Enderûn Hazinesi'ne teslim edilmiştir. Dolayısıyla müsadere edilen eşyalar hakkında bilgiye, muhallefât kayıtları ve tereke defterlerinden yanı sıra Enderûn Hazine defterlerinden de ulaşabilmektedir (Karahasanoğlu, 2012, s. 179). Enderûn Hazinesi defterlerinde bulunan muhallefât kayıtları; devlet ricalinden olan kimseler, haremde vefat eden kadınlar, sultanlar ve valide sultanlara aittir. Deftere konu olmasının sebebi ise söz konusu mal varlığının müsaderesinden sonra eşyaların ve elde edilen nakitlerin Enderûn Hazinesi'ne teslim edilmesidir. (BOA., TS.MA., d. 15/1, s. 3b, 6a, 23b, 24b, 25a, 28a, 56b).

Görevinden azledilmesinin hemen akabinde malları müsadere edilerek Enderûn Hazinesi'ne teslim edilen devlet erkânından biri de Dârüssaâde Ağası Solak Nezir Ağa'dır. Solak Nezir Ağa, 1700 yılında Dârüssaâde Ağası Bayraksız Ali Ağa'nın görevden alınması üzerine dârüssaaâde ağalığına tayin edilmiştir (Râşid Mehmed Efendi&Çelebizâde İsmâil Âsım Efendi, 2013, s. 595). Ancak 1703 Edirne Vakasının faillerinden olan Şeyhülislam Feyzullah Efendi'ye yakınlığı sebebi ile Sultan III. Ahmet tarafından görevinden azledilmiştir. 1691 ile 1694 yılları arasında dârüssaâde ağalığı yapan adaşı Kaba Nezir Ağa'dan ayırt edilmesi için "Solak" lakabıyla anılmaktadır (Hathaway, 2022, s. 184).

Dârüssaâde Ağası Solak Nezir Ağa'nın çalışmamıza konu olma sebebi; Şeyhülislam Feyzullah Efendi'ye olan yakınlığı ile bilinmesine rağmen literatürde kendisinden oldukça az kaynakta söz edilmesidir. (Râşid Mehmed Efendi&Çelebizâde İsmâil Âsım Efendi, 2013, s. 595,669,687,696,699; Hathaway, 2022, s. 182,187) Oysa birlikte hareket ettiği diğer devlet ricali çoğu çalışmaya konu olmuştur (Na'imâ Mustafa Efendi, 2014, s. 1857-1872; Tavşi, 1995, s. 527-528; Sevinç, 2017, s. 25-42). Öte yandan Sultan II. Mustafa döneminde Osmanlı sarayında bir güç odağı haline gelen Solak Nezir Ağa'nın, Enderûn Hazinesi'ne aktarılan malları, veziriazam muhallefâtları ile yarışacak bir zenginliğe sahiptir. Bu durum akıllara, bir dârüssaâde ağası bu kadar servet biriktirebilir mi? sorusunu getirmektedir.

Bu çalışmada; Dârüssaâde Ağası Solak Nezir Ağa'nın Enderûn Hazinesi'ne nakli yapılan mal varlığından yola çıkarak, Osmanlı Devleti'nde dârüssaâde ağası olmanın ne anlama geldiği ve veziriazamları aratmayan mal varlığına nasıl sahip oldukları konusunda bilgi verilecektir.

Osmanlı Devleti'nde Dârüssaâde Ağalığı

Osmanlı sarayında şehzade ve vezirlerin hem efendisi hem hizmetkârı olan Dârüssaâde ağası, esasında Afrika'dan getirilmiş bir köledir. Asıl ailesi ile bağları tamamen koparılmış, kendi ailesini kurması söz konusu olmayan, buna karşılık Osmanlı hanedan ailesinin çok yakınına, mahrem dünyasına girmiş, o ailenin fertleriyle iç içe yaşayan biridir. Öyle ki padişaha evladının doğduğu müjdesini veren, şehzadelerin eğitimi ile ilgilenen, padişah kızlarının düğününde damadı temsil eden veya padişaha annesinin ölüm haberini verecek kadar yakınında olan ve üç yüzyıldan uzun bir müddet Osmanlı sarayında devam etmiş bir makamdır (Hathaway, 2022, s. 1-2).

Osmanlı Devleti'nde dârüssaâde tabiri, padişahların ve ailelerinin ikametgâhı olan Topkapı Sarayı'nın Harem Dairesi için kullanılmıştır. Bu tabir bazı kaynak ve belgelerde doğrudan doğruya sarayı ifade eder bir şekilde de geçmektedir. Nitekim Edirne ve İstanbul Eski saraylarına *Dârüssaâde-i Atîk* denilmektedir. Padişahın özel dairesinin bulunduğu, hanımları, çocukları ve cariyelerinin yaşadığı bu yerin kendine has bir teşkilâtı ve görevlileri vardır. Buranın her türlü hizmetiyle uğraşan dârüssaâde ağaları, padişaha ve ailesine yakınlıkları sebebiyle Osmanlı siyasi tarihinde önemli roller oynamıştır (Altındağ, 1994, s. 1). Harem-i Hümayûn dairesinin hizmet ve muhafazasında görevli oldukları için kendilerine Harem Ağası da denilmektedir. Bu ağalar, Osmanlı sarayında Enderûn ve Harem-i Hümayûn ağalarının en büyüğüdür. Derece itibarı ile kapı ağası ve silahtar ağadan yüksek olmakla beraber, veziriazam ve şeyhülislamdan sonra gelmektedir (Uzunçarşılı, 1988, s. 172). Bu göreve ekseriyetle Mısır valileri tarafından saraya takdim edilen kişiler seçilse de sırasıyla padişah lalalığı, musahip şehriyârı ve hazinedar-ı şehriyârlık görevlerinde bulunanlar da tayin edilmiştir. Dârüssaâde ağalığına tayin edilen şahsa padişah huzurunda samur kürk giydirilmiş ve ağalığını ilan için beyaz üzerine hatt-ı hümayûn gönderilmiştir (Uzunçarşılı, 1988, s.171, 174), (Altındağ, 1994, s. 1-3). Dârüssaâde ağaları, saray kadınlarının yaşadığı alana neredeyse hiçbir zaman girmemiş, harem girişinin hemen dışında, kendi odalarının bulunduğu taşlıkta yaşamıştır.(Hathaway, 2022, s. 11).

Asli görevleri Harem'in idaresi olan dârüssaâde ağaları, aynı zamanda padişahların herhangi bir konudaki emirlerini beyaz üzerine hatt-ı

hümâyûn ile almış ve günün hangi saati olursa olsun meseleleri padişaha arz etmiştir. Padişah ve devlet ileri gelenleri arasındaki yazışma ve protokolü sağlamıştır. Valide sultanlar tarafından şer'i meselelerde vekil bırakılabilen dârüssaâde ağaları, zaman zaman seferlerde rikâb-ı hümâyûn görevlerinde bulunmuştur. Valide ve küçük sultanların has ve mukataalarına da bakan dârüssaâde ağaları, 1834 yılına kadar Haremeyn evkafı nâzırlığı görevini de icra etmiştir. (Altındağ, 1994, s. 1-3).

Zenci hadım ağalarının saray dışındaki bir başka hizmet alanı kendilerinden oluşturulan askeri birliklerdir. Zenci hadımlardan bir ocak kurularak ocağa, “ağalar ocağı” adı verilmiştir. Tıpkı Enderûn okulunda olduğu gibi, ağalar ocağında da hadımların sıkı bir disiplin içinde yetiştirilmelerine özen gösterilmiştir. Kara Ağalar ocağında, ocağa yeni katılanlara, acemilik döneminde sarayın ve haremın adabını öğrenmeleri amacıyla hem nazari hem de ameli olarak eğitim verilmiştir. Meramlarını anlatacak kadar Türkçe öğrenmişler ve İslami bilgileri temel düzeyde tahsil ettikten sonra dindar birer Müslüman olmuşlardır. Neferlik, nöbet kalfalığı, hasıllı, ortanca aşamalarından geçtikten sonra gulam olmuşlardır. Yetenekleri ve sadakatleri ölçüsünde terfi ederek harem ağaları sınıfına geçmişlerdir. Bu zümre içinde yayla başı gulamı, kapı gulamı, oda lalası, hazine vekili, hazinedar ağa, musahip ağa, baş kapı gulamı, valide sultan ağası, şehzadeler ağası, Eski Saray ağası gibi mevkilere ulaşmış, terfi eden Eski Saray ağası ise haremden en üst rütbe olan dârüssaâde ağası olmuştur. Günlük giyimleri beyaz kavuk, canfes kaftan, fermayış şal kuşak, kırmızı dökme şalvar ve sarı yemenidir. Törenlerde mücevveze, yeşil renkli ve geniş yenli kerrake, içine entari, kırmızı kuşak ve şalvar giymişlerdir (Sakaoğlu, 2002, s. 278-280; Atıncı, 2017, s. 99)

Padişahlara ve padişah ailelerine olan yakınlıkları sebebiyle önce sarayda, sonra da özellikle XVII ve XVIII. yüzyıllarda devlet yönetiminde etkili olan dârüssaâde ağaları, siyasi meseleler yanında sadrazamların azil ve tayinlerinde de rol oynamıştır. İçlerinden bazıları mala ve paraya düşkünlükleri yüzünden sorumluluklarındaki görevlere en çok hediye ve para veren kimseleri tayin etmiştir. Dolayısıyla devlet yönetiminde zaman zaman olumsuz tesirleri olmuştur. (Altındağ, 1994, s. 1-3). Azilleri Cuma günü padişahın gittiği camide, saray veya köşkte, sürre merasimi sırasında gerçekleşmiştir. Azilleri sonrasında genellikle Mısır'a gönderilmişlerdir. Bazılarının Mısır dışında Hicaz, Kıbrıs, Gelibolu, Limni ve Şam'a sürüldükleri de bilinmektedir (Altındağ, 1994, s. 1-3).

Dârüssaâde Ağası Solak Nezir Ağa

1691-1694 yılları arasında Dârüssaâde ağalığı yapan adaşı Kaba Nezir Ağa'dan ayırt edilmesi için “Solak” lakabıyla anılan Nezir Ağa, Kahire’de uzun yıllar sürgün hayatı yaşadktan sonra saray hiyerarşisinde yükselebilmiştir. 1695 yılında Sultan II. Mustafa’nın tahta çıkmasıyla, Kahire’den Edirne’ye Dârüssaâde Ağası olarak getirilen Bayraksız Ali Ağa’nın beraberinde gelen altı hadım ağadan biri olan Solak Nezir Ağa, öncelikle hazinedar şehriyarı görevinde bulunmuştur (Silâhdâr Fındıklılı Mehmet Ağa, 2018, s. 101). Hazinedar şehriyarı olunca öteden beri dârüssaâde ağalığına ait sayılan bir takım sorumlulukları üstlenmiştir (Hathaway, 2022, s. 183) Temmuz 1695’te yani Kahire’den dönüşünden iki ay sonra padişahın yanında kurban kestirdiği için kendine bir kürk verilmiştir. Selefî Dârüssaâde Ağası Bayraksız Ali Ağa’nın padişahın iradesine karşı gelen bazı davranış ve eylemleri yüzünden görevinden azledilmesi üzerine 7 Kasım 1699’da Dârüssaâde ağalığına tayin olmuştur (Râşid Mehmed Efendi&Çelebizâde İsmâil Âsım Efendi, 2013, s. 595). Solak Nezir Ağa, Dârüssaâde ağası olduktan sonra padişah ile yakınlığını devam ettirmiş ve zaman zaman onunla Edirne civarında ava çıkmıştır (Hathaway, 2022, s.183).

Solak Nezir Ağa’nın Dârüssaâde ağalığı görevi, 1703 Edirne Vakası ile kötü bir şöhrete sahip olan Feyzullah Efendi’nin şeyhülislamlığı (1693-1703) devrine tesadüf etmektedir. Söz konusu dönemde ulema sınıfı, makamlarını kendi çocuklarına bırakma düşüncesi ile hareket ederek oğullarına kendi makamlarını tahsis etmiştir. Ancak Feyzullah Efendi bu usulü aşırıya götürmüş ve kendine yakın olan isimleri ulema hiyerarşisinde gözde makamlara getirmiştir (Hathaway, 2022, s. 185). Viyana bozgunundan sonra Osmanlı Devleti’nin içine düştüğü siyasi, iktisadi ve sosyal bunalımın da tesiriyle meydana gelen bu olayın görünür sebebinin, devrin padişahı II. Mustafa üzerinde büyük nüfuzu olan Şeyhülislam Feyzullah Efendi’nin devlet işlerine müdahalesi teşkil etmiştir. Özellikle terfi bekleyen devlet görevlilerinin, yüksek dereceli kadroların şeyhülislamın adamları tarafından tutulması yüzünden bir türlü yükselememeleri, Feyzullah Efendi’ye karşı bir muhalefet grubunun oluşmasına yol açmıştır. İsyanın manevi destekçileri de yine kadrosuzluk yüzünden yıllardır terfi edemeyen ulema zümresi olmuştur. İstanbul kadılığı ile Anadolu ve Rumeli kazaskerlikleri Feyzullah Efendi’nin oğulları tarafından işgal edilmiş olduğundan terfi ve tayinler yapılamamış, bu durum özellikle yüksek dereceli ulema arasında büyük bir hoşnutsuzluğa ve tepkiye sebep olmuştur. Feyzullah Efendi’nin ayrıca dârüssaâde ağalığı, silahtarlık, Edirne bostancıbaşılığı gibi yüksek saray görevlerine kendi adamlarını yerleştirip padişah üzerindeki nüfuzunu arttırması saray çevresini huzursuz etmiştir. O sırada Sultan II. Mustafa’nın Edirne ve

civarında avla meşgul olması, uzun süreden beri devlet merkezinin Edirne'ye kayması, iktisadi bunalımın da etkisiyle esnafın ve İstanbul halkının birçoğunun idareden memnun olmayanlar zümresine katılmasına yol açmıştır (Silâhdâr Fındıklılı Mehmet Ağa, 2018, s. 714-721; Özcan, 1994, s. 445). 1699 Karlofça Anlaşması'nın ağır şartlarından da şeyhülislamı sorumlu tutan yeniçeriler ve İstanbul esnafı 1703 yılında ayaklanarak Edirne üzerine yürümüş ve tarihe Edirne Vakası olarak geçecek olan ayaklanmayı başlatmıştır (Hathaway, 2022, s. 186).

Dârüssaâde Solak Nezir Ağa'nın talihsizliği, böyle çalkantılı bir dönemde dârüssaâde ağası olmanın yanı sıra, Şeyhülislam Feyzullah Efendi ile olan yakınlığı olmuştur. Bu sırada Şeyhülislam Feyzullah Efendi, Dârüssaâde Ağası Nezir Ağa ve Silahatar Ali Ağa, devletteki önemli işlerde birlikte hareket etmiştir (Râşid Mehmed Efendi&Çelebizâde İsmâil Âsım Efendi, 2013, s. 669). Söz konusu dönemde; ulemadan hiç kimsenin dârüssaâde ağası ile ittifak içinde olmadan padişahla yakın ilişkiler kurması mümkün değildi. Bu durum herkes tarafından bilinen bir gerçektir. Neticede Sultan II. Mustafa tahttan indirilirken, Şeyhülislam Feyzullah Efendi gibi Dârüssaâde Ağası Solak Nezir Ağa'da kariyerini terk etmek durumunda bırakılmıştır (Hathaway, 2022, s. 186-187). Tahta yeni çıkmış olan Sultan III. Ahmet (1703-1730) ilk iş olarak Dârüssaâde Ağası Nezir Ağa ve onun yakınındakileri görevden alarak Edirne Zindanına kapatmıştır (Râşid Mehmed Efendi&Çelebizâde İsmâil Âsım Efendi, 2013, s. 687). Sonraları, İstanbul'a getirilerek Yedikule zindanına hapsedilen Dârüssaâde Ağası Solak Nezir Ağa'nın, tüm mal varlığına el konularak Limni Adası'na sürgün edilmek üzere ferman çıkarılmıştır (Râşid Mehmed Efendi&Çelebizâde İsmâil Âsım Efendi, 2013, s. 696-699; Silâhdâr Fındıklılı Mehmet Ağa, 2018, s. 774,777,792,793).

Dârüssaâde Ağası Solak Nezir Ağa'nın Enderûn Hazinesi'ne İntikal Eden Malları

Yukarıda bahsedildiği üzere Şeyhülislam Feyzullah Efendi, Sultan II. Mustafa'nın kendisine tanıdığı idari imtiyaza dayanarak hükûmetin bütün işlerine müdahalede bulunmuştur. Kendine yakın olan kişileri devletin önemli makamlarına yerleştirerek bir güç odağı haline gelen Feyzullah Efendi'ye Dârüssaâde Ağası Solak Nezir Ağa'nın yardımcı olduğu bilinmektedir. Şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin özellikle ikinci şeyhülislamlığı döneminde ciddi anlamda bir servet biriktirdiği muhakkaktır. (Sevinç, 2017, s. 30-31) Ancak Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi'nden elde edilen Enderûn Hazinesi ve Müfredat defterleri, Dârüssaâde Ağası Solak Nezir Ağa'nın da bu servetten nasibini aldığını göstermektedir (BOA., TS.MA., d. 15/1,

s. 81a, 82a-b, 83a-b, 84a-b, 85a-b, 86a-b, 87a-b, 88a-b, 89a-b, 90a-b, 91a-b, 92a-b, 93a-b, 94a; BOA, TS.MA., d. 2353/181, s. 2a-b; BOA, TS.MA., d. 2353/182, s. 2a-b; BOA, TS.MA., d.2352/0903, s. 2a-b; BOA, TS.MA., e, 1196/3 s. 2a-b). Nitekim Solak Nezir Ağa'nın veziriazamlara taş çıkartan hatta bazen onları gölgede bırakan muhallefâtı, Enderûn Hazinesi'ne dört seferde kayıt edilebilmiştir. Ağa'nın malları arasında yüzlerce giyim unsuru, mücevherlerle bezeli silahlar, değerli taşlar ile müzeyyen takılar, görkemli kumaşlar ile yapılmış ev içi döşemeleri ve değerli mutfak gereçleri bulunmaktadır. Ancak bütün bu malların ötesinde en çok dikkat çeken unsur, küçük bir kütüphaneyi andıran ve üç yüz seksen dokuz cilt el yazması kitaptan oluşan koleksiyonu olmuştur.

Çalışmamızın bu başlığı altında; Dârüssaâde Ağası Solak Nezir Ağa'nın Enderûn Hazinesi'ne intikal eden malları hakkında bilgi verilerek, Osmanlı Devleti'nde bir dârüssaâde ağasının ne kadar servet biriktirebileceği sorusuna yanıt aranacaktır.

Giyim Unsurları

TS.MA., d. 15/1 Numaralı Enderûn Hazinesi defterinin sunduğu verilere göre; Solak Nezir Ağa'nın H. 1115 Rebiü'l-âhir ayında (Ağustos-Eylül 1703) yapılan ilk muhallefât sayımında üç mekân isminden söz edilmektedir. Bunların başında saraydaki odası gelmekte ve onu Sırça Sarayı ve Edirne'den gelen eşyaları takip etmektedir. Ağa'nın hazineye intikal eden malları sayıca o kadar fazladır ki sayısını hesaplamak, muhteviyatındaki görkemi anlatmaktan zor hale gelmiştir. Solak Nezir Ağa'nın, Enderûn Hazinesi'ne teslim edilen kıyafetleri arasında; dört yüz on dört adet donluk, yüz altı adet kürk, yüz beş adet kuşak, yüz adet destar², on dört adet ihram, dört adet yağmurluk, üç adet aba³, üç adet dizlik, iki adet eldiven, altı adet kebe⁴, iki deste fes ve iki adet ferace bulunmaktadır (BOA, TS.MA., d. 15/1, s. 83a, 84b, 86b, 87a-b, 89b, 90a-b, 91a, 92b, 93a-b). Ayrıca bohçalar içinde fes, eldiven, Rum çorabı, zenne⁵ esvabı⁶, tennûre⁷ ve Mısırlı ezrâr⁸ kayıt altına alınmıştır. Üstelik 29 Zi'l-hicce 1115 (4 Mayıs 1704) tarihinde sonradan Sırça Sarayı ve saraydaki odasından bulunarak hazineye teslim edilen kıyafetleri de bulunmaktadır. Bunlar; kırk dört adet astar, bir adet yemeni, bir

² Sarık ya da imame anlamına gelmektedir. Bakınız; (Parlatır, 2016, s. 337).

³ Yünden dokunan üstlük, hırka, cüppe. Bakınız; (Parlatır, 2016, s. 29).

⁴ Çobanların ve köylülerin giydikleri ve yere serdikleri yünden kaba aba anlamına gelir. Bakınız; (Parlatır, 2016, s. 870).

⁵ Orta oyununda kadın kılığında bulunan erkek. Bakınız; (Parlatır, 2016, s.1866).

⁶ Giyecekler anlamına gelmektedir. Bakınız; (Parlatır, 2016, s.418).

⁷ Mevlevi dervişlerinin sema esnasında giydikleri geniş etekli bir tür elbise, eteklik. Bakınız; (Parlatır, 2016, s.1689).

⁸ Elbise düğmeleri anlamına gelmektedir (Parlatır, 2016, s. 430).

adet potur⁹, bir torba fes ve bir adet fistandır (BOA, TS.MA., d. 2353/181, s. 2a-b; BOA, TS.MA., d. 2353/182, s. 2a-b; BOA, TS.MA., d. 2352/903, s. 2a-b; BOA, TS.MA., e. 1196/3, s. 2a-b). Dârüssaâde Ağası Solak Nezir Ağa'nın muhallefâtının zenginliğini göstermek için yalnızca istatistiksel veriler vermek, onun elde ettiği birikimi gözler önüne sermek açısından yeterli değildir. Çünkü Ağa'nın malları arasında bulunan giyim unsurlarının neredeyse tamamı, dönemin en değerli kumaşlarından faydalanılarak yapılmıştır. Örneğin; Enderûn ve müfredat defterlerine büyük bir titizlikle kayıt edilmiş donluklardan bazıları, telli ve sade hatayî, münakkaş çuha, atlas, İstanbul seraseri, diba, keremsûd, kutnî, alaca, frengî, hilalî, hare, boğası, acem dibası, londrata çuha, İstanbul çekmesi ve İstanbul hatayisi gibi dönemin en değerli kumaşlarına sahiptir. (BOA, TS.MA., d.15/1, s. 87a-b, 89b, 90a, 92b, 93a-b; BOA, TS.MA., d. 2353/181, s. 2a; BOA, TS.MA., d. 2353/182, s. 2a-b). Solak Nezir Ağa'nın donlukları adeta dönemin kumaş kültürü hakkında bir katalog sunmaktadır.

Peki ya kürkleri? Bilindiği üzere Osmanlı toplumunda kürk, ısınmanın ötesinde lüks tüketim mallarından sayılabilecek bir giysi çeşididir. (Oğuz, 2017, s. 412) XVII. yüzyıl Osmanlı piyasasında samur, vaşak, zerdeva, kakım, tilki, karsak, sansar, sincap, çalkafa, tavşan, kokarca, çakal, kuzu ve kedi kürkleri görülmektedir. En değerli kürkler sırasıyla siyah tilki, Sibiryâ gri sincabı, samur, elma yanağı, vaşak, zerdeva ve kakımdır. (Oğuz, 2018, s. 120) Solak Nezir Ağa'nın Enderûn Hazinesi'ne intikal eden kürkleri ise; çalkafa, sincap, kakım, samur, nâfe¹⁰, beyaz tilki, tilki paçası ve zerdevadır. Kürklerin bazıları Türkmen menşeli olup, çuha ve sof kumaş ile kaplanmıştır. Yapımında çoğu zaman hayvanın kafa, boğaz, karsak ve kaburga kısımlarından faydalanılan kürklerin birçoğu kırmızı renklidir (BOA, TS.MA., d. 2353/181, s. 2a; BOA, TS.MA., d.15/1, s. 84b, 89b).

Solak Nezir Ağa'nın Enderûn Hazinesi'ne teslim edilen kuşaklarına söz gelince; birçoğu altın kuşak olmak üzere kullanım alanlarına göre çengel, gecelik ve kemer kuşak şeklinde üç gruba ayrılmaktadır. Kuşaklarda kırmızı, mavi, beyaz, siyah ve yeşil renkler hâkim olsa da esas dikkat çekiciliğini üzerinde uygulanan işleme sanatları ve mücevherler göstermektedir. Ağa'nın kuşaklarında kalem-kâri, mine-kâri ve sırma işleme sanatları kullanılmıştır. Öte yandan kuşakların büyük bir kısmında elmas, yakut ve altın suyu detaylarına yer verilmiştir. Örneğin; Solak Nezir Ağa'nın malları arasında bulunan bir kuşak müfredat defterinde şu şekilce tasvir edilmiştir; “Kırmızı ve yeşil ve beyaz ve siyah minekâri on sekiz vasatça ve yüz hürde elmas ile murassa resmi şemse altun

⁹ Bacakları sıkı kisve (Parlatır, 2016, s.1372).

¹⁰ Misk adı verilen hayvanın göbeğinden çıkarılan güzel koku anlamına gelmektedir (Parlatır, 2016, s.1249).

çengel kuşak” (BOA, TS.MA., d. 2352/903, s. 2a). Bunun gibi örnekleri çoğaltmak mümkündür (BOA, TS.MA., d. 2353/181, s. 2.a; BOA, TS.MA., d. 2353/182, s. 2b; BOA, TS.MA., d. 2352/903.00, s. 2a; BOA, TS.MA., d. 15/1 s. 83a, 87a, 89b, 90a-b, 93b).

Dârüssaâde Ağası Solak Nezir Ağa’nın mallarındaki giyim çeşitliliğini; destar, ihram, ferace, yağmurluk ve fesler devam ettirmektedir. İncelediğimiz defterlerde bir tür sarık anlamına gelen destar ile ilgili ayrıntılı tasvirler bulunmamaktadır. Yalnızca destarın rengi ya da kullanılmışlık oranı ile ilgili küçük bilgiler bulunmaktadır (Parlatır, 2016, s. 337; Dağlı, 2007, s. 84; BOA, TS.MA., d. 15/1, s. 87a, 90a). İhramların ise menşei, rengi ve kullanılmışlık durumu ile alakalı bilgiler verilmektedir. Buna göre Ağa’nın ihramlarının birçoğu Cezayir menşei, kırmızı, beyaz renkli ve köhnedir (BOA, TS.MA., d. 2353/181, s. 2a-b; BOA, TS.MA., d. 2353/182, s. 2b; BOA, TS.MA., d. 15/1, s. 87b, 88a, 90a-b, 93b, 94a.) Feraceler sof, yağmurluklar ise siyah çuha kumaştan yapılmıştır. Bunun dışında kalan dizlik, astar, fistan ve potur gibi giyim unsurlarının yalnızca sayısı hakkında bilgiler verilmektedir (BOA, TS.MA., d. 2353/181, s. 2b; BOA, TS.MA., d. 2353/182, s. 2b; BOA, TS.MA., d. 15/1, s. 87b, 90a, 91a, 93b).

Solak Nezir Ağa’nın muhallefâtı ile birkaç derece rütbeli kişinin muhallefâtı arasında bir kıyaslamaya girmeden onun zenginliğini ortaya koymak mümkün değildir. Örneğin; Solak Nezir Ağa’dan yalnızca birkaç yıl sonra, 20 Kasım 1711 yılında sadaretten azledilerek malları müsadere edilen Veziriazam Baltacı Mehmet Paşa’nın mallarından söz edebiliriz. Baltacı Mehmet Paşa’nın Enderûn Hazinesi’ne teslim edilen malları arasında giyim unsuru olarak; yalnızca bir adet pâzi-bend¹¹ ve beş adet kuşak bulunmaktadır (Önen Sarierikli, 2024, s. 198). Ya da Sultan III. Ahmet (1703-1730) dönemine damga vuran bir isim, Veziriazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa’nın mallarından bahsedebiliriz. 1718-1730 yılları olmak üzere toplamda on iki yıl veziriazamlık görevinde bulunmuş Nevşehirli Damat İbrahim Paşa’nın muhallefâtında yüz seksen iki adet kürk, kırk sekiz adet kuşak, kırk dört adet donluk bulunmaktadır (Önen Sarierikli, Yardım, 2022, s. 7).¹² Oysa yalnızca üç yıl gibi kısa bir süre dârüssaâde ağalığı görevinde bulunan Solak Nezir Ağa’nın muhallefâtında yüz altı adet kürk, yüz beş adet kuşak ve dört yüz on dört adet donluk vardır. Görülen o ki; Solak Nezir Ağa’nın malları arasında bulunan giyim unsurları, Nevşehirli Damat İbrahim Paşa ile yarışır

¹¹ Kuvvet veya ziynet için pazıya bağlanan enli kuşak, kolçak anlamına gelmektedir (Parlatır, 2016, s. 1346)

¹² Nevşehirli Damat İbrahim Paşa’nın muhallefâtındaki giyim unsurları bunlarla sınırlı değildir. Ancak kıyaslamaya girmek açısından her iki muhallefâtta da bulunan unsurlar temel alınmıştır. (Önen Sarierikli, Yardım, 2022, s. 7)

niteliktedir. Hatta kuşak ve donluk sayısı Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'yı bile gölgede bırakmıştır.

Kumaşlar

Solak Nezir Ağa'nın Enderûn Hazinesi'ne teslim edilen malları arasında çok sayıda kumaş yer almaktadır. Ağa'nın muhalledfâtında bulunan kumaşlar, yaşadığı dönem çerçevesinde değerlendirildiğinde dönemin en iyi kumaşlarından oluşmaktadır. BOA, TS.MA., d. 15/1 numaralı Enderûn Hazinesi defterinde, kendisine ait olan kumaşlar için bir ölçü birimi verilmeksizin birçoğu *kesme* şeklinde kayıt altına alınmıştır. Bazıları ise *parça*, *top* ve *bohça* ifadesi ile kaydedilmiştir. Bunun dışında kalan kumaşlar için adet bilgisi verilmektedir.

Solak Nezir Ağa'nın malları arasında kesme ifadesi ile kayıt gören kumaşlar arasında; kırk adet çuha üzere sırma işleme, yirmi bir adet sim pullu, altı adet siyah ve güvez¹³, on iki adet telli ve alaca Şam kesmesi, on yedi adet taşlı, bir adet Nemçe dibası, altı adet siyah aba, altı adet Şamî, on adet siyah alaca, on bir adet siyah kenemize, bir adet kadife üzere sırma işleme, yirmi iki adet Cedit Şam kesmesi ve yirmi adet Acem zerbaft kesme kumaş bulunmaktadır (BOA, TS.MA., d. 15/1, s. 85a, 86b). *Parça* ifadesi ile kayıt altına alınan kumaşlar; bir parça boğası, iki parça kutnî, iki parça şal, iki parça seraser ve iki parça dibadır (BOA, TS.MA., d. 15/1, s. 86b, 87b, 90a, 91a-b). Toplar halinde kaydedilmiş kumaşlar arasında; bir top süzeni, iki top kadife ve üç top sandal bulunurken, bohçalar halinde kaydedilen kumaşlar arasında; bir bohça alaca, bir bohça telli ve sade hatayî ve iki bohça çuha vardır ((BOA, TS.MA., d. 15/1, s. 91a-b). Son olarak; *adet* ifadesi ile kaydedilen kumaşlar arasında; beş adet sırma ve Bağdadî abai, kırk bir adet kaba, çiçekli ve sade keremsûd, altmış iki adet telli ve saçaklı boğası, dört adet Acem ve on iki adet Selanik keçesi, yirmi yedi adet taraklı atlas, seksen adet kutnî, yetmiş dokuz adet alaca, bir adet süzeni, üç adet alaca şal, on sekiz adet sade ve fitilli bürümcek, iki adet canfes, iki adet fitilli bez ve bir adet kemha bulunmaktadır (BOA, TS.MA., d. 15/1, s. 85a, 86b, 87b, 89b, 90a, 91a, 93b).

Solak Nezir Ağa'nın adeta bir kumaş atölyesini andıran kumaşlarının niceliğinden söz etmişken niteliğinden de bahsetmek yerinde olacaktır. Örneğin; Ağa'nın malları arasında bulunan atlas, bürümcek, keremsûd, diba, canfes, seraser ve hatayî kumaşlar, ipek türü kumaşlar olmakla beraber birçoğu saray mensupları tarafından tercih edilen pahalı kumaşlardır. Mesela atlas; pahalı, dayanıklı ve parlak bir kumaş olmasından dolayı özellikle saray mensupları

¹³ Koyu ve az mora çalan kırmızı renktir (Parlatır, 2016, s. 539).

tarafından benimsenmiştir. Canfes yıkandığı zaman parlaklığını ve kendine özgü sertliğini yitirmedeğinden özellikle saray kadınlarının beğenisi kazanmıştır. Canfesin daha kalını olan diba, motif atkılarında kılıptan, sırma ve sim gibi altın ve gümüş iplikler kullanılarak dokunmuştur. Padişahlar için kaftan, saray kadınları için ise elbise yapımında kullanılan hatayî, padişaha en çok sunulan hediyeler arasında yer almaktadır. Öte yandan dönemin en pahalı ve değerli kumaşı olan seraser ise tören ve hilat kaftanları yapımında kullanılmıştır (Salman, 2011, s. 198,211, 214, 223; Önen Sarierikli, 2024, s. 152, 155). Solak Nezir Ağa'nın malları arasında bulunan kadife, kutnî ve sandal kumaşlar ipek-pamuk karışımı kumaşlar olmakla beraber padişah ve sultanların kaftanlarında ve saray mensuplarının kıyafetlerinde kullanılmıştır (Salman, 2011, s. 216,219, 222). Özellikle kutnî, değerli bir kumaş olduğundan Osmanlı Devleti'nde asalet ve gücü temsil etmiştir (Alan, 2011, s. 31). Çuha ve şal kumaşlar ise yünlü kumaşlar kategorisinde bulunmaktadır. Bu kumaşlardan özellikle çuha, saray içi satın alımlarda en çok tercih edilen kumaşlar arasında yer almaktadır (Önen Sarierikli, 2024, s. 482).

Silahlar ve Aksesuarları

Dârüssaâde Ağası Solak Nezir Ağa'nın muhallefâtında çok sayıda silahtan söz etmek de mümkündür. Nitekim ölümünden sonra Enderûn Hazinesi'ne teslim edilen silahları arasında yirmi üç adet hançer, yirmi beş adet kılıç, elli iki adet gaddâre¹⁴, kırk bir adet tüfenk¹⁵, üç adet tırkeş¹⁶, dokuz adet bıçak, seksen üç çift rikâb¹⁷, yirmi adet topuz¹⁸, bir adet çakı ve on dört adet tabancalık bulunmaktadır (BOA, TS.MA., d. 15/1, s. 83a-b, 84b, 85a, 86b, 88b, 89a-b, 91b, 92a-b, 93a, 94a; BOA, TS.MA., e. 1196/3, s. 2a). Tabi ki bu silahlar sıradan silahlar değildir. Birçoğunda altın, elmas, yakut, billur, kehribar gibi değerli taşlar bulunmaktadır. Bunun yanı sıra silahların yapımında kalem-karî, zernişan, balık dişi ve mine-kârî işleme sanatlarından faydalanılmıştır. Örneğin; Ağa'nın silahları arasında bulunan hançerlerden biri defterde şu şekilde tasvir edilmiştir; “*Kırmızı ve beyaz ve yeşil mine-kârî vasat ve sagir seksen dört elmasla murassa selimi kabzalı altun hançer*” (BOA, TS.MA., d. 15/1, s. 83a). Solak Nezir Ağa'ya ait kılıçlar ise balık dişi, fildişi ve kehribar kabzalı olmakla beraber kabzaların menşei çerkesî ve kürdî ifadeleri ile tasvir edilmektedir (BOA, TS.MA., d. 15/1, s. 84b, 86b, 88b, 89a, 92a). Gaddârelerden otuz yedi adedi altın kaplama, diğerleri sim, zer-nişin

¹⁴ Ağır ve iki tarafı keskin bir tür kılıçtır (Parlatır, 2016, s. 482).

¹⁵ Ahşap kundak üzerine yerleştirilmiş namludan ve namludaki ateşleme tertibatıyla nişangâhtan meydana gelen ateşli bir el silahıdır (Agoston, 2012, s. 459).

¹⁶ Ok kuburu ya da okluk anlamına gelmektedir (Parlatır, 2016, s. 1726).

¹⁷ Ata binmeye yarayan demir ayaklık, üzengi (Parlatır, 2016, s. 1413).

¹⁸ Ucu tokmaklı sopa veya savaş aleti, şeşper, bozdoğan, soğancık (Parlatır, 2016, s.1729).

ve taşlıdır. Bıçaklardan dört adedi altın, bir adedi altın bentli, iki adedi sim ve bir adedi çerkesî menşeilidir (BOA, TS.MA., d. 15/1, s. 85a, 89a-b). Tüfenklerden yirmi altı adedi boyalı, dört adedi kafirî menşei şeklinde tasvir edilmiştir. Tüfenklerin bazılarında onları yapan ustaların isimleri belirtilmektedir ki bunlar *Âmel-i Veli*, *Âmel-i Kara Mahmud* ve *Âmel-i Hacı Mustafa*¹⁹ tüfenkleri ifadesi ile zikredilmiştir (BOA, TS.MA., d. 15/1, s. 91b, 94a). (BOA, TS.MA., e. 1196/3 s. 2a). Tırkeşlerden biri inci, lal ve zümrüt ile müzeyyendir. Diğerleri altın pullu ya da simlidir (BOA, TS.MA., d. 15/1, s. 84b, 86b, 92b).

Dârüssaâde Ağası Solak Nezir Ağa'nın şahsi silah koleksiyonunun da, veziriazam muhallefâtları ile kıyaslanabilecek seviyede olduğu görülmektedir. Örneğin; 1706-1710 yılları arasında Sultan III. Ahmet'in veziriazamlığını yapmış Çorlulu Ali Paşa'nın muhallefâtında on altı adet kılıç, dört adet tırkeş, otuz adet gaddâre tespit edilmiştir (Önen Sarıerikli, 2024, s. 197). Veziriazam Çorlulu Ali Paşa ile Dârüssaâde Ağası Solak Nezir Ağa'nın mal varlıklarının hazineye intikali arasında çok değil, yalnızca altı yıllık bir fark bulunmaktadır. Aslında Solak Nezir Ağa'nın malları arasında bulunan silahların, devletin en tepesindeki isimlerle yarışır seviyede olması bile Osmanlı merkezi teşkilatında dârüssaâde ağalarının sahip olduğu yüksek statüyü ve saraydaki etkin rollerini açıkça ortaya koymaktadır.

Takı ve Ziyet Eşyalar

Solak Nezir Ağa'nın eşyaları arasında bulunan takı ve ziyet eşyalar, diğer eşyaları gibi hem sayıca zengin hem de nitelik bakımından oldukça görkemli parçalardır. Malları arasında; elli yedi adet altın dökme, on bir adet dökme takım²⁰, otuz üç adet hatem²¹, otuz dokuz adet koyun saati²², sekiz çift küpe, dört çift bilezik, iki adet zih-gîr²³, iki adet küpelik delikli lal ve altışar zümrütlü iki adet bilezik başı tespit edilmiştir (BOA, TS.MA., d. 2352/903, s. 2a-b; BOA,

¹⁹Osmanlı tüfek ve tabancalarında çeşitli kitabelere rastlamak mümkündür. Bu kitabeler, kontrol damgaları, sahip adları, usta adları ya da tarih şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Genellikle tüfeğin ya da tabancanın parçaları ayrı ayrı ustalar elinden çıkmıştır. Usta adlarında isim yalın olarak yazılabildiği gibi "Amel-i" şeklinde de yazılabilmektedir. Bazen aynı kitabe tarih ve ustanın memleketi de yazılmaktadır. Bazı örneklerde usta adı sahip kitabesinin hemen arkasında yer almaktadır. Usta kitabeleri, namlu gerisinde, tespit levhası üzerinde, kurma yayı altında, dipçik üstünde bulunabilmektedir. Genellikle dikdörtgen ya da beyzî yuva içinde stampa baskı, altın ya da gümüş kakma olarak yazılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bakınız; (Agoston, 2012, s. 459-461).

²⁰ Dökme takımlar konusunda literatürdeki bilgiler oldukça sınırlıdır. Ancak en azından kuyumculuk sanatında kullanılan bir şekillendirme tekniği olduğunu bilmek bile konu ile bağlantı kurmamız açısından önem arz etmektedir. Bakınız; (*Kuyumculuk Teknolojisi, Döküm*, Mesleki Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Teknolojisi (Megep), 2006, s. 22).

²¹ Yüzük ve mühür anlamına gelmektedir (Parlatır, 2016, s. 596).

²² XVI. yüzyılda zembereğin kullanılmasından sonra ortaya çıkan bu saatler, cep saatinin daha büyüğü olup koyunda, koyun cebinde veya şal kuşak içinde taşındıklarından bu ismi almışlardır. Ayrıntılı bilgi için bakınız; Aydın, 2017, s. 14).

²³ Ok atanların parmaklarına geçirdikleri yüzüktür (Parlatır, 2016, s. 1874).

TS.MA., d. 15/1, s. 83b, 84a). Bunlardan altın dökme, küpe, bilezik ve sorguçların ilk muhalefât sayımında kayıt altına alınmadığı görülmektedir. 4 Mayıs 1704 yılında sonradan kayıt altına alınarak Harem-i Şerif'e teslim edilen malları arasında yer almaktadır (BOA, TS.MA., d. 2352/903, s. 2a-b). Ağa'nın malları arasındaki altın dökmeler sade ve mine-kâri ifadesi ile tasvir edilmiştir (BOA, TS.MA., d. 2352/903, s. 2b). Dökme takımların bir adedi sade ve mine-kâri dökme, diğerleri zümrüt, yakut ve elmasla murassadır (BOA, TS.MA., d. 15/1, s. 83b). Hatemlerin dört adedi elmas, beş adedi farklı renklerde yakut, altı adedi zümrüt, sekiz adedi pervaz ve iki adedi billur taşlarından yapılmıştır (BOA, TS.MA., d. 15/1, s. 83b). Koyun saatlerinin büyük bir kısmı altın, elmas, yakut ve zümrütle murassadır ve mine-kâri işlemecilik sanatı ile bezenmiştir. Bazıları Yemenî ve sim zarflar içinde saklanmıştır. Etraflarında siyah, yeşil ve kırmızı renklerin hâkim olduğu koyun saatlerinin bir adedinde lale resmi tasvir edilmektedir (BOA, TS.MA., d. 15/1, s. 84a). Küpelerin tamamı ayaklı olmakla beraber elmas taşından yapılmıştır. Küpelerden bir çifti *abdest küpesi* ifadesi ile betimlenmiştir (BOA, TS.MA., d. 2352/903, s. 2a-b). Bilezikler yeşil, beyaz, kırmızı ve siyah elmas ve yakut taşları ile murassadır. Nitekim biri defterde şu şekilde tasvir edilmektedir; “*Yeşil ve beyaz ve siyah ve mineli on altı sagîr elmas ve yüz yirmi sekiz hürde yakut ile murassa altun bilezik*”. Bunun dışında iki çift bileziğin dört kat altın ile tasarlandığı belirtilmektedir (BOA, TS.MA., d. 2352/903, s. 2b). Zih-gîrlerden biri yeşil yakutlu bir diğeri ise üçtaşlıdır (BOA, TS.MA., d. 15/1, s. 83b; BOA, TS.MA., d.2352/903, s. 2b).

Dârüssaâde Ağası Solak Nezir Ağa'nın eşyaları arasında yer alan takı ve ziynet eşyaları, sıradan parçalar olmaktan çok uzaktır; zira çoğunluğu altından yapılmış bu eşyalar, yakut, zümrüt ve elmas gibi değerli taşlarla süslenmiştir. Bunun yanı sıra, Osmanlı Devleti'nin derin sanatsal zenginliğini yansıtan ince işlemecilik sanatlarıyla işlenmiş olup yüksek bir zanaatkârlık seviyesini temsil etmektedir. Bu denli sanatsal ihtişam, Osmanlı Devleti'nde genellikle sultan veya veziriazam muhalefâtlarında görülen bir ayrıcalığı temsil etmektedir. Örneğin; Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın eşi ve Sultan III. Ahmet'in kızı olan Fatma Sultan'ın hazineye intikal eden ziynet eşyaları ile bir kıyaslama yapılabilir. Devlet yönetiminde birinci adamın kızı ve ikinci adamın eşi olması, Fatma Sultan'ın yaşadığı lüks, ihtişam ve zenginlik seviyesinin boyutlarını tahayyül etmeyi güçleştirmektedir. Buna rağmen ona ait muhalefât örneğinde takı ve ziynet eşyası türünden on beş adet hatem, dört çift küpe, dört çift bilezik, beş adet pâzı-bend, on adet koyun saati, birer adet gerdan-bend ve zih-gîr ve birkaç değerli taş bulunmaktadır (Oğuz, 2018, s. 251, 256, 257). Oysa Dârüssaâde Ağası Solak Nezir Ağa'nın muhalefâtında yer alan takı ve ziynet

eşyalar, küpe bilezikleri istisna kabul edersek Fatma Sultan'ın sahip olduğu ziyneti gölgede bırakmıştır (BOA, TS.MA., d. 2352/903, s. 2a-b; BOA, TS.MA., d. 15/1, s. 83b, 84a).

Ev İçi Döşemeler ve Dekoratif Objeler

Dârüssaâde Ağası Solak Nezir Ağa'nın Enderûn Hazinesi'ne intikal eden muhallefâtı, çok sayıda ev içi döşemesi ve dekoratif objeyi barındırmaktadır. Bu unsurlar, üç ayrı envanter tespitinde kaydedilmiştir. İlk iki muhallefât sayımında Edirne'de bulunan ev içi döşemeler kayıt altına alınırken, üçüncü sayımda Sırça Sarayı'nda yer alan eşyaların kaydı yapılmıştır. Söz konusu muhallefât sayımlarıyla tespit edilen ev içi döşemelerin miktarı oldukça dikkat çekici olup, neredeyse birkaç konutu donatabilecek niteliktedir.

Solak Nezir Ağa'nın Ağustos 1703 tarihinde yapılan ilk muhallefât sayımında tespit edilen ev içi döşemeleri arasında altmış üç adet raht²⁴ ve döşeme, on altı adet minder ve kısra rahtı, altı adet tepelik²⁵, on dokuz adet seccade, yirmi üç adet perde, dört adet kilim, altmış iki çift yastık ve kırk bir adet makat bulunmaktadır. İlk muhallefât sayımında tespit edilen dekoratif objeler arasında yedi adet saat, iki adet şamdan, dört adet buhurdan-kıldan, otuz sekiz adet kıldan²⁶ ve üç adet buhurdan²⁷ vardır (BOA, TS.MA., d. 15/1, s. 84a, 85a, 86b, 87b, 88a-b, 89a-b). Eylül 1703 tarihinde yapılan ikinci muhallefât sayımında yine Edirne'de bulunan eşyalarının kaydı yapılmıştır. Buna göre; on dört adet raht, beş adet makat, on üç adet seccade, altı adet tek ve yirmi altı çift yastık, bir adet yorgan yüzü, on dört adet perde, on dört adet kilim, üç adet kalıçe²⁸, dört adet şilte, beş adet minder, bir adet çekmece ve bir adet iskemle tespit edilmiştir (BOA, TS.MA., d. 15/1, s. 89a, 90a, 91a-b, 92b). Ekim 1703 tarihinde Sırça Sarayı'nda yapılan son muhallefât sayımında ise on üç adet raht, bir adet raht ve döşeme, yirmi adet makat, yirmi iki adet perde, on bir adet minder, on altı adet şilte, on bir adet kilim, üç adet kalıçe, iki adet halı, yedi adet balin²⁹, on altı çift ve on bir tek yastık, on yedi adet yorgan tespit edilmiştir. Bununla birlikte bir adet kalkan ve bir adet çekmece saati, bir adet şamdan yedi adet kıldan ve 1 adet buhurdan da tespit edilen dekoratif eşyalar arasındadır (BOA, TS.MA., d. 15/1,

²⁴Ev döşemesi veya eşyası anlamına gelmektedir (Parlatır, 2016, s. 1385).

²⁵Süslü başlık, bina, kapı veya mobilyaların üst kısmına konulan başlık (Parlatır, 2016, s. 1691).

²⁶Her evde banyonun bulunmadığı ve umumi hamamlara gidildiği dönemlerde hamama giderken içine sabun, sabun bezi vs. koymaya yarayan, bakırdan yapılmış çantalara kıldan denmektedir. Günümüzde sadece dekoratif amaçlı olarak kullanıldığı da görülmektedir. (Özdemir ve Ozan Kaya, 2011, s. 1164).

²⁷Tütsü koymaya yarayan kap anlamını taşır (Parlatır, 2016, s. 214).

²⁸Halı seccade anlamına gelmektedir (Parlatır, 2016, s. 828).

²⁹Balin de yastık anlamına gelen bir kelimedir (Parlatır, 2016, s. 153).

s. 91b, 92a-b, 93a-b; BOA, TS.MA., e. 1196/3, s. 2b). Ancak Solak Nezir Ağa'ya ait dekoratif objeler bununla sınırlı kalmamıştır. 4 Mayıs 1704 yılında sonradan hazineye teslimi yapılan mallar arasında yirmi iki adet daha saat tespit edilmiştir (BOA, TS.MA., d. 2352/903, s. 2b; BOA, TS.MA., e.1196/3, s. 2b).

Solak Nezir Ağa'nın hazineye teslimi yapılan ev içi döşemeleri de tıpkı diğer eşyaları gibi lüks ve şaşa doludur. Raht ve döşemelerin büyük bir kısmı sim kemer raht olmakla birlikte bir adedi *altın kakma mükemmel divan rahtı* şeklinde tasvir edilmektedir (BOA, TS.MA., e. 1196/3, s. 2b). Tepelikler sim, seccadeler çeşitli kumaşlarda sırma ve münakkaş³⁰ işlemelidir. Perdeler atlas, telli hatayî, çuha ve kadife kumaşlardan yapılmış olup, menşei olarak birçoğunda Mardin perdesi tabiri kullanılmıştır. Kilimler Bağdat işi, kalıçeler ibrişimdir³¹. Yastıklar çoğunlukla kadife kumaş üzere sırma işlemidir. Yastıklarda menşei olarak Bursa, Şam ve Frenk işi bilgisi verilmektedir. Yorganların büyük çoğunluğu ise Yemen menşelidir. Şilteler yastık ve yemek şiltesi olmak üzere iki grupta sınıflandırılmıştır. Saatler elmas, yakut, zümrüt ve billur taşları ile bezenmiştir. Buhurdan ve kildanlar, sim, sim örme, altın kaplama, fağfuri³², meşin³³ ya da yaldızlıdır. Bu unsurlar da Yanya-kari ifadesi ile tasvir edilmektedir (BOA, TS.MA., d. 15/1, s. 84a, 85a, 86b, 87b, 88a-b, 89a-b, 90a, 91a-b, 92b).

Bu kayıtlar, Solak Nezir Ağa'nın servetini ve Osmanlı sarayında hâkim olan estetik değerleri ortaya koyarken, saray eşya kültürünün zenginliğini ve çeşitliliğini de gözler önüne sermektedir.

Mutfak Gereçleri

Solak Nezir Ağa'nın muhallefâtı mutfak gereçleri bakımından da zengindir. Birçok çeşit ve nitelikte bulunan eşyalar arasında kahve takımları içinde; bir adet kamineto³⁴, on sekiz adet kahve ibriği, beş adet kahve askısı, yedi adet kahve tepsisi, on üç adet kahve maşrapası, bir adet kahve tası, elli bir adet fincan ve altı adet fincan tabağı bulunmaktadır (BOA, TS.MA., d. 15/1, s. 86, 88b, 89b, 90a, 91b, 92a, 94a). Yemek takımları arasında; on beş adet tas, elli dokuz adet kâse, yedi adet ve bir kutu kâse kapağı, yirmi beş adet ve beş deste tabak, sekiz adet kapaklı yekmerdi, on sekiz adet bardak, dokuz kutu bardak kâsesi, üç deste kaşık, kırk yedi adet sahan, otuz dört adet sahan kapağı, iki adet sürâhi, üç adet mum sofrası, kırk dört adet tencere ve otuz iki adet tencere kapağı ve iki adet havan vardır (BOA, TS.MA., d. 15/1, s. 84a, 88b, 90b, 91a-b, 92a-b, 93a-b, 94a; BOA,

³⁰ İşlenmiş, nakışlanmış anlamındadır (Parlatır, 2016, s. 1180).

³¹ İbrişim, kalınca bükülmüş ipek ipliklidir ((Parlatır, 2016, s. 682).

³² Çin'de porselenden yapılan tabak, vazo gibi kapacak (Parlatır, 2016, s. 432).

³³ İşlenmiş veya tabaklanmış deri anlamına gelir (Parlatır, 2016, s. 1074).

³⁴ Kahve ve benzeri içecek pişirmeye yarayan ispirto takımıdır (Parlatır, 2016, s. 832).

TS.MA., d. 2353/181 s. 2b). Bunun dışında on bir adet leğen ve ibrik, bir adet maşrapa, yirmi bir adet kavanoz, bir kutu kâse ve tabak, bir adet şeker kutusu, üç adet ocak başlığı, on iki adet yemek peşkiri, yedi adet yemek makraması, dokuz adet sofra bezi, üç bohça yemek ve kahve makraması ve dokuz adet gül şeker kapağı kaydedilmiştir (BOA, TS.MA., d. 15/1, s. 84a, 86b, 87a-b, 88a-b, 89a-b, 90b, 91a-b, 92b, 93a-b, 94a; BOA, TS.MA., d. 2353/181 s. 2b). Söz konusu mutfak gereçleri sıradan parçalar değildir. Birçoğu yaldızlı, sim, mermer, fağfuri, mertebeni, billûr olmakla beraber aralarında mücevher ve altın şeklinde tasvir edilenleri de bulunmaktadır. Bosna-kâri, Yanya-kâri gibi menşeililer olan mutfak gereçlerinin bir kısmında mine-kâri, sedef-kâri, zer-nişin işlemler mevcuttur. Ocak başlığı, sofra bezi ve makrama gibi tekstil ürünleri, çuha ve kadife kumaştan olmakla birlikte Nemçe ve Mısırî menşelidir (BOA, TS.MA., d. 15/1, s. 84a, 86b, 87a-b, 88b, 89a-b, 90b, 91a-b, 92b, 93a-b, 94a; BOA, TS.MA., d. 2353/181, s. 2b). Bu mutfak gereçleri, yalnızca günlük ihtiyaçları karşılayan eşyalar olmaktan öte, Solak Nezir Ağa'nın toplumsal ve kültürel statüsünü yansıtan göstergelerdir. Bunların arasında mücevher ve altın işlemeli parçaların yer alması, kullanım amacının ötesinde bir estetik ve sanatsal değer de gözetildiğini ortaya koymaktadır. Bu unsurlar bir araya geldiğinde, Solak Nezir Ağa'nın mutfak gereçlerinin sadece bir ihtiyaç olmadığı, aynı zamanda ait olduğu kültürel elitin simgesel değerlerinin ve gösterişli yaşam biçiminin birer yansıması olduğu anlaşılmaktadır.

Banyo ve Hamam Gereçleri

Dârüssaâde Ağası Solak Nezir Ağa'nın mal varlığı arasında banyo ve hamam gereçleri de bulunmaktadır. Muhallefât sayımında banyo ve hamam gereçlerinin niteliklerinden çok sayısı hakkında bilgi verilmektedir. Diğer eşyalarda olduğu gibi detaylı tasvirlerle rastlamak mümkün olmamıştır. Ancak yine de banyo ve hamam gereçlerinde bir çeşitlilik olduğu görülmektedir. Solak Nezir Ağa'nın banyo gereçleri arasında yirmi dört adet abdest ve berber peşkiri, üç adet bornoz, iki adet hamam esvâbı, bir adet abdest leğeni, altı adet el ibriği, elli adet maşrapa, üç adet hamam taşı, bir adet hamam kuşağı, üç adet güğüm, sekiz adet kamâkım³⁵, üç adet çamaşır rahtı ve 1 adet hamam rahtı tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra dokuz adet hamam rahtı ve maşrapa, kırk beş adet abdest maşrapası ve peşkiri takım halinde kayıt altına alınmıştır (BOA, TS.MA., d. 15/1, s. 90a-b, 91b, 92a, 93.a; BOA, TS.MA., d. 2353/181, s. 2b). Bütün bu veriler bir araya geldiğinde; banyo ve hamam gereçlerinin Solak Nezir Ağa'nın muhallefâtındaki varlığı,

³⁵ İçine sıvı konulan yuvarlak testi anlamına gelmektedir (Parlatır, 2016, s. 830).

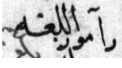
dönemin yüksek sosyal statülü bireyleri arasında banyo kültürüne atfedilen anlam ve önemi gözler önüne sermektedir.

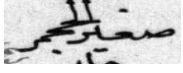
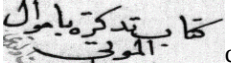
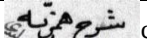
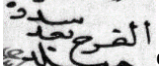
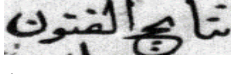
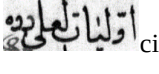
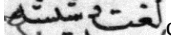
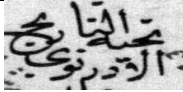
Kitaplar

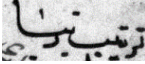
Solak Nezir Ağa'nın Enderûn Hazinesi'ne intikal eden varlıkları arasında en dikkat çekici olanlardan biri üç yüz seksen dokuz ciltten oluşan kitap koleksiyonudur. İslami bilimler, tasavvuf, siyasi, tarihi, coğrafi, edebi ve tıbbi alanlarda yazılmış eserleri içeren bu koleksiyon, Osmanlı seçkinleri arasında yaygın olan entelektüel ilgi ve bilgi birikimi arzusunu gözler önüne sermektedir. Her biri el yazması olan bu eserlerin koleksiyon amacıyla mı toplandığı, yoksa Nezir Ağa'nın bu eserleri şahsi okumaları için mi elinde bulundurduğu sorusu akıllara gelmektedir. Ancak konu ile ilgili literatür incelendiğinde; Dârüssaâde Ağası Solak Nezir Ağa'nın yaşadığı dönem ve onun ölümünü takip eden yıllarda Osmanlı Devleti'nin yüksek statülü bireylerinde kitap koleksiyonerliği merakının başladığı anlaşılmaktadır. Örneğin; Tülay Artan'ın 2016 yılında Mütferrika Dergisi'nde yayımlanmış olan “*El Yazmaları Işığında Bir Çevre ve Çehre Eskizi: Kadızâdeliler, Müceddidiler ve Damat İbrahim Paşa (1730)*” başlıklı çalışması birçok derece rütbeli devlet adamının biriktirdiği koleksiyona ışık tutmaktadır (Artan, 2016. Benzer şekilde 2018 yılında yine aynı dergide yayımladığı “*1730'da Müsadere Edilen El Yazması Kitaplar, Bireyler, Yeni Bilgi, Gösteriş Eşikleri*” adlı çalışma, Nevşehirli Damat İbrahim Paşa ile birlikte damatları Kethüda Mehmet Efendi ve Kaptan-ı Derya Mustafa Paşa'nın biriktirdiği kitap koleksiyonu hakkında derinlemesine bilgi vermektedir (Artan, 2018). Artan, ilgili çalışmalarında, koleksiyoncu olarak tanımlanan bu kişilerin muhalefât kayıtlarının derinlemesine incelenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Ona göre, muhalefâtında şamdan, mum, gözlük, kandil ve fener gibi okuma faaliyetlerini kolaylaştıran eşyaların bulunmaması, muhalefât sahibinin okuma merakına ve bilgiye olan ilgisine dair kuşku uyandırmalıdır (Artan, 2018, s. 34). Bu bağlamda Solak Nezir Ağa'nın muhalefât kaydında gözlük haricinde bu unsurların çoğuna rastlanmaktadır. Ancak bu bulguların Ağa'nın kitaba olan ilgisinin bir yansıması olup olmadığı belirsizliğini korumaktadır (BOA, TS.MA., d. 15/1, s. 92a-b, 94a). Solak Nezir Ağa'nın kitaba olan ilgisinin sebebi belirsiz olsa bile Enderûn Hazinesi'ne intikal eden kitapları şu şekildedir;

Tablo 1: Dârüssaâde Ağası Solak Nezir Ağa'nın Enderûn Hazinesi'ne intikal Eden Kitapları

Ba hatt-ı Osman Efendi Mushaf-ı Şerife cild 1	Ba hatt-ı Mustafa Efendi Mushaf-ı Şerife cild 1	Ba hatt-ı Abdullah Mushaf-ı Şerife cild 1
Ba hatt-ı Abdurrahman İbn-i Hacı Ali Mushaf-ı Şerife cild 1	Arî hattıyla kebir kıta Mushaf-ı Şerife cild 1	Enâm-ı Şerife cild 2
Tefsir-i Kadı Beyzâvî cild 2	Tefsir-i Garîbû'l-Kûran cild 1	Sûre-i Enfâl'den Sûre-i Nur'a kalınca Tefsir-i Şerife cild 1
Sahih-i Müslim cild 1	Fetevâ-yı Ebussûud cild 1	Mesâbih-i Şerife cild 1
Şerh-i Mesâbih Leyn-i Mülk cild 1	Camiü'l Fetavâ cild 1	Tefsir-i Esrarü't Te'vil cild 1
Camiü's-Sağır cild 2	Şerh-i Camiü's-Sağır cild 1	Esasü'l Belâga cild 1
Mişkatü'l Mesabih cild 2	Haşiye-i Kadı Beyzâvî cild 1	Hassa-ı Kâşif cild 1
Şifâ-i Kâdı İyâz cild 1	Esâmî-i Kütüb-i cild 1	Şerh-i Meşârik cild 2
Vankulu Tercüme-i Sahih cild 1	Lügat-ı Vankulu cild 1	Tercüme-i Cami'ül Hakayık cild 1
Ziya-i Sagrî cild 1	Riyaz'üs- Salihin cild 1	Meâricü'n Nübüvve cild 1
Parsnâme cild 2	Camiü'l Hakayık cild 1	Kitâbü't- Tefsîr cild 5
Câmiü'l-Usûl cild 1	Câmiü'l-lügâ cild 1	Fetevâ-yı Muhyî Efendi cild 1.
Hüsni Delîl-i Mi'â'î cild 1	Tesdidü'l Kavs cild 1	Fetevâ-yı Ali Efendi cild 1
Fetevâ-yı İbn-i Zeynî cild 1	Muhtârü'l- Ehâdis cild 1	Aliyyu'l Kârî cild 3,
Lügât-ı İhsâr cild 3	Şerh-il Mevakıf cild 1	Ravzatü'l Ebrar cild 1

 cild 1	Cevherî cild 1	İcrâ-i Sanî et- Tergîb ve't- Terhîb cild 1
Kitâb-ı Müstatraf cild 1	Cild-i Sanî min Camiü'l- Usûl cild 1	Cild Sanî min el Tarih-i Mir'atü'l- Kâtibin cild 1
Kitâb-ı Tekmîl-i Lügâ cild 1,	El Mevâhibü'l- Ledünniyye cild 1	Kamûs cild 1,
İcrâ-i evvel min el Regâib cild 1,	Târih el Usûl cild 1	Mizanü'l- Lübab cild 2
Şifâ'ü'l- Mü'min cild 1	Camiü'l Fetevâ cild 1	Cild i Evvel min el Tarih-i Mir'atü'l- Kâtibin cild 1
Mefâdi'l-Ulûm 1	Mesnevi-i Şerife cild 1	Mirsâdi'l- İbâd cild 1
İhracü'l Hakikat-i fi- Tarihi Ehâdis et- Tarîkıyye cild 1	Fetevâ-yı İbî Hümmam cild 1	Şerh-i Kitâbü's- Suud cild 1
Haşiye-i Mevakıf cild 1	Envârü'l Meşarık cild 1	Hulâsa-i Sâlihîn cild 1
Kitâb-ı münakaşa cild 1	Arabî Zebûr cild 1	Mesâbîh cild 1
Cevâhir-i Garanbahâ cild 1	Şerh-i el Şemail cild 1	Tenvîru'l- Ezhâr cild 1
İbrahimü'l Halebî Kebir cild 3	İbrahimü'l Halebî Sagir cild 1	Kitâb-ı Mültekâ cild 2
Nimetullah cild 1	Tarikati Muhammediye cild 3	Sadrü'ş Şeria cild 4
Kitâb-ı Kaviyye cild 2	Köhne'l İcâr cild 1	Kitâb-ı Kudûrî cild 2.
Şerh-i Kudûrî cild 2	Tercüme-i Mülteka cild 4	Kitâb-ı Münye cild 1
Hîve el Civan cild 3	İmâdü'l- İslâm cild 1	Fıkhi'lleti Nâf'a cild 1
Ahlâk-ı Ala'î cild 2	Nevâhat cild2	Tercüme-i Vekayi Kurd Efendi cild 1
Kitâbü'l- İmdâd ve'l İs'âd cild 1	Cevherî kıta cild 1	Tâife-i Bâlizâde fi EHâdis cild 1

Manzum Şir'atî'l-İslâm cild 1	Kitabü'l Şifâ cild 2	Muhammediyye cild 1
Seydi Ali Şerh-i Şerâyi cild 1	Kitâbü't Temyîz cild 1	Âdâb-ı Menâzil cild 1
 cild 1	 cild 1	Âdâbü'l Vasâye cild 1
İbn-i Melik Menar cild 1	Duânâme Ali'ül Kari cild 1	Hilye-i Şerîf cild 1
İmtihânu'l- Ezkiyâ cild 1	Nefhâtü'l- Âbir cild 1	Şerhü'l- Tâ'îyye cild 1
Şerhu'l Şâfiye cild 1	Eşbâh ve'n Nezâir cild 1	Kenzü'd- Dekâ'ik cild 1
Şerhu Cezîre cild 1	Müzekki'n-Nüfus cild 1	Seb'i'l- Mesani cild 1
Kitabü'l- Eşbah cild 1	Şerh-i Kaside-i Bürde cild 1	Mizanü'l- Hak cild 1
Fevâiyih-i Miskiye cild 1	Risale-i Li- Yevmi'l Miad cild 1	 cild 1
Kitabü'l- Butayn cild 1	Mecmua-i Akîk cild 1	Tarih-i Sıhhati'l- Usturlâb cild 1
Mi'râcü'l- Ayâle ve Minhâcü'l- Adâle cild 1	 cild 3.	Şemsü'l İkân cild 1
 cild 1	 cild 1	Nefahâtü'l- Üns cild 1
Mecmû'atü'l-Letâif cild 1	Tercüme-i Hamse-i Nizâmî cild 1	Mağribü'l Lügâ cild 1
 cild 2	Türkî Fütûhât-ı Sâmiye cild 1	Şerh-i Bürde ve bazı risale cild 1
Tezkiratü'l Şuara cild 1	Menazir-i Avalim cild 1	 cild 1
Cami'ül-Tevarih cild 1	Mecmai Şuara cild 1	Mîzânü'l Şerayi cild 1

Tarih-i Kâbe-i Mükerrme cild 1	Tercümân-ı Sahih cild 1	Zebûr-ı Acem cild 1
Divan-ı Tıbbî'l Metni cild 1	Hafız Süveydî cild 1	Târîhi'l-Mısırî cild 1
Târîh-i Yenidünya cild 1	Arabî Acâ'ibü'l- Mahlûkât cild 1	Kitab-ı Âdâbü'l Kâtî cild 1
Risâletü't- Tekfir cild 1	 cild 1	Tercüme-i Târîh-i Mekke cild 1
Târîhi Havace Sa'âde'l-din cild 1	Târîhi Abdî Paşa cild 1	Takvîm-i Tevârih cild 1
Fârsî Târîh-i Mirhavend cild 1	Tercüme-i Mirhavend cild 3	Müsevver Kaanî cild 1
Müsevver Mühr-i Mesîrî cild 1	Müsevver Manzum Farsî Kaanî cild 1	Kitab-ı müstenevva cild 186 (48-i Harem-i Şerife teslim)

(BOA, TS.MA., d. 15/1, s. 81a-b, 82a-b)

Tablo 1'de görüldüğü gibi; Solak Nezir Ağa'nın mal varlığı arasında yer alan kitaplar oldukça çeşitli türde el yazmalarını barındırmaktadır. Bu koleksiyon, Solak Nezir Ağa'nın Osmanlı hiyerarşisindeki statüsünü ve dârüssaâde ağalığı görevinin önemini vurgulaması açısından dikkate değerdir. Dönemin diğer yüksek rütbeli kişilerine ait muhalefât kayıtlarında bu denli geniş bir kitap koleksiyonuna nadiren rastlanmaktadır. Örneğin; 1697-1702 yılları arasında veziriazamlık görevinde bulunan Amcazâde Hüseyin Paşa'nın terekesinde de çok sayıda kitaptan söz edilmektedir. Ancak Solak Nezir Ağa'nın kitap koleksiyona oranla sayı oldukça azdır (Oğuz, 2010, s. 93). Örnekleri çoğaltmak mümkündür. Nitekim 1706-1710 tarihleri arasında veziriazamlık görevinde bulunan Çorlulu Ali Paşa'ya ait muhalefât kaydında doksan bir cilt kitaba rastlanmıştır. 1713-1716 yılları arasında veziriazamlık görevinde bulunan Şehit Ali Paşa'ya ait muhalefât kaydında ise kırk cilt kitaptan söz edilmektedir. Son olarak 1718-1730 yılları arasında veziriazamlık yapan Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'ya ait muhalefât kaydında yüz sekiz cilt kitap bulunmaktadır (Önen Sarıerikli, 2024, s. 191, 200, 201, 204).

Diğer Eşyalar

Dârüssaâde Ağası Solak Nezir Ağa'nın malları arasında müzik aletleri, kişisel eşyalar, kokular ve herhangi bir kategoride değeriendirmediğimiz bazı eşyalar tespit edilmiştir. Kişisel eşyalar arasında altı adet yelpaze, otuz beş adet dürbün, mercan ve akik taşlarından olmak üzere sekiz adet tespih sıralanabilir. Ağa'ya ait kokular, şişeler içinde sandal ağacı, ıtr şahi, amber ve öd kokusudur. Müzik aleti olarak elli üç adet keman ve dört adet kemençeden söz edilebilir. Bunun dışında on iki yakuttan oluşan bir adet kalemtırış, beş adet kaknusburnu³⁶, sekiz adet billur fanus, üç adet mızrak temreni³⁷, bir adet rahle, birer adet kaşağı, name, çuha sevgend³⁸, tuğ, halat, fırça, Kâbe-i Şerif örtüleri, cibinlikler, altın kutular ve bohçalar içinde hırdavat malzemelerine rastlamak mümkün olmuştur (BOA, TS.MA., d. 15/1, s. 84a-b, 86b, 87a, 88a, 89a, 91a-b, 92a-b, 93b, 94a).

Sonuç

Dârüssaâde Ağası Solak Nezir Ağa, Sultan II. Mustafa döneminde dârüssaâde ağalığı görevinde bulunmuş ve 1703 Edirne Vakası sonrası tahta çıkan Sultan III. Ahmet tarafından görevinden alınmıştır. 1699-1703 yılları arasında kısa bir süre görevde bulunmasına rağmen, biriktirdiği servet Osmanlı hiyerarşisinde kendisinden önde gelen veziriazamları bile gölgede bırakmıştır. Şahsi mal varlığı arasında bulunan giyim, ziynet, silah, ev içi döşemeler, dekorasyon ürünleri, mutfak gereçleri, banyo ve hamam gereçleri ve kitaplarında olan çeşitlilik ve görkem öylesine çoktur ki bu durum onun sarayda elde ettiği nüfuzu gözler önüne sermektedir.

Jane Hathaway, “*Darüssaade Ağası, Osmanlı Sarayında Afrikalı Bir Güç Odağı*” adlı eserinde “*Osmanlı sarayında şehzade ve vezirlerin hem efendisi hem hizmetkârı olan dârüssaâde ağası*” şeklinde bir ifade ile söze başlamıştır. İlk bakışta abartılı gibi görünen bu ifade, Solak Nezir Ağa'nın biriktirdiği servet dikkate alındığında anlam kazanmaktadır. Öte yandan Osmanlı devlet teşkilatında dârüssaâde ağaları, bu göreve yükselmeden önce neferlik, nöbet kalfalığı, hasıllı, ortanca, yayla başı gulamı, kapı gulamı, oda lalası, hazine vekili, hazinedar ağa, musahip ağa, baş kapı gulamı, valide sultan ağası, şehzadeler ağası, Eski Saray ağası gibi pek çok aşamadan geçmektedir. Bu örüntü, dârüssaâde ağalarının yalnızca ağalık görevinde bulundukları süreçte bu kadar büyük bir servet biriktirmelerinin pek mümkün olmadığını göstermektedir. Bunun yanı sıra, Solak Nezir Ağa'nın yaşadığı dönemde dârüssaâde ağalarının

³⁶ Gagasında birçok delik bulunan ve rüzgâr estikçe bunlardan bir takım ezgilerin çıktığı var sayılan bir büyük kuştur (Parlatır, 2016, s. 822).

³⁷ Ok ucuna takılan ve demir veya sarıdan yapılan parça (Parlatır, 2016, s.; 1683).

³⁸ Yemin, ant anlamına gelir (Parlatır, 2016, s. 1498).

padişaha ve ailesine yakın olmaları hasebiyle belirli terfilere yükselmelerde etkin rol oynadıkları bilinmektedir. Özellikle lüks ve şaşalı hediyeler karşılığında yapılan aracılık Solak Nezir Ağa'nın servetine servet katmak açısından önemli bir mihenk taşıdır. Bu durum Solak Nezir Ağa örneğinden hareketle Osmanlı devlet teşkilatında dârüssaâde ağalığı makamının gücünü ortaya koymak açısından önemlidir.

Kaynakça

(BOA) Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi

(TS.MA.d), Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri

15/1; 2353/181; 2353/182; 2352/903.

(TS.MA.d), Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakları

1196/3.

Alan, E. (2011). *Gaziantep Yöresi El dokumalarından Kutnu Üzerine Bir İnceleme*, (Yüksek Lisans Tezi), YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=Pe_iNnd8gK5YfKYDCuBiOQ&no=CvZqAVz28IWimmsT7w6Pig.

Artan, T. Aynur, H. (2022). *Osmanlı Kitap Koleksiyonerleri ve Koleksiyonları: İtibar ve İhtiras*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Artan, T. (2018). 1730'da Müsadere Edilen El Yazması Kitaplar, Bireyler, Yeni Bilgi, Gösteriş Eşikleri, *Müteferrika* 53, 5-64.

Artan, T. (2016). El Yazmaları Işığında Bir Çevre ve Çehre Eskizi: Kadızâdeliler, Müceddidiler ve Damat İbrahim Paşa (1730), *Müteferrika* 50, 2, 51-143.

Agoston, G. (2012), Tüfek, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 41, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 459-461.

Altındağ, Ü. (1994). Dârüssaâde, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 9, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1-3.

Atıncı, S. (2017). Bir Güç Odağı Olarak Dârüssaâde Ağalığı: Sünbül Ağa, *Genç Kalemler Dergisi*, 4, 98-104.

Aydın, G. (2017). Dîvân Şairinin Dünyasına Zamanın Kadranından Bakmak: Bosnalı Sâbit'in Eserlerinde Saat Çeşitleri ve Koyun Saatinin Gizemi, *Journal of Turkish Language and Literature*, 3/1, 8-23.

Dağlı, B. (2007). *Kelime Kazanımı Üzerinde Bir Araştırma (Kıyafet ve Kumaş Adları Örneği)*, (Yüksek Lisans Tezi), YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=NAmxq-N2Alw2-fZPXFIGHQ&no=7vZCWXCDQTEQaWHiJpYpqw>.

Hathaway, J. (2022). *Darüssaade Ağası, Osmanlı Sarayında Afrikalı Bir Güç Odağı*, Çev: Tansel Demirel, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Karahasanoğlu, S. (2012). Osmanlı Uygulamasında Müsadere: Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'ya Ait Muhallefât Zaptı Örneği, *1. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu*, Nevşehir.

- Kuyumculuk Teknolojisi, Döküm (2006)*, Mesleki Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Teknolojisi (Megep), Ankara.
- Na'imâ Mustafa Efendi (2014). *Târih-i Na'imâ*, Cilt IV, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Oğuz, G. (2010). Tereke Kaydından Hareketle Bir Osmanlı Vezirinin 18. Yüzyıl Başlarındaki Yaşam Tarzı: Amcazâde Hüseyin Paşa, *Millî Folklor Dergisi*, 22/88, 91-100.
- Oğuz, G. (2017). Daltaban Mustafa Paşa'nın Hayatına Dair İzler: Tereke Kaydından Hareketle, *Türk Tarihine Dair Yazılar Kerkük Çok Irak Degil Prof. Dr. Eşref Buharalı'ya Armağan*, Demir, Kalkan ve Erdoğan (Ed.). Cilt II, İstanbul: Gece Kitaplığı, 409-423.
- Oğuz, G. (2018). Giyinmek mi? Gösteriş mi? 1720-1722 Yıllarında İstanbul'da Kürk Kullanımı, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 15/1, 114-141.
- Oğuz, G. (2018). Bir Sultanın Giyiminden Kesitler: Fatma Sultan", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 5(14), 248-274.
- Önen Sarierikli, S. Yardım, G. (2022), Nevşehirli Damat İbrahim Paşa ve Damatlarının Enderûn Hazinesi'ne Aktarılan Mallarının Değerlendirmesi, *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 5 (1), 1-16.
- Önen Sarierikli, S. (2024). *Osmanlı Devleti'nde Sultan III. Ahmet Dönemi Enderûn Hazinesi Gelir-Gider Defterleri (1703-1730)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir.
- Özcan, A. (1994). Edirne Vak'ası, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 10, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 445-446.
- Özdemir, M. Ozan Kaya, F. (2011). Günümüzde Gaziantep İlinde Bakırcılık, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(3), 1149 -1170.
- Parlatır, İ. (2016). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Yargı Yayınevi.
- Râşid Mehmed Efendi, Çelebizâde İsmâil Âsım Efendi (2013). *Târih-i Râşid ve Zeyli*, Cilt I, Özcan, Uğur, Çakır ve İzgöer (Haz.). İstanbul: Klasik Yayınları.
- Sahillioğlu H. (1993). Ceyb-i Hümayun, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 7, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 465-467.
- Sakaoğlu, N. (2002). *Saray-ı Hümayun: Topkapı Sarayı*, İstanbul: Deniz Bank Yayınları.
- Salman, F. (2011). Türk Kumaş Sanatı, Erzurum: Zafer Ofset Matbaacılık.

- Silâhdâr Fındıklılı Mehmet Ağa (2018). *Nusretnâme*, Topal, M. (Haz.) Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları.
- Sevinç, T. (2017). II. Mustafa'nın İktidar Mücadelesi ve 1703 Edirne İsyanı İle Tahttan İndirilmesi, *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, 4/9, 25.42.
- Tavşi, M. S. (1995). Feyzullah Efendi, Seyyid, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 12, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 527-528.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1984). *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, Ankara: TTK Basımevi.

BÖLÜM 8

İşletmeleri Başarısız Kılan Yönetim Hataları

Perihan İpek Özden¹ & Ahmet Diken²

¹ Necmettin Erbakan Üniversitesi, SBE Doktora Öğr./ORCID: 0009-0005-4890-031X

² Prof. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, SBF /ORCID: 0000-0002-6455-9749

1. GİRİŞ

İnsanlar çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak için mal ve hizmet üretir ya da başkalarının ürettiği mal ve hizmetlerden faydalanırlar. İşletmeler, sermaye, doğal kaynak, işgücü ve girişimci gibi üretim faktörlerini bir araya getirerek insanların mal ve hizmet ihtiyaçlarını karşılayan bağımsız, devamlı, hukuki varlık gösteren, borç-alacak ilişkileri ile risk alan ekonomik birimlerdir. İşletmelerin genel amaçları arasında, kar elde etmek, sosyal-toplumsal amaçlar ve sürekli piyasada kalabilmek olarak bilinir. Mal ve/veya hizmet üreten işletmelerin toplumsal sorumluluklarını yerine getirebilmek ve süreklilik sağlayabilmek için kar etmeye ihtiyaçları vardır. Doğal olarak işletmelerin hedeflerini gerçekleştirmeleri beklenir ve bu da başarı olarak değerlendirilir. İstatistiksel veriler, acımasız rekabet koşullarında başarılı olan firmaların yanında başarılı olamayan ve bir müddet sonra pazardan çekilen, iflas eden firma sayısının hiç te az olmadığını göstermektedir.

Başarılı olan, kar elde eden ve faaliyetlerini sürdüren işletmelerle ilgili çok sayıda araştırma bulunmaktadır. Ancak kendi istekleriyle piyasadan çekilen veya iflas eden firmaların gerekçeleri ile ilgili her ne kadar tahminlerde bulunsak da bilimsel anlamda konuyla ilgili yapılan çalışmalar sınırlı sayıdadır. Son yıllarda işletme tarihi, ekonomi, işletme yönetimi, stratejik yönetim, siyaset bilimi ve hukuk gibi çeşitli disiplinlerden bilim insanları, örgütsel başarısızlık üzerine daha fazla araştırma yapılması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu ilginin artışında, küresel mali krizin yanı sıra yüksek profilli kurumsal başarısızlıkların etkisi büyüktür. Muhasebede görülen dolandırıcılıklar, ölümcül kazalar, çevresel felaketler ve küresel ekonomik krizin bir sonucu olarak ortaya çıkan üst düzey kurumsal çöküşler, örgütsel başarısızlığı açıkça gözler önüne sermiştir.(Mellahi & Wilkinson, 2010)

Bu çalışmada, işletmenin tanımı ve işletme fonksiyonlarından, işletmelerde başarı ve başarısızlık kavramlarından, ekonomik ve finansal başarısızlık kavramları ve nedenlerinden, şirketlerde iflas ve hukuki açıdan iflas sürecinden teorik çerçevede bahsedilmektedir. Sonrasında işletme başarısızlığı ve iflasları ile ilgili literatürde var olan çalışmalardan elde edilen bulgulardan yola çıkarak, iflas eden işletmelerin yöneticilerinin işletmeleri başarısızlığa götüren yaygın yönetim hataları belirlenip sıralanmış ve yöneticilerin bu hatalardan kaçınmaları için dikkat çekilmiştir.

2. TEORİK ÇERÇEVE

Genel anlamda, önceden belirlenmiş hedeflere ulaşmak veya beklentileri karşılamak başarı olarak tanımlanırken, bunun gerçekleşmemesi başarısızlık olarak görülür. Ancak iş dünyasında başarısızlık kavramı tek bir ifade ile sınırlı değildir. Ekonomi literatüründe mali başarısızlık, ekonomik başarısızlık, finansal başarısızlık, örgüt ölümü, örgütsel çıkış, gerileme, iflas ve tasfiye gibi terimlerle de ifade edilmektedir. Bu durum, başarısızlığın tanımı, nedenleri ve sonuçlarına dair standart ya da ortak bir tanımın bulunmadığını göstermektedir.(Barişik ve Budak, 2021a, ss. 2198-2199).

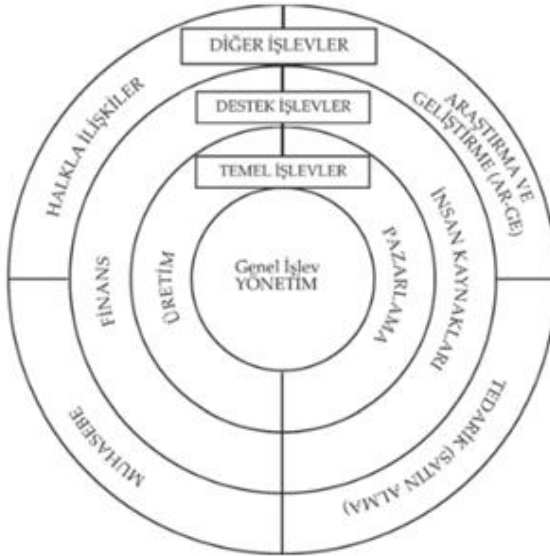
İşletmeleri mali açıdan başarısızlığa iten durumlar hangi nedenden olursa olsun, işletme yönetiminin uygun zamanda ve isabetli olarak alınan kararlar sayesinde bu başarısızlıktan kurtulmak mümkün hale gelecektir. İşletmenin finansal başarısızlığa düşmesinde çevrenin de önemli bir rolü bulunmaktadır. İşletmeler için dış çevre ile ilgili değişimleri dikkatlice takip edilip çözümlemek, bu değişimlere bağlı gelişebilecek büyüme fırsatlarını yakalamak, neden olabileceği tehlikelerden kaçınmak gibi güçlükleri de beraberinde getirmektedir. Uzman ve yetenekli yöneticilerin, devletin mali politikalarını, Merkez Bankası tarafından alınan kararları, hükümetin ekonomik paylaşımlarını dikkatle takip etmeleri ve işletmenin içinde bulunduğu durumu nasıl etkileyeceğini görmeleri gerekmektedir. İşletmelerin uzun dönemdeki asıl amaçları işletmenin karlılığını ve piyasa değerini artırmaktır. İşletme yöneticileri plan yaparken, stratejilerini oluştururken bu amaç ile işletmenin gerçek durumunu karşılaştırmaları gerekmektedir.(Uzun, 2005, ss. 167-168)

Girişimcilik dünyasında başarısızlık, girişimciler ve küçük işletme sahipleri için sıkça karşılaşılan bir durumdur. Başarısızlık, yalnızca ekonomik etkileriyle değil, aynı zamanda girişimcilerin duygusal, psikolojik ve sosyal hayatları üzerindeki etkileriyle de dikkat çeker (Quach vd., 2021;Ucbasaran vd., 2013). Başarısızlık ile ilgili çalışmaların birçoğu (start-up) yeni girişim şirketlere odaklanmış ve girişimcilik araştırmaları anlamında ilgi görmeye başlamıştır. Bu tarz çalışmaların çoğu başarısızlıktan öğrenmeye yoğunlaşıp, başarısızlığı önemli bir öğrenme deneyimi olarak değerlendirmektedir.(Heinze, 2013). Başarısızlıkla ilgili çalışmalar aynı zamanda iş başarısızlığı ve nedenleri, başarısızlık sonrası duygusal ve psikolojik etkiler, başarısızlıktan öğrenme ve yeniden girişimcilik, başarısızlık ve iş birliği gibi konular üzerine yapılan araştırmaları içermektedir. Bu bağlamda, başarısızlık süreci, nedenleri, sonuçları ve sonrası yeniden girişimcilik çabaları gibi konular, son yıllarda akademik literatürde az da olsa yer bulmaktadır.

2.1. İşletmenin Tanımı ve İşletme Fonksiyonları

İnsanlar çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak için mal ve hizmet üretir ya da başkalarının ürettiği mal ve hizmetlerden faydalanırlar. İşletmeler, sermaye, doğal kaynak, işgücü ve girişimci gibi üretim faktörlerini bir araya getirerek insanların mal ve hizmet ihtiyaçlarını karşılayan bağımsız, devamlı, hukuki varlık gösteren, borç-alacak ilişkileri ile risk alan ekonomik birimlerdir. İşletmeler genel olarak kâr amacı güderek kurulurlar, ancak hizmet amacıyla kurulan işletmeler de bulunmaktadır. Ayrıca işletmeler fonksiyonlarına, ekonomik çalışma türlerine, büyüklüklerine, kullandıkları iş gücü ya da teknoloji türüne ve mülkiyete göre de çeşitli sınıflandırmalara tabi tutulmaktadır (Karcioğlu, 2020, s. 1585). İşletme, “belirlemiş olduğu amaçları gerçekleştirmek için kişi ve/veya kurumların ihtiyaçlarını karşılamak üzere, üretim faktörlerini belirli bir uyum içerisinde ve belli oranda bir araya getirerek mal veya hizmet üreten ve/veya pazarlayan böylece belirlemiş olduğu amaçları gerçekleştirmeye çalışan ekonomik, teknik, sosyal ve hukuki birimlerdir.”(Tengilimoğlu, Atilla ve Bektaş, 2013, s. 28)

H. Fayol’un geliştirdiği fonksiyonlar ve eklenen diğer fonksiyonlar, yönetim işlevi, planlama, örgütlenme, yöneltme ve denetlemeden oluşan bir süreç olarak tüm süreçlerde dikey ve yatay uyum sağlayarak işletmenin temel yapısını oluşturacak biçimde aşağıdaki gibi şekillenmiştir.

Şekil 1: İşletmenin İç Çevresi ve Fonksiyonları

Tüm fonksiyonların eksiksiz yerine getirilmesi, işletmenin amaçlarına ulaşması için kritik önem arz eder.(Tuncer, D., & Doğan Yaşar Ayhan, D. V., 2018, ss. 45). Ancak kurulan her işletmenin başarılı olduğu hedeflerine ulaştığı söylenemez. Rekabet koşullarında bazı işletmelerin uzun ömürlü olmadıkları ve zamanla iflas ederek piyasadan çekildiği istatistiklerden görmek mümkündür.

2.2. İşletmelerde Başarı ve Başarısızlık Kavramı

İşletmeler, insanların istek ve ihtiyaçlarını karşılamak üzere, çeşitli alanlarda faaliyet göstererek risk alırlar ve çeşitli girdileri kullanarak beşerî ve teknik faktörler vasıtasıyla mal ve /veya hizmetler üretirler. Değişen müşteri istek ve ihtiyaçlarına uygun üretim ve pazarlamayı gerçekleştirip değişen piyasa şartlarına uyum sağlayabilen işletmeler başarılı olurken, çevreye uyum sağlamayan işletmeler yok olmaya mahkum olurlar.(Erik, 2005, s. 132)

Başarı ve başarısızlık, insanların eğitim hayatlarının ilk aşamalarından itibaren karşılaştıkları ve seçimlerine bağlı olarak şekillenen iki zıt kavramdır. Bu iki kavram, aynı şekilde toplumlar, devletler, işletmeler, örgütler ve diğer oluşumlar için yorumlanabilir. Uygulanan stratejiler ve alınan kararlar, başarı veya başarısızlık olarak değerlendirilebilecek sonuçlara neden olur. Genel anlamda, önceden belirlenmiş hedeflere ulaşmak veya beklentileri karşılamak başarı olarak tanımlanırken; bunun gerçekleşmemesi başarısızlık olarak görülür. Ancak iş dünyasında başarısızlık kavramı tek bir ifade ile sınırlı değildir. Ekonomi literatüründe mali başarısızlık, ekonomik başarısızlık, finansal başarısızlık, örgüt ölümü, örgütsel çıkış, gerileme, iflas ve tasfiye gibi terimlerle ifade edilir. Bu durum, başarısızlığın tanımı, nedenleri ve sonuçlarına dair ortak bir görüş birliğinin bulunmadığını göstermektedir.(Barişik ve Budak, 2021a, ss. 2198-2199). Bilim insanları tarafından işletmelerdeki başarısızlıklar için duraklama, örgütsel ölüm, piyasadan çıkma, iflas, kısıntı (azaltma) ve aksaklıklar gibi kavramlar da kullanılmaktadır.(Tünel vd., 2021, s. 1036)

İşletme başarısızlığı, geniş bir tanımdan “herhangi bir nedenle işletme sahipliğinin sona ermesi” dar bir tanımla “iflas” kadar farklı olarak tanımlanabilir. Örneğin, **Shepherd (2003)** işletme başarısızlığını, mülkiyetin iflas nedeniyle sona ermesi olarak tanımlarken; Amankwah-Amoah, (2015) daha genel olarak, işletme başarısızlığını, içsel ve dışsal faktörlerin bir araya gelerek işletme performansında düşüşe ve sonunda kapanışa yol açtığı bir süreç olarak ele alır. Yüksek belirsizlik ortamlarında, işletmeler kaynaklarını ve uzmanlıklarını güncelleyip geliştiremezse başarısızlığa uğrayabilirler (akt. Zhang vd., 2018). İşletmelerin bir kısmı reaktif davranarak sorunlar ortaya çıktığında önlem alırlar, ancak bu her zaman başarı getirmez. Başarı, sürekli iyileştirme

gerektirir ve her işletmenin pazarı, coğrafi koşulları gibi farklılıkları dikkate alınmalıdır. Ayrıca, başarı kriterlerine uyumun düzenli olarak ölçülmesi, mevcut durumun analiz edilip gelecekteki adımların buna göre planlanmasını sağlar.(Erik, 2005)

Başarısızlığı bir süreç olarak analiz eden araştırmacı sayısı sınırlıdır. Bu konuda en eski ve en iyi bilinen çalışma olarak görülen Argenti'nin (1976) modeline göre, finansal olmayan başarısızlık nedenleri finansal göstergelerle ilişkilendirilebilir. Bu model, başarısızlık süreçlerini üç farklı yörüngeye ayırır:

Birinci Yörünge: Bu yörünge, yetersiz yönetime sahip yeni girişimlerin tipik başarısızlık sürecini açıklar. Yönetimin becerilerindeki veya kişilik özelliklerindeki eksiklikler başarısızlığın temel nedenidir.

İkinci Yörünge: Genç şirketlerin hızlı büyüme ve ardından ani bir düşüş yaşadığı durumu açıklar. Bu şirketler, yönetim eksiklikleri nedeniyle iflas eder. Ancak birinci yörüngeden farklı olarak, bu şirketlerin hızlı yükselişini sağlayan olağanüstü bir liderlik kişiliği vardır. Şirketler, büyüme döneminde operasyonel ve finansal yönetimi ihmal ettikleri için başarısızlığa uğrar.

Üçüncü Yörünge: Olgunlaşmış ve hareketsiz şirketler için geçerlidir. Bu şirketler, yönetim yapılarını güncelleyememekte ve müşteri ihtiyaçlarına uyum sağlayamamaktadır. Çevresel değişikliklere yeterince yanıt vermedikleri için iflas ederler.(Ooghe ve De Prijcker, 2008)

Yazında örgütsel başarısızlığın nedenleri, **dışsal çevresel faktörler** ve **içsel nedenler** olmak üzere ikiye kategoride değerlendirilmektedir. **Dışsal nedenler**, iş ortamındaki **kademeli değişimler** ve **ani dönüşümler** olarak sınıflandırılır. Küçük değişimlerin zamanla büyük başarısızlıklara yol açabileceği kademeli değişimler, kaos teorisi ve kelebek etkisiyle açıklanır. Küçük ve fark edilmeyen olayların doğrusal olmayan etkileşimlerle örgüt üzerinde orantısız zarar yaratabileceği belirtilir. Ani olaylar da yönetim tarafından önemsenmese bile birikimli etkilerle büyük başarısızlıklara neden olabilir. Bu durum, tüm kuruluşların sürekli bir başarısızlık riski taşıdığını ve bu tür risklere karşı hazırlıklı olunması gerektiğini ortaya koymaktadır. Sonuç olarak örgütsel başarısızlık hem dışsal çevresel faktörlerin hem de içsel nedenlerin karmaşık etkileşiminden doğmaktadır. Kademeli değişimlerin erken tespit edilip etkili bir şekilde yönetilmesi ve ani olayların olası etkilerinin göz ardı edilmemesi, örgütlerin başarısızlığa karşı direnç geliştirmesi açısından kritik öneme sahiptir. Kaos teorisi ve kelebek etkisi gibi teorik yaklaşımlar, bu karmaşık süreçlerin

anlaşılmasına katkı sağlayarak, örgütsel başarısızlığın önlenmesinde önemli bir rehber sunmaktadır.(Mellahi ve Wilkinson, 2010)

Collett vd. (2014)'ne göre küçük ve orta ölçekli işletmeler (KOBİ'ler), birçok ülkenin ekonomisinde önemli bir rol oynasa da küçüklükten kaynaklanan dezavantajları nedeniyle büyük işletmelere kıyasla daha yüksek başarısızlık oranlarına sahiptir.(akt. Mayr vd., 2021). KOBİ'lerin başarısızlık nedenleri üç ana grupta toplanabilir:

1. Girişimci veya yöneticinin bireysel özellikleri: Yöneticinin kişisel özellikleri, yönetim ve liderlik becerilerindeki eksiklikler, eğitim düzeyi, mesleki deneyim eksikliği, yönetim becerisinden yoksun oluşu, alınan yanlış stratejik kararlar, bu grup başarısızlık nedenlerine örnek olarak gösterilebilir.(Mayr, Mitter ve Aichmayr, 2017). Bir organizasyonun üst yönetimi ve KOBİ'lerdeki girişimciler, organizasyon için yaptıkları seçimlerle organizasyon stratejilerini ve şirketlerinin çıktılarını büyük ölçüde etkilerler. Organizasyonlarında bir şeylerin gerçekleşmesini sağlayanlar onlar olduğu için, fırsatları keşfetme ve yakalama ve değişimden yararlanma yetenekleri KOBİ'lerin gelişimini büyük ölçüde etkiler (Mayr vd, 2021, ss. 4-5). Girişimcileri başarıya götüren ve onların sahip oldukları özgüven, enerji, tutku, iyimserlik, başarı ve güç ihtiyacı, bağımsızlık, özerklik, kontrol ve hakimiyet ihtiyacı, girişim gücü ve risk alma, zorluklara direnmesi ve yeniliklere açık oluşu gibi olumlu özellikler aşırıya kaçılması durumunda, özellikle de girişimcinin başarısı ve ona eşlik eden övgü, prestij ve güçle karşılaşması durumunda; büyüklük hissi, aşırı özgüven, kibir, saldırganlık, acımasızlık, sosyal sapma, başkalarına karşı ilgisizlik, takıntılı davranış, güvensizlik, şüphe ve narsizme dönüşerek onları başarısızlığa sürükleyebilir. Engelleri aşarken gösterdiği hırs sonrasında ortaklara, çalışanlara ve rakiplere karşı aşırı şüphe ve güvensizliğe, işletmenin ayrıntıları ile ilgili kontrol ve hakimiyet takıntısına, başarısız girişimlere bağlı kalmaya neden olabilmektedir. Ayrıca güç ve başarı arayışı bazen aşırı agresif ve acımasız stratejilere yönlendirerek özerklik ve bağımsızlık arzusuyla sektörden yabancılaşma ve otoriteye direnç göstermelerine ve sonuç olarak hem bireysel hem de işletme açısından başarısızlığa neden olur. (Miller, 2014, ss. 1-3)

2. Firma içi eksiklikler ve kaynak yetersizlikleri: Firmanın sermayeye erişiminde yaşadığı güçlükler, girişimci işletme modeline sahip olmaları nedeniyle içe dönük oluşları ve finansal ve yönetsel kaynaklara erişimde yaşanan zorluklar, kaynak kısıtlamaları, borca erişimde yaşadıkları güçlükler, ürün çeşitliliklerinin az olmasına bağlı olarak daha az kar elde etmeleri (ölçek etkilerine bağlı daha küçük risk tamponuna sahip olmaları), bilgi eksiklikleri, firmaya özgü diğer özellikler (firmanın boyutu ve yaşı gibi küçüklüğe bağlı

sorumluluklar ve genç olmaya bağlı deneyim eksiklikleri), kalite, muhasebe, finans, planlama, pazarlama, üretim gibi işletme fonksiyonları ile ilgili yetersizlikler ve bu konuda profesyonel destek alınmaması olumsuz çevre baskılarına ve iflasa karşı KOBİ'leri daha savunmasız kılar.

3. Dışsal çevre koşulları: KOBİ'lerin makro düzeyde ekonomik krizlere karşı büyük işletmelere oranla daha yüksek seviyede duyarlı olmaları, az sayıdaki paydaşları üzerindeki yüksek seviye kırılganlıkları ve bağımlılıkları, makro ekonomik krizlere bağlı olarak sanayi ve ekonomik iklim, sektörel krizler, teknolojik bağlam, rakipler arasındaki rekabet ve güç dağılımı, tedarikçiler ve alıcılar ile ilgili ilişkilerde yaşanan sorunlar nedeniyle başarısızlık kaçınılmaz olmaktadır. (Mayr ve diğerleri, 2017)

Mellahi ve Wilkinson' a (2004) göre işletme başarısızlığın nedenleri üzerine yapılan teorik ve ampirik araştırmalarda **deterministik** ve **gönüllülük** olmak üzere iki ana yaklaşım öne çıkar.

1. Deterministik Yaklaşım

Deterministik görüş, başarısızlıkta genellikle çevrenin belirleyici bir rol oynadığını varsayar. Yöneticilerin dış çevre, endüstriyel belirleyiciler ve sektör tarafından kısıtlandığını ve onlara çok az stratejik seçenek kaldığını bu nedenle başarısızlıkta yöneticilerin rolünün göz ardı edilmesi gerektiğini öne sürer. Klasik Endüstriyel Organizasyon perspektifi üç temel varsayımı yansıtır. Birincisi, dış çevrenin firmaların stratejilerine başarısızlığa yol açacak baskılar ve kısıtlamalar getirdiği varsayılır. İkinci olarak, aynı sektörde veya bir sektörün belirli bir bölümünde faaliyet gösteren çoğu firmanın benzer stratejileri izlediği varsayılır. Üçüncüsü, örgütsel karar vericilerin rasyonel oldukları ve firmanın en iyi çıkarları doğrultusunda hareket etmeye kararlı oldukları varsayılır ve bu nedenle başarısızlığa tek başlarına neden olamayacaklarına inanılır (Mellahi& Wilkinson, 2004, ss. 21-23).

2. Gönüllülük Bakış Açısı

Öte yandan gönüllülük bakış açısına sahip görüş, işletmelerde yöneticileri başlıca karar vericiler olarak gördüğü için işletme başarısızlıklarının gerçek nedeninin yöneticilerin eylemleri ve algıları olduğunu savunur. Örgütsel Ekoloji Yaklaşımı, bir firmanın dağılmasını örgütsel başarısızlığın işareti olarak kullanır (Mellahi ve Wilkinson, 2004, s. 23). Bu kurama göre örgütler sektörde varlığını ortaya koymak, gerektiğinde değişime uğrayıp yaşam mücadelesi vermek, kendine uygun pazarlar keşfetmek, sektör yoğunluğunu ve rekabet düzeyini iyi incelemek zorundadırlar. Örgütler, çevre ve rakiplerini bütün halinde irdeledikten

sonra belirleyecekleri stratejiler sayesinde varlıklarını koruyarak hayatlarını devam ettirebileceklerdir (Kalkan, Alparslan ve ErdiL, 2011, ss. 29-30).

Küresel ekonomik krizler, savaşlar ve göçler dünya ekonomisini olumsuz etkileyerek resesyon, ekonomik daralma ve enflasyonla sonuçlanabilmektedir. Bu durum, ülkeleri kemer sıkma politikaları, faiz artışları ve kredi reformları gibi önlemler almaya zorlamaktadır. Ortaya çıkan güvensizlik ortamı, özellikle genç ve güçlenmemiş şirketleri etkileyerek finansal başarısızlığa yol açabilmekte ve iflasla sonuçlanabilmektedir (Van, ŞehriBanoğlu ve Van, 2021). İşletmeler, var olan iç faktörler ve ülke ekonomisinin genel durumu gibi nedenlerle finansal açıdan olumlu ya da olumsuz durumlar yaşayabilmektedir. Olumlu durumların devam etmesi için dikkatli bir değerlendirme yapılması, olumsuz durumlarda ise finansal problemlerin tespiti ve çözümü başarı için kritik bir öneme sahiptir (İçerli & Akkaya, 2006, s. 414).

İşletme başarısızlığı, Dağlı'ya (1994, s.130) göre ekonomik, teknik ve finansal olmak üzere üç başlık altında ele alınabilir. Bu başlıklardan ilki olan ekonomik başarısızlık, şu şekilde tanımlanmıştır: "Eğer bir işletmenin karlılığı, sermaye maliyetini aşabiliyorsa, bu işletme ekonomik anlamda başarılı olarak kabul edilir."(akt. Barişik & Budak, 2021). Eğer işletme kârlılığı, sermaye maliyetinin altında kalıyorsa, bu durum işletmenin ekonomik anlamda başarısız olduğunu gösterir. Teknik başarısızlık ise işletmenin vadesi gelen borçlarını zamanında ödeyememesi durumunu ifade eder. Finansal başarısızlık ise, işletmenin finansal açıdan yeterli olmaması ya da belirlenen hedeflere ulaşamaması nedeniyle ortaya çıkan sorunları kapsar. Bu sorunlara etkili çözümler bulunamaz ve işletme giderek kötü bir finansal duruma sürüklenirse, iflasın kaçınılmaz hale gelebileceği söylenebilir (Barişik ve Budak, 2021). Finansal başarısızlık, firmanın kronik ve ciddi kayıplar yaşaması ve/veya firmanın varlıklarıyla orantısız yükümlülüklerle iflas etmesi durumunda ortaya çıkar. Finansal başarısızlığın yaygın olarak tanımlanmış nedenleri ve belirtileri arasında kötü yönetim, otokratik liderlik ve piyasa koşullarına uyum yetersizliği muhtemel başlıklar arasında yer alır (Gestel ve diğerleri, 2006). Ayrıca işletme içi sorunlardan sayılabilecek verimsizlik, işçi-işveren arasındaki iletişim eksikliği sorunları, aşırı büyüme, projelerde başarısızlık, üretim ve ürün hataları, yapılan pazarlama hataları, yetersiz bilgi ve kontrol, finansman yetersizliği gibi faktörler de finansal başarısızlığa iten iç faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır (Akteş R. vd, 2003, ss. 2-3). İşletmede yönetim kuvvetine sahip uzmanlar, devletin para-kredi politikası ile Merkez Bankasının kararlarını, para ve sermaye paylaşımlarını dikkatlice takip etmeli, mevcut durumun işletmeyi ne yönde etkileyeceğini görmelidir. Firmanın uzun dönemdeki temel amacı cari piyasa değerini

maksimum kılmaktır. Finansal yöneticiler bu amaca uygun planlar yapmalı, stratejileri oluşturmalı ve sonra söz konusu planların firmanın gerçek durumuyla karşılaştırmalıdır.(Uzun, 2005, ss. 167-168)

Aktaş vd. (2003:2-12)’ ne göre finansal başarısızlığın sonuçları, işletme içi ve işletme dışı etkenlerden kaynaklanabilmektedir. İşletme içi nedenler, yetersiz işletme sermayesi, aşırı borçlanma, yönetim hataları; işletme dışı nedenler ise, toplumsal çevre, yasal ve politik çevre, ekonomik çevre ve doğal çevreden kaynaklı nedenler olarak tasnif edilebilir. Yetersiz işletme sermayesinin kısa vadeli borçlarla artırılmaya çalışılması, finansman maliyetinin artmasına; borçlanma yolu ile katlanılan faiz yükünün daha fazla borçlanma ve pazar fırsatlarından mahrum kalınmasına; yönetimin almış olduğu yanlış kararların ve uyguladığı yanlış politikaların yönetsel ve finansal başarısızlığa neden olacağı açıktır. Ayrıca ekonomik şartlarla birleşen toplumsal çevre beklentilerine uygun faaliyetlerde bulunmak, ülkenin yasal çerçevesine uygun şekilde faaliyette bulunarak prestij kaybetmemek, ekonomik gelişmeleri takip ederek paydaşların beklentisini de gözeterek mal ve hizmet üretmek, doğal çevre faktörlerine uygun önlemleri almak da finansal başarısızlığı önlemede kritik öneme sahiptir (Şahin ve Yangil, 2023, ss. 513-514).

Bir işletme için iflas, sermayesinin yarısını kaybetmiş olması (dönem ve geçmiş yıllar zararlarının toplamı işletmenin sermayesinin yarısını aşması), aktif tutarının % 10’nu kaybetmiş olması (dönem ve geçmiş yıllar zararlarının aktif toplamının), üç yıl üst üste zarar etmiş olması, borç ödeme zorluğu içine düşmüş olması, üretimini durdurması, borçların aktiflerini aşması gibi durumlar, finansal açıdan başarısızlığa düşmüş olmasının göstergeleri olarak kabul edilebilir. (Aktaş R. vd., 2003, s. 12)

2.3. Şirketlerde İflas

İflas, gelişen ekonomik piyasalarda iş hayatının önemli bir parçasıdır. Alınan riskler sonucu kişi ya da işletmenin borcunu ödeyemediği durumda, alacaklıların alacaklarını elde edebilmeleri için iflas süreci son çareyi oluşturmaktadır. “Arapça dilinde, değerli olmayan bozuk para anlamındaki “fûlus” kelimesinden türeyen iflâs; malı tamamen bitme, bozuk paraya bile ihtiyaç duyma anlamına gelmektedir. Bunun yanında bir İslam Hukuku kavramı olarak iflâs, bireyin büyük miktarlarda borçlanıp, bu borçlarını ödeyemez duruma düşmesini ifade etmektedir (Teker ve Demir, 2019, s. 279).

Bir hukuk terimi olarak iflâs, ticaret mahkemesi aracılığıyla alınan bir karar sonucunda, borçlu kişinin haczedilebilen bütün mal varlığı üzerinde, iflâs ile ilgili işlemleri yerine getirecek kuruluş tarafından ve alacaklıların alacağının tahsili

maksadıyla yapılan kollektif bir cebri icra yolunu anlatmaktadır. İflâs, hem borçlu kişinin haczedilebilen bütün mal varlığı üzerinde bir etki yaratmakta, hem de borçlunun mal varlığının likidasyonunun bütün alacaklıların menfaati gözetilerek yapılmaktadır. Diğer bir ifadeyle iflâs, gerek alacaklılar bakımından (sübjektif), gerekse mal varlığı bakımından (objektif) kollektif bir özellik barındırmaktadır. Bu nedenle, alacaklılardan birinin isteği doğrultusunda hakkında iflâs kararı alınan borçlunun bütün mal varlığı üzerinde, kovuşturma yapmış olsun ya da olmasın, alacaklıların hepsi talep hakkını elinde bulundurmaktadır.(Demir ve Teker, 2019, 279)

İflas, işletmelerde sıkça yaşanan kriz ortamlarının sonucu olarak ortaya çıkan ve farklı nedenlerle kaçınılmaz hale gelebilen bir kavramdır. “İşletmelerin borçlarının kayıtlı değeri, varlıklarının kayıtlı değerinden daha çok olabilir. Başka bir ifadeyle, işletmenin gerçek net değeri negatif olduğunda işletme borçlarını ödeyemez duruma düşer. İşletmenin teknik likiditesini kaybetmesinden daha kötü olan ve finansal başarısızlığın son aşaması olarak değerlendirilen bu durum fiilen iflastır ve yasalar karşısında iflas olarak tanımlanır.”(Uzun, 2005, s. 160)

Finansal kriz, bir şirketin mali yükümlülüklerini yerine getiremediği veya borçlarının varlıklarından fazla olduğu (borç yükü) durum olarak tanımlanır ve bu durum iflas yasası kapsamında çeşitli yükümlülükleri beraberinde getirir. Kriz yönetilemediğinde, sonuç olarak ya iş sahipliği el değiştirir ya da iş tamamen sona erer. İflas süreçleri işletme sahipleri, yatırımcılar ve topluluklar için oldukça yıkıcı ve maliyetlidir (Carter ve Auken, 2006). Şirketler, iflas süreci kapsamında ya da mahkeme dışında özel anlaşmalar yoluyla yeniden yapılandırılabilir. KOBİ’ler, büyük firmalara kıyasla finansal sıkıntı ve iflasa daha yatkındır. Bunun nedeni, daha az çeşitlenmiş olmaları, ölçek ekonomilerinden faydalanamamaları ve daha küçük risk tamponlarına sahip olmalarıdır. Ayrıca, girişimciler ve işletmeleri arasındaki güçlü bağ, bu tür işletmelerin kaynaklara erişimini daha sınırlı hale getirir ve çevresel baskılara karşı daha savunmasız bırakır (Mayr ve diğerleri, 2017). Özellikle ekonomik canlılığa önemli katkıları bulunan küçük işletmelerin iflaslarının ve başarısızlıklarının etkisi, işletme sahibi, aile, arkadaşlar, tedarikçiler ve müşteriler dahil olmak üzere birçok paydaşı etkilemektedir. Ayrıca, iflas ve başarısızlık, toplulukların ekonomik sürdürülebilirliğini de tehdit etmektedir. Bu nedenle, başarısızlığın temel nedenlerini anlamak, küçük işletmelerin de hayatta kalma şansını artırmak için önemli bir yol sunmaktadır.

İflas, işletmelerin mali yükümlülüklerini yerine getirememesi ve faaliyetlerini sürdürememesi durumunu ifade eder. Bu süreç yalnızca dışsal ekonomik

faktörlerden değil, aynı zamanda yöneticilerin stratejik ve yönetsel hatalarından da kaynaklanabilir. İflasa yol açan unsurların doğru şekilde analiz edilmesi, işletmelerin bu tür durumlarla karşılaşmaması için önemlidir.

3. LİTERATÜR TARAMASI

Ooghe ve De Prijcker (2008), iflasın finansal ve finansal olmayan nedenleriyle ilgili zaman boyutunu da dahil ederek, bir şirketin başarısızlık sürecine dair daha detaylı bir çalışma yapmayı amaçlamıştır. Yazarlar şirketin olgunluğuna ve yönetim özelliklerine dayalı dört farklı başarısızlık süreci türünü ortaya konulmuştur. Yeni kurulan şirketlerin iflasında, yönetim ve sektör ile ilgili deneyim eksikliğinin ve zayıf bir operasyonel yapının, zayıf bir finansal idari yapı ile birleşmesinde oluşan finansman eksikliğinin başarısızlığa neden olduğu ortaya konulmuştur (Ooghe ve De Prijcker, 2008).

Dias ve Teixeira (2017), başarısızlığın anatomisini ele alarak, bu süreçlerin girişimcilerin gelecekteki iş başarıları üzerindeki etkilerini incelemiştir. Çalışmalarında, işletme başarısızlığının sonrasını, bireyin nasıl ilerlediğini ve yeni girişimler geliştirdiğini, bireylerin bir başarısızlık ışığında iş davranışlarını ve uygulamalarını nasıl değiştirdiğini ve önceki başarısızlığın bireyin sonraki girişimlere başlama kararları üzerindeki etkisinin ne olduğunu ele alarak analiz etmişlerdir. Çalışma, başarılı bir girişimcinin retrospektif bakış açısından işletme başarısızlığının sonrasını anlaması için nitel yöntemler kullanan bir dizi vaka çalışmasından oluşmaktadır. Önceden tanımlanmış kriterleri karşılayan üçü Avrupa'nın kuzeyinden ve üçü güneyinden olmak üzere altı girişimciyle yarı yapılandırılmış görüşmeler yoluyla alınan kişisel anlatımlar Yorumlayıcı Fenomenolojik Analiz kullanılarak analiz edilmiştir. Yazarlar, önceki başarısızlığın bireyleri güçlü bir şekilde etkilediğini, başarısızlığın bireyin deneyimi, yaşı ve suçluluk algısı tarafından şekillendirildiğini, bireyin hayatında mevcut olan öncüllerden kurumlara kadar uzanan bir dizi maliyeti belirlemiştir. Sonuçlar, bireyin başarısız deneyimiyle doğrudan ilişkilidir. Yazarlar ayrıca başarısızlığın bireyin kariyer yolu üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymuştur (Dias ve Teixeira, 2017).

Ayrıca, teknolojik gelişme ve firma başarısızlığı arasındaki ilişkiyi inceleyen Karabag (2019), yenilikçi olmayan stratejilerin başarısızlığa neden olabileceğini ortaya koymuştur. Bu çalışma, Türkiye'deki iki büyük sanayi kolu olan otomotiv ve beyaz eşya sanayi kollarından özel olarak seçilen üç Türk firmasının Belirlenen bu faktörlerden bazılarının kısa vadede firma başarısını desteklediğini ancak öğrenmeyi ve teknolojik yetenek oluşturmaya engellediğini

ve bu nedenle uzun vadede firma başarısızlığına neden olduğunu göstermektedir (Karabag, 2019).

Quach vd. (2021), başarısızlık sonrası girişimcilerin yaşamış olabileceği pişmanlık, hayal kırıklığı ve suçluluk gibi duyguları araştırmak üzere bir araştırma gerçekleştirmiştir. Atıf teorisinin teorik alanı çerçevesinde ele alınan bu çalışmada, bir girişimcinin iş başarısızlığı (şirketin faaliyetine son verilmesi, kapanması veya iflası olarak tanımlanır) sonrasında yaşanan pişmanlığın öncüllerini ve pişmanlığın kişisel refah üzerindeki etkisini araştırmayı amaçlamaktadır (Quach ve diğerleri, 2021).

Heinze (2013), girişimcilerin başarısızlık sonrası anlam yaratma süreçlerini ele alırken, bu sürecin girişimcilerin duygusal iyileşmesinde önemli bir rol oynadığını belirtmiştir (Heinze, 2013).

Van Rooij (2015), çalışmasında üç bariz başarısızlık vakasını (Nokia, Baan ve LG Philips Ekranları) incelemiştir. İş dünyasında başarısızlığın üç nedenini (yanılabilirlik, hata ve kusur) belirleyen araştırmacı, bu nedenlerden yola çıkarak İcari, Aptallar ve Hırsızlar olmak üzere üç tür başarısız firmayı tanımlamakta ve bir başarısızlık tipolojisi sunarak bu olguyu anlamamıza yardımcı olmaktadır (Van Rooij, 2015).

Katarzyna Boratyńska, (2015), teorik ve ampirik olarak hazırladığı betimsel bir analiz olan bu makalesinde, iflas ve ödeme güçsüzlüğü arasındaki terminolojik farklılıkları açıklayarak karşılaştırmıştır. Çalışmasında iflasın en sık ele alınan yönleri, iflasın ekonomik karakteri ve evrimsel ekonomi temsilcilerinin iflasın kapsamı, mekanizması ve işletmelerin hayatta kalması için bilimsel başarılarının eleştirel bir incelemesini vurgulamıştır. Uygulama kısmında Beta şirketinin rakiplerine karşı ayakta kalmak, zor durumdan çıkmak ve uyum eylemleri gerçekleştirmek için tekrarlanan girişimlerine rağmen, piyasadaki varlığının geciken etkisiz düzeltme eylemleri nedeniyle ortadan nasıl kalktığı ile ilgili iflas işlemleri dosyalarının ayrıntılı incelemeleri ve analizi ortaya konulmuştur. Araştırmanın sonucu, piyasanın rekabetçi koşullarına doğru zamanda uygun ayarlamalar yapamayan şirketlerin piyasadan elendiğini göstermektedir (Katarzyna Boratyńska, 2015).

Hua vd. (2011), çalışmalarında iflasın tedarik zinciri ağlarında nasıl meydana geldiğini ve yayıldığını araştırmak için, birden fazla yukarı akış üreticisi ve birden fazla aşağı akış perakendecisinden oluşan iki aşamalı bir tedarik zinciri için çoklu ajan simülasyon modeli oluşturmuşlardır. Geliştirilen simülasyon modeline dayanarak, perakendeciler arasındaki yatay rekabet, perakendecilerin

sipariş tahsis stratejileri, üreticilerin toptan satış fiyatı, pazar talebinin özellikleri ve perakendeci sayısı gibi çeşitli operasyonel parametrelerin ve kararların iflasın yayılması üzerindeki etkilerini incelenmiştir. Deneysel sonuçlar, tedarik zinciri üyeleri arasındaki operasyonel etkileşimlerin ve tedarik zinciri üyeleri tarafından alınan operasyonel kararların iflasın yayılmasının önemli nedenleri olduğunu, ancak bu operasyonel parametrelerin ve kararların etkilerinin finansal kararlara bağlı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu gözlemler, tedarik zinciri üyelerinin finansal kararlar aracılığıyla operasyonel risklerini orta düzeyde koruyabileceklerini göstermektedir (Hua ve diğerleri, 2011).

Akıncı (2002), Mersin ilinde faaliyet göstermekte olan KOBİ'lerin başarı ve başarısızlığını etkileyen nedenleri, işletme sahip ve yöneticilerinin görüşlerinden faydalananak ortaya koymaya çalışan nitel bir çalışmadır. Bu şekilde başarısızlığa neden olan faktörleri saptayarak gidermeye yönelik çözümler sunmak ve başarı üzerinde etkili olan faktörleri ortaya koymak amaçlanmaktadır. Araştırma kapsamında Mersin İlinde faaliyet gösteren 194 KOBİ çalışmanın örneklemini oluşturmaktadır. Çalışma sonuçlarına göre, KOBİ'lerin başarısızlığı, ekonomideki durgunluk, yüksek enflasyon ve faiz oranları, istikrarsızlık ile vergi ve SSK prim oranlarının yüksek olması gibi makro ekonomik nedenlerden kaynaklanmaktadır. Ayrıca, uygulanmakta olan mali politikalar ve yasal boşluklar da bulgulara göre başarısızlığa neden olmaktadır. Haksız rekabet, alacakların tahsil edilememesi, sermaye yetersizliği, teşviklerinin KOBİ'lere çeşitli nedenlerle ulaşmaması (kuruluşlar ve işletmeler arasındaki iletişim eksikliği gibi) ve yetersizliği, nitelikli eleman ve pazarlama sorunları gibi sonuçlar yine başarısızlığın nedenleri olarak ortaya çıkmıştır. (Akıncı, A., 2002)

YÖK Tez Merkezinde “Finansal Başarısızlık” ve “İflas” anahtar kelimeleri kullanılarak yapılan aramada 1992-2024 yılları arasında toplam 52 adet teze ulaşılmıştır. (16 doktora-36 yüksek lisans). Tezlerin 29 tanesi işletme bölümü öğrencileri tarafından hazırlanmıştır. Hazırlanmış olan tezlerin büyük çoğunluğunun çeşitli analizler yoluyla finansal başarısızlık ve iflas tahmini hakkında olduğu görülmektedir.

4. SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

- İşletme başarısının temeli iyi bir yönetime dayanmaktadır. Alınan yanlış finansal kararlar ve stratejik eksiklikler işletmelerin iflasına neden olabilmektedir. Bu tür hatalar, işletmelerin verimli çalışmasını engeller ve var olan finansal sıkıntıları daha da içinden çıkılmaz hale getirir. Literatürde yer alan çalışmalardan elde edilen bulgulara göre

şirketleri iflasa götüren yönetim hatalarının büyük çoğunluğunun yöneticilerin kişisel özelliklerinden ve liderlik özelliklerinden kaynaklandığı görülmektedir. Çalışmada ulaşılan sonuçlara göre işletmeleri başarısız kılan yönetim hatalarının başlıcalarına aşağıda yer verilmiştir:

- Stratejik düzeyde amaç ve hedeflerin oluşturulması sürecinde, yönetimin çeşitli düzeylerinde kurumsal, stratejik, yönetsel ve tekrar etmesi olası kararların karar aşamalarına dikkat edilmeden alınması,
- Değişime ayak uyduramamak ve teknolojik gelişmelerin gerisinde kalmak,
- Ekonomik gelişmeler, sektörel krizler, sektördeki diğer işletmeler ve paydaşlar, rekabet, güç dağılımı, kaynaklar hakkında yeterince bilgi sahibi olmamak ve gelişmeleri takip etmemek,
- Tedarikçiler ve alıcılar arasındaki ilişkilerde yetersiz kalmak,
- Finansal teşvik ve destek veren kurumlardan haberdar olmamak,
- Planlamaya yeterince önem verilmemesi, bu amaçlara ulaştıracak araçların seçiminde yeterli yönetim becerisine sahip olunmaması, ya da kararsız kalınması,
- Örgütsel düzeyde değişime kayıtsız kalma ya da ayak uyduramama ve değişime karşı katılık,
- İşletme içi ve dışı kriz ortamlarını hızlı ve zamanında yönetememek,
- Aşırı borçlanmak ve finansal konularda yanlış kararlar almak, borçları vadesinde ödememek,
- İşletme varlıklarının aşırı kullanımı ve israfı,
- Sermaye yetersizliği,
- Kuruluş yerinin yanlış seçilmesi,
- Sektörü iyi takip edememek ve yanlış yatırımlar yapmak,
- Rakiplerin dikkate alınmaması, zamanın yanlış kullanımı,
- Aşırı özgüven, gurur, kibir ve küçümseme,

- Kollektif akla uyma düşüncesi ile olayları yanlış hesaplama, yenilmezlik yanılsaması, kuşkuya yer vermeme, dış gruplara ilişkin klişeler, dış bilgilere karşı kapanma ve grubun başarısını abartma gibi patolojiler gösterme,
- Eğitim düzeyinin yetersizliği,
- Mesleki deneyim eksikliği
- Yönetim becerisinden yoksun olma ve takım oluşturmamak,
- İşi sevmemek,
- Ticari bilgi yetersizliği ve hazır olmadan işe başlamak,
- Personel yönetiminde yetersiz kalmak, personel-yönetim arasındaki ilişkilerde aksaklıklar yaşanması,
- İnsan kaynakları yöneticilerinin yanlış personel seçimi politikaları nedeniyle personelin örgüte bağlılığında azalmalar, işletme içinde huzursuzluk ve çatışma ortamı oluşması gibi sorunlara gerekli düzeltici önlemler alınmaması,
- Zayıf liderlik becerilerine sahip olmak,
- Narsist liderlik özelliklerine sahip olmak (Bir tehlike ile karşı karşıya kaldıklarında kendilerini başkalarının tavsiyelerinden soyutlamak, uyarıları görmezden gelmek, eleştirileri tehdit olarak yorumlamak ve görüşlerinde miyoplaşmak)
- İletişim becerisinden yoksun olmak,
- İşletme faaliyetlerinin yanlış planlanması, örgütlenmesi, yönltilmesi, koordinasyonu ve kontrolünün sağlanması,
- Örgütteki farklılıkları görmemek, ya da bu farklılıkları birbiriyle uyumlu hale getirememek nedeniyle çalışanların ve paydaşların işletme ve yapılan işle bütünleşmesinde etkisiz kalmak,
- Örgüt içi çatışmaları iyi analiz edememek ve yönetememek,
- İşletmenin vizyon ve misyonları başta olmak üzere tüm değerlerini çalışanlarıyla paylaşmamak,

- Çalışanların motivasyonunu ihmal etmek ve işe bağlılığını artırmaya yönelik çalışmalarda bulunmamak,
- Aşırı iyimserlik veya yanlış bilgilendirme nedeniyle işletme cirolarını büyük ölçüde abartmak,
- Abartılı riskler almak ve şirketin yönetsel ve operasyonel yapısını görmezden gelmek,
- Piyasada var olan gelişmeleri ve mevcut durumunu takip ettiği ve ön gördüğü halde risk almaktan tamamen kaçınarak fırsatları kazanca çevirememek,
- Yakın çevresinin güvenini kaybetmek,
- Bağlılık ve motivasyondan yoksun olmak,
- Üst yönetim ekiplerinin uyumu- uyumsuzluğu ve görev süreleri,
- Uzun süre yönetici olarak görev yapan yöneticilerin karşı karşıya oldukları tehditleri ve fırsatları analiz etmeye daha az zaman harcama eğilimleri,
- Başarısızlığı dışsal ve kontrol edilemeyen diğer nedenlere bağlamak,
- Atalet (Bilişsel eylemsizlik, tembellik)

Yukarıda genel hatlarıyla sıralanan yönetim hatalarının önlenmesi, işletmelerin hayatta kalma kabiliyetini artırmalarında, devamlılık ve istikrarlarını korumalarında ve iflas ve başarısızlık gibi olumsuz sonuçlardan kaçınmalarında ciddi katkılar sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Akıncı, A. (2002). Küçük ve Orta Boy İşletmelerin Başarı ve Başarısızlık Nedenleri Üzerine Bir Araştırma. *Öneri Dergisi*, (5(17)), 121-125.
- Aktaş R., D. M. M. ve Yıldız B. (2003). Mali başarısızlığın öngörülmesi: İstatistiksel yöntemler ve yapay sinir ağı karşılaştırılması. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 58(4).
- Barişik, S. ve Budak, S. (2021a). TÜRKİYE'DE İŞLETME İFLASLARI VE FAİZ İLİŞKİSİ. 3. *SEKTÖR SOSYAL EKONOMİ DERGİSİ*. doi:10.15659/3.sektor-sosyal-ekonomi.21.10.1591
- Carter, R. ve Auken, H. V. (2006). Small Firm Bankruptcy. *Journal of Small Business Management*, 44(4), 493-512. doi:10.1111/j.1540-627X.2006.00187.x
- Dias, A. ve Teixeira, A. A. C. (2017). The anatomy of business failure: A qualitative account of its implications for future business success. *European Journal of Management and Business Economics*, 26(1), 2-20. doi:10.1108/EJMBE-07-2017-001
- Erik, D. (2005). Firmaların Başarı Kriterlerinin Tanımlanması ve Çalışanların Memnuniyeti Kriterinin Bulanık Mantık Yöntemi ile Ölçülmesi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, (4), 131-142.
- Tuncer, D., & Doğan Yaşar Ayhan, D. V., 2018, Genel işletmecilik bilgileri. (t.y.). 9 Aralık 2024 tarihinde <https://5787f617f6a2a07a38b06a1451151584f49aada1.vetisonline.com/ehost/ebookviewer/ebook?sid=3dbc9eca-247a-4c8c-9ccc-7b14a2deef76%40redis&vid=3&rid=31&format=EB> adresinden erişildi.
- Gestel, T. V., Baesens, B., Suykens, J. A. K., Van den Poel, D., Baestaens, D.-E. ve Willekens, M. (2006). Bayesian kernel based classification for financial distress detection. *European Journal of Operational Research*, 172(3), 979-1003. doi:10.1016/j.ejor.2004.11.009
- Heinze, I. (2013). Entrepreneur sense-making of business failure. *Small Enterprise Research*, 20(1), 21-39. doi:10.5172/ser.2013.20.1.21
- Hua, Z., Sun, Y. ve Xu, X. (2011). Operational causes of bankruptcy propagation in supply chain. *Decision Support Systems*, 51(3), 671-681. doi:10.1016/j.dss.2011.03.007
- İçerli, M. Y. ve Akkaya, G. C. (2006a). Finansal Açıdan Başarılı Olan İşletmelerle Başarısız Olan İşletmeler Arasında Finansal Oranlar Yardımıyla Farklılıkların Tespiti. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 20(1), 413-421.

- Kalkan, A., Alparslan, A. M. ve ErdiL, O. (2011). Örgütsel Ekoloji Kuramından Stratejik Yönetim Anlayışına. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 1(12), 17-31. doi:10.31671/dogus.2019.148
- Karabag, S. F. (2019). Factors impacting firm failure and technological development: A study of three emerging-economy firms. *Journal of Business Research*, 98, 462-474. doi:10.1016/j.jbusres.2018.03.008
- Karcioğlu, R. (2020). İNSAN-İKTİSAT-İŞLETME VE MUHASEBE. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. doi:10.16951/atauniiibd.791524
- Katarzyna Boratyńska. (2015). Corporate Bankruptcy and Survival on the Market: Lessons from Evolutionary Economics. - EBSCO. 15 Ocak 2025 tarihinde <https://ddc449fe97e72df15faf96b8d7d4f5facfaa9c92.vetisonline.com/c/ih3yxv/viewer/pdf/fl7k7y3p4v> adresinden erişildi.
- Mayr, S., Mitter, C. ve Aichmayr, A. (2017). Corporate Crisis and Sustainable Reorganization: Evidence from Bankrupt Austrian SMEs: Corporate Crisis and Sustainable Reorganization: Evidence from Bankrupt Austrian SMEs. *Journal of Small Business Management*, 55(1), 108-127. doi:10.1111/jsbm.12248
- Mayr, S., Mitter, C., Kücher, A. ve Duller, C. (2021). Entrepreneur characteristics and differences in reasons for business failure: Evidence from bankrupt Austrian SMEs. *Journal of Small Business & Entrepreneurship*. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/08276331.2020.1786647> adresinden erişildi.
- Mellahi, K. ve Wilkinson, A. (2004). Organizational failure: A critique of recent research and a proposed integrative framework. *International Journal of Management Reviews*, 5-6(1), 21-41. doi:10.1111/j.1460-8545.2004.00095.x
- Mellahi, K. ve Wilkinson, A. (2010). Managing and Coping with Organizational Failure: Introduction to the Special Issue. *Group & Organization Management*, 35(5), 531-541. doi:10.1177/1059601110383404
- Miller2014.pdf. (t.y.).
- Ooghe, H. ve De Prijcker, S. (2008). Failure processes and causes of company bankruptcy: A typology. *Management Decision*, 46(2), 223-242. doi:10.1108/00251740810854131
- Quach, S., Weaven, S. K., Thaichon, P., Grace, D., Frazer, L. ve Brown, J. R. (2021). The experience of regret in small business failure: Who's to blame? *European Journal of Marketing*, 55(8), 2201-2238. doi:10.1108/EJM-12-2019-0917

- Şahin, T. ve Yangil, F. M. (2023). Finansal Başarısızlık Konusunda Yapılan Lisansüstü Tez Çalışmalarına Yönelik Bir İçerik Analizi.
- Teker, S. ve Demir, G. (2019). Postponing bankruptcy and debt restructuring. *Pressacademia*, 9(9), 278-284. doi:10.17261/Pressacademia.2019.1105
- Tengilimoğlu, Atilla ve Bektaş. (2013). *İşletme Yönetimi* (4. bs.). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Tünel, R. K., Hancioğlu, Y. ve Öztürk, D. (2021). Örgütsel Başarısızlık: İşletme Fonksiyonları Açısından Bir Değerlendirme. *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi (ODÜSOBİAD)*. doi:10.48146/odusobiad.1001564
- Türk Ticaret Kanunu. (2011). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.6102.pdf> adresinden erişildi.
- Ucbasaran, D., Shepherd, D. A., Lockett, A. ve Lyon, S. J. (2013). Life After Business Failure: The Process and Consequences of Business Failure for Entrepreneurs. *Journal of Management*, 39(1), 163-202. doi:10.1177/0149206312457823
- Uzun, E. (2005). İşletmelerde Finansal Başarısızlığın Teorik Olarak İrdelenmesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (27), 158-168.
- Van, M. G., ŞehriBanoğlu, S. ve Van, M. H. (2021). Finansal Başarısızlık ve İflas Etkileyen Faktörlerin Genelleştirilmiş Sıralı Logit Modeli ile Analizi. *International Journal of Management Economics and Business*, 17(1), 63-78. doi:10.17130/ijmeb.803957
- Van Rooij, A. (2015). Sisyphus in business: Success, failure and the different types of failure. *Business History*, 57(2), 203-223. doi:10.1080/00076791.2014.909808
- Zhang, H., Amankwah-Amoah, J. ve Beaverstock, J. (2019). Toward a construct of dynamic capabilities malfunction: Insights from failed Chinese entrepreneurs. *Journal of Business Research*, 98, 415-429. doi:10.1016/j.jbusres.2018.06.020
- Zhang2018.pdf. (t.y.).

BÖLÜM 9

Kurumsal Kariyer Yönetimi: Teorik Arka Plan ve Pratikler

Fatih Özçalık¹

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu
Yönetim ve Organizasyon Bölümü, <https://orcid.org/0000-0001-5333-7203>

Giriş

Kurumsal kariyer yönetimi, kuruluşların yetenekleri çekmek, geliştirmek ve elde tutmak için çabaladığı günümüzün rekabetçi iş ortamında çok önemli bir rol oynar hale gelmiştir. Kariyer yönetiminin teorik arka planı şimdiye kadar yapılan uygulamaların bir sonucu olarak tarihsel bir süreçten geçerek şekillenmiş görünmektedir. Geleneksel kariyer modellerinin yerini günümüzde daha esnek ve değişken modeller almıştır. Ayrıca içinde bulunulan çağın oldukça hızlı gerçekleşen dijital dönüşümü, yapay zekânın, büyük veri kitlelerinin ve çevrimiçi öğrenme platformlarının kariyer geliştirme fırsatlarını yeniden şekillendirilmesine olanak sağlamaktadır. Dünya çapında şirketlerin kariyer uygulamaları teorik arka plana ve uygulamalara önemli katkılar sunmaktadır. Bu şirketlerin, kariyerleri farklı bölgelerde etkili bir şekilde yönetmek için küresel yetenek hareketliliği, liderlik geliştirme programları ve kültürel adaptasyon politikaları gibi stratejiler uyguladığı görülmektedir.

Stratejik yönetim perspektifinden bakıldığında, kurumsal kariyer yönetiminin rekabet avantajını korumak, çalışan sadakatini teşvik etmek ve işten ayrılma oranlarını azaltmak için en önemli kavramlardan biri olduğu anlaşılmaktadır. Kariyer gelişimini stratejik hedefleriyle uyumlu hale getiren kuruluşların daha iyi iş gücü planlaması, liderlik halefîyeti ve inovasyon elde edebileceği kolaylıkla söylenebilir. Avantajlara rağmen, kariyer yönetimi kültürel farklılıklar, ekonomik faktörler ve örgütsel kısıtlamalar gibi zorlukları da beraberinde getirmektedir. Söz konusu zorluklara rağmen, gelinen noktada kurumsal kariyer yönetiminin, iş gücünün değişen taleplerini karşılamak için dijital araçları ve küresel en iyi uygulamaları bünyesinde barındıran insan kaynakları stratejilerinin ayrılmaz bir parçası olması gerektiği anlaşılmaktadır. Yapılandırılmış kariyer geliştirme programlarına yatırım yapan şirketler, hızla değişen bir iş ortamında çalışan memnuniyetini, örgütsel performansı ve uzun vadeli sürdürülebilirliği artırabilir.

Günümüz iş dünyasında, insan kaynağının etkin yönetimi işletmelerin başarısında kritik bir rol oynamaktadır. Rekabetin yoğun olduğu bu ortamda, yetenekli çalışanları çekmek, geliştirmek ve elde tutmak, organizasyonların sürdürülebilir büyüme ve verimlilik sağlaması açısından büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda, kurumsal kariyer yönetimi, çalışanların profesyonel gelişimlerini destekleyen, onları kurumsal hedeflerle uyumlu hale getiren ve uzun vadeli iş tatminini artıran stratejik bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kurumsal kariyer yönetimi, hem bireysel hem de örgütsel perspektiften ele alınması gereken çok yönlü bir olgudur. Çalışanlar için, kariyer yönetimi

profesyonel gelişimlerini sürdürebilmeleri, yeni beceriler kazanmaları ve kariyer hedeflerine ulaşmaları açısından önemlidir. İşletmeler için ise kurumsal kariyer yönetimi, çalışanların motivasyonunu artırarak verimliliklerini yükseltme, iş gücü devir oranını azaltma ve uzun vadeli kurumsal başarıyı destekleme gibi avantajlar sunmaktadır (Collings ve Mellahi, 2009).

Stratejik yönetim perspektifinden bakıldığında, kurumsal kariyer yönetimi, organizasyonların yetenek yönetimi stratejileriyle doğrudan bağlantılıdır. Kurumlar, çalışanlarının beceri ve yetkinliklerini geliştirerek rekabet avantajı elde edebilir ve liderlik gelişimini teşvik edebilirler (Baruch, 2006). Bunun yanı sıra, dijitalleşme ve küreselleşme gibi faktörler, kariyer yönetimi yaklaşımlarının evrim geçirmesine neden olmuş ve geleneksel kariyer yönetimi anlayışının yerini daha esnek, bireyselleştirilmiş ve teknoloji destekli sistemlere bırakmasına yol açmıştır.

Bu çalışmada, kurumsal kariyer yönetiminin teorik arka planı, modern kariyer yönetimi modelleri ve örgütsel uygulamalar ele alınacaktır. Ayrıca, stratejik yönetim açısından kariyer yönetiminin önemi vurgulanarak, çalışanlar ve işletmeler için sağladığı avantajlar tartışılacaktır. Son olarak, uluslararası perspektiften kurumsal kariyer yönetimine bakılarak küresel ölçekte başarılı uygulama örnekleri değerlendirilecektir.

Kariyer Yönetimi Kavramı ve Tarihsel Gelişimi

Kariyer yönetimi kavramı, bireylerin iş yaşamları boyunca gelişimini planlama ve yönlendirme sürecini ifade eder. Kariyer yönetimi kavramının tarihsel gelişimi üç temel aşamada ele alınabilir. Sanayi Devrimi öncesi mesleklerin çoğu lonca sistemine dayalı olarak nesilden nesile aktarılmış, kariyer gelişimi büyük ölçüde sosyal statüye bağlı olmuştur. Sanayi Devriminden itibaren 20. Yüzyıl sonuna kadar örgütler büyüdükçe kurumsal kariyer yönetimi önem kazanmış, çalışanlar uzun vadeli istihdam ve hiyerarşik terfi süreçlerine tabi tutulmuştur (Super, 1957). Milenyumdan itibaren dijital dönüşümün çok etkili olduğu küreselleşme, teknoloji ve iş gücü mobilitesinin artışıyla geleneksel kariyer modelleri yerini daha esnek ve bireysel yaklaşımlara bırakmıştır (Hall, 2004).

Kurumsal kariyer yönetiminin teorik temelleri, örgüt teorileri çerçevesinde incelenebilir. İlk olarak Klasik Yönetim Teorisi çerçevesinde kariyer yönetimi iş bölümü ve hiyerarşik yapılar içinde incelenmektedir. Özellikle Bilimsel Yönetim Yaklaşımında çalışanların yükselmeleri ancak belirli görev tanımları içinde gerçekleşmektedir (Taylor, 1911, s.25). Benzer bir durum Weber'in

bürokrasisinde de mevcuttur. Bürokrasi teorisi, modern örgütlerin rasyonel kurallar ve prosedürler doğrultusunda yönetilmesi gerektiğini öne sürer. Kariyer yönetimi açısından bakıldığında, bürokratik yapı, çalışanların liyakate dayalı olarak yükselmesini ve kariyer yollarının net bir şekilde belirlenmesini sağlar. Weber'e göre, uzmanlaşma, kuralların belirginliği ve hiyerarşik yapı, çalışanların kariyerlerinde öngörülebilir bir ilerleme sağlamasına yardımcı olmaktadır (Weber, 1922, s. 196).

İkinci olarak İnsan İlişkileri Teorisi'nde ise çalışanların motivasyonu ve bireysel gelişimi ön planda tutularak kariyer yönetiminin sosyal yönü vurgulanmıştır (Mayo, 1933, s.58). Bu açıdan çalışanların duygusal ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamak, onların kariyer gelişiminde önemli bir rol oynamaktadır. Üçüncü olarak Durumsallık Teorisi açısından kariyer gelişimi, organizasyonun içinde bulunduğu koşullara ve çevresel faktörlere bağlı olarak şekillenir (Lawrence ve Lorsch, 1967, s.112). Bu durumda örneğin, hızlı değişen sektörlerde çalışanlar daha esnek ve dinamik kariyer yollarına yönelmek zorunda kalmaktadırlar. Dördüncü olarak Kaynak Temelli Görüş'e göre ise kariyer yönetimin tamamladığı bir alan olmak üzere kurumların çalışanlarının yeteneklerini yönetmelerinin ve çalışanın gelişimine yapılan yatırımların önemli bir rekabet avantajı sağladığı öne sürülmektedir (Barney, 1991, s.78). Bu bir zorunluluktur. Çünkü rekabet avantajı örgütün sahip olduğu eşsiz ve zor taklit edilebilir iç kaynaklardan ortaya çıkmaktadır. Bu kaynaklardan birisi de çalışanlarıdır.

Modern yönetim düşüncesi açısından da kurumsal kariyer yönetiminin değerlendirmesini yapmak mümkündür. Söz gelimi Kaynak Bağımlılığı Teorisinde, örgütlerin dış çevreye bağımlı olduklarını ve kaynakları kontrol eden aktörlerin (devlet, büyük tedarikçiler vb.) örgüt üzerinde etkili olduğunu öne sürmektedir. Bu teoriye göre, işletmeler dış kaynaklara erişimlerini güvence altına almak için kariyer yönetimi stratejilerini kullanabilir. Bu amaçla, dış kaynaklara bağımlılıkların yönetilmesi için yetenekli çalışanlar elde tutulmaya çalışılır (Pfeffer ve Salancik, 1978, s.134). Bu durum, kariyer yönetimi stratejilerini rekabet avantajı sağlamak için kritik hale getirmektedir. Kurumsal Teori (DiMaggio ve Powell, 1983, s.89)'de ise kariyer yönetimi uygulamaları, örgütlerin sektörel normlara uyum sağlamasını gerektirir. Örneğin, çok uluslu şirketler, çalışanlarını uluslararası kariyer yollarına teşvik ederek sektörde rekabetçi kalmaya çalışır.

1. Kurumsal Kariyer Yaklaşımları

Zaman içerisinde hem bireysel ve hem de kurumsal kariyer yönetimine bakış değişmiştir. Bu değişimin sebeplerinden en önemlisi hiç kuşkusuz iş hayatında meydana hızlı ve büyük değişimdir. İnsan ihtiyaçlarının ve buna bağlı olarak üretim faaliyetlerinin nicelik ve nitelik açısından büyümesi, küreselleşme, meslek çeşidinin artması ve işgücü hareketliliği gibi sebepler kariyere bakışın değişmesinde etkili olan faktörlerden birkaçıdır. İlgili yazında kurumsal kariyer yaklaşımları geleneksel ve modern olmak üzere iki kısımda incelenmektedir.

1.1. Geleneksel Kariyer Yaklaşımları

Geleneksel kariyer yaklaşımları, bireylerin kariyerlerini genellikle belirli bir örgüt içinde uzun vadeli olarak planladıkları, hiyerarşik ve istikrarlı bir model çerçevesinde ilerledikleri anlayışı temsil eder. Bu anlayışa göre kariyer gelişimi terfi, kıdem ve iş güvencesi gibi unsurlarla ölçülür. Hall (1976), geleneksel kariyer anlayışını “bireyin kariyer yolunun örgüt tarafından belirlendiği, yükselmenin deneyime ve kıdeme bağlı olduğu, sadakat ve bağlılığın ön planda tutulduğu bir süreç” olarak tanımlar (s. 12). Bu çerçevede, çalışanlar genellikle uzun yıllar aynı organizasyon içinde çalışarak kariyerlerini geliştirmeyi hedeflerler.

Bir diğer tanımlama ise Greenhaus, Callanan ve Godshalk (2010), tarafından yapılmıştır. Onlara göre geleneksel kariyer, “örgütün bireyin kariyer gelişiminden büyük ölçüde sorumlu olduğu ve bireyin kariyer yolunun örgütün ihtiyaçları doğrultusunda şekillendiği bir sistemdir” (s. 45). Bu sistemde bireyin başarı ölçütü, genellikle örgüt içinde yükselme ve maaş artışları gibi dışsal faktörlerle değerlendirilir. Öte yandan, geleneksel kariyer modelinde çalışanlar, belirli bir kariyer yolunu takip ederek yukarı yönlü ilerleme beklentisi içindedirler. Arthur ve Rousseau (1996), bu modeli “istikrarlı, öngörülebilir ve yapılandırılmış bir kariyer yolu” olarak tanımlar (s. 78). Ancak, günümüz iş dünyasında yaşanan değişimler ve esneklik ihtiyacı nedeniyle geleneksel kariyer yaklaşımları yerini daha esnek ve bireysel sorumluluk gerektiren yeni kariyer modellerine bırakmaktadır.

Kariyer modelleri içinde bir geçiş aşaması olarak değerlendirilebilen lineer kariyer modeli modern yaklaşımların başlangıcında bulunmaktadır. Geleneksel ve modern kariyer yaklaşımların kesişiminde bulunan lineer kariyer modeli, kariyer gelişiminin belirli bir uzmanlık alanında sürekli ilerleme ile şekillendiği bir modeldir. Bu modelde çalışanlar, belirli bir meslek veya sektör içinde uzun vadeli bir kariyer planı yaparlar ve sürekli olarak yetkinliklerini artırarak üst düzey pozisyonlara yükselmeye çalışırlar. Greenhaus, Callanan ve Godshalk (2010),

lineer kariyer modelini “çalışanın uzmanlık alanındaki bilgi ve becerilerini geliştirerek, zaman içinde yükseldiği ve kariyer başarısını dışsal ölçütlerle değerlendirdiği bir kariyer yolu” olarak tanımlamaktadır (s. 78). Bu model genellikle tıp, hukuk, akademi ve mühendislik gibi profesyonel meslek gruplarında yaygın olarak görülmektedir. lineer kariyer modelinde çalışanlar, belirli bir hedef doğrultusunda istikrarlı bir şekilde ilerlemeyi amaçlarlar ve başarılarını statü, maaş artışı ve unvan değişikliği gibi faktörlerle ölçerler.

1.2. Modern Kariyer Yaklaşımları

İş dünyasında yaşanan değişimler ve bireylerin kariyer tercihlerindeki dönüşümler, geleneksel kariyer anlayışının yerine modern ve daha esnek kariyer modellerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu modeller, bireylerin kendi kariyer yollarını yönetmelerini ve farklı iş deneyimlerinden faydalanmalarını sağlayan esnek yapıları içerir. Geleneksel kariyer anlayışı, bireylerin tek bir örgüt içinde uzun vadeli bir kariyer yolculuğu izlemelerini öngörürken, modern kariyer yaklaşımları bireyin kendi kariyerini yönetme sorumluluğunu üstlenmesini ve daha esnek bir yapıyı benimsemesini öngörmektedir.

İlgili yazında modern kariyer modellerinin dört başlıkta incelendiği görülmektedir. Bunlardan ilki lineer kariyer modelidir. Lineer model yukarıda belirtildiği gibi daha geleneksel ve modern modeller arasında durmaktadır. Ayrıca uygulama alanları bakımından daha statik bir alana sahiptir. Bu haliyle geleneksel kariyer yaklaşımına daha yakın olduğu söylenebilir. Modern yaklaşımlardan bir diğeri ise “sınırsız kariyer modeli (Boundaryless Career)”dir. Arthur ve Rousseau (1995, s.5), geleneksel hiyerarşik kariyer yapısına karşıt olarak, “sınırsız kariyer” kavramını geliştirmişlerdir. Onlara göre sınırsız kariyer, “çalışanın tek bir örgüte bağımlı kalmaksızın, farklı işverenler, sektörler ve çalışma biçimleri arasında geçiş yapmasını içeren dinamik bir süreçtir”. Bu modelde çalışanlar, kariyerlerini farklı organizasyonlar, projeler ve iş ağları üzerinden şekillendirirler.

Bir diğer model Çok Yönlü Kariyer (Protean Career)’dir. Hall (2004), geleneksel kariyerin yerini bireyin kendi değerlerine ve hedeflerine uygun olarak yönlendirdiği “protean kariyer” modelinin aldığını savunmaktadır. Hall’e göre çok yönlü kariyer, “bireyin kariyerini dışsal faktörler yerine kendi değerleri, ilgileri ve yetkinlikleri doğrultusunda yönlendirdiği esnek bir modeldir” (Hall, 2004, s. 10). Bu modelde başarı, terfi ve maaş artışından çok, bireyin kendini geliştirme ve tatmin duygusu ile ölçülmektedir.

Diğer bir model olarak portföy kariyer (portfolio career) modeli Handy (1994) tarafından açıklanmıştır. Modelde modern kariyerlerin artık tek bir işverene bağlı kalmadığını ve bireylerin birden fazla beceriyi bir araya getirerek “portföy kariyer” oluşturduğu öne sürülmüştür. Başka bir deyişle Birden fazla alanda uzmanlaşarak farklı projelerde çalışma esasına dayalı modeldir. Handy modeli, “çalışanın tam zamanlı bir iş yerine, birden fazla projede, farklı işverenler veya müşteriler için çalışma düzeni kurduğu esnek bir kariyer” (Handy, 1994, s. 58) olarak tanımlamıştır.

Modern kariyer yaklaşımlarının ortak noktası, bireyin kendi kariyer yolculuğunu planlama sorumluluğunu alması ve değişen iş dünyasına adapte olabilmek becerisini geliştirmesidir. Inkson (2007), modern kariyerleri “değişken, öz-yönelimli ve bireysel tercihlere dayalı” olarak tanımlar (Inkson, 2007, s. 32). Sonuç olarak, günümüz iş dünyasında kariyer yolculukları artık örgütler tarafından değil, bireyin kendi kararları, yetkinlikleri ve ağıları tarafından şekillendirildiğini söylemek mümkündür.

2. Kurumsal Kariyer Yönetimi ve Psikolojik Sözleşme

Psikolojik sözleşme, çalışanlar ile organizasyonlar arasındaki beklentiler ve taahhütleri kapsayan örtük bir anlaşmadır. Bu kavram ilk olarak Argyris (1960) tarafından ortaya atılmış, ancak modern anlamda Rousseau (1995) tarafından detaylandırılmıştır. Rousseau'ya (1995, s. 32) göre psikolojik sözleşme, çalışanların organizasyondan beklentileri ile organizasyonun çalışanlara sunmayı taahhüt ettiği unsurlar arasındaki dinamik bir ilişkidir.

Psikolojik sözleşme, özellikle kurumsal kariyer yönetimi konusunda kritik bir rol oynar. Hase ve arkadaşlarına (2005, s. 87) göre, çalışanların kariyer tatmini, organizasyona olan bağlılıkları ve iş performansları psikolojik sözleşmenin yerine getirilme derecesiyle doğrudan ilişkilidir. Araştırmalar, psikolojik sözleşmenin yerine getirilmesinin, hem örgütsel hem de bireysel bağlılığı artırdığını göstermektedir (Rodwell ve Ellershaw, 2015, s. 214).

Diğer yandan, psikolojik sözleşme ihlali, çalışanların organizasyona duyduğu güveni ve bağlılığı ciddi şekilde zedeleyebilir. Zacher ve Rudolph (2020) tarafından yapılan bir çalışmada, psikolojik sözleşme ihlalinin çalışanlarda motivasyon düşüşüne ve hatta işten ayrılma niyetinin artmasına neden olduğu belirlenmiştir.

Kurumsal kariyer yönetimi, çalışanların mesleki gelişimlerini destekleyen stratejileri ve uygulamaları içerir. Bu uygulamalar arasında kariyer planlama, eğitim ve gelişim programları, mentorluk sistemleri ve performans değerlendirme

mekanizmaları yer almaktadır. Presti ve arkadaşlarına (2019) göre, etkin kariyer yönetimi stratejileri, çalışanların iş tatmini ve bağlılığını artırmakta önemli bir rol oynamaktadır. Ayrıca, organizasyonlar, çalışanların kariyer beklentilerini karşılamadıklarında psikolojik sözleşmenin bozulabileceğini göz önünde bulundurmalıdır. Bu noktada, yöneticilerin açık ve şeffaf bir iletişim stratejisi benimsemeleri kritik bir faktördür (Guest, 2004, s. 542). Organizasyonlar, çalışanların beklentilerini anlamak ve onların kariyer gelişimlerini desteklemek için anketler, birebir görüşmeler ve performans geri bildirimleri gibi araçlardan yararlanabilir.

Psikolojik sözleşme, çalışanlar ve organizasyonlar arasındaki ilişkilerin temel bir unsurudur. Etkin bir kurumsal kariyer yönetimi stratejisi, psikolojik sözleşmenin sağlıklı bir şekilde işlenmesine yardımcı olabilir. Organizasyonların çalışanların beklentilerini anlaması ve bu beklentilere uygun politikalar geliştirmesi, hem çalışan tatmini hem de örgütsel verimlilik açısından kritik bir faktördür.

3. Kurumsal Kariyer Yönetimi Uygulamaları

Kurumsal kariyer yönetimi modelleri, organizasyonların çalışanlarının kariyerlerini etkili bir şekilde yönetmek için kullandıkları sistematik yaklaşımlardır. Bu modeller, organizasyonun yapısına, sektör dinamiklerine ve çalışanların beklentilerine göre farklılık gösterebilir. Aşağıda, kurumsal kariyer yönetiminde yaygın olarak kullanılan başlıca modeller ele alınmaktadır.

Kurumsal kariyer yönetimi uygulamaları, çalışanların yeteneklerini geliştirmek ve kariyerlerini daha bilinçli yönetmelerini sağlamak için çeşitli programlar sunmaktadır. Bu uygulamaların, işletmelerin uzun vadeli stratejik hedefleri ile bireysel kariyer beklentilerini uyumlu hale getirmeye yardımcı olduğu düşünülmektedir. Bu programları, yetenek yönetimi, eğitim ve gelişim, rotasyon ve proje uygulamaları ve mentorluk ve koçluk uygulamaları şeklinde sıralamak mümkündür.

3.1. Yetenek Yönetimi Programları

Modern örgütlerin öncelikli olarak izlediği kariyer geliştirme programlarından biri yetenek üzerine yoğunlaşmış olan yetenek yönetimi programlarıdır. Yetenek yönetimi, çalışanların potansiyellerini maksimize etmeye odaklanan sistematik bir süreçtir. Kurumlar, yetenekli çalışanları belirleyerek onlar için kişisel gelişim planları oluştururlar (Collings ve Mellahi, 2009). Bu programlar, çalışanların bilgi, beceri ve yetkinliklerini geliştirmek için bireysel ve grup bazlı çalışmaları kapsar. Ayrıca, yetenek yönetimi stratejileri, kurum içinde gelecekteki liderleri

belirleme ve onlara özel gelişim fırsatları sunma amacı gütmektedir (Gallardo-Gallardo vd., 2013). Yetenek yönetimi kapsamında uygulanan performans değerlendirme sistemleri, çalışanların kariyer yollarını çizmede rehberlik ederken, bireylerin öğrenme ve gelişim hedeflerine ulaşmasını da destekler (Silzer ve Dowell, 2010). Bu yaklaşım, bireylerin kuruluşun stratejik hedefleriyle uyumlu olarak gelişim göstermelerini sağlamaktadır.

3.2. Eğitim ve Gelişim Programları

Kurumsal eğitim programları, çalışanların mesleki becerilerini geliştirmeye odaklanarak hem bireysel hem de organizasyonel fayda sağlar (Salas vd., 2012). Modern şirketler, teknolojik gelişmeler ve pazar dinamiklerine uyum sağlamak için çalışanlarına sürekli eğitim olanakları sunmaktadır. Bu kapsamda, şirket içi eğitimler, dış sertifika programları, online öğrenme platformları ve özelleştirilmiş mesleki gelişim planları yaygın olarak kullanılmaktadır (Noe vd., 2014). Ayrıca, organizasyonlar öğrenme kültürünü desteklemek amacıyla sosyal öğrenme yaklaşımlarını benimsemektedir. Bu kapsamda, tecrübeli çalışanların bilgi aktarımını teşvike eden işbaşı eğitimler ve grup temelli çalışmalar da eğitim programlarının bir parçası olarak uygulanmaktadır.

3.3. İç Rotasyon ve Proje Tabanlı Çalışmalar

Farklı departmanlarda deneyim kazanma, çalışanların işletme bütünü hakkında daha geniş bir perspektif edinmelerini sağlar (Cappelli, 2008). İç rotasyon programları, çalışanların farklı roller ve görevler aracılığıyla yeni beceriler kazanmasını ve organizasyonun farklı alanlarında uzmanlık geliştirmesini sağlar (Campion vd., 1994). Proje tabanlı çalışmalar ise çalışanlara spesifik projelerde yer alma fırsatı sunarak, problem çözme ve liderlik becerilerini geliştirmelerine yardımcı olur (DeFillippi ve Arthur, 1994). Bu uygulamalar, bireylerin hem teknik hem de yönetsel yetkinliklerini artırırken, organizasyonlar için de daha esnek ve yenilikçi bir iş gücü oluşturulmasını destekler.

3.4. Mentorluk ve Koçluk Uygulamaları

Mentorluk ve koçluk, bireylerin kariyer hedeflerine ulaşmalarında kritik bir rol oynayan ve kariyer süreçlerine hizmet eden uygulamalar olarak görülmektedir. Koçluk ve mentorluk arasındaki örtüşme, bu iki kavram arasındaki ilişkiyi daha da zenginleştirir. Fielden ve diğerleri (2009), koçluk ve mentorluğun benzerlikler paylaşırken, mentorluğun genellikle koçluğun yönlerini kapsadığını ve böylece danışanın genel gelişimini artırdığını

belirtmektedir. Bu entegre yaklaşım, hem profesyonel hem de kişisel gelişimi ele alan daha kapsamlı kariyer yönetimi stratejilerine yol açabilmektedir.

Mentorluk, kariyer yönetiminin önemli bir bileşeni olarak ortaya çıkmış ve bireylere mesleki yollarında etkili bir şekilde ilerlemeleri için gerekli rehberlik, destek ve kaynakları sağlamıştır. Mentorluk ve kariyer yönetimi arasındaki ilişki çok yönlüdür ve kariyer ilerlemesine, kişisel gelişime ve genel iş memnuniyetine katkıda bulunan çeşitli boyutları kapsamaktadır. Mentorluk, mesleki gelişimi teşvik ederek değerli hale getirmekte ve kariyer gelişimini kolaylaştırmada önemli bir rol oynamaktadır. Mentorluk ve karyer süreçleriyle ilgili oldukça fazla sayıda araştırma yapılmıştır. Söz gelimi Cross ve arkadaşları (2019), mentorluğun özellikle akademideki kadınlar için kariyer planlama ve mesleki gelişim için yapılandırılmış bir süreç sağlayarak kariyer gelişimine fayda sağladığını vurgulamaktadır. Bu yapılandırılmış yaklaşım, danışanların kariyer hedeflerini belirlemelerine, uygulanabilir planlar geliştirmelerine ve kurumsal dinamiklerde gezinme konusunda iç görü kazanmalarına yardımcı olmaktadır. Dahası, mentorluğun kariyer ilerlemesi üzerindeki etkisi iyi belgelenmiştir. Parsa ve Khosravi (2016), mentorluğun akademisyenler arasında kariyer ilerlemesiyle önemli ölçüde ilişkili olduğunu bulmuş ve bu ilişkide öz yeterliliğin önemini vurgulamıştır. Bu durum, etkili mentorluğun yalnızca danışanın becerilerini ve yeterliliklerini geliştirmekle kalmayıp aynı zamanda kariyer fırsatlarını takip etme konusunda güvenini de artırdığını göstermektedir.

Mentorluğun, maruz kalma ve koçluk gibi işlevleri kariyer gelişiminde etkilidir. Jyoti ve Sharma (2015), mentorluk işlevlerinin karar alma becerilerini geliştirerek ve danışanın yeterlilik seviyesini artırarak kariyer gelişimini olumlu yönde etkilediğini ileri sürmektedir. Bu, mentorluk ilişkilerinin bilinçli kariyer seçimleri yapmak için gerekli olan kritik geri bildirim ve tavsiyeler sağladığı kavramıyla örtüşmektedir. Doğrudan kariyer faydalarına ek olarak, mentorluk aynı zamanda kariyerde uyum yeteneğinin geliştirilmesine de katkıda bulunur. Chang ve arkadaşları (2023), mentorluğun çalışanların kariyer uyum yeteneğini geliştirmede etkili olduğunu ve bunun modern kariyer yollarının karmaşık yapısında gezinmek için çok önemli olduğunu savunmaktadır. Bu uyum yeteneği, bireylerin çalışma ortamlarındaki değişikliklere proaktif bir şekilde yanıt vermelerini ve sonuçta daha fazla kariyer memnuniyeti ve başarısına yol açmalarını sağlar.

Ayrıca, mentorluğun özellikle kadınlar için iş-yaşam dengesini ve kariyer ilerlemesini desteklediği gösterilmiştir. Siew ve diğerleri (2018), mentorluk desteğinin kadınların kariyerlerinde yöneticilik seviyelerine yükselme fırsatlarını önemli ölçüde artırdığını bulgulamışlardır. Bu durum, yeterince temsil edilmeyen

ya da dezavantajlı durumda bulunan grupların kariyer geliştirme kaynaklarına erişmesine yardımcı olduğu için, kuruluşlar içinde çeşitliliği ve katılımı teşvik etmede mentorluğun önemine dikkat çekmektedir. Mentorluk ilişkileri ayrıca kariyer memnuniyeti için hayati önem taşıyan psikososyal destek sağlar. Mentorların sunduğu duygusal ve sosyal destek, danışanların zorlukların üstesinden gelmelerine ve kariyerlerinde dayanıklılık oluşturmalarına yardımcı olabilir.

Mentorluk kavramı içinde özel bir yeri bulunan koçluk da, bireylerin kişisel ve profesyonel gelişimlerini destekleyen bir süreç olarak, kariyer yönetimi ile önemli bir ilişkiye sahiptir. Koçluk, bireylerin hedeflerine ulaşmalarına yardımcı olmak için rehberlik, destek ve geri bildirim sunar (Lai ve Palmer, 2019) (Coetzee ve Bester, 2019). Koçluk, bireylerin kariyer gelişimlerini desteklerken, aynı zamanda onların öz yeterliliklerini artırmalarına da yardımcı olur. Koçluk süreci, bireylerin hedef belirleme, strateji geliştirme ve bu hedeflere ulaşma konusundaki motivasyonlarını artırarak kariyer yönetimlerini güçlendirir. Koçluk uygulamaları, bireylerin kariyer yollarını daha proaktif bir şekilde yönetmelerine olanak tanır (Korotov, 2021). Aynı zamanda koçluğun, yöneticilerin kariyer stratejileri ve sonuçları üzerinde etkili olduğu da belirtilmektedir (Kong vd., 2010). Koçluk, aynı zamanda liderlik gelişimi için de önemli bir araçtır. Ronkainen ve arkadaşları (2019), duygusal ve sosyal yeterliliklerin geliştirilmesi ile liderlik koçluğunun lider sonuçları üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Araştırma, koçluk ilişkisinin kalitesinin liderlerin kişisel vizyonları üzerinde güçlü bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir (Presti ve Elia, 2020). Bu durum, koçluğun kariyer yönetimi süreçlerinde liderlik gelişimi açısından da önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır

Sonuç olarak koçluk, koçluk, bireylerin öz yeterliliklerini ve karar alma becerilerini geliştirirken (Joo vd., 2023), mentorluk ise uzun vadeli kariyer planlaması için kritik bir destek mekanizması sunmaktadır (Kong vd., 2010). Kurumlar açısından, koçluk ve mentorluk çerçevesinde bazı uygulamaların entegre edilmesiyle çalışanların daha verimli aktif ve yüksek performanslı olarak kurumda tutulmaları ve böylece etkinliğin artırılması mümkün görünmektedir. Kurumsal kariyer yönetiminde koçluk ve mentorluk uygulamaları, yalnızca profesyonel becerilerin geliştirilmesiyle sınırlı kalmamaktadır; aynı zamanda bireylerin liderlik kapasitelerinin artırılması, yenilikçilik ve yaratıcı performansa da dolaylı etkiler sağlamaktadır. Mentorluk desteği, çalışanların işverenleriyle daha iyi ilişkiler kurmalarına yardımcı olarak, örgütsel başarıya önemli katkılarda bulunmasını sağlamaktadır (Park, 2022; Jones ve Smith, 2022). Koçluk şeklinde sunulan yapısal destek, çalışanların yeteneklerini geliştirmelerinde kritik bir rol

oynamaktadır (Shi, 2023). Sonuç olarak, kurumsal kariyer yönetiminde koçluk ve mentorluk uygulamaları, bireylerin kariyer gelişiminde önemli bir yere sahiptir. Bu süreçlerdeki etkili stratejiler, organizasyonların hem çalışan memnuniyetini hem de genel performanslarını artırmak için kritik bir unsur haline gelmektedir. Koçluk ve mentorluk ilişkilerinin güçlendirilmesi, iş yerinde olumlu bir atmosfer yaratmaya ve çalışanların potansiyellerini en üst düzeye çıkarmaya hizmet edecektir (Norman ve Gibbons, 2021).

3.5. Dijitalleşme ve Kariyer Yönetimi

Dijitalleşme, iş dünyasında büyük bir dönüşüme yol açmış ve kurumsal kariyer yönetimi uygulamalarını köklü bir şekilde değiştirmiştir. Geleneksel yöntemlerin yerini daha esnek, kişiselleştirilmiş ve veri odaklı yaklaşımlar almıştır. Dijitalleşmenin kurumsal kariyer yönetimi üzerindeki başlıca etkileri aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- **Yapay Zekâ Destekli Kariyer Planlama:** Şirketler, yapay zeka tabanlı analiz araçları kullanarak çalışanlarının güçlü yönlerini belirleyebilir ve onlara en uygun kariyer yollarını sunabilirler (Deloitte, 2021).
- **E-Öğrenme ve Sürekli Gelişim:** Çalışanların bilgi ve becerilerini geliştirmesi için şirketler, dijital eğitim platformları sunmaktadır. LinkedIn Learning, Coursera ve Udemy gibi çevrimiçi öğrenme platformları, çalışanlara istedikleri zaman ve mekânda eğitim alma fırsatı vermektedir (Bersin, 2019a).
- **Uzaktan Çalışma ve Esnek Kariyer Modelleri:** Dijitalleşme ile birlikte, uzaktan ve hibrit çalışma modelleri daha yaygın hale gelmiştir. Bu da çalışanların kariyer yollarını coğrafi bağımsızlık içinde şekillendirmelerine olanak tanımaktadır (Eurofound, 2020).
- **Büyük Veri ve Analitik Kullanımı:** İşletmeler, büyük veri analitiği ile çalışanların performansını, memnuniyetini ve gelişim ihtiyaçlarını daha iyi analiz edebilir ve kişiye özel kariyer planları oluşturabilirler (Gartner, 2021b).
- **Otomasyon ve Beceri Dönüşümü:** Dijitalleşmenin getirdiği otomasyon, bazı geleneksel iş rollerini ortadan kaldırırken, yeni becerilere duyulan ihtiyacı artırmıştır. Şirketler, çalışanlarını geleceğin iş dünyasına hazırlamak için yeniden beceri kazandırma

(reskilling) ve beceri geliştirme (upskilling) programlarını yaygınlaştırmaktadır (World Economic Forum, 2020).

Dijitalleşme, kurumsal kariyer yönetimini daha erişilebilir, ölçülebilir ve kişiye özel hale getirerek hem çalışanlar hem de işverenler için önemli avantajlar sunmaktadır. Ancak, bu dönüşüm sürecinde organizasyonların dijital yetkinliklerini geliştirmesi ve çalışanlarını yeni dijital kariyer modellerine adapte etmesi büyük önem taşımaktadır.

Dijitalleşme, günümüz iş dünyasında köklü değişiklikler yaratarak kurumsal kariyer yönetimini de derinden etkilemektedir. Bu dönüşüm, organizasyonların çalışanlarının kariyer gelişim süreçlerini yeniden şekillendirmekte ve kariyer yönetimi uygulamalarını dijital araçlar ve platformlar aracılığıyla daha etkili hale getirmektedir. Dijitalleşme, örgütlerin bilgi ve veri yönetimini optimize etmesine olanak tanırken, aynı zamanda çalışanların kariyer gelişimlerine dair daha fazla bilgiye erişim sağlamaktadır. Örneğin, dijital platformlar aracılığıyla sunulan kariyer danışmanlığı ve mentorluk hizmetleri, çalışanların kariyer hedeflerini belirlemelerine ve bu hedeflere ulaşmalarına yardımcı olmaktadır (Scheepers vd., 2024). Bu tür dijital araçlar, kariyer yönetimi süreçlerini daha şeffaf hale getirirken, çalışanların kendi kariyer yollarını daha aktif bir şekilde yönetmelerine olanak tanımaktadır (Zhang ve Chin, 2024).

Dijitalleşmenin bir diğer önemli etkisi, kariyer yönetimi için gereken becerilerin değişimidir. Geleneksel kariyer yönetimi uygulamaları, genellikle belirli bir meslek veya sektöre odaklanırken, dijitalleşme ile birlikte çalışanların dijital yetkinliklerini geliştirmeleri gerekmektedir. Araştırmalar, dijital kariyer yetkinliklerinin kariyer yönetimi ile güçlü bir ilişkiye sahip olduğunu göstermektedir (Scheepers vd., 2024). Bu bağlamda, modern örgütler, çalışanlarının dijital becerilerini geliştirmek için eğitim programları ve kaynaklar sunarak kariyer gelişimlerini desteklemektedir. Dijitalleşme, aynı zamanda kariyer sürdürülebilirliği üzerinde de önemli bir etkiye sahiptir. Çalışmalar, dijitalleşmenin kariyer sürdürülebilirliği ile yenilikçi iş davranışları arasında güçlü bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır (Zhang ve Chin, 2024). Çalışanlar, dijital araçlar ve kaynaklar sayesinde kariyerlerini daha esnek bir şekilde yönetebilirken, aynı zamanda yenilikçi düşünme ve problem çözme becerilerini de geliştirme fırsatı bulmaktadırlar. Bu durum, organizasyonların rekabet avantajını artırmakta ve çalışanların kariyer memnuniyetini yükseltmektedir.

Dijitalleşmenin kariyer yönetimindeki bir diğer önemli boyutu, veri analitiği ve yapay zeka gibi teknolojilerin kullanımıdır. Bu teknolojiler, organizasyonların çalışanlarının kariyer gelişimlerini daha iyi anlamalarına ve bireysel ihtiyaçlarına

göre özelleştirilmiş kariyer yolları sunmalarına olanak tanımaktadır (Simonova ve Kolesnikova, 2020). Örneğin, veri analitiği kullanarak çalışanların yeteneklerini ve kariyer hedeflerini analiz eden örgütler, daha etkili kariyer planlaması yapabilmekte ve çalışanların potansiyelini en üst düzeye çıkarabilmektedir.

Söz konusu olumlu taraflarına karşın, dijitalleşmenin kariyer yönetimi üzerinde bazı olumsuz etkileri de mevcuttur. Bazı çalışmalarda dijitalleşme sürecinin, çalışanlar arasında iş güvencesizliği ve stres gibi olumsuz duygulara yol açtığı iddia edilmiştir. Çalışanlar, dijital araçların ve teknolojilerin hızla değişen doğası karşısında kendilerini yetersiz hissedebilirler (Zhang ve Jin, 2023). Bu nedenle, örgütlerin çalışanlarının dijital dönüşüm sürecinde karşılaştıkları zorlukları anlamaları ve destekleyici bir ortam oluşturmaları önemlidir. Dijitalleşme, kurumsal kariyer yönetimini yeniden şekillendirirken, aynı zamanda çalışanların kariyer beklentilerini de değiştirmektedir. Çalışanlar, artık daha esnek ve dinamik kariyer yolları aramakta, geleneksel kariyer hiyerarşilerine olan bağlılıklarını azaltmaktadırlar (He ve Zhang, 2022). Bu durum, örgütlerin kariyer yönetimi stratejilerini gözden geçirmelerini ve çalışanların ihtiyaçlarına uygun yeni yaklaşımlar geliştirmelerini gerektirmektedir.

Dijital araçlar ve platformlar, kariyer yönetimini daha etkili hale getirirken, çalışanların kariyer sürdürülebilirliğini artırmakta ve yenilikçi davranışları teşvik etmektedir. Ancak, dijitalleşmenin getirdiği zorluklar da göz önünde bulundurulmalı ve organizasyonlar, çalışanlarının bu süreçte karşılaştıkları zorlukları aşmalarına yardımcı olmalıdır. Gelecekte, dijitalleşmenin kariyer yönetimi üzerindeki etkileri daha da belirginleşecek ve organizasyonlar, bu değişime uyum sağlamak için stratejilerini sürekli olarak güncellemek zorunda kalacaklardır.

4. Kurumsal Kariyer Yönetiminde Küresel Uygulamalar

Farklı ülkelerdeki başarılı kariyer yönetimi uygulamaları, organizasyonlar için önemli bir referans noktası olabilir. Aşağıda, çeşitli uluslararası şirketlerin kariyer yönetimi uygulamaları ele alınmaktadır:

- **Google:** Çalışan gelişimini teşvik eden esnek kariyer yolları ve iç mobilite fırsatları sunar. Google, çalışanlarına öğrenme ve gelişim fırsatları sağlamak için “Google University” adlı iç eğitim platformunu kullanmaktadır (Bock, 2015).

- **IBM:** Yapay zeka destekli kariyer planlama sistemleri kullanarak çalışanların yetkinliklerini değerlendirir ve uygun gelişim yolları önerir. IBM, dijital kariyer yönetimi araçları sayesinde çalışanların bireysel kariyer gelişimlerini takip etmelerine olanak tanımaktadır (Bersin, 2019b).
- **Siemens:** Kendi iç rotasyon ve proje tabanlı çalışma sistemlerini teşvik ederek çalışanlarına çok yönlü kariyer fırsatları sunar. Şirket, yetenek yönetimi stratejilerini desteklemek için global çapta liderlik gelişim programları yürütmektedir (Collings vd., 2018).
- **Unilever:** Çalışanlarını çok yönlü kariyer yollarına teşvik eden bir sistem uygular. “Future Leaders Programme” gibi programlar, çalışanlara farklı iş birimlerinde deneyim kazanma şansı tanır (Tarique ve Schuler, 2010).
- **Microsoft:** Çalışanların iç mobilitesini artıran kariyer yönetimi uygulamalarına sahiptir. “Career Coach” adlı yapay zeka destekli bir platform ile çalışanların becerilerini geliştirmelerine ve kariyer hedeflerine ulaşmalarına yardımcı olmaktadır (Gartner, 2021a).
- **Deloitte:** Çalışanların kariyer gelişimini desteklemek amacıyla esnek çalışma sistemleri ve mentorluk programları sunmaktadır. Şirket, çalışanların kariyerlerini yönetmelerini sağlamak için “Deloitte University” gibi küresel eğitim platformlarını kullanmaktadır (Schiemann, 2014).
- **Toyota (Japonya):** "Lifetime Employment" politikası kapsamında çalışanlarının uzun vadeli gelişimini destekleyen Toyota, yetenek havuzu yönetimi ile güçlü bir kurumsal kariyer yapısı sunmaktadır (Liker, 2004).

Bu küresel uygulamalar, kurumsal kariyer yönetiminin nasıl etkin şekilde uygulanabileceğine dair başarılı örnekler sunmaktadır. Organizasyonlar, kendi yapısına uygun stratejileri benimseyerek çalışanlarının yetkinliklerini geliştirmeye yönelik çeşitli kariyer yönetimi sistemlerini entegre edebilirler.

5. Stratejik Kurumsal Kariyer Yönetimi

Stratejik yönetim, organizasyonların uzun vadeli hedeflerini belirleyerek bu hedeflere ulaşmak için gerekli kaynakları ve süreçleri planlamasını içerir. Kurumsal kariyer yönetimi, stratejik yönetimle entegre edildiğinde, işletmelerin

insan kaynağını etkin bir şekilde yönetmesine ve sürdürülebilir rekabet avantajı elde etmesine katkıda bulunur.

Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi (SİKY), insan kaynakları uygulamalarının işletmenin uzun vadeli hedefleriyle uyumlu hale getirilmesini amaçlayan bir yönetim anlayışıdır. Geleneksel insan kaynakları yönetimi daha çok operasyonel süreçlere odaklanırken, stratejik yaklaşım insan kaynaklarını rekabet avantajı yaratmada kritik bir unsur olarak değerlendirir (Armstrong, 2020, s. 35). Bu bağlamda, işe alım, eğitim, performans yönetimi ve çalışan motivasyonu gibi süreçler, şirketin genel stratejisi doğrultusunda şekillendirilir (Boxall ve Purcell, 2016, s. 112).

SİKY'nin temel unsurlarından biri, çalışanların yetkinliklerini geliştirmek ve iş gücü verimliliğini artırmaktır. Wright ve McMahan (1992) tarafından geliştirilen kaynak temelli bakış açısı, insan sermayesinin işletmeler için sürdürülebilir rekabet avantajı sağlayabileceğini öne sürer. İşletmeler, yalnızca finansal kaynaklarına değil, aynı zamanda çalışanlarının bilgi, beceri ve yetkinliklerine yatırım yaparak da piyasa konumlarını güçlendirebilirler (Wright ve McMahan, 1992).

Günümüz küreselleşmiş iş dünyasında SİKY'nin önemi giderek artmaktadır. Teknolojik gelişmeler, dijitalleşme ve değişen iş modelleri, insan kaynakları yönetimini daha dinamik ve esnek hale getirmektedir. Becker ve Huselid (2006) stratejik insan kaynakları yönetiminin, organizasyonel performans üzerindeki etkilerini ölçmek için metrikler geliştirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır (s. 907). Bu doğrultuda, insan kaynakları departmanları, veri analitiği ve yapay zeka destekli sistemlerden yararlanarak daha bilinçli kararlar alabilirler.

Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi (SİKY) perspektifinden bakıldığında, kurumsal kariyer yönetimi, çalışanların yeteneklerini geliştirmek, uzun vadeli kariyer hedeflerini desteklemek ve organizasyonun stratejik hedefleriyle uyumlu bir iş gücü oluşturmak için uygulanan sistematik süreçler bütünüdür (Baruch, 2004, s. 76). Geleneksel kariyer yönetimi, bireylerin kendi kariyer yollarını şekillendirmesi üzerine yoğunlaşırken, kurumsal kariyer yönetimi organizasyonun proaktif bir şekilde çalışanlarının gelişimine yatırım yapmasını gerektirir (Hall, 2002, s. 129).

Kurumsal kariyer yönetimi, çalışanların yeteneklerini ve potansiyellerini belirlemek, onları doğru pozisyonlara yönlendirmek ve performanslarını artırmaya yönelik eğitim ve gelişim programları sunmak gibi unsurları kapsar. Huselid, Beatty ve Becker (2005), yüksek potansiyele sahip çalışanların

belirlenmesi ve bu çalışanlara yönelik özel kariyer gelişim programlarının uygulanmasının örgütsel başarıyı artıracakını vurgulamaktadır (s. 52). Stratejik insan kaynakları yönetimi çerçevesinde kurumsal kariyer yönetimi, yalnızca bireysel gelişimi değil, aynı zamanda şirketin gelecekteki liderlerini yetiştirmeyi ve kritik pozisyonlar için yedekleme planları oluşturmayı da içerir (Rothwell, 2010, s. 98).

Teknolojinin ve küresel iş dünyasının hızlı değişimi, kurumsal kariyer yönetiminin daha esnek ve dinamik bir yapıya sahip olmasını zorunlu kılmaktadır. Dijital araçlar ve veri analitiği kullanılarak çalışanların kariyer eğilimleri daha iyi analiz edilebilir ve kişiselleştirilmiş kariyer yolları oluşturulabilir (Cappelli ve Keller, 2014, s. 315). Bu süreçte, çalışanların yalnızca mevcut yetkinlikleri değil, gelecekte ihtiyaç duyabilecekleri beceriler de dikkate alınarak kariyer planlaması yapılmalıdır. Kurumsal kariyer yönetimi, yetenek yönetimi stratejilerinin bir parçası olarak, çalışanların beceri ve yetkinliklerini geliştirerek organizasyonun genel başarısına katkı sağlar. Stratejik insan kaynakları yönetimi, çalışanların uzun vadeli gelişimini destekleyerek işletmelerin sürdürülebilir büyümesini garanti altına alır (Wright ve McMahan, 2011).

Stratejik bakış açısının en önemli nüvesi rekabet avantajını elde etmektir. Bu açıdan bakıldığında kurumsal kariyer yönetiminin stratejik bakımdan önemi de ortaya çıkmaktadır. Kurumsal kariyer yönetimi, çalışanların gelişimini destekleyerek organizasyonların yenilikçi ve esnek olmasını teşvik eder (Barney, 1991). Böylece rekabet avantajı elde etmek isteyen işletmeler, çalışanlarının bilgi ve becerilerini sürekli güncelleyerek değişen piyasa koşullarına adapte olmalarını sağlama imkanına da kavuşmaktadırlar. Küreselleşen iş dünyasında, organizasyonlar farklı kültürel arka planlardan gelen çalışanları yönetmek zorundadır. Stratejik kariyer yönetimi, çeşitliliği ve kapsayıcılığı teşvik eden politikalar geliştirerek küresel pazarda başarılı olmayı mümkün kılar (OECD, 2020).

Stratejik açıdan bakıldığında küreselleşmenin de etkisiyle işgücü hareketliliğinde oldukça karmaşık bir durum ortaya çıkmıştır. Geline son noktada işletmelerin dar çevrelerinde kariyer yönetimi faaliyetleri yeterli olmamakta, ülkelerin sınırlarını aşan uygulamaları da gerektirmektedir. Böylece kurumsal kariyer yönetimi yerelden çıkmış ve uluslararası bir zeminde uygulamalar gerektiren bir hal almıştır. Uluslararası kariyer yönetimi, farklı kültürel, ekonomik ve politik faktörlerin şekillendirdiği çok yönlü bir süreçtir. Küresel işletmeler, farklı ülkelerde faaliyet gösterirken insan kaynakları

yönetimini uluslararası düzeyde planlamak zorundadır. Çalışanların kariyer beklentileri, eğitim düzeyleri ve iş kültürleri ülkelere göre değişkenlik gösterdiğinden, bu farklılıkları göz önünde bulundurmak stratejik bir zorunluluk haline gelmiştir.

Farklı ülkelerde çalışanların kariyer beklentileri ve iş dünyasına bakış açıları değişkenlik göstermektedir. Söz gelimi, Asya kültürlerinde uzun vadeli istihdam ve iş sadakati daha yaygınken, Batı kültürlerinde esnek çalışma modelleri ve bireysel kariyer yönetimi ön plandadır (Hofstede, 2001). Kültürel farklılıkları anlayarak kariyer planlaması yapan küresel şirketler, çalışan memnuniyetini artırmada daha başarılı olmaktadır. Çok uluslu şirketler, çalışanlarını küresel yetenek havuzuna dahil etmek için uluslararası rotasyon programları, eğitim fırsatları ve liderlik geliştirme programları sunmaktadır. Örneğin, Unilever ve Siemens gibi şirketler, çalışanlarına farklı ülkelerde deneyim kazanma şansı sunarak global liderlik becerilerini geliştirmektedir (Collings vd., 2018).

Uluslararası kariyer yönetiminin önemli bir bileşeni de işgücü hareketliliğidir. Günümüzde şirketler, yetenekleri yalnızca yerel pazarlarda değil, global ölçekte değerlendirmektedir. Göç, vize politikaları ve küresel iş piyasalarının dinamikleri, çalışanların uluslararası kariyer fırsatlarına erişimini doğrudan etkilemektedir (Harvey vd., 2019). Farklı ülkelerdeki ekonomik istikrar, iş kanunları ve politik istikrar, uluslararası kariyer yönetimini büyük ölçüde etkileyen unsurlar arasındadır. Örneğin, Avrupa Birliği ülkelerinde çalışan hareketliliği daha serbestken, bazı bölgelerde çalışma izinleri ve göç politikaları uluslararası kariyer gelişimini zorlaştırabilmektedir (Tarique ve Schuler, 2010).

Stratejik yönetim perspektifinden uluslararası iş dünyasındaki rekabetçi durum göz önüne alındığında başarılı uluslararası kariyer yönetimi için işletmeler bir takım stratejileri uygulamak durumundadır. İlk olarak kültürel farklılıkları anlayan ve buna göre esnek insan kaynakları politikaları geliştiren şirket yapıları oluşturmak gerekli görünmektedir. İkinci olarak çalışanlara uluslararası deneyim kazanma fırsatları sunan rotasyon ve liderlik programları geliştirmek gerekmektedir. Üçüncü olarak dijitalleşmeyi kullanarak uzaktan çalışma ve sanal ekip yönetimi imkanlarını artırmak gereklidir. Son olarak küresel iş piyasalarındaki değişimlere uyum sağlayarak yetenek yönetimi stratejilerini dinamik tutmak bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır.

6. Kurumsal Kariyer Yönetimi Açısından Halefiyet Planlaması ve Liderlik Gelişimi

Kurumsal kariyer yönetimi kapsamında halefiyet planlaması ve liderlik gelişimi, işletmelerin sürdürülebilirliği açısından kritik bir öneme sahiptir. Halefiyet planlaması, organizasyon içindeki kritik pozisyonlar için potansiyel adayların belirlenmesi, geliştirilmesi ve uygun zamanda bu rollere atanmasını sağlayan stratejik bir süreçtir (Rothwell, 2010, s. 45). Bu süreç, yalnızca yönetsel pozisyonlar için değil, aynı zamanda teknik uzmanlık gerektiren kritik roller için de uygulanmalıdır (Charan, Drotter ve Noel, 2011, s. 78).

Liderlik gelişimi ise mevcut ve potansiyel liderlerin yetkinliklerini artırmak amacıyla tasarlanan eğitim, mentorluk ve koçluk programlarını içerir. Yukl (2013), liderlik gelişiminin yalnızca bireysel performansı artırmakla kalmayıp, aynı zamanda organizasyonun genel başarısını da olumlu yönde etkilediğini vurgulamaktadır (s. 210). Ayrıca, Goleman, Boyatzis ve McKee (2013), etkili liderlerin duygusal zekâlarının yüksek olduğunu ve bu becerilerin organizasyonel başarıda belirleyici rol oynadığını ifade etmektedir (s. 65).

Stratejik insan kaynakları yönetimi perspektifinden bakıldığında, halefiyet planlaması ve liderlik gelişimi, organizasyonların uzun vadeli hedefleriyle uyumlu olmalıdır. Huselid, Beatty ve Becker (2005) organizasyonların, yüksek potansiyelli çalışanlarını belirlemek için sistematik yetenek yönetimi uygulamaları geliştirmesi gerektiğini savunmaktadır (s. 112). Bunun yanı sıra, halefiyet planlamasının başarısı için organizasyon kültürü ve çalışan bağlılığı gibi faktörlerin de dikkate alınması gerekmektedir (Conger ve Fulmer, 2003, s. 80).

Teknolojinin gelişimiyle birlikte, liderlik gelişimi ve halefiyet planlaması süreçleri daha veri odaklı hale gelmiştir. Büyük veri ve yapay zeka tabanlı analizler, yeteneklerin değerlendirilmesi ve gelecekteki lider adaylarının belirlenmesi için önemli fırsatlar sunmaktadır (Collings, Mellahi ve Cascio, 2019, s. 305). Bu bağlamda, şirketler dijital yetenek yönetim sistemleri kullanarak çalışanlarının kariyer gelişimini daha etkili bir şekilde yönlendirebilirler.

7. Kurumsal Kariyer Yönetiminin Avantajları ve Zorlukları

Kurumsal kariyer yönetimi, çalışanlar ve işletmeler açısından çeşitli avantajlar sağlarken, aynı zamanda bazı zorlukları da beraberinde getirmektedir. Kurumsal kariyer yönetiminin tarihsel süreçteki dönüşümü işletmeler açısından çok sayıda

olumlu çıktılar sağlamıştır. Ancak kurumsal kariyer uygulamalarının başarılı sonuçlar vermesi açısından engel teşkil eden bir takım zorluklarda söz konusudur.

7.1. Kurumsal Kariyer Yönetiminin Avantajları

- **Çalışan Bağlılığının Artması:** Etkili kariyer yönetimi uygulamaları, çalışanların organizasyonlarına olan bağlılığını artırarak işten ayrılma oranlarını düşürür (Allen ve Shanock, 2013).
- **Verimlilik ve Performans Artışı:** Çalışanların kariyer yollarının planlanması, motivasyonlarını artırarak organizasyonel performansa olumlu katkıda bulunur (Boxall ve Purcell, 2016).
- **İşveren Markasının Güçlenmesi:** Stratejik kariyer yönetimi, organizasyonların yetenekli çalışanları çekmesine ve elde tutmasına yardımcı olur (Collings vd., 2018).
- **Yetenek Yönetimi ve Halefiyet Planlaması:** Kurumsal kariyer yönetimi, gelecekteki liderleri belirleyerek kritik pozisyonlar için güçlü bir yetenek havuzu oluşturur (Ready ve Conger, 2007).

7.2. Kurumsal Kariyer Yönetiminin Zorlukları

- **Kaynak Kısıtlamaları:** Kariyer yönetimi programlarının geliştirilmesi, maliyet ve zaman açısından büyük yatırımlar gerektirebilir.
- **Teknolojik ve Dijital Dönüşüm:** Dijitalleşme ile birlikte kariyer yönetimi süreçlerinin sürekli olarak güncellenmesi ve adaptasyonu gerekmektedir (Deloitte, 2021).
- **Çalışan Beklentilerinin Çeşitliliği:** Farklı jenerasyonlardan gelen çalışanların kariyer beklentilerinin dengelenmesi zorlayıcı olabilir (OECD, 2020).
- **Örgütsel Değişime Direnç:** Çalışanlar ve yöneticiler, yeni kariyer yönetimi stratejilerine karşı direnç gösterebilirler. Bu nedenle, değişim yönetimi stratejileri geliştirilmelidir (Kotter, 1996).

Sonuç ve Öneriler

Kurumsal kariyer yönetimi, günümüz iş dünyasında rekabet avantajı sağlamak, çalışan bağlılığını artırmak ve uzun vadeli örgütsel başarıyı desteklemek için kritik bir faktör olarak öne çıkmaktadır. Bu çalışma, kurumsal kariyer yönetiminin teorik çerçevesini, pratik uygulamalarını ve küresel perspektifini ele alarak, organizasyonların kariyer yönetimi stratejilerini nasıl geliştirebileceklerine dair bulgular sunmaktadır.

Kurumların çalışanlarına uzun vadeli kariyer gelişim fırsatları sunmaları, yalnızca çalışan bağlılığını artırmakla kalmayıp aynı zamanda organizasyonun sürdürülebilir başarısını da desteklemektedir. Ancak, kurumsal kariyer yönetimi uygulamalarının hayata geçirilmesi belirli zorlukları da beraberinde getirmektedir. Kaynak kısıtlamaları, teknolojik değişimlere uyum sağlama ihtiyacı ve farklı jenerasyonların beklentilerinin dengelenmesi gibi konular, organizasyonların karşılaşılabileceği başlıca zorluklar arasında yer almaktadır. Bu noktada, esnek ve bireyselleştirilmiş kariyer yönetimi yaklaşımlarının benimsenmesi büyük önem taşımaktadır.

Gelinen noktada, örgütlerin çalışanlarının daha verimli ve yüksek performans sağlamaları açısından ve sonuçta örgütsel başarıya ulaşmada kurumsal kariyer yönetimi uygulamalarının büyük önemi olduğu ortaya çıkmaktadır. Başarılı bir kurumsal kariyer yönetiminde örgütlerin aşağıdaki stratejileri benimsemeleri önerilebilir:

1. **Teknoloji Destekli Kariyer Yönetimi:** Dijitalleşmenin sunduğu fırsatlardan yararlanarak yapay zekâ destekli kariyer planlama sistemlerinin geliştirilmesi.
2. **Uluslararası Kariyer Gelişim Programları:** Küresel ölçekte yetenek yönetimini desteklemek amacıyla çalışanların farklı ülkelerde deneyim kazanmasını sağlayan programların uygulanması.
3. **Çalışan Merkezli Kariyer Planlaması:** Çalışanların bireysel kariyer hedefleriyle kurumsal hedeflerin uyumlu hale getirilmesi için esnek kariyer yollarının oluşturulması.
4. **Halefiyet Planlaması ve Liderlik Gelişimi:** Organizasyon içindeki kritik pozisyonlar için gelecekteki liderleri belirleyerek kariyer yönetimi süreçlerinin sistematik hale getirilmesi.

5. **Çeşitlilik ve Kapsayıcılık Yaklaşımlarının Güçlendirilmesi:** Farklı kültürel ve demografik arka planlardan gelen çalışanların kariyer gelişimini destekleyen politikaların benimsenmesi.

Sonuç olarak, kurumsal kariyer yönetimi, bireysel ve örgütsel başarının kritik bir bileşeni olup, stratejik bir perspektifle ele alınması gereken önemli bir yönetim alanıdır. Organizasyonların değişen iş dünyası dinamiklerine uyum sağlayarak yenilikçi ve çalışan odaklı kariyer yönetimi stratejilerini hayata geçirmeleri büyük bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- Allen, D. G., ve Shanock, L. R. (2013). Perceived organizational support and embeddedness as key mechanisms connecting socialization tactics to commitment and turnover among new employees. *Journal of Organizational Behavior*, 34(3), 350-369.
- Argyris, C. (1960). *Understanding Organizational Behavior*. Dorsey Press.
- Armstrong, M. (2020). *Armstrong's Handbook of Strategic Human Resource Management* (7th ed.). Kogan Page.
- Arthur, M. B., ve Rousseau, D. M. (1996). The Boundaryless Career: A New Employment Principle for a New Organizational Era. Oxford University Press.
- Barney, J. (1991). Firm resources and sustained competitive advantage. *Journal of Management*, 17(1), 99-120.
- Baruch, Y. (2004). Transforming careers: From linear to multidirectional career paths. *Career Development International*, 9(1), 58-73.
- Baruch, Y. (2006). Career development in organizations and beyond: Balancing traditional and contemporary viewpoints. *Human Resource Management Review*, 16(2), 125-138.
- Becker, B. E., ve Huselid, M. A. (2006). Strategic human resources management: Where do we go from here? *Journal of Management*, 32(6), 898-925.
- Bersin, J. (2019a). *Employee learning and development trends*. Deloitte Insights.
- Bersin, J. (2019b). *HR Technology Market 2019: Disruption Ahead*. Bersin Academy.
- Bock, L. (2015). *Work rules!: Insights from inside Google that will transform how you live and lead*. Twelve.
- Boxall, P., ve Purcell, J. (2016). *Strategy and human resource management*. Macmillan International Higher Education.
- Campion, M. A., Cheraskin, L., ve Stevens, M. J. (1994). Career-related antecedents and outcomes of job rotation. *Academy of Management Journal*, 37(6), 1518-1542.
- Cappelli, P. (2008). *Talent on demand: Managing talent in an age of uncertainty*. Harvard Business Press.
- Cappelli, P., ve Keller, J. R. (2014). Talent management: Conceptual approaches and practical challenges. *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior*, 1(1), 305-331.

- Chang, Y., Wang, Y., ve Chen, C. (2023). Proactive Career Orientation and Subjective Career Success: A Perspective of Career Construction Theory. *Behavioral Sciences*, 13(6), 503. <https://doi.org/10.3390/bs13060503>
- Charan, R., Drotter, S., ve Noel, J. (2011). *The leadership pipeline: How to build the leadership powered company* (2nd ed.). Jossey-Bass.
- Coetzee, M. ve Bester, M. (2019). Probing the role of psychosocial career mechanisms in the harmonious work passion-career satisfaction link. *Personnel Review*, 48(5), 1135-1149. <https://doi.org/10.1108/pr-01-2018-0023>
- Collings, D. G., ve Mellahi, K. (2009). Strategic talent management: A review and research agenda. *Human Resource Management Review*, 19(4), 304-313.
- Collings, D. G., Mellahi, K., ve Cascio, W. F. (2018). *The Oxford handbook of talent management*. Oxford University Press.
- Collings, D. G., Mellahi, K., ve Cascio, W. F. (2019). *The Oxford handbook of talent management*. Oxford University Press.
- Collings, D. G., Scullion, H., ve Vaiman, V. (2018). Talent management: Progress and prospects. *Human Resource Management Review*, 28(3), 225-231.
- Conger, J. A., ve Fulmer, R. M. (2003). Developing your leadership pipeline. *Harvard Business Review*, 81(12), 76-84.
- Cross, C., Linehan, M., ve Murphy, C. (2019). Mentoring as a career intervention strategy: The impact on career success. *Journal of Vocational Behavior*, 115, 103324.
- De Villiers Scheepers, M., ve Van der Westhuizen, L. (2018). The role of digital connectedness in enhancing employability. *Education and Training*, 60(2), 120-134. doi:10.1108/et-11-2017-0167.
- DeFillippi, R. J., ve Arthur, M. B. (1994). The boundaryless career: A competency-based perspective. *Journal of Organizational Behavior*, 15(4), 307-324.
- Deloitte. (2021). *The future of work: Digital transformation and career development*. Deloitte Insights.
- DiMaggio, P. J., ve Powell, W. W. (1983). *The Iron Cage Revisited: Institutional Isomorphism and Collective Rationality in Organizational Fields*. *American Sociological Review*, 48(2), 147-160.
- Eurofound. (2020). *New forms of employment and their implications for career management*. Publications Office of the European Union.
- Fielden, S. L., ve McNally, D. (2009). Innovations in coaching and mentoring: implications for nurse leadership development. *Health Services*

- Gallardo-Gallardo, E., Dries, N., ve Gonzalez-Cruz, T. F. (2013). What is the meaning of 'talent' in the world of work? *Human Resource Management Review*, 23(4), 290–300.
- Gartner. (2021a). *Big data and HR analytics: The next frontier in career management*. Gartner Research.
- Gartner. (2021b). *The Future of Work Trends Post-COVID-19*. Gartner Research.
- Goleman, D., Boyatzis, R., ve McKee, A. (2013). *Primal leadership: Unleashing the power of emotional intelligence* (2nd ed.). Harvard Business Review Press.
- Greenhaus, J. H., Callanan, G. A., ve Godshalk, V. M. (2010). *Career Management*. Sage Publications.
- Guest, D. E. (2004). The psychology of the employment relationship: An analysis based on the psychological contract. *Applied Psychology*, 53(4), 541-555.
- Hall, D. T. (1976). *Careers in Organizations*. Goodyear Publishing.
- Hall, D. T. (2002). *Careers in and out of organizations*. SAGE Publications.
- Hall, D. T. (2004). *The protean career: A quarter-century journey*. *Journal of Vocational Behavior*, 65(1), 1-13.
- Handy, C. (1994). *The Age of Unreason*. Harvard Business Review Press.
- Harvey, M., Kiessling, T., Moeller, M., ve Siedlitzki, D. (2019). The impact of global talent management on employer branding and organizational attractiveness: An integrative framework. *Journal of World Business*, 54(2), 125-137.
- Hase, S., Davis, L., ve Dick, B. (2005). The psychological contract: Integrating meaning and habit. *Human Resource Development International*, 8(1), 85-98.
- He, Y., ve Zhang, J. (2022). The Impact of Financial Redundancy on Corporate Social Responsibility Performance: Evidence From Chinese Listed Firms. *Frontiers in Psychology*, 13, 882731. doi:10.3389/fpsyg.2022.882731.
- Hofstede, G. (2001). *Culture's consequences: Comparing values, behaviors, institutions and organizations across nations* (2nd ed.). SAGE Publications.
- Huselid, M. A., Beatty, R. W., ve Becker, B. E. (2005). *The workforce scorecard: Managing human capital to execute strategy*. Harvard Business Press.
- Inkson, K. (2007). *Understanding Careers: The Metaphors of Working Lives*. Sage Publications.

- Jones, R. J., ve Smith, J. (2022). A Comparative Study of Formal Coaching and Mentoring Programmes in Higher Education. *International Journal of Mentoring and Coaching in Education*, 11(1), 27-44. doi:10.1108/ijmce-03-2021-0054.
- Joo, B.-K., Sushko, J. S., ve McLean, G. N. (2023). Multiple aspects of coaching effectiveness. *Human Resource Development Quarterly*, 34(1), 67–88.
- Jyoti, J., ve Sharma, J. (2015). Impact of Mentoring Functions on Career Development: Moderating Role of Mentoring Culture and Mentoring Structure. *Global Business Review*, 16(4), 1-15. <https://doi.org/10.1177/0972150915581110>
- Kong, H., Cheung, C., ve Zhang, H. Q. (2010). Career management systems: what are china's state-owned hotels practising?. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 22(4), 467-482. <https://doi.org/10.1108/09596111011042695>
- Korotov, K. (2021). Executives and career shocks: observations from coaching practice. *Career Development International*, 26(4), 582-595. <https://doi.org/10.1108/cdi-11-2020-0303>
- Kotter, J. P. (1996). *Leading change*. Harvard Business Review Press.
- Lai, M. K., ve Palmer, S. (2019). Psychology in executive coaching: an integrated literature review. *Journal of Work-Applied Management*, 11(1), 1-15. <https://doi.org/10.1108/jwam-06-2019-0017>
- Lawrence, P. R., ve Lorsch, J. W. (1967). *Örgüt ve Çevre: Farklılaşma ve Entegrasyonun Yönetimi*. Homewood, IL: Irwin.
- Liker, J. K. (2004). *The Toyota way: 14 management principles from the world's greatest manufacturer*. McGraw-Hill.
- Mayo, E. (1933). *The human problems and industrial civilization*. Boston: Harvard University Press.
- Noe, R. A., Clarke, A. D. M., ve Klein, H. J. (2014). Learning in the twenty-first-century workplace. *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior*, 1(1), 245–275.
- Norman, C., ve Gibbons, F. (2021). Delivering What We PROMISED: Outcomes of a Coaching and Leadership Fellowship for Mentors of Underrepresented Mentees. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(9), 4793. doi:10.3390/ijerph18094793.
- OECD. (2020). *Diversity and inclusion in the workplace*. OECD Publishing.

- Park, J. (2022). Impact of Informal Communication on Corporate Creative Performance. *Journal of Applied Business Research (JABR)*, 38(1), 10411. doi:10.19030/jabr.v38i1.10411
- Parsa, L., ve Khosravi, M. (2016). Mediation Effect of Self-Efficacy on the Relationship between Mentoring Function and Career Advancement among Academics in Iran. *Global Journal of Health Science*, 8(10), 295-305. <https://doi.org/10.5539/gjhs.v8n10p295>
- Pfeffer, J., ve Salancik, G. R. (1978). *The External Control of Organizations: A Resource Dependence Perspective*. New York: Harper ve Row.
- Presti, A. L. ve Elia, A. (2020). Is the project manager's road to success paved only with clear career paths?. *Project Management Journal*, 51(2), 199-213. <https://doi.org/10.1177/8756972819891344>
- Presti, A. L., Manuti, A., ve Briscoe, J. P. (2019). Organizational career management and psychological contracts. *Journal of Vocational Behavior*, 112, 175-187.
- Ready, D. A., ve Conger, J. A. (2007). *Make your company a talent factory*. Harvard Business Review.
- Rodwell, J., ve Ellershaw, J. (2015). The impact of the psychological contract and careerist attitudes on organizational commitment. *International Journal of Human Resource Management*, 26(13), 214-229.
- Ronkainen, S., Kuusisto, E., ve Tirri, K. (2019). Coaching as a leadership tool. *International Journal of Evidence-Based Coaching and Mentoring*, 17(2), 154-167.
- Rothwell, W. J. (2010). *Effective succession planning: Ensuring leadership continuity and building talent from within* (4th ed.). AMACOM.
- Rousseau, D. M. (1995). *Psychological Contracts in Organizations: Understanding Written and Unwritten Agreements*. SAGE Publications.
- Salas, E., Tannenbaum, S. I., Kraiger, K., ve Smith-Jentsch, K. A. (2012). The science of training and development in organizations: What matters in practice. *Psychological Science in the Public Interest*, 13(2), 74-101.
- Scheepers, C., ve Van der Westhuizen, L. (2024). Digital career competencies: A co-created scale for the digital employability competencies we've overlooked. *Industry and Higher Education*, doi:10.1177/09504222241231265.
- Schiemann, W. A. (2014). *The ACE advantage: How smart companies unleash talent for optimal performance*. Society for Human Resource Management.
- Shi, M. (2023). Mentoring ve Coaching: Effective to Advance Development. *International Journal of Human Resource Studies*, 13(2), 145-162. doi:10.55060/s.atssh.230306.037.

- Silzer, R., ve Dowell, B. E. (2010). *Strategy-driven talent management: A leadership imperative*. John Wiley ve Sons.
- Simonova, A., ve Kolesnikova, L. (2020). HR innovation risk assessment. E3S Web of Conferences, 157, 04024. doi:10.1051/e3sconf/202015704024.
- Tarique, I., ve Schuler, R. S. (2010). Global talent management: Literature review, integrative framework, and suggestions for further research. *Journal of World Business*, 45(2), 122-133.
- Taylor, F. W. (1911). *Bilimsel Yönetimin İlkeleri*. New York: Harper ve Brothers.
- Weber, M. (1922). *Economy and Society*. Berkeley: University of California Press.
- World Economic Forum. (2020). *The future of jobs report 2020*. WEF Publications.
- Wright, P. M., ve McMahan, G. C. (1992). Theoretical perspectives for strategic human resource management. *Journal of Management*, 18(2), 295-320.
- Wright, P. M., ve McMahan, G. C. (2011). Exploring human capital: Putting ‘human’ back into strategic human resource management. *Human Resource Management Journal*, 21(2), 93-104.
- Yukl, G. (2013). *Leadership in organizations* (8th ed.). Pearson.
- Zacher, H., ve Rudolph, C. W. (2020). Career adaptability and career development: A lifespan perspective. *Journal of Vocational Behavior*, 117, 94-106.
- Zhang, Y., ve Chin, W. W. (2024). How Employee Career Sustainability Affects Innovative Work Behavior under Digitalization. *Sustainability*, 16(9), 3541. doi:10.3390/su16093541.
- Zhang, Y., ve Jin, L. (2023). How Does Digital Transformation Increase Corporate Sustainability? The Moderating Role of Top Management Teams. *Systems*, 11(7), 355. doi:10.3390/systems11070355.

BÖLÜM 10

Kuraklık Ve Kıtılık Kısılcacında Ukrayna'nın Uyguladığı Politikalar*

Ezgi Altuntaş¹

* Bu çalışma Prof. Dr. Alparslan UĞUR danışmanlığında Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı'nda 100/2000 Doktora öğrencisi Ezgi ALTUNTAŞ tarafından yazılan "Gıda Kıtılığı ile Mücadelede Kamusal Politikaların Analizi" adlı tezden türetilmiştir.

¹ 100/2000 YÖK Doktora Öğrencisi, Kırıkkale Üniversitesi
ORCID: 0000-0003-3386- 1061

1. Kuraklık Kavramı, Nedenleri ve Etkileri

Kuraklık, yağış miktarının uzun süreli düşmesiyle ortaya çıkan ve doğal kaynakları olumsuz etkileyen bir doğal afettir. Meteorolojik kuraklıkla başlayan süreç, tarımsal ve hidrolojik kuraklığa dönüşerek ekonomik ve sosyal sorunlara yol açmaktadır (Türkeş & Altan, 2012:196-197). İklim değişikliği, nüfus artışı, yanlış arazi kullanımı ve kentleşme gibi faktörler kuraklığın başlıca nedenleri arasındadır (Gökkür, 2014:130).

İklim krizi, yağış düzenlerini bozarak tarımsal üretimi düşürmekte, su kaynaklarını tükenme riskiyle karşı karşıya bırakmaktadır (Çakmak & Gökalp, 2013:2). 2050'ye kadar dünya nüfusunun büyük bir kısmının su stresi yaşaması beklenmektedir (World Bank, 2023). Kuraklık, özellikle tarım sektörünü etkileyerek gıda güvenliğini ve ekonomik istikrarı tehdit etmektedir (FAO, 2015).

Yanlış arazi yönetimi, çölleşme ve biyolojik çeşitlilik kaybına neden olmakta; ekosistemlerin dayanıklılığını zayıflatmaktadır (Doğan vd., 2010:69-70). Artan göç, kırsal alanların terk edilmesi ve tarımsal faaliyetlerin azalması, ekonomik dengesizliklere yol açmaktadır (Sevinç vd., 2018:71).

Orman yangınları, karbon salınımını artırarak iklim krizini derinleştirirken, temiz suya erişim eksikliği de su kaynaklı hastalıkların yayılmasına sebep olmaktadır (Türkeş & Altan, 2012:196-197; WHO, 2023). Kuraklık ve etkileri, sürdürülebilir su yönetimi ve ekosistem koruma stratejilerinin uygulanmasını zorunlu kılmaktadır (United Nations, 2023).

1.1. Kuraklığın Sonuçları

Kuraklık, su krizi, ekosistem çöküşü, tarımsal üretimde düşüş ve ekonomik kayıplar gibi ciddi sonuçlara yol açmaktadır. Dünya nüfusunun hızla artması ve iklim değişikliği, tatlı su kaynaklarının hızla tükenmesine neden olmaktadır. 2025'e kadar nüfusun üçte ikisinin su kıtlığı riskiyle karşı karşıya kalacağı tahmin edilmektedir (United Nations, 2022). Su kaynaklarının yetersizliği, tarımsal üretimi doğrudan etkileyerek gıda fiyatlarının artışına ve yoksul toplumların dengeli beslenme imkanlarının azalmasına yol açmaktadır (FAO, 2018).

Yeraltı sularının aşırı kullanımı hem ekosistemlerin dengesini bozmakta hem de arazi anlaşılmazlıklarını artırmaktadır. Özellikle tarım sektörü, su tüketimindeki yüksek oranıyla su krizinden en çok etkilenen alanların başında gelmektedir. Modern sulama teknikleri ve etkin su yönetimiyle bu etkiler azaltılabilir.

Ayrıca, kuraklık nedeniyle enerji üretimi ve istihdam da olumsuz etkilenmektedir. Yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı, bu sorunları hafifletmek için sürdürülebilir bir alternatif sunmaktadır (Çelik Ateş & Akbaş, 2018: 398-407). Su kriziyle mücadelede, uluslararası iş birliği ve sürdürülebilir politikalar hayati önem taşımaktadır.

1.2. Kıtık Kavramı, Nedenleri ve Etkileri

Kıtık, temel yaşam kaynaklarının yetersizliği veya erişilemezliği durumunu ifade eder. Su, gıda ve enerji gibi kaynakların eksikliği, nüfus artışı, iklim değişikliği, doğal afetler ve kötü kaynak yönetimi gibi faktörlerle daha da derinleşir (Aybar, 2017:476). Özellikle su ve gıda kıtlığı, gelişmekte olan ülkelerde açlık ve yetersiz beslenme gibi sorunlara yol açabilir (Kılıç, 2008:183). Küresel gıda krizleri ve su sıkıntısı, ekonomik dengesizlikler yaratırken, 2025 itibarıyla dünya nüfusunun üçte birinin su kıtlığı yaşaması beklenmektedir (Barlow, 2009:21).

Kıtlığın başlıca nedenleri arasında çekirge istilaları, demografik yapıdaki değişiklikler ve savaşlar yer almaktadır. Çekirge istilaları, tarım ürünlerini tahrip ederek kıtlık ve ekonomik zorluklara yol açmaktadır (Demir, 2014:34). Nüfus artışı, özellikle gelişmekte olan ülkelere tarım alanlarının daralmasına ve kaynakların tükenmesine neden olmaktadır (Keleş & Hamamcı, 2005:54-55). Savaşlar ise, tarım sektörünü olumsuz etkileyerek gıda tedarik zincirini tehdit etmektedir (FAO, 2022).

Kıtık, göç, ekonomik gerileme gibi önemli etkilere yol açmaktadır. Göç, çevresel değişim ve savaş gibi faktörlerle şekillenir, kıtlıkla ilişkili göçler yerinden edilmelere ve zorunlu göçlere yol açabilir (Sadliwala, 2019:257-258). Ekonomik gerileme ise, özellikle tarım sektöründeki verimlilik kayıpları nedeniyle artan yoksulluk ve düşük gelirli kesimlerin daha fazla etkilenmesine yol açar (TAGEM, 2020:3-4).

1.3. Kıtlığın Sonuçları

Kıtık, ekonomik kayıplar ve toplumsal huzursuzluklar gibi ciddi sonuçlar doğurur. Ekonomik kayıplar, özellikle enflasyon, gıda güvencesizliği ve dış borçların artışı ile kendini gösterir. Gıda fiyatlarındaki yükselmeler, gelişmekte olan ülkelere tarım sanayiini ve ekonomik büyümeyi olumsuz etkiler (Uğur & Özocaklı, 2019:403). COVID-19 pandemisi sırasında, gıda tedarik zincirindeki aksaklıklar ve işgücü kıtlığı, gıda güvencesizliğini daha da artırmıştır

(Soğancılar, Dereli & Sağlam Arı, 2022). Ayrıca, ithalat bağımlılığı ve küresel ekonomik değişkenler, gıda fiyatlarını doğrudan etkileyerek yaşam maliyetlerini artırmaktadır (Kurt & Zengin, 2016).

Toplumsal huzursuzluklar, kuraklık ve kıtlık nedeniyle artan psikolojik sorunlarla bağlantılıdır. İklim değişikliği, toplumlarda toplumsal huzursuzluklara ve zihinsel sağlık sorunlarına yol açmaktadır. Dezavantajlı gruplar, bu süreçten daha fazla etkilenirken, toplumsal stres, depresyon ve anksiyete gibi ruhsal bozukluklar artmaktadır (Aras & Demirci, 2020:82-83). Bu durum, toplumları daha kırılgan hale getirirken, kıtlıkların yol açtığı travmaların uzun vadeli toplumsal yapıları değiştirmesi muhtemeldir (Bilik, 2023:1098).

1.4. Gıda Kıtlığı: Kavramı, Nedenleri ve Etkileri

Gıda kıtlığı, bir toplumun temel beslenme ihtiyaçlarını karşılayacak kadar gıdaya erişim sağlayamaması durumudur. Küresel bir sorun olarak, düşük gelirli ülkelerde yaygın olsa da gelişmiş ülkelerde de çeşitli nedenlerden dolayı görülmektedir. Kıtlık, arz eksiklikleri ve erişim engelleriyle bağlantılıdır. İklim değişikliği, altyapı eksiklikleri ve ekonomik eşitsizlikler, gıda güvenliğini tehdit etmektedir (Akın, 2021:15-16). Gıda üretimindeki tehditler, artan nüfus ve iklim değişikliği gibi faktörler nedeniyle büyümektedir.

Gıda kıtlığının başlıca nedenleri arasında ekonomik faktörler, politik istikrarsızlık, küresel gıda-petrol fiyatları ilişkisi, ulaşım zorlukları ve gıda arz-talep dengesindeki değişimler yer almaktadır. Ekonomik eşitsizlikler ve altyapı eksiklikleri, gıda üretimini ve erişimi zorlaştırırken, politik çatışmalar tarımsal üretimi olumsuz etkileyebilir (World Bank, 2022). Ayrıca, petrol fiyatları, üretim maliyetlerini artırarak gıda fiyatlarının yükselmesine yol açar (IMF, 2021). Ulaşım zorlukları ve altyapı eksiklikleri, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, gıda tedarik zincirindeki aksamalara neden olmaktadır (FAO, 2022). Küresel nüfus artışı, sınırlı kaynaklar ve iklim değişikliği, gıda üretiminde verimlilik kayıplarına yol açarak fiyat artışlarını tetiklemektedir (World Bank, 2022).

Gıda kıtlığının etkileri, açlık ve malnütrisyon gibi sağlık sorunlarını derinleştirirken, salgın hastalıkların yayılmasına da zemin hazırlar (WHO, 2022). Yetersiz beslenme, bağışıklık sistemini zayıflatır ve bulaşıcı hastalıkları artırır. Bu durum, küresel sağlık güvenliğini tehdit eder. Gıda kıtlığı, aynı zamanda ekonomik kalkınmayı engelleyerek yoksulluğu derinleştirir (UNICEF, 2023).

1.5. Gıda Kıtlığının Sonuçları

Gıda kıtlığının sonuçları, çevresel, toplumsal ve ekonomik alanlarda geniş kapsamlı etkiler yaratmaktadır. Tarımsal faaliyetlerin yoğunlaşması, toprak verimliliğini azaltarak su kaynaklarının tükenmesine ve biyolojik çeşitliliğin yok olmasına yol açmaktadır (FAO, 2022). Arazilerin aşırı kullanımı ve ormansızlaşma, iklim değişikliğini pekiştiren önemli ekolojik tehditlerdir (WFP, 2020).

Gıda kıtlığı, insan hakları ihlallerine yol açarak özellikle kadınlar, çocuklar ve yaşlılar üzerinde büyük olumsuz etkiler bırakmaktadır. Bu durum, yoksulluk ve eşitsizliği artırırken, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimde fırsat eşitsizlikleri yaratır (UN OHCHR, 2020). Kıtlık, uzun vadede sosyal huzursuzluklar, kitlesel göçler ve toplumsal çöküşlere neden olabilir (UNICEF, 2021).

Gıda krizleri, ülkeleri dış yardımlara bağımlı hale getirir; ancak bu yardımlar genellikle geçici çözümler sunar. Etkili uluslararası yardım, sürdürülebilir tarım reformları ve altyapı yatırımlarıyla birleşmelidir (World Food Programme, 2023). Küresel iş birliği, yerel ekonomileri güçlendirerek uzun vadeli gıda güvenliğini sağlayabilir (World Bank, 2022).

2. Ukrayna

2.1. Ukrayna'nın Siyasi, Ekonomik ve Coğrafi Yapısı: Tarihsel Süreç ve Toprak Yönetimi Üzerine Bir Değerlendirme

Ukrayna, tarihsel olarak 12. yüzyıla kadar uzanan bir geçmişe sahiptir. Kiev Knezliği, Ukrayna ve Rusya'nın ortak devleti olarak kabul edilse de bu yapı zamanla parçalanmıştır. 13. yüzyılda başlayan Moğol istilası, Slav dünyasında köklü değişimlere yol açmış, Ukrayna Batı ile etkileşime girerek Katoliklik aracılığıyla Rusya ile olan ayrışmasını derinleştirmiştir (Acar, 2023:24). Birinci Dünya Savaşı ve 1917 Rus Devrimi sonrası Ukrayna, Sovyetler Birliği'ne katılmış ve 1932-33 yıllarında Holodomor kıtlığı yaşanmıştır. 1941'de Mihver Devletleri tarafından işgal edilen Ukrayna, Sovyetler Birliği tarafından 1944'te geri alınmış ve 1991'de bağımsızlığını ilan etmiştir. Ancak 1990'lar, ekonomik ve siyasi krizlerle geçmiş, 2004'teki Turuncu Devrim ve 2014'teki Maidan protestoları önemli toplumsal hareketlere yol açmıştır. 2022'de Rusya'nın geniş çaplı işgali başlamış ve 2024 yılı itibarıyla savaş devam etmektedir, bu süreç büyük bir insani krize yol açmıştır (Aleksyeviç, Yerofeyev & Makuch, Erişim Tarihi: 11 Ocak 2025).

Coğrafi ve demografik yapısı açısından, Ukrayna, 2024 itibarıyla 36.7 milyon nüfusa sahiptir. Ülkede %77.8 etnik Ukraynalı ve %17.2 etnik Rus bulunmaktadır. Nüfus, 1990'lardan sonra düşük doğum oranları ve yüksek ölüm oranları nedeniyle azalmaktadır. Şehirleşme oranı ise %69'dur ve 2050'ye kadar nüfusun beşte birinin kaybolması beklenmektedir (Al Jazeera, 2024; World Population Review, 2024).

Ukrayna'nın toprak yönetimi, bağımsızlık sonrası önemli reformlara tabi tutulmuştur. Sovyetler döneminde toprak devlete aitti, ancak 1990'lardan sonra yapılan reformlarla özel mülkiyet teşvik edilmiştir. 2020'den itibaren tarım arazilerinin satışına izin verilmiş ve 2024'te bu süreç tüzel kişilere de açılacaktır. Ukrayna'daki toprak reformu, sürdürülebilir tarım uygulamaları ve piyasa temelli dönüşümleri hedeflemektedir. Bugün 22.2 milyon toprak sahibi bulunmakta ve 11 milyon kişi toprak özelleştirme işlemlerini tamamlamıştır (Harust vd., 2021:47-48 & Zaika, 2021:24-25).

2.2. Ukrayna'nın Tarım Sektörü ve Küresel Gıda Güvenliği

Ukrayna, Avrupa'nın ekmek sepeti olarak bilinir ve tarım arazilerinin %70'inden fazlasını kapsayan 42 milyon hektar alanda tahıl ve sebze üretimi yapılmaktadır. Ülke, dünyanın en verimli topraklarından biri olan "Çernozyom" topraklarına sahiptir. Ukrayna'nın tarım sektörü, GSYİH'nın %7'sini ve ihracatının %14'ünü oluşturur. 2023'te 56,7 milyon ton tahıl üretilmiş ve 2024'te bu miktarın 58 milyon tona ulaşması beklenmektedir. Ukrayna, dünya tahıl üretiminde önemli bir rol oynamaktadır, ancak 2022'de başlayan Rusya-Ukrayna savaşı, küresel gıda tedarikinde ciddi sorunlara yol açmıştır (Pehlivan, 2010; Kalantaryan & McMahon, 2022:3).

2.3. Ukrayna'da Meydana Gelen Kuraklıklar

2.3.1. 1932 – 1933 Yılları Arasında Yaşanan Kuraklık

1932-1933 yıllarında Ukrayna, Sovyetler Birliği'nin kolektivizasyon politikalarının sonucu olarak büyük bir kıtlık yaşadı ve bu trajedi Holodomor olarak bilinir. Stalin'in tarım üretimini artırma hedefi, altyapı eksiklikleri ve iklim koşulları nedeniyle kıtlıkla sonuçlandı. Holodomor, 5-8 milyon insanın ölümüne neden oldu. Bu felaket, Ukrayna halkının tarihindeki en büyük trajedilerden biri olarak kabul edilir (Stark, 2010: 23& Andriewsky, 2015:42). 1933'teki felaketi anlatan bir gazeteci şöyle yazdı: "Köyden köye geçerken, her yerde 'Ekmek yok! Ölüyoruz!' feryatlarını duyuyordum" (Ukrainer, 2021). Holodomor, sadece bir gıda krizi değil, Sovyet toplumunun yapısal dönüşümünün trajik bir sonucu olarak da tarihe geçmiştir (Teğin, 2022:890).

2.3.2. Ukrayna'da 2010 Yılı Kuraklığı

Ukrayna'nın tarım sektörü, 2002-2010 yılları arasında istikrarlı bir büyüme gösterdi; ancak 2010 yazındaki kuraklık, iklim değişikliğinin tarım üzerindeki etkilerini gözler önüne serdi. Bu dönemde, bölgeyi etkileyen sıcak hava dalgaları ve yangınlar, tarımsal üretimde büyük kayıplara yol açtı. Ukrayna'nın yıllık sıcaklık artışı, son 30 yılda 1,5 °C'yi buldu ve bu durum aşırı hava olaylarının sıklığının artmasına neden oldu (Lioubimtseva, Beurs & Henebry, 2013:121). Özellikle 2010 kuraklığı, mısır, soya fasulyesi ve saman gibi ürünlerde verim kayıplarına yol açarken, ekonomiye büyük zarar verdi (Kogan & Guo, 2016:131-133). 2010'da yaşanan bu olaylar, buğday ihracatında kısıtlamaya neden olarak küresel fiyatları %50 oranında artırdı (Junior vd., 2022:35).

Kuraklık, Ukrayna'nın tarımsal üretim yapısındaki eksiklikleri ortaya koydu. Bu zorluklar, uygun bitki türleri seçme, verimlilik sağlama ve sürdürülebilir tarım stratejileri geliştirme ihtiyacını doğurdu. Ayrıca, devletin tarım sektörüne yönelik finansal destek mekanizmalarında yaşanan eksiklikler, kaynakların etkin kullanılmasını engelledi (Vdovenko, 2022:32-33).

2.3.3. 2015-2020 Arası Yaşanan Kuraklıklar

2010 kuraklığının ardından, Ukrayna'nın tarımsal altyapısındaki zayıflıklar daha da belirginleşti. 2001 Arazi Kanunu'nun getirdiği sınırlamalar, küçük ölçekli çiftçilerin üretim verimliliğini engelledi. Ayrıca, tarım sektöründe büyük işletmelerin hakimiyet kazanması, küçük çiftçilerin varlıklarını sürdürebilmesi için büyük bir engel oluşturdu (Gagalyuk vd., 2022:116). 2015 ve 2020 yıllarındaki kuraklıklar, Ukrayna'nın tarımsal üretimdeki kırılganlıkları artırarak modernizasyon ihtiyacını gündeme getirdi. Küresel iklim değişikliği nedeniyle artan sıcaklıklar ve kuraklık, toprak erozyonuna ve verim kayıplarına yol açtı (Vdovenko, 2022:30).

Devlet desteği ise, üretim için yeterli olmamakta ve bu durum küçük çiftçilerin daha da savunmasız kalmalarına neden olmaktadır (Neik vd., 2023:3-4). Ayrıca, 2014'teki Rusya ile yaşanan gerilim, Ukrayna'nın doğusunda tarımsal faaliyetleri olumsuz etkilemiş; savaş, ticaret yollarının tahrip olması, liman abluka ve üretim kayıpları gibi yapısal sorunlara yol açmıştır. Küçük aile çiftlikleri, büyük tarımsal işletmelere göre daha dirençli kalmıştır (Nerhey, 2024:66).

COVID-19 pandemisi de Ukrayna'nın tarım sektörünü etkilemiş, tedarik zincirindeki aksaklıklar, ihracat kısıtlamaları ve finansal istikrarsızlık gibi sorunlar ortaya çıkmıştır (Shulha, 2021:157-158). Bu krizler, Ukrayna'nın tarım sektörünü sürdürülebilir kılmak için modernizasyon ve stratejik yatırımlar

gerekliliğini vurgulamaktadır. Bu süreçler, Ukrayna'nın tarımsal üretim gücünü korumak ve iklim değişikliği ile başa çıkabilmek için acil çözüm stratejileri geliştirmesi gerektiğini göstermektedir.

2.4. Ukrayna'da Kuraklık ve Gıda Kıtlığı İçin Uygulanan Kamusal Politikalar

Ukrayna, kuraklık kaynaklı zorluklarla ve gıda güvenliği sorunlarıyla mücadele etmek amacıyla bir dizi kamu politikası uygulamaktadır. Bu politikalar, çiftçilere destek olmayı, tarımsal üretkenliği artırmayı ve kaynakları verimli bir şekilde yönetmeyi hedeflemektedir. Aynı zamanda, sürdürülebilir tarım uygulamalarını teşvik etmek için finansal yardımlar sunulmaktadır.

2.5. Tarımsal Destek Fonları ve Ukrayna Toprak Reformları

Ukrayna tarım sektörünün özel yapısı, iklim bağımlılığı, mevsimsel değişiklikler ve mali düzensizlikler gibi faktörler nedeniyle sektöre özgü vergi politikalarına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu zorlukları dengelemek amacıyla vergi erteleme, kredi faiz oranlarında iyileştirme ve yatırım vergisi kredisi gibi düzenlemeler getirilmiştir. 1999-2015 yılları arasında Ukrayna, sabit tarım vergisi ve KDV düzenlemeleri gibi vergi teşvikleri sunarak tarımsal sürdürülebilirliği desteklemiştir (Iryna, 2017 & Nivjevskyi, 2016).

2017 yılı öncesinde, Ukrayna'daki tarımsal desteklerin çoğu (%90'dan fazlası) vergi avantajlarına dayanıyordu. Sabit Tarım Vergisi (FAT) ve AgVAT gibi düzenlemeler, çiftçilerin vergi yükünü hafifletmeyi amaçlıyordu. Ancak IMF ve uluslararası bağışçıların baskıları sonucu, 2017 yılı itibarıyla AgVAT sistemi kademeli olarak kaldırıldı ve yeni bir KDV düzenlemesi getirildi, bu da büyük çiftliklere sübvansiyon sağlamaktaydı (Nivjevskyi & Neiter, 2018).

Hükümet, 2017'de küçük çiftlikleri desteklemek ve katma değerli ürün üretimini teşvik etmek için reformlar başlattı. Bu reformda, finansal destek sağlanması, kırsal kalkınmanın teşvik edilmesi ve toprak reformlarının tamamlanması hedeflendi. Ayrıca, çiftçilere zararları telafi etmek için mali destek sağlanacağı duyuruldu (Rogach vd., 2019:181-182).

2.6. Ukrayna Ulusal Tohum Merkezi

Biyoteknoloji, organizmaların genetik özelliklerini değiştirmeyi sağlar ve son yıllarda genetik olarak değiştirilmiş (GD) ürünlerin kullanımı artmıştır. Ancak bu ürünlerin çevresel ve sağlık üzerindeki etkileri hakkında endişeler bulunmaktadır (Pretty, 2001:248). Ukrayna'da 1992 yılında kurulan Ulusal Bitki Gen Bankası, bitki genetik çeşitliliğini koruma ve geliştirme amacıyla faaliyet göstermektedir. Bankada, 125.000'den fazla örnek bulunmakta ve bu örneklerin büyük bir kısmı

buğday ve tritikale gibi stratejik öneme sahip tahıllara ait örneklerden oluşmaktadır (Ryabchoun & Boguslavskiy, 2003:186).

Ukrayna, son yıllarda, kuraklığa dayanıklı ürünler ve yüksek verimli organik çeşitlerin geliştirilmesine odaklanmaktadır. 2022'deki savaş nedeniyle, FAO gibi uluslararası kuruluşlarla iş birliği yapılarak tohum koleksiyonlarının güvenliği sağlanmıştır (FAO, 2023).

2.7. Ukrayna Su Yasası

Ukrayna'daki tüm su kaynakları, halkın ulusal mülkü olarak kabul edilmekte ve ülkenin ekonomik kalkınması için temel öneme sahiptir. Su Kanunu, su kaynaklarını etkin bir şekilde yönetmek, kirlilikle mücadele etmek ve ekolojik dengeyi sağlamak amacıyla hukuki, ekonomik ve eğitsel düzenlemeler getirmektedir (FAOLEX, 2023).

1995 yılından bu yana, Ukrayna su yasalarını güncellemiş ve su kaynaklarının korunmasına dair önemli değişiklikler yapmıştır. 2020'de, Ekoloji ve Doğal Kaynaklar Bakanlığı tarafından geliştirilen “2030’a Kadar Ukrayna Devlet Çevre Politikasının Temel İlkeleri” yasası, çevre koruma ve su yönetimi için önemli hedefler belirlemiştir. Ancak, ülke su kıtlığı ve altyapı eksiklikleri gibi sorunlarla karşı karşıyadır. 2023'te Kakhovka Hidroelektrik Santrali'nin yıkılması, güney bölgelerinde ciddi su temini sorunlarına yol açmıştır (European Water Regulators, 2023).

Bu sorunlar, su altyapısına yatırım yapmayı ve uluslararası iş birliklerini gerektiren bir durum ortaya koymaktadır.

SONUÇ

Kuraklık, kıtlık ve gıda kıtlığı, günümüzün en kritik ve küresel düzeyde derin etkiler yaratan sorunları arasında yer almaktadır. İklim değişikliği, aşırı hava olayları ve doğal afetlerin artışı, tarım üretimini tehdit etmekte ve bu durum, gıda tedarik zincirlerinde önemli aksamalara yol açmaktadır. Kıtlık ve gıda güvensizliği, yalnızca fiziksel kaynakların azalmasından değil, aynı zamanda ekonomik, politik ve toplumsal faktörlerin birleşiminden de kaynaklanmaktadır.

Özellikle, Ukrayna'nın gıda üretimi üzerindeki etkileri, küresel gıda sistemlerinde büyük bir kırılganlık yaratmaktadır. Ukrayna, dünya çapında önemli bir tahıl üreticisi olmasına rağmen, savaşlar ve ekonomik yaptırımlar gibi etkenler hem yerel hem de küresel gıda kıtlıklarına yol açmıştır. Bu durum, ülkelerin gıda güvenliğini sağlama çabalarını zorlaştırmakta ve gıda fiyatlarında ciddi artışlara neden olmaktadır.

Tüm bu gelişmeler, gıda sistemlerinin sürdürülebilirliğini tehdit ederken, küresel iş birliği ve çözüm arayışlarının önemini gözler önüne sermektedir. Tarım politikaları, iklim değişikliği ile mücadele stratejileri ve küresel ticaretin yeniden yapılandırılması, gıda güvenliğini sağlamak için kritik öneme sahiptir. Kuraklık ve kıtlık gibi sorunlar, yalnızca doğal kaynakların değil, aynı zamanda uluslararası ilişkiler ve politikaların da etkisiyle şekillenmektedir. Bu nedenle, küresel dayanışma ve uzun vadeli stratejiler büyük bir gereklilik taşımaktadır.

Ukrayna, tarımsal üretiminin büyük bir kısmını iklim koşullarına dayalı olarak sürdüren bir ülke olup, bu durum kuraklıkların üretim verimliliğini ve gıda güvenliğini tehdit etmesine yol açmaktadır. Kuraklıkların tarım sektörü üzerindeki etkilerini hafifletmek amacıyla Ukrayna, çeşitli kamu politikaları ve reformlar uygulamaktadır. Tarım sektöründe vergi avantajları, düşük faizli krediler ve devlet destekli finansal yardımlar gibi stratejiler, çiftçilerin bu zorluklarla başa çıkabilmesini sağlamayı hedeflemektedir. Ayrıca, toprak reformları ve küçük çiftliklerin desteklenmesi gibi yapısal düzenlemeler de ülkenin tarımsal sürdürülebilirliğini desteklemektedir.

Ukrayna'nın tarım sektörünün geleceği, biyoteknoloji ve genetik mühendislik gibi alanlarda yapılan yatırımlara da bağlıdır. Ulusal Bitki Gen Bankası, tohum çeşitliliğinin korunması ve genetik olarak daha dayanıklı ürünlerin geliştirilmesi açısından önemli bir kaynak sağlamaktadır. Savaş gibi olağanüstü durumlar, tohumların güvenliğini zorlaştırmış olsa da uluslararası iş birlikleri ve stratejik depolama çözümleriyle bu riskler minimize edilmeye çalışılmaktadır.

Su kaynaklarının etkin yönetimi de Ukrayna için kritik bir öneme sahiptir. Su Yasası ve çevre politikaları, su kaynaklarının korunması, verimli kullanımı ve kirlilikle mücadele için kapsamlı düzenlemeler içermektedir. Ancak, su temini ve altyapı eksiklikleri, özellikle 2023'te yaşanan Kakhovka Hidroelektrik Santrali yıkımı gibi felaketlerle daha da belirginleşmiştir. Bu sebeple, Ukrayna'nın su yönetimi konusunda yapacağı reformlar ve altyapı yatırımları hem çevre güvenliği hem de tarımsal sürdürülebilirlik açısından büyük önem taşımaktadır.

Sonuç olarak, Ukrayna'nın tarım ve su yönetimi politikaları, kuraklık gibi çevresel zorluklara karşı direnç geliştirme noktasında önemli adımlar atmış olsa da bu alandaki reformların ve uluslararası iş birliğinin güçlendirilmesi gerekmektedir. Hem tarımsal üretkenliği artırmaya yönelik stratejiler hem de su kaynaklarının korunmasına yönelik yenilikçi çözümler, Ukrayna'nın gelecekteki gıda güvenliği için belirleyici olacaktır.

KAYNAKÇA

- Acar, S., “Ukrayna’nın Tarihi Kökenleri: Kiev Knezliği’nden Kırım Hanlığı’na”, *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 8, Sayı 1, Haziran 2023, s. 14-30.
- Akın, İ., “Su, Toprak ve İklim Değişikliğinin Güvenli Gıdanın Sürdürülebilirliği Üzerine Etkileri ve Bazı Tespitler”, *Rahva Teknik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, 2021,13-23.
- Alekseyeviç Yerofeyev, İ. & Makuch, A., “Ukrayna”, <https://www.britannica.com/place/Ukraine/Soils>, 11 Ocak 2025, Erişim Tarihi: 12 Ocak 2025.
- Andriewsky, O., “Towards a Decentred History: The Study of the Holodomor and Ukrainian Historiography”, *East/West: Journal of Ukrainian Studies*, Issue 1, Vol 2, 2015, s. 18 – 52.
- Aras, B. B. & Demirci, K., “İklim Değişikliğinin İnsan Sağlığı Üzerindeki Psikolojik Etkileri”, *Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, 2020, s. 77-94.
- Aybar, M., “Osmanlı Devletinde Kıtık ve İç Göç: 1870-1900 Arası İç Anadolu Örneği”, *Mavi Atlas*, Cilt 2, Sayı 5, 2017, s.474-488.
- Barlow, M., *Mavi Sözleşme*, Yordam Kitapevi İstanbul, 1. Basım, Mart 2009.
- Bilik, M. B., “Kuraklık Nedeniyle Bozulan Sosyal İlişkiler ve Göç: Van Edremit Dilkaya Köyü Örneği”, *Afet ve Risk Dergisi*, Cilt 3, Sayı 6, 2023, s.1097-1114.
- Çakmak, B. & Gökalp, Z., “Kuraklık ve Tarımsal Su Yönetimi”, *Gaziosmanpaşa Bilimsel Araştırma Dergisi*, Sayı 4, Yıl 2013, s.1-11.
- Çelik Ateş, H. & Akbaş, A., “Sürdürülebilir Tarımda Doğal Kaynakların Kullanımı”, *Akademia Sosyal Bilimler Dergisi*, Özel Sayı 1, 2018, s.398-403.
- Demir, A., “Osmanlı Devleti’nde Haşerelere Karşı Bir Önlem: Çekirge Suyu, *Erdem*, Sayı 67, 2014, s.33- 45.
- Doğan, S. & Özçelik, S. & Dolu, Ö. & Erman, O., “Küresel Isınma ve Biyolojik Çeşitlilik”, *İklim Değişikliği ve Çevre*, Sayı 3, 2010, s.63-88.
- FAO, *The State of Food Security and Nutrition in the World 2022*.
- FAOLEX, Ukraine Water Code 17 November 2023, <https://www.fao.org/faolex/results/details/en/c/LEX-FAOC214185>, Erişim Tarihi: 7 Kasım 2024.
- Food Agricultural Organization (FAO), *The State of Food and Agriculture 2022*.

- Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO), “Global food security challenges and it drivers”, 4-8 December 2023.
- Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO), “The State of Food Securiyt and Nutrition in the World 2024
- Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO), “Water crisis in the Middle East”,<https://www.fao.org/fao-stories/article/en/c/1150870/> Erişim Tarihi: 9 Mart 24.
- Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO), Impact of the war on agriculture and rural livelihoods in Ukraine” December 2022.
- Gagalyuk, T., Ostapchuk, I., Lapa, V. & Balmann, A., “Why did Ukraine become a Key Player on the World Agri-Food Markets? An Enterprise-Level Perspective”, *German Journal of Agricultural Economics*, Vol 71, No 3, 2022, ss. 114 – 133.
- Gökkür, S., “Kuraklık ve Çölleşmenin Sosyo-Ekonomik Etkileri”, *II. Uluslararası Katılımlı Kuraklık ve Çölleşme Sempozyumu*, II. Cilt, 16 – 18 Eylül 2014, Konya, s. 129 – 136.
- Harust, Y. & Myrhorod Karpova, V. & Kiselyova, E. & Pylypenko, P. & Zhyravetsky, T., “Land Market Opening in Ukraine:Myths or Reality”, *International Journal of Agricultural Extension*, Vol 2, 2021, s.47-55.
- International Monetary Fund (IMF), *World Economic Outlook: Recovery During a Pandemic*, 2021.
- Iryna, F., “Taxation features of agricultural producers”, http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/28528/1/publikatsia_Fedorovy_ch.pdf, Erişim Tarihi: 12 Ocak 2025.
- Junior, R. & Ewert, F. & Webber, H. & Martre, P. & Hertel, T. & K. Van Ittersum, M. & Asseng, S., “Needed global wheat stock and crop management in response to the war in Ukraine”, *Global Food Security*, Issue 35, 2022, ss. 1 – 4.
- Kalantaryan, S. & McMahon, S., “The Granary İn Flames”, *JRC Technical Report*, 2022.
- Keleş, R. ve Hamamcı, C., *Çevre Politikası*. 5. Basım, Ankara: İmge Kitabevi, 2005.
- Kılıç, S., “Küresel İklim Değişikliği Sürecinde Su Yönetimi”, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No 39, Ekim 2008, s.161-186.
- Kogan, F. & Guo, W., “Early Twenty-First-Century Droughts During The Warmest Climate”, *Geomatics, Natural Hazards and Risk*, Vol 7, Issue 1, ss. 127 – 137.

- Kurt, B. & Zengin, H., “İthalatın Ekonomik Büyüme Üzerindeki Doğrudan ve Dolaylı Etkileri: Feder-Ram Modeli”, *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Cilt 2, Sayı 4, Aralık 2016, s.67-86.
- Lioubimtseva, E. & M. De Beurs & M. Henebry, G., “Grain Production Trends in Russia, Ukraine and Kazakhstan in the Context of the Global Climate Variability and Change”, *Climate Change and Water Resources*, March 2013, ss. 121 – 142.
- Neik T. X., Siddique K. H. M., Mayes S., Edwards D., Batley J., Mabhaudhi T., Song B.K. & Massawe F., “Diversifying agrifood systems to ensure global food security following the Russia–Ukraine crisis”, *Frontiers in Sustainable Food Systems*, Vol 7, 2023, ss.1-16.
- Nerhey, M., Klymenko, N., Kaminskyi, A. & Taranenko, A., “Analysis of the impact of macroeconomic turmoil (COVID-19 and RUW) on Ukrainian agroholdings”, *Studies in Agricultural Economics*, Issue 126, 2024, ss. 66-74.
- Nivievski, O. & Neyter, R., “The New Agricultural Support System in Ukraine: Who Really Benefits?” <https://kse.ua/community/stories/the-new-agricultural-support-system-in-ukraine-who-really-benefits/> , Erişim Tarihi:28 Ekim 2024.
- Pretty, J., “The rapid emergence of genetic modification in World agriculture: contested risks and benefits”, *Environmental Conservation*, Vol 3, No 28, 2001, ss. 248-262.
- Rogach, S. & Vdovenko, L. & Polishchuk, O., “Agriculture of Ukraine Under The Joint Policy of the European Union”, *Baltic Journal of Economic Studies*, Vol 5, No 3, 2019, ss.178-183.
- Ryabchoun, V. & Boguslavskiy, R., “Wheat and tritcale genetic resources in Ukraine”, *Cereal Genetic Resources in Europe Report of a Cereals Network*, 2003, ss.186-193.
- Sadliwala, B. K., Fleeing Mass Starvation: What We (Do Not) Know About The Faminemigration Nexus, *Disasters*, Cilt 2, Sayı 45, 2019, s.255-277.
- Sevinç, G. & Kantar Davran, M. & Sevinç, M. R., “Türkiye’de Kırdan Kente Göç ve Göçün Aile Üzerindeki Etkileri”, *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 3, Sayı 6, 2018, s. 70-82.
- Shulha, O., “Potential and Directions of Development Of The Agricultural Sector of Ukraine in the Conditions of the COVID-19 Pandemic: Current Situation, Challenges and Prospects”, <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-108-4-10>, ss. 142 – 158.

- Soğancılar, N., Dereli, Z. & Sağlam Arı, G., “COVID 19 Salgınının Gıda Güvencesi: Gıda Tedarik Zincirlerine Bağlı Etkiler”, *Alanya Akademik Bakış Dergisi*, Cilt 6, Sayı 2, 2022, ss.2333 – 2349.
- Stark, R., “Holodomor, Famine in Ukraine 1932-1933: A Crime Against Humanity or Genocide?”, *Irish Journal of Applied Social Studies*, Issue 1, Vol 10, 2010, s. 20 – 30.
- Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü (TAGEM) E-Bülten, “İklim Değişikliğinin Ülkemizdeki Önemli Tarım Ürünlerinin Uygunluk Alanları Üzerine Etkilerini Belirliyoruz”, Sayı 7, 2020.
- Teğin, E., “Kazakistan’da 1930-32 Büyük Kıtılığı’nın Nedenleri: Kasıt mı, Kaza mı?”, *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 4, Sayı 8, Temmuz 2022, s. 889-908.
- Türkeş, M. & Altan, G., “Çanakkale’nin 2008 Yılı Büyük Orman Yangınlarının Meteorolojik ve Hidroklimatolojik Analizi”, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 10, 2012, s. 195-218.
- Uğur, A. A. & Özocaklı, D., “Gıda Güvencesizliği, Dış Borç Stoku ve İthalat İlişkisi: Kantil Regresyon Analizi”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 1, Sayı 18, 2019, s.494-507.
- Ukraine Population 2024 (Live), World Population Review, <https://www.aljazeera.com.tr/ulke-profil/ulke-profil-ukrayna>, Erişim Tarihi: 12 Ocak 2025.
- Ukrayna Tarım Sektörü’ne Kısa Bir Bakış, <https://burakpehlivan.org/ukrayna-tarim-sektorune-kisa-bir-bakis-pazar-16-mayis-2010/>, Erişim Tarihi: 12 Ocak 2025.
- Uluslararası Bağlamda Bir Trajedi, Holodomor’a Küresel Bir Bakış, Ukrainer, <https://www.ukrainer.net/uluslararasi-baglamda-holodomor/>, 17 Aralık 2021, Erişim Tarihi:12 Ocak 2025.
- UNICEF, *The State of the World's Children 2021*.
- UNICEF, *The State of Children in Crisis Zones: Nutrition and Health Risks*, 2023.
- United Nations Human Rights Office (UN OHCHR), *The Right to Food and Its Implications for Human Rights*, 2020.
- United Nations, “Water and Climate Change”, <https://www.unwater.org/water-facts/water-and-climate-change> Erişim Tarihi: 9 Mart 2024.
- United Nations, *Blueprint for Acceleration: Sustainable Development Goal 6 Synthesis Report on Water and Sanitation 2023*.

- Ülke Profili: Ukrayna, <https://www.aljazeera.com.tr/ulke-profil/ulke-profil-ukrayna>, 3 Kasım 2024, Erişim Tarihi: 12 Ocak 2025.
- Vdovenko, L., “Ukraine’s Agrivultural Sector in Ensuring Global Food Security”, *Three Seas Economic Journal*, Vol 3, No 1, 2022, 1-4.
- WAREG (European Water Regulators), “Protection of water resources of Ukraine: from crisis to recovery”, <https://www.wareg.org/articles/protection-of-water-resources-of-ukraine-from-crisis-to-recovery/>, Erişim Tarihi: 8 Kasım 2024.
- Water Resources Management, <https://www.worldbank.org/en/topic/waterresourcesmanagement>, 05 Ocak 2022, Erişim Tarihi: 12 Ocak 2025.
- World Bank Water At COP28, 2/10/2023, <https://www.worldbank.org/en/events/2023/11/21/world-bank-water-at-cop28>, Erişim Tarihi: 12 Ocak 2025.
- World Bank, *Commodity Markets Outlook*, 2022.
- World Bank, *Food Commodity Markets Outlook*, 2022.
- World Food Programme (WFP), Emergency Response to Malnutrition and Health Crises in Conflict Zones, 2023.
- World Health Organization (WHO), Global Nutrition Report: Addressing Malnutrition, 2023, <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/malnutrition> Erişim Tarihi: 9 Kasım 2024.
- World Health Organization (WHO), Nutrition and health: Global data on malnutrition and disease outcomes, 2022.
- Zaika, A., “Regulatory and Legal Support of Land Reform in Ukraine”, *Balanced Nature Using*, Vol 2, 2021, s. 24 – 34.

BÖLÜM 11

Ekonomik ve Ticaret Politikası Belirsizlik Endeksleri: Kavramsal ve Teorik Bir Bakış *

Zaim Reha Yaşar¹ & Cevat Gerni²

* Bu Çalışma Birinci Yazarın İstanbul Beykent Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nde hazırladığı Yüksek Lisans Tezinden Üretilmiştir

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Kırıkkale Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7466-6137>

² Prof. Dr., Beykent Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0214-3879>

I. GİRİŞ

Ticaret, ekonomik aktörler açısından en öncelikli konular arasında yer almakta olup, bu alanda yapılan akademik çalışmalar politika yapıcılar üzerinde önemli etkiler yaratmaktadır. Literatürdeki güncel araştırmalar, ekonomik dinamikleri daha iyi anlamaya yönelik yeni bakış açıları sunmakta ve ekonomik politikaların şekillenmesine katkıda bulunmaktadır.

Son dönemde ampirik çalışmalar, belirsizlik konusunu daha ayrıntılı bir şekilde ele almaya başlamış ve özellikle metin madenciliği teknikleri kullanılarak çeşitli belirsizlik endeksleri oluşturulmuştur. Bu endeksler aracılığıyla ekonomik belirsizliklerin ticari faaliyetler üzerindeki etkileri ampirik olarak analiz edilmektedir. Bu kitap bölümünde, uluslararası ticari faaliyetleri doğrudan etkileyebileceği düşünülen ekonomik politika belirsizlikleri ve ticaret politikası belirsizlikleri üzerine kapsamlı bir değerlendirme sunulmaktadır.

Küreselleşme sürecinin teknolojik gelişmelerle ivme kazanması, küresel düzeyde ekonomik politika belirsizliği ve ticaret politikası belirsizliğinin dış ticaret üzerindeki etkisini daha belirgin hale getirmektedir. Özellikle gelişmekte olan ve dış finansman ihtiyacı yüksek olan ekonomilerde, bu tür belirsizliklerin dış ticaret dinamikleri üzerindeki etkisinin daha derin hissedileceği öngörülmektedir.

Ekonomik ve ticaret politikası belirsizliklerinin makroekonomik değişkenler üzerindeki etkileri geniş çapta tartışılan bir konudur. Bu bağlamda, söz konusu belirsizliklerin en yoğun incelendiği alanlardan biri de dış ticarettir. Literatürde, ekonomi ve ticaret politikası belirsizliklerinin ihracat ve ithalat talebi üzerindeki etkilerini ele alan çalışmaların büyük çoğunluğu, bu değişkenler arasında negatif ve istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler tespit etmiştir. Bu durum, artan belirsizliklerin yatırım kararlarını geciktirmesi ve dolayısıyla dış ticaret faaliyetlerinin yavaşlaması ile açıklanmaktadır. Dış ticaretle ilgilenen girişimciler, geleceğe yönelik risklerin arttığı dönemlerde üretim yatırımlarını erteleme eğiliminde olup, bu durum ihracat ve ithalat hacminde daralmaya yol açabilmektedir.

Ekonomik belirsizlikleri ölçmeye yönelik en önemli iki küresel endeks, Ekonomik Politika Belirsizliği Endeksi (EPU - Economic Policy Uncertainty) ve Küresel Ticaret Belirsizlik Endeksi (WTUI - World Trade Uncertainty Index) olarak öne çıkmaktadır. Bu endeksler, hem küresel düzeyde hem de ülke bazında ekonomik ve ticari belirsizliklerin anlaşılmasına ve değerlendirilmesine katkı sağlamaktadır. Öte yandan, Türkiye'ye özgü olarak geliştirilen Siyasi İstikrar

Endeksinin alt bileşenlerinden biri olan Ekonomik İstikrar Endeksi, makroekonomik göstergelerin genel dengesini ve istikrarını ölçerek ekonomik yapının sürdürülebilirliğini ve dışsal şoklara karşı dayanıklılığını analiz eden önemli bir gösterge niteliğindedir.

II. EPU (EKONOMİK POLİTİKA BELİRSİZLİK ENDEKSİ)

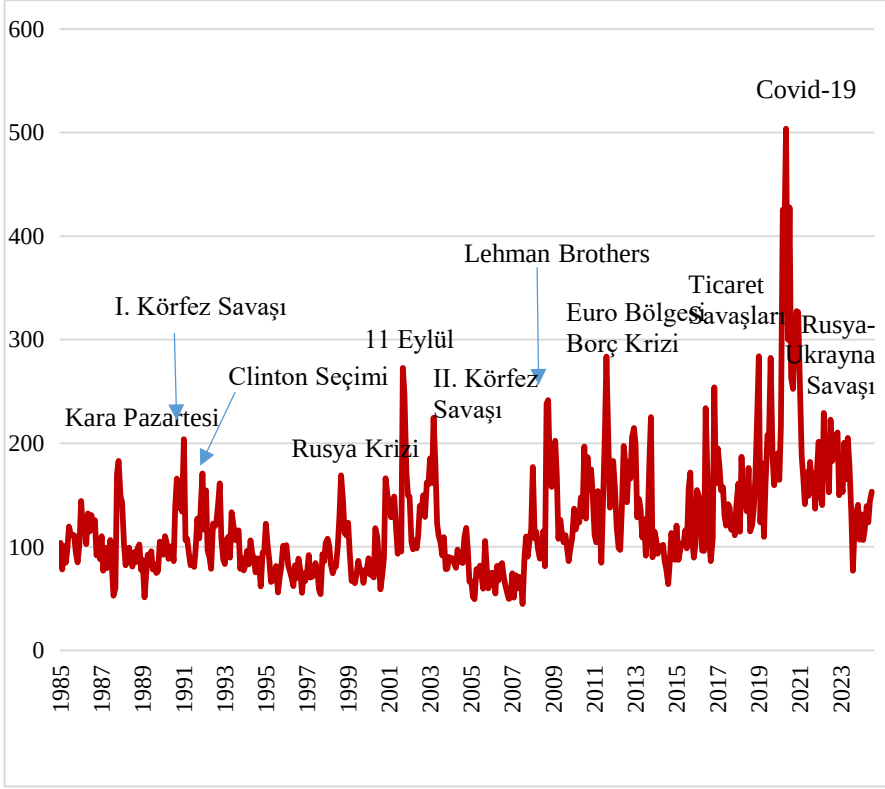
Ekonomik Politika Belirsizlik Endeksi (EPU), bir ülkedeki ekonomik politikalarla ilgili belirsizliği ölçen önemli bir gösterge olarak öne çıkmaktadır. Baker, Bloom ve Davis (2016) tarafından geliştirilen bu endeks, ekonomi ve politika belirsizliğine ilişkin terimlerin gazete makalelerinde ne sıklıkla yer aldığını analiz etmektedir. EPU, haber kaynakları, politika değişimleri, piyasa eğilimleri ve ekonomik göstergelerden kaynaklanan belirsizlikleri yansıtarak ekonomik kararların öngörülebilirliğini değerlendirmeye olanak tanımaktadır. Endeks, maliye politikaları, kamu harcamaları, vergilendirme, düzenleyici kararlar, dış politika ve yasal düzenlemeler gibi alanlarda ekonomik belirsizliğin düzeyini ölçmektedir. Buna ek olarak, 22 ülkeye dair endekslerin yanı sıra, Küresel Ekonomik Politika Belirsizliği'nin gayrisafi yurt içi hasıla (GSYİH) ağırlıklı iki ayrı endeksi de bulunmaktadır.

Baker ve arkadaşları (2016), politika belirsizliğinin ekonomik süreçler üzerindeki etkisini incelemek amacıyla öncelikle ABD için bir EPU endeksi geliştirmiş ve 1985 yılından itibaren yaşanan değişimleri analiz etmişlerdir. Söz konusu endeks, 10 büyük ABD gazetesinde yayımlanan makalelerde “ekonomi” veya “ekonomik”, “belirsizlik” veya “belirsiz” gibi ifadelerin yanı sıra “Kongre”, “bütçe açığı”, “Federal Rezerv”, “yasama”, “düzenleme” ve “Beyaz Saray” gibi terimlerin kullanım sıklığını ölçmektedir.

Endeksin hesaplanmasında, makalelerin toplam hacmindeki farklılıklar nedeniyle ham sayıların doğrudan yorumlanması bazı zorluklar içermektedir. Bu sorunu gidermek adına, ham veriler ilgili gazetenin aynı ay içindeki toplam makale sayısına oranlanarak normalize edilmektedir. Örneğin, 1985-2009 dönemi için oluşturulan endekste, her gazete için aylık seriler standart sapması bir olacak şekilde ölçeklendirilmiş ve ardından 10 gazetenin ortalaması alınarak genel bir gösterge elde edilmiştir. Aynı yöntem, farklı ülkeler için oluşturulan endekslerde de uygulanmaktadır.

Şekil 1’de sunulan grafik, ABD için oluşturulan serinin zaman içindeki değişimini göstermektedir. Endeks, başkanlık seçimleri, Birinci ve İkinci Körfez Savaşları, 11 Eylül saldırıları, 2011 borç krizi, ticaret savaşları ve Covid-19 pandemisi gibi önemli olaylar sırasında belirgin artışlar kaydetmiştir. Özellikle,

2020 yılında küresel düzeyde etkisini gösteren Covid-19 salgını, endeksin 500 seviyesini aşmasına neden olmuştur.

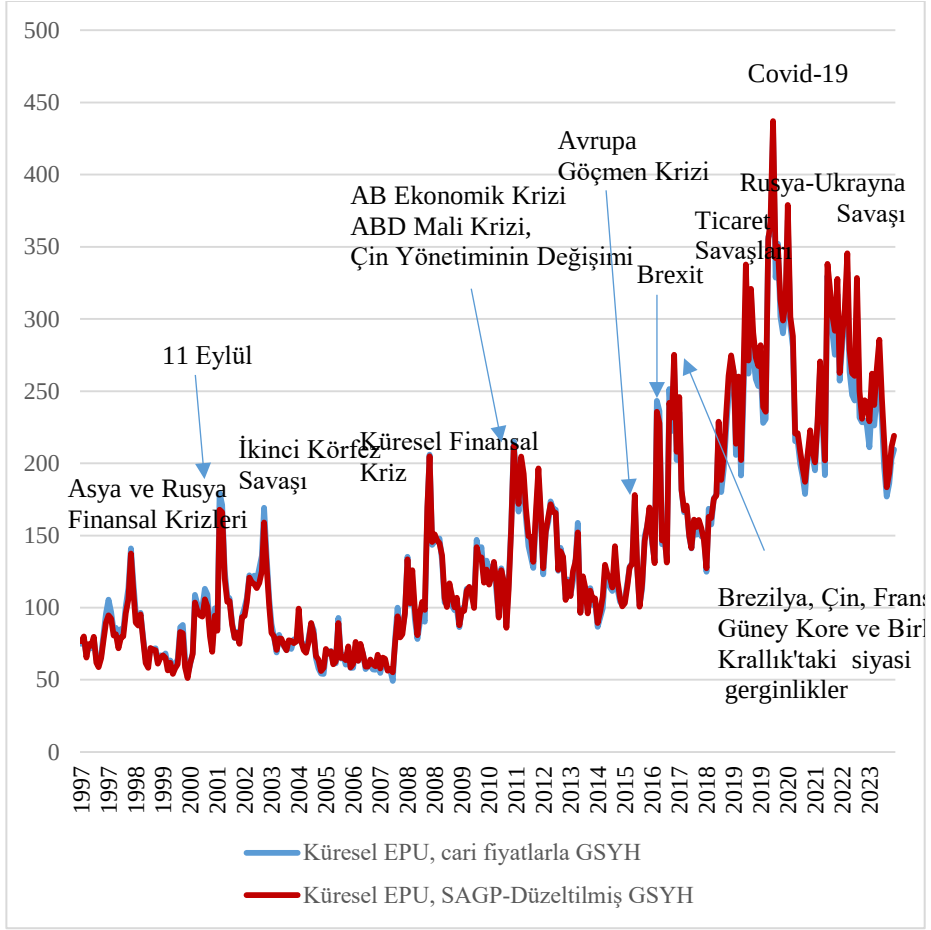

Şekil 1. ABD Ekonomik Politika Belirsizlik Endeksi

Kaynak: Baker, S. R., Bloom, N. ve Davis, S. J. (2016). Measuring economic policy uncertainty. *The Quarterly Journal of Economics*, 131(4), <https://www.policyuncertainty.com/>

Baker vd. (2016), ABD için geliştirilen endekse benzer yöntemle Avustralya, Brezilya, Kanada, Fransa, Almanya, Hindistan, İtalya, Meksika, Güney Kore, Rusya ve Birleşik Krallık için EPU endeksinin oluşturmuşlardır. Bu ülkelerin dışında Baker vd. (2016) çalışması ile aynı metodoloji kullanılarak diğer ülkeler için de endeksler geliştirilmiştir. Baker vd. (2013) Çin, Soric ve Lolic (2017) Hırvatistan, Kroese vd. (2015) Hollanda, Zalla (2017) İrlanda, Armelius vd. (2017) İsveç, Arbatli vd. (2017) Japonya, Choudhary vd. (2020) Pakistan, Cerda vd. (2016) Şili ve son olarak Fountas vd. (2018) Yunanistan için Baker vd. (2016) yöntemini baz alarak ilgili ülkeler için EPU endekslerini geliştirmişlerdir.

Küresel Ekonomik Politika Belirsizliği (GEPU) Endeksi ise ülkeler bazında derlenen EPU endeksleri kullanılarak hesaplanan küresel bir gösterge niteliğinde olup, Ocak 1997'den günümüze kadar olan dönem için yayımlanmaktadır.

Şekil 2. Küresel Ekonomik Politika Belirsizlik Endeksi

Kaynak: Baker vd. (2016). Measuring economic policy uncertainty. *The Quarterly Journal of Economics*, 131(4), <https://www.policyuncertainty.com/>

Küresel Ekonomik Politika Belirsizliği (GEPU) Endeksi'nin tarihsel gelişimi incelendiğinde, dünya genelinde yaşanan çeşitli krizlerin ve olayların endekste belirgin dalgalanmalara yol açtığı görülmektedir. Özellikle 1997-1998 Asya Mali Krizi, Tayland'da başlayıp hızla diğer Asya ülkelerine yayılan bir finansal çöküşle küresel piyasalarda ciddi düzeyde belirsizlik yaratmıştır (Pempel, 1999). Bu dönemde finansal sistemdeki kırılganlıklar artmış, yatırımcı güveni sarsılmış

ve ekonomik politika belirsizliği yükselerek küresel ekonomik istikrarı olumsuz etkilemiştir.

11 Eylül 2001 saldırıları, küresel güvenlik endişelerini artırarak ekonomik belirsizlikleri derinleştirmiştir. Saldırıların ardından ABD'nin güvenlik politikalarında sıkılaştırmalara gitmesi ve ekonomik durgunluk yaşanması, küresel ölçekte belirsizlik seviyelerinin yükselmesine neden olmuştur (Makinen, 2022).

2008 Küresel Finansal Krizi, ABD'deki mortgage piyasasındaki sorunların tetiklediği ve küresel ölçekte bankacılık sektörünü derinden etkileyen bir kriz olarak ortaya çıkmıştır. Bu süreç, dünya ekonomisinde ciddi daralmalara yol açmıştır. 2016 yılında Birleşik Krallık'ın Avrupa Birliği'nden ayrılma kararı (Brexit), Avrupa'daki ekonomik ve ticari ilişkiler açısından önemli bir belirsizlik kaynağı haline gelmiştir. 2018-2019 yıllarında ABD ile Çin arasındaki ticaret savaşları, karşılıklı gümrük tarifeleriyle küresel ticarete gerilim yaratmış ve bu durum, GEPU Endeksi'nde belirgin bir artışa neden olmuştur. (Siena, 2018).

2020 yılında ortaya çıkan Covid-19 pandemisi, küresel ekonomiyi derinden sarsarak benzeri görülmemiş seviyede belirsizlik yaratmıştır. Pandemi sürecinde hem arz hem de talep yönlü şoklar yaşanmış, finansal piyasalarda dalgalanmalar artmıştır. Son olarak, 2022'de Rusya'nın Ukrayna'ya saldırısı, Avrupa'da enerji fiyatlarının hızla yükselmesine yol açarak küresel ekonomik istikrarsızlığı daha da derinleştirmiştir. Bu savaş, GEPU Endeksi'nde yeni bir yükselişe neden olmuş ve enerji başta olmak üzere birçok emtia piyasasında dengesizlikler meydana getirmiştir.

III. KÜRESEL TİCARET BELİRSİZLİK ENDEKSİ (WTUI)

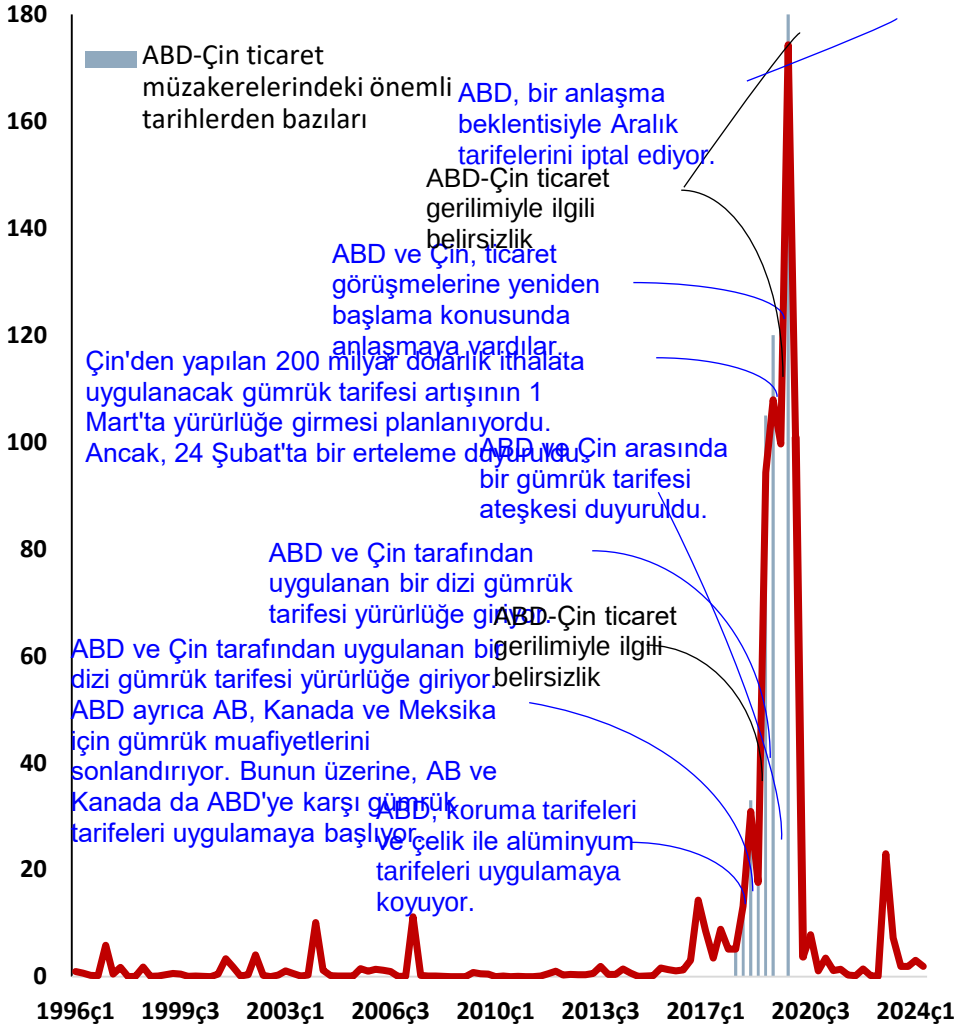
Dünya Belirsizlik Endeksi (WUI), Ahir ve arkadaşları (2018) tarafından geliştirilen ve 1996 yılından itibaren 143 ülke için hesaplanan küresel ölçekte bir ekonomik belirsizlik göstergesidir. Bu endeks, Economist Intelligence Unit'in (EIU) üç aylık ülke raporlarında "belirsizlik" kelimesinin ve benzer ifadelerin kullanım sıklığı temel alınarak oluşturulmaktadır. Ülkeler arası karşılaştırılabilirliği sağlamak amacıyla, her rapordaki toplam kelime sayısına göre ölçeklendirilerek düzenlenmektedir.

Ahir ve arkadaşları (2018), WUI'ye dayanarak, ülkelerin ticaretle ilgili belirsizlik düzeylerini ölçmek amacıyla Dünya Ticaret Belirsizlik Endeksi'ni (WTU) geliştirmiştir. WTU, EIU'nun ülke raporlarında belirsizlik ifadelerinin ticaretle ilişkili kelimelere yakın kullanıldığı durumların analiz edilmesiyle hesaplanmaktadır.

Özellikle Brexit süreci, Avrupa ve küresel ticaret üzerinde ciddi belirsizlikler yaratmıştır. Brexit referandumu sonrasında ortaya çıkan belirsizlik ortamı, özellikle doğrudan maruz kalan firmalar ve ülkeler için yatırım ve istihdam artışında ihtiyatlı kesintilere neden olmuştur (Hassan vd., 2024).

WTUI'nin önemli dönüm noktalarından biri de 2017-2019 yılları arasında yaşanan ABD-Çin ticaret savaşlarıdır. Bu süreçte ABD, özellikle teknoloji, çelik ve alüminyum sektörlerinde Çin'den ithal edilen ürünlere yönelik yüksek gümrük tarifeleri uygulamıştır (Carvalho vd., 2019). Söz konusu gümrük artışları, yalnızca ABD ve Çin ekonomilerini değil, küresel büyümeyi de yavaşlatmış ve ticaret hacmini önemli ölçüde daraltmıştır.

Bu dönemde WTUI'deki keskin artış, küresel çapta işletmelerin ve hükümetlerin karşılaştığı belirsizlik seviyesini gözler önüne sermiştir. Ticaret savaşları, küresel tedarik zincirlerinde aksamalara neden olmuş, üretim maliyetlerini artırmış ve küresel piyasalarda dalgalanmalara yol açmıştır (Patel, 2023). Özellikle 2019 yılında WTUI %72 oranında yükselirken, küresel ticaret hacmi %2,6 oranında azalmıştır.

Şekil 3. Küresel Ticaret Belirsizlik Endeksi

Kaynak: Ahir, H., Bloom, N. ve Furceri, D. (2018). The world uncertainty index. National Bureau of Economic Research. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3275033

IV. SİYASİ İSTİKRAR ENDEKSİ

Siyasi İstikrar Endeksi (SİE), Uzunoğlu ve arkadaşları (2020) tarafından geliştirilmiş olup, 2007 yılından itibaren dokuz temel risk faktörüne dayalı olarak günlük ölçümlerle yayımlanmaktadır. Bu endeks, Türkiye ve dünya basınında yer alan tüm haberleri, terör olayları dahil olmak üzere teyit edilmiş şiddet olaylarını, alınan kararların anayasal ve hukuki çerçeveye uygunluğunu, demokratik katılım düzeyini, yönetimde kalma süresini, kurumsal yapının sağlamlığını ve mülkiyet haklarının korunmasını değerlendirmektedir. Ayrıca, kararların uygulanabilirliği, meşruiyeti, kurumlar arası ilişkiler, parlamento desteği, yönetimle uyum, ekonomik yapı ile etkileşim ve dış politika aktörleriyle ilişkiler gibi unsurlar da endeks hesaplamasına dahil edilmektedir. SİE, tüm bu faktörleri içeren dokuz ana risk bileşeni üzerinden hesaplanmaktadır.

Endeksin hesaplanmasında dokuz ana başlık altında toplam 133 temel gösterge dikkate alınmakta ve bu göstergeler, 2 ila 28 arasında değişen alt göstergeler ile desteklenmektedir. Özellikle ekonomik göstergelerin sayıca fazla olduğu görülmektedir. Model, siyasi olayların açık ve erişilebilir somut kayıtlarını temel alarak bu göstergeleri ölçmekte ve izlenebilir hale getirmektedir. Modelin kayıt ve işleyiş kuralları, alt sektörleri ve parametreleri, noter aracılığıyla resmileştirilmiş ve güvence altına alınmıştır. SİE, 2007 yılından itibaren S Bilişim Danışmanlık tarafından günlük olarak üretilmektedir.

SİE'nin en önemli alt endekslerinden biri ekonomik istikrar endeksidir. Uzunoğlu ve arkadaşları (2020) ekonomik sistemin ve onun alt dinamiklerinin, toplumsal ve siyasi sistemin uyum kapasitesini belirleyen temel unsurlar olduğunu vurgulamaktadır. Bu çerçevede, ekonomik göstergeler yalnızca makroekonomik istikrarın değil, aynı zamanda siyasi istikrarın da temel belirleyicileri arasında yer almaktadır.

V. SONUÇ

Belirsizlikler, hem ulusal hem de uluslararası düzeyde ticari faaliyetlerin gelişimini zorlaştıran en temel engellerden biri olarak öne çıkmaktadır. Son yıllarda, bu konuya ilişkin akademik literatürde farklı teorik altyapılara dayanan çeşitli belirsizlik endeksleri geliştirilmiş ve güncel ekonomik olaylara bağlı olarak yeni endekslerin türetilmeye devam ettiği görülmektedir. Belirsizlik, ekonomik karar alma süreçlerinde önemli bir rol oynadığı gibi, ticaretin sürdürülebilirliği açısından da belirleyici unsurlar arasında yer almaktadır. Bu çalışmada, belirsizlik endeksleri hakkında genel bir çerçeve sunularak, literatürde yer alan farklı belirsizlik göstergeleri detaylı bir biçimde ele alınmıştır.

Özellikle ekonomik belirsizliklerin ve ticaret politikalarındaki istikrarsızlıkların dış ticaret üzerindeki etkileri dikkat çekmektedir. Belirsizlik seviyesindeki artışların, firmaların yatırım ve ticaret kararlarını doğrudan etkileyerek uluslararası piyasalardaki ticari akışkanlığı azalttığı bilinmektedir. Ticaretin sağlıklı bir şekilde sürdürülebilmesi için ekonomik istikrarın korunması büyük önem taşımaktadır. Ekonomik istikrarın sağlanamaması durumunda, tacirler belirsizlik nedeniyle ticaret hacimlerini daraltabilir veya farklı pazarlara yönelerek risklerini minimize etmeye çalışabilirler. Bu bağlamda, literatürde Türkiye özelinde türetilmiş ekonomik istikrar endeksi incelenmiş ve bu endeksin ticaret kararları üzerindeki muhtemel etkileri tartışılmıştır.

Uluslararası ticaretin yalnızca makroekonomik değişkenlerden değil, aynı zamanda belirsizlik seviyesindeki dalgalanmalardan da önemli ölçüde etkilendiği gözlemlenmektedir. Artan ekonomik belirsizlikler, firmaların dış pazarlara yönelik yatırım ve ihracat kararlarını ertelemelerine veya daha temkinli hareket etmelerine neden olabilir. Öte yandan, ekonomik istikrarın sağlanması, ticari faaliyetlerin daha öngörülebilir bir zeminde ilerlemesine katkı sunmaktadır. Bu nedenle, politika yapıcıların dış ticareti analiz ederken belirsizlikleri kapsamlı bir şekilde ele almaları ve ekonomik değişkenlerin yanı sıra politik, finansal ve küresel belirsizlik unsurlarını da dikkate almaları gerekmektedir. Böylece, ihracat ve ithalatın daha sağlıklı bir yapıya kavuşması için stratejik önlemler alınabilir ve uluslararası ticaretin sürdürülebilirliği artırılabilir. Sonuç olarak, ekonomik ve ticaret politikası belirsizliklerinin uluslararası ticaret üzerindeki etkisi, küreselleşen dünya ekonomisinde giderek daha belirgin hale gelmektedir. Bu çalışmada, farklı belirsizlik göstergeleri incelenerek, belirsizliklerin dış ticaret üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkileri ele alınmıştır.

KAYNAKÇA

- Ahir, H., Bloom, N. ve Furceri, D. (2018). The world uncertainty index. *National Bureau of Economic Research*.
https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3275033
- Arbatli, E. C., Davis, S. J., Ito, A. ve Miake, N. (2017). *Policy uncertainty in Japan*. *National Bureau of Economic Research*.
https://www.nber.org/system/files/working_papers/w23411/w23411.pdf
- Armeliu, H., Hull, I. ve Köhler, H. S. (2017). The timing of uncertainty shocks in a small open economy. *Economics Letters*, 155, 31-34.
- Baker, S. R., Bloom, N. ve Davis, S. J. (2016). Measuring economic policy uncertainty. *The Quarterly Journal Of Economics*, 131(4), 1593-1636. doi:10.1093/qje/qjw024.
- Berthou, A., Jarret, C., Siena, D. ve Szczerbowicz, U. (2018). Costs and consequences of a trade war: a structural analysis. *Rue de la Banque*, 72, 1-6.
- Carvalho, M., Azevedo, A. ve Massuquetti, A. (2019). *Emerging countries and the effects of the trade war between US and China*. *Economies*, 7(2), 45.
- Cerda, R., Silva, A. ve Valente, J. T. (2016). Economic policy uncertainty indices for Chile. *Economic Policy Uncertainty Working Paper*.
https://www.policyuncertainty.com/media/EPU_Chile.pdf
- Choudhary, M. A., Pasha, F. ve Waheed, M. (2020). Measuring economic policy uncertainty in Pakistan. *Munich Personal RePEc Archive*. 6, 2-6
- Fountas, S., Karatasi, P. ve Tzika, P. (2018). Economic policy uncertainty in Greece: measuring uncertainty for the Greek macroeconomy. *South-Eastern Europe Journal of Economics*, 16(1), 79-92.
- Hassan, T. A., Hollander, S., Lent, L. V. ve Tahoun, A. (2024). The global impact of brexit uncertainty. *The Journal of Finance*, 79(1), 413-458.
- Kroese, L., Kok, S. ve Parlevliet, J. (2015). *Beleidsonzekerheid in Nederland*. *Economisch Statistische Berichten*, 4715, 464-467.
- Makinen, G. (2002). The economic effects of 9/11: A retrospective assessment. *United States: Congress: Congressional Research Service (CRS)*. 31617, 7-17.
- Patel, P. (2023). An impact of trade wars and their economic consequences. *Vidhyayana-An International Multidisciplinary Peer-Reviewed E-Journal*, 9(1). 2454-8596.
- Pempel, T. J. (Ed.). (1999). The politics of the Asian economic crisis. *Cornell University Press*.

- Sorić, P. ve Lolić, I. (2017). Economic uncertainty and its impact on the Croatian economy. *Public Sector Economics*, 41(4), 443-477.
- Uzunoğlu, S., Özdurak, C. ve Dursun, S. (2020). Dış politik aktörlerle ilişkiler, döviz kuru ve CDS arasındaki ilişki: Türkiye örneği 2007-2020. *Maliye Ve Finans Yazıları* (114), 129-128. <https://doi.org/10.33203/mfy.746546>
- Zalla, R. (2017). Economic policy uncertainty in Ireland. *Atlantic Economic Journal*, 45(2), 269-271.

BÖLÜM 12

Alüminyum Sektöründe Endüstriyel Karbon Yönetimi ve Sorumlu Üretimin İklimsel Dirence Katkısı

Hamdi Ayyıldız¹ & Şükrü Arslan²

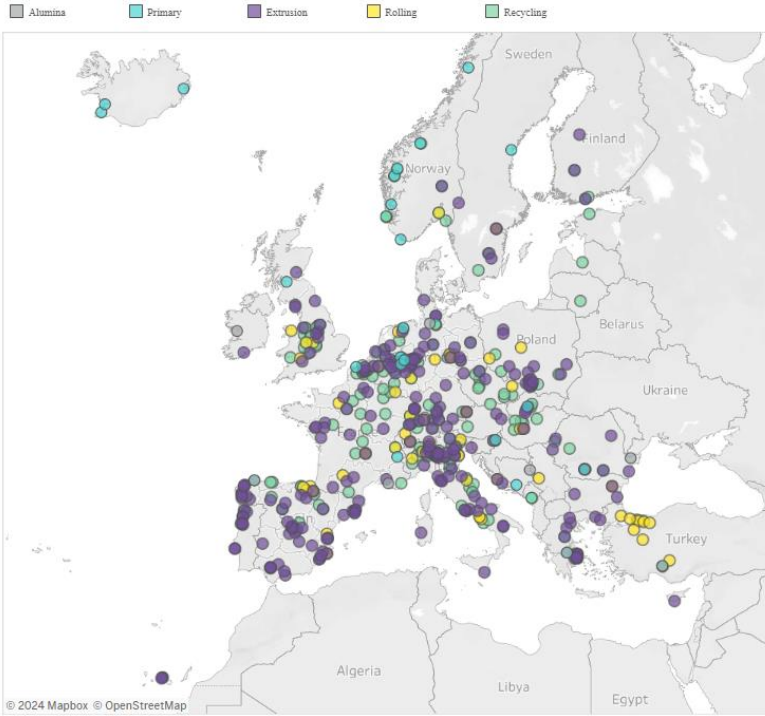
¹ Öğr. Gör., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Meslek Yüksekokulu, Tıbbi Hizmetler ve Teknikler, Tıbbi Dokümantasyon ve Sekreterlik Programı, ORCID ID: 0000-0001-6280-7182,

² Stil Yatırım Alüminyum İnşaat Sanayi ve Ticaret A.Ş., İnsan Kaynakları Müdür

1.Alüminyum Sektörünün Genel Görünümü ve Sürdürülebilirlik

Alüminyum, otomobillerden sağlık hizmetlerine ve havacılık bileşenlerine kadar birçok ürünün üretiminde olmazsa olmaz bir malzemedir. Alüminyum, dünyanın en çok kullanılan demir dışı metalidir. Alüminyum endüstrisi, 2018'de 40 milyar avroluk yıllık ciroya sahip olan AB ekonomisinin önemli bir sektörüdür (European Aluminium, 2023a). Alüminyumun AB için değeri yalnızca üretim değerinde değil, aynı zamanda otomotiv endüstrisi, inşaat, paketleme endüstrisi, havacılık ve enerji taşımacılığı gibi diğer birçok AB endüstrisine önemli bir girdi olmasında da yatmaktadır. 2022'de AB27'de toplam birincil alüminyum üretimi 11 tesisten 1,92 milyon tonda (European Aluminium, 2023b), yaklaşık 2,75 milyon ton CO2e doğrudan emisyonu vardı (European Environment Agency, 2023b). AB, 2030 yılına kadar emisyonları %55 oranında azaltmak ve 2050 yılına kadar ilk iklim nötr kıta olmak için iddialı hedefler koydu (Avrupa Komisyonu, 2021b). Bu, sektörü küresel olarak rekabetçi kalırken üretim ve emisyonlarını AB'nin iklim hedefleriyle uyumlu hale getirmeye mecbur kılmaktadır.

Şekil 1: Avrupa'da Alüminyum Sektörü

Kaynak: European Aluminium, 2024a. Erişim tarihi: 10.11.2024

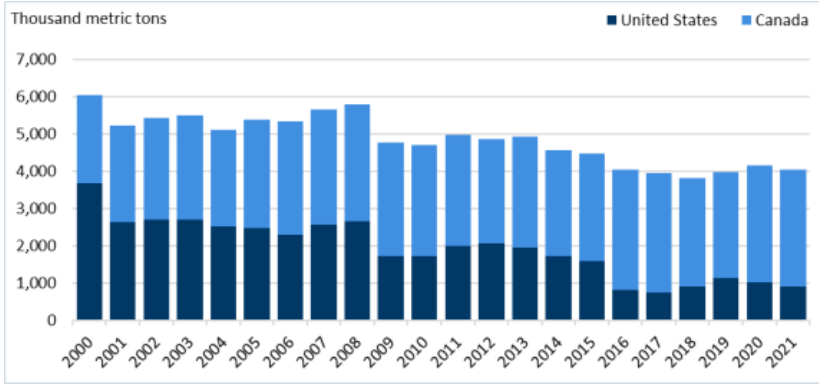
ABD’de Alüminyum Endüstrisi

ABD Kongre Araştırma Servisi’nce (CRS) hazırlanan R47294 sayılı ABD Alüminyum Üretimi: Endüstri Trendleri ve Sürdürülebilirlik başlıklı raporda (2022), ABD ve Kanada alüminyum sektörlerinin ileri derecede entegre olmuş biçimde olduğundan söz edilmektedir. Alüminyum değer zinciri içerisinde, yarı tamamlanmış ABD alüminyum ürünleri Kanada’ya ihraç edilmektedir.

2000 yılı boyunca, Amerika Birleşik Devletleri dünyanın en büyük birincil alüminyum üreticisi olmuştur. 2021’de ise Amerika Birleşik Devletleri küresel birincil alüminyum üretiminin %2’sinden daha azını oluşturmaktadır ve dokuzuncu en büyük birincil alüminyum üreten ülke olarak sıralanmaktadır. Birincil alüminyum eritme işlemi oldukça enerji yoğun olup, elektriğin üretim maliyetlerinin %40’ına kadarını oluşturduğu tahmin edilmektedir.

ABD birincil alüminyum üretimindeki düşüşün önemli bir nedeni, Amerika Birleşik Devletleri’nin nispeten yüksek maliyetli bir üretici olmasıdır. Birincil alüminyumun dünyanın önde gelen üreticileri genellikle Kanada, Rusya ve Birleşik Arap Emirlikleri gibi nispeten düşük enerji maliyetlerine sahip ülkelerdir. Buna karşılık, Amerika Birleşik Devletleri ikincil alüminyumun önemli bir üreticisidir. 2021’de, yerel arzın %75’inden fazlası ikincil eritme tesislerinden geldi. İkincil alüminyum üretimi, birincil eritmeden yaklaşık %95 daha az enerji yoğun olduğu için genellikle birincil üretimden ekonomik olarak daha sürdürülebilirdir.

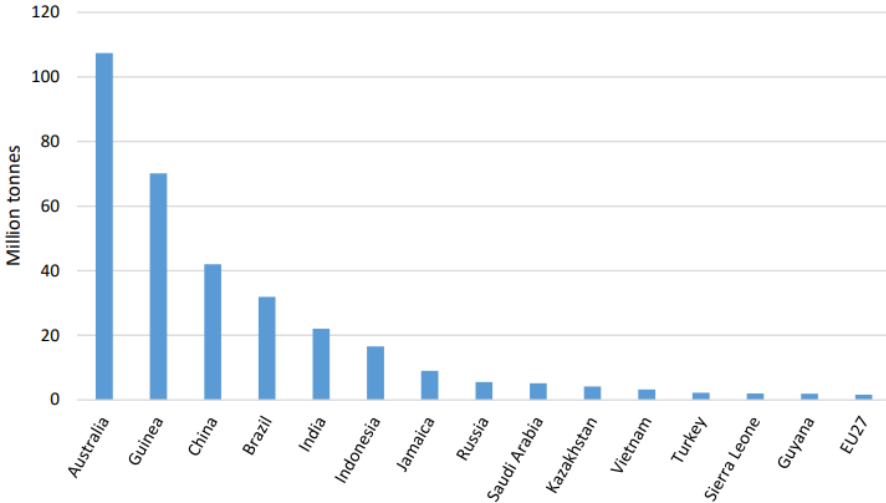
ABD ve Kanada alüminyum endüstrileri, her pazarın alüminyum değer zinciri boyunca diğerinin önemli bir ticaret ortağı olması nedeniyle oldukça entegredir. 2021’de Kanada üretiminin %75’inden fazlası Amerika Birleşik Devletleri’ne ihraç edilmiş olup, ABD’deki alt akış ürünlerinin yaklaşık yarısı ise Kanada’ya ihraç edilmiştir. ABD birincil alüminyum tesisleri, 2021’de endüstrinin nominal üretim kapasitesinin %55’inde faaliyet gösterirken, Kanada’da bu oran %95 ve küresel olarak %88’dir. Küresel birincil alüminyum izabe (ergitme) kapasitesinin yarısından fazlası, son yirmi yılda alüminyum değer zincirinin çoğu segmentinde dünyanın lider üreticisi haline gelen Çin’de bulunmaktadır.

Kaynak: The Aluminum Association, Industry Statistics, *North American Primary Aluminum Production*; and U.S. Geological Survey (USGS), "Aluminum Statistics and Information."

2019'daki toplam boksit üretimi ise 332 milyon tona ulaşmış olup ve en büyük 10 üretici toplam üretimin %94,7'sini oluştururken, en büyük üç üretici (Avustralya, Gine ve Çin) toplam üretimin 2/3'ünü oluşturmaktadır. AB27, 2019'da toplamda 1,6 milyon ton boksit üretmiştir ve Yunanistan 1,49 milyon ton boksitle en büyük üretici olmuştur. Diğer AB üreticileri sırasıyla 121.000 ve 14.000 ton üreten Fransa ve Hırvatistan'dır.

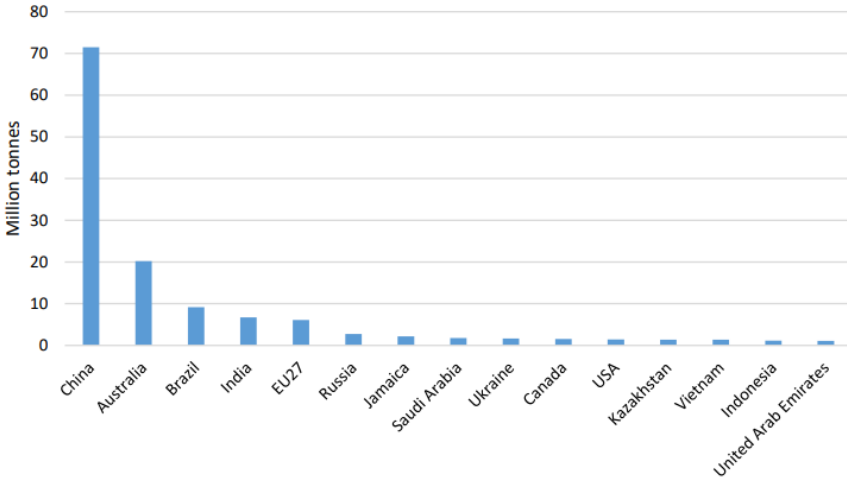
Şekil 1: Boksit üretimi

Kaynak: British Geological Survey, 2023

Bahsedildiği gibi, bir ton alümina üretmek için yaklaşık iki ton boksit gerekir. 2019'da AB üretimi 6 milyon ton alüminaya ulaştı. Comtrade'e (Birleşmiş Milletler, 2023b) göre boksit için ithalat bağımlılığı var. Şimdiye kadarki en büyük alümina üreticisi, dünya üretiminin %54'ünü (131 milyon tonun 71,5 milyon tonu) oluşturan Çin'dir, ardından Avustralya, Brezilya ve Hindistan gelir. Bu ülkeler toplam alümina üretiminin %82'sini oluşturur. AB, 5. en büyük alümina üreticisidir. AB, 2019'da iki milyon ton birincil alüminyum üretti ve Comtrade'e (Birleşmiş Milletler, 2023b) göre, AB net bir ihracatçıdır, bu da AB'de talebini karşılayacak kadar alümina üretimi olduğu anlamına gelir.

Şekil 2: Alümina Üretimi, 2019.

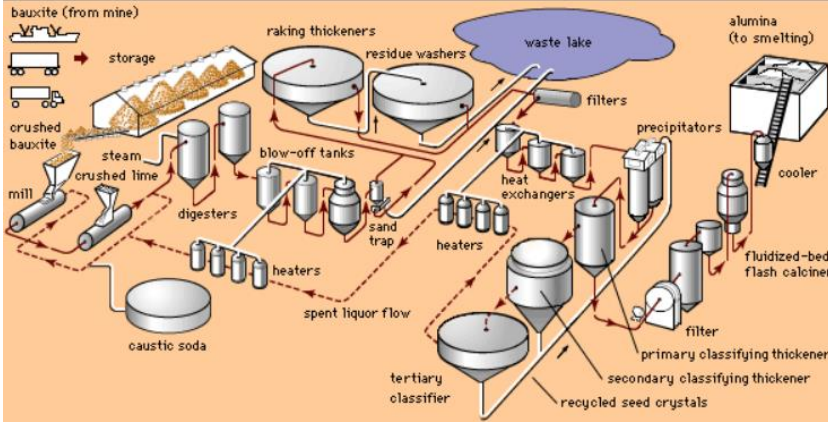
Kaynak: British Geological Survey, 2023

2.Alüminyum Sektöründe Üretim ve Karbon Emisyonları

Boksit, Fransa'da bulunan Bouches-du-Rhône'da yer alan Les Baux-de-Provence'in yer isminden gelmektedir. 1821'de Pierre Berthier tarafından ilk olarak analiz edilmiştir. Alüminyumun Üretim süreci, boksitin alüminaya (Al_2O_3) zenginleştirilmesi ile başlamaktadır. Alümina daha sonra, saf alüminyuma dönüştürülerek, işlenmeye hazır hale getirilmektedir. Alüminyum gibi stratejik bir materyali daha sorumlu bir şekilde üretmek için üretim sürecini karbondan arındırmanın yollarını bulmak çok önemlidir. Düşük karbon teknolojilerinin tüm yelpazesinden yararlanılması ise bu kapsamda temel yaklaşım stratejilerini oluşturmaktadır. 2 ton alümina elde etmek için 4 ton boksit gerekmekte olup, bu boksitten de elektrolizle 1 ton alüminyum elde edilmektedir.

Alüminyum (Al) atom numarası 13, yoğunluğu 2,70 gr/cm³ olan gümüş renkli hafif bir metaldir. Yeryüzünde oksijen ve silisyumdan sonra en bol bulunan element olan alüminyum doğada saf olarak bulunmaz, oksit ve silikat bileşikler halindedir. Alüminyum metali üretimi birincil ve ikincil üretim olmak üzere ikiye ayrılır. Birincil alüminyum üretimi boksit cevherlerinden elde edilir. İkincil alüminyum ise hurda alüminyumun geri dönüşümü yolu ile üretilir.

Şekil 1: Boksitten Alüminaya ve Alüminadan Alüminyuma

Kaynak: Britannica, 1999. Erişim linki:

<https://www.britannica.com/technology/aluminum-processing>

Boksitten alümina, Karl-Josef Bayer'in 1887'de bulduğu Bayer Süreci ile elde edilmektedir, daha sonrasında alüminadan alüminyumun elde edilmesi ise Hall-Heroult süreci ile sağlanmaktadır. Cevherden saf alüminyum üretiminin ilk aşamasında; Bayer metodu ile boksit cevherinden alümina (Al₂O₃), ikinci aşamasında elektroliz yöntemi ile alüminadan saf alüminyum elde edilir((Lumley, 2011).

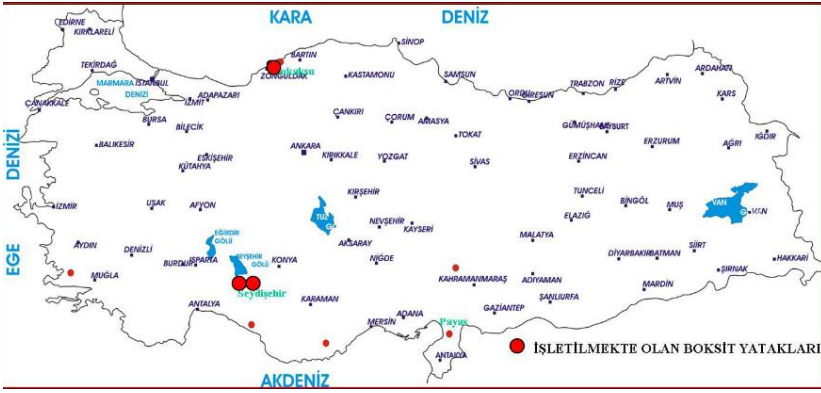
Dünya boksit rezervinin %90'ı alüminyumun eldesinde, geri kalanı kimya, refrakter, aşındırıcı ve çimento sanayinde kullanılır. Alüminyum üretiminde kullanılan boksit cevheri genellikle %30-60 oranında alüminyum içerir ve işletilebilir değerde kabul edilir. Boksit madeni yatakları genellikle yüzeye yakın yerlerde olduğundan açık işletme ile işletilir (MTA, 2018).

MTA tarafından 1940'lı yıllarda başlayan boksit arama çalışmaları sonucunda, ülkemiz (gör+muh+müm) rezerv toplamının 422 milyon ton, işletilebilir rezervin ise 63 milyon ton olduğu tespit edilmiştir. En büyük boksit rezervi Konya Seydişehir ve Antalya Akseki yöresinde bulunur. Bu sahalarda toplam (gör+muh+müm) rezerv 36,5 milyon ton, işletilebilir rezerv 31 milyon

ton'dur. Ayrıca, Muğla-Milas, Tufanbeyli-Saimbeyli, Zonguldak-Kokaksu, Isparta-Yalvaç, İslâhiye-Payas, Bolkardağı ve Alanya bölgelerinde boksit yatakları mevcuttur.

Ülkemizde Şubat 2021 itibarıyla 34 işletme ruhsatı verilmiş saha bulunmaktadır. Bu sahaların il bazında dağılımı Adana 1, Antalya 2, Eskişehir 2, Gaziantep 5, Hatay 2, Isparta 5, Kahramanmaraş 1, Karaman 4, Mersin 3, Muğla 8, Zonguldak 1 şeklindedir. Türkiye dünya rezervlerinin %0,21'ine sahiptir. Üretimdeki oranı ise %0,30'dur. Bu oranın daha da artması beklenmektedir. Ancak, hem elektrik maliyetlerinin artması hem de boksit ihraç edip alüminyum talebini ithalat ile karşılayan bir durumda olması nedeniyle alüminyumun pahalılaşması söz konusu olabilecektir.

Şekil 2: Türkiye'deki Boksit Kaynakları

Kaynak: <https://www.mta.gov.tr/v3.0/hizmetler/maden-yataklari>, erişim tarihi: 10.11.2024

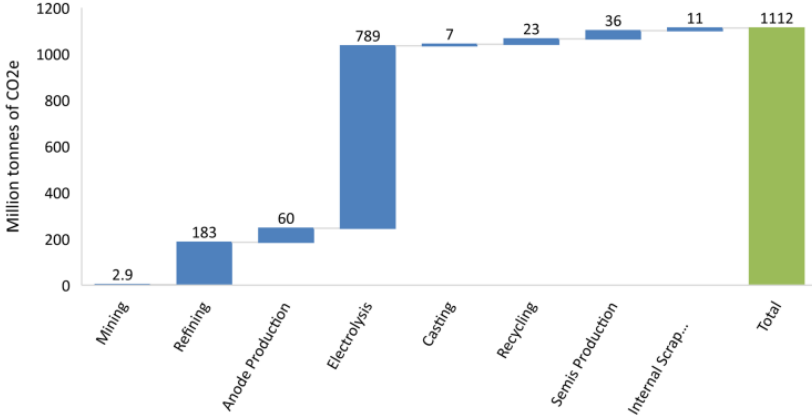
Alüminyum endüstrisinin toplam emisyonları (madencilikten ikincil üretime) doğrudan proses emisyonlarından (%15), termal gereksinimlerden (%11) ve güç tüketiminden (%65) ve diğer kaynaklardan (%9) kaynaklanan dolaylı emisyonlardan kaynaklanmaktadır. Karbon yakalama, kullanım ve depolama (CCUS), sektördeki emisyonları azaltma kapasitesine sahiptir. Diğer birçok endüstride önemli ilgi görmesine rağmen, düşük baca gazı konsantrasyonları (bir kömür santraline kıyasla %1-1,5 CO₂ konsantrasyonu) nedeniyle alüminyum endüstrisindeki uygulamasının özel olarak uyarlanması gerekecektir. CCUS, daha yüksek CO₂ konsantrasyonlarına sahip endüstrilerde maliyet açısından rekabetçidir, ancak karbon fiyatlandırmasında ve teknolojinin kendisinde değişiklikler olmasıyla alüminyum endüstrisinin fiyatı önümüzdeki yıllarda rekabetçi hale gelebilir.

2018'de AB27'deki toplam endüstri tüketiminin %1'ini (Eurostat, 2020) ve 2022'de dünyanın doğrudan endüstriyel CO₂ emisyonlarının %3'ünü (Uluslararası Enerji Ajansı, 2023) temsil eden, daha fazla enerji yoğun endüstrilerden biri olarak alüminyum sektörü, AB iklim hedefleriyle uyum sağlamak ve çevresel etkisini azaltmak için önemli bir baskıyla karşı karşıyadır. Alüminyum endüstrisinin karbondan arındırılması zorluğuna katkıda bulunan faktörler şunlardır: işlem enerji yoğunluğu, karbon yoğun hammadde alümina, elektrik karbon yoğunluğu ve karbon anotlarının kullanımı (indirgeme reaksiyonunda CO₂ yayan ve Perflorokarbonların (PFC) salınmasına neden olan). Endüstri, ham maddelerin çıkarılması ve rafine edilmesinden bitmiş alüminyum üretimine kadar çok çeşitli faaliyetleri kapsamaktadır.

Alüminyum sektörünün karbondan arındırılması zorlu bir konu olup, alüminyumun ana bileşeni olan alüminanın üretimine odaklanması gerekmektedir. Alüminanın elde edilmesi, enerji yoğun bir işlemdir (birincil alüminyum endüstrisi 2022'de AB'de 2,75 milyon ton CO₂ yaydı ve bu da 2022'de AB'de 9,4 milyon yeni kayıtlı binek otomobilin her birinin 2.705 km yol yapmasına eşdeğerdir). Dünya'da üretilen alüminyum başına 16.1 kg CO₂ olan emisyon değeri, Avrupa'da 6.8 kg CO₂'dir. Avrupa üreticileri, 1990 yılından bugüne üretimdeki karbon yoğunluğunu % 50 oranında azaltmıştır (European Aluminium, 2024b). Buna rağmen, endüstrinin AB'nin 2030 ve 2050 karbondan arındırma hedeflerine katkıda bulunması için emisyonların azaltılması olmazsa olmazdır.

Dünya çapında alüminyum endüstrisindeki emisyonların büyük çoğunluğu (%71) elektroliz aşamasından kaynaklanmaktadır ve bunların %78'i dolaylı emisyonlardan kaynaklanmaktadır (International Aluminium, 2023e).

Şekil 1: Alüminyum Endüstrisinde Global Co2e emisyonları

Kaynak: International Aluminium, 2023e

İklim Değişikliğini Derinden Etkileyen Alüminyum Üretim öncesi, üretim ve sonrasına dayalı Gerçeklikler:

-Alüminyum üretiminde en büyük enerji kullanımı eritme işlemi sırasında gerçekleşmektedir. Bu süreçten kaynaklanan karbon ayak izi miktarı .

-Geri kazanılan alüminyum miktarının azlığı

-Daha çok elektrik tüketen diasporitten alüminyum elde edilmesinin alternatif yöntemlerinin bulunması gerekliliği

Üretimin Daha Az Karbon Üreten Biçimde Olması İçin Yapılması gerekenler

-Üretim süreçlerindeki enerji verimliliğini geliştirmek üzere teknolojik yenilikler ve optimizasyon çalışmaları

-Geri kazanım çalışmalarının yapılması

-Yaşam döngüsü analizinin gerçekleştirilmesi

3.Alüminyum Sektöründe Endüstriyel Karbon Yönetimi (ICM) ve Alüminyum Sektöründeki Sorumlu Üretimin İklimsel Direnç Katkısı

Avrupa Komisyonu Ortak Araştırma Merkezi (JRC), endüstriyel karbon yönetimini (ICM), özellikle alüminyum endüstrisi gibi enerji yoğun endüstrilerde CO₂ emisyonlarını azaltmak için bir dizi umut verici teknoloji olarak ileri sürmektedir. Endüstriyel Karbon Yönetimi, endüstriyel operasyonlardan veya

enerji üretim tesislerinden CO₂ yakalayan ve güvenli bir şekilde yeraltına taşıyan ve depolayan bir dizi teknolojidir (karbon yakalama ve depolama - CCS). Yakalanan veya depolanan CO₂ ayrıca kimyasallar ve malzemeler gibi diğer ürünlerin oluşturulması için girdi olarak da kullanılabilir (karbon yakalama ve kullanımı - CCU). Öte yandan, CO₂ atmosferden uzaklaştırılabilir ve kalıcı depolama biyojenik veya atmosferik CO₂ içermektedir.

ABD'de, Endüstriyel Karbon Yönetimi (ICM), çoğunlukla petrol ve gaz endüstrisinde gelişmiş petrol geri kazanımı için bir CO₂ akışı elde etmenin bir yolu olarak kullanılmıştır (EOR - petrol geri kazanımını artırmak için CO₂'nin bir petrol sahasına pompalandığı bir işlem). Ancak, alüminyum gibi ağır sanayilerin karbondan arındırılmasını desteklemek için karbon emisyonlarını yönetmek ve depolamak için bir iklim azaltma aracı olarak ICM'nin uygulanmasına artan bir odaklanma olmuştur.

Alüminyum sektöründe ICM, özellikle aşağıdaki özelliklere sahip tesisler için uygulanabilir karbonsuzlaştırma çözümlerinden biri olabilir:

1.uygun maliyetli fosil yakıtlara erişimi olan, 2.uygun fiyatlı yenilenebilir enerji kaynaklarına erişimi olmayan, hala faaliyette olan, 3.uzun vadeli devre dışı bırakma ufuklarına sahip olan ve kullanılabilir CO₂ taşıma ve depolama altyapısına sahip olan.

Birincil alüminyum üretiminde ICM teknolojisi ilk olarak fosil yakıt bazlı alümina rafinasyon sürecinde kullanılabilir, ardından emisyonların karbon anot tüketiminden kaynaklandığı eritme süreci gelir. Bugüne kadar en gelişmiş teknoloji baca gazından (elektrik santrallerindeki yanma egzoz gazı) CO₂ emisyonlarını emmek için bir çözücü kullanır. Yakalanan CO₂ daha sonra boru hatları, gemiler, trenler ve kamyonlar aracılığıyla taşınabilir. Bu uygulama petrol ve gaz sektöründe, özellikle ABD'de iyi bir şekilde yerleşmiş olsa da, Avrupa bağlamında alüminyum endüstrisi önemli miktarda CO₂ yayan diğer endüstrilerle güçlerini birleştirmek zorunda kalacaktır. AB'deki alüminyum endüstrisinden kaynaklanan CO₂ emisyonları sırasıyla çimento ve çelik endüstrisinden yaklaşık 30 ve 100 kat daha küçüktür.

Son olarak, taşınan CO₂, sızıntıları önlemek için geçirimsiz bir tabaka ile, genellikle derin tuzlu oluşumlarda veya tükenmiş petrol ve gaz rezervuarlarında gözenekli kaya katmanlarına derinlemesine yer altına enjekte edilir. Bu, hem petrol ve gaz endüstrisinde hem de Norveç'te yaklaşık 30 yıldır faaliyette olan Sleipner ve Snøhvit CCS projelerinde denenmiş ve test edilmiş bir yöntemdir.

ICM'nin yaygın bir şekilde uygulanmasının önündeki en büyük engellerden biri, gereken yüksek ilk yatırım ve yüksek işletme maliyetidir. Yakalanan karbon, gelir üreten bir değer zincirine entegre edilirse veya CO₂ fiyatını belirleyen AB Emisyon Ticaret Sistemi (ETS) gibi mekanizmalar aracılığıyla entegre edilirse, bu potansiyel olarak en aza indirilebilir veya telafi edilebilir. Karbon yakalama maliyeti, emisyon kaynağındaki CO₂ konsantrasyonuna ve onu yakalamak için kullanılan teknolojiye bağlı olarak büyük ölçüde değişir. Yüksek konsantrasyonlu emisyonlar için ton başına yaklaşık 15 €'dan düşük konsantrasyonlu kaynaklar için ton başına 100 €'nın üzerine kadar değişebilir.

CO₂ konsantrasyonunun nispeten düşük olduğu (yaklaşık %1-1,5) alüminyum izabe tesislerinde, karbon yakalama maliyeti yüksektir. Bu maliyeti azaltmak için izabe tesislerinin karbon emisyonlarını önlemek için elektrolitik kapları yeniden tasarlamak ve yakalamadan önce baca gazını sıkıştırmak gibi önlemler uygulaması gerekebilir, ancak bunun için de yatırım gerekir. Alümina rafinerilerinde baca gazındaki CO₂ konsantrasyonu daha yüksek olduğundan, karbon yakalama uygulamasının uygulanması prensip olarak ekonomik açıdan daha avantajlı olacaktır(Zore, 2024).

AB Yeşil Mutabakat'a uyum sürecinin 55'e Uyum (Fit For 55) politikaları üzerinden enerji yoğun sektörlerle yönelik yapılan Sınırdaki Karbon Düzenleme Mekanizması da alüminyum sektörü açısından önemli bir rol almaktadır. Fit for 55 paketi, AB politikalarının Konsey ve Avrupa Parlamentosu tarafından kabul edilen iklim hedefleri ile uyumlu olmasını sağlamak amacıyla AB mevzuatının gözden geçirilmesi, güncellenmesi ve yeni girişimlerin hayata geçirilmesi amacıyla hazırlanmış bir dizi öneri paketidir. Fit for 55 paketi AB'nin 2030 yılına kadar net sera gazı emisyonlarını en az % 55 azaltma hedefini ifade etmektedir. Önerilen paket, AB mevzuatını 2030 hedefi ile uyumlu hale getirmeyi hedeflemektedir.

İklim Değişikliği Azaltım Stratejisi Ve Eylem Planı -İDASEP- (2024-2030) ise, 9 bölümde 49 strateji ve bu stratejilerin altında 260 eylem tasarlanarak oluşturulmuştur. Bu Strateji ve Eylem Planı, T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı İklim Değişikliği Başkanlığı tarafından hazırlanan raporla oluşturulmuştur. Bu raporda; Sanayi başlığı altında aşağıda tablolastırılan stratejiler oluşturulmuştur:

İmalat sanayine yönelik enerji verimliliği potansiyelinin en üst seviyede değerlendirilmesi
İmalat sanayine yönelik yenilenebilir enerji kullanımının artırılması
İmalat sanayide karbon ayakizinin düşürülmesi ve GSH başına CO2-eşd. yoğunluğunun azaltılması
Sürdürülebilirlik raporlamalarının yaygınlaştırılması
İmalat sanayi sektörü paydaşlarının kapasitelerinin geliştirilmesi
Tüm imalat sanayi sektörleri için döngüsel ekonomi ve kaynak verimliliğinin teşvik edilmesi
Ar-ge ve inovasyon ile yeni teknoloji seçeneklerinin ulusal kaynaklarla geliştirilmesi
Sürdürülebilir yatırım araçlarının geliştirilmesi ve yatırımcılara uygun finansman kaynaklarının oluşturulması

Kaynak: İklim Değişikliği Azaltım Stratejisi ve Eylem Planı (İDASEP), s.33

Buradan hareketle, kolaylıkla söylenebilir ki; Alüminyum sektöründe sorumlu bir üretim sonucunda iklimsel direnç kırılmalıkların giderilmesi ile mümkün olacaktır.

Sonuç

Türkiye alüminyum metalinde hammadde yönünden dışa bağımlıdır. Türkiye'nin ithalatı büyük oranda hammadde ve yarı mamul iken ihracat ürünlerinin yarı mamul ve mamul ürünler olduğu görülmektedir. Türkiye'nin alüminyum sektöründe hammadde ve yarı mamul ürünlerde dışa bağımlı olması, sektörün kırılmalıklığını artırmaktadır. Bu durum, küresel piyasalardaki dalgalanmalara ve tedarik zinciri sorunlarına karşı hassasiyet yaratmaktadır. Bu nedenle, apayrı bir stratejik yönelim ile konu değerlendirilmelidir. Bu nedenle, yerli hammadde kaynaklarının geliştirilmesi ve geri dönüşümün teşvik edilmesi büyük önem taşımaktadır.

Türkiye İçin Somut Öneriler

- Alüminyum sektöründe Ar-Ge, inovasyon ve yeniden kazanım faaliyetlerinin desteklenmesi
- Alüminyum geri dönüşüm tesislerinin sayısının ve kapasitesinin artırılması
- AB ile uyumlu çevre standartlarının oluşturulması ve uygulanması olarak özetlenebilecektir.

Alüminyum sektörünün karbon nötr hale gelmesi, küresel iklim değişikliğiyle mücadelede önemli bir rol oynayacaktır. Ancak, bu geçişin önünde ekonomik ve

teknolojik engeller bulunmaktadır. Öte yandan, Alüminyum sektörü karbon nötr hale gelebilir, ancak ekonomik ve teknolojik engeller devam etmektedir. Karbon maliyetleri daha önce, daha az katı çevre standartlarına sahip ülkelere (emisyon standartları, ticaret planları, raporlama gereklilikleri, karbon vergisi vb.) yönlendirilerek aşılmıştır. Çoğu teknolojinin uygulanmasının önündeki ana engel maliyettir, yani CO₂ azaltımının maliyeti CO₂ maliyetinden daha yüksektir. Küresel karbonun yaklaşık %30'u şu anda vergiye tabidir ve bu oran artmaktadır.

Teknolojiler olgunlaştıkça ve CO₂ fiyatı arttıkça, sektör genelinde karbonsuzlaştırma için dönüm noktası yaklaşmaktadır. AB alüminyum sektörü bir dönüm noktasındadır, ancak karbonsuzlaştırma teknolojilerini uygulamaya başlamak, sektörün çevresel etkisini ve rekabet gücünü artırmak için iyi bir konumdadır. AB'nin uygulamaya koyduğu Sınırdaki Karbon Düzenleme Mekanizması(CBAM) gibi uygulamalar, diğer ülkeleri de karbon salınımını azaltmaya itecektir.

Kaynakça

- Zore, L., Decarbonisation Options for the Aluminium Industry, Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2024, doi:10.2760/880, JRC136525.
- European Aluminium, 2024a. <https://european-aluminium.eu/about-aluminium/aluminium-industry/>, erişim tarihi: 10.11.2024.
- European Aluminium, 2024b. <https://european-aluminium.eu/about-aluminium/aluminium-industry/>, erişim tarihi: 10.11.2024.
- European Aluminium. (2023a). Industry & Market Data. Récupéré sur European Aluminium: <https://europeanaluminium.eu/about-aluminium/aluminium-industry/>
- European Aluminium. (2023b). European Aluminium - Industry & Market Data - Evolution of the EU's aluminium primary production. Récupéré sur European Aluminium: <https://european-aluminium.eu/aboutaluminium/aluminium-industry/>
- European Environment Agency. (2023b). EU Emissions Trading System (ETS) data viewer. Récupéré sur European Environment Agency: <https://www.eea.europa.eu/data-and-maps/dashboards/emissions-tradingviewer-1>
- European Commission. (2021b). REGULATION (EU) 2021/1119 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 30 June 2021 establishing the framework for achieving climate neutrality and amending Regulations (EC) No 401/2009 and (EU) 2018/1999 ('European Climate Law'). Official Journal of the European Union.
- Eurostat. (2020). Energy data 2020 edition. Luxembourg: European Union
- International Energy Agency. (2023). Aluminium. Récupéré sur IEA: <https://www.iea.org/energysystem/industry/aluminium>
- <https://www.mta.gov.tr/v3.0/hizmetler/maden-yataklari>, erişim tarihi: 10.11.2024
- Britannica, 1999. Erişim linki: <https://www.britannica.com/technology/aluminum-processing>
- Lumley, R. (2011). Introduction to aluminium metallurgy. Dans R. Lumley, Fundamentals of Aluminium Metallurgy (pp. 1-19). Sawston: Woodhead Publishing.
- British Geological Survey. (2023). World Mineral Production. Nottingham: British Geological Survey

International Aluminium. (2023e). Greenhouse Gas Emissions – Aluminium Sector. Récupéré sur International Aluminium: <https://international-aluminium.org/statistics/greenhouse-gas-emissions-aluminiumsector/>

İklim Değişikliği Azaltım Stratejisi ve Eylem Planı (İDASEP), s.33

MTA, 2018

Birleşmiş Milletler, 2023b, Trade Data. Récupéré sur UN Comtrade Database: <https://comtradeplus.un.org/TradeFlow>

The Aluminum Association, Industry Statistics, *North American Primary Aluminum Production*; and U.S. Geological Survey (USGS), "Aluminum Statistics and Information."

BÖLÜM 13

Ticaret Savaşlarının Ekonomik Politikası ve Türkiye Ekonomisine Yansımaları*

İdris Eğemen¹ & Celal Kızıldere²

* Bu çalışma 1. Yazarın 2. Yazar danışmanlığında hazırlanmış olduğu yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Van YYÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, ORCID:0000-0001-9368-6459

² Doç. Dr. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Erciş İşletme Fakültesi, İktisat Bölümü,
ORCID:0000-0001-9904-0472

GİRİŞ

Ticaret Savaşları'nın ayak sesleri günümüzde daha çok ve daha güçlü bir şekilde hissedilmeye başlanmıştır. Buna bağlı olarak ülkelerdeki siyasi, ekonomik ve teknolojik gelişmelerin; güç ilişkilerinin mekan ve zaman açısından değişmesine ve daha karmaşık bir hale gelmesine neden olduğu söylenebilir. Bu ülkelerin, coğrafi dezavantajlarından kaynaklanan bir takım güvenlik endişelerini her zaman göz önünde tuttıkları da göz ardı edilemez. Jeopolitik kaygılar sadece gelişmişlik gücü ya da güç siyaseti izleyen büyük devletlerin değil, etkili savunma için uygun coğrafi alanlara sahip olmak isteyen gelişmekte olan ve güçsüz ülkelerin dış politikaları için de önemli bir etkidir (Sağlam,2016). Bunun örneğini günümüzdeki Türkiye ve Suriye ilişkilerinde Doğu Akdeniz'in jeopolitik dengeleri üzerinde ne derecede etkili olduğunu görmekteyiz.

21.yüzyılda teknolojiadaki gelişmelerin hızla ilerlemesi uluslararası ticaretteki rekabeti ciddi bir boyuta getirmiştir. Buna bağlı olarak teknolojinin, sanayi inkılabının ve yeni sömürge arayışlarının gelişmesi yeni ve yıkıcı iş modelleri, dijitalleşmenin de etkisi ile en iyi bildiğimizi düşündüğümüz işleri bile tekrardan öğrenmeye, kurgulamaya ve sorgulaya itmiştir. Artık her şeyde olduğu gibi savaşlar da evrim geçirmiş ve yeni biçimler almıştır. Konvansiyonel veya topyekün savaşlar hızla soğuk savaşlara evrilmiştir. Bunun yanında küresel dünyada giderek artan üretimlerin çeşitlenmesi hem yeni pazar arayışlarına hem de üretime bağlı hammadde ihtiyacını da giderek artırmış ve üretim maliyetleri üzerinde geniş bir baskı ortaya koymuştur (Aytaç, 2019). Bu gelişmeler uluslararası ticaretin gelişimini ve uluslararası ticarete konu olan her şeyin tedarikini ve fiyatını etkilemektedir.

Söz konusu bu mücadeleler geçmişte ticari kaygılar neticesinde doğrudan sahada yapılan bir mücadele olarak gerçekleşirken günümüzde ticaret savaşı olarak literatürdeki yerini almış ve kamuoyu nezdinde ekonomi savaşları olarak da kullanılagelen bir kavram olarak tanımlanmıştır. Örneğin 21. Yüzyılda ekonomisi petrole bağımlı olan ABD'nin özellikle Ortadoğu ve diğer birçok petrol üreticisi ülkeyi petrol rezervlerinden dolayı kendi çıkarlarının kalesi olarak sayması ve petrol şirketlerinin müttefik olarak gördüğü ülkelere planlı bir şekilde petrol endüstrisini geliştiren ve limanları yapan şirketlere her türlü desteği sağlamaları, bu hizmetleri sürdürdükleri sürece desteklerini garanti altına almaları şirketlerin ticaret savaşlarına müdahil olmalarının göstergesidir (Perkins, 2005: 57).

Her gün devam eden küreselleşme süreci ülkelerin ekonomik ve finansal sistemlerinin birbirleri ile daha enegra halde hareket etmesini zorunlu

kılmaktadır. Böylece dünyanın herhangi bir noktasında oluşan ekonomiyi etkileyici olumlu ve olumsuz davranışlar küresel çapta daha hızlı ve daha derinlemesine etkili şekilde yayılmaktadır. Ülkelerdeki ekonomik ve finansal kriz dönemler içerisinde sıkça başvurulmuş korumacı ekonomi politikaları, dünya ticaretinin de olumsuz etkilenmesi ile beraber kur ve ticaret savaşlarını medana getirmektedir.

Bu çalışmanın temel amacı; insanın ilk yerleşik hayata geçişinden günümüze kadar tarımsal üretim artışı sonucu ticari savaşın sıcak savaşlardan ekonomik savaşlara geçişinin günümüze nasıl yansıdığını ortaya koymaktır. Bu doğrultuda özellikle ekonomik ve politik anlamda küresel güç olan Amerika Birleşik Devletleri ve Çin'in ticaret alanındaki kur savaşlarının birçok ülkeyi nasıl etkilediği ve kur savaşları ile ticaret savaşlarının dünyadaki politik ve ekonomik sisteme etkileri betimsel olarak araştırılmaya çalışılmıştır.

TİCARET SAVAŞLARININ EKONOMİK POLİTİĞİ

Ticaret Savaşları

Ticaret savaşlarının ortaya çıkışına dair farklı örneklerle karşılaşmak mümkündür. Görüldüğü üzere ABD ve Çin arasında ekonomik anlaşmazlıklar sonrasında ortaya çıkan ticaret savaşlarından bağımsız olarak 2017 yılında ABD ve Türkiye arasında Rahip Brunson olayı sonrasında yaşanan gerilimlere bağlı olarak da ticaret savaşları yaşanabilmektedir. Ticaret savaşı, bir ülkenin ticari ilişkiler içerisinde bulunduğu diğer ülkeler tarafından gerçekleştirilen ithalatı, cari açığı hafifletebilmek ve sermayelerini içerisinde tutabilme arayışı içerisinde olması nedeni ile kısma yoluna gitmesi ve konunun tarafı olan diğer bir ülkenin ilgili duruma karşı bir hamle ile cevap vermesi şeklinde yorumlanabilmektedir (Aydoğan, 2019: 4).

Ekonomik literatür kapsamında “ticaret savaşı” ile “kur savaşı” kavramlarına yönelik oldukça geniş bir yer ayrılmıştır. Her iki kavram üzerinde de inceleme yapılacak olduğunda kur savaşları bir ülkenin ihracat alanında birtakım avantajlar elde edebilmek ve ithalat üzerinde belirli sınırlandırmalar sağlayabilmek amacı ile para birimlerini devalüe edilmesi anlamını taşımakta iken ticaret savaşı ise iki ülke arasında karşılıklı olarak korumacı politikaların misillemeler şeklinde hayata geçirilmesi ile ortaya çıkmaktadır (Ünay& Dilek, 2018; Aydoğan, 2019).

ABD-Çin Ticaret Savaşları

ABD ve diğer gelişmiş ülkeler her ne kadar sanayi ve iş kolları piramidinin en üst tabakasında yer alsalar da gelişmişliklerini doğrudan ya da dolaylı olarak az

gelişmiş ülkelerin sömürülmesine bağlı olarak hemen hemen tüm sanayilerini ve ucuz iş gücü kaynaklarını bu ülkelerden alıp yok denecek kadar az olan kısmını bunlara geri veriyorlar. Bu tür geri dönüşümlerde, çoğu kez dış borç olarak verildiğinden o ülkelerdeki gelecek nesillerin ve çocuklarının hatta torunlarının bile bu borçlardan sorumlu oldukları aşikardır. Bu durumların gerçekleşmesi ile ülke borçlarının geri ödenmesi için gelişmiş ülkelerdeki şirketlerin bu ülkelerde bulunan yer altı ve yer üstü doğal kaynaklarını daha rahat bir şekilde tahrip ve sömürmelerine zemin hazırlamaktadır. Dolayısı ile bu ülkelerdeki nesillerin sağlık eğitim ve diğer fizyolojik yaşam koşullarının daha çok kısıtlamasına ve gelişmişliklerinin daha çok yavaşlamasına neden olduğunu söylemek mümkündür (Perkins:2005:82). Dolayısı ile ABD gibi gelişmiş ülkelerin iç karışıklık ya da iç savaş yaşayan ülkelere kendi askeri veya savunma sanayilerini temsil eden şirketleri göndermelerindeki asıl amaç oralandaki haksızlıklara karşı savaştan ziyade petrol şirketleri ve diğer özel şirketlerinde varlıklarını korumaktır.

Ticaret savaşlarına bir teşhis konulacaksa bunun etken maddesinin ABD olduğunu rahatlıkla söylemek mümkündür. Tıpkı 1997’de IMF krizi olarak tarihe geçen Asya ekonomisinin çöküşünde ve Endonezya’nın o tarihlerde dış ticaret fazlasının 900 milyon dolarlık olması ve GSMH’ sının çift rakamlarda olmasından rahatsız olan IMF, Dünya Bankası ve ABD’nin üçüncü dünya düzeni içinde “ilerleme ve sanayileşme “övgüleriyle kendi uluslararası şirketlerinin pazar piyasalarını genişletebilmek için şirketokrasilerinin uşaklar sınıfını oluşturmaya çalışarak ekonomisi çöken ya da kriz yaşayan ülkeleri ödeyemeyecekleri kadar borç altına sokarak emellerine kavuşmaları gibi (Perkins, 2007:38).

2017 yılında ABD’de gerçekleştirilen başkanlık seçimlerinde öne sürülen vaatler arasında Donald Trump tarafından öne sürülmüş olan “ekonomik milliyetçilik” kavramı sonrasında seçimi kazanması ile birlikte ticaret savaşlarının yaşanabileceği öngörülmüştür. Trump tarafından izlenen “ekonomik milliyetçilik”, “First America” yaklaşımı çerçevesinde ABD, Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı Anlaşması (TTIP), Trans Pasifik Ortaklığı (TTP) ve NAFTA’dan çekilme kararı almıştır. Ticaret savaşları sınırları içerisinde yaşanan bu gelişmeler ile birlikte ABD, eş zamanlı olarak birçok ülkeye farklı ürün gruplarında uygulanmak üzere yeni gümrük vergileri getirmiş ya da var olan vergileri arttırmıştır. ABD tarafından küresel düzeyde izlenmekte olan söz konusu korumacı tavır, zaman içerisinde AB ülkeleri ile birlikte Türkiye’nin de etkilenmesine neden olmuştur. Netice itibari ile ABD, DTÖ üyesi olmasına

karşılık küresel ticaret savaşını başlatan ülke olmaktan vazgeçmemiştir (Yılmaz & Divani, 2018: 11).

21. yy içerisinde ise en önemli politik ve ekonomik olgu olarak ABD ve Çin arasında yanması beklenen rekabetin olduğu düşünülmektedir. ABD ile Çin arasında var olan ekonomik ve diplomatik ilişkiler özellikle 1972 yılından itibaren günümüze dek sorunsuz olarak ulaşmıştır. Ancak günümüzde mevcut olan ekonomik koşullar çerçevesinde aşağıda da açıklanmakta olan nedenlere bağlı olarak ilişkilerin sorunsuz olarak devam etmesi mümkün görülememektedir (Örmeci, 2013: 1).

ABD ve Çin arasında izlenmekte olan ekonomik rekabetin odak noktasında ise ABD ile birlikte Avrupa ülkelerinin alım gücü oldukça yüksek olan 1.4 milyar nüfusu olan Çin pazarına mutlak suretle ihtiyaç duyması yer almaktadır (Örmeci, 2013: 9).

Bununla birlikte Çin'in mali olarak darda bulunan Avrupa ülkelerine yönelik yapmış olduğu doğrudan yatırımlar ile ABD devlet tahvili ile bono alımları ekonomik koşullar çerçevesinde Çin'in oldukça önemli bir konuma gelmesinde etkili olmaktadır. Çin de bulunan yaklaşık olarak 1 trilyon Dolarlık ABD tahvil ve bono stoku nedeni ile Çin'in ABD hazine ve menkul kıymetleri yatırımının dışında farklı bir alternatif yatırım kaynağı bulunmamaktadır (Narin & Öznazik, 2017: 239-240).

ABD ve Çin arasında ortaya çıkması muhtemel bir savaşın en önemli tetikleyici ise ABD'nin Çin'e vermiş olduğu dış ticaret açığı olmaktadır. Yaşanan gelişmeler çerçevesinde korumacı ekonomi politikalarının hayata geçirilmesi ile birlikte ticaret savaşları gündeme gelmiştir (Kovancılar, 2013: 72)

Ticaret Savaşlarının Dünya Ekonomisine Etkileri: ABD-Çin Ticaret Savaşları Ekseninde Dolar ve Yuan'ın Rezerv Para Statüsüne Bir Bakış

Uluslararası düzeyde ödemeler ve ticaret için kabul görmekte olan para birimi olarak rezerv para, bulunduğu ülkenin küresel düzeyde çok daha önemli bir konumda olmasında etkili olan bir olgu olmaktadır. Herhangi bir para biriminin rezerv para olarak değerlendirilebilmesi için farklı çok sayıda unsura sahip olması gerekmektedir. Bağlı bulunduğu ülkenin ekonomik olarak büyüklüğü, uluslararası piyasalarda ve politikada ulaşmış olduğu güç, ilgili ülkenin makroekonomik yapısı, finans ve bankacılık sektörde görülen işlem hacmi ve güvenilirlik durumu, stratejik gücü ile esnek döviz kurunun benimsenmesi literatür kapsamında başlıca unsurlar olarak görülmektedir (Chinn&Frankel, 2008: 53; Özdemir, 2009; Aydoğan, 2019; Cömert, 2016).

Dünya genelinde GSYH rakamlarına bakıldığında ABD %24,75'ini, Çin %16,32'sini, Japonya %5,95'ini, Almanya %4,46'sını, Hindistan %3,39'unu karşılamakta olan beş büyük ekonomi olarak ön plana çıkmaktadır. Fakat Çin ve ABD arasında meydana gelen büyüme rakamları değerlendirildiğinde ABD'nin %2,35'lik büyüme oranı bulunmasına karşın Çin'de bu rakamın %6,14 oranında olması, bugün dünya GSYH noktasında iki ülkenin payının arasında ortaya çıkan 7 trilyon Dolarlık ABD'nin lehine görülmekte olan farkın 2024 yılına gelindiğinde yaklaşık olarak 4.8 trilyon dolara ineceğini göstermektedir. Literatür çerçevesinde yapılan tahminler doğrultusunda Çin, Satın Alma Gücü Paritesi (PPP) çerçevesinde 10 yıllık süreç içerisinde küresel düzeyde en büyük ekonomi olma özelliğine sahip olacaktır (IMF-A, 2019).

Bir ülkenin küresel piyasalardaki statüsünü ve güvenilirliğini belirleyen temel unsur, sermaye hareketlerinin serbestliği olarak görülmektedir. Sermaye hareketlerinin serbestliği ile birlikte finansal açıdan şeffaflığın ölçümüne yönelik IMF tarafından geliştirilmiş olan sermaye hareketlerine yönelik gerçekleştirilen ve yasal müdahaleleri ölçen KAOPEN endeksinden yararlanılmaktadır (Cesur, 2016: 56-58). Endeks doğrultusunda -2 ve altında küresel ekonomilere kapalı bir sistem, 0 ve üzerinde ise küresel ekonomilere entegre olabilen bir liberal sistemden bahsedilmektedir (Tunalı & Özdemir, 2017: 92). Bu çerçeve Portland Üniversitesi tarafından 2019 yılının Eylül ayında yayımlanmış olan Finansal Açıklık Endeksi 2017 güncellemesi doğrultusunda KAOPEN endeksi ortalaması sanayileşmiş ülkeler için 1.32 olarak belirlenmekte iken gelişmekte olan ülkelere yönelik -0.23 olarak belirlenmiştir. Endeks çerçevesinde Çin'in 1.21 puanla küresel ekonomilere kapalı bir sisteme sahip olduğu görülmekte iken ABD 2.35 puan ile küreselleşmiş ekonomik sistem olarak değerlendirilmektedir (Ito&Chinn, 2019: 5-8).

2008 Küresel Kriz

2008 yılında ilk olarak Amerika genelinde mortgage piyasalarında etkisini göstermeye başlayan mali sorunlar zaman içerisinde hızlı bir genişleme göstermiş ve gelişmekte olanlarda gelişmiş ülkelere de etkili olan oldukça etkili küresel bir finansal kriz boyutuna ulaşmıştır. Ekonomide likidite bolluğunun yaşanması, bu doğrultuda verilmiş olan kontrolsüz krediler, şeffaflıktan uzaklaşma, yüksek menkul kıymetleştirme, derecelendirme kuruluşlarının zaman içerisinde etkisiz kalması, denetleme ve düzenleme kuruluşlarının müdahale etme noktasında gecikmesi gibi nedenler böylesine bir küresel krizin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Küresel düzeyde yaşanan bu finansal kriz; bankaların iflas etmesi, sistem içerisinde gelişen konsolidasyonlar ve devletleştirmeler sonrasında reel

sektöre sıçramış ve nihayetinde küresel büyüme oranlarının düşmesine yol açarak enflasyonist bir etki yaratmıştır (Korkmaz; 2010:189,190).

Yaşanan bu kriz Birleşmiş Milletler tarafından “yüzyılın krizi”, IMF tarafından ise “dünya ekonomisinde Büyük Ekonomik Buhran sonra karşılaşılmış olan en tehlikeli finansal şok” şeklinde tanımlanmıştır. Bu kriz Amerika haricinde Avrupa ve Asya ülkelerini de önemli düzeyde etkilemiştir. Kriz sonrasında ilk olarak ABD’de sonrasında ise etkilenen ülkelerin tamamında kamusal düzenlemeler üzerinden mali sistemin kurtarılmasına yönelik operasyonlar düzenlenmiştir. Yaşanan bu kriz en çok Kuzey Atlantik bölgesinde etkili olmuştur. Netice itibari ile söz konusu ülkelerin krizin etkilerinden çok daha yavaş ve ağırlı bir şekilde iyileşebilme ihtimali yüksek olmaktadır. Buna ek olarak söz konusu krizin gelişmiş dünya ülkelerinin dışında da önemli bir yayılım gösterdiği ve gelişmekte olan ülkeleri ekonomik açıdan oldukça olumsuz etkilediği görülmektedir. Süreç içerisinde ekonomilerinin büyüyebilmesi adına önemli bir alanın açılmasına karşılık var olan güçlerini de zayıflattığı bilinmektedir.

Küresel düzeyde doların durumu ve hakimiyeti değerlendirildiğinde yeni çok kutuplu bir rezerv sistem eğiliminin ortaya çıktığını görmek mümkündür. Uluslararası para birimi olan ülkenin iki kritere uygun hareket etmesi gerekmektedir. Bunların ilki: Ekonomik, finansal ve siyasi olarak egemen olmasıdır. Diğeri ise finans, maliye ve para politikaları noktasında sorumlu hareket etmesi gerekmektedir. Söz konusu ön koşulların her ikisi de kriz sonrasında ABD tarafından yerine getirilememiş olmakla birlikte uzun vadeli beklentileri doların lehine belirlenen uluslararası rezerv para olarak zorlukla ayakta durmaktadır. Buna ek olarak bu yönde değişimler sadece yavaş bir şekilde gerçekleşmektedir. Kısa vade de Orta Doğu ülkeleri Çin ve diğer yeni zengin olarak tanımlanan ülkeler ezici bir üstünlükle dolar yatırımlarını sürdürmektedir. Bu yönde gelişen tercihlerin zaman içerisinde değişmesi mümkün görülmektedir ve yeni rezerv para birimlerinin çıkabilmesi adına ihtiyaç duyulan alan bırakılmaktadır.

2008 Küresel Kriz Dönemi ve Sonrası Ticaret Savaşları ve Uygulanan Korumacı Politikalar

Küresel krizin yaşanmasından evvel dünya ekonomisinde önemli düzeyde likidite fazlası ortaya çıkmıştır. Çin, 2001 yılına gelindiğinde Dünya Ticaret Örgütü’ne üye olmuş ve sonrasında Yuan’ın değerini düşürmek sureti ile rekabet gücünün artmasını sağlamıştır. Çin’de meydana gelen ticaret fazlası zaman içerisinde ABD’nin ticaret açıkları vermesine yol açmıştır. Bu süreç içerisinde

Uzakdoğu Asya ülkeleri var olan tasarruflarını ABD finansal araçlarına yatırmış ve likidite artışına bağlı olarak faiz oranlarında düşme meydana gelmiştir. Faiz oranlarında ortaya çıkan düşme ile birlikte finansal kuruluşlar kredi standartlarını dikkate almamak kaydı ile mortgage kredisi vermiştir fakat kredilerin geri ödeme noktasında ortaya çıkan problemlere bağlı olarak derecelendirme kuruluşları tarafından söz konusu fonlara olumsuz notlar verilmiştir. Böylesine bir durum yatırımcılar tarafından oldukça riskli olarak yorumlanmış, finansal sistem içerisinde mevduat çıkışları ortaya çıkmaya başlamış, kurumların bünyelerinde var olan mortgage fonlarının satışı gerçekleştirilememiş, kredi ve likidite hacimlerinin düşmesi ile birlikte ekonomi hızlı bir şekilde finansal krize doğru hareket etmiştir (Tabar ve Tokatlıoğlu, 2018:1-32,33).

2008 finansal krizi reel olarak ekonomilerin büyüme hızları üzerinde oldukça etkili olmuştur. 2006 yılında dünya ekonomisinde büyüme oranı %5,1 olarak belirlenmiş iken bu oran kriz ile birlikte %3 düzeyine gerilemiştir. 2006 yılı ile birlikte ABD ekonomisinde daralma dönemine geçilmiş, 2009 yılında ise söz konusu daralmada derinleşme görülmüştür. Yaşanan kriz ile birlikte dünya ekonomisi büyüme hızında ortaya çıkan olumsuzluklara bağlı olarak sermaye sahipleri çok daha temkinli hareket etmeye başlamıştır. Ekonomide güven ortamının bozulması ise ithalat ve ihracat üzerinde negatif yönlü etkilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Cicioğlu ve Yıldız, 2018:1 -46). ABD’de dış ticaret açıklarının arttığı dönemde Çin ekonomisinde %8-10 aralığında bir büyüme yaşanmıştır (Bayar, 2018-2). Bu durum ise ABD tarafından Çin’e yönelik olarak izlenmekte olan korumacı önlemlerin en temel göstergesi olarak değerlendirilmektedir.

2018 Sonrası Ekonomi Politikalarında Ticaret Savaşlarının Yeri

Gelinen noktada küresel düzeyde ekonomilerde ortaya çıkan trendin dışa açık politikalar çerçevesinde geliştirilmesi yönünde olmasına karşılık yaşanan krizler neticesinde korumacılığın artmasına yönelik uygulamalar ve eğilimlerde ortaya çıkabilmektedir. Söz konusu trend en son 2008 küresel ekonomik krizi sonrasında öne sürülmüş ve Türkiye’de de bu alanda birtakım kararlar alınmıştır. Bu dönemde Türkiye, diğer ülkelerde korumacı politikalar hayata geçirmeye başladığında iç piyasalarda kendi parasının değerini korumaya yönelik adımlar atmıştır. 2009 yılına gelindiğinde 102 milyar dolar olarak belirlenen ihracat 2018 yılı için ise 168 milyar dolar seviyesine gelmiş ithalat ise aynı yıllarda 140 milyar dolardan 223 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır (www.tuik.gov.tr).

Ticaret Savaşlarının Türkiye'ye Etkileri

Ekonomik arenadaki 1980'li yılların sonlarına doğru artan küreselleşme faaliyetleri ile birlikte faktör akışkanlığı da hız kazanmıştır. Bununla birlikte üretim süreçlerindeki değişim de kaçınılmaz olmuştur. 1980 ile 1989 seneleri arasında ihracat alanında yaşanmış olan artışta dış piyasalarda geçerli durumun oldukça önemli bir etkisi olmuştur. Petrol fiyatlarında meydana gelen artış ile birlikte Orta Doğu ülkelerinin satın alma gücünde önemli bir gelişme yaşanmış ve İran-Irak Savaşı sonrasında Türkiye'nin ihraç mallarına yönelik talep artışı meydana gelmiştir. İhracatta meydana gelen artışın en önemli etkenlerinden biri ise bu alanda uygulanmış olan mali teşvikler olarak gösterilmektedir. 1980'lerde ihracat alanında yaşanan gelişmeler yeni kapasitelerin ortaya koyulmasından ziyade var olan kapasitenin ileri derece kullanılması ile birlikte diğer bir ifade ile sanayi sektörü içerisinde var olan alt kapasitelerin sisteme dahil edilmesi ile gerçekleşmiştir. 1988 sonrasında ise ihracat artışında duraklamanın yaşandığı görülmektedir (Sezgin, 2009, s. 180).

Ticaret Savaşlarının Türkiye'ye Etkisi

Avrupa Birliği -Türkiye İlişkileri

Türkiye ve AB arasındaki ilişkiler ilk olarak 31 Temmuz 1959 tarihinde Avrupa Ekonomik Topluluğu'na Türkiye tarafından yapılan müracaat ile başlamış, 12 Eylül 1963 tarihinde imzalanmış olan Ankara Antlaşması ile birlikte içerik ve ana hatlar ortaya koyulmuştur. Ankara Antlaşması ile birlikte Türkiye'nin süreç içerisinde göstermiş olduğu gelişme durumuna göre ART ile Gümrük Birliği çerçevesinde, nihayetinde tam üyeliğin hedef olarak belirlendiği bir ortaklık ilişki geliştirilmiştir. 1982 yılına gelindiğinde durma noktasında gelen Türkiye-AB ilişkileri 1987 yılında ise Türkiye tarafından üyelik başvurusun yenilenmesi ile tekrar canlanmış 1999 yılının Aralık ayında Helsinki'de düzenlenen zirve ile birlikte Türkiye aday statüsüne sahip olmuştur.

17 Aralık 2004 tarihine gelindiğinde ise AB-Türkiye ilişkilerinde önemli olarak kabul edilebilecek bir konuma gelinmiştir. Hükümet başkanları ve Avrupa Birliği Devletleri tarafından 3 Ekim 2005'te tam üyelik müzakerelerine geçilebileceği açıklanmıştır. Türkiye tarafında ise finansal, mali ve ekonomik olarak uyum sürecinin hızlandırılmasına yönelik adımlar atılmış ve AB üyeliği noktasında belirlenen kriterlere uyum sağlamak amacı ile birtakım çalışmalar yapılmıştır (Gülden- Miynat; 2016:307-329).

Söz konusu değişim süreciyle birlikte Türkiye, AB'nin bölgesel politikalarına uyum gösterebilmek için önemli adımlar atmıştır. Bölgede yaşanan değişimlere

ve yeni bölgesel tanımlamalara uyum gösteren bölgesel kurumların ortaya çıkması yaşanan uyumun gösterilmesi noktasında önemli gözlem alanları olarak değerlendirilmektedir. Böylesine bir uyum sürecinden geçilmesine karşılık daha önce uygulanmış olan politikaların etkilerinin devam ettiğinin de belirtilmesinde fayda bulunmaktadır. Bu doğrultuda merkezi idare tarafından bir üst yapı olarak sürecin içinde yer alma arayışında olması önceki dönemlerde var olan politikaların etkilerinin devam ettiğine dair bir gösterge olarak yorumlanmaktadır (Öngen- Bakır,2014: 891-922).

Türkiye Amerika Ekonomik İlişkisi

1945 yılına gelindiğinde İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa’da oldukça etkili bir çöküş dönemli gelişmiş, Avrupa kıtasındaki ülkelerin yeniden güçlendirilebilmesi için ABD’nin çeşitli yardım programları ile devreye girmesi önemli bir gereklilik haline gelmiştir. Zira savaş sonrasında savaşın hangi tarafında yer alındığından bağımsız olarak oldukça güçlü bir karmaşa ve yoksulluk ortamı ortaya çıkmıştır. ABD Başkanı Truman tarafından 12 Mart 1947’de senatoda gerçekleştirilen Senato ve Temsilciler Meclisi katılımı ile gerçekleştirilen toplantıda “ABD dış politikasının, kendilerini boyunduruk altına almak için silahlı azınlıklar tarafından sarf edilen gayretler ve dış baskılara karşı koymaya çalışan hür milletleri desteklemek amacına yönelmesi gerektiği kanısındayım” ifadelerini öne sürmüş ve böylesine bir durum sonrasında her durumda desteklemelerin gerekliliğine işaret etmiş ve bu amaç çerçevesinde Yunanistan ve Türkiye’ye yaklaşık olarak toplam 400 milyon dolarlık yardım yapabilmek, askeri ve sivil desteklerde bulunmakta ve her iki devlete ait personele ABD’de eğitim verilebilmesine imkan tanımak noktasında yetki talebinde bulunmuştur. Ortaya koyulan bu görüş “Truman Doktrini” adı ile kabul edilmiştir (Yalçın; 2013:919-958).

Dünya Ekonomisinde Son Dönem Ticaret Savaşları

Küresel düzeyde ülkeler mevcut ekonomik yapıları doğrultusunda farklı politikaları izlemektedir. Ülkelerinin refahı genellikle dış ticarete bağlı olan Çin ve Almanya gibi ülkeler tarafından serbest ticaret savunulmakta iken sanayileşmesi oldukça ileri düzeyde olan İngiltere ve ABD gibi ülkeler tarafından ise korumacı politikalardan yana bir yaklaşım benimsenmektedir. Küresel düzeyde etkili olan ABD tarafından korumacı bir yaklaşımın benimsenmesi ve İngiltere tarafından AB’den ayrılma kararı alınması korumacı yaklaşımların etkisini güçlendireceğini göstermektedir (Onay ve Dilek, 2018,22819). Öte yandan Çin tarafından “Bir Kuşak Bir Yol Projesi” kapsamında karayolları, boru hatları ve demiryolları üzerinden ülkeler arasında çok daha serbest bir ticaretin

gerçekleştirilmesine yönelik adımlar attığı görülmektedir. Ürün ve hizmetler ile sermaye aktarımının daha kolay gelmesi ile yeni pazarlara entegrasyonun sağlanması mümkün hale gelecektir (Özsümer, 2019-2). Çin tarafından izlenen bu politikanın zaman içerisinde küresel ticaret alanında dengelerin değişmesine neden olabileceği öngörülmektedir. Ayrıca bu proje Çin'in ABD'ye karşı açmış olduğu ticaret savaşının da bir göstergesi olarak görülebilmektedir.

Herhangi bir ülkenin kapılarını uluslararası ticarete kapatma kararı alması kısa vadeli birtakım faydaların ortaya çıkmasını sağlayabilmektedir. Ancak bu süreç içerisinde ekonomisinde gerileme meydana gelmektedir. Bugün gelinen noktada ABD, ticaret açığında büyüme meydana geldiği gerekçesi ile Çin'e karşı ticareti önleyici adımlar atmaktadır. Söz konusu önlemler Çin'e olarak küresel ticaret ilişkileri olan diğer ülkeler üzerinde de etkili olmaktadır (Eğilmez, 2018:1-2). Tedbirlere ek olarak ABD yönetimi tarafından kurumlar vergisinin %35'den %21'e düşürülmesi yönünde gerçekleştirilen vergi indirimine bağlı olarak ortaya çıkacak vergi açığının korumacı politikalar üzerinden elde edilecek gümrük vergileri üzerinden giderilmesi amaçlanmıştır (Cengiz,2018:5-807).

Sonuç

2007'nin sonlarında başlayan 2008'de ivme kazanan ve 2009'un başlarına kadar ekonomik etkileri devam eden 2008 küresel finans krizinin etkileri hemen hemen bütün dünya ülkelerinde hissedilmeye başlanmıştır. Bundan dolayı Türkiye'nin de korumacılık politikası uygulaması kaçınılmaz olmuştur. Bu etkiden kurtulmanın yollarının başında da üretmek ve katma değeri yüksek olan ürünleri ihraç etmek gelir. Dolayısıyla üretmeyi öğrenmek ve ona göre politikalar geliştirmek gerekir. Böylece ticaret savaşlarına karşı daha dirençli bir duruma gelinilebilir. Zaten Türkiye 2008 küresel finansal kriz sonrası ticari korumacı politikalar uygulamaya başlamıştır. Örneğin; ilave gümrük vergileri, anti-damping vergiler ve vergi matrahına müdahale yoluyla kendi çıkarlarını korumaya çalışmıştır.

Gelişmiş ülkelerde para değeri düşerken ülkemiz, para değerini korumaya çalışmaktadır. Bu durum Türkiye'de ihracat gelirlerinin azalmasına dolayısı ile de dış ticaret açığının artmasına neden olmaktadır. Oysa ticaret savaşlarında daha dirençli olmak için ihracatı arttırıp dış ticaret fazlası vermek gerekir. Ayrıca, Türkiye'nin dış ülkelere gelecek olan sıcak paraya ve doğrudan yatırımlara ihtiyacı vardır. Bunun gerçekleşmesi ve ülkeye gelen sıcak paranın aniden kaçmaması için ise, CDS (Credit Default Swap) notlarının uygun olması ve güvenli hukuki bir ortam sağlanması gerekmektedir.

Günümüze geldiğimizde ABD’de meydana gelen başkanlık değişimi ile birlikte, Ticaret Savaşlarının uzun bir süre daha dünya gündemini meşgul edeceğe benzediğini görmek mümkün olacaktır. Bu süreci ekonomisi güçlü olan ülkeler ile üretim, teknoloji ve insana yatırım yapan ülkeler önde götüreceklerdir. Dışa bağımlılıkları yüksek olan az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ise yüksek ihtimalle savaşın kaybedeni olacaklardır. Bu nedenle Türkiye’nin vakit kaybetmeden ekonomik politikasını değiştirip ihracata dayalı üretim yapmalı, işsizliği azaltıp katma değeri yüksek olan teknolojik ürünlere ağırlık vermesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Aydoğan, E. (2004). “1980’den Günümüze Türkiye’de Enflasyon Serüveni”, *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, Cilt 11, Sayı 1, ss. 91-110
- Aytaç, B. (2019). ABD Çin Ticaret Savaşlarında Son Gelişmeler ve Teknoloji Boyutu. *Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı*.
- Cengiz, V., (2018). Keynesyen ve Monetarist Görüşte Parasal Aktarım Mekanizması: Bir Karşılaştırma, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C.22 No: 1, Ocak 2008, s.115-127.
- Chinn, M., & Frankel, J. (2008). Why the Euro Will Rival the Dollar. *International Finance*, 11(1), 49-73
- Cicioğlu, Ş. ve Yıldız, A. (2018), 'Kriz Dönemlerinde Reel Ekonomik Göstergelerin Sinyal Yaklaşımı ile Değerlendirilmesi: 1999-2017Türkiye Örneği', *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1,38-73.
- Cömert, H. (2016). İmkansız Üçleme'den İmkansız İkilem'e: Bretton Woods Dönemi ve Sonrası Para Politikaları. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 34(1), 115-136
- Eğilmez, M. (2018). “Ticaret Savaşları” <http://www.mahfiegilmez.com/2018/09/ticaret- sav aslar.html>
- Ito, H., & Chinn, M. (2019). The Chinn-Ito Financial Openness Index-2017 Update
- Korkmaz, E. (2010). Küresel Süreçte Ulusal Kalkınma, Himalaya Yayınları.
- Narin, M., & Öznazik, C. A. (2017). Uluslararası Para Sistemi ve Renminbi'nin Yükselişi. *International Conference on Eurasian Economics*, s. 237-245.
- Onay, S., & Dilek, Ş. (2018). Yeni Korumacılık ve Ticaret Savaşları. *Siyaset, Ekonomi ve Araştırma Vakfı*.
- Öngen, Burcu, Bakır, Hasan: Avrupa Birliği Süreci ve Bölgesel Politikalarda Yaşanan Dönüşüm: Türkiye Bağlamında Bir Analiz, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 69, No. 4, 2014, s. 891-922
- Örmeci, O. (2013). 21. Yüzyılda ABD-Çin Rekabeti. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*(29), 1-14
- Özdemir, B. (2009). Dolar ve Euro’nun Rezerv Para Mücadelesi ve Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkisi. *Yüksek Lisans Tezi. (S. Öztürk, Derleyici)* Kars Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi
- Perkins, J. (2005). Bir Ekonomik Tetikçinin İtirafları, *April Yayıncılık*.

- Sezgin, Ş. (2009). “Türkiye’de 1990-2006 Yılları Arasında Dış Ticaret-Ekonomik Büyüme İlişkisi”, Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 22, ss. 175-190
- Tokatlıoğlu, M.Y. (2018). “Türkiye’de Dış Ticaretin Vergilendirilmesi ve Avrupa Birliği”, Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi, Sayı 10, ss. 46-72
- Ünay, S., & Dilek, Ş. (2018). Yeni Korumacılık ve Ticaret Savaşları. Siyaset, Ekonomi ve Araştırma Vakfı. Aralık 18
- Yalçın, O. (2013). İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Sovyet Tehdidi Karşısında Kalan Türkiye’nin Batı ile İş birliği Yapma Süreci, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/5 Spring, p. 919-958, Ankara-Turkey s. 919-958.
- Yılmaz, M., & Divani, E. (2018). Ticaret Savaşları, Ekonomik Milliyetçilik, Yeni Merkantilizm ve Dünya Ticaret Örgütünün İşlevsizliği. İzmir Katip Çelebi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 1(1), 10-24.
- TCMB, <http://www.tcmb.gov.tr>
- www.tuik.gov.tr

BÖLÜM 14

İbn Arabi'ye Göre Hakikatin Keşfi: Akıl, Keşif ve Vahiy Arasındaki Dinamikler

Raziye Sayar¹

¹ Arş. Gör. Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, ORCID: 0000-0002-6211-4674

Bu makale, İbn Arabi'nin hakikate ulaşma yollarını ele aldığı akıl, keşif ve vahiy kavramlarını ve bu kavramlar arasındaki dinamik ilişkiyi incelemektedir. İbn Arabi'ye göre, hakikatin bilgisi yalnızca akılla elde edilemez; bu bilgi, insanın nefsini terbiye ederek mistik bir tecrübe yaşamasıyla tamamlanır. Akıl, hakikate ulaşma yolunda başlangıç noktasıdır ve Tanrı'nın birliğini kavramada rehberlik eder. Ancak insanı sınırlı bir düzeyde tutar. Keşif, insanın aklın ötesine geçerek kalbî bilgi aracılığıyla Tanrı'yı doğrudan tecrübe etmesini sağlar. Vahiy ise, Tanrı'nın hakikat bilgisini insana ulaştırdığı ilahi bir rehberdir. İbn Arabi, bu üç bilme biçiminin birbirini tamamladığını ve insanın Tanrı bilgisine erişmesini mümkün kıldığını savunur.

Makale, İbn Arabi'nin vahiy, akıl ve keşif arasındaki ilişkiyi nasıl yorumladığını derinlemesine analiz etmektedir. Vahiy, mutlak hakikatin kaynağıdır; ancak bu bilgiyi anlamlandırmak, mistik tecrübe ve kalbî bilgi gerektirir. İbn Arabi, Zülkarneyn kıssası örneği üzerinden vahyin batını anlamlarının keşif yoluyla ortaya çıktığını vurgular. Bununla birlikte, akıl ve keşfin çatışmadığı, aksine bir bütünlük oluşturduğu belirtilmiştir. Akıl, keşif yolculuğunun ön hazırlığını sağlarken, keşif bu yolculuğun nihai aşamasıdır.

İbn Arabi'nin epistemolojisi, hakikate ulaşma sürecinde akıl, keşif ve vahyin birlikte işlediği bir sistemi ifade eder. Bu sistem, insanın Tanrı'nın isim ve sıfatlarını idrak ederek, kendi varlığını aşması ve vahdet-i vücud anlayışına ulaşmasıyla sonuçlanır. Makale, İbn Arabi'nin düşünce dünyasında mistik tecrübenin bilgiye olan katkısını ve aklın sınırlı ancak vazgeçilmez rolünü ortaya koymaktadır.

Giriş

İslam düşünce tarihinde mistik tecrübenin en derinlikli isimlerinden biri olan İbn Arabi, insanın hakikate ulaşmasını, metafizik bir sistem üzerinden ele almıştır. Onun tasavvufi düşüncesinde bilgi ve varlık, birbirinden ayrılamaz kavramlardır. İbn Arabi'ye göre insanın Tanrı'yı bilmesi, varlığı idrak etmesiyle mümkün hale gelir. Ancak bu bilginin yalnızca bir bilgi teorisinden ibaret olmadığını, aksine ontolojik bir boyut taşıdığını belirtmek gerekir. Bu nedenle, İbn Arabi'nin epistemolojisi ontolojisine sıkı sıkıya bağlıdır. İnsan, varlığın hakikatine nüfuz ettikçe bilgiye ulaşır ve nihayetinde kendisiyle Tanrı arasındaki birliği idrak eder.

İbn Arabi'nin hakikate ulaşma yollarını açıkladığı üç temel kavram vardır: akıl, keşif ve vahiy. Bu kavramlar onun düşünce sisteminde bir bütünlük oluşturur. İbn Arabi'ye göre hakikatin bilgisi akılla elde edilmeye başlar, vahiy

ile şekillenir ve keşif ile tamamlanır. Ancak her biri insanı farklı şekillerde Tanrı'ya yaklaştırır. Vahiy, ilahi bir kaynaktan gelen hakikati ifade eder ve Kur'an üzerinden insanlığa ulaşır. Akıl, insanın olayları analiz etme, çözümleme ve bir anlamda Tanrı'nın varlığını delillerle idrak etme aracıdır. Buna karşın, keşif ve nihayetinde müşahade, hakikatin doğrudan tecrübesiyle sonuçlanan kalbî bir bilgiyi ifade eder (Konuk, 2017, s. 11). İbn Arabî'ye göre bu üç bilgi yöntemi birbiriyle çatışmaz; aksine birbirini tamamlar niteliktedir. Ancak en yüksek bilgi seviyesi, insanın kendi varlığını aşarak Tanrı'nın varlığını müşahade ettiği mistik tecrübeyle gerçekleşir (Arabi, 2007, s. 339).

İbn Arabî'nin metafizik düşüncesinde, “hakikatin bilgisi” yalnızca bilme süreciyle değil, aynı zamanda “olma” süreciyle ilişkilidir. İnsanın Tanrı'yı bilmesi, salt bir akli etkinlik ya da kuralların vahiy yoluyla öğrenilmesiyle mümkün değildir. Hakikate ulaşmak için kişinin nefsini terbiye etmesi ve bu süreçte bir “mistik tecrübe” yaşaması gerekir. Bu, ontolojik bir dönüşüm sürecidir. İbn Arabî, insanın hakikate ulaşmasının nefsin hazırlığına bağlı olduğunu vurgular. Nefis hazır hale geldiğinde, insan kalbi aracılığıyla bir bilgiye ulaşır ve bu bilgi, mistik tecrübe olarak ifade edilir. Bu süreçte insan, Tanrı'nın isim ve sıfatlarını müşahade eder ve hakikatin bilgisini doğrudan tecrübe eder (Abdülkerim el-Cili, 2015, s. 127).

İbn Arabî, insanın hakikate ulaşmasının temelinde “vahdet-i vücud” anlayışını yerleştirir. Ona göre, varlık (vücud) birdir ve Hakk'ın vücududur. Evren ve insan, bu varlığın farklı yansımalarından ibarettir. İnsan, kendi varlığını idrak ettiğinde Tanrı'nın varlığını keşfeder. Bu keşif, yalnızca aklın bir faaliyeti değildir; çünkü akıl, hakikatin nihai bilgisine ulaşmak için sınırlıdır. Akıl, insanı belli bir noktaya kadar götürür, ancak bu noktadan sonra yol keşfe teslim edilir. İbn Arabî, bunu “akıl bir yere kadar rehberlik eder, sonrasında keşfe yer açar” şeklinde ifade eder (Arabi, 2007, s. 328). Bu durum, onun epistemolojisinde aklın önemini tamamen ortadan kaldırmaz; aksine aklın keşfi anlamlandırma sürecindeki rolünü vurgular.

İbn Arabî'nin düşüncesinde vahiy de önemli bir bilgi kaynağıdır. Vahiy, ilahi bir mesaj taşıdığı için mutlak bilgiyi temsil eder. Ancak vahiy, insanın bu bilgiyi akli ve kalbiyle anlamlandırmasına ihtiyaç duyar. İbn Arabî, Kur'an'ın hakikatin bilgisini içerdiğini, ancak bu bilginin tam anlamıyla idrak edilmesi için insanın kalbî bir bilgiye sahip olması gerektiğini belirtir. Zülkarneyn kıssasını buna örnek verir. Kur'an'da bu kıssa ayrıntılı bir şekilde açıklanmasa da bir mistik, kalbî bilgi ve tecrübe aracılığıyla bu kıssanın hakikatine ulaşabilir (Muhammed, 2016, s. 178). Bu örnek, vahiy ile keşif arasındaki ilişkinin nasıl bir bütünlük oluşturduğunu gözler önüne serer.

Mistik tecrübe, İbn Arabi'nin hakikat arayışında merkezi bir yer tutar. Keşif ve müşahede, insanın Tanrı'yı isim ve sıfatları üzerinden tanımasını sağlar. Tanrı'nın zatı, İbn Arabi'ye göre insan tarafından doğrudan idrak edilemez; ancak isim ve sıfatları aracılığıyla tanınabilir. Bu bilgi, akıl yoluyla kavranamayacak kadar derin ve geniştir. İbn Arabi, bu durumu, “Kalbî bilgi, aklın ötesindedir, ancak aklın rehberliğinde ifade edilebilir” şeklinde dile getirir (Konuk, 2017, s. 11). Mistik bilgi, dilsel ve sembolik bir anlatımla aktarıldığında, aklın sınırlarını aşan bir gerçekliği ifade eder. Dolayısıyla İbn Arabi'nin hakikate ulaşma yöntemleri, akıl, vahiy ve keşfin bir sentezi olarak anlaşılabilir. Bu üç unsur, insanın Tanrı'yı bilme sürecinde birbirini tamamlar. Ancak İbn Arabi'ye göre en nihai bilgi, insanın kendi varlığını aşarak Tanrı'yı müşahade ettiği bir mistik tecrübeyle mümkündür. Bu tecrübe, insanın nefsini tanıması ve Tanrı'nın bir yansıması olarak varlığını idrak etmesiyle gerçekleşir. Hakikat, İbn Arabi'ye göre yalnızca düşünsel bir faaliyet değil, aynı zamanda varlığın özüne yapılan bir yolculuktur.

İbn Arabi'ye Göre Hakikate Ulaşmanın Yolları

İbn Arabi'nin düşünce sisteminde hakikate ulaşmak, insanın varlığını anlaması ve Tanrı'yı bilmesiyle mümkün hale gelir. Bu süreç, epistemolojik olduğu kadar ontolojik bir boyut da taşır. İbn Arabi'ye göre insan, hakikate üç temel yolla ulaşabilir: akıl, keşif ve vahiy. Ancak bu üç yol, birbirinden bağımsız değil, aksine birbiriyle bağlantılıdır ve bir bütün oluşturur. Akıl ve vahiy, insanı hakikate yönlendirirken, keşif ve müşahade bu süreçte nihai bilgiye ulaşmayı sağlar. İbn Arabi, bu unsurların her birini detaylandırmış, kendi düşünce sistemi içerisinde bunlara belirgin roller atfetmiştir.

1. Akıl: Sınırlı Ama Gerekli Bir Araç

Akıl, İbn Arabi'ye göre hakikate ulaşma yollarından biri olmakla birlikte, sınırlı bir bilgi kaynağıdır. Akıl, insanın dünyayı anlamlandırmasını ve Tanrı'nın varlığına ilişkin delilleri idrak etmesini sağlar. Ancak bu bilgi, hakikatin özüne ulaşmak için yeterli değildir. İbn Arabi'ye göre akıl, yaratılmış bir varlığın sınırları içinde işler ve yalnızca duyu organlarıyla algılanabilen dünyayı anlamlandırır. Hakikatin, yani Tanrı'nın zatının bilgisi, aklın ötesine geçen bir anlayış gerektirir (Konuk, 2017, s. 10).

Bununla birlikte İbn Arabi, aklın tamamen işlevsiz olmadığını da vurgular. Ona göre akıl, insanı Tanrı'nın varlığına dair delillerle tanıştır ve bu delillerle insan, ilk adımı atar. Örneğin, İbn Arabi, Futûhât-ı Mekkiyye'de akıl ile keşif arasındaki farkı şu şekilde ifade eder: Akılcılar, “Her şeyde O'na ait bir ayet

vardır, O'nun bir olduğunu gösterir" derken, keşif ehli, "Her şeyde O'na ait bir ayet vardır, O'nun aynı olduğunu gösterir" demektedir (Arabi, 2007, s. 328). Burada akıl ve keşfin ortak bir noktada buluştuğunu, ancak keşfin daha ileri bir düzeyi ifade ettiğini görebiliriz. Akıl, Tanrı'nın birliğini (tevhidi) kavrayabilir; ancak Tanrı'nın her şeyle aynı olduğunu, yani vahdet-i vücud anlayışını idrak edebilmesi için keşfe ihtiyaç vardır.

İbn Arabi'nin akıl konusundaki görüşleri, İslam filozoflarıyla tasavvuf arasındaki farkı da gözler önüne serer. Filozoflar için akıl, Tanrı'ya ulaşmada en önemli araçtır. Tanrı, filozofların anlayışında, mutlak aşkın bir varlıktır ve insan ile Tanrı arasında hiyerarşik bir düzen bulunmaktadır. Bu nedenle filozoflar, Tanrı'yı yalnızca düşünsel bir etkinlik ve analitik bir süreçle tanımaya çalışır (Armstrong, 2019, s. 337). Buna karşın İbn Arabi'nin Tanrı anlayışı, insan ile Tanrı arasındaki yakınlığı vurgular. Ona göre Tanrı, insanın içinde ve her şeyde mevcut olan bir varlıktır. Dolayısıyla akıl, insanı hakikatin yalnızca bir kısmına ulaştırabilir; nihai bilgiye ulaşmak için aklın sınırlarının ötesine geçmek gerekir.

2. Vahiy: İlahi Bilginin Kaynağı

Vahiy, İbn Arabi'nin bilgi sisteminde merkezi bir yer tutar. Vahiy, Tanrı'dan gelen ilahi bir mesajdır ve mutlak hakikatin kaynağını oluşturur. İbn Arabi'ye göre vahiy, aklın ve keşfin rehberi olarak işlev görür. Kur'an, insanlara Tanrı'nın varlığını ve sıfatlarını açıklar, ancak bu bilginin tam anlamıyla idrak edilmesi için insanın kalbiyle (keşif yoluyla) bu bilgiyi anlaması gerekir.

Vahiy, özellikle Kur'an bağlamında, İbn Arabi'nin düşünce sisteminde hem bir bilgi kaynağı hem de bir yöntemdir. Kur'an, Tanrı'nın kelamı olarak insanlara hakikati sunar; ancak bu hakikat, her zaman zahiri bir şekilde anlaşılmaz. Bu durum, Kur'an'da yer alan Zülkarneyn kıssası üzerinden daha iyi anlaşılabilir. İbn Arabi, Zülkarneyn kıssasının Kur'an'da ayrıntılı bir şekilde açıklanmadığını, ancak bir mistiğin bu kıssanın hakikatini keşif yoluyla öğrenebileceğini belirtir (Muhammed, 2016, s. 178). Burada vahiy, insanın hakikati anlamasına bir kapı aralar, ancak bu kapıdan geçmek, insanın kalbi bir bilgiye ulaşmasını gerektirir.

İbn Arabi'ye göre vahyin sunduğu bilgi, insanın kalbine yönelmesi için bir rehberdir. Vahiy, insanın Tanrı'yı sıfatları ve isimleriyle tanımasına imkan tanır. Ancak Tanrı'nın zatı, yalnızca mistik bir tecrübeyle idrak edilebilir. Bu, vahiy ile keşif arasındaki dinamik ilişkiyi ortaya koyar. Vahiy, hakikatin bilgisini sunar; keşif ise bu bilgiyi anlamlandırır ve derinleştirir.

3. Keşif ve Müşahede: Nihai Bilgiye Ulaşma Yolu

Keşif, İbn Arabî'nin bilgi sisteminde en üst düzeyde yer alır. Ona göre keşif, Tanrı'nın zatı değil, isim ve sıfatlarının müşahede edilmesidir. Bu bilgi, aklın ötesinde, kalbî bir bilgi olarak tanımlanır (Abdülkerim el-Cili, 2015, s. 127). Keşif, insanın kendi nefsinin bilmesi ve bu sayede Tanrı'yı tanımasıyla mümkün hale gelir. Bu bağlamda İbn Arabî, "Nefsini bilen Rabbini bilir" sözünü sıkça vurgular (Konuk, 2017, s. 56).

Keşif, insanın Tanrı'yı tecrübe etmesini sağlayan bir süreçtir. Bu süreçte insan, Tanrı'nın varlığını her şeyde görebilir ve her varlıkta Tanrı'nın bir tecellisini fark edebilir. Bu, İbn Arabî'nin vahdet-i vücud anlayışını da açıklar. Vahdet-i vücud, varlığın birliği anlamına gelir ve her şeyin Tanrı'nın bir yansıması olduğunu ifade eder. İnsan, keşif yoluyla bu birliği idrak eder ve varlığın Hakk'ın bir aynası olduğunu fark eder (Konuk, 2017, s. 19). Bu anlamda keşif ve müşahede, İbn Arabî'ye göre insanın Tanrı ile olan bağını güçlendirir. Bu süreçte insan, Tanrı'yı zatı bakımından değil, sıfatları bakımından tanır. Tanrı'nın sıfatları, insanın sınırlı varlık kapasitesi nedeniyle mutlak bir şekilde kavranamaz; ancak bu sıfatlar, insanın Tanrı'ya yaklaşmasında birer araç olarak işlev görür. İbn Arabî, bu durumu şöyle ifade eder: "Tanrı, kendisini isim ve sıfatlarıyla açığa vurur; ancak zatı insan tarafından idrak edilemez" (Arabî, 2007, s. 339).

Keşif, aynı zamanda insanın nefsinin terbiye etmesiyle ilişkilidir. Nefis, İbn Arabî'ye göre insanın Tanrı'ya ulaşmasını engelleyen bir perde gibidir. Bu perde, insanın kendi varlığını bağımsız bir varlık olarak görmesinden kaynaklanır. Ancak insan, nefsinin terbiye ettiğinde, bu perde aralanır ve insan, kendi varlığı aracılığıyla Tanrı'nın tecellisini görmeye başlar. Bu süreç, mistik tecrübenin doruk noktası olan "insan-ı kamil" seviyesine ulaşmayı mümkün kılar.

İbn Arabî'ye göre hakikate ulaşmanın yolları, akıl, vahiy ve keşfin bir sentezinden oluşur. Akıl, insanı hakikatin başlangıcına taşır; vahiy, hakikati açıklar; keşif ise bu hakikatin doğrudan tecrübesini sağlar. İbn Arabî'nin düşünce sisteminde bu üç unsur, birbirini tamamlayan bir bütünlük içerisinde. Ancak nihai bilgi, insanın nefsinin aşarak Tanrı'yı müşahade etmesiyle mümkündür. Bu, insanın ontolojik dönüşümünü ve varlığın özüne yaptığı yolculuğu ifade eder.

Akıl ve Keşif Arasındaki Dinamik

İbn Arabî'nin epistemolojisinde akıl ve keşif, hakikate ulaşma sürecinde birbirinden bağımsız değil, aksine birbirini tamamlayan iki unsurdur. Onun düşünce sisteminde akıl, insanın bilgiye ulaşmasında başlangıç noktası olarak

değerlendirilirken, keşif bu bilginin nihai boyutunu oluşturur. Ancak bu iki bilgi yöntemi arasında önemli farklılıklar vardır. Akıl, insanın rasyonel düşünme yeteneğine dayanırken, keşif kalbî bir bilme biçimidir ve insanın mistik bir tecrübeyle Tanrı'yı müşahade etmesini sağlar. İbn Arabi, bu iki yöntemin işlevlerini ve sınırlarını dikkatlice tanımlayarak, hakikate ulaşma sürecinde her birine yer vermiştir.

1. Akıl ve Keşfin Karşılaştırılması

İbn Arabi'ye göre akıl, insanın dış dünyayı ve kendisini anlamasında önemli bir araçtır. Akıl, varlıkların düzenini, Tanrı'nın yarattığı âlemin yasalarını ve bu âlemdeki ilahi delilleri kavrama kapasitesine sahiptir. Ancak akıl, hakikatin tamamını idrak etme noktasında yetersiz kalır. Bunun nedeni, aklın sınırlı bir varlık olan insana ait bir yeti olmasıdır. Akıl, yalnızca duyu organları ve insanın bilişsel kapasitesiyle algılanabilen dünyayı analiz edebilir. Tanrı'nın zatı ve varlığının aşkın boyutu, aklın bu sınırlı kapasitesinin ötesinde yer alır. Bu nedenle, İbn Arabi'ye göre akıl, insanı hakikate götüren yolda bir rehberdir, ancak bu yolun tamamlanması için keşfe ihtiyaç vardır (Konuk, 2017, s. 11).

Keşif ise aklın ötesine geçerek, insanın kalbî bilgi aracılığıyla Tanrı'yı tanımasını sağlar. Keşif, doğrudan bir tecrübe yoluyla elde edilen, daha derin ve dolaysız bir bilgi türüdür. İbn Arabi'nin düşüncesinde keşif, insanın nefsini terbiye ederek hakikate yaklaşmasıyla mümkün hale gelir. Bu süreçte, insan kendi varlığını Tanrı'nın bir yansıması olarak görür ve varlık birliğini (vahdet-i vücud) idrak eder. Keşif, Tanrı'nın isim ve sıfatlarının insan tarafından müşahade edilmesiyle sonuçlanır. Bu bilgi, salt teorik bir bilgi değil, bizzat yaşanan ve hissedilen bir deneyimdir. İbn Arabi, keşfi “kalbin gözleriyle görmek” olarak tanımlar ve bu bilgi türünün, aklın ulaşamayacağı bir derinliğe sahip olduğunu ifade eder (Arabi, 2007, s. 339).

Akıl ile keşif arasındaki fark, İbn Arabi'nin Futûhât-ı Mekkiyye'de aktardığı şu ifadeyle net bir şekilde açıklanabilir: Akılcılar, “Her şeyde O'na ait bir ayet vardır, O'nun bir olduğunu gösterir” derken, keşif ehli (tecelli sahipleri) ise “Her şeyde O'na ait bir ayet vardır, O'nun aynı olduğunu gösterir” demektedir (Arabi, 2007, s. 328). Bu ifadede akıl ve keşfin hakikate bakış açısı arasındaki fark vurgulanmıştır. Akıl, Tanrı'nın birliğini ve aşkınlığını kavrayabilirken, keşif Tanrı'nın her varlıkta mevcut olduğunu ve varlıkların O'nun bir tecellisi olduğunu müşahade eder.

2. Akıl, Keşif ve Vahdet-i Vücud

Her ne kadar İbn Arabi, keşfi en yüksek bilgi biçimi olarak görse de aklın önemini tamamen reddetmez. Aksine, akıl ve keşfin birlikte çalıştığı bir sistem önerir. Akıl, insanın hakikate doğru bir yolculuğa başlamasını sağlar ve bu yolculukta keşfe zemin hazırlar. Keşif ise bu süreci tamamlayarak, insanı nihai bilgiye ulaştırır. İbn Arabi, aklın keşfi anlamlandırmada önemli bir rol oynadığını belirtir. Keşif yoluyla elde edilen bilgiler, ancak akıl aracılığıyla ifade edilebilir ve başkalarına aktarılabilir (Konuk, 2017, s. 11).

Bu durum, İbn Arabi'nin İbn Rüşd ile olan meşhur diyalogunda da açıkça görülür. İbn Rüşd, "Felsefe ile tasavvuf uzlaşır mı?" diye sorduğunda, İbn Arabi önce "Evet" der, ardından "Hayır" diyerek bu uzlaşının sınırlı olduğunu ifade eder. Bu diyalog, akıl ve keşfin aynı amaca hizmet ettiğini ancak yöntem ve derinlik açısından farklılaştığını ortaya koyar (Demirli, 2016, s. 17-18). İbn Arabi'ye göre akıl ve keşif, hakikate giden yolda birbirini tamamlayan iki aşamadır. Ancak keşif, aklın ötesine geçerek insanı daha derin bir bilgiye ulaştırır.

İbn Arabi'nin vahdet-i vücud anlayışı, akıl ve keşif arasındaki ilişkiyi daha iyi anlamamızı sağlar. Vahdet-i vücud, varlığın birliği anlamına gelir ve İbn Arabi'ye göre her şey Hakk'ın bir tecellisidir. İnsan, aklıyla bu birliği kavramaya çalışabilir, ancak gerçek anlamda bu birliği idrak etmek, keşif ve müşahade yoluyla mümkün olur. Keşif, insanın kendi varlığını Tanrı'nın bir yansıması olarak görmesini sağlar. Bu idrak, insanın nefsini tanıması ve Tanrı'yı sıfatlarıyla müşahade etmesiyle gerçekleşir (Konuk, 2017, s. 33).

Vahdet-i vücud anlayışı, aynı zamanda İbn Arabi'nin akıl ve keşif hakkındaki görüşlerini özetler niteliktedir. Akıl, insanı Tanrı'nın varlığını ve birliğini anlamaya yönlendiren bir araçtır; keşif ise bu anlayışı derinleştirir ve insanı Tanrı'nın isim ve sıfatlarıyla tanıştırır. İbn Arabi, vahdet-i vücud doktrini çerçevesinde, aklın ve keşfin insanın hakikat yolculuğundaki yerini şu şekilde ifade eder: "Akıl, Tanrı'nın birliğini kavrar; ancak keşif, Tanrı'nın her şeyde mevcut olduğunu gösterir" (Arabi, 2007, s. 328).

3. Akıl ve Keşif Arasındaki Çatışma Algısı ve Hakikate katkısı

İbn Arabi'nin düşünce sisteminde akıl ve keşif arasında bir çatışma bulunmaz; aksine bu iki unsur, insanın bilgiye ulaşmasında birbirini destekler. Ancak aklın sınırlı doğası nedeniyle, mistik tecrübe ve keşfin hakikate ulaşma sürecindeki önemi daha büyüktür. İbn Arabi, aklın Tanrı'yı varlık olarak kavrayabileceğini, ancak Tanrı'nın zatını idrak edemeyeceğini belirtir (İnce, 2005, s. 72). Bu

nedenle akıl, hakikate yalnızca belirli bir noktaya kadar rehberlik edebilir ve bu noktadan sonra yol keşfe teslim edilir.

Karen Armstrong'un İbn Arabi hakkındaki yorumları, bu durumu daha iyi açıklamaktadır. Armstrong, İbn Arabi'nin mistik tecrübelerinin, filozofların Tanrı anlayışıyla çeliştiğini ifade eder. Felsefe, Tanrı'nın aşkınlığını ve insan ile Tanrı arasındaki mesafeyi vurgularken, İbn Arabi'nin mistik tecrübeleri Tanrı'yı her an hissedilen ve sevilen bir varlık olarak ortaya koyar (Armstrong, 2019, s. 343). Bu yaklaşım, akıl ve keşif arasındaki işlevsel farkı gözler önüne serer. Akıl, Tanrı'yı "uzak" bir varlık olarak kavrarken, keşif Tanrı'yı insanın kalbinde hissetmesini sağlar.

İbn Arabi, akıl ve keşfin birlikteliğini, Tanrı'ya duyulan sevgi üzerinden de açıklar. Ona göre, Tanrı bilgisi ile Tanrı'ya duyulan sevgi paraleldir. İnsan, Tanrı'yı ancak sevdiği ölçüde bilebilir. Akıl, bu sevgiyi başlatan bir araçtır; ancak keşif, bu sevginin derinleşmesini ve insanın Tanrı'yı tecrübe etmesini sağlar (Armstrong, 2019, s. 344). Bu bağlamda akıl, insanı hakikate götüren bir ilk adım olarak değerlendirilirken, keşif bu sürecin doruk noktasıdır.

Akıl ve keşif, İbn Arabi'nin epistemolojisinde birbirini tamamlayan unsurlar olarak öne çıkar. Akıl, insanı hakikatin başlangıcına taşır; keşif ise bu hakikatin doğrudan tecrübesini mümkün kılar. İbn Arabi'nin düşünce dünyasında akıl ve keşif arasında bir çatışma bulunmamakla birlikte, bu iki yöntem farklı bilgi seviyelerine işaret eder. Keşif, aklın ulaşamadığı bir bilgiye kapı aralar ve insanın Tanrı'yı sıfatları üzerinden müşahade etmesini sağlar. Bu nedenle, İbn Arabi'nin epistemolojisinde akıl ve keşif, birbirini tamamlayan ve insanı hakikate taşıyan iki yol olarak bir bütünlük oluşturur.

Kur'an ve Mistik Tecrübe Arasındaki Bağ

İbn Arabi'nin düşüncesinde Kur'an, hakikatin en önemli kaynağı ve vahiy yoluyla insanlığa ulaştırılmış ilahi bir mesajdır. Ancak İbn Arabi, Kur'an'ın yalnızca zahiri anlamlarıyla değil, aynı zamanda batını yönleriyle de hakikate ulaşma sürecinde rehberlik ettiğini savunur. Ona göre, Kur'an'ın her ayeti insanı hakikatin derinliklerine yönlendiren işaretler taşır. Bu işaretleri tam anlamıyla idrak edebilmek ise yalnızca mistik tecrübeyle mümkün hale gelir. Kur'an, Tanrı'nın insanlığa bir lütfu ve rehberi olarak önemli bir yer tutarken, onun içindeki sırlar ancak kalbî bilgi aracılığıyla ortaya çıkar. Bu durum, İbn Arabi'nin düşüncesinde vahiy ile mistik tecrübe arasındaki dinamik ve tamamlayıcı ilişkiyi gözler önüne serer.

İbn Arabi'ye göre Kur'an, Tanrı'nın keliması olması hasebiyle mutlak hakikati barındırır. Ancak bu hakikatin her insana aynı derecede açılmadığını ifade eder. İnsanların bilgi seviyeleri, ruhsal durumları ve nefsin terbiyesi, Kur'an'ın anlamlarının ne ölçüde idrak edileceğini belirleyen unsurlardır. Bu bağlamda Kur'an, yalnızca zahiri anlamlarıyla değil, batını boyutuyla da insana hitap eder. İbn Arabi, Kur'an'daki bazı kıssaların ve ifadelerin sıradan akılla ya da sadece zahiri anlamlarla anlaşılmasının mümkün olmadığını belirtir. Bunun yerine, bu tür ayetlerin ancak mistik tecrübe yoluyla anlam kazanacağını savunur. Örneğin, Zülkarneyn kıssası, İbn Arabi'nin sıkça değindiği bir örnektir. Bu kıssada anlatılanların detayları, Kur'an'da açık bir şekilde yer almaz; ancak mistik bir anlayışla bu kıssanın hakikatine ulaşmak mümkündür (Muhammed, 2016, s. 178). Bu durum, İbn Arabi'nin, vahiy ile keşif arasında nasıl bir bağ kurduğunu açıkça gösterir. Vahiy, hakikati açığa çıkarmak için bir rehberdir; ancak bu rehberlik, insanın kalbî bilgi ve tecrübeyle bu hakikati anlamasını gerektirir.

Mistik tecrübe, İbn Arabi'nin düşünce dünyasında, Kur'an'ın derin anlamlarını kavrayabilmenin bir anahtarıdır. Kur'an, Tanrı'nın zatı, sıfatları ve isimleri hakkında bilgi verirken, insanın bu bilgiyi anlamlandırması için kalbî bir duyarlılığa sahip olması gerektiği vurgulanır. Kalp, İbn Arabi'ye göre insanın hakikate açılan kapısıdır ve bu kapı, ancak nefis terbiyesiyle aralanabilir. Nefis, insanın dünyevi arzularıyla manevi hakikatler arasındaki perdeyi temsil eder. Bu perdeyi aralamak, insanın hem kendi varlığını hem de Tanrı'nın varlığını idrak etmesini sağlar. Kur'an'daki vahiy, bu süreçte bir yol göstericidir, ancak insanın kendi içsel dönüşümünü gerçekleştirmesi de aynı derecede önemlidir. İbn Arabi'ye göre, Kur'an'ın zahiri anlamları ile batını anlamları arasında bir uyum vardır ve bu uyum, insanın mistik tecrübesiyle açığa çıkar (Konuk, 2017, s. 11).

İbn Arabi'nin Kur'an ve mistik tecrübe arasındaki ilişkiye dair yaklaşımı, onun "ilim" ve "marifet" ayrımıyla da ilgilidir. İlim, genelde akıl yoluyla elde edilen bilgiyi ifade ederken, marifet, doğrudan tecrübe yoluyla kazanılan derin ve öznel bir bilgiyi ifade eder. Kur'an, insanlara ilim yoluyla hakikati öğretirken, mistik tecrübe bu bilgiyi marifete dönüştürür. İbn Arabi, bu dönüşüm sürecini, insanın Tanrı'nın isim ve sıfatlarını idrak etmesiyle ilişkilendirir. Ona göre, Tanrı'nın isimleri ve sıfatları, varlık âleminde tezahür eder ve bu tezahürleri anlamak, insanın Kur'an'da yer alan ayetlerin derin anlamlarını keşfetmesini sağlar. Bu bağlamda Kur'an, yalnızca insanın aklına hitap eden bir metin değil, aynı zamanda insanın kalbine yönelerek onu mistik bir yolculuğa çağıran bir metindir (Arabi, 2007, s. 339).

Bu ilişki, İbn Arabî'nin vahdet-i vücud anlayışında daha da belirgin hale gelir. Vahdet-i vücud, varlığın birliği anlamına gelir ve İbn Arabî'ye göre tüm varlık, Tanrı'nın bir tecellisidir. Kur'an, bu tecelliyi anlamamanın anahtarıdır, ancak bu anahtar, mistik tecrübeyle kullanılabilir hale gelir. İnsan, kendi varlığı aracılığıyla Tanrı'nın varlığını keşfetmeye başladığında, Kur'an'ın batını anlamlarını daha derin bir şekilde idrak edebilir. Bu süreç, insanın "olma" yolculuğunu ifade eder. İbn Arabî'ye göre Kur'an, insanı bu yolculuğa davet eder ve bu daveti kabul eden kişi, hakikati doğrudan tecrübe etme imkânı bulur. Bu yolculukta, insanın kalbi bir ayna gibi işler ve bu ayna, Tanrı'nın isim ve sıfatlarının yansımalarını görmesini sağlar (Konuk, 2017, s. 33).

Kur'an ve mistik tecrübe arasındaki ilişki, İbn Arabî'nin Tanrı anlayışında da önemli bir yer tutar. İbn Arabî'ye göre Tanrı, insanın idrak kapasitesinin ötesinde aşkın bir varlık olmasına rağmen, aynı zamanda insanın içinde ve her şeyde mevcut olan bir varlıktır. Kur'an, bu ikili yapıyı insanlara açıklayan bir metindir. Ancak insan, bu mesajın derinliğini yalnızca kalbî bilgiyle anlayabilir. Bu nedenle, mistik tecrübe, vahyin insana sunduğu hakikati tam anlamıyla idrak etmenin bir yoludur. İbn Arabî, bu durumu şu şekilde açıklar: "Tanrı, kendisini isim ve sıfatlarıyla açığa vurur; ancak zatı insan tarafından idrak edilemez" (Arabî, 2007, s. 339). Bu anlayış, Kur'an'ın insanları hem Tanrı'nın aşkınlığına hem de onun yakınlığına yönlendiren bir rehber olduğunu gösterir.

İbn Arabî'nin Kur'an ve mistik tecrübe arasındaki bağı açıklarken kullandığı bir diğer önemli kavram, sembolizmdir. Sufiler, mistik tecrübelerinin aktarımlarında genellikle sembolik bir dil kullanmışlardır. İbn Arabî de Kur'an'daki bazı ayetleri sembolik bir şekilde yorumlayarak, bu ayetlerin batını anlamlarını açığa çıkarmaya çalışmıştır. Örneğin, "Tur'a yemin olsun, yazılmış kitaba, rakk-i menşura ve ma'mûr olan beyte yemin olsun ki" (Tur Suresi, 1-4) ayetini yorumlarken, bu ifadelerin hakikat/mahiyet, ilk akıl ve varlık gibi felsefî ve mistik kavramlara işaret ettiğini ifade eder (Konevi, 2003, s. 47). Bu yorum, Kur'an'daki sembollerin mistik tecrübelerle nasıl bir anlam kazandığını gözler önüne serer.

Sonuç olarak, İbn Arabî'nin düşünce sisteminde Kur'an, hakikatin ilahi bir kaynağı olarak mistik tecrübeyle tamamlanır. Kur'an, insanlara hakikati zahiri ve batını boyutlarıyla sunar; ancak bu boyutların tam anlamıyla idrak edilmesi, insanın kendi içsel yolculuğunu gerçekleştirmesiyle mümkün hale gelir. Vahiy, insanın hakikate ulaşma yolculuğunda bir rehberdir; mistik tecrübe ise bu rehberliğin nihai bilgiyi elde etmesini sağlar. Kur'an ve mistik tecrübe, İbn

Arabi'nin epistemolojisiinde birbiriyle iç içe geçmiş ve insanın Tanrı'ya ulaşma sürecinde birbirini tamamlayan iki önemli unsurdur.

Sonuç ve Değerlendirme

İbn Arabi'nin düşünce sistemi, insanın hakikate ulaşmasını metafizik, epistemolojik ve ontolojik bir bütünlük içerisinde ele alan derinlikli bir yaklaşım sunar. O, insanın Tanrı'yı bilmesi ve hakikate ulaşmasının çeşitli aşamalardan geçtiğini belirtir. Bu süreçte akıl, keşif ve vahiy birbirini tamamlayan unsurlar olarak öne çıkar. Her biri insanın bilgi edinme sürecinde farklı roller üstlenir, ancak nihai hedef olan Tanrı bilgisine ulaşmak için birlikte bir sistem oluştururlar.

Akıl, İbn Arabi'ye göre insanın hakikate yaklaşmasını sağlayan bir başlangıç noktasıdır. İnsan, akıllı sayesinde Tanrı'nın birliğini ve âlemin düzenini kavrayabilir. Ancak aklın kapasitesi sınırlıdır ve insanın hakikatin derinliklerine nüfuz etmesini sağlamak için yeterli değildir. Bu nedenle İbn Arabi, akıllı bir rehber olarak görür ve onu keşif sürecine bir hazırlık olarak değerlendirir. Akıl, İbn Arabi'nin düşünce sisteminde bir anlamda zorunlu bir aşamadır; ancak insanın kendi varlığını ve Tanrı'nın sıfatlarını anlaması için daha ileri bir bilgiye, yani keşfe ihtiyaç vardır.

Keşif, İbn Arabi'nin bilgi sisteminde en üst düzeyde yer alır ve hakikate ulaşma sürecinin merkezinde bulunur. Keşif, insanın akıl ve duyu organlarının ötesine geçerek, kalbi aracılığıyla Tanrı'yı tecrübe etmesini ifade eder. Bu tecrübe, insanın nefsini tanıması ve terbiye etmesiyle mümkün hale gelir. İbn Arabi'ye göre keşif, insanın Tanrı'yı isim ve sıfatları üzerinden tanımasını sağlar; ancak Tanrı'nın zatı, insanın idrak kapasitesini aşar. Keşif, yalnızca bilgi edinme süreci değildir; aynı zamanda insanın manevi bir dönüşüm yaşamasını ve “insan-ı kamil” mertebesine ulaşmasını mümkün kılar. Bu süreç, vahdet-i vücud anlayışıyla da doğrudan ilişkilidir. İbn Arabi'ye göre varlık birliği, insanın hem kendi varlığını hem de âlemi Tanrı'nın bir tecellisi olarak görmesiyle idrak edilir. Bu idrak, yalnızca keşif yoluyla gerçekleşir.

Vahiy, İbn Arabi'nin epistemolojisiinde mutlak hakikatin kaynağıdır. Kur'an, Tanrı'nın insanlara hakikati açıklamak için gönderdiği ilahi bir rehberdir. Ancak İbn Arabi, Kur'an'ın anlamlarının yalnızca zahiri düzeyde kalmadığını, derin batını anlamlar taşıdığını savunur. Bu anlamların tam olarak idrak edilmesi,

insanın mistik bir tecrübeye sahip olmasına bağlıdır. İbn Arabi'ye göre Kur'an, insanı hakikate götüren bir rehberdir; ancak bu rehberliği anlamlandırmak ve derinleştirmek, keşif yoluyla mümkün olur. Zülkarneyn kıssası gibi Kur'an'da yer alan bazı kıssalar, bu durumun en iyi örneklerinden biridir. İbn Arabi, bu tür kıssaların tam anlamıyla idrak edilmesinin ancak mistik bir anlayışla mümkün olduğunu belirtir.

Akıl ve keşif arasındaki ilişki, İbn Arabi'nin epistemolojisinin temel yapı taşlarından birini oluşturur. Akıl, insanın hakikate giden yolculuğunda bir başlangıç noktasıdır ve insanı doğru yöne yönlendiren bir rehberdir. Ancak akıl, mistik tecrübenin derinliklerine ulaşamaz. Keşif ise aklın sınırlarını aşarak, insanı hakikatin özüne taşır. İbn Arabi, akıl ve keşfin bir çatışma içinde olmadığını, aksine birbirini tamamladığını vurgular. Akıl, keşfin anlamlandırılmasında ve ifade edilmesinde önemli bir rol oynar. Keşif yoluyla elde edilen bilgi, akıl aracılığıyla başkalarına aktarılır ve mistik tecrübenin paylaşılabılır bir hale gelmesi sağlanır.

İbn Arabi'nin vahdet-i vücud anlayışı, onun epistemolojisi ve ontolojisinin bir birleşimidir. Vahdet-i vücud, varlığın birliği anlamına gelir ve İbn Arabi'ye göre tüm varlık, Tanrı'nın bir yansımasıdır. Bu anlayış, insanın hakikate ulaşmasının yalnızca düşünsel bir faaliyetle değil, aynı zamanda varlık düzeyinde bir idrakle mümkün olduğunu gösterir. İnsan, kendi varlığını Tanrı'nın bir tecellisi olarak gördüğünde, hakikati idrak etmeye başlar. Bu süreç, İbn Arabi'nin "Nefsini bilen Rabbini bilir" anlayışıyla ilişkilidir. İnsan, kendi varlığını tanıdıkça, Tanrı'nın varlığını ve sıfatlarını daha derin bir şekilde anlamaya başlar. Bu idrak, hem akıl hem de keşif yoluyla elde edilen bilginin bir sentezidir.

İbn Arabi'nin düşünce dünyasında, mistik tecrübe, yalnızca bireysel bir deneyim değildir; aynı zamanda Tanrı bilgisine ulaşmanın en önemli yoludur. Mistik tecrübe, insanın Tanrı'yı doğrudan tecrübe etmesini sağlar ve bu tecrübe, akıl ve vahyin ötesine geçen bir bilgi türüdür. Ancak bu bilgi, akıl ve vahiy ile çelişmez; aksine onların bir tamamlayıcısı olarak görülür. İbn Arabi, aklın Tanrı'yı sevdiremeyeceğini, ancak varlığını delillerle kanıtlayabileceğini ifade eder (Armstrong, 2019, s. 343). Buna karşılık, mistik tecrübe, Tanrı'nın güzelliğini ve sevgisini insana hissettiren bir süreçtir. Bu nedenle İbn Arabi, Tanrı bilgisi ile Tanrı sevgisi arasında bir paralellik kurar. İnsan, Tanrı'yı ancak sevdiği ölçüde bilebilir ve bu sevgi, mistik tecrübe yoluyla derinleşir.

Sonuç olarak, İbn Arabi'nin epistemolojisi, insanın hakikate ulaşmasını sağlayan bir sistem olarak değerlendirilebilir. Bu sistemde akıl, vahiy ve keşif bir bütünlük oluşturur ve insanın bilgi edinme sürecinin farklı aşamalarını temsil

eder. Akıl, insanın başlangıç noktasını; vahiy, ilahi bir rehberi; keşif ise nihai bilgiye ulaşmayı ifade eder. İbn Arabi'ye göre hakikatin bilgisi, yalnızca teorik bir faaliyet değil, aynı zamanda insanın varlık düzeyindeki dönüşümünü içeren bir süreçtir. Bu süreç, insanın kendi varlığını aşarak Tanrı'nın varlığını idrak etmesiyle sonuçlanır. Bu nedenle, İbn Arabi'nin epistemolojisi ve ontolojisi, birbirinden ayrı düşünülemez ve insanın hakikate ulaşma yolculuğunu bir bütünlük içinde ele alır.

KAYNAKÇA

- Abdülkerim el-Cili. (2015). *Fütûhât-ı Mekkiye Şerhi* (1. Baskı) (A. C. Nasr, Tah.; A. Akay, Çev.). İstanbul: İlk Harf.
- Arabi, M. İ. (2007). *Fütûhât-ı Mekkiye 2* (E. Demirli, Çev.). İstanbul: Litera.
- Armstrong, K. (2019). *Tanrı'nın Tarihi* (7. Baskı) (O. Özel, H. Koyukan & K. Emiroğlu, Çev.). İstanbul: Pegasus.
- Demirli, E. (2016). *İbnü'l-Arabi Metafizigi*. İstanbul: Sufi.
- İnce, V. (2005). *İbn-i Arabi'nin Risaleleri - İkinci Cilt*.
- Konevi, S. (2003). *Fusûsu'l-Hikem'in Sırları* (El-Fükûk fî-esrâr-ı müstenidât-i hikemi'l-fusûs) (E. Demirli, Terc.). İstanbul: İz.
- Konuk, A. A. (2017). *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi - II* (7. Baskı) (M. Tahralı & S. Eraydın, Haz.). İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı.
- Muhammed, D. (2016). *Tasavvuf ve Mistisizm* (M. Uysal, Çev.). İstanbul: Endülüs.
- İşrakîyye. (n.d.). *Sühreverdî ve işrâkî felsefe*. İslam Ansiklopedisi. <https://cdn.islamansiklopedisi.org.tr/dosya/23/C23016144.pdf> (Erişim Tarihi: 04/ 04/2020).

BÖLÜM 15

Podcastin Fikri Haklar Çerçevesinde Değerlendirilmesi

Alkan Altaş¹

¹ Av., Orcid: 0000-0001-8809-9313

Giriş

Dijitalleşmenin iyiden iyiye hız kazanarak hayatımızın her alanını kapladığı, iletişim araçlarının çoğaldığı ve çeşitlendiği çağımızda, son yıllarda yükselişte olan, kullanımı artan araçlardan biri de podcast yayıncılığıdır. Teknolojinin gelişmesiyle beraber iletişim araçlarının çeşitlenmeleri, yeni hukuki alanlar doğurabildiği gibi, mevcut hukuk alanlarına, disiplinlerine ve metinlerine yeni sorunsalların, kavramların katılmasını ve/veya tanımların eklenmesini gerektirebilmektedir. Hukuk, toplumu her zaman geriden takip edip sonradan yetişmekte iken, bilhassa içinde bulunduğumuz internet çağında teknolojinin baş döndürücü hızına yetişmek konusunda geçmiş dönemlere göre daha fazla zorlandığı açıktır. İşte bu hızlı çağın dijital araçlarından/ürünlerinden biri olan podcasti, Türk Hukuku'nda, fikri haklar çerçevesinde konumlandırılabileceği nokta, hukuki niteliği ve eser olarak korunup korunamayacağı bağlamında ele almaya çalışacağız. Bu bağlamda önce podcastin genel bir tanımı, ortaya çıkışı, tarihçesi, kullanım istatistikleri gibi verilere değinilecek, devamında genel olarak fikri haklar kavramı ve eser tanımlanacak, eserin unsurları incelenecek ve podcastin bu unsurlar bakımından tetkiki yapılarak, somut örneklerden de faydalanmak suretiyle eser sayılma hususu değerlendirilmeye çalışılacaktır. Bu çalışma kapsamında “eser” bakımından değerlendirme yapılacak olup, podcast isminin, logosunun vb. sınai haklar kapsamında korunması gibi konular, haksız rekabet vb. alanlar kapsam dışında bırakılmıştır.

1. Podcastin tanımı ve tarihçe

İnternetin dünyaca tanınmaya ve kullanımının yaygınlaşmaya başladığı ilk yıllar olan 1990'lı yılların sonunda, internet ortamı bugünkünden farklı olarak daha merkezless bir yapıdaydı. Sonrasında internetin genel yapısı, sosyal ağların, video ve fotoğraf paylaşım sitelerinin büyüyüp genişleyerek merkezlere dönüşmeleriyle internet eski görünümünden uzaklaşmıştır. Kullanıcılar internetin her yanına yayılmış olan dosyalara arama motorlarının ve sosyal ağların henüz ortaya çıkmadığı internet ortamında RSS'ler sayesinde erişim sağlamış, içerikler dinleyicilere bu kanallarla ulaşmıştır. RSS, yoğun olarak bloglar, podcastlar ve haber sağlayıcıları tarafından kullanılmakta olan, web sitelerine eklenen yeni içeriğin takip edilmesine imkân veren “bildirimci” anlamına gelmektedir. İçeriklerinin takip edilmesini sağlamak isteyen yayıncılar, kullanıcıların kaydolabilmesi için bir bildirimci (feed, web sayfası bildirimcisi) yayınlamış ve

kullanıcıların birden çok web sitesini tek bir noktadan takip edebilir olmasına imkân sağlamıştır.²

2004 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde ortaya çıkan podcast, dijital ortamın içerisine doğan ve dijitalleşme ile birlikte büyüyerek dijital yayıncılığın geçirdiği aşamaların izlerini taşıyan ve geldiği nokta itibarıyla dijital yayıncılığı sembolize eden bir araçtır. Podcast kelimesi, teknoloji üreticisi Apple'ın bir ürünü olan taşınabilir MP3 ses dosyalarını oynatma ve müzik dinleme cihazı iPod'un son hecesi ile yayınlamak anlamına gelen casting'in kelimesinin ilk hecesinin birleşiminden oluşmaktadır. Podcast kelimesini ilk defa The Guardian gazetesinin teknoloji yazarı olan Ben Hammersley ortaya atmış olup bu isim tamamen dijital çağın bir ürünüdür.³

Podcast'in genel bir tanımı şöyle yapılmaktadır: *“Podcasting, çoğunlukla dizi halindeki dijital medya ürünlerinin (radyo programları, videolar vs.) internet üzerinden genellikle feed (bildirim) yoluyla bilgisayar ve taşınabilir cihazlara (cep telefonu, tablet vs.) indirilebilecek şekilde yayınlanmasıdır. Bu şekilde indirilmiş dosyalara podcast denmektedir. Bu noktada üzerinde durulması gereken sadece müzik olarak algılanmamalıdır. Bu platformlar üzerinde söyleşi, doktor açıklamaları, dersler, tartışmalar, eğlence içerikli sohbetler gibi birçok tarzda podcast programları yapılmaktadır. Dinleyiciler bu yayınları istedikleri zaman istedikleri yerde dinleyebilmektedirler. Yayıncı istediği içeriği paylaşmak için bazı gerekli prosedürleri yerine getirmelidir. Spotify yayıncısından örnek vermek gerekirse yayıncı, paylaşımında bulunmak istediği içeriği bir yayın şirketiyle anlaşarak bu platformda paylaşabilmektedir. Soundcloud'da ise yayıncı tarafından hazırlanan içerik platformda oluşturulan kullanıcı adı altında aracı bir firmaya gerek duyulmaksızın paylaşılabilir.”*⁴

Podcast yayınları, medya kuruluşları, kamu ya da özel kurumlar ile bilimsel birçok oluşum tarafından üretilebilmektedir. Bunun yanı sıra podcast yayını birkaç kişinin bir araya gelmesiyle ya da bireysel olarak da yapılabilir. Bu yayını gerçekleştirmek için teknik birkaç ekipman olması yeterlidir. Bu anlamda, podcast yayınlarının, tüm topluma açık, özgür bir yayıncılık anlayışı içerdiği söylenebilir. Ayrıca, bir radyo yayınından farklı olarak canlı yayını kaçırma endişesi olmadan mobil telefon ya da bilgisayarlara indirilerek arzu edilen zaman

2 Rıdvan Yücel, “Podcast'in Kısa Tarihi: Doğuşu, Yükselişi, Monetizasyonu”, Erciyes İletişim Dergisi, c.7, S.2, (2020), s.1306, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1205130> [Erişim: 30.11.2024].

3 Ben Hammersley, “Television industry”, <https://www.theguardian.com/media/2004/feb/12/broadcasting.digitalmedia> [Erişim 30.11.2024].

4 Cemal Gencer Gürkan, “İnternet ile Gelişen ve Değişen Radyo Kültürü: Spotify İncelemesi”, İstanbul Aydın Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi, c.7, S.13, (2021), s.106, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1534117> [Erişim 30.11.2024].

ve mekânda dinlenebilmektedir. Dolayısıyla podcast yayıncılığının, dinleyicilerine zaman ve mekân özgürlüğü de sunduğu görülmektedir.⁵

Podcast yayınları çeşitli kişi ve kuruluşlar tarafından hazırlanabildiği gibi, podcast türleri ve içerikleri de çeşitlilik göstermektedir. Bilimsel yayınlar, tarih anlatıları, sesli öyküler podcast konusu olabildiği gibi, konuk kabul edilerek kültür, sanat, siyasete dair gündemlerin işlendiği söyleşi şeklinde programlar veya toplumsal tanınırlığı olan ya da olmayan kişilerin günlük meselelere ilişkin sohbetler gerçekleştirdikleri podcast yayınları da görülebilmektedir. Podcastler; Spotify, SoundCloud, Apple, Google ve benzeri platformlarda yer almaktadır.

Ülkemizde de özellikle Covid-19 pandemisi döneminde resmi yasakların ve mecburi eve kapanmaların insanları dijital içerik üretimine ve paylaşımına yönlendirmesinin de etkisiyle podcast yayınları çoğalmış, tanınırlıkları ve bilinirlikleri artmıştır. Nitekim salgının ve yasakların başladığı 2020 yılında, istatistiklere göre Dünya genelinde yaklaşık 885 binden fazla yeni podcast yayınlanmıştır. 2020’de dünya genelinde podcast indirme sayısının yüzde 180 yükseldiği görülmekte olup 2020 yılının ilk gününe kıyasla dünya genelinde Spotify “podcast” dinlemelerindeki tekil kullanıcı sayısı da yüzde 82 artmıştır. Bu anlamlı yükselişin yansıması olarak ülkemizde de artış oranının yüzde 350 seviyesinde olduğu görülmüştür.⁶

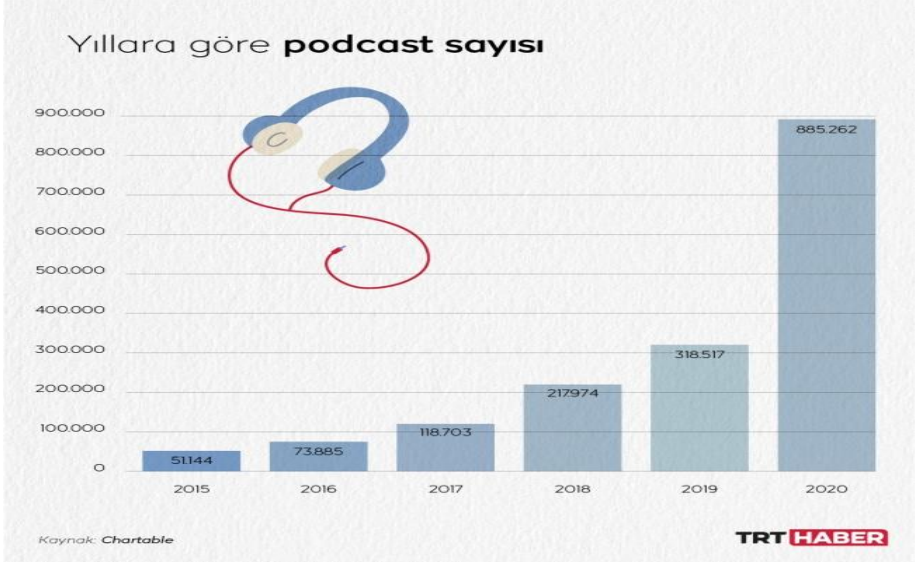
8 Haziran 2021 tarihli TRT haber içeriğinde de bu yükselişe yer verilmiştir: *“Dijital yayıncılığın büyüyen alanlarından podcast, Türkiye’de de son yıllarda popüler hale geldi. Kullanıcıların içerik tercihlerinde sesli uygulamalara yönelmesi bu ekosistemin yaygınlaşmasını artırdı. Özellikle geçtiğimiz yıl dünyayı derinden etkileyen koronavirüs salgını nedeniyle çevrim içi yayıncılık arttı. Bu durum yeni teknolojilerin ortaya çıkmasına sebep oldu. Hayatımıza son yıllarda giren bu formatı en çok tercih eden ülkelerden biri de Türkiye. Podcastteki küresel büyüme dinleyici sayılarına yansımış durumda. Geçtiğimiz yıl podcast dinleme tercihinde Türkiye’de kullanılan cihaz sayısında 5 kattan fazla (5,2) artış görüldü. Türkiye’yi, 4,7 kat daha fazla cihazla İtalya izledi.”*⁷ Bu yükselişi yansıtan grafiğe aşağıda yer verilmiştir.

5 Emrah Budak, “Dijital Haberciliğe Farklı Bir Bakış: Podcast Yayınları” , Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, c. 9, S.1, 373-398 (2021), s.376, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1399793> [Erişim 30.11.2024].

6 Türkiye’deki tekil kullanıcı sayısı geçen seneye göre 3,5 kat artan podcast dünyasına bir bakış, <https://webrazzi.com/2021/04/14/turkiye-de-tekil-kullanici-sayisi-gecen-seneye-gore-3-5-kat-artan-podcast-dunyasin-bakis/> Erişim [30.11.2024].

7 Yayıncılığın yükselen yıldızı: podcast, <https://www.trthaber.com/haber/kultur-sanat/yayinciligin-yukselen-yildizi-podcast-586874.html> Erişim [30.11.2024].

Tablo 1. Yıllara Göre Podcast Sayısındaki Artış

2. Fikri Haklar ve Eser

Geniş anlamda fikri haklar; fikir ve sanat eserlerini yaratan kimselerle, bilimsel ve fenni buluşlar yapan kimselerin, bunlar üzerindeki haklarını koruyan hukuk kurallarının bütünüdür. Yani geniş anlamda fikri haklar, hem sınai hakları (Industrial Property) hem de fikir ve sanat eserleri üzerindeki hakları (Copyright) kapsamaktadır. Dar anlamda fikri haklar ise sadece fikir ve sanat eserleri üzerindeki haklarla ilgili hususları kapsamaktadır.⁸

Fikri haklar, İngilizce ve Fransızcada fikri mülkiyet anlamına gelen “intellectual property/propriété intellectuelle” kavramlarına karşılık gelmektedir. Literatüre yerleşen “Copyright” kelimesi “owner of copy” (imtiyaz hakkı sahibi) anlamına gelmektedir. Türkiye’de ilk kez 1951 yılında yürürlüğe giren Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu’nun (FSEK) 1.maddesine göre fikri hakların konusunu oluşturan “eser” için entelektüel ve yaratıcı bir zihinsel emek yeterli olmayıp yaratıcının şahsi özelliğinin esere damgasını vurması gerekir. Uluslararası hukuk düzeni, fikri hakları tıpkı mülkiyet hakkı gibi “mutlak haklar” kategorisinde saymış ve hak sahibi tarafından herkese karşı ileri sürülebileceğini düzenlemiştir.⁹

8 Mustafa Erdem Can, “Radyo ve televizyon yayınları üzerindeki fikri haklar”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, c.1, S.4, (1999), s. 291. <https://kutuphane.dogus.edu.tr/mvt/pdf.php> Erişim [30.11.2024].

9 Burak Medin, “Dijitalleşen dünyada fikri haklar sorunu”, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, c.7, S.2, (2017), s. 57, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/335522> [Erişim: 30.11.2024].

Türk Hukuku'nda, dar anlamda fikri haklar, Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nda düzenlenmiş ve bu kanunla korunurken, geniş anlamda fikri haklar, yani fikri mülkiyet başlığı altında bulunan sınai haklar olan marka, patent, endüstriyel tasarım, fayda model ve entegre devre topografyaları üzerindeki haklar ise Sınai Mülkiyet Kanunu'nda düzenlenmiştir.

Fikri hakların temel konusu “eser” olup, Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nda eser *“Sahibinin hususiyetini taşıyan ve ilim ve edebiyat, musiki, güzel sanatlar veya sinema eserleri olarak sayılan her nevi fikir ve sanat mahsulleri”* olarak tanımlanmıştır.

Kanun koyucu eserleri sınırlı sayıda (numerus clausus) belirleme yoluna gitmiş, dört ana başlıkta tasnif etmiştir. Bunlar; ilim ve edebiyat, musiki, güzel sanatlar ve sinema eserleri şeklindedir. Dolayısıyla eser niteliği taşıdığı düşünülen fikir ve sanat ürünleri, bu genel başlıkların altında sayılan örneklerden olmak ya da bu başlıklar altındaki örneklerle dahil edilebilecek niteliklere sahip olmak suretiyle kanunun koruma kapsamından yararlanabilecektir. Bunun dört kategorinin yanında, işleme ve derleme eser kavramları da kullanılmış ve bunlar da kanunda listelenmiştir.

Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki tasnif şu şekildedir:

“B) Fikir ve sanat eserlerinin çeşitleri

I– İlim ve edebiyat eserleri:

Madde 2 – İlim ve edebiyat eserleri şunlardır:

1. (Değişik: 7/6/1995 - 4110/1 md.) *Herhangi bir şekilde dil ve yazı ile ifade olunan eserler ve her biçim altında ifade edilen bilgisayar programları ve bir sonraki aşamada program sonucu doğurması koşuluyla bunların hazırlık tasarımları,*

2. (Değişik: 1/11/1983 - 2936/1 md.) *Her nevi rakıslar, yazılı koreografi eserleri, Pantomimaller ve buna benzer sözsüz sahne eserleri*

3. (Değişik: 7/6/1995 - 4110/1 md.) *Bedii vasfı bulunmayan her nevi teknik ve ilmi mahiyette fotoğraf eserleriyle, her nevi haritalar, planlar, projeler, krokiler, resimler, coğrafya ve topoğrafyaya ait maket ve benzerleri, her çeşit mimarlık ve şehircilik tasarım ve projeleri, mimari maketler, endüstri, çevre ve sahne tasarım ve projeleri.*

(Ek: 7/6/1995 - 4110/1 md.) *Arayüzüne temel oluşturan düşünce ve ilkeleri de içine almak üzere, bir bilgisayar programının herhangi bir ögesine temel oluşturan düşünce ve ilkeler eser sayılmazlar.*

II --- Musiki eserleri:

Madde 3 – *Musiki eserleri, her nevi sözlü ve sözsüz bestelerdir.*

III – Güzel sanat eserleri:

Madde 4 – *(Değişik: 7/6/1995 - 4110/2 md.)*

Güzel sanat eserleri, estetik değere sahip olan;

1. Yağlı ve suluboya tablolar; her türlü resimler, desenler, pasteller, gravürler, güzel yazılar ve tezhipler, kazıma, oyma, kakma veya benzeri usullerle maden, taş, ağaç veya diğer maddelerle çizilen veya tespit edilen eserler, kaligrafi, serigrafi,

2. Heykeller, kabartmalar ve oymalar,

3. Mimarlık eserleri,

4. El işleri ve küçük sanat eserleri, minyatürler ve süsleme sanatı ürünleri ile tekstil, moda tasarımları,

5. Fotoğrafik eserler ve slaytlar,

6. Grafik eserler,

7. Karikatür eserleri,

8. Her türlü tiplerdir.

Krokiler, resimler, maketler, tasarımlar ve benzeri eserlerin endüstriyel model ve resim olarak kullanılması, düşünce ve sanat eserleri olmak sıfatlarını etkilemez.

IV – Sinema eserleri:

Madde 5 – *(Değişik: 21/2/2001 - 4630/3 md.)*

Sinema eserleri, her nevi bedii, ilmi, öğretici veya teknik mahiyette olan veya günlük olayları tespit eden filmler veya sinema filmleri gibi, tespit edildiği materyale bakılmaksızın, elektronik veya mekanik veya benzeri araçlarla gösterilebilen, sesli veya sessiz, birbiriyle ilişkili hareketli görüntüler dizisidir.”

İşlenmeler ve Derlemeler (1)(2)

Madde 6 – *Diğer bir eserden istifade suretiyle vücuda getirilip bu esere nispetle müstakil olmıyan ve aşağıda başlıcaları yazılı fikir ve sanat mahsulleri işlenmedir:*

1. Tercümeler;

2. Roman, hikaye, şiir ve tiyatro piyesi gibi eserlerden birinin bu sayılan nevilerden bir başkasına çevrilmesi;

3. Musiki, güzel sanatlar, ilim ve edebiyat eserlerinin film haline sokulması veya filme alınmaya ve radyo ve televizyon ile yayıma müsait bir şekle sokulması;

4. Musiki aranjman ve tertipleri;

5. Güzel sanat eserlerinin bir şekilden diğer şekillere sokulması;

6. Bir eser sahibinin bütün veya aynı cinsten olan eserlerinin külliyat haline konulması;

7. Belli bir maksada göre ve hususi bir plan dahilinde seçme ve toplama eserler tertibi;

8. Henüz yayımlanmamış olan bir eserin ilmi araştırma ve çalışma neticesinde yayımlanmaya elverişli hale getirilmesi (İlmi bir araştırma ve çalışma mahsulü olmayan alelade transkripsiyonlarla faksimileler bundan müstesnadır.);

9. Başkasına ait bir eserin izah veya şerhi yahut kısaltılması.

10. (Ek: 7/6/1995 - 4110/3 md.) Bir bilgisayar programının uyarlanması, düzenlenmesi veya herhangi bir değişim yapılması;

11. (Ek: 7/6/1995 - 4110/3 md.) Belli bir maksada göre ve hususi bir plan dahilinde verilerin ve materyallerin seçilip derlenmesi sonucu ortaya çıkan ve bir araç ile okunabilir veya diğer biçimdeki veri tabanları (Ancak, burada sağlanan koruma, veri tabanı içinde bulunan veri ve materyalin korunması için genişletilemez) (2)

İstifade edilen eserin sahibinin haklarına zarar getirmemek şartıyla oluşturulan ve İşliyenin hususiyetini taşıyan işlenmeler, bu kanuna göre eser sayılır.¹⁰

Kanunun tanımına ve sistematığına bakıldığında kanun koyucunun, fikri bir faaliyetin eser sayılabilmesi ve FSEK kapsamında korunabilmesi için öncelikle sahibinin hususiyetini taşımasını ve bu hususiyeti yansıtacak düzeyde şekillenmesini, ayrıca söz konusu fikri ürünün kanunda sayılan eser türü başlıklarından birinin altında değerlendirilebilmesini aradığı görülmektedir.

10 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.3.5846.pdf> [Erişim: 30.11.2024].

Dolayısıyla FSEK çerçevesinde eser sayılma için gerekli kıstaslar şekli şart, sübjektif şart ve objektif şart olarak üçe ayrılmaktadır. Şekli şarta göre; fikri ürünün kanunda belirtilen ilim-edebiyat, musiki, güzel sanat ve sinema eserleri olarak belirtilen eser gruplarından birine dahil edilebilir olması gerekmekte, sübjektif şarta göre; fikri ürünün sahibinin hususiyetini taşıması gerekmektedir. Objektif şart için ise fikri ürünün somutlaşmış, tasarrufa elverişli ve üçüncü kişilerce algılanabilir nitelikte olması gerekmektedir.¹¹

2.1. FSEK Anlamında Eser Sayılmanın Şartları

2.1.1. Şekli Şart

FSEK’te eserler belirli gruplara göre tasnif edilmiş olup bu sınıflandırmada sınırlı sayı (numerus clausus) ilkesi geçerli tutulmuştur. Dolayısıyla bir fikri ürünün FSEK kapsamında eser olarak değerlendirilebilmesi için bu eser gruplarından birine dâhil olması gerekmektedir. Bir başka deyişle bir fikri ürün FSEK’te yer alan bu eser gruplarından herhangi birine girmiyorsa bu fikri ürünün FSEK kapsamında eser olarak değerlendirilmesi ve korumadan yararlanması mümkün olamayacaktır. Burada dikkat edilmesi gereken hususlardan diğer bir husus ise, FSEK’te eser grupları sınırları sayı ilkesine tabi iken bu eser grupları altında sayılan eser türleri bu ilkeye tabi olmayıp örnekleme yöntemiyle belirtilmiştir. Dolayısıyla, tasnif edilen başlıkların altındaki eser türlerinin arasında direkt sayılmasa da, özellikleri ve unsurları itibariyle başlıkların altında sıralanan eser türlerinin koşullarını karşılayabilecek olanlar da FSEK kapsamında eser olarak korunabilecektir.¹²

2.1.2. Sübjektif Şart

Bir fikri ürünün FSEK çerçevesinde eser sayılabilmesi için, sahibinin hususiyetini taşıması aranmış olup bu gereklilik sübjektif şart olarak bilinmektedir. Sübjektif şart olan eserin sahibinin hususiyetini taşıması, öğretide tartışmalı konular arasında yer almaktadır. Hususiyet kavramından ne anlaşılması gerektiği hakkındaki görüşler öğretide ve Yargıtay kararlarında çeşitlilik gösterebilmektedir.

Yargıtay’ın, bazı kararlarında “üslup”¹³, bazı kararlarında “orijinallik”¹⁴ ve “yaratıcılık”¹⁵ kavramlarını kullandığı görülmektedir.

11 Cahit Suluk, Rauf Karasu, Temel Nal, Fikri Mülkiyet Hukuku, 5. Baskı (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2021), s. 38.

12 Suluk, Karasu, Nal, s. 38.

13 Yargıtay 11. HD., E. 2005/13440, K. 2005/12765, T. 23/12/2005, www.legalbank.net [Erişim: 30.11.2024].

14 Yargıtay 11. HD., E. 2000/3250, 2000/K. 4072, T. 11.05.2000, www.legalbank.net [Erişim: 30.11.2024].

15 Yargıtay 11. HD., E. 2006/934, K. 2007/4555, T. 13.03.2007, www.legalbank.net [Erişim: 30.11.2024].

Tekinalp’a göre, bu orijinallik ve yaratıcılık kıstası, daraltıcı bir yorum yapmak suretiyle mutlaka üst düzeyde yaratıcılık ve orijinallik içermesi gerektiği şeklinde algılanmamalıdır. Ancak, “hususiyetin” geniş anlaşılması da eser olmayan ürünlere dahi bu niteliğin tanınması aracı yapılmamalıdır.¹⁶ Denilebilir ki; mutlaka dâhiyane bir yaratıcılık aranmamakla beraber, belli düzeyde bir yaratıcılık ve orijinallik beklenmelidir.

Kılıçoğlu’na göre, “sahibinin hususiyetini taşıma” unsuru yaratıcı fikri çabayı, yeniliği ifade etmektedir.¹⁷

Suluk’a göre, hususiyet; kompozisyonda, materyalin seçiminde, anlatım ve üslupta, içerikte, eser karakterlerinde veya farklı unsurların farklı şekilde bir araya getirmesinde ortaya çıkabilir. Bir fikri üründe hususiyetin var olup olmadığının tespitinde fikri ürün parçalar halinde değil kural olarak bir bütün halinde değerlendirilerek sonuca gidilmelidir. Nitekim fikri ürün parçalar halinde değerlendirildiğinde ortada hususiyet niteliği taşıyacak bir unsur olmasa bile fikri ürün bir bütün olarak değerlendirildiğinde o parçaların bütün halinde ortaya koyduğu ahenk, üslup veya görünüm hususiyet niteliği barındırabilecektir.¹⁸

Uygulamada, eserin sahibinin hususiyetini taşıyıp taşımadığı her somut olayda mahkeme tarafından re’sen araştırılmakta ve gerektiğinde uzman bilirkişiler aracılığıyla belirlenmektedir.¹⁹

2.1.3. Objektif Şart

Bir fikri ürünün eser olarak değerlendirilebilmesi için aranan diğer şart objektif şarttır. Objektif şart ile kastedilen, o fikri ürünün objektif bir şekilde üçüncü kişiler tarafından algılanabilir olmasıdır. Bu algılamanın doğrudan veya dolaylı olmasının bir önemi yoktur. Dolayısıyla, fikri ürün sahibinin zihninden çıkmış sözlü, yazılı, görsel veya herhangi bir şekilde ortaya konmuş olup bu fikri ürün üçüncü kişiler tarafından algılanabilir nitelikte ise aranan objektif şart gerçekleşmiş olacaktır. Sadece fikir aşamasında kalan, algılanabilir bir düzeye gelmeyen fikri ürünler eser korumasından faydalanamayacaktır. Buradan da anlaşıldığı üzere, fikri ürünün üçüncü kişiler tarafından algılanabilir olması için eserin mutlaka bir eşya üzerinde tecessüm etmesi gerekmemektedir.²⁰

16 Ünal Tekinalp, Fikri Mülkiyet Hukuku, 4. Baskı (İstanbul: Arıkan Basım Yayım Dağıtım, 2005), s. 101.

17 Ahmet M. Kılıçoğlu, “Eser Sayılmayan Fikri Ürünler ve Eserin Adı ve Alametleri Üzerindeki Haklar”, Yaşar Üniversitesi E-Dergisi, c.8 S.özel, (2013), s.1586, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/179471> [Erişim: 30.11.2024].

18 Cahit Suluk, Rauf Karasu, Temel Nal, Fikri Mülkiyet Hukuku, 4. Baskı (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2020), s.43.

19 Suluk, Karasu, Nal, 2021, s. 39.

20 Suluk, Karasu, Nal, 2020, s.45.

3. Podcast yayınlarının fikri haklar çerçevesinde hukuki niteliği

Başlangıç kısmında da değinildiği üzere podcast, dizi hâlindeki sayısal ses ve dijital medya ürünlerinin internet üzerinden bilgisayar ve taşınabilir cihazlara indirilebilecek şekilde yayınlanması olup, kullanıcılar/dinleyiciler podcasti istedikleri zaman, internet üzerinden çevrimiçi biçimde ya da cihazlarına indirmek suretiyle dinleyebilmektedir. Podcast yayınlarının türü ve içeriği çeşitlilik arz etmektedir. Kültür-sanat konuları işlenebildiği gibi, bilimsel, akademik ve mesleki içeriğe sahip yayınlar ya da konuk söyleşisi şeklinde geçen yayınlar da görülebilmekte, haber bültenlerine benzer konseptli yayınlardan, roman, öykü ya da tiyatro anlatımını içeren yayınlara dek geniş bir yelpazede içerik üretilmekte ve yayınlanmaktadır.

Kullanımı oranı giderek yükselen podcast yayınlarının hukuken doğru konumlandırılması ve korunması noktasında bir değerlendirme yapılması gerekirse, kanunun aradığı, az yukarıda sayılan üç şart bakımından bir inceleme yapmak gerekecektir.

Öncelikle, bu şartlardan objektif şartın bir podcast yayınıyla gerçekleşmekte olduğu rahatlıkla söylenebilecektir. Podcast yayını, soyut düzlemde bir fikir olarak kalmamakta, yayında sözlü ifadelerle sunum yapılmakta, bu sunum üçüncü kişiler tarafından işitsel yollarla algılanabilir düzeyde somutlaşmaktadır. Dolayısıyla objektif şart açısından tartışma yaratacak bir husus olmadığı açıktır.

Podcast yayınına şekli şart açısından değerlendirmek için kanundaki eser gruplarına bakılacaktır. Kanunda tasnif edilen eser gruplarının arasında, yeni bir kavram olan podcast elbette yer almamaktadır. Baş döndürücü bir hızla gelişen ve neredeyse her gün yeni teknolojik ürünlerle, uygulamalarla karşılaştığımız bu çağda, kanunun her ürüne yer vermesi beklenemeyecektir. Nitekim kanun koyucu da bu nedenle belli kategoriler oluşturmuş, bu eser kategorilerinin altına belli eserleri sıralamış, fakat bu eserleri örnekler olarak sıralamış ve bu örneklerle benzer nitelikleri taşıyan fikri ürünleri de eser saymanın kapısını açık bırakmıştır. Mesela kanundaki ilgili başlıkların altında açıkça “klip” ifadesi örneklerin arasında sıralanmasa da, şarkıcıların müzik klipleri, gerekli unsurları taşıdığı takdirde sinema eserleri başlığı altında değerlendirilerek sinema eseri olarak kabul edilebilmektedir. Yine kanunda açıkça sayılmayan televizyon program formatlarının, gerekli koşulları taşıdığı takdirde sinema eseri olarak kabul edildiği birçok Yargıtay kararı mevcuttur.²¹ Yargıtay’ın 2013 yılındaki bir kararında ise televizyon formatlarının, yazılı bir metin halinde ve sabit olarak tekrarlanabilir

21 Yargıtay 11. HD., E. 2008/5996, K. 2008/12126, T. 03.11.2008

şeklinde tespit edilmesi koşuluyla FSEK 2. maddede kategorize edilen ilim ve edebiyat eserleri arasında, yazılı eser sayılabileceği kabul edilmiştir.²² Podcast de, kanunda açık bir şekilde zikredilmemiş de olsa, gerekli şartları taşıyorsa ve listelenen eser örneklerinin niteliklerini içeriyorsa, FSEK kapsamında eser sayılabilecektir. Örneğin, podcast yayıncısının hususiyetini taşıyan bir içeriğin, dil ile ifade olunan sözlü bir eser olarak, FSEK 2. maddedeki ilim ve edebiyat eserleri arasında değerlendirilebileceği savunulabilir. Dolayısıyla, podcast yayınları bakımından, içeriğin türü ve hususiyetine bağlı olarak şekli şartın da tamamlanabileceği kanaatindeyiz.

Eserin üçüncü ve en temel şartı olan hususiyet, podcast özelinde de en belirleyici şart olup, podcastin eser olarak değerlendirilip değerlendirilmeyeceği meselesinin ana ekseninin hususiyet noktasında yoğunlaştığı görülmektedir.

Geniş bir çeşitliliğe sahip olan podcast yayınları çok farklı türlerde içeriklerle karşımıza çıkmakta olup bu yayınların hususiyet arz edip etmediği, podcastin içeriğini irdelemeyi gerektirecektir. Bu da bizi her podcast özelinde değerlendirme yapmaya, yani somut olayın özellikleri bakımından inceleme yaparak söz konusu fikri ürünün eser niteliğini haiz olup olmadığını tespit etmeye götürecektir.

Öncelikle, çeşitli kitapların, romanların, tiyatro oyunlarının ya da sinemaların, kısacası başka fikir ve sanat eserlerinin özetinin, belli bir kısmının ya da tamamının seslendirilmesinden/anlatımından ibaret podcast yayınlarının varlığına istinaden, bu tür yayınların bir eser yaratımı olmayacağını belirtmek gerekir. Bu türe örnek olarak, geçmiş dönemlerde TRT’de yayınlanmış olan radyo tiyatrolarının, “Radyo Tiyatrosu” ismi adı altında podcast olarak Spotify’da yer alması gösterilebilir.²³ Burada, hali hazırda mevcut bir başka eserin kullanımı söz konusudur, dolayısıyla yeni bir eser ya da eser sahipliği bulunmayıp, ancak FSEK madde 80 kapsamında bağlantılı hak sahipliği kurumunun cari olacağı söylenebilir. Eser niteliğinin bulunması için, podcast içeriğini üreten kişi ya da kişilerin yayınına konu ettiği eseri değişiklikler yapmak yoluyla, hususiyet de katarak işlemesi gerekmekte olup, bu gerçekleştiği takdirde ise kanunun 6. maddesi çerçevesinde işleme eser gündeme gelecektir.

Bazı medya kuruluşlarının da çeşitli haber bültenlerini ve programlarını podcast yoluyla dijital platforma aktardıkları görülmektedir. Spotify’da yer alan

22 Yargıtay 11. HD., E. 2011/8810, K. 2013/11841, T. 06.06.2013

23 Radyo Tiyatrosu, <https://podcasts.apple.com/tr/podcast/radyo-tiyatrosu/id1446497735> [Erişim: 30.11.2024].

Habertürk Tv²⁴ buna örnek olarak gösterilebilir. Medyascope²⁵, Daktilo 1984²⁶ gibi ana akım medyaya alternatif haber platformlarının da kendi web sitelerinde ya da Apple, SoundCloud, Spotify gibi ağlara düzenli olarak yüklenmekte olan haber bülteni benzeri podcastleri bulunmaktadır. Dünya’den ve Türkiye’den çeşitli günlük haberlerin tekdüze bir biçimde aktarıldığı bu tür podcastlerin de eser niteliği taşıdığına söylenemeyeceğini düşünüyoruz. Nitekim görsel-işitsel yaratımlar arasında yer alan haber bültenlerinin; hem içerik, hem sunuş tarzında çeşitlilik yapma imkânındaki sınırlama nedeniyle, eser sahibinin hususiyetini yansıtmaya olasılığı en düşük yaratım tipi olduğu söylenebilir.²⁷ Buna karşın, çeşitli konukların alındığı, haber bülteninden çok açık oturumu andıran bir atmosferde gerçekleşen, yorum, tartışma gibi olguları içeren podcast yayınlarının, katılımcılarının hususiyetini taşıdığı takdirde eser olmaya daha çok yaklaştığını ve somut olaya göre eser kabul edilebileceğini söylemek gereklidir.

Özellikle pandemi yasakları döneminde yaygınlaşmış olan, kişilerin çeşitli günlük konulardan spontan biçimde konuştukları podcast yayınları da bulunmaktadır. Sohbet havasında geçen bu yayınlar genelde tek bir kişi tarafından ya da iki üç kişilik arkadaş grupları tarafından icra edilmektedir. Bu türe örnek olarak “Stockholm-İstanbul Geyikleri”²⁸ ya da “Biraz Konuşabilir miyiz”²⁹ gösterilebilir. Bu tür podcastlerin FSEK anlamında eser niteliğini taşıyabileceğini söylemek güç gibi görünse de, genellemeye gitmeden, her program ve yayın özelinde hususiyet unsurlarını sorgulamak ve bu minvalde tartışmak gerekecektir. Kezâ kültür-sanat konuları üzerine gündelik sohbetlerin yapıldığı podcast içerikleri için de böyle göreceli bir durum olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Nitekim eserin herhangi bir bilimsel niteliği taşıyıp taşıyamaması, koruma kapsamına dâhil olmak bakımından önem taşıyamamalıdır. Örneğin, bir halk şairinin şiiri de, bir ilkokul öğrencisinin yazdığı hikâye de, bir konuşun birtakım konular hakkındaki yorumları da, yaratıcısının hususiyetini taşıması ve belirli bir fikri çaba taşıması kaydıyla ilim ve edebiyat eseri sayılmalı ve FSEK

24 Habertürk Tv, <https://open.spotify.com/show/52cagxQknlP1KjBKsht5LT> [Erişim: 30.11.2024].

25 Medyascope, <https://medyascope.tv/podcast/> [Erişim: 30.11.2024].

26 Daktilo1984, <https://daktilo1984.com/podcast/> [Erişim: 30.11.2024].

27 Yalçın Tosun, “Sinema Eserleri ve Eser Sahiplerinin Hakları” (Doktora Tezi, Galatasaray Üniversitesi, 2009), s. 190, <https://www.telifhaklariderneği.org/fileSource/tezler/DT-Sinema%20eserleri%20ve%20eser%20sahibinin%20haklar%C4%B1-YAL%C3%87IN%20TOSUN.pdf> [Erişim: 30.11.2024].

28 Stockholm-İstanbul Geyikleri, <https://www.turkcepodcast.com/2019/07/stockholm-istanbul-geyikleri-podcast.html> [Erişim: 30.11.2024].

29 Biraz Konuşabilir miyiz, <https://podcasts.apple.com/tr/podcast/biraz-konu%C5%9Fabilir-miyiz/id1532718489> [Erişim: 30.11.2024].

korumasından yararlanmalıdır.³⁰ Bu bağlamda; belli bir orijinallik, yaratıcılık, kendine has bir üslup içeren çeşitli yorum ve sohbetlerin dahi eser olarak kabul edilmesinin önünde bir engel olmadığı söylenebilecektir.

Bilimsel ve akademik içeriklere sahip podcast yayınları da görülmektedir. “Açık Bilim”³¹, “Evrım Ağacı”³² gibi podcastler bu çerçevede gösterilebilir. Bu podcastlerde genelde bilim insanları yayın boyunca çeşitli bilimsel konuları değerlendirmektedir. Bu tür podcast yayınlarının da, zihinsel ve entelektüel faaliyetlerin yanında içerikleri üreten kişilerin kattığı bir hususiyet taşıdıkları takdirde ilim ve edebiyat eserleri başlığı altında sözlü eser sayılarak korunmaları gerektiğini söyleyebiliriz.

Kimi podcast yayınları, belli bir format oluşturup o format üzerine bir seri şeklinde devam etmektedir. Her yayın aynı düzen ve format içinde gerçekleşmektedir. Mesela popüler podcast yayıncılarından biri olan Nilay Örnek’in hazırladığı “Nasıl Olunur?” isimli podcast serisi bu türe verilecek örneklerden biridir.³³ Bu program Nilay Örnek’in sunuculuğunda gerçekleşmekte, her bölümde, mesleğinin önde gelen isimlerinden olduğu düşünülen, kamuoyunda belli bir tanınırlık düzeyi de bulunan kişiler programa konuk olmakta, mesleklerinde nasıl başarılı olarak şu an bulundukları noktaya geldiklerini anlatmaktadır. Bu tip, adım adım nasıl bir yönerge ve akış izleneceği belli olan, kendine has bir karakteristiği olan ve her bölümde aynı yapıyla devam eden podcast yayınlarının program formatları gibi değerlendirilmeleri isabetli görünmektedir. Kanunda yer bulamasa da doktrinde ve çeşitli mahkeme kararlarında karşımıza çıkan televizyon program formatı kavramı, televizyon ve radyo programları bağlamında kullanılmakta olup “*bir televizyon programının karakteristik özelliklerini içeren ve programın her bir bölümünde farklı şekilde muhtevası doldurulabilecek olan temel bir yapıdır*” şeklinde tanımlanmaktadır.³⁴ Çolak’a göre, program formatı “*diijital iletişim de dahil olmak üzere herhangi bir yayın biçimine konu programın birden çok sayıda bölümünden her birimin ne şekilde yapılacağını, ne şekilde cereyan edeceğini gösteren ve programın adı, akışı, programın sunucusunun konum ve tutumu, stüdyo içi ve stüdyo dışı izleyicilerin konumları ile programa katılma biçimleri, stüdyo tasarımı, kamera*

30 İhsan Baştürk, “Genel Olarak Fikir ve Sanat Eserleri ve Bunlara İnternet Yoluyla Tecavüz ile Sonuçları” (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2006), s.46. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=rmenVJD-2MOTI72GXjCBfw&no=l47ZJxQM2WyyAc22jprpVA> [Erişim: 30.11.2024].

31 Açık Bilim, <http://www.acikbilim.com/category/yayinlar> [Erişim: 30.11.2024].

32 Evrim Ağacı, <https://evrimagaci.org/podcast> [Erişim: 30.11.2024].

33 Nasıl Olunur, <https://nilayornek.com/kategori/podcast-2/nasil-olunur/> [Erişim: 30.11.2024].

34 Mustafa Arıkan, “Fikri Mülkiyet Hukukunda Televizyon Program Formatlarının Korunması”, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, c. 17 S.2, 129-170, (2009), s. 163. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/262726> [Erişim: 30.11.2024].

hareketleri, kullanılacak anahtar ifadeler ve sloganlar ile müzikler gibi tüm programın karakteristik özelliklerini içeren ve sahibinin hususiyetini taşıyan çerçeve plan ya da taslaklardır.”³⁵ “Nasıl Olunur?” isimli podcast serisi de kendine özgü belirgin yapısı, bu yapının istikrarlı bir şekilde her bölümde devam ettirildiği düşünüldüğünde, program formatlarına benzerlik taşımaktadır. Doktrinde program formatlarının hukuki niteliği hususunda sözbirliği olmasa da, yukarıda da değinildiği üzere birçok mahkeme kararında program formatlarının eser olarak korunması gerektiği hükmüne varılmıştır. Yargıtay kararlarında televizyon program formatlarının sinema eserleri başlığı altında ya da ilim ve edebiyat eserleri başlığı altında olduğu yönünde farklı değerlendirmeler mevcut olup, podcast özelinde görsel bir anlatım olmadığı için, “Nasıl Olunur” örneğindeki gibi belli bir karakteristiği ve formatı olan podcast yayınlarının sinema eserleri başlığı altında değil de FSEK 2. maddede düzenlenen ilim ve edebiyat eserleri başlığı altında değerlendirilmesi gerektiği kanaatindeyiz.

Özetle, podcast yayınlarında içeriklere ilişkin bir inceleme ve tasnif yapılması, her somut podcast özelinde hususiyet değerlendirmesinin yapılması gereklidir. Dil ile ifade edilen bir ürün olmasına istinaden, bir podcast içeriğinin gerekli şartları ve hususiyeti taşıdığı takdirde “sözlü eser” olarak kabul edilmesinin önünde ilke olarak bir engel bulunmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Ayrıca, içeriğinden bağımsız, podcast yayınının biçimsel yapısı; her bölümde tekrar eden belli bir akışı, özgün bir formatı ihtiva ediyorsa, program formatlarına benzer bir şekilde sözlü ya da yazılı eser olarak kabul edilebilecektir. Dolayısıyla, podcast yayınlarının önemli bir kısmının, tür ve içeriklerine göre FSEK madde 2 çerçevesinde ilim ve edebiyat eserleri başlığı altında değerlendirilebileceğini, bir kısım podcast yayınının da FSEK madde 6 çerçevesinde işleme eser başlığına dahil edilebilir olduğunu düşünüyoruz.

35 Uğur Çolak, “Televizyon Program Formatlarının Korunması”, Fikri Mülkiyet ve Rekabet Hukuku Dergisi, c.4, S.3, (2004), s.24.

Sonuç

Dijital çağ teknolojisinin hayatımıza kattığı kavramlardan birisi de podcast yayıncılığıdır. Podcast, ses ve medya ürünlerinin internet üzerinden bilgisayar ve taşınır cihazlarına indirilebilecek şekilde yayınlanması olup, bu şekilde indirilmiş dosyalara podcast denilmektedir.

İnternet kullanımının ve dijitalleşmenin artmasıyla podcast üretimi ve kullanımı da artmış, özellikle Covid-19 pandemisi döneminde zirveye ulaşmıştır. Birçok kişi ve kuruluş tarafından bilim, kültür, sanat, tarih, sohbet gibi birçok türde podcast yayını yapılmakta olup, bu durum podcast yayınlarının hukuki niteliği ve fikri haklar çerçevesindeki konumu hakkında düşünmeyi gerektirmektedir.

Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu’nun odağında “eser” kavramı yer almakta olup, eser sayılabilmek için fikri bir ürünün yaratıcısının hususiyetini içermesi, bu doğrultuda şekillenmesi/somutlaşması ve kanunda dört başlık altında sayılan gruplardan birine dahil olması gerekmektedir. Bu koşullar doktrinde sübjektif, objektif ve şekli şart olarak da bilinmektedir. Eser sayılmak hususunda temel belirleyici koşul hususiyet olup, podcast yayınlarının hususiyet taşıması halinde kanun kapsamındaki eser gruplarına dahil sayılıp eser kabul edilmesinin önünde teorik olarak bir engel bulunmamaktadır. Dolayısıyla türüne, içeriğine, unsurlarına, kısaca somut koşullara bakılarak podcastin eser niteliğini haiz olup olmadığını değerlendirmek gerekecektir. Kimi podcastler içeriklerinin hususiyet arz eden fikri ürünler olmaları bakımından, kimi podcastler yayınlarının düzeni ve formatının hususiyet arz eden yapısı bakımından FSEK madde 2’de düzenlenen ilim ve edebiyat eserleri başlığı altında eser sayılabilecek, kimi podcastler de başka eserlerin değişiklik yapılarak işlenmesi bakımından FSEK madde 6 başlığı altında işleme eser niteliği taşıyacaktır.

KAYNAKÇA

- Arıkan, Mustafa. “Fikri Mülkiyet Hukukunda Televizyon Program Formatlarının Korunması”,
- Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, c. 17 S.2, 129-170, 2009. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/262726> [Erişim: 30.11.2024].
- Baştürk, İhsan. “Genel Olarak Fikir ve Sanat Eserleri ve Bunlara İnternet Yoluyla Tecavüz ile Sonuçları” (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2006), <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=rmenVJD-2MOT172GXjCBfw&no=l47ZJxQM2WyqAc22jprpVA> [Erişim: 30.11.2024].
- Budak, Emrah. “Dijital Haberciliğe Farklı Bir Bakış: Podcast Yayınları”, *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, c. 9, S.1, 373-398, 2021. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1399793> [Erişim: 30.11.2024].
- Can, Mustafa Erdem. “Radyo ve televizyon yayınları üzerindeki fikri haklar”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, c.1, S.4, 291-348, 1999. <https://kutuphane.dogus.edu.tr/mvt/pdf.php> [Erişim: 30.11.2024].
- Çolak, Uğur. “Televizyon Program Formatlarının Korunması”, *Fikri Mülkiyet ve Rekabet Hukuku Dergisi*, c.4, S.3, 11-34, 2004.
- Gürkan, Cemal Gencer. “İnternet ile Gelişen ve Değişen Radyo Kültürü: Spotify İncelemesi”,
- İstanbul Aydın Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, c.7, S.13, 101-110, 2021. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1534117> [Erişim: 30.11.2024].
- Hammersley, Ben. “Television industry”, <https://www.theguardian.com/media/2004/feb/12/broadcasting.digitalmedia> [Erişim: 02.11.2022]
- Kılıçoğlu, Ahmet. Eser Sayılmayan Fikri Ürünler ve Eserin Adı ve Alametleri Üzerindeki Haklar”, *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, c.8 S.özel, 1585-1636, 2013. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/179471> [Erişim: 30.11.2024].
- Medin, Burak. “Dijitalleşen dünyada fikri haklar sorunu”, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal*

- Bilimler Dergisi*, c.7, S.2, 51-68, 2017. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/335522> [Erişim: 30.11.2024].
- Suluk, Cahit, Karasu, Rauf ve Nal, Temel. *Fikri Mülkiyet Hukuku*. 5. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2021.
- Suluk, Cahit, Karasu, Rauf ve Nal, Temel. *Fikri Mülkiyet Hukuku*. 4. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2020.
- Tekinalp, Ünal. *Fikri Mülkiyet Hukuku*, 4. Baskı. İstanbul: Arıkan Basım Yayım Dağıtım, 2005.
- Tosun, Yalçın. “Sinema Eserleri ve Eser Sahiplerinin Hakları” (Doktora Tezi, Galatasaray Üniversitesi, 2009). <https://www.telifhaklaridernegi.org/fileSource/tezler/DT-Sinema%20eserleri%20ve%20eser%20sahibinin%20haklar%C4%B1-YAL%C3%87IN%20TOSUN.pdf> [Erişim: 30.11.2024].
- Yücel, Rıdvan. “Podcast’in Kısa Tarihi: Doğuşu, Yükselişi, Monetizasyonu”, *Erciyes İletişim Dergisi*, c.7, S.2, 1303-1319, 2020. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1205130> [Erişim: 30.11.2024].

İnternet Kaynakları

www.mevzuat.gov.tr

www.legalbank.net

<https://dergipark.org.tr/tr/>

BÖLÜM 16

Çatışma Bölgelerinde Kültürel Mirasın Korunması Üzerine Bir Değerlendirme

Mohammed S A Elfarra¹ &
N. Aydan Sat²

¹ Doktora Öğrencisi, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Ana Bilim Dalı, ORCID NO: 0000-0003-1629-064X

² Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, ORCID NO: 0000-0003-0997-3602

GİRİŞ

Kültürel miras, bir toplumun tarih boyunca edindiği kimlik ve kültürel çeşitliliğin yansımasıdır. Anıtlar, dini yapılar, geleneksel konutlar ve arkeolojik alanlar; toplumların tarihî belleğini ve kültürel kimliğini oluşturan temel unsurlardır. Çatışma bölgelerinde bu değerler, fiziksel tahribat, plansız kentleşme, ihmal ve kaynak yetersizliği gibi ciddi tehditlerle karşı karşıya kalmaktadır. Özellikle coğrafi konumu ve tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapan şehirlerde süregelen savaşlar ve işgaller nedeniyle bu eşsiz dokuların kaybolma tehlikesi gün geçtikçe artmaktadır.

Bu çalışma; çatışma bölgelerinde kültürel mirasın korunmasına yönelik olarak teorik ve pratik yaklaşımlar geliştirmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada öncelikle kültürel miras kavramı ve sınıflandırması ele alınmakta, ardından çatışmanın kültürel miras üzerindeki etkileri incelenmiş, uluslararası koruma mekanizmalarının rolü değerlendirilmiştir. UNESCO gibi konuyla ilgili önemli uluslararası kurumların çatışma altındaki tarihi ve kültürel alanların korunmasında üstlendikleri/üstlenebildikleri roller dünya örnekleri üzerinden aktarılmaktadır. Bu bağlamda çalışma, çatışma bölgeleri için örnek teşkil edecek kapsamlı bir rehber niteliği olmayı hedeflemektedir.

1. ÇATIŞMA VE KÜLTÜREL MİRASIN TANIMI VE KORUMA İHTİYACI

1.1. *Kültürel Miras Kavramı*

Kültürel miras kavramı, geçmişte anıt, mülkiyet ve mal varlığı olarak kullanılan dar bir anlamdan çıkarak, günümüzde toplumların tarihî ve kültürel kimliğini yansıtan çok yönlü bir unsur olarak tanımlanmaktadır. Aslında bu miras; anıtlar, yapı grupları, sit alanları, gelenekler, inançlar, el sanatları ve sözlü anlatımlar gibi hem somut hem de somut olmayan unsurları kapsamaktadır.

1931 Atina Şartı'ndan itibaren kültürel mirasın korunması konusu uluslararası belgelerde önemli bir yer edinmiş (Vecco, 2010); 1954 Lahey Sözleşmesi'nde kültürel miras, insanlığın ortak değerleri olarak kabul edilmiştir (Çokişler, 2019). 1964 Venedik Tüzüğü ise tarihi eserlerin gelecek nesillere aktarılması gereken ortak miras olduğunu vurgulamaktadır (ICOMOS, 1965). UNESCO'nun 1972 Dünya Mirası Sözleşmesi'nde ise kültürel miras; anıtlar, bina grupları ve sit alanları olarak tanımlanmıştır (UNESCO vd., 2013, p. 12). 1975'de yayınlanan Avrupa Mimari Miras Şartı ve ICOMOS'un tanımlamaları ise, kültürel mirasın sadece büyük ölçekli anıtları değil, şehirler ve köylerdeki küçük ölçekli yapı gruplarını da kapsadığını göstermektedir (ICOMOS, 2011).

Son olarak, Dünya Mirası Sözleşmesi'nin 1. Maddesi; anıtlar, bina grupları ve sit alanlarını, Üstün Evrensel Değere sahip kültürel miras unsurları olarak tanımlar. Bu çerçevede kültürel mirasın korunması, insanlığın geçmişiyle bağlarını sürdürebilmesi ve gelecek kuşaklara aktarılması açısından hayati öneme sahiptir (ICOMOS, 2008).

1.2. Kültürel Mirasın Sınıflandırması

Kültürel miras (KM), geçmiş nesillerden miras alınan ve gelecek nesillere aktarılan somut ve somut olmayan değerleri ifade eder. Anıtlar, binalar, sanat eserleri, manzaralar, gelenekler ve inançlar gibi toplumların kimliğini ve çeşitliliğini yansıtan birçok unsuru bünyesinde barındırır. KM, bir topluluğun kimliği ve aidiyet duygusunun temel bileşeni olarak kabul edilir. Günümüzde UNESCO, ICOMOS ve diğer uluslararası kuruluşlar tarafından belirlenen sınıflandırmalara göre kültürel miras; somut kültürel miras, sualtı kültürel mirası, somut olmayan kültürel miras ve doğal miras olmak üzere dört ana kategoriye ayrılmaktadır (Gül Ünal, 2014).

- Somut Kültürel Miras:

- Taşınır Kültürel Miras: Tablolar, heykeller, sikkeler, el yazmaları ve arkeolojik eserler gibi taşınabilir kültürel varlıklardır.

- Taşınmaz Kültürel Miras: Anıtlar, arkeolojik sit alanları ve tarihi kent dokuları gibi yer değiştiremeyen varlıklardır.

- Sualtı Kültürel Miras:

Deniz ve göl tabanlarında bulunan batıklar, sualtı kalıntıları ve tarihi sualtı kentlerini içerir.

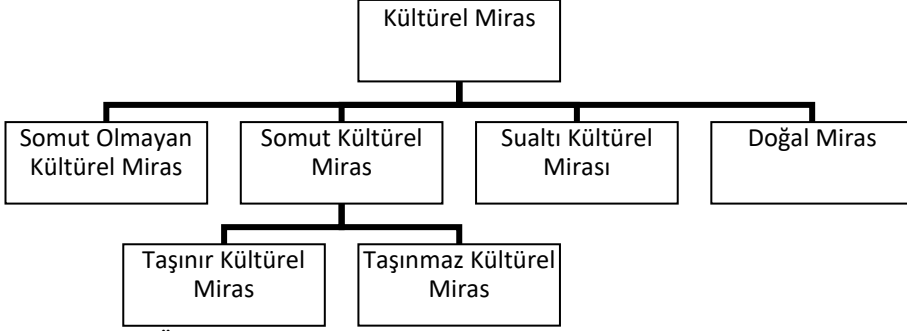
- Somut Olmayan Kültürel Miras:

Sözlü anlatımlar, gösteri sanatları, ritüeller, geleneksel el sanatları ve sosyal uygulamalar gibi toplumsal belleği oluşturan unsurlardır.

- Doğal Miras:

Kültürel boyut taşıyan doğal alanlar, jeolojik oluşumlar, biyolojik çeşitlilik alanları ve kültürel peyzajları kapsar.

Çizelge 1: Kültürel Miras Sınıflandırma

Kaynak: (Gül Ünal, 2014)

Kültürel ve tarihi mirasın bu şekilde sınıflandırılması, koruma ve yönetim süreçlerinde sistematik bir yaklaşımın geliştirilmesine olanak sağlar. Bu sınıflandırmaların evrimi ve önemi uluslararası anlaşmalar ve sözleşmelerle pekiştirilmiş olup, bu çerçevede mirasın sürdürülebilirliği her geçen gün daha fazla önem kazanmaktadır.

1.3. Çatışma Genel Tanımları

Çatışma kavramı, birçok uzman ve araştırmacı tarafından farklı açılardan tanımlanmıştır. Frankl çatışmayı “ulusal amaç ve çıkarlardaki farklılıklardan kaynaklanan bir durum” olarak nitelendirirken, Spiegel ise çatışmayı “aynı çevrede bir arada yaşayamayan, uyumsuz taraflar arasındaki bir kültürel çatışma biçimi” şeklinde tanımlamaktadır (Spiegel, 1957; Shalal, 2019). Al-Ammari'ye göre çatışma, “çıkarlar, siyasi inançlar, programlar ve diğer çatışan varlıklar arasındaki etkileşimdir” ve özü irade çatışmasına dayanır (Abu Karsh, 2017). Genel olarak çatışma; iki veya daha fazla taraf arasında, karşıt çıkarlar, amaçlar veya değerlerin varlığı nedeniyle oluşan gerilim ve mücadele durumudur (Merriam-Webster, 2022).

Abu Karsh (2017), çatışmayı dört aşamada ele alır: gerginlik, kriz, basit ihtilaf ve savaş. Gerginlik; şüphe ve güvensizlik ortamıdır. Kriz; mevcut istikrarlı duruma açık tehditlerin olduğu andır. Basit ihtilaf; hukuki meselelerden doğan anlaşmazlıklardır. Savaş ise doğrudan devletler arası silahlı çatışmayı ifade eder.

2. ÇATIŞMA BÖLGELERİNDE KÜLTÜREL MİRASIN KARŞILAŞTIĞI TEHDİTLER VE AŞAMALAR

Bu bölümde, tarihi ve kültürel miras alanlarının karşılaştığı çeşitli riskler ve bu risklerin korunma sürecindeki etkileri ele alınmaktadır. Risk, bir olayın meydana gelme olasılığı ve olumsuz sonuçlarının birleşimi olarak tanımlanır.

Özellikle son yüzyılda, kentlerin kontrolsüz büyümesi, teknolojik ilerlemeler, ekonomik gelişmeler gibi etmenlerle hem somut hem de soyut miras değerlerinin özgünlüğü ve korunması büyük tehdit altına girmektedir. Bu tehditler, doğal afetlerin yanı sıra insan kaynaklı risklerle birleşerek, kültürel miras alanlarının korunmasında büyük zorluklar yaratmaktadır (Yıldırım, Özal, & Özmertyurt, 2019).

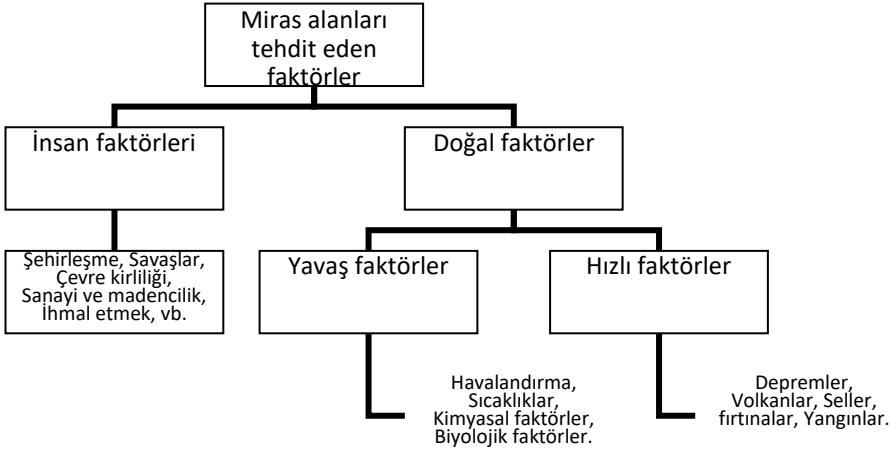
2.1. Tarihi ve Kültürel Alanları Tehdit Eden Faktörler

- Doğa ve İnsan Kaynaklı Afetler: Deprem, seller, yangınlar gibi doğal afetler, kültürel miras alanlarına ciddi zararlar verebileceği gibi, savaşlar ve çatışmalar gibi insan kaynaklı afetler de büyük tahribat yaratabilir (Yıldırım, Özal, & Özmertyurt, 2019).
- Sosyal ve Ekonomik Değişmeler: Toplumsal yapıda ve ekonomik koşullarda yaşanan değişiklikler, kültürel mirasın korunmasını zorlaştırabilir. Özellikle kentleşme ve turizm faaliyetleri gibi unsurlar, miras alanlarını tehdit edebilir (Al-Hayaji, 2016).
- Teknolojik Gelişmeler: Hızla gelişen teknoloji, özellikle altyapı projeleri ve inşaat faaliyetlerinde, kültürel miras alanlarının özgünlüğünü ve bütünlüğünü tehdit edebilir (Yıldırım, Özal, & Özmertyurt, 2019).
- Koruma Uygulamalarının Yetersizliği: Kültürel miras alanlarının korunmasına yönelik eksik veya kontrolsüz uygulamalar, bu alanların hasar görmesine neden olabilir (Al-Hayaji, 2016).
- Turizm Baskısı: Artan turist talebi, miras alanlarına büyük baskılar yaparak, bu alanların bozulmasına ve aşınmasına yol açabilir (Yıldırım, Özal, & Özmertyurt, 2019).
- İklim Değişikliği: Küresel iklim değişikliği, kültürel miras alanlarını tehdit eden deniz seviyesi yükselmesi, erozyon ve ekstrem hava olaylarına neden olabilir (Yıldırım, Özal, & Özmertyurt, 2019).

Riskler, doğal ve insan kaynaklı olarak iki ana grupta sınıflandırılabilir:

- Doğal Kaynaklı Riskler: Deprem, seller, fırtınalar gibi doğal olaylar kültürel miras alanlarına zarar verebilecek fiziksel etkiler yaratabilir (Al-Hayaji, 2016).
- İnsan Kaynaklı Riskler: Savaşlar, çatışmalar, kentleşme, plansız gelişme, çevre kirliliği, turizm ve vandalizm gibi insan kaynaklı faktörler de kültürel mirası tehdit edebilir (Al-Hayaji, 2016).

Çizelge 2: Tarihi alanları tehdit eden faktörler

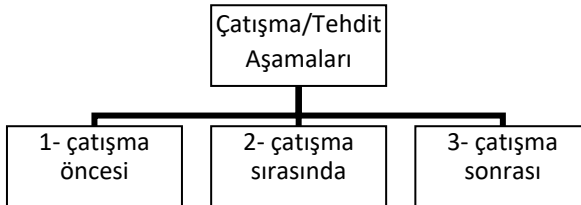
Kaynak: (Al-Hayaji, 2016)

Bu sınıflandırma, kültürel mirasın maruz kaldığı çeşitli tehlikeleri anlamamıza ve bu risklere karşı koruyucu önlemler geliştirilmesine yardımcı olmaktadır. Bu tür bir ayırım, miras koruma uzmanlarına ve plancılara karşılaşılan tehditleri daha etkili bir şekilde ele almalarına yardımcı olmaktadır.

2.2. Çatışma/Tehdit Aşamaları ve koruma

Kültürel miras alanlardaki çatışma riskleriyle başa çıkmada planlama süreci genellikle üç aşamadan oluşmaktadır: çatışma öncesi, çatışma sırasında ve çatışma sonrası dönem. Her bir aşama, tarihi mirasın korunması ve çatışmaların etkilerini en aza indirme açısından kritiktir. Ancak birçok bölge, özellikle çatışma öncesi aşamada, çatışma riskleriyle yüzleşmek için gerekli hazırlıkları yapmadan doğrudan çatışma altında kalmaktadır (Gündoğdu ve Ünal, 2020).

Çizelge 3: Çatışma/Tehdit Aşamaları

Kaynak: (Gündoğdu ve Ünal, 2020).

Bu noktada, özellikle çatışma öncesi aşamada, çatışma risklerini azaltmak ve tarihi alanlardaki somut mirası korumak için alınabilecek önlemlere odaklanmak gerekmektedir. Bu önlemler, yerel topluluklar, uzmanlar ve ilgili paydaşlar arasında işbirliğini ve tarihi mirasın sürdürülebilir bir şekilde korunması için stratejik planlamayı içermelidir. Ayrıca, bu süreçte toplumun katılımı ve bilinçlendirilmesi, koruma çabalarını güçlendirmek adına kilit faktördür.

Çatışma sırasında ve sonrasında, etkilenen alanlarda hızlı müdahale ve restorasyon çabalarıyla birlikte, toplumların rehabilite edilmesi ve uzlaşma süreçlerine katılımı da önemlidir. Bu, sadece fiziksel mirasın değil, aynı zamanda toplumsal bağların ve tarihi hafızanın korunmasına da hizmet eder.

Sonuç olarak, tarihi alanlardaki çatışma riskleriyle başa çıkma, kapsamlı bir stratejik planlama, yerel katılım ve uluslararası işbirliği gerektiren karmaşık bir süreçtir. Bu süreç, tarihi mirası gelecek nesillere aktarırken, aynı zamanda toplumsal uzlaşma ve sürdürülebilir bir gelecek için temel bir taahhüttür.

2.3. Tehdit Eden Faktörlere Yönelik UNESCO ve Diğer Uluslararası Kuruluşların Rolü

Savaşlar ve çatışmalar, kültürel miras alanlarını doğrudan tehdit eder. Çatışma altındaki bölgelerde tarihi yapıların yıkılması, altyapının tahrip edilmesi ve yerel halkın yerinden edilmesi gibi durumlar, mirasın korunmasını son derece zorlaştırmaktadır. Bu tür durumlar, yalnızca fiziksel yıkıma yol açmakla kalmaz, aynı zamanda bölgenin kolektif belleğini ve kültürel kimliğini de tehdit eder. Bu nedenle, uluslararası düzeyde çatışma sonrası restorasyon ve koruma çalışmaları büyük önem taşımaktadır (Yıldırım, Özal, & Özmertyurt, 2019).

Uluslararası kuruluşlar, kültürel mirasın korunmasına yönelik riskleri belirleme ve çözme konusunda önemli bir rol oynamaktadır. Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization), Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi ICOMOS (International Council on Monuments and Sites) ve Kültürel Mirasın Korunması ve Onarımı için Uluslararası Çalışmalar Merkezi ICCROM (International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property) gibi kuruluşlar, miras alanlarının korunmasına yönelik çalışmaları koordine etmekte ve çatışma sonrası restorasyon için destek sağlamaktadır. UNESCO'nun "Tehlike Altındaki Dünya Mirasları Listesi", bu tür tehditlerle mücadele için uluslararası toplumun dikkatini çekmeyi amaçlamaktadır. Bu liste, tehdit altındaki alanların korunması için düzeltici önlemler geliştirilmesine yardımcı olmaktadır (UNESCO, 2019).

Sonuç olarak, kültürel miras alanlarının korunması için, hem doğal hem de insan kaynaklı risklere karşı etkili planlama ve müdahale stratejileri geliştirilmelidir. Özellikle atışma bölgelerinde, yerel ve uluslararası işbirliği, mirasın korunması için kritik öneme sahiptir (Yıldırım, zal, & zmertyurt, 2019).

2.4. Çatışma Altındaki Kültürel Miras Alanlarına ve Uluslararası Kuruluşların Müdahalelerine rnekler

Orta Doğu ve Kuzey Afrika’da son yıllarda artan çatışmalar, kültürel miras alanlarının yok olmasına neden olmuştur. Kültürel mirasın kasıtlı olarak yok edilmesi, “identicide” (kimlik öldürme) ve “memoricide” (hafıza yok etme) olarak da tanımlanmaktadır (Barakat, 2020). Kültürel miras alanları, çatışma dönemlerinde hedef haline gelmekte, yağmalanmakta ve büyük zarar görmektedir. Bu durum, sadece bölge halkı için değil, insanlık için de geri dönüşü olmayan kayıplar yaratmaktadır (Saad ve Gladstone, 2013).

Birçok tarihi şehir, çatışmalar nedeniyle harap olmuş; taşınabilir kültürel miras ise çalınmış veya kaçırılmıştır. UNESCO Dünya Mirası Listesi’nde yer almayan pek çok kültürel alan, gerekli koruma ve finansal desteği görememektedir (GHF, 2010). Yapılan araştırmalar, tarihi kentlerin ve anıtların özellikle çatışma dönemlerinde hedef alındığını ortaya koymaktadır (Stone, 2016). Koruma bilincinin eksikliği, ihmal, yağmalama ve kasıtlı yıkımlar, kültürel mirasa yönelik tehditlerin başlıca sebepleridir.

Suriye, Irak, Yemen ve Filistin gibi ülkelerdeki tarihi şehirler büyük yıkımlara uğramış, rneğin Halep, Musul ve Rakka’da çatışma sonrası yeniden inşa ve koruma süreçleri genellikle ihmal edilmiştir (ArcHerNet, 2018). Bu nedenle, tarihi şehirlerin korunması ve sürdürülebilir restorasyonu için uzun vadeli planlara ve uluslararası iş birliğine ihtiyaç duyulmaktadır.

rnek olarak aşağıda Tablo 1’de çatışma bölgelerindeki tarihi ve kültürel miras alanlarının korunmasına yönelik uygulamaları detaylı bir şekilde incelenmektedir. atışmaların miras alanları üzerinde bıraktığı etkiler ve uygulanan koruma çalışmaları farklı örneklerle değerlendirilmektedir. Aşağıda, bu alanlarda gerçekleştirilen koruma uygulamaları, alanların sahip olduğu miras değerleri sunulmaktadır.

Tablo 1: Çatışmaların etkisi altındaki kültürel miras alanları ve uygulanan koruma önlemlerinin değerlendirilmesi ve çıkarımlar.

Ülke	Örnek Alan	Çatışmanın Etkileri	Koruma Uygulamaları	Değerlendirme ve Çıkarımlar
Yemen (UNESCO, 1982).	Shibam	Kerpiç kule evlerin fiziksel bozulması ve yapısal tehlikeler	GOPHCY ve GIZ destekli, evlerin %60'ının restorasyonu	Geleneksel konut belgelenmesi, evlerin restorasyonu olumlu; ancak GOPHCY'nin daha fazla araç ve kapasiteye ihtiyacı var.
Suriye (UNESCO, 1986)	Halep	Binaların tahribatı, doku bozulması, Ulu Cami hasar görmesi	UDP programı ile uluslararası kuruluşların işbirliği; eski kent dokusunun rehabilitasyonu ve koruma planı	Eski Kent için alan sınırı ihtiyacı kritik, uluslararası desteğin devam etmesi gerekmektedir. Ayrıca dokunun korunması için stratejik planlama zorunludur.
Afganistan (UNESCO, 2003)	Bamiyan Vadisi	Buda heykellerinin yıkımı, mağara sanatının vandalizm riski	UNESCO tarafından koruma planı, Buda nişlerinin sağlamaştırılması	Alanda vandalizmi engelleyen güvenlik tedbirleri önemli; kültürel turizm için sürdürülebilir programlar desteklenmelidir.
Irak (UNESCO, 2018)	Musul	Osmanlı dönemi yapıları yıkılmış, müzelerdeki eserler yağmalanmış	Eski Musul Şehri'nin yeniden inşası, Telafer Kalesi'nin restorasyonu	Irak'taki sistematik yağma ve yağmalanan eserlerin geri alınması için uluslararası koordinasyonun geliştirilmesi gereklidir.
Filistin (UNESCO, 2017)	El Halil	Kentin dokusal bütünlüğü bozulmuş, bazı yapılar ciddi hasar görmüş	Yönetim ve koruma planlarının oluşturulması ve onaylanması	El Halil'in tüm tarihi dokusu için koruma planının uygulanabilirliği incelenmeli, ulusal ve uluslararası koruma mekanizmalarının sağlamaştırılması gerekmektedir.

3. KORUMA STRATEJİLERİ VE REHBER ÖNERİLERİ

Tarihi ve kültürel miras alanları, yalnızca geçmişin izleri değil, aynı zamanda bir toplumun kimliğini, belleğini ve sürekliliğini temsil eder. Gazze gibi çok katmanlı ve zengin bir tarihî dokuya sahip şehirlerde bu mirasın korunması, yalnızca yerel değil, uluslararası bir sorumluluk olarak görülmelidir. Çatışma bölgelerinde ise koruma süreçleri çok daha karmaşık hâle gelmekte; savaşın yıkıcı etkileri karşısında miras alanları hem fiziksel olarak zarar görmekte hem de kültürel kimlik açısından tehdit altına girmektedir. Bu nedenle, koruma stratejileri; savaş öncesi, sırası ve sonrası olmak üzere üç aşamalı olarak planlanmalı ve uygulamaya geçirilmelidir.

3.1. Savaş Öncesi Koruma Stratejileri ve Rehber Öneriler

- **Envanter ve Belgeleme:**
Tüm tarihî yapılar ve arkeolojik alanların ayrıntılı envanterlerinin oluşturulması ve dijital ortamda yedeklenmesi gerekmektedir.
- **Risk Analizi ve Önceliklendirme:**
Miras alanlarının risk haritalarının hazırlanması, olası tehditlere karşı en hassas bölgelerin belirlenmesi ve acil müdahale planlarının oluşturulması önemlidir.
- **Yasal Çerçevenin Güçlendirilmesi:**
Yerel ve uluslararası mevzuata uygun koruma yasalarının geliştirilmesi ve mevcut yasaların etkin şekilde uygulanması sağlanmalıdır.
- **Toplum Bilinçlendirme ve Katılımı:**
Yerel halkın kültürel miras bilinci artırılmalı; sivil toplum kuruluşları, belediyeler ve eğitim kurumlarıyla iş birliği içinde farkındalık programları düzenlenmelidir.
- **Uluslararası İşbirlikleri:**
UNESCO ve ICOMOS gibi kuruluşlarla iş birliği içinde, destek projeleri ve ortak eğitim çalışmaları yapılmalıdır.

3.2. Savaş Sırasında Koruma Stratejileri ve Rehber Öneriler

- **Acil Hasar Tespiti ve Belgeleme:**

Savaşın başladığı ilk andan itibaren hasar gören alanların belgelenmesi için saha ekipleri oluşturulmalı ve dijital kayıtlar alınmalıdır.

- Geçici Koruma Önlemleri:

Hafif hasarlı yapıların geçici koruma örtüleri ve destek sistemleriyle korunması sağlanmalıdır.

- Uluslararası Bildirim ve Takip:

Hasar ve yıkım durumları uluslararası kurumlara rapor edilerek, savaş suçları kapsamında değerlendirilmeleri ve müdahale çağrısı yapılmalıdır.

- Kültürel Mirasın Taşınması (Mümkünse):

Küçük ve taşınabilir eserler, güvenli alanlara veya ülke dışındaki koruma merkezlerine taşınmalıdır.

- Toplum Desteği ve Eğitimi:

Yerel halk ve gönüllüler, enkaz kaldırma sırasında tarihî yapılar ve taşınabilir eserler konusunda dikkatli olmaları için eğitilmelidir.

3.3. Savaş Sonrası Koruma Stratejileri ve Rehber Öneriler

- Detaylı Hasar Değerlendirmesi ve Yeniden Envanter:

Savaş sonrası tüm kültürel miras alanları için yeniden detaylı hasar raporları hazırlanmalı ve kayıtlar güncellenmelidir.

- Restorasyon ve Yeniden İnşa Planlaması:

Aslına uygun restorasyon ve konservasyon çalışmaları için uzman ekipler oluşturulmalı, planlı ve sürdürülebilir yaklaşımlar benimsenmelidir.

- Uluslararası Finansal Destek ve Proje Geliştirme:

Dünya Bankası, UNESCO ve uluslararası STK'larla ortak finansman ve teknik destek projeleri geliştirilmelidir.

- Yerel Kapasite Geliştirme ve Eğitim:

Yerel uzmanların eğitimi, genç mimar ve restoratörlerin yetiştirilmesi için burslar ve akademik iş birlikleri sağlanmalıdır.

- Kültürel Turizm ve Canlandırma:

Tarihî alanların onarımı sonrasında, kültürel turizm destinasyonu olarak değerlendirilmesi için planlama yapılmalı, hem ekonomik hem kültürel katkı sağlayacak bir vizyon geliştirilmelidir.

- Süreklilik ve İzleme Mekanizmaları:

Koruma çalışmalarının uzun vadeli başarısı için izleme sistemleri kurulmalı ve düzenli raporlama yapılmalıdır.

Sonuç olarak, tarihi ve kültürel miras alanları, yüzyıllar boyunca farklı medeniyetlerin izlerini taşıyan eşsiz değerler olarak varlıklarını sürdürmektedir. Çatışmalar ve saldırılar, bu benzersiz mirasın ciddi biçimde zarar görmesine neden olmaktadır. Bu bağlamda, kültürel mirasın korunması için çok yönlü ve sürdürülebilir bir yaklaşım benimsenmesi büyük önem taşımaktadır. Acil müdahale önlemleri, envanter çalışmalarının güncellenmesi, uluslararası desteklerin sağlanması ve yerel halkın bilinçlendirilmesi, koruma stratejilerinin temel unsurlarını oluşturmaktadır. Ayrıca, bu alanlarda savaş sonrası yeniden yapılanma sürecinde tarihi dokunun korunması ve kültürel mirasın gelecek kuşaklara aktarılması için kararlı ve planlı adımlar atılmalıdır. Bu süreçte yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde işbirlikleri, koruma çalışmalarının başarısı için vazgeçilmezdir.

SONUÇ

Bu çalışma, çatışma bölgelerinde tarihi ve kültürel mirasın korunmasına yönelik teorik bir koruma çerçevesi ve bir rehber geliştirmeyi amaçlamaktadır. Yapılan akademik çalışmalar ve çatışma altında bulunan tarihi ve kültürel miras alanlarının, koruma süreçlerinin yalnızca savaş sonrasına bırakılmayacak kadar kritik olduğunu; savaş öncesi, savaş sırası ve savaş sonrasını kapsayan bütüncül, önleyici ve müdahaleci yaklaşımların benimsenmesi gerektiğini göstermektedir. Bu noktada; acil durum envanterleri, risk haritaları, geçici koruma önlemleri, savaş sırasında belgeleme ve savaş sonrasında restorasyon ile yeniden inşa süreçlerinin uluslararası destekle yürütülmesi zorunluluğu ortaya çıkmaktadır.

Ayrıca koruma stratejilerinin yalnızca yapıların onarımı ile sınırlı kalmaması, yerel halkın kültürel miras bilinci ile güçlendirilmesi, akademik ve mesleki eğitim programlarının desteklenmesi ve kültürel turizmin uzun vadeli kalkınma planlarına entegre edilmesi gerekmektedir.

Sonuç olarak, çatışma altındaki tarihî ve kültürel miras alanlarının korunması, yalnızca yöre halkı için değil, tüm insanlık için ortak bir sorumluluk ve etik bir görev olarak kabul edilmeli ve bu bilinçle hareket edilmelidir.

REFERANSLAR

- Abu Karsh, K. (2017). *Uluslararası çatışma teorisi "Gazze 2014"*. Filistin: Arap Demokratik Merkezi, Arap Araştırmaları ve Çalışmaları Enstitüsü.
- Al-Hayaji, Y. (2016). *Kültürel mirasın korunması, yönetimi ve tanıtımında uluslararası ve bölgesel örgütlerin rolü*. Adumatu, 34, 87-110.
- ArcHerNet. (2018). *Çatışma bölgelerinde kentsel kültürel miras*. ArcHerNet: Arkeolojik Miras Ağı. <https://www.archernet.org/en/2018/06/06/urban-cultural-heritage-in-conflict-regions/> adresinden alınmıştır.
- Barakat, S. (2020). *Arap dünyasında kültürel mirasın çatışma sonrası toparlanmasına yönelik entegre yaklaşımlar için gerekli koşullar*. Uluslararası Miras Çalışmaları Dergisi (IJHS), 433-448. <https://www.tandfonline.com/> adresinden alınmıştır.
- Çokişler, E. (2019). *Silahlı çatışmalar sırasında kültürel malların korunması rejimi: Tarihsel gelişimin analizi*. Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği, Uluslararası İlişkiler, 16(61), 55-74.
- GHF. (2010). *Kaybolan mirasımızı korumak: Gelişmekte olan dünyada tehlike altındaki kültürel miras alanlarını koruma*. Palo Alto, California, ABD: Küresel Miras Fonu (GHF).
- Gül Ünal, Z. (2014). *Kültürel mirasın korunması*. İstanbul: İstanbul Sismik Riskin Azaltılması ve Acil Durum Hazırlık Projesi (İSMEP).
- Gündoğdu, S., ve Ünal, Z. (2020, 10). *Çatışma/savaş durumlarında toplu göçler ve geri dönüş sürecinde tarihi çevreye yönelik risklerin yönetimi*. Online Sanat ve Tasarım Dergisi, 8(4), 25-56.
- ICOMOS. (1965). *Anıtların ve sitlerin korunması ve restorasyonu için uluslararası tüzük (Venedik tüzüğü 1964)*. Venedik: ICOMOS.
- ICOMOS. (2008). 16. Genel Kurul ve bilimsel sempozyum, Quebec City, Kanada, 29 Eylül - 4 Ekim 2008. Quebec City, Kanada: ICOMOS.
- ICOMOS. (2011). *Avrupa mimari miras tüzüğü (1975)*. Amsterdam: Avrupa Konseyi. <https://www.icomos.org/en/> adresinden alınmıştır.
- Merriam-Webster. (2022). *Çatışma*. Merriam-Webster. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/conflict> adresinden alınmıştır.
- Saad, H., ve Gladstone, R. (2013). *Ünlü Suriyeli caminin minaresi yıkıldı*. Beyrut, Lübnan: The New York Times.
- Shalal, S. (2019). *Siyasi çatışmanın coğrafi anlayışı*. Irak: Kufa Üniversitesi.
- Spiegel, J. (1957). *Aile içinde rol çatışmasının çözümü*. Psikiyatri, 20(1), 1-16.

- Stone, P. (2016). *Silahlı çatışma dönemlerinde mirası koruma sorunu*. Newcastle Üniversitesi, İngiltere: ICOM ve Blackwell Publishing Ltd.
- UNESCO WHC. (1982). *Dünya Mirası Sözleşmesi*. UNESCO. <https://whc.unesco.org> adresinden alınmıştır.
- UNESCO WHC. (1986). *Dünya Mirası Sözleşmesi*. UNESCO. <https://whc.unesco.org> adresinden alınmıştır.
- UNESCO WHC. (2003). *Dünya Mirası Sözleşmesi*. UNESCO. <https://whc.unesco.org> adresinden alınmıştır.
- UNESCO WHC. (2018). *Dünya Mirası Sözleşmesi*. UNESCO. <https://whc.unesco.org> adresinden alınmıştır.
- UNESCO WHC. (2019). *Tehlike altındaki dünya mirası*. UNESCO Dünya Mirası Sözleşmesi. <https://whc.unesco.org> adresinden alınmıştır.
- UNESCO ve diğerleri. (2013). *Kültürel dünya mirasını yönetmek, dünya mirası kaynak kılavuzu*. Paris, Fransa: UNESCO.
- Vecco, M. (2010). *Kültürel mirasın tanımı: Somuttan soyuta*. Kültürel Miras Dergisi, 11(3), 321-324.
- UNESCO WHC. (2017). *Liste, Hebron/El-Halil eski şehri*. UNESCO Dünya Mirası Sözleşmesi. <https://whc.unesco.org> adresinden alınmıştır.
- Yıldırım, Ö., Özal, G., ve Özmertyurt, G. (2019, Eylül). *Niğde Kalesi ve çevresi kültürel mirasını tehdit eden insan kaynaklı riskler üzerine bir inceleme*. Akademik Sosyal Bilimler Dergisi, 96, 284-298.

BÖLÜM 17

Bankacılıkta Yeni Trendler: Açık Bankacılık, Servis Modeli Bankacılığı ve Platform Bankacılığı

Zeyno Konca¹

¹ Öğretim Görevlisi Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Orcid: 0000-0003-2303-322X

Giriş

Finansal sistem, teknolojik gelişmelerin etkisiyle köklü bir dönüşüm geçirmiş ve bu süreç finansal enstrümanların ve hizmet kanallarının çeşitlenmesine yol açmıştır. Finansal sistemin en önemli unsurlarından olan bankacılık sektörü de bu dönüşümden etkilenmiştir. Geleneksel bankacılık, uzun yıllar boyunca şube merkezli bir yapı üzerine inşa edilmiş olsa da internetin yaygınlaşması ve özellikle akıllı telefonların günlük yaşama dahil olmasıyla birlikte bu yapı değişime uğramış ve artık pek çok bankacılık işlemi şubelere gitmeden de yapılabilir hale gelmiştir. Teknolojinin ilerlemesi yalnızca bankaların hizmet sunum kanallarını çeşitlendirmekle kalmamış, aynı zamanda müşteri beklenti ve tercihlerinde de büyük bir dönüşüm yaratmıştır. Günümüz müşterileri, standart hizmetlerin ötesinde, kişiselleştirilmiş, düşük maliyetli, hızlı ve kesintisiz finansal çözümler talep etmektedir. Bu değişen beklentilere ayak uydurabilmek ve rekabette geri kalmamak isteyen bankalar, dijitalleşmeyi stratejik bir öncelik haline getirmek ve teknolojik yenilikleri iş süreçlerine entegre ederek müşteri deneyimini iyileştirmeye ve pazar paylarını genişletmeye yönelik proaktif bir yaklaşım benimsemek durumundadır (Stefanelli & Manta, 2023, pp. 1–2).

Bu çalışmada, bankacılık sektörünün geleceğini dönüştürme potansiyeline sahip açık bankacılık, servis modeli bankacılığı ve platform bankacılığı ele alınacaktır. Literatürde henüz sınırlı sayıda akademik çalışmada incelenmiş olan bu kavramlar, teorik çerçevede benzerlikleri ve farklılıklarıyla birlikte analiz edilerek, mevcut bilgi boşluğunun doldurulması amaçlanmaktadır.

1. Açık Bankacılık (Open Banking)

Bankacılık sektöründeki pek çok yeniliğin kapısını aralayan ve 2009 yılında yürürlüğe giren Ödeme Hizmetleri Direktifi (PSD- Payment Services Directive), Avrupa Birliği'nde entegre bir ödeme pazarı oluşturmayı amaçlayan kapsamlı bir düzenleme olup, finansal hizmetler sektöründe rekabeti artırarak yenilikçiliği teşvik etmiştir. Bu bağlamda, bankalar dışındaki finansal kuruluşların, özellikle fintek (finansal teknoloji) şirketlerinin, ödeme hizmetleri sunabilmesine olanak tanınması, sektördeki geleneksel yapıyı dönüştürerek alternatif ödeme sistemlerinin yaygınlaşmasını sağlamıştır. Bu sayede sektörde rekabet artmış, inovasyon teşvik edilmiş ve geleneksel finansal hizmet sağlayıcılarının dışında yeni aktörler pazara giriş yapabirmiştir. Ayrıca, işlem sürelerinin kısaltılması, ücretlendirme süreçlerinin standart hale getirilmesi ve yetkisiz işlemlere karşı güvenlik önlemlerinin artırılması gibi düzenlemeler getirilmiştir (European Parliament and Council, 2007). Bu düzenlemenin devamı niteliğinde olan İkinci

Ödeme Hizmetleri Direktifi (PSD2), 2015 yılında kabul edilerek 2018 yılında yürürlüğe girmiş ve açık bankacılık (open banking) modelini getirerek üçüncü taraf hizmet sağlayıcılarının (TPP- Third-Party Provider) banka altyapılarına erişimini mümkün kılmıştır.(European Parliament and Council 2015)

Günümüzde finans ve teknoloji sektörlerinde veri, yirmi birinci yüzyılın en değerli varlıklarından biri olarak görülmektedir. Teknolojik ilerlemeler, verinin toplanması, işlenmesi ve ekonomik fayda sağlamak amacıyla kullanılmasını önemli ölçüde geliştirmiştir. Bankacılık sektörü, finansal işlemler ve varlıklar yoluyla büyük miktarda müşteri verisi depolayan ve bu verilerden yararlanan temel alanlardan biridir. Geçmişte bankacılık verilerine erişim yalnızca ilgili banka ve müşterisi ile sınırlıydı. Ancak, açık bankacılık ile müşteriler, finansal verilerine üçüncü taraf sağlayıcıların erişmesine izin verebilmektedir. Bankacılık sektörünün yaşadığı dönüşümün şüphesiz en önemli adımlarından olan açık bankacılık, müşteri onayı doğrultusunda bankalar ile fintek şirketleri arasında veri paylaşımını sağlayan bir sistemdir. Bu sistem, verinin güvenli bir şekilde iletilmesini sağlayan uygulama programlama arayüzü (API) teknolojisi aracılığıyla çalışır. Müşteriler, hangi verilerin üçüncü taraflarla paylaşılacağını kontrol edebilir ve istedikleri zaman verdikleri erişim izinlerini iptal edebilirler. (Frei 2023:168)

Açık bankacılık sisteminin en önemli bileşenlerinden biri olan API'ler, bir ara yazılım işlevi görerek, hedef programdan aldığı verileri ana programa ileten ve sistemler arasında veri akışını sağlayan teknolojik bileşenlerdir. Finansal ekosistemde veri paylaşımını ve hizmet sunumunu mümkün kılmaktadırlar. Farklı uygulamalar arasında bilgi ve işlev aktarımını sağlayarak kullanıcı deneyimini geliştirirler. Açık bankacılık çerçevesinde bankalar, belirli kurallar çerçevesinde API'ler oluşturur ve bu sistemler, fintek şirketleri tarafından test edilerek kullanıma açılır. API standartları ülkeden ülkeye değişiklik göstermekle birlikte, Türkiye'de bu düzenlemeler Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) tarafından belirlenmektedir. API'lerin güvenlik ve uyumluluk gereksinimleri, özellikle küçük ölçekli fintek girişimleri ve bankalar için maliyetli olabilir. Bu noktada büyük ölçekli bankalar, kendi bünyelerinde oluşturdukları API portalları aracılığıyla üçüncü taraf geliştiricilere, finansal kuruluşlara ve girişimcilere yenilikçi çözümler üretme fırsatı sunmaktadır. Bu portallar sayesinde geliştiriciler, API'leri test ederek doğrudan kullanabilir ve böylece sıfırdan bir sistem geliştirme sürecinin zaman ve maliyet yükünden kaçınabilir. API ekosistemi bankalar ile üçüncü taraf kuruluşlar arasındaki iş birliğini destekleyerek finans sektöründe yenilikçiliği teşvik etmektedir. (Yalılı 2024:5-7)

Açık bankacılık, erişim düzeyine göre iki kategoriye ayrılmaktadır: okuma erişimi (read access) ve yazma erişimi (write access). Okuma erişimi, üçüncü tarafların müşterinin finansal verilerini görüntüleyerek analiz yapmasına olanak tanırken, bu veriler üzerinde herhangi bir değişiklik yapmalarına izin vermez. Finansal kontrol panelleri ve kişiselleştirilmiş kredi teklifleri gibi hizmetler bu kapsamda değerlendirilir. Yazma erişimi ise, üçüncü tarafların müşterinin finansal verilerini değiştirmesine olanak tanır; örneğin, ödeme işlemlerini başlatmak, hesap açma/kapama işlemlerini gerçekleştirmek veya müşteri bilgilerinde değişiklik yapmak bu kategoriye dahildir. (Frei 2023:168)

Geleneksel bankalar yalnızca kredi piyasasında değil, aynı zamanda mevduat ve ödeme hizmetleri alanlarında da faaliyet göstermektedir. Açık bankacılık düzenlemeleri, fintek şirketleriyle olan rekabeti bu alanlara da taşımakta ve tüketiciler açısından bazı olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Özellikle, işlem hesaplarından elde edilen veriler geleneksel bankalar için son derece kıymetli bir kaynak olduğundan, açık bankacılık kapsamında bu verilerin paylaşımının zorunlu hâle gelmesi, bankaların bu pazarda rekabet etme motivasyonunu zayıflatabilir. Öte yandan, uzun vadede büyük fintek şirketlerinin de geleneksel bankalarla veri paylaşma yükümlülüğüne tabi tutulmasının gerekip gerekmediği önemli bir tartışma konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. (He, Huang, ve Zhou 2020:30)

Açık bankacılık, finans sektöründe yenilikçi bir dönüşüm sağlarken, çeşitli riskleri ve fırsatları da beraberinde getirmektedir. Müşteri verilerinin farklı finansal kurumlar ve üçüncü taraflarla paylaşılması, veri güvenliği, kimlik hırsızlığı ve kötü niyetli saldırılar gibi önemli riskleri artırmaktadır. Açık API'ler üzerinden veri paylaşımı teknik hatalara, sistem arızalarına ve güvenlik açıklarına yol açabilirken, ülkeler arası düzenleyici farklılıklar finansal kurumlar için hukuki ve operasyonel karmaşıklıklar yaratmaktadır. Ayrıca, artan rekabet müşteri sadakatini koruma zorunluluğunu doğurmaktadır. Ancak tüm bu risklere rağmen açık bankacılık, müşteri deneyimini iyileştirerek, fintek şirketlerinin ekosisteme entegrasyonunu kolaylaştırmakta ve finansal hizmetlerin çeşitlenmesini sağlamaktadır. Finansal kurumlar için operasyonel verimliliği artırırken, açık API'ler sayesinde yeni teknolojilere daha hızlı uyum sağlama imkânı sunmaktadır. Ayrıca, finansal ürünlerin entegrasyonunu kolaylaştırarak müşterilerin farklı finansal ihtiyaçlarını tek bir platformdan yönetmelerini mümkün kılmaktadır. Risk yönetimini geliştirerek kredi değerlendirmelerinde daha doğru kararlar alınmasını sağlayan açık bankacılık, finansal inovasyonu destekleyerek sektörde daha etkin ve sürdürülebilir bir yapı oluşturulmasına da katkıda bulunmaktadır. Bu nedenle, finansal kuruluşların açık bankacılığın

sunduğu fırsatları değerlendirirken, riskleri etkin bir şekilde yönetmesi kritik önem taşımaktadır.(Zeynalova 2024:309-13)

Açık bankacılık uygulamasının giderek yaygınlaşması bankacılık sektöründe yeni kavramların doğmasına da vesile olmuştur. Bunlar arasında bankacılığı bilinenin çok ötesinde bir noktaya taşıma potansiyeli yüksek olan ve her geçen gün sektöre daha fazla entegre olan servis modeli bankacılığı (BaaS-Banking as a Service) ve platform bankacılığı (BaaP-Banking as a platform) gibi yenilikçi yaklaşımlar bulunmaktadır.

2. Servis Modeli Bankacılığı (BaaS-Banking as a Service)

Bankalar, faaliyetlerini fiziki ve elektronik kanallar aracılığıyla yürütmektedir. Fiziki kanallar arasında şubeler öne çıkarken, elektronik kanallar kapsamında internet bankacılığı, mobil bankacılık ve telefon bankacılığı gibi hizmetler yer almaktadır. Mevzuat gereğince, bu kanalların mülkiyetinin doğrudan bankalara ait olması zorunludur. Ancak, servis modeli bankacılığı ile bankalar, belirli güvenlik standartlarını sağlamak kaydıyla, kendi mülkiyetlerinde bulunmayan elektronik platformlar üzerinden de bankacılık ürün ve hizmetlerini sunabilmektedir. Bu çerçevede değerlendirildiğinde, servis modeli bankacılığını yeni bir elektronik dağıtım kanalı olarak nitelendirmek mümkündür. Bu model, bankaların hizmet alanlarını genişletmesine ve müşteri tabanını çeşitlendirmesine imkân tanıyarak finansal kapsayıcılığı artırmaktadır. Öte yandan, banka dışı kuruluşlar açısından bakıldığında, bu iş modeli üçüncü taraf şirketlerin müşteri bağlılığını ve deneyimini iyileştirmesine katkı sağlamakta, aynı zamanda bankalar aracılığıyla yeni finansal ürünler sunmalarına olanak tanımaktadır. Bu bağlamda, servis modeli bankacılığı hem bankalar hem de üçüncü taraf hizmet sağlayıcıları için yenilikçi ve sürdürülebilir bir finansal yapı sunmaktadır.(Erdoğan 2024)

Servis modeli bankacılığı, lisanslı bankaların altyapı ve teknolojilerini, finansal olmayan kurumların platformlarına entegre ederek, bankacılık hizmetlerinin daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlayan yenilikçi bir model olarak ortaya çıkmıştır. Bu model, bankalar için yeni gelir kaynakları yaratırken, fintek girişimlerine maliyet etkin bir şekilde pazara erişim imkânı sunmaktadır. Aynı zamanda, açık bankacılık ilkeleriyle uyumlu olarak veri paylaşımını teşvik eden servis bankacılığı modeli, finansal hizmetlerin daha şeffaf, esnek ve kullanıcı dostu hale gelmesine katkı sağlamaktadır.(Deuble vd. 2022:3)

Ülkemizde 9 Aralık 2021 tarih ve 31704 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan “Dijital Bankaların Faaliyet Esasları ile Servis Modeli Bankacılığı Hakkında

Yönetmelik” ile bankacılık hizmetlerinin fintek şirketleri ve diğer işletmelere bir servis modeli olarak sunulabilmesine ve şubesiz bankacılık faaliyetlerine ilişkin usul ve esaslar belirlenmiştir. Yönetmelikte servis modeli bankacılığı, arayüz sağlayıcılar tarafından sunulan platformlar yoluyla, müşterilerin servis bankasının sistemine doğrudan açık bankacılık servisleriyle erişim sağlayarak bankacılık işlemlerini gerçekleştirebildiği iş modeli olarak tanımlanmıştır. Bu tanımda yer alan arayüz sağlayıcı, mobil uygulama veya internet tarayıcısı tabanlı platformlar aracılığıyla, servis bankasının sunduğu bankacılık hizmetlerine erişim sağlayan ve müşterilerin bankacılık işlemlerini gerçekleştirmesine imkan tanıyan, sermaye şirketi statüsünde faaliyet gösteren işletmelerdir. Servis bankası ise servis bankacılığı modeli kapsamında, açık bankacılık servisleri aracılığıyla arayüz sağlayıcılar üzerinden müşterilere bankacılık hizmetleri sunan bankayı ifade etmektedir. (BDDK 2021)

BaaS ekosistemi, bankacılık hizmetlerinin üçüncü taraflar tarafından sunulmasını sağlayarak bankacılık değer zincirini yeniden şekillendirmektedir. Geleneksel modelde bankalar hem temel bankacılık altyapısını sağlar hem de kendi kanalları üzerinden hizmet sunarken BaaS oyuncuları değer zincirinin yalnızca bir veya iki aşamasına odaklanmaktadır. Günümüzde başarılı BaaS oyuncuları aşağıda yer alan dört konfigürasyondan birine uyum sağlar (Deloitte Consulting LLP, 2021):

- **Sağlayıcı:** Bankacılık lisanslarını ve ürünlerini, operasyonlarını ve/veya teknolojilerini toplayıcılar, diğer bankalar ve finansal olmayan şirketler (NFC'ler) tarafından kullanılmak üzere sağlar.
- **Sağlayıcı-Birleştirici:** Sağlayıcılar gibi hareket eder, ancak aynı zamanda eksiksiz bir çözüm oluşturmak için kendi yeteneklerini diğer satıcılarla birleştirir.
- **Distribütör:** Benzersiz finansal hizmetler teklifleri sunmak için son müşteri ilişkilerinden yararlanır.
- **Distribütör-Birleştirici:** Birden fazla sağlayıcıdan yeni ürün veya teknolojiler ekleyerek dağıttıkları teklifleri geliştirir.

Büyük müşteri tabanına sahip platformlar, bankalar için finansal ürün ve hizmetlerin daha görünür hale gelmesini sağlar. Bankacılık uygulamaları, otomatikleşen ödeme, transfer ve yatırım işlemleri nedeniyle sık kullanılsa da günlük olarak etkileşim sağlanan platformlar bu hizmetlerin sunumu için ideal bir fırsat yaratır. Ancak, finansal hizmetler platforma entegre edilmezse, sadece

yeni bir kanal yaratılmış olur. Müşteri için erişim kolaylığı sağlansa da uzun vadede bütünlüklük bir deneyim sunulmadığında katma değeri sınırlı kalır. Finansal hizmetlerin katma değeri yaratabilmesi için, platformun doğal akışı içinde gömülü olarak sunulması gerekir. Müşterilerin sık kullandığı platformlarda kredi ve ödeme gibi bankacılık işlemlerinin sorunsuz ve zengin bir deneyimle karşılanması, tercih edilen bir model olacaktır. Bağlamın ürün ve hizmet sunumuna entegre edilmesi, servis modeli bankacılık için büyük fırsatlar yaratır. Müşterinin finansal ihtiyacının oluştuğu yer, zaman ve ihtiyacın kaynağı gibi faktörler, kredi kararı, vade ve tutar belirlemede kritik rol oynar. Bu yaklaşım, iki hizmeti uç uca eklemekten öte, katma değeri yaratmayı sağlar. Özellikle KOBİ'ler gibi finansal süreçlerle doğrudan ilişkili platformlarda, muhasebe, satın alma, tedarik zinciri ve ERP sistemleriyle entegre bankacılık çözümleri, süreç otomasyonunu ve operasyonel verimliliği artırabilir. Fintek ve e-para kuruluşları, banka ürünlerini beyaz etiketli kullanarak kendi hizmetlerine entegre edebilir. Servis Modeli Bankacılık, bankacılık ürünlerinin platformlara uyarlanmasıyla başlasa da, uzun vadede finansal ve finansal olmayan unsurların birleştiği hibrit ürünler geliştirilmesine olanak tanır. Bu model, yenilikçi iş ortaklıkları ve farklı iş modelleri için yeni fırsatlar yaratır (Beyter, 2025).

BaaS, bankacılık lisansına sahip olmayan işletmelerin, bankaların sunduğu finansal hizmetleri kendi platformları üzerinden doğrudan sunmasını sağlayan yenilikçi bir iş modelidir. Bu model sayesinde, örneğin bir e-ticaret platformu, müşterilerine ödeme aşamasında kredi imkanı veya başka bir bankacılık ürünü sunarak satış oranlarını artırabilir. Üstelik bu süreçte, müşterinin bankanın dijital kanallarına yönlendirilmesine gerek kalmaz; tüm işlem platform içinde, kesintisiz ve sorunsuz bir şekilde gerçekleşir. Bu senaryoda, finansal hizmeti sunan taraf, BaaS anlaşması yapılan banka olurken, e-ticaret platformu ise müşteriye daha zengin bir deneyim sunar. Müşteri, ilgili finansal hizmet açısından bankanın müşterisi konumunda olsa da satın alma deneyimi platform içinde tamamlandığı için müşteri memnuniyeti artar ve platformdan ayrılmadan işlemini gerçekleştirir. BaaS modeli yalnızca kredi veya ödeme çözümleriyle sınırlı değildir. Kart ihracı, sadakat programları, dijital cüzdan hizmetleri gibi birçok finansal enstrüman da bu model kapsamında sunulabilir. Bu sayede, bankacılık lisansına sahip olmayan işletmeler, bankaların altyapısını kullanarak müşterilerine katma değerli hizmetler sunarken, yeni gelir modelleri yaratma fırsatı elde eder.(Canpolat 2022)

Servis modeli bankacılığı, fintek şirketleri ve finansal hizmet sunmak isteyen girişimlere, bankacılık altyapısını düşük maliyetlerle kullanma imkânı sunarak büyük lisans yatırımlarına gerek kalmadan kendi hizmetlerini geliştirme fırsatı tanır. Bu model, özellikle e-ticaret alanında yaygın olarak kullanılmaktadır. E-

ticaret firmaları, servis bankacılığı aracılığıyla API'ler sayesinde müşterilerine kendi platformları üzerinden alışveriş ve tüketici kredileri gibi finansal hizmetleri sunabilirken, sigortacılık gibi ek hizmetlere de erişim imkânı sağlamaktadır. Böylece kullanıcılar, banka şubesine gitmeden finansal işlemlerini doğrudan e-ticaret platformları üzerinden gerçekleştirebilmektedir. Geleceğin finans dünyasında bankalar, geniş ürün yelpazesıyla birer süpermarket gibi konumlanmaya devam ederken, fintek şirketleri ise özgün hizmetleri, kullanıcı dostu süreçleri ve rekabetçi fiyatlandırmalarıyla fark yaratacaktır. Tıpkı kahve almak istediğimizde süpermarketlerde pek çok seçenek bulunmasına rağmen, tercih ettiğimiz bir kahve zincirinden hizmet almayı seçmemiz gibi, finansal hizmetlerde de müşteri deneyimi ve yenilikçi çözümler ön plana çıkacaktır.(Acıbuca 2024)

Servis bankacılığı modelinin faydalarını aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür (Bansal, 2024).

1. BaaS, bankaların karmaşık teknik altyapıyı yönetirken yenilikçi finansal ürünler sunarak müşteri tabanını genişletmesine olanak tanır. Bu sayede, finansal kurumlar daha geniş bir işletme ağına hizmet sunarak gelirlerini artırır ve rekabet avantajı sağlar.
2. BaaS çözümleri, işletmelerin finansal ürünleri doğrudan kendi platformlarına entegre etmelerini sağlar. Bu entegrasyon, müşteri değerini artırır, yenilikçi çözümler geliştirilmesine olanak tanır ve yeni gelir akışları oluşturur.
3. Finansal hizmetlerin yazılım platformlarına gömülmesi, kullanıcıların farklı sistemler arasında geçiş yapmadan sorunsuz bir deneyim yaşamasını sağlar. Bu durum, müşteri memnuniyetini ve sadakatini artırır ve olumlu müşteri geri dönüşleri sağlar.
4. Ödeme işlemleri, hesap yönetimi ve kredi kartı erişimi gibi kritik finansal hizmetlerin doğrudan platforma entegre edilmesi, müşterilerin platformu sürekli olarak kullanması için güçlü bir motivasyon sağlar. Bu, müşteri kaybı riskini önemli ölçüde azaltır.

2024'te 716 milyar dolar olan BaaS pazar büyüklüğünün 2025'te %17,7'lik yıllık bileşik büyüme oranıyla 842,44 milyar dolara, 2029 yılında ise %21,4'lük yıllık bileşik büyüme oranıyla 1.829,95 milyar dolara çıkması beklenmektedir. BaaS faaliyeti bulunan büyük şirketler arasında Banco Bilbao, PayPal, Green Dot Corporation, Cross River Bank, Mambu GmbH, Currency Cloud, Railsbank, FinXact, Fidor Bank AG, Solaris Bank LLC, ve Project

Imagine Ltd. yer almaktadır. Türkiye’de ilk uygulama 2024 yılında Fibabank-GetirFinans iş birliği ile başlamıştır. Gelecekte birçok banka ve finansal kuruluşun BaaS modeli uygulamaya başlaması beklenmektedir.

5. Platform Bankacılığı (BaaP- Banking as a Platform)

Pazar yeri bankacılığı olarak da adlandırılan platform bankacılığı, bir bankanın veya banka dışı bir kuruluşun işlettiği, bankacılık hizmetlerinin yanı sıra bankacılık dışı hizmetlerin de sunulduğu dijital bir platform olarak tanımlanır. Bu modelde, müşteri bankanın dijital kanalları aracılığıyla hem finansal hizmetlere hem de finansal olmayan hizmetlere erişebilir. Böylece, ihtiyaç duyduğu hizmetleri bankanın dijital platformundan ayrılmadan gerçekleştirme imkanı elde eder.(Kuveyt Türk A.Ş 2022)

Platform bankacılığı, bankalar ya da banka dışı kuruluşlar tarafından işletilen ve bankacılık ile bankacılık dışı hizmetlerin dijital bir pazar yerinde bütünleşik şekilde sunulduğu bir modeldir. Bu yapı, geleneksel bankacılık hizmetlerinin dijital ortamda, fintek şirketleri ve üçüncü taraf hizmet sağlayıcılarla iş birliği içerisinde sağlanmasını içermektedir.

Bu modelde, bankalar müşteri ilişkilerini kendi ekosistemlerinde muhafaza ederken, fintek tabanlı şirketler ve yazılım/teknoloji firmaları platformun arka planında faaliyet göstermektedir. Fintek şirketleri ya da teknoloji sağlayıcıları tarafından geliştirilen ürün ve hizmetler, bankalara “kiralananmakta” veya entegre edilmektedir. Bu durum, bankaların altyapılarını güçlendirmesine ve müşterilere yenilikçi hizmetler sunmasına olanak tanımaktadır. Geleneksel bankacılık modelinde, finansal kuruluşlar kendi altyapıları (şube ağı, internet ve mobil bankacılık platformları, ATM'ler vb.) üzerinden, yalnızca kendi geliştirdikleri ürün ve hizmetleri sunarak müşteri ihtiyaçlarını karşılamayı hedefler. Buna karşın, platform bankacılığı yaklaşımı, bankaların yalnızca kendi ürün ve hizmetlerini değil, aynı zamanda iş birliği yaptıkları üçüncü taraf firmaların ürünlerini de müşterilerine entegre etmesine olanak tanır. Bu model, müşteri deneyimini zenginleştirirken, bankaların ekosistem içinde daha geniş bir değer ağı oluşturmasını sağlar (Küçük ve Anasız 2023)

Platform kavramı, mal ve hizmet sağlayıcıları ile talep eden kesimleri bir araya getirerek, bu etkileşimden değer üreten bir yapıyı ifade etmektedir. Dijital platformlar internet ve teknolojiadaki hızlı ilerlemeler sonucunda, farkında olmasak da günlük hayatımızda önemli bir yer edinmiştir. Özellikle COVID-19 pandemisiyle değişen tüketici davranışları, dijital platformların önemini daha da artırmıştır. Dijital platformlar, fiziksel varlıklara sahip olmaksızın küresel ölçekte

devasa etki yaratan iş modellerini mümkün kılmıştır. Örneğin, Uber, kendi araç filosuna sahip olmadan dünyanın en büyük taksi şirketi haline gelmiş; Facebook, herhangi bir içerik üretmeden en büyük medya şirketlerinden biri olmuştur. Benzer şekilde, Alibaba, stok bulundurmaksızın en değerli perakendeci konumuna yükselmiş; Airbnb ise emlak mülkiyeti olmadan dünyanın en büyük konaklama işletmesi olmuştur. Bu durum, dijital platformların esnek iş modelleriyle nasıl geniş kitlelere ulaşabildiğini ve geleneksel iş modellerini nasıl dönüştürdüğünü göstermektedir. Dijitalleşmenin sunduğu olanaklar sayesinde platformlar, verimlilik, erişim kolaylığı ve maliyet avantajları sunarak modern ekonominin temel dinamiklerinden biri haline gelmiştir.(Güleç 2022)

Son dönemde dikkat çeken yenilikçi iş modellerinden biri olan platform bankacılığı, geleneksel ve dijital bankacılığı, fintekleri ve diğer yenilikçi paydaşları bir araya getirerek bankacılık modelini müşteri odaklı hale getirmektedir. Platform bankacılığı sayesinde bankalar, kendi hizmetlerinin yanı sıra iş ortaklarının ürün ve hizmetlerini de sunabilmektedir. Açık bankacılık, bankaların müşteri verilerini, müşterinin rızası doğrultusunda API'ler aracılığıyla üçüncü taraflarla paylaşmasına olanak tanır ve müşterilere verileri üzerinde kontrol sağlama imkanı sunarak bankacılık hizmetlerinden daha etkin yararlanmalarını sağlar. Platform bankacılığı ise, bankaların hem bankacılık hem de bankacılık dışı hizmetler sunduğu dijital bir pazar yeri olarak tanımlanabilir. Platform bankacılığı, açık bankacılığın sağladığı veri paylaşımı altyapısıyla desteklenmekte ve güçlenmektedir. Dolayısıyla, açık bankacılık platform bankacılığının temelini oluşturan bir unsur ve açık bankacılık ile uygulanması mümkün hale gelen bir model olarak değerlendirilmektedir.(Cantürk 2022)

Rekabetin üst seviyede olduğu sektörde platformlaştırma bankalara yeni müşteri değer biçimleri yaratma ve büyüme için önemli fırsatlar sunmaktadır. Platformlar aracılığıyla bankalar, dijital bir ekosistemin merkez parçası veya katılımcısı olarak yeni bir rol üstlenebilir, hizmet sağlayıcıları, fintekleri ve müşterileri ortak bağlantı noktası olarak para kazanma fırsatlarıyla birbirine bağlayabilir. Platform iş modelinin ortaya çıkışı, modern ekonomilerin önemli bir özelliğidir; WeChat ve Alibaba bu alandaki başarılı örnekler arasında yer almaktadır. Platformlar, bir dizi etkileşim kuralıyla bir araya getirilen tüketici ve üreticilerden oluşan ekosistemler yaratan dijitalleştirilmiş, açık ve katılımcı iş modelleri olarak işlev görmektedir. Mobil erişimin yaygınlaşmasıyla kolaylaşan bu platformlaşma eğilimi, finteklere ve diğer rakiplere dikey olarak entegre ve ürün odaklı iş modellerini tehdit etme fırsatı sunduğundan, geleneksel bankalar için önemli sonuçlar doğurmaktadır (KPMG 2022)

Platform tabanlı iş modelleri, geleneksel dikey entegrasyon yerine daha yatay ve yenilik odaklı bir yapı sunarak, Apple, Google, Amazon ve Facebook gibi devlerin başarısında kritik rol oynamıştır. Bu modeller, tüketiciler ve üreticiler arasında teknoloji aracılığıyla etkileşim sağlayarak, işlem maliyetlerini azaltır, bilgi asimetrisini minimize eder ve ölçeklenebilir çözümler sunar. Bankacılık sektöründe platform modellerinin yükselişi, finansal aracılığı dönüştürmekte ve bankaları dijital ekosistemlerin merkezine yerleştirmektedir. Açık bankacılık ve platform bankacılığı sayesinde, fintek şirketleri müşteri deneyimini iyileştiren ve maliyetleri düşüren çözümler geliştirirken, geleneksel bankalar ise eski IT altyapılarını modernize etmek, müşteri odaklı organizasyonlar oluşturmak ve veri güvenliğiyle veri paylaşımı arasında denge kurmak gibi zorluklarla karşı karşıyadır (Dutta 2020).

Bu model, teknoloji aracılığıyla kullanıcılar, organizasyonlar ve kaynaklar arasında etkileşimli ekosistemler oluşturmayı sağlar. Dijital platformların "düzenlenebilir" ve "yeniden programlanabilir" yapısı, üçüncü taraf geliştiriciler tarafından ek modüllerle işlevselliğin artırılmasına olanak tanırken, büyük veri toplama ve analiz etme imkanı sunar. Başarılı platformlar, temel bir ürün, hizmet veya teknoloji sunarak, diğer firmaların bu altyapı üzerine tamamlayıcı çözümler inşa etmesine olanak tanır ve kullanıcıları üreticilerle buluşturarak çok yönlü pazarlar oluşturur. Platformlar, bankacılık sektöründe rekabetin doğasını kökten değiştirmiştir. Geleneksel bankalar, müşteri verilerini ve hizmetlerini kontrol ederek rekabet avantajı sağlarken, platform bankacılığı modelinde, bankalar finteklerle iş birliği yaparak daha fazla değer yaratmaya odaklanırlar. Ancak, bankalar platformlarında sundukları üçüncü taraf hizmetlerin kalitesini ve güvenliğini sağlamak zorundadır; aksi takdirde hem bankanın hem de finteklerin itibarı zarar görür. Ayrıca, müşteri verilerini etkili bir şekilde kullanarak, kullanıcıların ihtiyaçlarına uygun hizmetler sunmak, müşteri sadakatini artırır ve "kilitleme etkisi" yaratarak müşteri kaybını önler. Bu yeni dönemde, bankaların rolü yalnızca aracılık yapmak değil, aynı zamanda pazarın iki tarafı arasında güven ve kaliteyi sağlamak olmuştur (Zachariadis & Ozcan, 2016 s.12).

Yemek sepeti, Trendyol, Getir, Sahibinden Türkiye’de faaliyet gösteren önemli dijital platformları arasında yer almaktadırlar. Ülkemizdeki en büyük platform bankacılığı örneği olan İş Bankası Maximum mobil uygulamasında bulunan Pazarama adlı menü ile müşteriler uygulamadan çıkmadan, market alışverişi yapabilmekte, ulaşım kartlarına para yükleyebilmekte, sinema bileti alabilmekte, yemek siparişi verebilmekte hatta benzin harcamalarını araçlarından inmeden yapabilmektedir (Güleç, 2022).

Sonuç

Bu çalışmada, bankacılık sektörünün dijital dönüşüm sürecinde önemli bir yer tutan açık bankacılık, servis modeli bankacılığı (BaaS) ve platform bankacılığı (BaaP) kavramları ele alınmıştır. Literatürde henüz sınırlı sayıda incelenmiş olan bu yenilikçi iş modelleri, bankacılık ekosisteminde köklü bir değişim yaratma potansiyeline sahiptir.

Açık bankacılık, müşteri verilerinin üçüncü taraf hizmet sağlayıcılarla güvenli bir şekilde paylaşılmasını sağlayan bir sistem olarak, bankaların daha şeffaf ve rekabetçi bir yapıya dönüşmesine katkı sağlamaktadır. Bu model, finansal yenilikçiliği teşvik ederken, müşteri deneyimini iyileştirme ve kişiselleştirilmiş finansal hizmetler sunma fırsatı sunmaktadır.

Servis modeli bankacılığı, bankaların altyapı ve lisanslarını üçüncü taraf firmalarla paylaşarak, yeni nesil finansal hizmetlerin geliştirilmesine olanak tanımaktadır. Bu model, özellikle fintek şirketlerinin düşük maliyetle bankacılık hizmetlerine erişimini sağlarken, bankalara yeni gelir modelleri oluşturma fırsatı sunmaktadır.

Platform bankacılığı ise bankaların, kendi dijital platformları üzerinden yalnızca kendi ürün ve hizmetlerini değil, iş birliği yaptıkları diğer firmaların finansal çözümlerini de sunmalarına imkân tanımaktadır. Bu model, müşteri deneyimini zenginleştirirken, bankaların daha geniş bir değer ağı oluşturmaya yardımcı olmaktadır.

Bu üç model arasındaki temel farklar, veri paylaşımı, hizmet sunumu ve iş birliği yapıları üzerinden şekillenmektedir. Açık bankacılık, veri paylaşımı ve müşteri onayı üzerine odaklanırken, servis modeli bankacılığı altyapı hizmetlerinin sağlanmasına dayanır. Platform bankacılığı ise çok yönlü bir ekosistem oluşturmaya amaçlamaktadır.

Bankaların dijital dönüşüm süreçlerinde bu yenilikçi iş modellerine uyum sağlamaları ve rekabet avantajı elde etmeleri için, açık bankacılıkta veri güvenliği ve müşteri gizliliği açısından regülasyonlara tam uyum sağlaması büyük önem taşımaktadır. Ayrıca, API teknolojileri ve bulut tabanlı sistemlerin entegrasyonu, servis modeli bankacılığı ve platform bankacılığının etkinliği için kritik bir gerekliliktir. Fintek şirketleri, e-ticaret platformları ve diğer üçüncü taraf sağlayıcılarla stratejik iş birliklerinin güçlendirilmesi, müşteri deneyimini iyileştirerek bankaların pazar payını artırma potansiyeline sahiptir. Ayrıca müşteri verilerinin etkin analizi sayesinde, kişiselleştirilmiş finansal çözümler sunulması, müşteri sadakatini pekiştirecektir. Diğer yandan bu iş modellerinin

getirdiği siber güvenlik risklerine karşı gl risk yönetimi stratejileri geliştirilmesi, finansal istikrarın korunması açısından elzemdir.

Bu alışma, bankacılık sektöründeki dijital dönüşüm süreçlerinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamayı ve literatürdeki boşluğu doldurmayı amaçlamıştır. Gelecekte yapılacak çalışmaların, bu modellerin finansal performans üzerindeki etkilerini ve regülasyonlar arasındaki uyum süreçlerini daha derinlemesine incelemesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Acıbuca, E. (2024, June 5). Servis Modeli Bankacılık Modeli: Bankacılık Üzerine Değerlendirmeler. *Fintology* *Ile* *FinTech Dünyası*. https://www.linkedin.com/pulse/servis-modeli-bankac%C4%B1l%C4%B1k-%C3%BCzerine-de%C4%9Ferlendirmeler-fintology-acpxf?trk=news-guest_share-article
- Bansal, P. (2024). BAAS: Banking as a service brings Industry disruption. *International Journal of Science and Research Archive*, 13(1), 1258–1263. <https://doi.org/10.30574/ijrsra.2024.13.1.1708>
- Beyter, N. (2025, January 1). Servis Modeli Bankacılık: İş Modelleri, Yaklaşımlar ve Fırsatlar. <https://tr.linkedin.com/pulse/servis-modeli-bankac%C4%B1l%C4%B1k-i%C5%9F-modelleri-yakla%C5%9F%C4%B1mlar-ve-f%C4%B1rsatlar-qsz5f>
- BDDK. (2021). Dijital bankaların faaliyet esasları ile servis modeli bankacılığı hakkında yönetmelik. *Resmi Gazete*, 29.12.2021/31704.
- Canpolat, Y. K. (2022, May 13). 39 Soruda Servis Modeli Bankacılığı (BaaS) İş Modeli. Fintech İstanbul. <https://fintechistanbul.org/2022/05/13/39-soruda-servis-modeli-bankaciligi-baas-is-modeli-hakkinda-merak-edilenler/>
- Cantürk, S. (2022, September 23). Bankacılıkta İnovasyon Sürüyor: Platform Bankacılığı. *Fintechtime*. <https://fintechtime.com/2022/09/bankacilikta-inovasyon-suruyor-platform-bankaciligi/>
- Deloitte Consulting LLP. (2021). *Banking as a Service, Explained: What it is, Why it's Important and How to Play*.
- Deuble, S., Flötotto, M., Lange, M., Mauerhoefer, T., Murati, A., & Pritscher, D. (2022, September). *Banking-as-a-Service--- the €100 billion opportunity in Europe*. McKinsey & Company. <https://www.mckinsey.de/>
- Dutta, S. (2020). The Rise of Platform-based Models and its Impact on Banking and Financial Services. *International Journal of Business and Management Research*, 8(4), 132–136. <https://doi.org/10.37391/IJBMR.080408>
- Erdoğan, Ö. C. (2024). Servis Modeli Bankacılık ve Açık Bankacılığın Bankacılık Deneyimimize Olası Etkileri. *BDDK Bankacılık Ve Finansal Piyasalar Dergisi*, 18(1), 72–81.
- European Parliament and Council. (2007). Directive 2007/64/EC of the European Parliament and of the Council of 13 November 2007 on payment services in the internal market. *Official Journal of the European Union*.

- European Parliament and Council. (2015). Directive (EU) 2015/2366 of the European Parliament and of the Council of 25 November 2015 on payment services in the internal market. *Official Journal of the European Union*, L 337, 35–127.
- Frei, C. (2023). Open Banking: Opportunities and Risks. In T. Walker, E. Nikbakht, & M. Kooli (Eds.), *The Fintech Disruption: How Financial Innovation Is Transforming the Banking Industry* (pp. 167–189). Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-031-23069-1_7
- Güleç, M. (2022, April 25). Yeni Bankacılık Trendleri 2-Platform Bankacılığı (Banking as a Platform). *Fintech Istanbul*.
- He, Z., Huang, J., & Zhou, J. (2020). *Open Banking: Credit Market Competition When Borrowers Own the Data* (2020–168).
- KPMG. (2022). *Platform-based banking*.
<https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/ie/pdf/2022/02/ie-platform-based-banking.pdf>
- Kuveyt Türk A.Ş. (2022). *Yeni Nesil Bankacılık*. Kuveyt Türk A.Ş.
- Küçük, O., & Anasız, E. (2023). Bir Fintek Hizmeti Olarak: Platform Bankacılığı (BaaP). *Harward Business Review*. <https://hbrturkiye.com/blog/bir-fintek-hizmeti-olarak-platform-bankaciligi>
- Stefanelli, V., & Manta, F. (2023). Digital Financial Services and Open Banking Innovation: Are Banks Becoming 'invisible'? *Global Business Review*. <https://doi.org/10.1177/09721509231151491>
- Yallı, A. (2024). *Açık Bankacılık Uygulamaları, Potansiyel Etkileri ve Denetim Modeli Önerisi* (Vol. 355). Türkiye Bankalar Birliği.
- Zachariadis, M., & Ozcan, P. (2016). The API Economy and Digital Transformation in Financial Services: The Case of Open Banking. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.2975199>
- Zeynalova, A. (2024). From Closed Banking to Open Banking: Risks and Opportunities. *Journal of Applied Business, Taxation and Economics Research*, 3(3), 303–316. <https://doi.org/10.54408/jabter.v3i3.278>

BÖLÜM 18

Dünyada Glamping Turizmi Gelişimi ve Tabiat Turizmi Kapsamında Kastamonu İçin Bir Model Önerisi*

Özge Korkmaz¹ & Çetin Akkuş²

* Bu çalışma Doç. Dr. Çetin AKKUŞ danışmanlığında Özge KORKMAZ tarafından Aralık/2022 tarihinde tamamlanan “Dünyada Glamping Turizmi Gelişimi ve Tabiat Turizmi Kapsamında Kastamonu için Bir Model Önerisi” başlıklı ve 781423 tez no’lu yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

¹ Öğr. Gör., Bitlis Eren Üniversitesi, Turizm İhtisaslaşma Koordinatörlüğü, 0000-0002-1508-3326.

² Doç. Dr., Kastamonu Üniversitesi, Turizm Fakültesi, 0000-0002-6539-726X.

1. Giriş

Günümüzde, belirli faktörler doğrultusunda tüketici davranışlarının değiştiği ve doğa temelli turizme olan ilginin son yıllarda artış gösterdiği bilinmektedir. Bireyler, şehir yaşamından uzaklaşıp doğada vakit geçirmek, rahatlatıcı doğa aktivitelerine katılmak ve bu etkinlikleri yaparken aileleri ve arkadaşlarıyla birlikte konforlu bir ortamda bulunmayı tercih etmektedir. Bireylerin bu istek ve ihtiyaçlarını karşılayabilmek ve turizmin uzun vadede sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla niş turizm pazarları gelişmektedir (Yücel, 2002). Gelişen bu turizm pazarlarından biri de tabiat turizmi olarak bilinmektedir (Peter, 1992; Hysmith & Hunt, 1995). Kitle turizmine alternatif olarak kabul edilen tabiat turizmi kavramı üzerine uzun yıllardır farklı yazarların çeşitli tanımlar yaptığı bilinmektedir. Tabiat turizmi, insanların doğal ve kültürel değerleri keşfetmek amacıyla, bir destinasyonun doğal cazibesi ve güzelliklerini ön planda tutarak, bozulmamış ve kirlenmemiş doğal alanlarda vakit geçirdikleri seyahatler olarak tanımlanmaktadır (Luzar vd., 1995). Erdoğan (2003), tabiat turizmini genel olarak doğayı tanıma ve anlama, doğayı ve doğada bulunan canlıları gözlemleme, doğadan keyif alma, doğada çeşitli aktiviteler yapmak amacıyla gerçekleşen, tamamen çevre dostu bir anlayışla gerçekleştirilen alternatif turizm çeşitlerinden biri olarak ifade etmiştir. Divinagracia vd. (2012), tabiat turizmini alternatif turizm türlerinden biri olarak tanımlamış ve bu turizmin, doğal ve kültürel unsurları bir araya getirerek yaban hayatı gözlemleme, doğayla iç içe olma, yerel yaşam biçimlerini keşfetme ve sürdürülebilir ekosistemlerin korunarak doğal alanları ziyaret etme olanakları sunduğunu ifade etmişlerdir. Ingram ve Durst (1989), doğada yapılan aktivitelere ve etkinliklere katılım gösteren, sürdürülebilir uygulamalara bilinçli bir şekilde dâhil olan, yerel halkı ve kültürü tanımada istekli olan ve çoğu zaman doğal alanlarda vakit geçirmekten keyif alan kişilerin tabiat turizmine yoğun olarak katılım gösterdiklerini ve bu bireylerin aynı zamanda maceracı bir yapıya sahip olabileceklerini ifade etmişlerdir. Tabiat turizmi kapsamında gerçekleştirilen turizm çeşitleri ise genel olarak; tarım ve çiftlik turizmi, yayla turizmi, spor turizmi, termal turizm, kuş gözlemciliği turizmi, av turizmi ve kamp-karavan turizmi olarak bilinmektedir (Özel, 2010).

Tabiat turizminin alt kollarından kamp-karavan turizminin son yıllarda turistler arasında giderek popülerlik kazandığı ve bu turizm türünde bir artış olduğu gözlemlenmiştir. O'Neil vd. (2010)'ne göre, bireyler yaşadıkları yerlerden ve kalabalık ofis ortamlarından uzaklaşmak, iş temposunun getirdiği stresten kaçmak, , doğa ile iç içe olmak, doğada yapılan aktivitelere katılmak, yeni deneyimler edinmek ve keyifli vakit geçirmek gibi nedenlerle kamp-karavan

turizmini tercih etmeye başlamıştır. Kamp yapmanın uygun maliyetli bir konaklama seçeneği olarak görülmesi de bu turizm türüne olan ilginin artmasında etkili olmaktadır. Başka bir açıdan, son dönemde kamp alanları, karavan parkları gibi tabiat turizmi alanları, çok yönlü yapıları ve sundukları çeşitli aktiviteler sayesinde düşük maliyetli bir turizm türünden, geniş pazar segmentlerine hitap edebilen bir sektör haline gelmiştir (Brooker & Joppe, 2013). Bu doğrultuda, zamanla değişim gösteren kampçılık, kamp alanlarındaki geleneksel çadırların yerini ahşap ve prefabrik bungalovlara bırakması ve aynı alanda ev veya otel konforunu sunarak bireylerin doğadaki rahatlığını artırmaya başlamıştır (Henriques, 2016). Rahatlığın ön planda olduğu bu alt sektör, kamp alanlarındaki hizmetleri genişleterek bireylerin konfor seviyesini artırmaya, çeşitli imkânlar sunmaya, tatil köyü atmosferi oluşturan donanımlı tesisler sağlamaya ve açık hava deneyimlerini kişisel sağlığı destekleyecek şekilde geliştirmeye odaklanmıştır (Brooker & Joppe, 2013). Bu çerçevede, kamp atmosferini muhafaza ederken otel rahatlığını da sunan glamping, kamp turizmine nazaran daha lüks bir konaklama deneyimi sunmak amacıyla ortaya çıkmıştır. Glamping turizmi çerçevesinde, ziyaretçiler doğayla iç içe olabilecekleri yerlere giderek, otel konforunun doğada sunulduğu rahat ve üst düzey bir tatil deneyimi yaşamaktadır. Kamp yapmanın zorluklarını ortadan kaldırarak her yaştan kişiye hitap eden ve üst düzey hizmet sunan glamping turizmi, geleneksel çadır konseptini dönüştürmekte ve kabin, ağaç ev, tipis, kapsül gibi çeşitli konaklama seçenekleriyle ziyaretçilere hizmet sunmaktadır. Glamping tesislerinin sağladığı hizmetler ve imkanların yanı sıra, bu tesislerin konumu, çevredeki etkinlikler, altyapı durumu, ulaşım kolaylığı ve çeşitli ihtiyaçların karşılanabilmesi, glamping turizmi açısından önemli unsurlar arasında bulunmaktadır (Boscoboinik ve Bourquard, 2012; Sakacova, 2013; Pereira, 2013; Hrgovic vd., 2019).

Ülkeler, bölgeler ve destinasyonlar, ziyaretçilerin taleplerine en etkili ve çeşitli biçimlerde yanıt verebilmek, rekabet avantajı elde etmek ve mevcut talepleri karşılamak amacıyla glamping turizmi alanında kendilerini sürekli olarak geliştirmekte ve başarılı glamping işletmeleri kurmaktadır. Türkiye'nin birçok bölgesinde doğal, bakir ve korunmuş alanların bulunması, ülkeyi glamping turizmi açısından öne çıkarmakta ancak glamping turizminin henüz tam anlamıyla benimsenmediği ve işletmelerin bu turizm türüne tam olarak uyum sağlayamadığı görülmektedir. Genellikle deniz, kum ve güneş turizmiyle bilinen Ege ve Akdeniz Bölgeleri, glamping turizmi açısından da ilgi görmekte; bu bölgelerde glamping işletmeleri hızla artmaktadır ancak glamping turizmi bu bölgelerin ötesine pek geçememektedir. Bu noktada, Türkiye'nin her bölgesi

sahip olduğu potansiyelin farkına varmalı ve avantajlarını değerlendirerek bu yeni turizm pazarında yer almak için adım atmalıdır. Bu çalışmada ise, özgün doğal güzellikleri ve geniş doğal alanlarıyla dikkat çeken Kastamonu’da tabiat turizmi kapsamında glamping turizminin yaygınlaşmasını ve gelişmesini sağlamak amacıyla bir model nerisi sunulmaktadır.

2. Kavramsal ereve

2.1. Glamping

İngilizce “glamour” ve “camping” sözcüklerinin bir araya gelmesiyle ortaya çıkan glamping terimi; lüks kampçılık ve butik kampçılık gibi çeşitli biçimlerde kendini göstermektedir (Henriques, 2016; Hrgovic vd., 2018; Pereira, 2013; Sakacova, 2013). Glamping zerine birçok tanımın yapıldığı görülmekle birlikte, bu kavramın henüz son yıllarda yaygınlaşmaya başladığı bilinmektedir. Boscoboinik ve Bourquard'a (2012) göre, glamping, doğayla yakın temas sağlarken, sızdıran çadırlar, kötü kokular ve hazırlıksız yiyecekler gibi rahatsız edici unsurlardan uzak, konforlu bir kamp deneyimi olarak tanımlanmaktadır. Sakacova (2013), glampingi genellikle olağanüstü doğal ortamlarda lüks kampçılık olarak tanımlamakta ve konfor, yüksek kaliteli hizmetler ile evre dostu bir şekilde kalabalıktan uzaklaşma ve rahatlatma imkânı sunan bir araç olarak ifade etmektedir. Bunun yanı sıra, glampingin macera dolu aktiviteleri keşfetme, lezzetli yemeklerin keyfini sürme ve çeşitli içecekleri deneyimleme gibi fırsatları da sunduğu ifade edilmektedir. Pereira (2013) ise otel konforu ve doğa ile ayrıcalıklı temayı birleştiren, yeni bir turizm şekli olarak tanımlanan glamping turizminde özgünlük, kişiselleştirilmiş hizmet, müşteriye daha fazla ilgi ve doğanın sürdürülebilirliğine katkının fazlasıyla göz önünde bulundurulduğunu ifade etmiştir. Glamping zerine yapılan tanımlar kaynaktan kaynağa değişiklik gösterse de tüm tanımlarda “lüks”, “büyüleyici” ve “konfor” gibi ifadelerin ortak olarak vurgulandığı görülmektedir. Doğayla iç içe olma, bozulmamış doğayı keşfetme ve vahşi yaşamla bir arada bulunma unsurları da tanımlar içinde kendine yer bulmaktadır. Doğa ile konforu bir araya getirip turistik bir deneyim sunan glamping, modern bir eğilim olarak görülmesine karşın tarihin uzun yıllara dayandığını söylemek mümkündür. Glampingin tarihsel kökenine bakıldığında, Osmanlı döneminde padişahların gezici saraylar olarak inşa ettirdiği gösterişli çadırların, günümüzdeki glamping çadırlarına ilham olduğu söylenmektedir (Henriques, 2016). Osmanlıların kutlamalar, törenler, şenlikler, askeri seferler ve padişahların ülke gezileri gibi çeşitli etkinliklerde bu ihtiyaşlı çadırları kullandığı bilinmektedir. GlampingHub (2021)'a göre, bu çadırların içinde padişahın rahatını sağlamak amacıyla ipek kumaşlar, süslemeler, değerli kilimler, mobilyalar ve özel aşılar gibi çeşitli lüks

olanaklar yer almaktaydı. Bu nedenle, Osmanlı çadırlarının ihtişamlı tasarımının günümüzdeki modern glamping çadırlarına esin kaynağı olduğunu söylemek mümkündür. 20. yüzyılın başlarında ise Amerikan ve İngiliz gezginlerin doğaya ilgi göstermeye başladığı ve bu dönemde oldukça popüler hale gelen Afrika safarilerine katıldıkları bilinmektedir (Barebones, 2013). Genellikle üst sınıfa mensup olan bu seyyahlar, gergedan, fil, leopar ve aslan gibi vahşi hayvanları yakından gözlemlemek ve avlanmak için bu safari turlarına katılmışlardır. Gezginlerin, sahada bulunup kirlenmek ve avlanmak konusunda istekli oldukları, ancak av heyecanını yaşarken aynı zamanda ev konforunu arzuladıkları görülmüştür. Bu nedenle, doğayla bütünleşen kanvas çadırların kullanılmaya başladığı bilinmektedir. Bu çadırların içinde rahat yataklar, kaliteli İran halıları, özel banyo alanları, şık mobilyalar ve yemek servisi için özel aşçılar yer almaktadır. Bu sayede, gezginlerin alışkın oldukları konforu vahşi doğada da deneyimleyebildikleri belirtilmektedir (Barebones, 2013; Henriques, 2016; Sakacova, 2013). Glamping teriminin ilk kez 2007 yılı başlarında insanlar tarafından aranmaya başlandığı Google Trends tarafından belirtilmiştir (Barebones, 2013). Bu aramaların en yoğun olarak İrlanda, İngiltere ve diğer Avrupa ülkelerinde yapıldığı görülmekte olup, 2010'dan itibaren glamping kavramı hızla diğer ülkelerde de tanınıp yaygınlaşmıştır. Hızla büyük ilgi toplayan “glamping” terimi, 2016 yılında resmi olarak sözlüklere dâhil edilmiştir (GoogleTrends, 2021).

Günümüzde glampingin, oldukça rağbet gören bir açık hava konaklama seçeneği haline geldiği ve salgınlar, sağlık kaygıları gibi nedenlerle insanların doğaya daha fazla yöneldiği görülmektedir. İnsanların boş zamanlarını doğada geçirme arzusuyla birlikte, bu süreçte konforlarından vazgeçmeyip otel rahatlığında bir tatil deneyimi istemeleri, glamping deneyiminin yaygınlaşmasına katkı sağlamıştır (Groe, 2018). Modern glampingin ilk dönemlerinde, klasik çadırların konaklamada kullanılmaya devam ettiği ve bu çadırların içine konforlu yataklar, yüksek kaliteli çarşaflar, halılar, vintage mobilyalar ve televizyon gibi eşyalar yerleştirilerek çadır konaklamasındaki rahatsızlıkların giderildiği bilinmektedir. Glampingin yaygınlaşmasıyla birlikte, kullanılan konaklama birimleri kamp turizminde kullanılan çadırlardan farklılık göstermeye başlamıştır. Bu konaklama birimleri ağaç evler, bungalovlar, tipisler gibi farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır. Glampingi kamp turizminden ayıran özellikler incelendiğinde, birçok önemli noktanın öne çıktığı görülmektedir. Kamp ekipmanları olan çadır, havlu, uyku tulumu gibi eşyaları taşımaya gerek kalmadan, glamping ile tüm bu imkanların yüksek konforla sunulması; çadırdaki toprak zemin yerine geniş ve rahat yataklarda konaklama imkânı; tüm ihtiyaçları

karşılayacak şekilde tasarlanmış konaklama birimleri; doğada çeşitli rekreasyon etkinlikleri, grup aktiviteleri ve sürdürülebilirlikle ilgili çalışmaların yapılması, bu deneyime örnek olarak verilebilmektedir. Bu özellikleriyle glamping, kamp ruhunu taşıyan, ancak lüks ve konfor unsurlarını doğayla birleştirerek sunan bir konaklama biçimi olarak kabul edilmektedir (Henriques, 2016). Sakacova (2013), glampingin niteliklerini ve özelliklerini ortaya koymak amacıyla 34 web sayfası ve çevrimiçi kaynağı incelemiştir. Çalışmanın sonucunda, glamping işletmelerinin sahip olması gereken niteliklerin ve temel özelliklerin başında “lüks” kavramının geldiği ortaya çıkmıştır. Buna ek olarak, doğa, üstün hizmet kalitesi, sürdürülebilir yaklaşımlar, keşif, huzur, tazelenme, lezzetli yiyecek ve içecekler gibi unsurlar da unutulmaz deneyimlerin bir parçası olarak yer almaktadır. Özetle, glampingin ana hedefinin, özel mekanlarda rahatlık sağlamak olduğu (Sakacova, 2013) ve bu rahatlığın spa, masaj, temizlik, çamaşırhane ve ulaşım gibi üst düzey imkanları da içerdiği bilinmektedir (Filipe vd., 2018).

2.2. Dünya’da Glamping

Bir destinasyonda glamping turizminin yapılabilmesi için, genellikle doğal güzelliklere, yeşil alanlara ve bölgeye has özelliklere sahip olması beklenmektedir. Bir glamping alanının, doğal güzelliklerinin yanı sıra, insanları etkileyen bir hikâyeye, kültürel alanlara, önemli bir tarihi geçmişe ve doğada farklı aktivite imkânlarına sahip olması önemlidir (Antonija, 2020). Genel olarak, doğa ile iç içe konumlanan glamping tesislerinde çevre dostu malzemeler tercih edilmektedir. Ahşap, kumaş ve metal gibi kullanılan yapılar genellikle plastik barındırmamalı ve çoğunlukla geleneksel malzemelerden seçilmelidir. Enerji kaynağı olarak genellikle çevreye duyarlı ve sessiz jeneratörler ya da güneş enerjisi panelleri tercih edilmektedir (Evgenina vd., 2020). Bu bakış açısıyla, birçok ülkenin glampingin yükselen popüleritesine ayak uydurmaya çalıştığı ve dünya çapında yenilikçi konseptlerle donatılmış birçok glamping alanının ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Glamping çadırlarının ilk kez Orta Çağ’da kralların askeri seferleri sırasında kullanıldığı, bu seferlerde genellikle geniş fakat sade çadırların tercih edildiği bilinmektedir. 20. yüzyılda ise, Afrika ve Güney Amerika’ya düzenlenen keşif yolculuklarına katılan varlıklı avcılar arasında yaygınlaştığı bilinmektedir. Modern glampingin, ilk kez 2000’li yılların ortalarında yaz festivali düzenleyicilerinin seçici ziyaretçiler için rahat kamp alanları sunmaya başlamasıyla Birleşik Krallık’ta popülerlik kazandığı bilinmektedir (Boiko, 2021). Glampingin popüler hale gelmesiyle, pek çok ülkede glamping tesisleri kurulmuş ve bu tesislerin ziyaretçilere daha kolay ulaşabilmesi için glamping platformları geliştirilmiştir. Her glamping tesisinin sunduğu konaklama seçenekleri ve hizmetler değişiklik gösterse de, hepsinin ortak noktası doğayla iç

içe faaliyet göstermeleridir. Glamping aktiviteleri ve altyapı gelişimi bakımından değerlendirildiğinde, Kuzey Amerika, Afrika ve Avrupa'nın diğer bölgelerine göre daha fazla dikkat çektiği görülmektedir. Glamping faaliyetleri ve tesisleşme açısından Asya, Avustralya, Güney Amerika ve Okyanusya n planda olan bölgeleri takip etmekte özellikle ABD, İngiltere, Fransa, İşvire ve Güney Afrika gibi ülkelerde bu turizm türünün yaygın olduğu bilinmektedir. Bu durumun sebebinin, bu ülkelerin iklim koşulları açısından elverişli olmaları ve korunan doğal alanlara sahip olmaları olduğu belirtilmektedir (URL-1).

Glamping.com (2021)'a göre, Kuzey Amerika'da glamping geniş çapta popüler bir turizm türü olarak uygulanmaktadır. 20. yüzyılın başlarında, Amerikalı ve Afrikalı gezginlerin doğayla iç içe olup avlanma isteği ve konfor arayışıyla başlayan bu serüven, günümüzde glamping alanlarının büyük bir popülerlik kazanmasına zemin hazırlamıştır. Rahatlık ve lüks arzusunun günümüzde hala ilgi görmesi, ziyaretçilerin taleplerini en yüksek seviyede karşılayan glamping faaliyetlerinin her geçen gün artmasına yol açmaktadır. Günümüzde Amerika'nın hemen her bölgesinde konforlu glamping tesislerinin sunulduğu, her bir bölgenin kendine has konaklama alanları, doğal güzellikleri ve tarihi-kültürel zenginlikleriyle ziyaretçilere çeşitli deneyimler yaşattığı görülmektedir. Kuzey Amerika'daki glamping tesislerinin yoğunlaştığı alanlar incelendiğinde, Kanada'da 16, Meksika'da ise 10 glamping tesisi olduğu ve Amerika Birleşik Devletleri'nde bu sayının 113'e ulaştığı görülmektedir. Safari turlarının popüler olduğu ve birçok ekolojik ile vahşi yaşam alanına sahip Afrika'da, toplamda 11 ülkede glamping turizminin yaygın olarak yapıldığı bilinmekte ve bunlar arasında, doğal alan zenginliği, ayrılan bütçe ve sunulan hizmetler açısından dikkat çeken destinasyonlar Güney Afrika, Tanzanya, Zambiya ve Kenya'dır. Turistlerin genellikle kentsel bölgeleri seçtiği Avrupa'da, ziyaretçilere şehirden uzakta, doğal ortamlar içinde lüks bir konaklama deneyimi sunulmaktadır. Avrupa'nın çoğu bölgesinde glamping tesislerinin bulunduğu ve bu turizm türünün 19 ülkede yapıldığı bilinmekte; ekonomik kaynaklar, sahip olunan özellikler, glamping tesisi sayısı ve sunulan hizmetler açısından ne çıkan 9 ülke bulunmaktadır. Bu lkeler arasında İtalya, Portekiz, İşpanya, Fransa, Birleşik Krallık, Yunanistan, Slovenya, Hırvatistan, İşvire ve Rusya yer almaktadır. Asya, glamping turizmi açısından büyüme kaydeden ve üst düzey konaklama seçenekleri sağlayan bir kıta olarak bilinmekte, neredeyse tüm ülkelerinde glamping tesislerinin görüldüğü ve toplamda 16 ülkede yaygın bir şekilde yapıldığı bilinmektedir. Glamping turizmi açısından; doğal alanların çeşitliliği, lüks ve konforlu konaklama olanakları ile öne çıkan ülkeler arasında Hindistan, Tayland, Endonezya, Sri Lanka, Kamboçya ve Nepal sıralanmaktadır.

Avustralya'da, doğayla entegre şekilde tasarlanmış glamping tesislerinin birçok alan yer aldığı görülmüş, bu alanlar içinde ziyaretçilere en üst düzeyde konfor sağlayan 20 lüks glamping tesisi bulunmaktadır. Glamping turizmi açısından dikkat çeken eyaletlerin Queensland, Güney Avustralya, Tazmanya ve Kuzey Bölgesi olduğu bilinmektedir (URL-2). Amazon ormanlarından Antarktika'ya kadar çeşitlilik gösteren Güney Amerika coğrafyasında, farklı eko-macera deneyimlerine ev sahipliği yapan pek çok glamping tesisi yer almaktadır. Glamping tesislerinin büyük bir kısmının doğal ormanlara yerleştirildiği ve rekreasyon aktivitelerinin doğal etkinliklerle sınırlı tutulduğu gözlemlenmekte, tamamen doğayla iç içe olma imkânı sunan ve sürdürülebilirliğin ön planda olduğu glamping alanları dikkat çekici bir özellik taşımaktadır. Güney Amerika'da glamping turizminin yaygın bir şekilde gerçekleştirildiği 9 ülke arasında Arjantin, Bolivya, Brezilya, Şili, Kolombiya, Ekvador, Paraguay, Peru ve Venezuela bulunmaktadır. Son olarak, Okyanusya'da glamping turizminin ilerlemeye devam ettiği ve bu sebeple sınırlı sayıda glamping alanının mevcut olduğunu belirtmek mümkündür. Genellikle plajlara yakın konumlanmış tatil köyü tarzındaki glamping alanlarında, ziyaretçilere kulübelere römorklara, çadırlardan villalara kadar farklı seçeneklerle konaklama imkânı sunulmaktadır. Yeni Zelanda ve Fiji, diğer ülkelere kıyasla glamping turizmi alanında öne çıkan, yüksek standartlarda rahatlık ve etkileyici doğal manzaralar sunan bölgeler olarak bilinmektedir (Glamping.com).

2.3. Türkiye’de Glamping

Türkiye'deki glamping anlayışının kökenlerinin Osmanlı dönemine dayandığı bilinmekte (URL-3) ve 14. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda padişah ve ailesi için inşa edilen geçici konaklama alanlarında ilk örneklerine rastlanılmaktadır. Osmanlı padişahları, rahatlık ve konfor arayışından ödün vermeden askeri seferlerde de gösterişli saray çadırları kullanmışlardır (Korjula, 2017). 1900'lü yıllarda doğal yaşam gezileriyle küresel ölçekte popülerlik kazanan glamping, birçok ülkenin bu trende uyum sağlamaya çaba göstermesine yol açmıştır. Ülkeler, sahip oldukları kaynakları değerlendirerek glamping turizmini ilerletmeyi ve dünya çapında dikkat çeken başarılı örnekler oluşturmayı başarmışlardır. Türkiye'de glamping anlayışının tarihi eskiye ve ihtişamlı konaklama kültürüne dayanmasına rağmen, bu turizm türü ülkede henüz geniş çapta popülerlik kazanmış değildir. Türkiye, değerli kırsal ve doğal bölgelere, tarihi ve kültürel zenginliklere sahip olmasının yanı sıra, turizmin dört mevsim boyunca yapılabilmesi ve uluslararası alanda tanınan bir turizm potansiyeline sahip olmasına rağmen, glamping alanında istenen düzeyde ilerleme kaydedememiştir (Göktaş vd., 2017). Bu yüzden, şu an glamping sektöründe

hizmet veren işletme sayısı sınırlıdır ve bu işletmelerin, glampingin tüm standartlarını tam anlamıyla yerine getirmediği görülmektedir. Türkiye'deki glamping tesisleri, misafirlere online rezervasyon platformları ve işletmelerin kendi web siteleri üzerinden hizmet sunmaktadır. Konak ve Özhasar (2019)'ın araştırmasında, Türkiye genelinde hizmet veren işletmelerin internet siteleri incelenmiş ve 23 glamping alanı tespit edilmiştir. Çalışmada yapılan analizler sonucunda, bu tesislerin internet sitelerinin mevcut olduğunu ancak güncel ve aktif biçimde kullanılmadığını tespit edilmiştir. Bu durum nedeniyle, glamping tesislerinin pazarlama alanında yetersizlikleri olduğu ve gerekli iyileştirmelerin yapılması durumunda daha fazla tanınmaları ve gelişmelerinin mümkün olabileceği ifade edilebilmektedir. Türkiye'nin sahip olduğu potansiyel dikkate alındığında, glamping turizminin ilerleyen yıllarda kaynakların etkin kullanımıyla büyüyeceği öngörülmektedir.

Genel olarak turizmde ön plana çıkan Ege, Marmara ve Akdeniz bölgelerinin glamping turizmine de ön plana çıktığını ve bu bölgelerde glampingin yaygın olarak yapıldığı söylemek mümkündür. Ege Bölgesi'nde glamping turizminin en fazla tercih edildiği şehirlerin başında Muğla yer almakta olup, bu şehirde glampingin öne çıkan ilçeleri Fethiye, Marmaris ve Datça olarak bilinmektedir. Muğla'nın ardından, glamping turizmi açısından gelişim gösteren bir şehir olarak İzmir ön plana çıkmaktadır. Marmara Bölgesi'nde glamping turizmi açısından öne çıkan şehirlerler İstanbul, Çanakkale, Bursa, Balıkesir, Sakarya ve Kırklareli olarak bilinmektedir. Akdeniz Bölgesi'nde glamping turizminin en yaygın olarak yapıldığı şehrin Antalya olduğu bilinmektedir. Diğer yandan, glamping turizminin yükselen bir sektör haline gelmesiyle birlikte, Türkiye'nin farklı bölgelerinin mevcut potansiyellerini keşfederek bu alanda faaliyet göstermeye başladığı gözlemlenmektedir. Eşsiz doğal yapısı ve birçok kamp alanı ile öne çıkan bu şehirlerde, lüks kamp deneyimi giderek daha popüler hale gelmekte ve büyümeye devam etmektedir. Doğal güzellikleriyle öne çıkan Karadeniz Bölgesi, glamping turizminin temel unsuru olan doğayı ziyaretçilere sunma potansiyelini fark etmiş ve bu nedenle glamping turizmi açısından gelişmeye başlayan bölgelerden biri olmuştur. Glamping turizminin gerçekleştirilebileceği bir diğer bölge İç Anadolu Bölgesi olup, bu bölge sunduğu mağara tarzı konaklama seçenekleriyle ziyaretçileri kendine çekmeyi başarmaktadır. Doğu Anadolu Bölgesi, glamping turizmi açısından gelişmeye elverişli bölgelerden biri olarak öne çıkmakta, bu bölgede sunulan konforlu, lüks ve sıra dışı konaklama birimlerine mağaralar örnek olarak verilebilmektedir. Türkiye'deki glamping alanları ve faaliyetleri, dünya genelindeki glamping uygulamalarıyla karşılaştırıldığında oldukça geride kaldığı gözlemlenmektedir. Bunun yanı sıra,

Türkiye'deki glamping uygulamalarının, gereken standartların yalnızca bir kısmını karşıladığı ve mevcut özelliklerin uluslararası glamping uygulamalarıyla kıyaslandığında yeterli seviyede olmadığı görülmektedir. Bu nedenle, Türkiye'nin bu alanda henüz yolun başında olduğunu söylemek mümkündür.

3. Yöntem

Son yıllarda glamping turizminin tüm dünyada hızla yaygınlaşmaya başlamasıyla birlikte, bu alanda faaliyet gösteren glamping tesislerinin sayısı da artış göstermeye başlamıştır. Lüks kamp deneyimleri ve altyapı gelişimi açısından, Kuzey Amerika, Afrika ve Avrupa'nın diğer kıtalara göre daha ön planda olduğu ve bu bölgelerde glamping aktivitelerinin oldukça popüler olduğu görülmektedir. Türkiye'de doğa içinde konforlu konaklama arayışının geçmişten gelen bir temeli olsa da glamping modern anlamda henüz geniş bir yaygınlık kazanamamıştır. Bu sebeple, şu anda glamping sektöründe aktif olarak hizmet veren işletmelerin sayısı sınırlıdır ve mevcut işletmelerin glampingin tüm standartlarını tam anlamıyla yerine getirmedikleri anlaşılmaktadır. Kastamonu, özgün doğal yapısı, geniş ormanlık alanları, zengin tarihî ve kültürel değerleriyle dikkat çeken bir turizm destinasyonu olarak tanımlanmaktadır. Ormanlık alanların şehrin büyük bir bölümünü oluşturduğu Kastamonu, doğal kaynaklar ve ormancılık açısından önemli bir potansiyele sahiptir ve bu potansiyel ekoturizm, yayla turizmi ve kamp-karavan turizmi gibi çeşitli doğa temelli turizm türlerini kapsamaktadır (Yakar, 2020). Şehrin coğrafi özellikleri, iklim koşulları ve doğal zenginlikleri sayesinde doğa turizmi faaliyetlerinin gerçekleştirildiği ve bu turizm türünün giderek daha fazla ilgi gördüğü söylenebilmektedir. Bu bağlamda, çalışmanın ana hedefi, örnek glamping tesisleşmeleri üzerinden Kastamonu'da glamping turizminin uygulanabilirliğini değerlendirmek, uygulanması durumunda uygun modelleme stratejilerini belirlemek ve SWOT analizi yardımıyla Kastamonu'nun glamping turizmi açısından güçlü ve zayıf yönlerini, fırsatlarını ve tehditlerini ortaya koymaktır. Bunun yanı sıra, dünya genelindeki glamping turizminin gelişimi dikkate alınarak, Türkiye'de gelecekte oluşturulacak glamping alanları için düşünsel ve stratejik bir temel oluşturulması hedeflenmiştir. Bu nedenle, araştırmadan elde edilen bulgular, turizm çeşitliliğini artırma potansiyeline sahip olacak ve gelecekte doğa turizmine elverişli bölgelerde glamping turizminin hayata geçirilmesine temel oluşturacaktır.

Bu doğrultuda, çalışmada öncelikle glamping turizmi ile ilgili küresel eğilimler, ülkeler ve tesisleşme süreçleri ayrıntılı olarak analiz edilmiş, dünya genelinde farklı bölgeler ve ülkeler bu turizm türü açısından kapsamlı bir incelemeye tabi tutulmuştur. Bu analizler çerçevesinde, araştırmamanın kapsamı, dünya genelinde glamping turizminin uygulandığı bölgeleri içermektedir.

Bununla birlikte, zaman, maliyet ve erişim sınırlamaları nedeniyle, araştırma dünya genelindeki glamping tesisleriyle kısıtlanmıştır. Glamping tesisleri, doğal özellikleri, zengin bitki örtüsü, iklim koşulları ve doğa odaklı turizm etkinliklerinin sıkça yapıldığı bölgeler olarak değerlendirilmiştir. Ziyaretçilerin ilgisini çeken ve popüler hale gelmiş birçok başarılı glamping tesisi bulunmaktadır. Araştırmanın örneklemini, coğrafi özellikleri, iklim yapısı ve doğa turizmi açısından Kastamonu'ya en çok benzediği düşünülen Oregon bölgesindeki glamping tesisleri oluşturmaktadır. Oregon bölgesinde öne çıkan glamping tesisleri kapsamlı bir şekilde analiz edilmiş, bu analiz sonucunda beş farklı glamping tesisi tespit edilmiş ve bu tesislerin derinlemesine incelenmesi amacıyla çalışmada doküman analizi gerçekleştirilmiştir. Araştırmada kullanılan doküman incelemesi yöntemi, konuyla ilgili yazılı ve görsel materyallerin – raporlar, kitaplar, arşiv dosyaları, web siteleri, fotoğraflar video ve ses kayıtları gibi – düzenli bir şekilde incelenerek veri elde edilmesini kapsamaktadır (Karataş, 2015). Bu çalışmada yapılan doküman analizinde, Oregon bölgesindeki glamping tesisleri genel olarak incelenmiş ve elde edilen veriler ışığında Kastamonu ile iklim, doğa, coğrafi yapı ve tabiat turizmi açısından benzer özellikler taşıyan tesisler değerlendirilerek yeni veriler elde edilmiştir. Analiz sonuçları dikkate alınarak Kastamonu için glamping turizm temaları tanımlanmıştır. Bunun yanı sıra Kastamonu'nun glamping turizmi bağlamındaki mevcut durumu değerlendirilmiş, bu alandaki gerekli faaliyet ve etkinlikler belirlenmiş ve Kastamonu'nun doğal özellikleri göz önünde bulundurularak tabiat turizmi odaklı glamping işletmeleri için tavsiyelerde bulunmak amacıyla bir SWOT analizi gerçekleştirilmiştir.

4. Bulgular

4.1. Oregon Bölgesi ve Kastamonu'nun Glamping Turizmi Açısından Değerlendirilmesi

Amerika'da glamping turizminin en popüler bölgelerinden biri olarak bilinen Oregon, ilginç, eğitici ve eğlenceli yemek ile çiftlik temalı deneyimlerin sunulduğu, yaşamı dönüştüren özellikleriyle öne çıkan birinci sınıf bir destinasyon olarak kabul edilmektedir. Bölgede tarıma dayalı turizm etkinliklerinin çeşitliliği, ziyaretçilere kırsal yaşamı tanıma ve deneyimleme imkânı sunmakta; bu durum, doğal yaşamla ilgili aktivitelerin gelişimini desteklemektedir (Shiner, 2019). Oregon, geniş dağlık alanları, zengin bitki örtüsü ve geniş kıyı şeridi ile pek çok su kaynağına—deniz, gölet ve nehirler—ev sahipliği yapmakta; bu bölgelerde sıkça açık hava etkinlikleri gerçekleştirilmektedir. Genellikle turistlerin ilgisini çeken Oregon bölgesinde, ziyaretçiler doğayla iç içe olabilmek için yürüyüş, kamp yapma, dağcılık ve nehir

raftingi gibi açık hava etkinliklerini tercih etmektedir. Tarih boyunca birçok medeniyetin izlerini barındıran Oregon bölgesi, kültürel miras açısından önemli bir konuma sahiptir ve çeşitli antik kalıntılar, anıtlar ile tarihi yerleşim alanları, ziyaretçiler için önde gelen cazibe noktaları arasında yer almaktadır (URL-4). Oregon, coğrafi yapısı itibarıyla Karadeniz Bölgesi'ne benzer özellikler taşımakta olup, ormanlar ve dağlar eyaletin büyük bir kısmını kaplamakta ve bu bölgelerde tabiat turizmi yaygın olarak gerçekleştirilmektedir. Oregon'un Karadeniz Bölgesi'ne benzeyen bir diğer özelliği de iklim koşulları ve coğrafi yapısı olarak bilinmektedir. Oregon'un iklimi incelendiğinde, her mevsimin yağışlı geçtiği, ılıman bir yapıya sahip olduğu ve yaz aylarının sıcak, kış aylarının ise soğuk ve yoğun yağışlı olduğu anlaşılmaktadır (URL-5).

Öte yandan, Batı Karadeniz'de yer alan Kastamonu'nun da Oregon gibi doğa turizmi için zengin bir doğal varlık potansiyeline sahip olduğu bilinmektedir. Büyük ölçüde ormanlarla kaplı olan şehir doğal güzellikleri, tabiat parkları ve milli parkları ile öne çıkmaktadır. Küre Dağı Milli Parkı, "Karadeniz Nemli Karstik Orman" ekosisteminin en iyi korunmuş doğal örneklerinden birini temsil etmekte olup, 44 memeli ve 120 kuş türüne ev sahipliği yapmaktadır. Ilgaz Dağı Milli Parkı, kış turizmi ile dikkat çekerken, İstiklal Yolu Milli Parkı ise Türkiye'nin en uzun yürüyüş rotası olarak tanınmaktadır. Şehirdeki milli parklar arasında Şerife Bacı Tabiat Parkı, Dipsiz Göl Tabiat Parkı, Yeşilyuva Tabiat Parkı ve Ersizlerdede Tabiat Parkı bulunmakta ve bu alanlar, turistlerin yoğun ilgi gösterdiği başlıca doğal cazibe merkezleri arasında yer almaktadır (Türker, 2013; Oktay vd., 2016; Meydan, 2020). Şehirdeki vadiler, göletler ovalar, koylar, kanyonlar ve doğa turizmi açısından önemli birer çekim merkezi olup, ziyaretçiler tarafından yoğun ilgi görmektedir. Yüksek dağ alanları, kış aktiviteleri, kamp yapma, mağara keşifleri, amatör balıkçılık, ekoturizm faaliyetleri ve dağcılık gibi doğa sporları, şehrin doğa turizmi açısından öne çıkan etkinlikleri arasında yer almakta ve Kastamonu'da da Oregon'daki gibi açık hava aktivitelerinin yoğun bir şekilde gerçekleştirildiği bilinmektedir (URL-6).

Oregon eyaleti sekiz coğrafi bölgeye ayrılmış olup, Kastamonu ile benzer özellikler taşıdığı düşünülen glamping alanları arasında Oregon, Doğu Oregon, Güney Oregon, Willamette Vadisi ve Mt. Hood Dağı bölgeleri incelenmiştir. Glamping uygulamalarının en fazla yapıldığı bu alanların belirgin özellikleri arasında, yüksek çöl ve dağlarla çevrili olmaları, kış sporları, doğa yürüyüşleri ve tırmanış gibi açık hava etkinlikleri için uygun olmaları; nehirler, göller ve kaplıcaların varlığı ile su tabanlı aktivitelerin yaygın olması; vadiler, ormanlar, çiftlikler ve şarap üretim tesislerinin bulunması yer almaktadır.

4.2. Kastamonu'da Glamping Turizmi İçin Model Önerisi

Kastamonu'daki geniş ormanlar ve korunmuş doğal alanlar, bölgedeki doğa turizminin hareketliliğini sürdürmesini sağlamaktadır (Akkuş & Akkuş, 2019). Kastamonu, doğa turizmi için zengin kaynaklara sahip olup, ormanlar, dağlar, göller, akarsular, doğal parklar ve koruma alanları barındırmaktadır. Bu özellikler, glamping turizmi için büyük bir fırsat sunmaktadır. Kastamonu, zengin doğal kaynaklarına rağmen, doğal alanlarda glamping konseptinin henüz geniş bir popüleriteye ulaşmadığı bir bölge olarak öne çıkmaktadır. Kastamonu'daki doğal alanların glamping turizmi için taşıdığı potansiyel belirlenmiş ve farklı glamping türlerini içeren tematik bir model önerisi geliştirilmiştir.

4.2.1. Tema-1- Ağaç Ev

Tarım ve Orman Bakanlığı Orman Genel Müdürlüğü tarafından 2018 yılında yayımlanan verilere göre, Kastamonu, ülkemizdeki en geniş orman varlığına sahip şehirler arasında üst sıralarda bulunmaktadır. Kastamonu, 693 bin hektarı verimli, 180 bin hektarı ise bakıma muhtaç olmak üzere toplamda 873 bin hektar orman alanıyla, Türkiye'deki en geniş verimli orman varlığına sahip olan il olarak öne çıkmaktadır (URL-7). Şehirdeki ormanlık alanların toplam yüzölçümünün yaklaşık %66'sını oluşturması, ağaç ev konseptini Kastamonu için önemli bir avantaj haline getirmektedir. Kastamonu'daki geniş ormanlık alanlar, şehrin odun, kereste ve ahşap üretiminde önemli bir rol üstlenmesine olanak sağlamaktadır. Şehirde her yıl sistematik bir şekilde odun, kereste ve ahşap ürünlerinin dış satımı yapılmakta olup, yaklaşık 500 ahşap üretim tesisi faaliyet göstermektedir (Gökçe & Akyıldız, 2010). Bu işletmeler, mobilya üretimi, kereste işleme ve el sanatları oymacılığı ile dikkat çekmektedir. Bunların yanı sıra, 2018 yılında Türk Kültürü Teşkilatı tarafından Türk Dünyası Kültür Başkenti olarak seçilen şehir, Türkiye'deki ahşap işleme ve oymacılık alanındaki eserleriyle tanınmakta olup, her yıl ahşap fuarlarına ev sahipliği yapmaktadır. Kastamonu, ormanlık alanların genişliği, odun, ahşap ve kereste üretimindeki yoğunluk, olgun ağaç türlerinin varlığı ve ağaç ev inşasında kullanılabilecek ağaçların bol miktarda bulunması gibi özellikleri sayesinde, glamping turizmi için ağaç ev temalı konaklama birimlerine son derece uygun bir destinasyon olarak öne çıkmaktadır.

Ağaç evlerin glamping turizmi kapsamında tercih edilmesinin birçok nedeni vardır; bunlar arasında etkili ısı yalıtımı sağlamaları, doğa koşullarına ve zararlılara karşı dayanıklı olmaları, ahşap, kereste ve odun gibi malzemelerin sürdürülebilir özellikte olmaları, rutubet ve nem birikintisi oluşturmamaları, doğayla uyumlu bir yaşam alanı sunmaları ve sağlıklı bir ortam yaratmaları sayılabilir. Bununla birlikte, her ağaç türüyle ağaç ev yapmak mümkün değildir; ağaç evin yapımında kullanılacak ağaç türüne göre karar verilmesi

gerekmektedir. Çam ağacı, çevresel etkenlere karşı dayanıklılığı, sert yapısı ve düşük maliyetle inşa edilebilmesi nedeniyle ağaç ev yapımında en çok tercih edilen türdür. Çam ağacına ek olarak, meşe ve sedir türleri de yapı inşasında tercih edilebilmektedir. Sedir ağacı türü, hafif ve hoş bir kokuya sahip olmasıyla ağaç ev inşasında rahatlıkla kullanılabilir; aynı zamanda hava koşullarına ve haşerelere karşı yüksek dayanıklılık gösterir. Öte yandan, sedir ağacı nemli iklimlerde en iyi seçeneklerden biri olsa da diğer ağaç türlerine göre daha yüksek maliyetli olabilir. Meşe ağacı, işlenmesinin zorluğu ve yüksek maliyeti nedeniyle ağaç ev yapımında daha az tercih edilse de dış etkenlere ve yaşlanmaya karşı dayanıklılığı ile tanınmaktadır. Güçlü ve sağlam gövdeleri, yoğun dalları ve derin kökleriyle meşe, akçaağaç ve dev köknar türleri de ağaç ev yapımında tercih edilebilecek türler arasında bulunmaktadır (URL-8, URL-9).

Kastamonu'nun bitki örtüsü incelendiğinde, ormanlık alanların yoğun olduğu ilçeler, glamping faaliyetleri ve ağaç ev konaklama birimlerinin hayata geçirilmesi için elverişli olarak görülmektedir. Şehirdeki ormanlık alanların %27'sini çam ağaçlarının oluşturması, ağaç ev konaklama birimleri için önemli bir avantaj sunmaktadır (URL-10). İnebolu ve Cide, şehrin ağaç türleri zenginliği ve glamping faaliyetleri açısından öne çıkan ilçeleri arasında bulunmaktadır. Bu ilçelerin güney kısımlarında ladin, köknar ve kayın ağaçları yoğun olarak yer almaktadır. Daday ilçesi, Ballı Dağ ve ormanlık alanlarında barındırdığı çeşitli ağaç türleriyle, ağaç ev konaklama birimlerine yönelik glamping yatırımları için uygun bir bölge olarak görülebilir. Azdavay ve Devrekani arasında bulunan yoğun ormanlık alanlar ve sırt şeridindeki bol miktarda çam çeşitliliği, glamping turizmi kapsamında ağaç ev inşaatını mümkün hale getirmektedir.

4.2.2. Tema-2- Yurt

Yurtların, geçmişte öncelikle barınak amaçlı kullanıldığı ve zamanla Türklerin etkisiyle Moğol halkı arasında yaygınlaşan bir konaklama türü olduğu bilinmektedir. Doğal malzemelerle inşa edilen ve hem kullanışlı hem de konforlu olan Türk tipi yurtlar, glamping turizminde tercih edilen popüler konaklama seçeneklerinden biri haline gelmiştir. Karaçam ağacının kullanılması ve %100 koyunyünü ile kaplanması, yaz aylarında serin, kış aylarında ise konforlu bir ortam sağlamaktadır. Baca yapısının ocak kullanma ve ısınma imkânı sunması sayesinde, yurtlar her yerde rahatlıkla kullanılabilir ve bulundukları ortama kendine özgü bir ambiyans kazandırır (Enkhbaatar, 2013). Kastamonu'da yurt tarzı konaklama tesislerinin inşa edilmesi için en uygun yerlerden biri Azdavay ilçesidir. Bal ve ıhlamur kokularıyla tanınan ilçe, bozulmamış doğası, yöreye özgü kütükten yapılmış köy evleri ve mağaralarıyla dikkat çekmektedir. Azdavay, genellikle tarım ve hayvancılığa dayalı bir gelir kaynağına sahip olup,

yerel halkın yaşamı çiftçilikle özdeşleşmiştir. Engbeli ormanlık arazilerle kaplı olan ilçe, sert bir iklime sahiptir. Kış ayları uzun sürmekte ve yoğun kar yağışı görülmektedir. Bu sebeplerden dolayı, yurt tipi konaklama birimleri Azdavay ilçesinde tercih edilebilir bir konaklama alternatifi olarak değerlendirilmektedir.

Azdavay ilçesinin glamping turizmi bakımından göz önünde değerlendirilmesindeki bir başka sebep, ilçede yer alan Suğla Yaylası projesidir. Suğla Yaylası, Azdavay ilçesinin 12 kilometre uzağında, deniz seviyesinden 1130 metre yükseklikte konumlanmış olup, çam ve köknar ağaçlarıyla çevrilidir. Bu yayla, uzun yıllardır bal ve ıhlamur temalı festivallere ev sahipliği yaparak ilçe için önemli bir konuma sahiptir. Doğa turizmi ile motor sporları açısından dikkat çeken Suğla Yaylası'nda, 2019 yılında uygulamaya konulan bir proje, Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı'nın desteğiyle hayata geçirilmiştir. Projenin hayata geçirilmesiyle, 480 m² alana yayılan 10 adet kır evi, 250 kişilik yerel bir restoran, 24.000 m² büyüklüğünde bir rekreasyon göleti, doğa sporları alanları, macera parkurları, yürüyüş ve bisiklet yolları, karavan ve çadır kamp alanları, kayak pisti, piknik alanları ve yöreye özgü doğal meyve bahçesi gibi çeşitli tesisler inşa edilecektir. Azdavay Suğla Projesi ile doğa turizminde ön plana çıkması beklenen ilçede, glamping turizminin de yaygınlaşacağı öngörülmektedir. Azdavay'ın yanı sıra, Kastamonu'da yurt konaklama birimleri ve glamping yatırımları için uygun görülen bir diğer ilçe ise, tarihi ve doğal güzellikleriyle dikkat çeken ve içinde bir tabiat parkı barındıran Abana'dır. Son olarak, Kastamonu'nun popüler güzelliklerinden Valla Kanyonu'na ev sahipliği yapan Pınarbaşı ilçesi, ormanlık alanları, doğal güzellikleri ve çeşitli manzaralarıyla glamping yatırımları için dikkat çeken bir ilçedir (URL-11, URL-12).

4.2.3. Tema -3- Tipis

Tasarımı ve görünümüyle diğer çadırlardan ayrılan tipisler, genellikle Amerikalı Kızılderililer tarafından kullanılmaktadır. Koni şeklindeki ikonik yapılarıyla tanınan tipisler, glamping turizminde popülerleşen konaklama birimleri arasında yer almaktadır. Zemine monte edilen ve yapının temel yapısını sağlayan, üst bölümde birbirine tutturulan ahşap direklerden oluşmaktadır. Tipisin koni biçimindeki tasarımı ve dik eğimi, sert iklim koşullarına ve olumsuz hava etkilerine karşı dayanıklılık sağlar. Koni biçimindeki tasarımı ve dik eğimi sayesinde tipi, sert hava şartlarına ve doğa olaylarına karşı dayanıklılık gösterir. Tipisler, sentetik materyaller ya da su geçirmez kumaşlardan üretilebildiği gibi farklı malzemeler kullanılarak inşa edilebilmektedir. Modern tipisler, geleneksel tipislerin şekli ve genel tasarımını korusa da, yerleştirme kolaylığı, taşınabilirlik, kullanılan malzemeler ve sağladığı konfor açısından onlardan farklılık

göstermektedir. Geleneksel tipislerde, direklerin üstte birleştiği kısımlar, zemin katta çıkan bir yangın sırasında dumanı tahliye etmek için kullanılır. Modern tipislerde yangın veya ısıtıcı kaynaklı yangın riski olmamasına karşın, özgün tasarımın muhafaza edildiği görülmektedir. Toplumsal, bölgesel ve tarihsel farklılıklara karşın, çeşitli bölgelerdeki insanlar benzer nedenlerle tipis konaklama birimlerini tercih etmektedir. Bu sebepler arasında rüzgâr direncine karşı dayanıklılık, ısıyı koruma özelliği ve kolaylık sunması bulunmaktadır. Koni biçimindeki tasarımı ile tipisler, çadırlara kıyasla sert rüzgârlara, yoğun kar birikimine ve yağışa karşı ekstra dayanıklılıklarıyla tanınmaktadır. Tipinin uzun yapısı, çadırlara kıyasla daha fazla hava akışı sağlamakta ve giriş bölmesi, bu hava akışının düzenlenmesine imkân vermektedir. Sağlam ve yoğun ahşaptan yapılan zemin, nem ve buharın sızma riskini azaltır. Tipisler, taşıma kolaylığı, kolay temizlenebilirliği ve her yerde kurulabilme özellikleriyle glamping yatırımları için tercih edilen bir konaklama seçeneği olarak değerlendirilmektedir (Gezer, 2020).

Kastamonu'nun geniş bir kesimi engebeli araziler ve yoğun ormanlarla kaplıdır; kış ayları sert ve nemli geçmekte ve bölgede genel olarak Karadeniz iklimi etkisini göstermektedir. Bu sebeplerden dolayı, tipis konaklama birimlerinin kullanılması uygun bir seçenek olarak değerlendirilmektedir. Tipislerin monte edilmesi, taşınabilirliği ve yapı malzemelerinin ekonomik olması ile ilde bu yapılar için elverişli alanların varlığı, bu konaklama birimini glamping yatırımları açısından cazip hale getirmektedir. Genel bir değerlendirme yapıldığında, tipi tarzı konaklama yapılarının özellikle Cide ile Şenpazar, Azdavay ve Pınarbaşı gibi ilçelerde kurulmasının mümkün olduğu anlaşılmaktadır.

4.3. SWOT Analizi Sonuçları

Kastamonu'nun genel durumunu analiz etmek ve glamping turizmi perspektifinde gerçekleştirilmesi gereken faaliyet ve etkinlikleri belirlemek üzere gerçekleştirilen SWOT analizinin sonuçları Tablo 1'de sunulmuştur. Glamping turizminin yeni yaygınlaşmaya başlamış olması, Kastamonu'da glamping turizmi ile ilgili faaliyetlerin bulunmaması, yerel yönetim ve paydaşların glamping konusunda yeterli bilgi düzeylerinin olmaması, yeterli akademik çalışmaların eksikliği nedeniyle SWOT analizi, toplanan veriler temel alınarak gerçekleştirilmiştir.

Tablo 1: Glamping turizmi SWOT analizi

Güçlü Yönler	Zayıf Yönler
- Kastamonu'nun geniş ormanlık alanlarının %66'lık bir bölümünü kaplaması, geniş coğrafyası, doğa turizmi açısından sunduğu yüksek potansiyel ve köklü tarihi nedeniyle, ziyaretçilerin keşfedebileceği çok sayıda doğal, tarihi ve kültürel alan mevcuttur. - Kastamonu, Karadeniz bölgesindeki diğer şehirlere göre ormanlar, ovalar, dağlar, göller, nehirler ve koylar gibi turistik çekim noktalarının fazlalığı ve keşfedilmemiş bakir alanların varlığı ile öne çıkmaktadır. - Türkiye'nin doğal ve kültürel zenginlikleri açısından en önemli bölgelerinden biri olan Kastamonu'da, 3 milli park, 4 tabiat parkı, 4 tabiat anıtı, 4 yaban hayatı geliştirme sahası ve farklı özelliklere sahip koruma altındaki orman alanları bulunmaktadır. Ayrıca, Türkiye'nin ilk Pan Park unvanına sahip milli parkı da bu il sınırları içindedir. - Kastamonu, Ilgaz Dağı Milli Parkı, Küre Dağları Milli Parkı, Valla Kanyonu, Horma Kanyonu, Çatak Kanyonu, Loç Vadisi, Ilgarini Mağarası, Ilıca Şelaleleri, kaleler ve kaya mezarları gibi pek çok doğa turizmi kaynağına ev sahipliği yapmaktadır. Bu kaynakları etkili şekilde kullanarak sürekli ziyaretçi ilgisini çekmekte ve turistik programlarda bulunmasını sağlamaktadır. - Kastamonu'nun şehir merkezi ve dokuz ilçesinde, glamping turizmine uygun olan jeep safari, balık tutma, dağ bisikleti sürme ve doğa yürüyüşü gibi birçok açık hava aktivitesi gerçekleştirilmektedir. - Kastamonu'da doğa ile ilgili çeşitli etkinlikler ve festivallerin (Kanyon ve Doğa Sporları Festivali, Atatürk ve İstiklal Yolu Yürüyüşü Festivali gibi) düzenlenmesi, turistler için yerel etkinliklerin (Ağlı Sinan Kızak Yarışları, Araç Şekerciler Pastacılar ve Yayla Kültürü Festivali, Uluslararası Azdavay Motosiklet ve Doğa Sporları Festivali) gerçekleştirilmesi ve yöresel köy pazarlarının açılması gibi faaliyetler yapılmaktadır. - Kastamonu Üniversitesi'nin ormancılık ve tabiat turizmi alanında uzmanlaşması bu alanda daha fazla akademik bilgi üretilmesini sağlamaktadır.	- Bölge halkının doğa turizmine yönelik farkındalık düzeyinin düşük olması ve ilgili eğitim programlarının yetersizliği. - Doğa içinde sunulan konaklama seçeneklerinin kısıtlı olması ya da mevcut tesislerin yeterli konforu sunamaması. - Kastamonu'da glamping yatırımlarına ilişkin girişimlerin sınırlı kalması, doğal alanlara yönelik yatırımların azlığı ve bu alandaki girişimcilerin teşvik edilmemesi ya da yeterince desteklenmemesi. - Şehrin doğa turizmi potansiyelinin yeterince tanıtılamaması ve turizm rotalarında yer almaması. - Kastamonu'yu ziyaret edenlerin büyük bir kısmının yerli turistlerden oluşması ve ziyaretçilerin genellikle günübirlik gelmesi ya da kısa süreli konaklamalar yapması. - Kastamonu'yu kısa süreli tatil veya günübirlik ziyaret edenlerin toplam harcamalarının düşük olması. - Deniz şehri olarak bilinmesine karşın deniz ulaşımının olmaması ve deniz yolunun yalnızca ticari amaçlarla kullanılması, havayolu ulaşımının yalnızca İstanbul ile sınırlı kalması ve uçuş sayılarının yetersiz oluşu, karayolu ulaşımında ise altyapı eksikliklerinin varlığı gibi nedenlerden ötürü şehirde ulaşım konusunda ciddi sorunlar yaşanması - Kastamonu'nun, doğa ve doğal kaynakların korunması, geliştirilmesi ve sürdürülebilirliğiyle ilgili ulusal programlara dahil edilmemesi.
Fırsatlar	Tehditler

- Kastamonu, zengin fauna, flora ve biyolojik çeşitliliği sayesinde glamping için elverişli ortamlara ev sahipliği yapmaktadır. - Kastamonu'da mutfak kültürünü ve gastronomiyi ön plana çıkarmak, tanıtımını yapmak ve ileri taşımak amacıyla çeşitli organizasyonlar ve kutlamalar (örneğin, Kastrofest Gastronomi Festivali) gerçekleştirilmektedir. Bu çabalar, bölgeye gelen glamping turistlerine yerel lezzetleri tatma imkânı sunarak benzersiz deneyimler yaşatabilecek potansiyele sahiptir. - Glamping turizmi için uygun aktivitelerin gerçekleştirilebileceği ve henüz keşfedilmemiş pek çok alanın varlığı. Bu alanlar, glamping turizmi için kullanım kolaylığı sağlamaktadır. - Kastamonu'da, merkez ve öne çıkan ilçeler (Azdavay, Pınarbaşı, Abana) dahil olmak üzere turistik çekim potansiyeli taşıyan alanlar bulunmaktadır ve bu alanlar doğal aktiviteler için uygun konumdadır. Merkez ve ilçelerdeki bu doğal alanların yerel basında tanıtılarak haberlere konu edilmesi sağlanmaktadır. - Glamping turizmi açısından önem taşıyan tarım, orman kaynakları ve balıkçılık alanlarındaki payının, Türkiye genel ortalamasını aşması. - Bölgenin ekolojik nitelikleri sayesinde glamping turizminin yıl boyunca yapılabilmesi mümkündür. - Kastamonu, 2023 Türkiye Turizm Stratejileri'nde, doğa odaklı turizmin sürdürülebilir gelişimi doğrultusunda ekoturizm kapasitesi ve doğal çeşitliliği ile eko-turizm bölgesi olarak belirlenen Karadeniz şehirleri arasında yer almaktadır.	- Glamping turizminin yeni yaygınlaşmasıyla birlikte, şehirde bu konuda yeterli bilgi birikiminin bulunmaması, eğitim veren kurum ve kuruluşların eksikliği ve halkın bu yeni turizm türü hakkında bilgi sahibi olmaması. - Karadeniz Bölgesi'ndeki şehirlerin zengin doğal kaynaklara sahip olması ve bu kaynakları kullanarak çeşitli faaliyetler yürütmesi, kültürel değerleri öne çıkaran etkinlikler ve festivallerin düzenlenmesi gibi çekici unsurlar, turistlerin bölgedeki farklı destinasyonlara ilgisini artırmaktadır. - Kastamonu'da 2009-2019 yılları arasında girişimci sayısının yalnızca %8 artış göstermesi, ülke genelindeki seviyenin gerisinde kalmaktadır. Bu durum, glamping gibi yenilikçi yatırımların Kastamonu'da yeterince ilgi görmemesi ve bu alanda yeni girişimlerin hayata geçirilememesi sonucunu doğurmaktadır. - Tanıtım çalışmalarının yetersizliği nedeniyle şehrin daha çok kış turizmi ile tanınması. Kaçak avcılık nedeniyle pek çok yaban hayvanı ve nadir bitki türünün zarar görmesi.

Kaynak: Yazar tarafından derlenmiştir.

5. Sonuç ve Tartışma

Bu araştırmanın amacı, glamping turizminin dünya çapındaki gelişimini inceleyerek, tabiat turizmiyle öne çıkan Kastamonu'da glamping turizminin uygulanabilirliğini ve uygulanması durumunda nasıl bir model oluşturulacağını belirlemektir. Araştırmanın amacı doğrultusunda, öncelikle Amerika'nın Oregon bölgesindeki başarılı glamping tesislerinin mevcut durumu, sundukları hizmetler, olanaklar, çevre, konaklama birimleri ve glamping faaliyetlerindeki avantajları gibi özellikleriyle, coğrafya, iklim ve doğa açısından doküman analizi yöntemiyle incelenmiştir. Sonrasında, elde edilen veriler Kastamonu'yla benzer özellikler gösterdiği kabul edilen beş glamping tesisi ile sınırlandırılarak detaylı bir şekilde analiz edilmiştir. Araştırmanın ikinci aşamasında, başarılı glamping tesislerinden esinlenerek, Kastamonu'da glamping turizminin uygulanabilirliğini incelemek, şehrin avantajlarını, dezavantajlarını, fırsatlarını ve tehditleri saptamak, bu alanda faaliyet göstermeyi düşünen kurum ve bireylere öneriler sunmak amacıyla SWOT analizi yapılmıştır. Kastamonu'da glamping turizmi açısından incelenebilecek pek çok bölge, ilçe ve doğal alan bulunmaktadır. Doğallığını koruyan ve henüz keşfedilmemiş bölgeler, glamping faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi için son derece uygun koşullar sunmaktadır. Şehrin merkezinde milli parklar ve tabiat koruma alanları, ilçelerinde ise koylar, vadiler, nehirler ve göller yer almakta; bu bölgelerde doğa turizmiyle ilgili aktiviteler yoğun olarak yapılmaktadır. Kastamonu'nun doğal yapısı sayesinde birçok tabiat turizmi faaliyetine ev sahipliği yapması, glamping turizmi için büyük bir fırsat sunmaktadır. Şehirde tabiat turizminin ön planda olması ve bununla bağlantılı düzenlenen etkinlikler, aktiviteler ve festivaller, insanların doğaya ilgisini artırmaktadır.

Bu bağlamda, Kastamonu'da glamping turizmi için üç farklı model, temalar halinde önerilmiştir. İlk tema olan ağaç evler, Kastamonu'daki ormanlık alanların genişliği, ahşap ve kereste üretiminin yoğunluğu, yaşlı ağaç popülasyonunun varlığı ve ağaç ev yapımına elverişli ağaç türlerinin bolca bulunması nedeniyle glamping için ideal bir konaklama seçeneği olarak kabul edilmektedir. Ağaç türü çeşitliliği ve glamping faaliyetleri açısından öne çıkan ilçeler arasında İnebolu ve Cide bulunmaktadır. Bu ilçelerin güney kesimlerinde çam, köknar ve kayın ağaçları yaygın olarak yer almaktadır. Daday ilçesi, Ballı Dağ ve ormanlık alanlarında barındırdığı çeşitli ağaç türleri ile ağaç ev konaklama birimleri açısından glamping yatırımı için uygun bir seçenek olarak değerlendirilebilir. Azdavay-Devrakani arasındaki sırt şeridinde ve yoğun ormanlık alanlarda bol miktarda çam çeşitlerinin bulunması, glamping turizmi için ağaç ev inşasını mümkün hale getirmektedir. İkinci tema olarak belirlenen yurtlar, doğal

malzemelerden üretilmeleri, pratik ve konforlu yapıları, koyunyünü kaplamaları sayesinde yazın serin, kışın ise sıcak bir ortam sunmaları nedeniyle Kastamonu için uygun olarak değerlendirilmiştir. Yurt konaklama birimleri açısından öne çıkan alanlardan biri, sahip olduğu özellikler ve ilçedeki Suğla Yaylası projesinin glamping yatırımı niteliğinde olması nedeniyle Azdavay ilçesidir. Glamping turizmi modelinde önerilen üçüncü tema tipislerdir. Eskiden hayvan derilerinden yapılan tipisler, günümüzde ise dayanıklı sentetik malzemeler ve su geçirmez kumaşlardan üretilmektedir. Isı verimliliği, kullanım kolaylığı ve yerleştirme açısından avantaj sağlayan tipisler, Kastamonu'nun iklimi ve yoğun dağlık ile ormanlık arazileri nedeniyle uygun bir konaklama seçeneği olarak dikkat çekmekte özellikle Cide, Şenpazar, Azdavay ve Pınarbaşı ilçelerinde tipis konaklama birimleri kurulabilmektedir.

SWOT analizi sonuçlarına göre, Kastamonu'nun glamping turizmi açısından öne çıkan doğal alanları ve doğa temelli etkinlikleriyle önemli bir avantaja sahip olduğu söylenebilir. Şehrin %66'sının ormanlarla kaplı olması ve glamping turizmi için önemli olan dağlar, vadiler, koylar, yaylalar ve nehirler gibi çeşitli unsurlara sahip olması, Kastamonu'nun bu alandaki potansiyelini ortaya koymaktadır. Şehirde jeep safarisi, olta balıkçılığı ve doğa yürüyüşleri gibi glamping etkinliklerinin gerçekleştirilebilmesi için elverişli ortamların mevcut olduğu gözlemlenmektedir. Zengin bir yaban hayatı ve bitki örtüsüne ev sahipliği yapması, başka bölgelere kıyasla özgün bir mutfak kültürü sunması ve bu kültürü festivaller ile çeşitli etkinliklerle tanıtmayı, glamping turizmi için değerli fırsatlar sunmaktadır. Kastamonu'nun doğa turizmi açısından elverişli bir konumda bulunduğu ve çeşitli ilçelerinde bu alana yönelik etkinliklerin mevcut olduğu bilinmekte ancak, doğal ve ormanlık zenginliklere sahip olmasına rağmen şehirde hâlâ keşfedilmeyi bekleyen pek çok bakir alan mevcuttur. Diğer yandan, henüz yeni popülerlik kazanan glamping turizminin şehirde yeterince benimsenmediği ve bu konuda gerekli adımların atılmadığı gözlemlenmektedir. Bu bağlamda, şehirde tabiat turizmiyle ilgili girişimlerin yalnızca teorik düzeyde kaldığı ve pratikte hayata geçirilmediği ifade edilebilir. Yapılan analizler ve elde edilen bulgular doğrultusunda, Kastamonu'da glamping turizminin verimli ve uzun vadeli olarak uygulanabilmesi için sunulan öneriler aşağıda sıralanmaktadır:

- Glamping turizmi ile ilgili olarak kamu kurumları, özel sektör temsilcileri ve araştırmacılar tarafından bilimsel çalışmaların artırılması sağlanmalı; yerel yönetimler ve toplum için bilinçlendirici eğitim programları ve tanıtım etkinlikleri düzenlenmelidir.

- Yerel yönetimler, doğa dostu projeleri teşvik edecek destekler sunmalı ve çevresel etkileri minimuma indirecek yatırımlar için gerekli denetimleri gerçekleştirmelidir.
- Glamping turizminin tanıtımı ve gelişimi için yerel ve ulusal basında tanıtım çalışmaları yapılmalı; festival, fuar ve seminer gibi etkinliklere öncelik verilmelidir.
- Kastamonu’ya düzenlenen tur programlarının genellikle iç pazara yönelik ve sınırlı sayıda olduğu gözlemlenmiştir. Bu nedenle, seyahat acenteleri Kastamonu’yu içeren veya doğa turizmi temalı yeni tur programları oluşturmali ve hali hazırdaki programları çeşitlendirmelidir.
- Kastamonu'yu ziyaret eden turistlerin çoğunlukla yerli ve kısa süreli seyahatler yaptığı bilinmektedir. Glamping turizmi için hedef kitleler belirlenmeli ve bu gruplara yönelik etkili pazarlama stratejileri geliştirilmelidir. Mevcut turistlerin konaklama sürelerini uzatmak amacıyla kampanyalar ve çekici fırsatlar sunulmalı, harcamalarını artırmak için yerel halkla etkileşimi destekleyen yerel pazar alanları ve mağazalar oluşturulmalı; yerel yönetim ve topluluk ile ortak çalışmalar yapılarak stratejik planlamalar uygulanmalıdır.
- Şehrin ulaşım sorunları ziyaretçiler için engel teşkil etmektedir. Deniz taşımacılığı, deniz ticareti dışında ziyaretçiler için de kullanılmalıdır. Uçak seferlerinin yalnızca İstanbul'dan değil, diğer illerden de yapılabilmesi için gerekli adımlar atılmalı ve sefer sıklıklarının artırılması sağlanmalıdır. Yerel halkın da zorluk yaşadığı karayolundaki altyapı sorunlarının giderilmesi için bakım ve iyileştirme çalışmaları yapılmalıdır.
- Glamping turizmine yönelik aktiviteler ve etkinlikler için uygun alanların oluşturulması gerekmektedir. Bu çerçevede, şehirdeki milli parklar, tabiat parkları ve koruma alanları ile bu bölgelerin çevresi incelenmeli ve ziyaretçiler için yeni yürüyüş yolları tasarlanmalıdır.
- Zengin bitki örtüsü ve yaban hayatına sahip şehirde, kaçak avcılığa karşı etkili önlemler alınması gerekmektedir.
- Şehrin ziyaretçi kapasitesi, doğal alanların korunması, atık yönetiminde geri dönüşüm uygulamaları ve enerji tasarrufu dikkate

alınarak, halkı ve ziyaretçileri bilinçlendirecek projeler geliştirilmelidir.

Kaynakça

- Akkuş, G., & Akkuş, Ç. (2019). Kastamonu ilçeleri temel turistik arz kaynakları envanteri: Tabiat turizmi alt türleri ve doğa sporları. *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 146–164.
- Antonija, J. (2020). *Izazovi u Razvoju Glamping Ponude u Hrvatskoj* (Završni rad). Sveučilište u Zagrebu, Ekonomski Fakultet, Stručni Studij Poslovne Ekonomije - Turističko Poslovanje.
- Barebones. (2013). *History of the glamping movement*. Retrieved from <https://blog.glamping.com/history-of-the-glamping-movement/> (Accessed: December 12, 2021).
- Boiko, V. O. (2021). Glamping as a promising niche in tourism and hotel business. In *Global aspects of national economy development in the conditions of transformational changes: collective monograph* (pp. 44-60). Lviv-Toruń: Liha-Pres.
- Boscoboinik, A., & Bourquard, E. (2012). Glamping and rural imaginary. In H. Horáková & A. Boscoboinik (Eds.), *From Production to Consumption: Transformation of Rural Communities* (pp. 149-164). LIT Verlag.
- Brooker, E., & Joppe, M. (2013). Trends in camping and outdoor hospitality—An international review. *Journal of Outdoor Recreation and Tourism*, 3, 1–6.
- Divinagracia, L. A., Divinagracia, M. R. G., & Divinagracia, D. G. (2012). Digital media-induced tourism: The case of nature-based tourism (NBT) at East Java, Indonesia. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 57, 85-94.
- Enkhbaatar, B. (2013). *Geleneksel Moğol Çadırından Bağımsız Konut Yaşamına Geçişte Mekânsal Gereksinimler ve İlişkiler* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İç Mimari Tasarım Anabilim Dalı, İstanbul.
- Erdoğan, N. (2003). *Çevre ve (Eko)Turizm*. Erk Yayınları.
- Evgenina, J. T., Petrova, P. M., & Mikalinova, K. H. (2020). Glamping: World experience, prospects for development in Russia. *Московский экономический журнал*, 4, 680-686.
- Filipe, S., Santos, C. A., & Barbosa, B. (2018). Tourists' motivations and obstacles for choosing glamping: An exploratory study. In *Proceedings of the International Conference on Innovations in Science and Education* (pp. 113-119). Prague, Czech Republic.
- Gezer, H. (2020). Çok kültürlü yaşamlar ve tekstil mimarisi. *International Journal of Social and Humanities Sciences*, 4(2), 87-102.

- Glamping.com. (2021). *Glamping destinations*. Retrieved from <https://www.glamping.com/destinations/> (Accessed: December 12, 2021).
- GlampingHub. (2021). *Types of glamping*. Retrieved from <https://glampinghub.com/types-of-glamping> (Accessed: December 12, 2021).
- GoogleTrends. (2021). Retrieved from <https://trends.google.com/trends/explore?q=glampin&date=now%201-d&geo=TR&hl=tr> (Accessed: April 1, 2022).
- Gökçe, A., & Akyıldız, M. H. (2010). Kastamonu ili orman ürünleri endüstrisi. *Kastamonu University Journal of Forestry Faculty*, 10(2), 147-163.
- Göktaş, L. S., Çetin, G., & Kızıllırmak, İ. (2017). Özel ilgi turizmi olarak glamping turizminin mevcut durumu: Bir örnek olay analizi araştırması. In *Proceedings of the 4th Interdisciplinary Tourism Research Congress* (pp. 107-120). Kuşadası, Aydın, Turkey, November 9–12.
- Groe, L. (2018). *Glamping: The new sustainable tourism development model*. In *ICTEA Conference University of Calabria* (pp. 119-126). Tirana, July 2018.
- Henriques, M. F. V. (2016). *Glamping: Contributos para uma tipologia turística de alojamento* (Unpublished master's thesis). Instituto Politécnico de Tomar, Escola Superior de Gestão, Tomar.
- Hrgovic, A. M. V., Bonifacic, J. C., & Licul, I. (2018). Glamping - New outdoor accommodation. *Ekonomika Misao i Praksa*, 2, 621-639.
- Hrgovic, A. M. V., Bonifacic, J. C., & Milohnic, I. (2019). Dimensions of service quality in glamping. *Tourism in Southern and Eastern Europe*, 5, 773-785.
- Hysmith, L., & Hunt, J. D. (1995). Nature tourism: Impacts and management. In R. L. Knight & K. J. Gutzwiller (Eds.), *Wildlife and recreationists: Coexistence through management and research* (pp. 203-219). Island Press, Washington, D.C., Covelo, California.
- Ingram, C. D., & Durst, P. B. (1989). Nature-oriented tour operators: Travel to developing countries. *Journal of Travel Research*, 28(2), 10-15.
- Karakaş, Z. (2015). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 62-80.
- Konak, S., & Özhasar, Y. (2019). Türkiye'deki glamping işletmelerinin web site içeriklerinin analizi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 7(2), 937-949.
- Korjula, E. (2017). *Glamping-liiketoiminta Suomessa* (Bachelor's thesis). Saimaa University of Applied Sciences, Faculty of Tourism and Hospitality, Imatra.

- Luzar, E. J., Diagne, A., Gan, C., & Henning, B. R. (1995). Evaluating nature-based tourism using the new environmental paradigm. *Journal of Agricultural and Applied Economics*, 27(2), 544-555.
- Meydan, K. (2020). *Küre Dağları Milli Parkı'nın Kastamonu il sınırlarında ekoturizm potansiyelinin ECOS yöntemi ile belirlenmesi* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Kastamonu Üniversitesi, Peyzaj Mimarlığı Ana Bilim Dalı, Kastamonu.
- Oktay, K., İşlek, E., & Yaşar, U. (2016). Kastamonu'da doğa turizmi potansiyelinin değerlendirilmesi. *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi*, 2, 47-54.
- O'Neill, M. A., Riscinto-Kozub, K. A., & Van Hyfte, M. (2010). Defining visitor satisfaction in the context of camping-oriented nature-based tourism – The driving force of quality! *Journal of Vacation Marketing*, 16(2), 141–156.
- Özel, M. A. (2010). *Turizmin çeşitlendirilmesi bağlamında doğa turizmi: Ankara ili örneği* (Uzmanlık Tezi). Kültür ve Turizm Bakanlığı, Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Pereira, C. M. M. (2013). *Glamping experience* (Master's thesis). ISCTE – IUL Instituto Universitário de Lisboa.
- Peter, V. (1992). Review: Nature-based tourism. In B. Weiler & C. M. Hall (Eds.), *Special interest tourism* (pp. 105-127). Belhaven Press.
- Sakacova, K. T. (2013). *Glamping – Nature served on silver platter* (Master's thesis). Aalborg University, Tourism Master's Degree Programme.
- Shiner, R. L. (2019). Negative emotionality and neuroticism from childhood through adulthood: A lifespan perspective. In J. M. Caspi & D. Funder (Eds.), *Handbook of personality development* (pp. 137-152). New York: Guilford.
- Türker, N. (2013). Batı Karadeniz Bölümü ekoturizm kaynaklarının değerlendirilmesi ve bir ekoturizm rotası önerisi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6(4), 1093-1128.
- URL-1:** www.welt.de (Erişim Tarihi: 12.12.2021).
- URL-2:** www.australia.com (Erişim Tarihi: 11.02.2022).
- URL-3:** www.turkishculture.org (Erişim Tarihi: 03.01.2022).
- URL-4:** https://tr.wikipedia.org/wiki/Oregon?utm_source= (Erişim Tarihi: 03.01.2022).
- URL5:** <https://www.oregon.gov/Pages/index.aspx> (Erişim Tarihi: 03.01.2022).
- URL-6:** <https://kastamonu.ktb.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 03.01.2022).
- URL-7:** kastamonu.tarimorman.gov.tr (Erişim Tarihi: 30.03.2022).

- URL-8:** https://kentahsap.com.tr/ahsap-turleri-ve-ozellikleri/?utm_source (Erişim Tarihi: 30.03.2022).
- URL-9:** <https://dogarehberi.com/ahsap-ev-malzemeleri-ahsap-evlerde-en-cok-kullanilan-9-ahsap-turu-ve-ozellikleri/> (Erişim Tarihi: 30.03.2022).
- URL-10:** kastamonu.ktb.gov.tr (Erişim Tarihi: 30.03.2022).
- URL-11:** <https://www.kastamonugazetesi.com.tr/doga-turizminde-azdavaydan-guclu-adim> (Erişim Tarihi: 30.03.2022).
- URL-12:** <https://www.cnnturk.com/seyahat/doga-turizminin-kalbi-bu-ilcede-atacak-turkiyenin-en-guzel-noktalarindan-biri-1799427?page=1> (Erişim Tarihi: 30.03.2022).
- Yakar, Ö. Y. (2020). *Kastamonu Üniversitesi ormancılık ve tabiat turizmi ihtisaslaşma stratejik yol haritası*. Ankara: Ofset Matbaa.
- Yücel, C. (2002). Turizmde yükselen değer: Ekoturizm. *TÜRSAB Dergisi*, 219, 1-7.

BÖLÜM 19

Küresel Deneyimler Işığında Türkiye’de Kentleşme: Sorunlar, Çözüm Önerileri ve Sürdürülebilir Gelecek

Asmin Kavas¹

¹ Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, ORCID: 0000-0001-8319-7950

GİRİŞ

Kentleşme, modern toplumların sosyo-ekonomik, mekânsal ve çevresel yapısını dönüştüren en önemli süreçlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Sanayileşme, nüfus artışı ve ekonomik büyüme gibi faktörler, kentlerin mekânsal olarak genişlemesine ve sosyo-ekonomik yapılarının değişmesine neden olmaktadır. Türkiye’de 1950’lerden itibaren hız kazanan kentleşme süreci, kırsal göç hareketleri, plansız yapılaşma, altyapı yetersizlikleri ve mekânsal eşitsizlikler çerçevesinde şekillenmiş; bu süreç kentlerin ekonomik ve sosyal yapılarında köklü dönüşümler yaratmıştır. Özellikle kontrolsüz büyüme, kent içindeki eşitsizliklerin derinleşmesi, mekânsal ayrışma ve çevresel sürdürülebilirlik eksiklikleri, Türkiye’de kentleşme sürecinde karşılaşılan temel sorunlar arasında yer almaktadır.

Türkiye’de kırsaldan kentlere yönelen yoğun göç hareketleri, kentleşme sürecini hızlandırarak şehirlerin çeperlerinde plansız ve denetimsiz yapılaşmanın yaygınlaşmasına neden olmuştur. Sanayileşme ile birlikte kentlerde artan istihdam fırsatları, kırsal nüfusun büyük ölçekli şehir merkezlerine göçünü teşvik etmiş, ancak mekânsal planlamanın yetersizliği düzensiz yapılaşmayı beraberinde getirmiştir. Bu düzensiz büyüme, kentlerin altyapı kapasitelerinin aşılmasına, sosyal hizmetlere erişimde eşitsizliklerin artmasına ve mekânsal ayrışmanın giderek daha belirgin hale gelmesine yol açmıştır. Kamu yönetimi, özellikle büyük şehirlerde kentlerin sürdürülebilir bir yapıya kavuşmasını sağlayacak politikalar üretmekte yetersiz kalmış, kısa vadeli ekonomik büyüme ve kentsel rant politikaları uzun vadeli planlamaların önüne geçmiştir. Bu dönemde uygulanan imar politikaları ve kentsel dönüşüm uygulamaları, çoğunlukla ekonomik rant odaklı yaklaşımlar çerçevesinde şekillenmiş; sosyal ve mekânsal sürdürülebilirlik ilkeleri göz ardı edilmiştir. Özellikle büyük ölçekli altyapı projeleri ve ticari yatırımlar, kentlerin mekânsal yapısını değiştirirken, kamu yararına yönelik mekânsal planlamaların ihmal edilmesine neden olmuştur. Kent merkezlerinde yükselen yüksek yoğunluklu konut projeleri, kamusal alanların daralmasına yol açarken, düşük ve orta gelir gruplarının kent merkezlerinden dışlanması gibi sonuçlar doğurmuştur. Bunun bir yansıması olarak, kentsel eşitsizlikler artmış, kentlerin tarihi ve kültürel dokusu zarar görmüş ve sosyal yaşam giderek ticari odaklı bir yapıya dönüşmüştür.

Kentleşme sürecindeki bir diğer önemli sorun ise çevresel sürdürülebilirlik ve doğal kaynakların korunmasıdır. Plansız kentleşme nedeniyle, özellikle büyük kentlerde yeşil alanlar ve tarımsal araziler hızla yok olmuş, kent çeperlerinde yoğun sanayi bölgeleri ve konut projeleri ekolojik dengeleri bozmuştur. Ulaşım

politikalarının çoğunlukla özel araç kullanımını teşvik eden modeller üzerine kurulması, trafik yoğunluğunu artırmış, hava kirliliği ve karbon salınımını yükseltmiş ve kent içindeki yaşam kalitesini olumsuz etkilemiştir.

Verilen bu bilgiler ışığında çalışma, Türkiye'nin kentleşme sürecini tarihsel perspektiften ele alarak, karşılaşılan temel sorunları analiz etmeyi ve bu sorunlara yönelik nasıl çözümler üretilebileceğini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Ancak çalışma yalnızca mevcut sorunları analiz etmekle kalmayıp, uluslararası düzeyde başarılı kentleşme politikalarını inceleyerek; bu politikaların Türkiye'nin kentleşme süreçlerine nasıl adapte edilebileceğini tartışmayı da hedeflemektedir.

Çalışma temel olarak, “Türkiye'nin kentleşme sürecinde karşılaşılan temel mekânsal, yönetişimsel ve sosyal sorunlara yönelik, uluslararası başarılı kentleşme modelleri nasıl adapte edilebilir ve sürdürülebilir bir kentleşme politikası nasıl oluşturulabilir?” sorusuna yanıt aramaktadır. Kentleşme süreçlerinde sürdürülebilirlik, sosyal adalet, altyapı planlaması, mekânsal bütünleşme ve kent merkezlerinin erişilebilirliği gibi konular çerçevesinde, farklı ülkelerin başarılı kentsel politikaları ele alınarak Türkiye'ye uygulanabilir öneriler geliştirilmesi amaçlanmaktadır.

Çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın “Türkiye'nin Kentleşme Süreci: Tarihsel Arka Plan, Dönüşümler ve Günümüz Sorunları” başlıklı birinci bölümünde, Türkiye'nin kentleşme sürecinde 1950'den günümüze kadar yaşadığı dönüşümler ele alınmaktadır. Bu kısımda kırsal göç, sanayileşme, mekânsal ayrışma, altyapı eksiklikleri ve kentsel eşitsizlikler gibi konular tarihsel bir perspektifle değerlendirilmektedir. 1950'lerde başlayan kırsal göç hareketleri, 1980 sonrası neoliberal politikaların kentleşme süreçlerine etkileri ve günümüzde büyük ölçekli projelerin mekânsal planlamaya nasıl yön verdiği de bu bölümde tartışılmıştır. Çalışmanın “Uluslararası Kentleşme Modelleri ve Uygulamalar” başlıklı ikinci bölümünde ise uluslararası düzeyde başarılı kentleşme modelleri incelenerek; Türkiye'ye nasıl adapte edilebileceği tartışılmaktadır. Japonya, Almanya, Hollanda, Danimarka ve Kolombiya gibi ülkelerde uygulanan kentleşme politikaları; toplu taşıma planlaması, sürdürülebilir kentleşme stratejileri, sosyal konut politikaları ve çevre dostu mekânsal planlama modelleri açısından değerlendirilmektedir. Bu ülkelerdeki iyi uygulamalar ışığında Türkiye'nin kentleşme süreçlerine dair yeni bir model geliştirilmesi önerilmektedir.

Çalışmanın sonuç ve değerlendirme kısmını oluşturan üçüncü bölümünde ise araştırmanın genel değerlendirmesi yapılmış ve kentleşme süreçlerinde karşılaşılan temel sorunlar özetlenmiştir. Kentleşme politikalarının yalnızca

ekonomik büyüme odaklanmaması, sosyal adaletin ve mekânsal bütünleşmenin sağlanması, kamu yararının gözetilmesi ve çevresel sürdürülebilirliğin ön planda tutulması gerektiği vurgulanmıştır.

1. Türkiye'nin Kentleşme Süreci: Tarihsel Arka Plan, Dönüşümler ve Günümüz Sorunları

Türkiye'nin kentleşme deneyimi, 1950'lerden itibaren sosyo-ekonomik, politik ve mekânsal boyutlarıyla köklü bir dönüşüm sürecine girmiştir. Sanayileşme, nüfus artışı ve tarımda makineleşme gibi faktörlerin tetiklediği bu süreç, ekonomik büyüme ve modernleşme hedefleri doğrultusunda şekillenirken, kentleşme politikalarının planlı ve sürdürülebilir olmaması nedeniyle birçok yapısal sorunu da beraberinde getirmiştir (Tekeli, 2011: 27-48). Özellikle 1950 sonrası kırsaldan kentlere yönelen büyük göç dalgaları, kentlerin mevcut altyapı kapasitesini aşmış, plansız yapılaşmayı ve gecekondulaşmayı yaygın hale getirmiştir. Kırsal bölgelerde işsizlik oranlarının artması ve tarımsal üretimdeki değişimler, kırsal nüfusun kentlerde daha iyi yaşam koşulları aramasına yol açarken, kentleşme sürecinin kontrolsüz ilerlemesi, kentlerin fiziksel ve sosyal yapısında derin kırılmalara neden olmuştur (Balaban, 2012: 45-60).

1950-1980 yılları arasında sanayileşme politikalarının ve kalkınma hamlelerinin etkisiyle kentlerde nüfus yoğunluğu hızla artarken, bu büyüme paralel olarak kamu altyapısı ve konut arzı yetersiz kalmıştır. Türkiye'de kent nüfusunun 1950'de yüzde 25 seviyesinde iken 1980'e gelindiğinde yüzde 45'e ulaşması, kentleşme hızının ne denli yüksek olduğunu göstermektedir. Ancak, bu hızlı kentleşme sürecine uygun planlama mekanizmalarının oluşturulmaması, özellikle büyük kentlerde altyapı eksikliklerini derinleştirmiş ve kentsel hizmetlerin yetersiz kalmasına yol açmıştır. Gecekondu bölgeleri, altyapı hizmetlerinden yoksun, plansız ve denetimsiz yapıların ortaya çıkmasına sebep olmuş, bu durum kentsel yoksulluğun ve mekânsal ayrışmanın temel sebeplerinden biri haline gelmiştir (Karpaz, 1976). Tekeli (2011), bu dönemi “plansız kentleşme” olarak nitelendirirken, gecekondulaşmanın sadece mekânsal bir sorun değil, aynı zamanda sosyal ve ekonomik eşitsizliklerin de bir yansıması olduğunu vurgulamaktadır.

1980 sonrası süreçte, küreselleşme ve neoliberal politikaların etkisiyle kentleşme politikaları da yeni bir yönelim kazanmıştır. Ekonomik liberalleşme ile birlikte kentlerin küresel ekonomik sisteme entegrasyonu hızlanmış, büyük kentler özellikle uluslararası sermaye yatırımları açısından önemli merkezler haline gelmiştir. 24 Ocak 1980 kararları ile birlikte piyasa odaklı büyüme

stratejileri benimsenmiş, kamu yatırımlarının özel sektöre devredilmesi süreci hız kazanmıştır (Şengül, 2001: 65-66). Bu gelişmeler, kentsel mekânın sermaye tarafından şekillendirilmesine yol açmış, kentlerde büyük ölçekli inşaat ve gayrimenkul projeleri ön plana çıkmıştır. Harvey (2012), bu süreci “kentsel girişimcilik” olarak adlandırırken, kentlerin artık sadece insanların yaşadığı mekânlar olmaktan çıkıp, ekonomik büyümenin birer aracı olarak ele alındığını ifade etmektedir.

1990’lı yıllarda küreselleşmenin kentler üzerindeki etkileri daha da belirgin hale gelmiş, özellikle İstanbul gibi metropoller uluslararası sermaye akışlarının ve finans merkezlerinin odak noktası haline gelmiştir. Friedmann’ın (1986) “dünya kenti” yaklaşımı çerçevesinde, büyük kentlerin küresel piyasalara entegre edilmesi, ekonomik anlamda rekabet edebilirliğini artırsa da, sosyal ve mekânsal eşitsizlikleri de derinleştirmiştir. Yüksek gelir düzeyine sahip toplumsal kesimler için özel yerleşim alanları, güvenli konut kompleksleri ve üst düzey yaşam birimleri inşa edilirken; düşük ve orta gelir düzeyindeki toplumsal kesimler kent merkezlerinden dış bölgelere doğru yönelmek durumunda kalmış, bu süreç kentsel mekânda toplumsal ayrışmanın derinleşmesine yol açmıştır. Keyder (2009), yaptığı çalışmada bu dönemde kentlerin mekânsal bütünlüğünü yitirerek “parçalı kent” yapısına dönüştüğünü ve kentsel mekânın farklı sosyal sınıflar arasında giderek daha belirgin bir şekilde bölündüğünü ortaya koymaktadır.

2000’li yıllar sonrasında kentleşme politikaları, kentsel dönüşüm merkezli bir paradigma dönüşümü geçirmiştir. Kapsamlı altyapı yatırımları ve emlak geliştirme projeleri, kentsel mekânın yeniden yapılandırılmasında temel araçlar olarak kullanılmıştır. Bu süreçte, 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun ve bilimsel yazında Bütünşehir Yasası olarak nitelendirilen, kırsal yerleşimlerin yasal konumunu değiştiren düzenlemelerle kentsel dönüşümün hukuki zemini oluşturulmuştur (Keleş, 2023). Kentsel dönüşüm uygulamaları, bilhassa alt ve orta gelir gruplarının yaşam alanlarından uzaklaşmasına neden olmuş, bu gelişme mekânsal dengesizlikleri derinleştirerek toplumsal katmanlaşmayı daha görünür kılmıştır.

Sonuç olarak çağdaş Türkiye’de kentleşme süreci, birbiriyle ilişkili üç temel sorun alanı çerçevesinde biçimlenmektedir. Bu durum toplumsal sürdürülebilirlik boyutunda incelendiğinde, kentsel dönüşüm uygulamalarının toplumsal ayrışmayı belirginleştirdiği ve kentsel kimliği zayıflattığı gözlemlenmektedir. Geleneksel mahalle örüntüsünün çözülmesi, toplumsal dayanışma ağlarının kopması ve kamusal mekânların daralması, kentlerin toplumsal dokusunda önemli tahribata yol açmıştır. Çevresel sürdürülebilirlik açısından

değerlendirildiğinde, kapsamlı altyapı projeleri ve denetimsiz yapılaşmanın doğal kaynaklar üzerindeki baskısı giderek yoğunlaşmıştır. Yeşil alanların azalması, su havzalarının bozulması ve çevre kirliliğinin artması gibi olgular, plansız kentleşmenin doğrudan sonuçları olarak belirginleşmektedir. Yönetişim ve planlama ekseninde ise merkezi ve yerel yönetimler arasındaki yetki çatışması, uzun erimli kent planlarının uygulanamaması ve toplumsal yarar ilkesinin yeterince gözetilmemesi gibi sorunlar öne çıkmaktadır. Başka bir ifadeyle Türkiye’de kentleşme sürecinde karşılaşılan sorunların açıklanmasında planlama, kimlik, sürdürülebilirlik ve yasal düzenlemeler gibi anahtar kavramların belirleyici bir rol oynadığı görülmektedir. Bu kavramlar, kentleşme süreçlerinde ortaya çıkan sorunların nedenlerini anlamak ve çözüm üretmek için kritik bir çerçeve sunarken, aynı zamanda uzun vadeli ve bütüncül bir kentsel gelişim stratejisi oluşturulmasının gerekliliğini de ortaya koymaktadır.

Kentleşme politikalarının geleceği, toplumsal adalet, çevresel sürdürülebilirlik ve etkili yönetim ilkelerinin bütüncül bir yaklaşımla yeniden değerlendirilmesini gerektirmektedir. Türkiye’nin kentleşme sürecinde karşılaştığı yapısal sorunların çözümü, katılımcı, saydam ve uzun erimli planlama yaklaşımlarının benimsenmesini gerektirmektedir. Bu çerçevede, uluslararası düzeyde başarılı kentleşme örneklerinin incelenerek Türkiye’nin özgün koşullarına uyarlanabilir stratejiler geliştirilmesi, daha yaşanabilir, hakça ve sürdürülebilir kentlerin oluşturulması bakımından yaşamsal bir gereksinim olarak belirmektedir. Özellikle Japonya, Almanya, Hollanda, Danimarka ve Kolombiya gibi ülkelerde uygulanan etkili kentleşme politikaları; toplu ulaşım planlaması, çevre duyarlı kentsel gelişim, toplumsal konut uygulamaları ve katılımcı yönetim modelleri açısından öğretici deneyimler sunmaktadır. Bu ülkelerdeki başarılı uygulamaların çözümlenmesi, Türkiye’nin yüzleştirdiği mekânsal, toplumsal ve yönetsel sorunlara yönelik uygulanabilir ve kalıcı çözümler üretilmesine katkı sağlamaktadır.

2. Türkiye’nin Kentleşme Süreci: Tarihsel Arka Plan, Dönüşümler ve Günümüz Sorunları

Önceki bölümde, Türkiye’nin kentleşme deneyiminde karşılaşılan sorunların çözümlenmesinde planlama, kimlik, sürdürülebilirlik ve yasal düzenlemeler gibi temel kavramların belirleyici işlev gördüğü ortaya konulmuştur. Bu kavramsal çerçeve, kentleşme sürecindeki yapısal sorunların çözümlenmesine olanak sağlarken, aynı zamanda çözüm odaklı yaklaşımların geliştirilmesi için kuramsal bir zemin oluşturmaktadır. Bu bağlamda, mevcut kentleşme dinamiklerinin iyileştirilmesine yönelik stratejilerin oluşturulması, uluslararası düzeyde başarı

kazanmış kentsel politika ve uygulamaların incelenmesiyle olanaklı görünmektedir. Bu bölümde, kentleşme süreçlerinde karşılaşılan mekânsal, toplumsal ve yönetişimsel sorunlara, uluslararası iyi uygulama örneklerinden hareketle çeşitli çözüm önerileri geliştirilmiştir.

Kentleşme süreçleri coğrafi, iktisadi, kültürel ve yönetsel değişkenlere bağlı olarak farklılaşan dinamikler içerdiğinden, uluslararası örneklerin doğrudan aktarılması yerine, Türkiye'nin özgün kentleşme yapısına uygun biçimde uyarlanması gerekmektedir. Bu çerçevede, sunulan çözüm önerileri yerel yönetim, mekânsal planlama, toplumsal bütünleşme ve çevresel sürdürülebilirlik boyutları gözetilerek geliştirilmiş ve kentlerin daha yaşanabilir, dirençli ve hakça bir yapıya kavuşmasını sağlamaya yönelik olarak tasarlanmıştır. Bu doğrultuda ele alınan yaklaşımlar, kent planlamasının bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirilmesini, toplumsal adaletin gözetilmesini ve doğal çevre ile uyumlu kentsel gelişimin desteklenmesini içermektedir.

2.1. Kent Planlamasında Esneklik ve Katılımcılık: Açık Plan Yaklaşımının Önemi

Kent planlaması, şehirlerin mekânsal gelişimini yönlendiren ve toplumsal yapıyı şekillendiren en önemli unsurlardan biri olarak öne çıkmaktadır. Kentsel mekânın sürdürülebilir, kapsayıcı ve dayanıklı bir yapıya kavuşabilmesi, planlama süreçlerinin uzun vadeli, esnek ve katılımcı bir anlayışla ele alınmasına bağlıdır. İlhan Tekeli'nin geliştirdiği açık plan-kapalı plan ayrımı, kent planlamasında farklı yaklaşımları anlamak ve değerlendirmek açısından önemli bir kuramsal çerçeve sunmaktadır. Açık plan anlayışı, değişen toplumsal ve çevresel koşullara uyum sağlayabilen bir yapıyı benimser. Bu anlayış, yerel dinamikleri ve katılımcılığı merkeze alır. Kapalı plan yaklaşımı ise merkeziyetçi ve katı kurallara dayalı bir kentsel gelişim modelini esas alır. (Tekeli, 2023).

Türkiye'de kent planlaması süreçleri, tarihsel perspektifte merkeziyetçi ve kısa erimli çıkarlar ekseninde biçimlenmiş, uzun vadeli kentsel öngörü eksikliği, toplumsal katılımın yetersizliği ve yerel dinamiklerin yeterince gözetilmemesi gibi yapısal sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Özellikle ekonomik rant odaklı kentsel dönüşüm uygulamaları, mekânsal ve toplumsal bütünleşme yerine iktisadi kazanımları önceliklendirmiş, bu yaklaşım toplumsal eşitsizlikleri ve ekolojik sorunları derinleştirmiştir. Son dönemde yaşanan doğal afetler ve altyapı yetersizlikleri, mevcut planlama paradigmasının kentleri uzun vadeli risklere karşı kırılgan bıraktığını ortaya koymaktadır. Kentsel dönüşüm uygulamalarının yerel toplulukların gereksinimlerini ikincilleştiren, iktisadi getiriye önceleyen ve

toplumsal dokuyu göz ardı eden bir yaklaşımla sürdürülmesi, bu planlama anlayışının yetersizliklerini belirginleştirmektedir (Tekeli, 2011).

Uluslararası deneyimler, katılımcı ve esnek planlama modellerinin kentlerin sosyal, ekonomik ve çevresel dayanıklılığını artırmada kritik bir rol oynadığını göstermektedir. Bu anlamda Japonya'nın 2011 Tohoku Depremi sonrası kentsel yeniden yapılanma deneyimi, katılımcı planlama ve afet dirençliliği açısından önemli dersler sunmaktadır. 9.0 büyüklüğündeki deprem ve ardından gelen tsunami felaketi sonrasında, özellikle Sendai, Ishinomaki ve Kesennuma gibi kentlerde uygulanan yeniden yapılanma stratejileri, topluluk odaklı planlama yaklaşımının başarılı bir örneği olarak değerlendirilmektedir. Bu süreçte uygulanan "Machizukuri" (topluluk temelli kent planlaması) yaklaşımı, yerel halkın karar alma süreçlerine doğrudan katılımını sağlamıştır (Aldrich ve Meyer, 2015: 254-269). Yeniden yapılanma planları, mahalle ölçeğinde oluşturulan çalışma grupları aracılığıyla geliştirilmiş, bu gruplar yerel sakinler, uzmanlar ve yerel yönetim temsilcilerinden oluşmuştur. Örneğin, Sendai kentinde kurulan "Yeniden Yapılanma Danışma Kurulları", her mahalleden temsilcilerin katılımıyla oluşturulmuş ve yerleşim planlarının belirlenmesinde aktif rol oynamıştır (Shaw ve Takeuchi, 2012).

Hollanda'nın su yönetimi ve kent planlaması alanındaki yenilikçi yaklaşımları, açık planlama ilkeleri doğrultusunda ekolojik sistemlerle bütünleşik kentsel gelişimin çarpıcı bir diğer örneğini sunmaktadır. Özellikle Rotterdam kentinde uygulanan "Su Meydanları" (Water Squares) projeleri, katılımcı tasarım süreçleri ve çok işlevli kentsel mekân anlayışıyla dikkat çekmektedir. Bu projeler, yerel toplulukların tasarım aşamasından itibaren sürece dahil edilmesi, mahalle sakinleriyle düzenli çalıştaylar düzenlenmesi ve kullanıcı geri bildirimlerinin sürekli değerlendirilmesi gibi katılımcı planlama ilkelerini başarıyla uygulamaktadır. Rotterdam'ın su yönetimi stratejisi, su yönetim kurulları, yerel yönetimler, kentsel tasarım uzmanları, mahalle örgütleri ve çevre grupları arasında aktif işbirliğini öngören çok paydaşlı bir yönetim modeline dayanmaktadır. Bu yaklaşım, iklim değişikliğine uyum senaryolarının geliştirilmesi, esnek kullanım olanaklarının sunulması ve mevsimsel değişimlere yanıt verebilen tasarım çözümlerini içeren uyarlanabilir bir tasarım anlayışıyla desteklenmektedir. Rotterdam'ın su meydanları deneyimi, açık planlama yaklaşımının kent mekânlarının yalnızca fiziksel gereksinimler doğrultusunda değil, toplumsal ihtiyaçlara da cevap verecek şekilde tasarlanmasının önemini ortaya koymaktadır (de Urbanisten, 2025; Kleerekoper & van Esch, 2023).

Benzer şekilde Danimarka'nın başkenti Kopenhag'da uygulanan "Cloudburst Management Plan", su taşkınlarına karşı kent sokaklarını ve parklarını doğrudan yağmur suyunu yönlendirecek şekilde yeniden tasarlamakta ve yeşil altyapıyı genişletmeyi hedeflemektedir. Bu model de açık planlama ilkeleri doğrultusunda iklim değişikliği ile mücadelede kentsel mekânın nasıl daha esnek ve dirençli hale getirilebileceğini göstermektedir (City of Copenhagen, 2012).

Kent planlamasında katılımcı yaklaşımların toplumsal dönüşümü nasıl hızlandırabileceğini gösteren bir diğer örnek ise Medellín, Kolombiya'dan gelmektedir. Şehirde uygulanan "Metrocable" projesi, düşük gelirli mahalleleri kent merkezine bağlayan bir teleferik ağı ile fiziksel ve sosyal bütünleşmeyi teşvik etmiş, böylece kent mekânının sosyal eşitsizlikleri azaltacak şekilde yeniden kurgulanmasını sağlamıştır. Bu proje, yalnızca bir ulaşım çözümü değil, aynı zamanda toplumsal entegrasyonu güçlendiren bir planlama aracı olarak değerlendirilmiştir (WRI Ross Center Prize for Cities, 2025).

Türkiye'de kent planlamasının, katılımcılığı ve esnekliği esas alan bir anlayışla yeniden yapılandırılması, kentlerin daha sürdürülebilir, kapsayıcı ve yaşanabilir hale gelmesi açısından kritik bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Bu doğrultuda, planlama süreçlerinde halkın aktif katılımının sağlanması, yerel ihtiyaçlara duyarlı karar alma mekanizmalarının oluşturulması ve toplumsal dinamikleri göz önünde bulunduran esnek bir kentsel planlama modelinin benimsenmesi büyük önem taşımaktadır. Bunun yanı sıra, kentsel yapıların değişen ekonomik, sosyal ve çevresel koşullara uyum sağlayacak esneklikte tasarlanması, kentlerin uzun vadeli krizlere karşı dayanıklılığını artıracaktır. Başka bir ifadeyle planlamada esneklik, değişen ihtiyaçlara hızlı ve etkin yanıt verebilmeyi mümkün kılarken; dayanıklılık, kentsel yapıların uzun ömürlü olmasını ve toplumsal krizlere karşı direnç göstermesini sağlayacaktır.

2.2.Kent Kimliğinin Korunması: Tarihi ve Kültürel Mirasın Sürdürülebilir Kentleşme Politikalarıyla Geleceğe Taşınması

Kentlerin kimliği, mekânsal, kültürel ve sosyo-ekonomik unsurların tarihsel süreç içerisinde şekillendirdiği özgün bir yapıyı ifade etmektedir. Bir kentin kimliği, o kentte yaşayan bireylerin aidiyet duygusunu güçlendiren, toplumsal hafızayı koruyan ve kent kültürünü sürdürülebilir bir biçimde geleceğe aktaran bir yapı sunmaktadır. Ancak, son yıllarda küreselleşmenin etkisiyle birçok kentte tek tip mimari anlayışın yaygınlaşması, kültürel ve tarihi mirasın göz ardı edilmesine yol açmaktadır. Ticarileşmenin etkisiyle ortaya çıkan bu tekdüze yapılaşma, kentlerin özgün karakterlerini kaybetmelerine neden olmakta ve

toplumsal aidiyet duygusunu zayıflatmaktadır. Bu durum, yalnızca fiziksel mekânı değil, aynı zamanda kent sakinlerinin kimlik algısını da derinden etkilemektedir (Harvey, 2008: 23-40).

Uluslararası literatürde yapılan çalışmalarda, kent kimliğinin korunmasına yönelik stratejik politikaların çeşitli boyutlar içerdiği vurgulanmaktadır. Bu kapsamda, yerel zanaat ve endüstrilerin desteklenmesi, tarihi ve kültürel dokunun sürdürülebilir restorasyon anlayışıyla korunması, kamusal alanların sosyal etkileşimi teşvik edecek şekilde güçlendirilmesi ve erişilebilirlik odaklı kentleşme yaklaşımlarının benimsenmesi temel stratejiler arasında yer almaktadır. Bu politikalar, hem kentlerin özgün karakterini ve kültürel sürekliliğini korumayı hem de kent sakinlerinin yaşam kalitesini artırmayı hedefleyen bütüncül bir çerçeve sunmaktadır. Bu bağlamda, kent kimliğinin korunması ve sürdürülebilir kentleşmenin sağlanması amacıyla, uluslararası deneyimlerden elde edilen başarılı uygulamalara, yukarıda belirtilen başlıklar çerçevesinde yer verilmiştir.

2.2.1 Yerel Zanaat ve Endüstrilerin Desteklenmesi

Yerel zanaat ve geleneksel endüstriler, bir kentin kültürel mirasını yansıtan ve o bölgenin tarihsel, ekonomik ve sosyal yapısını şekillendiren önemli unsurlardır. Zanaatkârlık ve geleneksel üretim biçimleri, kentlerin özgün kimliğini sürdüren, toplulukları ekonomik olarak güçlendiren ve sosyal bağları koruyan araçlar arasında yer almaktadır (UNESCO, 2016). Ancak, küreselleşen ekonomilerde yerel zanaatlar ve geleneksel üretim biçimleri büyük ölçüde geri planda kalmakta ve bu kültürel miras hızla yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır. Bu bağlamda, yerel zanaatkârları ve geleneksel endüstrileri desteklemek amacıyla yerel yönetimler, merkezi hükümetler ve sivil toplum kuruluşları tarafından teşvik edici politikalar geliştirilmesi gerekmektedir. Örneğin, İtalya'nın Floransa kentinde, geleneksel zanaatkârlığın korunması amacıyla atölye projeleri ve eğitim programları yürütülmekte ve bu sayede yerel sanatçılar desteklenmektedir (Esenler Şehir Düşünce Merkezi, 2019). Benzer şekilde, Hindistan'ın Jaipur şehrinde, geleneksel halı dokuma sanatını yaşatmaya yönelik "Jaipur Rugs" projesi hayata geçirilmiş ve böylelikle bölgesel ekonomi ile kültürel miras arasında bir denge kurulmuştur (Deshmukh et al., 2024). Japonya'nın Kyoto kentinde ise, "Kyoto Cuisine Revitalization Program" gibi projeler, yerel gastronomik mirasın korunmasına yönelik uygulamalar arasında yer almaktadır (Kyoto Tourism, 2024).

Bu uluslararası uygulamalar, yerel zanaatkârlığın ekonomik kalkınmayı teşvik etmekle kalmayıp, aynı zamanda kent kimliğinin korunmasında da etkili bir araç olarak değerlendirilebileceğini ortaya koymaktadır. Türkiye’de de yerel üretimin desteklenmesi, kültürel mirasın sürdürülebilirliği ve özgün kent kimliğinin korunması için bu tür stratejik yaklaşımlar benimsenmelidir.

2.2.2 Tarihi Dokuya Saygı: Koruma ve Sürdürülebilir Restorasyon

Kentlerin tarihi dokusu, geçmişin izlerini barındıran ve kentin kimliğini şekillendiren en önemli unsurlar arasında yer almaktadır. Tarihi yapıların korunması, yalnızca fiziksel mekânların yaşatılmasını değil, aynı zamanda toplumsal hafızanın sürdürülmesini de mümkün kılmaktadır. Ancak Türkiye’de kentleşme süreçlerinde sıkça gözlemlenen kontrolsüz yapılaşma, plansız kentsel dönüşüm projeleri ve rant odaklı yaklaşımlar, tarihi dokunun zarar görmesine neden olmaktadır. Bu kapsamda, uluslararası alanda başarılı restorasyon projeleri incelendiğinde, Fransa’nın Strasbourg kentindeki “Grande Île” bölgesi ve İtalya’nın Venedik şehri, tarihi mirasın korunmasına yönelik önemli örnekler sunmaktadır. Strasbourg’da gerçekleştirilen restorasyon projeleri, tarihi dokunun modern gereksinimlerle uyumlu hale getirilmesini sağlamış, bu süreçte enerji verimliliği gibi çağdaş ihtiyaçlar dikkate alınmıştır (UNESCO World Heritage Centre, 2025a). İtalya’nın Venedik şehrinde ise tarihî dokuyu korumaya yönelik kapsamlı projeler geliştirilmiştir. Şehrin karakteristik kanalları ve su seviyesindeki değişimlerin yaratabileceği olumsuz etkiler dikkate alınarak hem fiziksel restorasyon çalışmaları yürütülmekte hem de mühendislik çözümleriyle su baskınlarına karşı önlemler alınmaktadır. Özellikle Venedik Lagünü’nde yer alan Saint Mark Bazilikası, geleneksel yapı malzemeleri ile modern teknolojilerin birlikte kullanıldığı bir restorasyon sürecinden geçirilmekte ve bu yöntem, tarihî yapıların orijinal niteliklerinin korunmasını sağlarken uzun vadeli dayanıklılığını artırmaktadır (Basilica di San Marco, 2025).

İspanya’nın Toledo şehri, tarihî kent dokusunu koruma konusunda bir diğer başarılı örnek olarak öne çıkmaktadır. Ortaçağdan kalma yapıları ve dar sokaklarıyla özgün bir mimari mirasa sahip olan Toledo’da, sürdürülebilir kent planlaması ilkeleri doğrultusunda restorasyon çalışmaları yürütülmektedir. Bölgede kentin fiziksel yapısının korunmasına ek olarak, tarihî dokunun günlük yaşama entegre edilmesine yönelik politikalar geliştirilmekte, böylece modern kentsel işlevlerle tarihî mekânlar arasındaki uyum sağlanmaktadır (UNESCO World Heritage Centre, 2025b).

Japonya'nın Kyoto şehri ise Asya kıtasında tarihî mahallelerin korunmasına yönelik uygulamalarıyla öne çıkmaktadır. Gion bölgesinde yürütülen restorasyon projeleri, geleneksel ahşap yapıların sürdürülebilir yöntemlerle korunmasını hedeflemektedir. Bu süreçte, tarihî mahallelerde gerçekleştirilecek yapı değişiklikleri sıkı yasal düzenlemelerle denetlenmekte ve tarihî dokunun bütünlüğü korunmaktadır. Ayrıca, yerel halkın sürece katılımı teşvik edilmekte, böylece koruma politikaları yalnızca fiziksel mekânın korunmasıyla sınırlı kalmayıp toplumsal bilincin güçlendirilmesine de katkıda bulunmaktadır (Japan National Tourism Organization, 2025).

Bu uluslararası örnekler, tarihî dokunun korunması ve restorasyonunun bölgesel ve küresel ölçekte uygulanabilir stratejiler içerdiğini göstermektedir. Restorasyon projelerinde geleneksel tekniklerin çağdaş mühendislik çözümleriyle bir arada kullanılması, sürdürülebilirlik açısından önemli avantajlar sunmaktadır. Ayrıca, yerel halkın bu süreçlere katılımının sağlanması, koruma politikalarına toplumsal sahiplenme duygusu kazandırmakta ve tarihî mirasın korunmasını güçlendirmektedir.

2.2.3 Kamusal Alanların Güçlendirilmesi

Kamusal alanlar, kent yaşamının sosyal, kültürel ve mekânsal bütünlüğünü sağlayan temel unsurlar arasında yer almaktadır. Meydanlar, parklar, yaya yolları ve toplu kullanım alanları, kent sakinlerinin bir araya gelerek sosyalleştiği, kültürel etkinliklere katıldığı ve toplumsal aidiyet duygusunu güçlendirdiği mekânlar olarak, kentsel yapının ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadır. Habermas'a (1989) göre, kamusal alan, bireylerin özgürce iletişim kurarak toplumsal meseleler üzerine tartışabildiği ve ortak çıkarlar doğrultusunda kolektif kararlar alındığı bir platform niteliği taşır. Bu bağlamda, kamusal alanlar, demokratik katılımın ve toplumsal bütünleşmenin desteklendiği yerler olarak değerlendirilmelidir. Ancak, hızla artan yapılaşma, kentsel dönüşüm projeleri ve ticari alanların yaygınlaşması, bu alanların giderek azalmasına ve kamusal mekânların işlevlerini yitirmesine neden olmaktadır. Kentlerin sosyal yaşamında önemli bir role sahip olan kamusal alanların ihmalı, toplumsal etkileşimin azalmasına, kent kimliğinin zayıflamasına ve ortak yaşam kültürünün giderek yok olmasına yol açmaktadır. Bu nedenle, kentlerin sosyal dokusunu yeniden güçlendirmek ve kentsel mekânların sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla, kamusal alanların korunmasına ve geliştirilmesine yönelik kapsamlı politikalar geliştirilmesi gerekmektedir.

Uluslararası düzeyde uygulanan başarılı projeler, kamusal alanların yalnızca fiziksel mekânlar olmanın ötesinde, toplumsal dayanışmayı güçlendiren ve kültürel kimliği yansıtan unsurlar olarak nasıl ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Örneğin, New York'ta hayata geçirilen High Line Parkı, kamusal alanların yeniden işlevlendirilmesine yönelik başarılı bir dönüşüm projesi olarak öne çıkmaktadır. 1930'larda yük taşımacılığı amacıyla inşa edilen ve 1980'lerde kullanım dışı kalan yükseltilmiş demir yolu hattı, kent sakinlerinin talepleri doğrultusunda modern bir yeşil alan ve kültürel merkez olarak yeniden tasarlanmıştır. 1999 yılında kurulan "Friends of the High Line" adlı sivil toplum örgütü, hattın korunması ve kamusal mekâna dönüştürülmesi için çalışmalar başlatmış; 2006 yılında başlayan dönüşüm süreci, 2009 yılında parkın ilk bölümünün kullanıma açılmasıyla tamamlanmıştır. High Line Parkı, yalnızca bir rekreasyon alanı olmanın ötesinde, kültürel etkinliklerin düzenlendiği, sanat sergilerine ev sahipliği yapan ve kent sakinlerinin bir araya gelerek sosyalleşebildiği bir kamusal mekân olarak hizmet vermektedir. Yaya yolları, oturma alanları ve yeşil dokunun özenle tasarlanması, bu projeyi yalnızca bir peyzaj düzenlemesi olmaktan çıkarak kentsel hafızanın korunmasına ve mekânsal dönüşümün toplumsal boyutlarının desteklenmesine yönelik başarılı bir örnek haline getirmiştir (The High Line, 2025). Bu proje, endüstriyel alanların sürdürülebilir ve sosyal açıdan kapsayıcı mekânlara dönüştürülerek kente kazandırılabilceğini göstermektedir.

Kamusal alanların kültürel çeşitliliği yansıtacak şekilde tasarlanması ve toplulukların ortak kullanımına sunulması, kentlerde sosyal uyumu ve etkileşimi artıran önemli bir faktör olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, Danimarka'nın başkenti Kopenhag'da hayata geçirilen Superkilen Parkı, çok kültürlü mahallelerde toplumsal katılımın teşvik edilmesine yönelik başarılı bir diğer kamusal alan projesi olarak dikkat çekmektedir. 2012 yılında tamamlanan bu proje, mahalle sakinlerinin doğrudan katkılarıyla şekillendirilmiş ve kültürel kimliğin kent mekânına entegre edilmesi açısından önemli bir model sunmuştur. Superkilen, yalnızca bir park olarak değil, aynı zamanda farklı kültürel kimlikleri görünür kılan ve çok kültürlülüğü teşvik eden bir mekân olarak tasarlanmıştır. Parkın içinde Japonya'dan getirilen kiraz ağaçları, Fas'tan mozaik süslemeler, Amerika'dan basketbol potaları ve Çin'den gelen geleneksel sokak mobilyaları gibi farklı kültürel öğeler bulunmaktadır. Bu çeşitlilik, farklı etnik ve kültürel

grupların mekânda kendilerini ifade edebilmelerine olanak tanımakta ve kent mekânının topluluklar arası etkileşimi teşvik eden bir araç olarak kullanılmasını sağlamaktadır (ArchDaily, 2012).

Uluslararası örnekler, kamusal alanların kent sakinleri için yalnızca bir buluşma noktası değil, aynı zamanda kent kültürünün, toplumsal hafızanın ve sosyal dayanışmanın şekillendiği mekânlar olduğunu göstermektedir. Türkiye’de kentleşme süreçlerinde kamusal alanların korunması ve yeniden işlevlendirilmesi, sürdürülebilir kentsel gelişim hedefleri doğrultusunda ele alınmalıdır.

2.2.4 Erişilebilirlik Temelli Kentleşme Politikaları ve Ulaşım Sistemlerinin Sürdürülebilirliği

Günümüz kentleşme süreçlerinde erişilebilirlik, yalnızca ulaşım sistemlerinin geliştirilmesiyle sınırlı olmayan, aynı zamanda sosyal adalet, çevresel sürdürülebilirlik ve ekonomik kalkınma ile doğrudan ilişkilendirilen kritik bir kavramdır. Şehirlerin fiziksel, ekonomik ve sosyal yapısını etkileyen erişilebilirlik politikaları, bireylerin kentsel hizmetlere, istihdam olanaklarına ve sosyal yaşam alanlarına eşit bir şekilde ulaşmasını sağlamaktadır. Geleneksel araba merkezli kentleşme politikaları, kentsel mekânı parçalayarak trafik yoğunluğunu artırmakta, çevresel tahribata yol açmakta ve toplumsal ayrışmayı derinleştirmektedir. Alternatif ulaşım modellerinin geliştirilmesi ve yaya dostu, toplu taşıma odaklı ve çevreye duyarlı kentleşme anlayışlarının benimsenmesi, modern kentlerin daha yaşanabilir ve sürdürülebilir hale gelmesi için hayati önem taşımaktadır (Newman & Kenworthy, 2015).

Erişilebilir kentler, engelli bireyler, yaşlılar, çocuklar ve düşük gelir grupları başta olmak üzere tüm bireylerin kentsel altyapıya ve hizmetlere eşit erişimini sağlamayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda, dünya genelinde bisiklet yolları, yayalaştırma projeleri, engelli dostu ulaşım sistemleri ve 15 dakikalık şehir konsepti gibi yenilikçi uygulamalar hayata geçirilerek; kentlerin fiziksel ve sosyal yapısı yeniden düzenlenmektedir. Bu çerçevede Kopenhag, erişilebilir politikaların en başarılı uygulayıcılarından biri olarak öne çıkmaktadır. Şehir, yaya ve bisiklet öncelikli ulaşım modeli sayesinde, sürdürülebilir ulaşım sistemlerini teşvik eden kentlerden biri haline gelmiştir. Özellikle Cykelslangen (Bisiklet Yılanı) projesi, bisikletli ulaşımı destekleyen en yenilikçi projelerden biridir. Yükseltilmiş bisiklet yolları, yalnızca bisikletlilere ayrılarak kent içinde güvenli bir ulaşım ağı oluşturmakta; aynı zamanda, yayaların ve engelli bireylerin güvenliğini artıran altyapı düzenlemeleriyle desteklenmektedir. Şehir

genelindeki kaldırımlar, düşük seviyeli bordürler ve geniş yürüyüş yolları ile donatılmış, böylece bebek arabaları, tekerlekli sandalye kullanıcıları ve yaşlı bireyler için engelsiz hareket imkânı sağlanmıştır. Kopenhag'ın ulaşım altyapısındaki en önemli unsurlardan biri de erişilebilir toplu taşıma sistemleridir. Şehirdeki metro ağında istisnasız her istasyonda asansörler ve rampalar bulunmaktadır. Ayrıca, tüm toplu taşıma araçları düşük tabanlı tasarıma sahip olup, iniş ve biniş kolaylığı sağlayan erişilebilir ulaşım rampalarıyla donatılmıştır. Bu sistem, toplumsal hareketliliği teşvik ederken, aynı zamanda karbon emisyonlarını azaltarak çevresel sürdürülebilirliğe de katkı sağlamaktadır (Visit Copenhagen, 2025).

Benzer şekilde, Paris'in "15 Dakikalık Şehir" (Ville du Quart d'Heure) modeli, kent sakinlerinin tüm temel ihtiyaçlarını çalışma, eğitim, sağlık, alışveriş ve rekreasyon gibi hizmetlere 15 dakika içinde yürüyerek veya bisikletle erişebileceği bir şehir planlama modeli olarak geliştirilmiştir. Bu yaklaşım, trafik yoğunluğunu ve karbon emisyonlarını azaltarak, kent içi ulaşımı kolaylaştırmayı ve sosyal yaşamın belirli noktalarda yoğunlaşmasını engellemeyi hedeflemektedir. Belediye Başkanı Anne Hidalgo liderliğinde uygulamaya konulan bu model, yerel toplulukların kent içindeki mekânsal dağılımını optimize eden ve sosyal eşitliği teşvik eden bir planlama stratejisi olarak öne çıkmaktadır (Moreno et al., 2021).

Kentlerin erişilebilirlik ilkelerine uygun olarak yönlendirilmesi, şehir merkezi ile banliyö bölgeleri arasındaki bağlantının güçlendirilmesini gerektirmektedir. Bu doğrultuda Tokyo, toplu taşımayı merkeze alan kentleşme politikalarıyla öne çıkmaktadır. Japonya Demiryolları (JR) ve çok sayıda özel tren hattının entegrasyonu sayesinde, banliyölerden kent merkezine hızlı, güvenli ve kolay erişim sağlanmaktadır. Bu ulaşım sistemi, kent merkezindeki yoğunluğu azaltırken çevre bölgelerin ekonomik ve sosyal kalkınmasını desteklemekte, aynı zamanda kentin sürdürülebilir gelişimine katkıda bulunmaktadır (Suzuki, Cervero & Iuchi, 2013). Benzer şekilde, Londra'nın Crossrail (Elizabeth Line) projesi, kent merkezi ile çevresindeki yerleşim alanlarını toplu taşıma ağına entegre ederek şehir içi ulaşımı daha hızlı, verimli ve sürdürülebilir bir yapıya kavuşturmuştur. Bu proje, kent merkezinden uzak bölgeleri doğrudan toplu taşımaya bağlayarak, özel araç kullanımına olan bağımlılığı azaltmayı hedeflemektedir. Crossrail hattı, ulaşım sürelerini kısaltmakla kalmayıp, kent genelindeki ekonomik kalkınmayı ve sosyal bütünleşmeyi destekleyen bir model olarak değerlendirilmektedir. Proje kapsamında geliştirilen entegre ulaşım sistemi, erişilebilirliğin artırılması yoluyla çevresel sürdürülebilirliği teşvik

etmekte ve şehrin yaşam kalitesini yükseltmektedir (Transport for London, 2022).

Erişilebilirlik odaklı kentleşme yaklaşımları, yalnızca ulaşımı kolaylaştırmakla kalmamakta, aynı zamanda şehirlerin sosyal ve mekânsal bütünleşmesini destekleyen kritik bir araç olarak öne çıkmaktadır. Dünya genelinde Kopenhag, Paris, Tokyo ve Londra gibi kentlerde uygulanan başarılı modeller, Türkiye’de de sürdürülebilir kentleşme politikalarının geliştirilmesine yönelik önemli dersler sunmaktadır. Türkiye’nin kentleşme sürecinde daha eşitlikçi, çevreci ve erişilebilir bir kentleşme modeline geçiş yapabilmesi için, bu uygulamalardan ilham alarak kentlerin altyapı politikalarını yeniden şekillendirmesi gerekmektedir.

2.3.Sürdürülebilir Kentleşme ve Ekolojik Dirençlilik: Yenilikçi Uygulamalar ve Politika Önerileri

Günümüz kentleşme süreçleri, hızla artan nüfus ve çevresel baskılar nedeniyle sürdürülebilirlik ilkelerini merkeze alan bir planlama anlayışına ihtiyaç duymaktadır. Kentlerin büyümesiyle birlikte doğal kaynakların aşırı tüketimi, karbon salınımındaki artış, yeşil alanların azalması ve altyapı yetersizlikleri gibi sorunlar giderek daha belirgin hale gelmektedir. Bu bağlamda, çevresel sürdürülebilirlik odaklı kentleşme politikalarının geliştirilmesi, kentsel ekolojik dengenin korunmasını ve yaşam kalitesinin artırılmasını sağlayan bir zorunluluk olarak öne çıkmaktadır.

Uluslararası örnekler, çevresel sürdürülebilirliğin sağlanmasında enerji verimli yapılar, akıllı atık yönetimi, yeşil alan planlaması, yenilenebilir enerji sistemleri ve su yönetimi gibi kavramların ön planda olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, uluslararası deneyimlerden elde edilen başarılı uygulamalara, yukarıda belirtilen başlıklar çerçevesinde yer verilmiştir.

2.3.1 Enerji Verimli Yapılar ve Kentsel Karbon Salınımının Azaltılması

Enerji verimli binalar, kentlerin karbon ayak izini azaltarak uzun vadede enerji tüketimini optimize eden sürdürülebilir yapılaşma modelleri arasında yer almaktadır. Bu yapılar, gelişmiş yalıtım sistemleri, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı, enerji geri kazanım teknolojileri ve pasif tasarım ilkeleriyle çevresel etkileri en aza indirmeyi hedeflemektedir. Bu tür binalar, yalnızca çevresel faydalar sağlamakla kalmaz; aynı zamanda enerji maliyetlerini düşürerek ekonomik sürdürülebilirliğe de katkıda bulunur. Örneğin,

Almanya'nın Freiburg kentindeki Vauban Mahallesi, bu anlayışın başarılı bir örneğini oluşturmaktadır. Sıfır karbon emisyonu hedefiyle tasarlanan bu ekolojik yerleşim bölgesi, sürdürülebilir enerji kullanımı ve çevre dostu tasarım ilkeleriyle dikkat çekmektedir. Mahallede, güneş panelleri, düşük enerji tüketimine sahip pasif evler ve geri dönüştürülebilir malzemelerle inşa edilen yapılar ön planda yer almakta; bu sayede kent ölçeğinde yenilenebilir enerji kaynaklarının entegrasyonu teşvik edilmektedir (Sirel, 2017).

2.3.2 Akıllı Atık Yönetimi ve Döngüsel Ekonomi Yaklaşımları

Kentlerde **hızla artan atık üretimi**, ekolojik sürdürülebilirliğin önündeki en büyük engellerden biri olarak değerlendirilmektedir. Geleneksel atık yönetim sistemleri, kaynak tüketimini artırmakta, çevresel kirliliğe yol açmakta ve atıkların yeniden değerlendirilmesini zorlaştırmaktadır. Bu nedenle akıllı atık yönetimi yaklaşımları, geri dönüşüm, organik atıklardan enerji üretimi ve atık miktarını minimize eden teknolojiler ile sürdürülebilir kentleşme politikalarının önemli bir parçası hâline gelmektedir. Bu bağlamda Güney Kore'nin Seul kenti, "Zero Waste City" programı ile sıfır atık modelini benimseyen öncü kentlerden biri olarak öne çıkmaktadır. Şehirde uygulanan sensör tabanlı çöp kutuları, otomatik ayrıştırma sistemleri ve biyolojik atık geri dönüşüm merkezleri, atık miktarını azaltmakta ve kaynakların etkin bir şekilde yeniden kullanımını sağlamaktadır. Bu sistem, aynı zamanda geri dönüşüm oranlarını artırarak döngüsel ekonomi prensiplerinin kent ölçeğinde uygulanabilirliğini göstermektedir (Milken Scholars, 2020).

2.3.3 Kentsel Yeşil Alan Yönetimi ve Ekolojik Dengenin Korunması

Şehirlerde yeşil alanların korunması ve artırılması, biyolojik çeşitliliği destekleyen, hava kalitesini iyileştiren ve kent içi ısı adası etkisini azaltan temel bir planlama stratejisi olarak ele alınmaktadır. Yeşil çatılar, dikey bahçeler, parklar ve rekreasyon alanları gibi yenilikçi uygulamalar, kentlerde doğa temelli çözümleri teşvik ederek sürdürülebilir kentsel planlamaya katkı sunmaktadır (Kabisch et al., 2017). Bu bağlamda Singapur "Bahçe Şehri" modeli, kent ölçeğinde yeşil alan entegrasyonunun en başarılı örneklerinden birini sergilemektedir. Proje, biyolojik çeşitliliği artıran ekosistem tabanlı çözümleri, su yönetimi stratejilerini ve yenilenebilir enerji kullanımını bir arada ele alan özgün bir model sunmaktadır. Projede **dikey bahçeler ve yeşil çatı sistemleri**, kent içindeki hava kalitesini iyileştirirken, Supertree Grove adı verilen ağaç benzeri yapılar, güneş enerjisi üretimi, yağmur suyu depolama ve doğal

havalandırma işlevleriyle entegre bir sürdürülebilirlik anlayışını yansıtmaktadır (Gardens by the Bay, 2025).

2.3.4 Yenilenebilir Enerji Kullanımı ve Kentsel Enerji Dönüşümü

Kentlerin fosil yakıt bağımlılığını azaltarak yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelmesi, enerji güvenliği, karbon salınımının azaltılması ve çevresel sürdürülebilirlik açısından kritik bir gereklilik olarak değerlendirilmektedir. Yenilenebilir enerji sistemleri, güneş, rüzgâr, su ve jeotermal enerji kaynaklarının kent altyapısına entegre edilmesiyle, uzun vadede düşük maliyetli ve sürdürülebilir bir enerji dönüşümünü mümkün kılmaktadır. İzlanda'nın başkenti Reykjavik, enerji ihtiyacının büyük bir kısmını jeotermal enerji ve hidroelektrik santraller aracılığıyla karşılayan bir model sunmaktadır. Şehirdeki konutların yüzde 90'ından fazlası jeotermal enerji ile ısıtılmakta, böylece fosil yakıt kullanımının büyük ölçüde azaltılması sağlanmaktadır. Bu uygulama, kent ölçeğinde yenilenebilir enerji sistemlerinin entegrasyonunun çevresel sürdürülebilirliğe katkı sunduğunu göstermektedir (Orkustofnun, 2025).

2.3.5 Su Yönetimi ve Kentsel Dirençlilik Politikaları

İklim değişikliği ve artan doğal afet riskleri karşısında kentlerin su yönetimi stratejilerini güçlendirmesi, hem ekolojik dengenin korunması hem de afetlere karşı dayanıklılığın artırılması açısından kritik bir önem taşımaktadır. Bu stratejiler arasında su baskınlarını önleme, yağmur suyu hasadı ve yer altı su kaynaklarının sürdürülebilir yönetimi temel bileşenler olarak öne çıkmaktadır. Hollanda'nın Rotterdam şehri, deniz seviyesinin altında bulunması nedeniyle iklim değişikliğine bağlı su baskınlarıyla mücadelede dünya çapında örnek gösterilen bir model sunmaktadır. Şehirde yer alan Benthemplein Su Meydanı, bu stratejinin başarılı uygulamalarından biridir. Yağmur suyunu toplamak amacıyla tasarlanan bu meydan, aynı zamanda kent sakinleri için sosyal etkinlik ve dinlenme alanı olarak işlev görmektedir. Normal hava koşullarında basketbol ve diğer sosyal etkinlikler için kullanılan bu alan, yoğun yağış durumunda ise geçici bir su deposu işlevi görerek taşkın riskini azaltmaktadır (de Urbanisten, 2025).

Sürdürülebilir kentleşme politikalarının başarıya ulaşabilmesi için, kentlerin çevre dostu enerji sistemlerine yönelmesi, su yönetimi stratejilerini geliştirmesi, atık yönetiminde döngüsel ekonomi modellerini benimsemesi ve yeşil alan planlamasına öncelik vermesi gerekmektedir. Almanya, Singapur, Hollanda ve İzlanda gibi ülkelerde uygulanan sürdürülebilir kentleşme modelleri, Türkiye için yenilikçi ve uygulanabilir stratejiler sunmaktadır.

2.4. Katılımcı Kent Yönetimi ve Yasal Çerçevenin Yeniden Şekillendirilmesi

Kentleşme süreçlerinin sürdürülebilir ve adil bir çerçevede ilerleyebilmesi için katılımcı yönetim anlayışının benimsenmesi ve yasal düzenlemelerin çağdaş şehircilik ilkeleri doğrultusunda yeniden ele alınması gerekmektedir. Hızlı kentleşme, plansız yapılaşma ve çevresel sorunlar, mevcut yasal düzenlemelerin kentlerin ihtiyaçlarına tam anlamıyla yanıt veremediğini göstermektedir. Özellikle imar planlarındaki sık değişiklikler, kentsel dönüşüm süreçlerinde sosyal boyutun ihmal edilmesi ve merkeziyetçi yönetim anlayışı, şehirlerin uzun vadeli ve sürdürülebilir gelişimini engelleyen temel faktörler arasında yer almaktadır. Bu bağlamda, hem yasal çerçevenin güncellenmesi hem de katılımcı ve kapsayıcı yönetim modellerinin benimsenmesi, kentlerin daha dirençli, yaşanabilir ve demokratik yapılar hâline gelmesi açısından kritik öneme sahiptir.

2.4.1 Yasal Düzenlemelerin Güncellenmesi ve Kentleşme Politikalarının Yeniden Ele Alınması

Türkiye’de kent yönetimi ve planlaması, uzun yıllardır imar planları, kentsel dönüşüm yasaları ve büyükşehir belediyelerinin yetkilerini belirleyen düzenlemeler ile şekillenmektedir. Ancak bu yasal çerçeve, sürdürülebilirlik, toplumsal katılım ve çevre koruma ilkelerini tam anlamıyla karşılamadığı gibi, kentlerin kimliksizleşmesine ve sosyal dengesizliklerin artmasına da neden olmaktadır. Örneğin, 6360 Sayılı Bütünşehir Yasası ve 6306 Sayılı Kentsel Dönüşüm Yasası, şehirlerin büyüme baskısını yönetmek ve afet risklerini azaltmak amacı taşımakla birlikte, uygulamada kırsal alanların hızla imara açılması, doğal çevrenin zarar görmesi ve sosyal dokunun zayıflaması gibi olumsuz sonuçlar doğurmuştur.

Yasal düzenlemelerin kentlerin uzun vadeli gelişimini destekleyen bütüncül bir bakış açısıyla ele alınması gerekmektedir. Özellikle çevre dostu planlama yaklaşımlarına öncelik verilmesi, tarihi ve kültürel mirasın korunmasının yasal bir zorunluluk hâline getirilmesi ve şehirlerde karar alma süreçlerine halkın daha fazla dâhil edilmesi, geleceğin kentleşme politikalarının temel taşları arasında yer almalıdır. Bu çerçevede, mevcut yasal düzenlemelerin şu ilkeler doğrultusunda revize edilmesi gerekmektedir:

- Çevresel sürdürülebilirlik ilkelerine dayalı planlama süreçleri: Kentlerde düşük karbon salınımı hedeflerine ulaşmak, yeşil altyapıyı teşvik etmek ve enerji verimli yapılaşmayı desteklemek için yeni düzenlemelerin oluşturulması gerekmektedir.

- Tarihi ve kültürel mirasın korunması: Yasal çerçevede kent kimliğini koruyacak düzenlemelerin güçlendirilmesi ve kentsel dönüşüm süreçlerinde yerel dokunun gözetilmesi sağlanmalıdır.
- Katılımcı ve şeffaf yönetim mekanizmalarının oluşturulması: Yerel halkın, şehir planlama ve bütçeleme süreçlerine doğrudan katılımını sağlayacak mekanizmaların geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır.
- Kırsal alanların korunması ve sürdürülebilir kırsal kalkınma modellerinin geliştirilmesi: Tarım ve hayvancılık faaliyetlerini destekleyen politikalar aracılığıyla kırsal alanların kentleşme baskısından korunması sağlanmalıdır.

Kentleşme politikalarının sürdürülebilirlik ilkeleri çerçevesinde yeniden şekillendirilmesi, şehirlerin yalnızca bugünün değil, geleceğin ihtiyaçlarına da yanıt verebilecek şekilde planlanmasını sağlayacaktır. Bu doğrultuda, çevresel koruma, toplumsal adalet ve ekonomik dayanıklılık arasındaki dengenin sağlanması, yasal çerçevenin en temel hedeflerinden biri olmalıdır.

2.4.2 Katılımcı Yönetim Modelleri ve Adil Kent Yönetimi

Kent yönetimi süreçlerinde adil, kapsayıcı ve şeffaf yönetim anlayışının benimsenmesi, kentlerin sürdürülebilir kalkınmasını destekleyen en önemli unsurlardan biridir. Yerel yönetimlerin merkezi otoritenin bir uzantısı olarak değil, kentin sakinleriyle ortak karar alma mekanizmalarını işleten katılımcı yönetim organları olarak hareket etmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, katılımcı bütçeleme, topluluk temelli kentsel dönüşüm süreçleri ve mahalle ölçeğinde karar alma mekanizmalarının yaygınlaştırılması, kentlerde sosyal adaletin ve demokratik yönetişimin güçlendirilmesine katkı sunacaktır.

Katılımcı bütçeleme, yerel yönetimlerin karar alma süreçlerine halkın doğrudan katılımını sağlayan ve demokratik yönetişim anlayışını güçlendiren bir mekanizma olarak öne çıkmaktadır. Bu yaklaşım, kaynakların daha adil bir şekilde tahsis edilmesini, öncelikli ihtiyaçların yerel halkın talepleri doğrultusunda belirlenmesini ve kamu hizmetlerinin etkinliğinin artırılmasını hedeflemektedir. Katılımcı bütçeleme sürecinde mahalle düzeyinde toplantılar düzenlenir, halkın ihtiyaç ve beklentileri dinlenir ve bu talepler yerel bütçe planlarına yansıtılır. Bu süreç, yalnızca mali kaynakların yönetimiyle sınırlı kalmayıp, aynı zamanda şeffaflık, hesap verebilirlik ve yerel düzeyde sosyal adaletin güçlenmesine de katkı sağlar (UN-Habitat, 2004). Örneğin, Brezilya'nın Porto Alegre kentinde uygulanan katılımcı bütçeleme modeli, kamu

kaynaklarının daha verimli kullanılması ve toplumsal ihtiyaçların önceliklendirilmesi konusunda dünya çapında başarılı bir örnek olarak gösterilmektedir. Bu model, halkın altyapı projelerinden sosyal hizmetlere kadar pek çok alanda karar alma süreçlerine doğrudan katılımını mümkün kılmıştır (Wampler, 2012).

Kentleşme süreçlerinde yasaların güncellenmesi ve katılımcı yönetim modellerinin benimsenmesi, kentlerin sürdürülebilirlik ilkeleri doğrultusunda yönetilmesini sağlayacak en temel reform alanları arasında yer almaktadır. Türkiye'nin kentleşme sürecinde karşılaştığı sorunların çözümü, çevresel sürdürülebilirliği, toplumsal adaleti ve katılımcı demokrasiyi esas alan yeni bir yönetim anlayışının benimsenmesine bağlıdır. Uluslararası düzeyde başarıya ulaşan katılımcı yönetim modellerinin incelenerek Türkiye'ye özgü stratejiler geliştirilmesi, geleceğin kentlerinin daha adil, şeffaf ve demokratik bir yönetim anlayışıyla yönetilmesine katkı sunacaktır. Kentleşme politikalarının yerel halkın katılımını teşvik eden, sosyal adaleti gözeten ve uzun vadeli sürdürülebilirlik hedefleri doğrultusunda şekillenen bir yapıya kavuşturulması, kentsel kalkınmanın en önemli gerekliliklerinden biri olarak ele alınmalıdır.

Sonuç ve değerlendirme

Türkiye'nin kentleşme süreci, ekonomik, sosyal ve mekânsal dinamiklerin etkileşimiyle şekillenmiş; ancak plansız büyüme, altyapı eksiklikleri, çevresel sürdürülebilirliğin göz ardı edilmesi ve sosyal eşitsizliklerin derinleşmesi gibi sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. 1950'lerden itibaren hızlanan kentleşme süreci, kırsal göç, sanayileşme ve neoliberal politikaların etkisiyle kent mekânını yeniden şekillendirmiştir. 1980 sonrası dönemde piyasa odaklı politikalar, kent mekânını ekonomik rant aracı haline getirirken, 2000'li yıllarla birlikte büyük ölçekli projeler ve kentsel dönüşüm süreçleri, mekânsal ayrışmayı artırmış, kamuya ait mekânların özel sermayeye açılması şehirlerin kimliksizleşmesine neden olmuştur. Küreselleşmeyle birlikte kentlerin uluslararası sermaye için cazip hale getirilmesi hedeflenmiş, ancak bu süreç toplumsal katılımın ihmal edilmesine ve kentlerin sosyal ve çevresel sürdürülebilirlikten uzaklaşmasına yol açmıştır.

Kentleşme sürecinde karşılaşılan bu sorunların üstesinden gelmek için uzun vadeli ve bütüncül bir kent planlama yaklaşımının benimsenmesi gerekmektedir. Başarılı uluslararası örnekler, sürdürülebilir, kapsayıcı ve dirençli kentlerin gelişiminin mümkün olduğunu göstermektedir. Örneğin, Almanya'nın Freiburg şehri, enerji verimli binalar, ekolojik konut projeleri ve sürdürülebilir ulaşım politikaları ile karbon nötr kentleşme konusunda dünya çapında örnek

oluşturmaktadır. Danimarka'nın Kopenhag şehri, bisiklet dostu altyapısı, yeşil ulaşım politikaları ve kentsel kamusal alanlarıyla modern şehircilik anlayışının sürdürülebilirlik ilkeleriyle nasıl bütünleşebileceğini göstermektedir. Tokyo ve Londra gibi metropoller, entegre toplu taşıma sistemleri ile kent merkezleri ve çevre mahalleler arasındaki bağlantıyı güçlendirerek, sosyal ve ekonomik bütünleşmeyi artıran politikalar geliştirmiştir. Bu başarılı modeller, Türkiye'de uygulanabilecek yenilikçi stratejiler için önemli bir referans noktası oluşturmaktadır.

Kentsel planlamada sürdürülebilirlik ve toplumsal katılım önceliklendirilmelidir. Kamu yararını gözeten politikaların benimsenmesi, kentlerin yalnızca ekonomik büyüme odaklı değil, aynı zamanda sosyal adalet, mekânsal bütünleşme ve çevresel sürdürülebilirlik ilkeleri çerçevesinde gelişmesini sağlayacaktır. Plansız yapılaşmanın önüne geçmek için imar politikalarının sıkı denetlenmesi, yerel yönetimlerin kent planlamasındaki yetkilerinin artırılması ve katılımcı mekanizmalarla kent sakinlerinin sürece dâhil edilmesi sağlanmalıdır. Örneğin, Toronto'da kentsel dönüşüm projelerinde sivil toplum kuruluşlarının ve mahalle derneklerinin katılımını zorunlu kılan düzenlemeler hayata geçirilmiştir. Bu tür uygulamalar, kentleşme süreçlerinin sadece teknik bir planlama meselesi olmaktan çıkarak, toplumsal bir süreç haline getirilmesine yardımcı olmaktadır.

Tarihi ve kültürel mirasın korunması, kentlerin kimliğinin sürdürülebilirliği açısından bir diğer önemli faktördür. Tarihi kent dokusunun bozulmasını engelleyen ve toplumsal hafızayı güçlendiren koruma politikaları, kentlerin sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle uyumlu şekilde geliştirilmelidir. Fransa'nın Strasbourg kentinde gerçekleştirilen restorasyon projeleri, tarihi binaların modern ihtiyaçlarla bütünleştirilerek korunmasını sağlayan başarılı bir model sunmaktadır. Japonya'nın Kyoto kentinde ise tarihi mahallelerin korunmasına yönelik yasal düzenlemeler getirilmiş, geleneksel ahşap yapılar ve kültürel miras sıkı denetim altında tutulmuştur. Türkiye'de tarihi ve kültürel değerlerin korunmasına yönelik benzer koruma stratejilerinin geliştirilmesi gerekmektedir.

Çevresel sürdürülebilirlik açısından, yeşil altyapının kent planlamasının temel unsurlarından biri haline getirilmesi de çok önemlidir. Yeşil alanların artırılması, ekolojik dengenin korunması ve sürdürülebilir enerji kullanımının teşvik edilmesi, kentlerin geleceğe daha dirençli hale gelmesini sağlayacaktır. Hollanda'nın Rotterdam şehri ya da Singapur'un "Bahçe Şehri" modeli, doğa dostu şehirleşme stratejilerinin başarılı örnekleri arasındadır. Bu tür uluslararası iyi uygulamalar, Türkiye'de de

doğa ile uyumlu kentleşme politikalarının oluşturulması için örnek alınmalıdır.

Ulaşım politikalarının da sürdürülebilir kentleşme sürecinin merkezine yerleştirilmesi gerekmektedir. Toplu taşıma sistemlerinin geliştirilmesi, yaya ve bisiklet dostu şehir planlamasının teşvik edilmesi, karbon emisyonlarını azaltarak çevresel sürdürülebilirliği desteklemektedir. Paris'in "15 Dakikalık Şehir" modeli, Kopenhag'daki bisiklet yolları ve düşük karbonlu ulaşım sistemleri sürdürülebilir kentsel hareketliliğin en başarılı örneklerini sunmaktadır. Bu kapsamda Türkiye'de de entegre toplu taşıma sistemlerinin geliştirilmesi ve bisiklet dostu altyapının yaygınlaştırılması, çevresel sürdürülebilirlik açısından kritik bir gerekliliktir.

Sonuç olarak, Türkiye'nin kentleşme politikalarının yeniden ele alınması, ekonomik büyüme odaklı kısa vadeli yaklaşımlar yerine, uzun vadeli ve kapsayıcı bir perspektifin benimsenmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. Uluslararası başarılı örnekler, sürdürülebilir, kapsayıcı ve dirençli şehirler inşa etmenin mümkün olduğunu göstermektedir. Türkiye'de kentleşme süreçlerinin sosyal adalet, çevresel sürdürülebilirlik ve katılımcı yönetim ilkeleri doğrultusunda yeniden yapılandırılması, kentlerin daha yaşanabilir, dirençli ve sürdürülebilir hale gelmesini sağlayacaktır. Bunun için, kent planlamasının çok boyutlu bir yaklaşımla ele alınması, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi ve toplumsal katılımın artırılması gerekmektedir. Küresel ölçekte başarılı uygulamaların Türkiye'nin yerel dinamiklerine uygun şekilde uyarlanması, geleceğin kentleşme politikalarının temelini oluşturmalıdır.

Kaynakça

- Aldrich, D. P., & Meyer, M. A. (2015). Social capital and community resilience. *American Behavioral Scientist*, 59(2), 254-269. <https://doi.org/10.1177/0002764214550299>.
- ArchDaily. (2012). *Superkilen / Topotek 1 + BIG Architects + Superflex*. 25 Ocak 2025, tarihinde <https://www.archdaily.com/286223/superkilen-topotek-1-big-architects-superflex> adresinden erişildi.
- Balaban, O. (2012). Neoliberal kentleşme sürecinde Türkiye’de kentsel dönüşüm politikaları: Riskler ve sonuçlar. *Planlama Dergisi*, 22(1), 45-60. <https://doi.org/10.5505/planlama.2012.78956>.
- Basilica di San Marco. (n.d.). *Restauri ed interventi*. 12 Aralık 2024 tarihinde <https://www.basilicasanmarco.it/la-piazza-e-la-sua-salvaguardia/il-rapporto-con-lacqua/restauri-ed-interventi/?lang=en> adresinden erişildi.
- City of Copenhagen. (2012). *Cloudburst Management Plan 2012*. 25 Ocak 2025 tarihinde [https://international.kk.dk/sites/default/files/2021-09/Cloudburstyüzde 20Managementyüzde 20planyüzde 202010.pdf](https://international.kk.dk/sites/default/files/2021-09/Cloudburstyüzde%20Managementyüzde%20planyüzde%202010.pdf) adresinden erişildi.
- de Urbanisten. (2025) *Watersquare Benthemplein*. 28 Ocak 2025 tarihinde <https://www.urbanisten.nl/work/benthemplein> adresinden erişildi.
- Deshmukh, D., Rajput, C. S., Das, S., ve Alam, M. M. (2024). Sustainability and livelihood of small-scale handicraft producers in India: A SWOT analysis of Dhokra artisans. *Social Sciences & Humanities Open*, 10, 101160. <https://doi.org/10.1016/j.ssaho.2023.101160>
- Esenler Şehir Düşünce Merkezi. (2019). *Kurucu Şehirler: Bursa ve Floransa*. Esenler Belediyesi Yayınları. Erişim adresi: <https://esenler.bel.tr/wp-content/uploads/2019/12/kurucu-sehirler-bursa-ve-floransa.pdf>
- Friedmann, J. (1986). The world city hypothesis. *Development and Change*, 17(1), 69–83. <https://doi.org/10.1111/j.1467-7660.1986.tb00231.x>
- Gardens by the Bay. (n.d.). *Gardens by the Bay: Where wonder blooms*. 11 Ocak 2025 tarihinde <https://www.gardensbythebay.com.sg/> adresinden erişildi.
- Habermas, J. (1989). *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*. MIT Press.
- Harvey, D. (2008). The right to the city. *New Left Review*, 53(1), 23-40.
- Harvey, D. (2012). *Rebel Cities: From the Right to the City to the Urban Revolution*. Verso Books.

- Japan National Tourism Organization. (n.d.). *Gion and Higashiyama*. 14 Aralık 2024 tarihinde <https://www.japan.travel/en/destinations/kansai/kyoto/gion-and-higashiyama/> adresinden erişildi.
- Kabisch, N., Qureshi, S., & Haase, D. (2017). Human-environment interactions in urban green spaces: A systematic review of contemporary issues and research directions. *Landscape and Urban Planning*, 160, 4-15. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2016.10.003>.
- Karpat, K. H. (1976). *The Gecekondü: Rural Migration and Urbanization*. Cambridge University Press.
- Keleş, R. (2023). *Kentleşme politikası* (20. bs.). İmge Kitabevi Yayınları.
- Keyder, Ç. (2009). *Istanbul: Between the global and the local*. Rowman & Littlefield.
- Kleerekoper, L., & van Esch, M. (2023). Rotterdam's climate adaptation strategy: From water squares to climate-proof city. *Journal of Sustainable Urban Development*, 15(2), 89-104. <https://doi.org/10.1002/jsud.2023.15.2.003>.
- Kyoto Tourism. (2024). *Announcing the "Kyoto Gastronomy 2024"*. 20 Ocak 2025 tarihinde <https://www.kyototourism.org/en/latestnews/35061/> adresinden erişildi.
- Milken Scholars. (2020). *A "Zero Waste" Lifestyle in Korea*. 11 Ocak 2025 tarihinde <https://www.milkenscholars.org/features/show/a-zero-waste-lifestyle-in-korea> adresinden erişildi.
- Moreno, C., Allam, Z., Chabaud, D., Gall, C., & Pratlong, F. (2021). Introducing the "15-minute city": Sustainability, resilience and place identity in future post-pandemic cities. *Smart Cities*, 4(1), 93-111. <https://doi.org/10.3390/smartcities4010006>.
- Newman, P., & Kenworthy, J. (2015). *The End of Automobile Dependence: How Cities are Moving Beyond Car-Based Planning*. Island Press.
- Orkustofnun. (2025). *Renewable energy in Iceland*. Retrieved January 11 Ocak 2025 tarihinde <https://nea.is/geothermal/> adresinden erişildi.
- Shaw, R., ve Takeuchi, Y. (2012). Community-based disaster recovery: Lessons from the 2011 Great East Japan Earthquake and tsunami. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 1(1), 108-123. <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2012.06.003>.
- Sirel, A. (2017). Sürdürülebilir Yerleşmeler Bağlamında Vauban Mahalle Yerleşmesi Deneyimi. *10. Uluslararası Sinan Sempozyumu Bildirileri*, 365-375.
- Suzuki, H., Cervero, R., & Iuchi, K. (2013). *Transforming cities with transit: Transit and land-use integration for sustainable urban development*. The World Bank. <https://doi.org/10.1596/978-0-8213-9835-7>.

- Şengül, H. T. (2001). *Kentsel Çelişki ve Siyaset: Kapitalist Kentleşme Süreçleri Üzerine Yazılar*. Demokrasi Kitaplığı.
- Tekeli, İ. (2011). Kent, kentleşme ve Türkiye deneyimi. In Ö. Taner (Ed.), *Kent, kentli hakları, kentleşme ve kentsel dönüşüm* (ss. 27-48). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tekeli, İ. (2023). *Açık Planlamaya Doğru*. Ankara: İdealKent Yayınları.
- The High Line. (n.d.). *History*. 28 Ocak 2025 tarihinde <https://www.thehighline.org/history/> adresinden erişildi.
- Transport for London. (2022). *Crossrail: Delivering the Elizabeth Line*. 11 Ocak 2025 tarihinde <https://tfl.gov.uk> adresinden erişildi.
- UNESCO. (2016). *Culture: Urban future – Global report on culture for sustainable urban development*. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000245999>.
- UNESCO World Heritage Centre. (2025a) *Strasbourg, Grande-Île and Neustadt*. 15 Ocak 2025 tarihinde <https://whc.unesco.org/en/list/495/> adresinden erişildi.
- UNESCO World Heritage Centre. (2025b). *Historic City of Toledo*. 15 Ocak 2025 tarihinde <https://whc.unesco.org/en/list/379/> adresinden erişildi.
- United Nations Human Settlements Programme (UN-Habitat). (2004). *72 frequently asked questions about participatory budgeting*. UN-Habitat. 01 Ocak 2025 tarihinde <https://unhabitat.org> adresinden erişildi.
- Visit Copenhagen. (n.d.). *Accessible transportation*. 22 Ocak 2025 tarihinde <https://www.visitcopenhagen.com/copenhagen/planning/accessible-transportation> adresinden erişildi.
- Wampler, B. (2012). *Participatory budgeting in Brazil: Contestation, cooperation, and accountability*. Penn State Press.
- WRI Ross Center Prize for Cities. (2025). *Metrocable*. 22 Ocak 2025 tarihinde <https://prizeforcities.org/project/metrocable> adresinden erişildi.